

FUNDACIÓ NOGUERA

ESTUDIS, 35

ARQUITECTURA
RELIGIOSA
DEL SEGLE XVIII A
LA SEGARRA I L'URGELL
CONDICIONANTS, ARTÍFEXS I
PRÀCTICA CONSTRUCTIVA

MARIA GARGANTÉ LLANES

BARCELONA, 2006

© Maria Garganté Llanes

Edita: Pagès Editors, SL

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

ed.pages.editors@cambrescat.es

www.pageseditors.com

Primera edició: octubre de 2006

ISBN: 84-9779-428-1

Dipòsit legal: L-906-2006

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

Enquadernació: Fontanet

SUMARI

SIGLES	13
PRÒLEG	15
RECORREGUT PERSONAL I QÜESTIONS INSTRUMENTALS	19

TERRITORI I HISTÒRIA

El territori: una justificació. Els imprecisos límits de la Segarra i l'Urgell	31
De la <i>Geografia</i> de Pere Gil als viatgers del segle XVIII: apreciacions sobre el territori.	31
La Segarra i l'Urgell al segle XVIII	34
La guerra de Successió	34
Un cas particular: Cervera i la universitat literària.	38
Cervera en temps de Felip V	38
La construcció de la Universitat	39
Del bisbat de Solsona al de Cervera?	41
L'economia de la Segarra i l'Urgell: la pervivència de l'emfiteusi i el règim senyorial	42
Traginers i negociants a la baixa Segarra.	46
Vicissituds de final de segle: carestia, febres pútrides i inici de la guerra Gran	47
L'estructuració de la societat a Cervera i Tàrraga	49
Pagesos i menestrals	49
Nobles i doctors	50
L'estament religiós	1... 5
De les comunitats de preveres i beneficiats a Cervera i Tàrraga fins a les parròquies rurals	51
Els ordes religiosos	54
Els ordes de clergues regulars	55

Els ordes mendicants	56
Parròquies i convents: els eterns rivals	59
Altres competidors: santuaris, ermites i capelles.	61

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA SETCENTISTA A LA SEGARRA
I L'URGELL: CONDICIONANTS, PROTAGONISTES I FET
CONSTRUCTIU

Condicionants.	63
La degradació dels temples romànics. Guerres i decadència	63
Els grans temples gòtics i el seu manteniment	73
Vicissituds climàtiques: la degradació de l'església col·legiata de Calaf.	77
La problemàtica del finançament	79
Exemples de patronatge	92
El Real Consejo de Castilla i els delmadors: el plet de 1773	92
Nobles, militars i doctors	93
El mecenatge del duc de Sessa a Bellpuig i la seva baronia	99
Religiosos	102
Una altra via: els testaments i les causes pies	104
Les confraries	107
Els bisbes il·lustrats	110
Els artífexs.	113
La qüestió de l'arquitecte. La dialèctica entre l'arquitectura projectada i l'arquitectura construïda.	113
Tracista i constructor són la mateixa persona?	116
Tracistes eclesiàstics	119
La cultura arquitectònica dels mestres de cases	122
La influència dels enginyers militars.	124
El paper de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.	126
Els Tomàs de Cervera: primers arquitectes acadèmics catalans	134
Els gremis de mestres de cases	136

Mestres de cases i arquitectes documentats a la Segarra i l'Urgell	146
Procés constructiu	187
De les gestions prèvies a la conclusió de l'obra	190
Elaboració del projecte, taba i subhasta de l'obra	192
Contractació de l'obra	196
Emplaçament	199
Col·locació de la primera pedra	200
Utensilis, materials i mà d'obra	205
Començament de l'obra	217
Els campanars	234
Altres pactes i elements addicionals	238
Visures	9.....3.....2
Vicissituds i condicions econòmiques	242
Lliurament i benedicció de l'obra.	245
Contractes d'obra menor	248
La utilització del color als interiors setcentistes	250
Últims apunts d'un procés: ornament i mobiliari litúrgic	252
L'obra construïda: aspectes formals.	260
Emplaçament i inserció urbanística.	261
L'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig: un encert de l'"urbanisme" setcentista	265
Esglésies parroquials i conventuals	267
Façanes	268
Portades	272
Obertures i decoració subsidiària.	277
Campanars	278
Plantes.	282
Alçats	285
Cobertes	287
Intervencions en obres precedents: ampliacions i reformes	289
Addició de capelles	289
Addició d'una o dues naus	291
Construcció d'una nova façana.	292
Construcció de campanars	293
Intervencions a la coberta	294

Enguixats.	294
Capelles urbanes, foranes i particulars.	295
Arquitectura religiosa habitada: convents, col·legis i hospitals	303
L'arquitectura dels grans rivals: els ordes religiosos.	303
Precedents siscentistes: l'eclosió dels convents al segle XVII	303
Les obres del segle XVIII als convents de la Segarra i l'Urgell.	307
La presència arquitectònica de la Companyia de Jesús a la Segarra	313
El col·legi de Sant Bernat de Cervera i la capella de la Mare de Déu de l'Incendi	314
La residència de Sant Guim	320
Els hospitals: des dels precedents siscentistes al nou concepte hospitalari	321
Precedents: l'hospital de Pere Màrtir Colomé de Solsona	321
L'hospital de Castelltort de Cervera i el nou concepte hospitalari	324
Estudis monogràfics.	326
La Universitat de Cervera i la seva influència	326
Procés constructiu: contractistes i subcontractistes	326
Descripció i evolució compositiva segons els projectes dels enginyers militars	334
La capella: espai laic i espai de culte religiós dins una obra cabdal de l'arquitectura civil	338
L'obra de Jaume Padró.	339
Influència de la cúpula del paranimf	342
La influència de la universitat dins el panorama constructiu	343
Les obres de Francisco Soriano a Cervera: l'hospital de Castelltort i la reforma del convent de Sant Francesc de Paula	344
La influència de la universitat a través dels mestres d'obres	347
La influència de la universitat a les viles reials i l'obra de Josep Reyt	347

La influència de la universitat a través dels Borràs: del Pla de Lleida a la Segarra calafina	351
L'església parroquial i col·legiata de Guissona: quasi una catedral	352
Les ensulsiades i la necessitat d'una nova església	352
Un procés difícil i un finançament controvertit	353
L'església parroquial de Guissona com a síntesi d'in- fluències: de la Universitat de Cervera a la catedral de Lleida.	360
L'església parroquial de Tàrrega: de fra Josep de la Con- cepció a Pere Costa. La irradiació a l'església del convent de Sant Ramon de Portell	364
La urgència d'una nova església i el projecte de fra Josep de la Concepció	364
L'església del convent de Sant Ramon de Portell: la irradiació de la influència de l'església parro- quial de Tàrrega	372
L'església parroquial de Sant Pere del Talladell.	378
Obres i conclusió de l'església parroquial de Tàrrega durant el segle XVIII	379
Les obres dels Serradell i la conclusió del cam- panar.	379
Les capelles.	383
La capella de les Santes Espines.	383
La capella dels Dolors	384
El colofó: la controvèrsia per a la construcció del cor	387
La porta del cor de Tàrrega i la façana de la Universitat de Cervera: una semblança casual?.	391
Les obres a l'església parroquial de Cervera durant el se- gle XVIII	393
Antecedents: la capella del Santíssim Misteri o el pas cap a una nova sensibilitat.	394
Les obres de nova planta al segle XVIII	397
La capella dels Dolors	397
El cor i el nou pòrtic	399
Estat del temple de Santa Maria a l'últim terç del segle XVIII: perill de ruïna i restauració urgent	403

L'església parroquial i santuari de Passanant: del projecte de Josep Prat a la singularitat del cambril.	410
Les noves parroquials durant l'episcopat de Rafael Lasala (1773-1792), un bisbe il·lustrat	417
Lasala constructor.	419
L'església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra	425
L'església parroquial de Santa Maria de Gran-nyena.	427
Les obres dels Albareda: constructors i tracistes a l'últim terç del segle XVIII.	431
Primeres obres a l'Urgell: campanars del Poal i de Castellnou de Seana	432
Les esglésies parroquials dels Albareda.	432
L'església parroquial de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell.	432
La capella de cal Segarreta d'Ivars d'Urgell	434
L'església parroquial de Sant Salvador de Rocafort de Queralt.	434
L'església parroquial de Sant Antoni dels Arcs	436
L'església parroquial de Santa Maria de Maldà	436
L'església parroquial de Sant Joan Baptista del Palau d'Anglesola	438
Les parròquies urgellenques de Tornabous i la Fuliola: anhels estroncats	445
Dues parròquies sota el domini del monestir de Poblet	445
Una consecució a mitges: la nova església de la Fuliola	446
Una església que no va poder ésser: el cas de Tornabous	944
APÈNDIX DOCUMENTAL	453
FONTS	583
BIBLIOGRAFIA	591
ÍNDIX TOPONOMÀSTIC.	607

SIGLES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ADS	Arxiu Diocesà de Solsona
ADU	Arxiu Diocesà d'Urgell
AEV	Arxiu Episcopal de Vic
AHAT	Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
AHCI	Arxiu Històric Comarcal d'Igualada
AHCB	Arxiu Històric Comarcal de Balaguer
AHCC	Arxiu Històric Comarcal de Cervera
AHCS	Arxiu Històric Comarcal de Solsona
AHCT	Arxiu Històric Comarcal de Tàrrrega
AHL	Arxiu Històric de Lleida
AHN	Archivo Histórico Nacional
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AHT	Arxiu Històric de Tarragona
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APC	Arxiu Parroquial de Cervera
APO	Arxiu Parroquial de les Oluges
APSMS	Arxiu Parroquial de Sant Martí de Sesgueioles
APT	Arxiu Parroquial de Tàrrrega
APTo	Arxiu Parroquial de Torà
BC	Biblioteca de Catalunya
RABASF	Real Academia de Bellas Artes de San Fernando

PRÒLEG

Dimidium facti qui beni coepit, habet.

HORACI

Horaci afirmava que alguna cosa era haver començat. En el llunyà, però alhora proper 1984, al preàmbul de *L'època del Barroc* dins la *Història de l'art català* d'Edicions 62, afirmàvem “haver fet una primera aproximació a l'art de l'època del barroc” i afegíem “esperem que aquesta aproximació sigui aviat revisada. Això voldria dir que haurien aparegut un nombre suficient d'estudis puntuals sobre el període que farien necessari un nou plantejament”.

Aquell apunt que fèiem extensiu a tot l'art català era més evident amb relació a les mancances de l'arquitectura, tant en l'edificació civil com religiosa. Aquestes mancances van esperarar unes complicitats entre els historiadors de l'art d'època moderna i els estudiants que, a les aules, sentissin néixer l'interès per estudiar unes manifestacions que, tot i ser menystingudes, formaven part del nostre imaginari.

Aviat, aquesta col·laboració que tan bé va endegar Cèsar Martinell amb els tres volums de *Monumenta Cataloniae* dedicats a l'arquitectura i escultura del Renaixement i del barroc, va motivar una sèrie de nous historiadors de l'art sorgits de les universitats catalanes, en especial de la Universitat de Barcelona, a fer de l'arquitectura de l'època del barroc l'eix de les seves investigacions. Hom se sent còmplice dels estudis d'Antònia Maria Perelló centrats en l'arquitectura civil a Barcelona al segle XVII, primer tesi doctoral, després publicació en format llibre i més tard condensada en el volum de *l'Art de Catalunya* d'Edicions L'Isard.

Uns anys més tard, vaig analitzar l'arquitectura religiosa d'època moderna. Em vaig trobar que havien passat quinze anys i poc més podia dir o afegir a les anàlisis dels estudis fets, si no era constatar un munt de mancances que en l'àmbit de la plàstica havien estat en part superades, però en l'arquitectura estaven per estudiar.

Alhora, a les classes a la universitat sobre art català, de manera conscient o inconscient (potser les mancances eren referents colpidors), les manifestacions arquitectòniques omplien, cada vegada més, bona part dels programes. I aleshores hi havia qui es preguntava: qui estudia aquestes manifestacions arrelades a un context delimitat i urbanístic?

A més a més, en recórrer el territori, trobàvem que a Barcelona, el Maresme, Girona i Tarragona, hi havia estudis parcials o globals, patents en allò que recollíem als llibres de síntesis —Martinell i nosaltres mateixos—, però en llocs com la Segarra, l'Urgell, les terres de Lleida, el Baix Camp, zones del sud de Tarragona, com ara Ascó i rodalies, per esmentar només una mínima part de les referides mancances, hi havia un buit quasi absolut d'historiografia, abocada excessivament a l'àrea barcelonina i mediterrània.

I com en un conte de fades un dia aparegué una alumna de Sanaüja que començava una llicenciatura d'història de l'art sense conèixer ben bé el seu territori. Per sort va trobar una professora que li va ensenyar que Catalunya no era només un món medieval o modernista, sinó un territori barroc i li va descobrir un nou món, potser no tan gran com el que va descobrir Colom, però ple de noves propostes i de riqueses. Aquesta professora emmirallada pel món barroc fou Rosa Maria Subirana, aleshores una nova docent que estimava allò que molts historiadors de l'art menystenien i fins i tot ignoraven.

Aquest descobriment, no només del barroc sinó de la seva realitat propera, féu que uns ulls amatents a l'art descobrissin unes obres plàstiques i arquitectòniques fins ara vistes, però no percebudes. Fou quan Maria Garganté féu seu l'art barroc. I començà amb el seu entorn més acostat: la Segarra.

Encara recordo el dia que trucà a la porta del meu despatx i em va demanar —jo havia estat el director de la seva tesi de llicenciatura— si volia ser el director de la seva tesi doctoral. Volia estudiar l'arquitectura del seu paisatge íntim, des d'un nou coneixement adquirit en les, a vegades, fredes aules universitàries. La seva era una mirada d'estimació pel seu país, pel seu entorn més pròxim. No volia volar a terres llunyanes, a paratges desconeguts. Era pagar un deute amb les obres que havia vist sense apreciar-les; era un deute amb ella mateixa, però, ara ho puc dir, era una mancança que li va proporcionar uns plaers de què encara frueix. Va descobrir una arquitectura ni més bona ni més dolenta, pròpia i plena de valors. Era descobrir un món oblidat, silent, però ric de matisos.

La meua resposta fou afirmativa. Per moltes raons. La primera, pel seu entusiasme, no esbojarrat, sinó calmat. Tranquil·litat entusi-

asta, entusiasme tranquil, són aquestes les seves virtuts. Sembla que tot allò que fa és fàcil, que no té importància i això en un món de neures i enveges és admirable. És poder treballar i investigar només per investigar i treballar. És a dir, estudiar i analitzar és per primera vegada un fi i no un mitjà per aconseguir quelcom que no sigui investigar. En segon lloc per la intuïció de la seva preparació per abordar el tema que em proposava. Intuïció que, encara que no demostrable, el temps ha confirmat.

Aquesta obra que tinc el plaer de prologar no és un llibre més entre els molts que conformen i aporten coneixements. No és un llibre només fruit d'una tesi doctoral, sinó que és un text que omple un buit historiogràfic d'un territori oblidat i que ara Maria Garganté ens mostra i, el que es més important, ens el fa nostre. La seva Segarra l'amplia a l'Urgell en un espai cronològic i geogràfic de gran empena social i constructiva. El segle XVIII s'explica a través de les obres religioses que van configurar el paisatge d'aquestes dues realitats. No només a través de les pedres que queden d'una arquitectura al servei de l'Església, sinó incidint, també, en l'entorn social i polític, en les classes socials i eclesiàstiques, però sense oblidar aspectes pròpiament artístics, constructius i tipològics.

És, en definitiva, una fragmentació, una certa deconstrucció, que ens dóna les bases d'una arquitectura que el pas del temps ens ha fet ben nostres. Així, tant els habitants d'aquelles contrades com aquells que des d'una certa llunyania física, que no de sentiment, ens sentim pròxims a una sèrie d'obres analitzades en profunditat per l'autora, coneixem un món proper i alhora llunyà. És en aquesta immersió en allò particular que comprenem el valor d'una època que ara podem fer ben nostra i alhora reivindicar-la.

Per tot això, a l'amiga, companya i deixebla, en aquest darrer supòsit desitjant que ben aviat sigui mestra d'altres deixebles, sols em queda afirmar que el seu és un magnífic treball que omple amb escreix un buit historiogràfic i artístic. A partir d'ara l'arquitectura del segle XVIII català tindrà i haurà d'esmentar aquest llibre. A tot això només puc afegir: gràcies Maria, perquè allò que has començat tan bé, sé que ho continuaràs.

RECORREGUT PERSONAL I QÜESTIONS INSTRUMENTALS

La confiança mostra el camí.

HILDEGARDA DE BINGEN

En la introducció del llibre *Arquitectura civil del segle xvii a Barcelona*, Antònia M. Perelló afirmava que la falta d'estudis sobre l'arquitectura catalana d'aquell període i el coneixement de l'existència de fonts documentals sense estudiar, l'havien animat a la realització “d'un treball a primera vista poc espectacular però absolutament necessari”.¹ Aquesta frase ens va acompanyar sovint durant el viatge que va representar l'elaboració de la nostra tesi doctoral, convençuts de l'evidència que l'estudi de l'arquitectura religiosa del segle xviii en un territori més o menys extens entre la Catalunya Central i Ponent encara resultava menys espectacular del que ho poguéu ser a priori el magnífic treball d'Antònia M. Perelló, al mateix temps que sovint no encertàvem a dilucidar el grau de “necessitat” que la història de l'art català podia tenir d'aquesta tesi.

El seu origen, en canvi, sí que el trobem en una de les matèries absolutament més necessàries que formen part del pla docent de la llicenciatura d'història de l'art a la Universitat de Barcelona, com és història de l'art català modern i contemporani, que ha estat el punt de partença de nombroses investigacions sobre aspectes diversos de l'art català d'aquest període tan dilatat i, fins fa ben poc temps, tan poc conegut. En el nostre cas, va ser la doctora Rosa M. Subirana qui ens va infondre l'entusiasme necessari per introduir-nos en el món de la investigació. En un primer moment, l'objecte del nostre engrescament va ser un retaule del Roser de mitjan segle xvii, d'autor desconegut i ubicat a la parroquial de Ponts (la Noguera). L'estudi dels retaules constituïa, sens dubte, un dels aspectes més atractius de l'art català d'època moderna i el fet de conservar-ne pocs —les comarques po-

1. PERELLÓ 1996, 9.

mentines foren especialment convulses pel que fa a la destrucció del patrimoni durant la guerra civil— n'accentuava l'interès. D'altra banda, volem creure que el fet de començar estudiant allò que sentimentalment i geogràfica tenim més a prop i que forma part del nostre imaginari personal és força comú, sobretot als inicis, quan aquesta proximitat ens alleuja un xic de les nostres inquietuds i inseguretats, alhora que ens omple d'una secreta satisfacció.

Acabada la llicenciatura, aquest treball sobre el retaule del Roser de Ponts va representar la primera baula d'una cadena que tot just començàvem a construir, essent el punt de partida d'una tesi de llicenciatura que pretenia abastar l'art religiós d'època moderna (segles XVI-XVIII) a la vall del Llobregós.² Es tractava d'un estudi on hi tenien cabuda l'arquitectura, l'escultura i l'orfebreria des del segle XVI fins al XVIII; sens dubte un tema i una cronologia excessivament amplis per encarar una futura tesi doctoral —ni que en aquest cas estiguéssim parlant d'un territori relativament petit. És per això que vam decidir canviar el rumb, en primer lloc, centrant-nos únicament en l'arquitectura religiosa, acotant la cronologia al segle XVIII i, com a contrapartida, ampliar el territori d'una subcomarca a tota una comarca històrica i una de les més extenses de Catalunya com és la Segarra.

D'altra banda, després d'una tesi de llicenciatura realitzada gairebé exclusivament a partir de la bibliografia existent i d'un treball "de camp" exhaustiu, de cara a la tesi intuïem que el camí a seguir també havia de ser un altre i que aquest passava de forma ineludible per la investigació d'arxiu, un territori que encara ens era bastant desconegut i que ens inspirava un cert temor —i també una certa mandra.

Però després de les primeres jornades infructuoses i de familiarització amb la documentació, els notaris de Cervera van començar a revelar nombrosos secrets: la construcció de la sagristia de la capella del Roser del convent de Sant Pere Màrtir i l'església parroquial de les Oluges van ser els primers contractes d'obra localitzats i els que ens van infondre els ànims i la disposició necessària per entusiasmar-nos amb allò que havíem començat. I efectivament, les tímides esperances dels primers dies, barrejades amb la sensació aclaparadora que ens provocava la visió d'aquells metres lineals de prestages de manuals per consultar, es van veure plenament compensades per l'aparició de contractes, èpoques i documentació diversa relativa a la construcció d'arquitectura religiosa a Cervera i els seus voltants. I si després dels notaris de Cervera van venir els de Guissona, el fet de disposar al mateix

2. Una subcomarca de la Segarra històrica i que avui es reparteix entre les comarques de l'Anoia, la Segarra i la Noguera.

Arxiu Comarcal de Cervera dels fons de les poblacions urgellenques més importants com són Tàrrega i Bellpuig, unit al fet que la Segarra històrica o popular abraçava gairebé mitja comarca de l'Urgell actual, va acabar de configurar l'àmbit territorial del nostre estudi amb la inclusió de la veïna comarca de l'Urgell.

Val a dir, però, que en els inicis de la investigació, el nostre objectiu era treballar únicament la Segarra —de fet, ja hem comentat que la zona on vam centrar la tesi de llicenciatura en formava part— però no es tractava de la comarca administrativa que correspon a la Segarra actual, sinó que la tesi pretenia abastar la denominada “Segarra històrica” o bé “Segarra popular”, atès que estem parlant d'una de les comarques del territori català que ha suscitat més controvèrsia a l'hora de delimitar-la administrativament. D'aquesta manera, encara avui, una part de la comarca de l'Anoia és anomenada popularment la “Segarra calafina” (referent a la zona de Calaf) o bé la “Baixa Segarra” pel que fa a la zona de Santa Coloma de Queralt, avui a la Conca de Barberà, fet que evidencia la poca coherència i l'artificialitat de la divisió comarcal de l'any 1932, que bàsicament és la que es manté actualment.

Francisco de Zamora, el viatger de finals del set-cents, ja definia la Segarra com “*uno de los territorios más extensos y poblados de Cataluña*”; efectivament, l'àmbit territorial de la Segarra històrica —encara avui altament imprecís— abasta la Segarra administrativa, part del Solsonès, part de l'actual comarca de l'Anoia, part de la Noguera i part de la Conca de Barberà, així com una gran part del que avui és la comarca de l'Urgell. De la mateixa manera, la gran plana urgellenca en sentit històric està repartida en part de l'Urgell actual, en la comarca del Pla d'Urgell, en part de la Noguera i, fins i tot, en una petita porció de les Garrigues. Estem parlant, doncs, de territoris complexos, que han patit al llarg de la història diversos desplaçaments geogràfics, però que d'altra banda s'han vist relacionats irremissiblement.³ A partir d'aquí només faltava un últim pas per decidir-nos a incloure l'Urgell en aquesta aventura. I aquest fet determinant es va produir en comprovar que des de Lleida Raül Torrent i Isidre Puig estaven duent a terme investigacions sobre l'arquitectura religiosa del segle XVIII, centrades bàsicament en la ciutat i en el Pla de Lleida (l'actual comarca del Segrià i part de les Garrigues), de manera que entre l'àmbit d'influència del Pla de Lleida i la Segarra quedava la plana de l'Urgell al mig. Aquesta circumstància, unida a les altres qüestions esmentades anteriorment i al

3. També cal assenyalar que vam desestimar la possibilitat de cenyir-nos a la divisió territorial de l'època que, tot i així, és variable perquè s'anava de les vegueries als corregiments, que constituïen un territori extens però poc coherent.

fet de contribuir a completar, entre els uns i els altres, la investigació de l'arquitectura religiosa de les denominades "comarques de Ponent" va ser el que va provocar que la tesi s'acabés anomenant *L'arquitectura religiosa setcentista a la Segarra i l'Urgell*.⁴

Pel que fa a la recerca bibliogràfica, que era el que ens havia de donar la mesura de l'estat de la qüestió de l'estudi de l'arquitectura religiosa de l'època del barroc a la Segarra i l'Urgell, vam haver d'acudir, en primer lloc, a les obres de referència com el *Llibre de Cervera* d'Agustí Duran i Sanpere i en menor mesura la *Història de Tàrraga, els seus costums i tradicions* de Segarra i Malla i la resta de monografies locals com *Guissona* d'Eduard Camps o la *Història Civil i religiosa de Torà* de Jaume Coberó. A banda de les monografies calia una prospecció per les revistes d'àmbit local, com *Urtx* o *Miscel·lània Cerverina*, *Recull* o els *Quaderns del Pregoner d'Urgell*, en què destaca l'extensa relació d'articles de Llobet i Portella sobre història i art cerverí i de la Segarra durant l'època moderna —a part de ser autor d'algunes monografies com *Art cerverí del segle XVI* o *L'hospital de Castelltort*. Pel que fa a l'aspecte més estrictament acadèmic, cal assenyalar que Cervera i el seu territori han estat tradicionalment àmbits d'estudi de l'època medieval. La presència de la Universitat, acompanyada durant molt temps per la "llegenda negra", semblava fer massa respecte als historiadors, mentre Duran i Sanpere clamava que "La Universitat de Cervera ha estat sovint més combatuda i lloada que no pas estudiada". En els últims anys, però, han vist la llum una sèrie de treballs i fins i tot algunes tesis doctorals que, bé estudiant la Universitat de Cervera des del punt de vista històric i sociopolític (Prats 1993) o bé aprofundint en l'aspecte constructiu (Mora 1997), han contribuït a justificar aquest emblemàtic edifici com a almenys una de les obres cabdals de l'arquitectura del segle XVIII a Catalunya.⁵ Igualment, la magnífica tesi d'Enric Tello sobre l'economia a Cervera i la Segarra del segle XVIII o Josep M. Portella sobre la societat cerverina han aportat un marc necessari per a la comprensió de la realitat de Cervera i la Segarra en el marc del segle XVIII català.

4. Si bé dins la tesi la Segarra té un paper predominant, la inclusió de l'Urgell ens alleugeria d'un cert càrrec de consciència, de cara a futures publicacions, d'haver d'incloure part de l'Urgell actual dins la comarca de la Segarra, "tan a prop i tan lluny" en termes culturals i econòmics avui en dia.

5. Estem parlant, per citar-ne només dos exemples, de la tesi de Joaquim PRATS, *La Universidad de Cervera* (Lleida, 1987), publicada per Pagès Editors i Centre Municipal de Cultura l'any 1993 amb el títol *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic* i la tesi de Josep Mora publicada per l'autor l'any 1997 amb el títol *La construcció a Catalunya en el segle XVIII. La Universitat de Cervera com a paradigma de l'arquitectura dels enginyers militars*.

A més del treball de camp i la recerca bibliogràfica, ja hem comentat anteriorment que la investigació d'arxiu havia de ser una part ineludible —i a la fi absolutament predominant— en la nostra recerca. L'Arxiu Històric Comarcal de Cervera ha estat el nucli fonamental de la investigació, no tan sols per la valuosa documentació municipal i parroquial que conserva, així com altres fons d'obligada consulta com el de la universitat o la col·lecció documental i miscel·lània Dalmases i Massot, sinó també pel fet que en aquest arxiu hi trobem els fons notariais de Cervera, de Guissona, de Tàrrega i de Bellpuig, que ja constitueixen pràcticament les poblacions més importants de la zona que estudiem. I atès que les fonts notariais han estat les més generoses pel que fa a la documentació que més ens interessa —sobretot contractes d'obres—, resseguir els notaris de totes les poblacions de la Segarra i l'Urgell que tenien escrivania pròpia ha estat un dels nostres objectius: a l'arxiu de Cervera el seguiren l'Arxiu Històric Comarcal de Balaguer, on trobàvem els notaris d'Agramunt i els de Balaguer —que realitzaven moltes escriptures en pobles de l'Urgell—; l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada; pel que fa a la zona de la Segarra calafina, Calaf, Prats de Rei i l'Arxiu Històric Comarcal, i l'Arxiu Diocesà de Solsona, on ens havíem de dirigir per seguir la pista dels notaris de Sanaüja i de Torà. Finalment, els últims fons notariais importants que hem consultat són els de Santa Coloma de Queralt i Sarral, ambdós a l'Arxiu Històric de Tarragona. A partir d'aquí, la resta d'arxius consultats ens han aportat documentació de caràcter més subsidiari, però igualment útil i interessant, com ara les visites pastorals del bisbat de Vic, a l'Arxiu Episcopal de Vic, els expedients d'esglésies de la Segarra i l'Urgell conservats a l'Archivo Histórico Nacional o a la Real Academia de San Fernando, a Madrid.

D'altra banda, pel que fa a la documentació fotogràfica —molt valuosa sobretot per les imatges anteriors a la guerra civil de 1936— hem consultat l'Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, l'Arxiu fotogràfic de l'Institut Amatller d'Art Hispànic (Arxiu Mas), a Barcelona, i bàsicament l'Arxiu fotogràfic de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, que conté fons diversos com el de l'arxiu, el fons Mestres i el Duran i Sanpere. Finalment, la recerca bibliogràfica s'ha dut a terme, bàsicament, a la Biblioteca de Geografia i Història i Història de l'Art de la Universitat de Barcelona; a la Biblioteca de Catalunya; a la Biblioteca de l'Institut Amatller d'Art Hispànic; a la Biblioteca de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la UPC, i a les biblioteques comarcals.

Tot i que els fruits de la recerca documental han estat bastant generosos, aquesta no ha estat pas exempta de dificultats, relacionades

gairebé sempre amb la pèrdua o la destrucció de fons documentals durant el període bèl·lic de 1936-1939. Per això no podem deixar de valorar positivament la feina dels historiadors locals, autors d'aquelles monografies que acostumen a ser miscel·lànies d'història, art i costums d'una població i que avui només trobem a les col·leccions locals de les biblioteques comarcals. Es tracta d'obres que han de ser valorades des d'un punt de vista crític, hem de tenir en compte que ens ofereixen una gran quantitat d'informació, sovint continguda en arxius desapareguts,⁶ com en els casos significatius de poblacions tan importants com Guissona o Santa Coloma de Queralt.

El treball que presentem —gràcies a la beca Raimon Noguera que ens va ser atorgada per la fundació homònima i que ens ha permès una reelaboració i reflexió més profunda sobre el tema— s'estructura en dos blocs temàtics amb les seves corresponents divisions i subdivisions. La primera part, que hem titulat genèricament "Territori i història" vol acomplir l'objectiu de situar el lector allà on som. La justificació del territori adopta una rellevància considerable, probablement més del que hauria de tenir en un treball d'història de l'art, però el fet de parlar de comarques que avui presenten una divisió administrativa molt discutible i que es correspon poc amb els seus límits "històrics" i tradicionals, ens va convèncer de la necessitat d'aquesta justificació⁷ mitjançant els estudis que fins avui han tingut en compte el fet que estem parlant de comarques especials pel que fa a la seva imprecisió, sobretot en el cas de la Segarra, al qual dediquem una major atenció a través dels treballs de Guiu Sanfeliu, Burgueño i Turull, de la mateixa manera que també ens remetem a fonts d'època moderna, com la geografia de Catalunya del jesuïta Pere Gil, que curiosament considerava que Cervera no formava part de la Segarra.

Pel que fa a la introducció històrica, val a dir que l'afrontàvem amb un cert temor: acabar bastint un "refregit" de dades que no aportessin res de nou o d'interessant al treball. D'altra banda, el fet de tractar una zona concreta, amb vicissituds pròpies, ens feia considerar necessària, una vegada més i des del nostre punt de vista, la inclusió d'aquest apartat, confegit bàsicament a partir de la bibliografia existent però també amb alguna aportació documental, tot i que indiscutiblement no siguem experts en la matèria. És per això que en aquesta part ha

6. Això passa perquè moltes d'aquestes monografies van ser realitzades abans de la guerra civil.

7. Al llarg de l'obra també fem servir exemples que ultrapassin—si bé per molt poc— els límits territorials que ens hem imposat. És el cas de poblacions com Sarral o fins i tot centres més importants com Balaguer o Solsona; la primera com a límit geogràfic de la gran plana urgellenca i la segona com a cap del flamant nou bisbat i zona limítrof amb la part septentrional de la Segarra.

estat de gran importància la referència a una obra clàssica com la de Pierre Vilar, gràcies a la inclusió de la Segarra en una tercera gran zona entre la Catalunya litoral i prelitoral de les grans viles i la muntanya. A partir d'aquí, estudis com el d'Enric Tello i l'existència d'obres de referència dins la història local com el *Llibre de Cervera* de Duran i Sanpere, així com la publicació d'estudis puntuals sobre poblacions concretes han facilitat notablement la nostra tasca.

El segon bloc, doncs, ja ens condueix de ple al que pretén ser el nucli d'aquest treball: l'arquitectura més com a fet constructiu i com a concreció artesanal dels postulats classicistes, conformada pels mestres de cases i els seus clients, explicada i detallada en l'articulat dels contractes, relativitzada per la tipologia o les característiques dels materials i, fins i tot, per la durada o per les inversemblants peripècies dels processos constructius i administratius. És per això que donem una especial importància a l'aspecte sociològic de la qüestió i intentem fer un repàs als principals condicionants que afavoreixen la voluntat de construir una nova església o reformar l'actual, concretats gairebé sempre en la decadència i la vellúria de l'edifici, més que en l'augment demogràfic o la suposada prosperitat. Les tesis d'Enric Tello, seguint les intuïcions de Pierre Vilar, ja demostren que estem parlant d'una zona de Catalunya més aviat pobra, on la construcció d'un nou temple constituirà la majoria de vegades una càrrega molt feixuga per a la població. A partir dels documents, doncs, veiem quines eren les fons de finançament d'aquestes obres, així com els escassos exemples de patronatge, exercits bàsicament per l'estament nobiliari i el religiós.

L'apartat dedicat als artífexs —per a nosaltres els grans protagonistes— pretén reivindicar el paper del mestre d'obres com a tracista ocasional de les obres que ell mateix o altres construïen. En aquest sentit, la forta presència de la tradició gremial —a Cervera el gremi de mestres de cases roman ben actiu fins ben entrat el segle XIX— i la confiança en uns artífexs experimentats fa gairebé innecessàries les ordres reials per la regulació de l'arquitectura i pocs projectes són enviats a la Real Academia de San Fernando per al seu examen i aprovació. A partir de la documentació estudiada, doncs, constatem la presència de nombroses nissagues de mestres de cases a la Segarra i l'Urgell.

El següent capítol tracta del procés constructiu analitzat a partir de la documentació conservada, des de les gestions prèvies que precedien la construcció d'una nova església —enllaçant amb els condicionants constructius i el finançament— fins a la seva realització material i les vicissituds que podien acompanyar aquest procés. Finalment, procedim a una classificació i comentari dels aspectes formals d'aquesta arquitectura (que dividim en esglésies parroquials i conventuals, capelles foranes o

ermites) i l'arquitectura conventual i hospitalària (que ens prenem la llibertat d'anomenar "arquitectura religiosa habitada").

L'últim apartat dedicat a l'arquitectura del set-cents a la zona que estudiem es compon d'estudis monogràfics concrets que recullen alguns dels exemples més significatius de la zona: el primer es basa en la influència de la Universitat de Cervera en alguns exemples de l'arquitectura religiosa de la comarca; el segon està dedicat a una església que en gran manera és una conseqüència "estilística" de la Universitat: l'església parroquial de Guissona i el seu convuls procés constructiu; segueixen sengles monogràfics dedicats a les obres a les esglésies de Tàrrega i Cervera durant el segle XVIII. També dediquem un espai a l'església i santuari de Passanant, projectada de forma excepcional per l'enginyer i acadèmic Josep Prat Delorta, i a la influència del bisbe Lasala en la construcció d'algunes parròquies de nova planta durant el seu episcopat. Com a cloenda, els dos últims estudis monogràfics estan dedicats a obres urgellenques: la producció dels Albareda, mestres de cases d'Os de Balaguer i amb una gran producció arquitectònica a la zona i les esglésies de Tornabous i la Fuliola, de construcció no reeixida.

Pel que fa a les conclusions val a dir que no són definitives, sinó "aproximatives". Estan contingudes al llarg de l'obra, perquè volem incidir en el fet que es tracta d'un treball àmpliament obert que ha de formar part d'una investigació més exhaustiva que cal relacionar tant amb les investigacions que es porten a terme des de Lleida com amb les d'altres zones de la Catalunya Central. Constatem, doncs, la presència d'una nodrida nòmina de mestres de cases establerts a Cervera a partir de la construcció de la universitat, una obra que no passa desapercebuda per a l'arquitectura civil i religiosa de la comarca i que, com la catedral de Lleida, que serà l'altre gran centre d'influència durant l'últim terç del segle, va ser projectada per enginyers militars, però construïda per nombrosos mestres de cases formats a peu d'obra que n'irradiaran l'esperit, alhora que s'atreviran amb els seus propis dissenys.

Comptat i debatut, també considerem just i necessari sol·licitar un vot a favor d'un territori poc conegut i afavorit, on el patrimoni històric ha estat massa oblidat i sovint maltractat. I aquesta afirmació general encara esdevé més evident pel que fa a les obres d'època moderna, bàsicament arquitectòniques, des de la massiva destrucció de retaules fins a mobiliari litúrgic divers durant la guerra civil. Sembla, doncs, com si el patrimoni que abasta l'època del barroc no hagués adquirit la pàtina d'antiguitat de les obres romàniques i gòtiques —la flagrant "antipatia" popular vers la catedral nova de Lleida o la Universitat de Cervera, més enllà del seu pes historicosimbòlic, n'és una prova força evident. D'altra banda, alguns projectes de restauració han pretès de

manera arqueològica recuperar algunes de les transformades i “adulterades” esglésies romàniques i retornar-les al seu “esperit” original, sense tenir en compte la incidència de la història i de la societat en aquestes construccions que havien estat reformades per motius de vital importància, com les reparacions necessàries a causa de l'antiguitat, l'engrandiment de la nau per exigències de la demografia o l'erecció de capelles dedicades a les noves devocions. És per aquesta raó que, dins d'un marc reivindicatiu del patrimoni, considerem que l'època del barroc hauria d'ocupar un lloc privilegiat —o, si més no, més del que li correspon actualment— dins la història de l'art català, això no obstant és durant aquesta època que es configura el perfil definitiu de la major part de poblacions de la nostra geografia.

Però abans d'acabar i partint de la base que tot treball és fruit d'un llarg procés d'elaboració i de reflexió en el qual és primordial la intervenció del factor humà, no puc sinó manifestar el meu agraïment a totes aquestes persones: en primer lloc, si cerco “el perquè de tot plegat”, he d'esmentar la doctora Rosa M. Subirana, per encoratjar-me en la primera incursió en l'estudi de l'art de l'època del barroc; al Manuel Gabriel, per despertar la meva passió per l'art, molt abans d'arribar fins aquí. A tots els responsables d'arxius i biblioteques que he consultat, per facilitar la meva tasca —des dels més llunyans, com l'Archivo Histórico Nacional de Madrid fins a arxius ben dispersos en el territori català entre comarcals, parroquials i episcopals. Especialment vull referir-me a la Dolors Montagut per tants dies en què m'ha deixat fer una quantitat ingent de fotocòpies amb tota la llibertat —aquest fet ha estat de vital importància, sobretot quan no disposava d'un ordinador portàtil—; a mossèn Enric Bartrina i a Joan Farré, per la seva disposició, acompanyada d'agradables estones de conversa. De fet, ha estat als arxius comarcals de Cervera i Balaguer, juntament amb el Diocesa de Solsona —tots tres sota la responsabilitat, en el seu moment, de les persones que acabo d'esmentar (exceptuant el de Balaguer, ara a càrrec de Maite Pedrol i Màrius Gené)— on he passat més hores remenant protocols i altres documents. També vull esmentar, però, l'Arxiu Episcopal de Vic, que no vaig visitar en el decurs de la tesi, però del qual he utilitzat, posteriorment, el magnífic fons de visites pastorals de les parròquies que ens ocupen. D'altra banda, també en el marc dels arxius o de la universitat he conegut altres persones que han estat un regal de la fortuna, com Raül Torrent, company dels cursos de doctorat i màxim responsable del meu engrescament per l'estudi del procés constructiu de l'arquitectura religiosa setcentista, o bé Isidre Puig, per la seva immensa generositat i també per apropar-me a la realitat de l'arquitectura setcentista a la ciutat de Lleida i el seu territori; al Joan Yeguas, per les dèries compartides, entre l'arquitectura i l'escultura; a

Teresa Salat —responsable, en part pel seu entusiasme i per la seva sensibilitat, del meu “enamoramant” de Cervera, aquella ciutat que era per a mi tan propera i tan llunyana al mateix temps— per facilitar-me —abans de la seva publicació— les dades de la seva investigació sobre la restauració de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera als segles XVIII i XIX, a Virgínia Costafreda, pel document de l'església de Mont-roig, a Joaquim Capdevila, per fer-me avinents les notes d'un maldanenc del segle XVIII —i les seves “transversals” observacions entre la història social i l'antropologia—, o bé a Josep M. Grau i Pujol, de l'Arxiu Històric de Tarragona, que m'ha facilitat la consulta del fons notarial de Santa Coloma de Queralt quan ja estava a punt d'abandonar. Precisament, amb relació a Tarragona i la seva diòcesi, no vull deixar d'esmentar la valuosa tesi doctoral d'Anna I. Serra, que tan amablement em permeté consultar i que tan bé m'ha anat per acabar de perfilar certs aspectes del llibre, per la proximitat territorial entre les zones que ambdues tractem. També ha estat providencial la coneixença amb el Xavier Solà, l'excel·lent tesi doctoral del qual m'ha ajudat a comprendre un trencaclosques que tenia incomplet. Vull agrair, d'altra banda, al Josep Mora, que m'hagués animat a fer el primer pas per mirar de publicar la tesi i m'hagués presentat al Lluís Pagès, a qui vull agrair la seva amabilitat i disposició amb una tesi acabada de llegir i que a mi em queia de les mans.

Finalment, també he d'agrair infinitament els valuosos comentaris i suggeriments que em proporcionà el tribunal que va valorar la tesi, compost per la doctora Carme Narvèz (UB) com a secretària, la doctora Rosa M. Subirana (UB), el doctor Marià Carbonell (UAB) i el doctor Ximo Company (UdL) com a vocals, i el doctor Joaquín Bérchez (UV) com a president. En aquest punt, vull esmentar altre cop el doctor Ximo Company, pel suport i l'aixopluc que m'oferí en incorporar-me al Grup de Recerca Consolidat d'Història de l'Art Modern de la Universitat de Lleida, permetent-me, d'aquesta manera, crear un vincle que potser tenia pendent amb la universitat del meu territori: el de la Segarra i l'Urgell.¹

I per acabar, només em resta agrair de manera molt especial al doctor Joan Ramon Triadó, director d'aquest treball, tot el seu suport, mestria, optimisme, valuosos consells i bona amistat, així com al patronat de la Fundació Noguera del Col·legi de Notaris de Barcelona

1. Cal assenyalar que la revisió d'aquesta tesi ja s'ha fet en el marc del Grup de Recerca Consolidat de la Universitat de Lleida “Art i Cultura d'Època Moderna” núm. 2005SGR00618 (dirigit pel Dr. Ximo Company), reconegut pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya.

l'oportunitat que em brindaren —mitjançant la concessió de la beca Raimon Noguera— per tal de poder aprofundir en la investigació, de manera que el resultat que avui teniu a les mans hauria estat impensable sense aquest temps de maduració posterior a la lectura de la tesi. I, en definitiva, a la meva família —per la seva paciència, estimació i suport—, al Jordi —per ser-hi i per tantes altres coses—, a les amigues i als amics i a totes aquelles persones que m'han acompanyat i m'acompanyen en aquest viatge, dels qui sempre he après alguna cosa en algun moment determinat, que m'han fet la vida més agradable i que potser no saben tot el que els he d'agrair, senzillament, per la seva existència.

TERRITORI I HISTÒRIA

EL TERRITORI: UNA JUSTIFICACIÓ. ELS IMPRECISOS LÍMITS DE LA SEGARRA I L'URGELL

De la Geografia de Pere Gil als viatgers del segle XVIII: apreciacions sobre el territori

La primera *Geografia de Catalunya* fou redactada pel jesuïta Pere Gil l'any 1600: divideix el territori català d'aquell moment en vint-i-set comarques, que, segons Iglésies,¹ sembla comptar amb un reconeixement coetani ben clar que s'allunya de les llistes de la que podríem anomenar cultura erudita per acostar-se a la realitat. Pel que fa a la Segarra, les poblacions extremes que esmenta Pere Gil són: Jorba al sud-est, Aguilar a l'est, Ardèvol i Oliola al nord, Preixens a ponent i Bellver i Tarroja al sud. Cal observar que l'erudit considera que la Segarra abasta tota la ribera del riu Sió.² Aquestes agrupacions i delimitacions comarcals són ben sorprenents, atès que la comarca no tenia cap caràcter polític ni administratiu, paper que desenvolupaven les vegueries i sotsvegueries.³

Vers el 1600, doncs, en el terreny civil, la divisió administrativa de la Segarra i l'Urgell no coincidia ben bé amb la proposta de Pere Gil i la comarca de la Segarra restava repartida entre les vegueries de Cervera i d'Agramunt, ambdues molt extenses: la jurisdicció d'Agramunt arribava pel nord a Oliana i la de Cervera s'allargava per un extrem fins a Sant Llorenç de Morunys i, per l'altre, fins a Santa Coloma de Queralt. Hi havia, això sí, alguna petita demarcació anomenada "Segarra" dins els límits que presenta Pere Gil; és el cas de la vegueria baronial

1. IGLÉSIES 1949, 45.

2. BURGUEÑO 2000, 14.

3. IGLÉSIES 1949, 46.

de Segarra, dins dels dominis del duc de Cardona, la qual comprenia, entre altres pobles, Tarroja, Montfalcó Murallat, Calaf, Castellfollit i Torà (en el centre de la batllia). La sotsvegueria de Prats de Rei també era coneguda com de Prats i Segarra. D'altra banda, en el camp eclesiàstic, la denominació comarcal segarrenca abraçava parròquies tant del bisbat d'Urgell com del de Vic i l'acabat de crear bisbat de Solsona, mentre que el Pla d'Urgell delimitat per Gil estava a cavall de quatre diòcesis (Urgell, Solsona, Tarragona i Vic).⁴

La *Geografia* de Pere Gil és coetània a la creació del bisbat de Solsona, que va comportar una nova divisió eclesiàstica i al mateix temps va modificar la geografia administrativa d'aquestes comarques. Una franja de parròquies pertanyents al bisbat d'Urgell passaren a la nova diòcesi, que també incorporà parròquies i deganats vigatans. Així, el deganat de Cervera comptarà amb onze parròquies de la Segarra popular, el que farà que el topònim "Segarra" comenci a associar-se amb Cervera. Tal i com afirma Burgueño, "l'adopció del topònim Segarra per Cervera tenia un avantatge simbòlic: confirmar en l'imaginari social l'oposició i el sentiment diferencial amb Tàrrrega i el seu país planer."⁵

Entre les parròquies que romangueren dins el bisbat de Vic es fundà el deganat de Sant Antolí, amb parròquies, com la de Gàver, identificades com a segarrenques per Pere Gil. Aquest deganat fou absorbit pel de Santa Coloma de Queralt, creat l'any 1634. Burgueño conclou que:

el canvi de contingut del nom Segarra obeiria fonamentalment a raons de percepció del paisatge, però no deixaria d'estar condicionat per factors polítics. Sigui com sigui, a començaments del XVIII el procés d'expansió segarrenca ha culminat; en el mapa publicat per Josep Aparici el 1720 el terme Segarra apareix retolat en dos indrets, prop de les Oluges i a Santa Coloma de Queralt.⁶ El 1708, el mateix autor havia redactat una descripció geogràfica de Catalunya amb una llista de comarques en què incloïa una «Sagarra alta y baixa»: hom pot suposar que així es referia, respectivament, a la Segarra septentrional i meridional.⁷

Pierre Vilar, a *Catalunya dins l'Espanya moderna*, retreu a alguns viatgers del segle XVIII com Arthur Young⁸ el fet d'haver ignorat en les seves obres la definició de "tota una Catalunya mitjana que escapa a la

4. IGLÉSIES 1949, 106.

5. BURGUEÑO 2000, 17.

6. BURGUEÑO 2000, 19.

7. BURGUEÑO 2000, 19.

8. YOUNG 1987, 62 i 102.

definició de desert muntanyenc com a la d'horta litoral",⁹ i en la qual s'haurien trobat la Segarra i l'Urgell. Per això Vilar proposa delimitar tres Catalunyaes i no dues, en la seva primera caracterització de la desigualtat en el creixement i les transformacions agrícoles del segle XVIII. Així doncs, Vilar proposa que la primera Catalunya estaria constituïda per la Catalunya litoral i la de les grans viles; a la banda oposada, la segona Catalunya seria la muntanyenca, i enmig de tots dos territoris resta tota una altra Catalunya mitjana d'altiplans, on se situarien la Segarra i l'Urgell, caracteritzada per la coexistència de velles i noves formes de producció, comercialització i consum.¹⁰

El 1788, en un dels seus viatges per Catalunya, Francisco de Zamora percep clarament el canvi de l'Urgell a la Segarra anant de Tàrrrega a Cervera: "*Poco después de este pueblo [el Talladell] se descubre Cervera, y casi desde él también empieza a variar el terreno y a formarse lo que llaman Segarra*". Esmenta la Móra, Fonolleres, la Curullada, Granyanella i Granyena "*todos pueblos cortos [de població], muy inmediatos unos de otros, como en toda la Segarra*". També afirma que "*La Segarra es uno de los territorios más extendidos y más poblados de Cataluña*".¹¹

Finalment, vers el 1800, mossèn Domènec Costa i Bafarull, fill de Solsona i rector de Castellnou de Seana, presenta la diòcesi solsonina dividida en tres països:

Lo más áspero y monuoso cae al norte de Solsona, y se llama la Montaña o los Pirineos Bajos. Lo que se comprende desde Solsona hasta Tárrega es el territorio medio o la Segarra. Y lo que hay desde Tárrega hasta el lugar de Sidamunt (...) es el país llano y parte del territorio llamado el Urgel.¹²

Pel que fa a la Segarra o territori mitjà de l'allargassat bisbat, concreta encara més:

desde los montes hasta encontrar Tárrega, país medio entre lo montañoso y llano, se divide en dos clases. Desde la misma villa de Tárrega hasta las de Biosca, Torà i Castellfollit, se dice propiamente Segarra (...) cuya capital es hoy Cervera según Florez (...) Desde dichas villas hasta Solsona se denomina Segarra alta, cuyo territorio y el que hay desde Solsona hasta encontrar la cordillera de los Pirineos bajos es por lo general quebrado y tiene

9. VILAR 1979, vol. III, 231.

10. TELLO 1995, 279-280.

11. ZAMORA 1973, 254; també a BURGUEÑO 2000, 21.

12. COSTA BAFARULL 1959, 552, també segons BURGUEÑO 2000, 21.

mucha afinidad con la Montaña, por más delicioso y templado, y se hallan trechos de terrenos bastante llanos y fértiles.¹³

LA SEGARRA I L'URGELL AL SEGLE XVIII

La guerra de Successió

Abans de la guerra de Successió, Cervera havia aconseguit el títol de ciutat l'any 1702, ja que el nombre d'habitants, més de 3.000 i sobretot el canvi que havia experimentat amb l'augment del nombre de nobles i artesans que vivien a la població, junt amb les diverses obres urbanes que s'havien realitzat, justificaven l'atorgament del privilegi. El mes de setembre de l'any anterior, Felip V havia passat per Cervera, havia jurat els privilegis de la població, tal com ho havien fet els monarques anteriors, i havia ennoblit el paer en cap.¹⁴

Durant els primers anys de la guerra de Successió, les hostilitats possiblement no afectaren gaire la ciutat de Cervera.¹⁵ Les actes municipals, fins el 1705, no mostren cap preocupació del Consell pels esdeveniments bèl·lics del moment i el mes de setembre d'aquest any Cervera proclama obediència a Carles d'Àustria; es recluten soldats per col·laborar al setge de Barcelona i es faciliten animals per al transport, mentre a començaments de l'any següent els cerverins han d'auxiliar la ciutat de Lleida, tant en homes com en subministraments.

Durant el mes de març de 1706, Felip V, camí de Barcelona, torna a passar per Cervera i les autoritats municipals li presten, novament, obediència.¹⁶ Com a conseqüència d'aquest fet, el dia 5 d'abril la ciutat és ocupada i saquejada per les tropes de l'arxiduc.

D'arreu d'aquestes comarques ens arriben notícies sobre la guerra: la gent marxava dels pobles fugint de les ràtzies filipistes, com ho demostra la declaració dels homes de Castellnou de Seana davant Joan Baptista Pasqual, arrendador de les menuderies de la baronia de Bellpuig l'any 1708. Els castellnouencs afirmaven que no havien pagat

13. COSTA BAFARULL 1959, 552.

14. LLOBET PORTELLA 1992, 166.

15. LLOBET PORTELLA 1989, 69-74. En una súplica presentada per Fèlix Ribes a les autoritats municipals cerverines i llegida al consell celebrat l'11 de juliol de 1716, l'escultor manifestava que el retaule no s'havia col·locat a la capella perquè havia hagut de desplaçar-se a Barcelona amb motiu de la guerra, malgrat les seves peticions que el retaule fos lliurat als paers cerverins no ho aconseguí fins l'any 1709. Tot i que el retaule havia estat des d'aquella data fins al 1716 sota la custòdia dels paers, s'havien malmès moltes peces, cosa que havia obligat Fèlix Ribes a fer-les de nou, la qual cosa li havia ocasionat unes despeses que calia que fossin compensades.

16. LLOBET PORTELLA 1992, 167.

els drets corresponents perquè havien hagut de fugir de casa quan s'havia d'arreglar el cànem i la verema de la collita de 1707, i els pocs que havien tornat només van recol·lectar el que “van deixar los dits soldats en dit terme” i recollir alguns cànems negres i podrits i una mica de raïm dolent.¹⁷

Els estralls dels exèrcits filipistes també afectaven les esglésies, hi cercaven gra, joies i objectes litúrgics de valor. Sembla que a Bellvís els robaren la imatge de la Mare de Déu de les Sogues, mentre que a Castellnou de Seana foren més previsors i s'emportaren a Utxafava la imatge de la Mare de Déu de la Cabeza, que van amagar per tal d'evitar-ne el robatori.¹⁸

Igualment l'al·lotjament de soldats provocava nombroses dificultats a la població: l'any 1709 les autoritats municipals de Calaf demanen al comte de Starhemberg —comandant suprem dels exèrcits aliats de l'arxiduc Carles d'Àustria— que atesa la precària situació de la vila, motivada per les forces que ja hi havia, calia evitar l'arribada de nous contingents militars. Una altra carta a un alt dignatari, Ramon de Vilana-Perlas, descriu:

En esta villa de Calaf se halla de quartel el Conde Joerges, gobernador del Regimiento de Dragones Reales o Imperiales de Herbeville, y que todo su Regimiento está cosa de media hora en diferentes lugares del Abadiato de Cardona y de la Baronía de Boxadós, y asimismo no puede ignorar V.I. que tres Regimientos de Caballería y dos de Infantería holandesa están acampados en Prades (Prats) del Rey con sus generales Bellcastell, Triborn y Santamant; todas estas tropas han forrageado en estos parages, y totalmente se han comido los trigos sin que hasta ahora haya sucedido el menor desorden, pues los paisanos, en consideración de que no había pajas, ni granos groseros, para poderse mantener la caballería, han tolerado con mucha paciencia la destrucción de sus frutos, no obstante la esterilidad de granos y suma carestía.

El pacifisme tolerant dels calafins contrastava amb la conducta menys tolerant dels pagesos de Castelltallat, Aguilar de Segarra i la Molsosa, els quals “*Con armas han pasado a impedir a las dichas tropas segar forrages, y de aquí han seguido haber escopetadas entre paisanos y soldados, y herir algunos, que todas las montañas de dichos respectivos términos están continuamente en armas*”.¹⁹ El malestar a les poblacions era evident, fins al punt que a Cervera Francisco Sabater Meca

17. MESTRE 1992, 22.

18. BACH 1972, 186.

19. RIBA 1997, 195.

demana reforços per castigar els jurats dels pobles de Sedó, Guissona, Selvanera, Sanaüja, Torà, Calonge, Castellfollit, Anfeſta, Calaf i Copons perquè no havien complert amb la provisió que se'ls demanava al quarter de Tàrrega.²⁰

A Cervera es produeixen nous saqueigs i destruccions en anys posteriors fins que, al final del mes de juliol de 1712, bona part de la població es veu obligada a abandonar la ciutat a causa de la inseguretat i a dirigir-se cap a Lleida, ciutat en la qual els cerverins fugitius s'establiran durant onze mesos. A la tornada, cap a mitjan 1713, els cerverins van trobar la població pràcticament arruïnada. Amb el desig d'aconseguir de la cort reial alguns beneficis compensatoris, el Consell municipal va acordar la tramesa a Madrid de dos síndics amb l'esperança d'obtenir la major quantitat possible de privilegis. A partir d'aquí s'exagerà l'actuació dels cerverins a favor de Felip V durant la guerra de Successió, amb la qual cosa es començà a formar la llegenda de la fidelitat a ultrança de la població.

Acabada la guerra, les seves conseqüències encara es feien sentir en moltes poblacions del territori: l'any 1717 el Comú de la vila de Torà fa una súplica perquè sigui rebaixada la contribució, a causa del massiu abandonament de moltes cases i el consegüent despoblament, propiciat en part per l'excés de càrregues impositives.²¹ D'altra banda, sembla que aquest també fou un any d'angúnies a Guissona, on per motiu de les contribucions endarrerides, hi foren enviats uns vint soldats del regiment de Dragons de Lusitània; els veïns, espantats, s'apressaren a fugir de llurs cases. Sembla que aquest esquadró s'establí indefinidament a Guissona, ja que de l'any 1725 fins al 1731 trobem diversos oficials d'aquest esquadró que formen part de la Congregació dels Dolors.²²

Finalment, un document excepcional el constitueix el manuscrit d'Aleix Ribalta, pagès del Palau d'Anglesola. Comença l'any 1736 amb una crònica dels esdeveniments més remarcables del segle anterior, com la guerra dels Segadors o la plaga de llagosta, i continua amb el relat de la guerra de Successió, explicant fets que s'esdevingueren a l'Urgell i terres veïnes, però també a Barcelona i fora de Catalunya.²³

Hem seleccionat la part final —publicada per mossèn Antoni Bach— d'aquesta crònica d'Aleix Ribalta, pagès benestant que esti-

20. COBERÓ 1982, 135.

21. COBERÓ 1982, 135.

22. CAMPS, SANTAELÀRIA 1982, 342.

23. Bach (1986, 172) considera que una part d'aquesta informació la podia rebre de fonts escrites, però les incorreccions en els noms de personatges o de pobles denoten que bona part de les notícies podien tenir una procedència oral.

mava la terra i home reflexiu i crític amb les malvestats que sempre comporta una guerra:

Ab diferents paratges tinch dit que nos acostam als treballs, y com ya veus que la guerra està acabada diràs, ahont són los treballs?; també te advertesch que de Barcelona en avant y ha una gran part de Catalunya, y no sen ha parlat cosa; sols te diré que lo any que eren en Calaf, entrà una armada de francesos per la part de Girona, y posaren citi y se guanyà, y com en aquell pahís no só molt capàs, no puch referir lo que passà, com per estos paratges, que a sis horas al rededor se van mantenir molts anys las dos armadas, que si de cada campanya se avia de escriurer lo que pasava y los rencontras, que tenian molts dias las partidas, ab dos campanyas se hauria escrit lo present llibre.

Assí te fas un resumen ab estas breus líneas dels treballs porte la guerra. Primerament, quant se muda un camp, que entre en pahís contrari una hora al rededor de la armada va un camp bolant, sens oficials, y estos prenen tot lo que troban, y a vegadas deshonrar com o executaren en alguns pobles vehins de est paratge quan vingué la armada; acostumen a segar los sembrats en títol de ferratge; a vegadas sen porten les garbas segades, y altrás vegadas los grans de les sitges, y així te advertesch que si mai veus guerra, nos pot fiar cas de ningú, que tenim la experiència de la guerra passada, que los paisans dels pobles ensenyaven les sitges, que moltes sen auria salvat si no se aguesen ensenyat; que se ha experimentat que en lo batre, omplir una sitja de gra y estar algo retirada, y un dels mateixos descobrirla, y alguns se salvaren fent lo amo mateix la sitja sens valerse de ningun foraster de la casa y fentles algo extraviadas del poble sen salvan algunas.

En lo any 1708 nos cullí cosa y se alimentave tota esta terra de Agramunt, que y era la armada del Orleans, del gra que prenian per aquellas montanyas. Y en esta petita nota, si tens algo de judici, la pots allargar, que per tu faràs. Lo deixar los pobles después de haver pasat la guerra tots sen empenedeixen, que antes de deixar casa, si deu pensar molt, que aquell temps sols es per los que no tenen que perdre.²⁴

24. BACH 1986, 185-186.

Un cas particular: Cervera i la universitat literària

La història de la Cervera setcentista està marcada per dos fets transcendents, l'un conseqüència de l'altre, que superen l'àmbit local i comarcal: es tracta de la guerra de Successió i la posterior creació de la universitat.

La construcció del majestuós edifici, enclavat en un urbanisme atípic per les seves dimensions, va suposar un trastorn per a la monòtona i intranscendent vida local. El nombre d'habitants va augmentar (l'auge demogràfic, però, ja s'havia iniciat a finals de la centúria anterior), es van realitzar reformes urbanístiques (concretades en un agençament, tot i que escàs, dels carrers i de les cases), va irrompre el bullici estudiantil, les autoritats locals competien amb les universitàries, l'empobrida economia domèstica es va veure beneficiada amb uns ingressos addicionals gràcies a l'allotjament d'universitaris, els comerços van vendre més; es van incrementar les festes (bàsicament les de tipus oficial) i se'n van revitalitzar algunes que ja estaven instituïdes (amb un caire marcadament cultural: escenificacions teatrals, per exemple); la ciutat fou visitada més assíduament pels personatges de la cort i les autoritats, fet que denota una major relació entre el consistori i els òrgans del poder; va augmentar el nombre d'eclesiàstics, especialment els regulars (els jesuïtes acaparaven la majoria de les càtedres universitàries i regentaven una institució docent pròpia; els sacerdots i els frares dirigien col·legis majors).²⁵

Cervera en temps de Felip V

Els estralls produïts per la guerra de Successió l'any 1714 eren evidents: enderroc, conreus destruïts, camins malmesos, el comerç desbaratat, etc. Al cap de dos anys de l'acabament de la guerra es va intentar fer una descripció detallada del terme, missió encomanada al comissari Josep Martínez, el qual fa una acurada anàlisi de la ciutat i del terme, avalua la situació de l'agricultura i fa un cens de població que palesa els desastres de la guerra.²⁶

L'historiador Josep Corts, contemporani dels fets, també ofereix un resum estadístic de la situació a Cervera després de la contesa, l'any 1716, a *Estado Antiguo y Moderno* (llibre II, núm. 135-140):

Abans de la guerra, la ciutat era opulenta de tot el referent al proveïment dels naturals i restaven marges per als forasters. Les

25. PORTELLA 1987, 525-526.

26. DURAN 2001, 403.

terres eren tan poblades d'arbres i vinyes que semblaven un jardí. S'hi collien més de dues mil arroves d'oli i més de sis mil càrregues de vi.

Continua explicant que:

El nombre d'habitants era d'unes 800 famílies, i augmentava cada dia. Hi havia 20 cases de cavallers, moltes persones de distinció i de totes facultats i oficis. Després de l'evacuació de les tropes imperials, les famílies havien estat reduïdes a 400; la major part de les cases de sacerdots i cavallers eren deshabitades, els convents reduïts a molts pocs religiosos, i tots els habitants submergits en la misèria.²⁷

Finalment, Corts afegeix que les pèrdues, calculades per homes prudents, comptant-hi saqueigs, devastació de terres, allotjaments, contribucions, enderrocs i reconstrucció de muralles, composicions amb els voluntaris, bagatges, propis, guies i altres despeses del servei de tropes, pugen a 740.000 lliures.

Josep Corts també prengué part en les respostes a una altra mena de qüestionaris tramesos des de Madrid; un de l'any 1719 feia referència a les cases on podien allotjar-se els estudiants de la universitat, al comerç i als preus del mercat, a la dotació d'aigua i al geni de la gent. Aquesta consulta obeïa, evidentment, a les denúncies rebudes a Madrid sobre la mala disposició de Cervera amb relació a la instal·lació de la nova acadèmia.

Els canvis experimentats a causa de la guerra també afectaven altres sectors de la vida ciutadana: per ordre del capità general de l'exèrcit del Principat, foren ratllats els textos oficials que feien referència a la submissió de la ciutat a l'arxiduc, encara que hagués estat passatgera; i fou cremat el retrat de l'arxiduc que, segons Duran i Sanpere, havia pintat Pere Pau Muntanya.²⁸

La construcció de la Universitat

Durant els dies 18, 19 i 20 de desembre de 1718 es va celebrar a la ciutat l'inici de les obres de l'edifici, per la qual cosa els carrers es van engalanar amb motius diversos: la plaça de davant de la universitat es va decorar amb un arc triomfal que servia de porta. El dia 19, aniversari del rei, es va col·locar la primera pedra. Tota la població va

27. CORTS 1723-1740, 135-140. Segons DURAN 2001, 407.

28. DURAN 2001, 408.

participar en la solemne processó que va fer-se fins a les excavacions dutes a terme per tal de fixar els murs de l'edifici.²⁹

L'edifici havia d'aixecar-se en un solar ocupat per vint-i-dos cases i per l'antic hospital, les façanes del qual donaven a una gran bassa, mentre que al seu darrere hi havia uns horts i la muralla. L'any 1719 es va dur a terme el terraplenat del barranc situat entre la plaça de Santa Anna i el convent de Sant Francesc, damunt del qual es van fer els fonaments del nou edifici acadèmic; quedava així delimitat el passeig del davant de la universitat, a la banda sud del qual tenia una amplada irregular determinada precisament pel recobriment de l'esmentada bassa. J. Corts alabava el traçat del passeig ja que *“es de gran conveniència en el invierno por gozar del sol, por tener el aspecto a mediodía y en las noches del verano es frecuente los concursos por correr el aire allí”*.³⁰ A les famílies a les quals els havien expropiat les cases, l'Ajuntament va acordar pagar-los el lloguer d'altres habitatges durant mig any i els avançava els diners necessaris per tal que tinguessin temps d'edificar la seva pròpia casa.

L'any 1740 l'edifici encara no s'havia acabat, tot i això es van començar a fer classes a la planta baixa; entre 1745 i 1751 les obres es van interrompre per tal de fer-ne la corresponent inspecció. El mes de març de 1751 es va reorganitzar la junta i es van dibuixar els nous plànols que, adaptats als antics, en preveïen la finalització.³¹

El finançament de l'edifici va anar a càrrec dels cerverins, a compte del que havien de pagar al cadastre. Les 3.000 lliures anuals que es recaptaven van pesar com una llosa sobre les pobres economies domèstiques i més si tenim en compte que la tributació era doblada, ja que en concepte de quístia es recaptava una quantitat similar. A més, la distribució fiscal no era equitativa: els que tenien més i controlaven el sistema eren els que pagaven menys. Les queixes de les associacions gremials sobre l'elaboració dels llibres del cadastre foren constants i la situació de l'Ajuntament també era delicada, ja que havia d'assumir, d'una banda, el finançament de la universitat, i de l'altra, el pagament d'interessos alts als censalistes. Era una economia viciada, atès que les

29. PORTELLA 1987, 329.

30. CORTS 1723-1740. Segons PORTELLA 1987, 329-330.

31. El 1718 Francesc de Montagou va fer el primer projecte de l'edifici. De l'any 1720 al 1745 les obres foren supervisades pel barceloní Francesc Soriano, nomenat arquitecte major de les obres de la Universitat de Cervera i autor d'un segon projecte que va ser descartat a favor d'un tercer presentat per l'enginyer militar i arquitecte Miguel Marín. La capella fou inaugurada el 18 d'octubre de 1762, mentre l'ornamentació i el retaule, traçat i realitzat per Jaume Padró, ho va ser el 1777. La cúpula es va construir l'any 1789 (MORA 1997).

carències pecuniàries implicaven nous préstecs, amb la qual cosa el consistori estava cada cop més embargat. Per tal d'evitar aquest cercle tan gravós es van buscar solucions més o menys afortunades amb la finalitat d'anar redimint els censos endarrerits amb els diners recaptats amb els arrendaments i altres arbitris.

Del bisbat de Solsona al de Cervera?

Felip V també va intentar convertir Cervera en una seu episcopal, però la forta oposició de les parròquies va fer fracassar el projecte. Efectivament, una de les mercès que els dos síndics de la ciutat de Cervera tramesos a Madrid el 28 d'agost de 1713 havien de sol·licitar a Felip V era que el bisbe i el Capítol de Vic residissin a Cervera; si això no era factible, havien de demanar que la seu del bisbat de Solsona, del qual formava part Cervera, hi fos traslladada o, si més no, que es creés un nou bisbat amb seu a Cervera. Acabada la guerra de Successió, doncs, la pretensió de les autoritats cerverines d'obtenir la seu del bisbat sembla que arribà a preocupar seriosament els sectors que controlaven les institucions solsonines; una lletra del duc de Cardona al govern municipal de Solsona el 20 de maig de 1718 “offerint-se a protegir la ciutat contra la pretensió de Cervera en punt de transferir la silla episcopal” palesa que la temença del trasllat es mantenia. A més, el 1717 ja havia vist suprimida la Universitat, juntament amb les altres de Catalunya, en benefici de la de Cervera, erigida aquell mateix any.³²

Les esglésies i comunitats de beneficiats de Berga, Cardona, Bagà, la Pobla de Lillet, Sant Llorenç de Morunys, Torà i Biosca —la part mitjana i alta del bisbat— presentaren un memorial on es fan ressò del rumor que el govern municipal i l'església de Cervera haurien aconseguit convèncer Felip V perquè patrocinés el trasllat de la seu episcopal a Cervera. Tot seguit s'exposaven els principals inconvenients d'aquest canvi, sobretot a base de contrastar les ciutats de Solsona i Cervera: Es fa referència, primer, a la desigual situació geogràfica dins el territori diocesà, cèntrica en el cas de Solsona i perifèrica en el de Cervera, per la qual cosa el canvi resultaria especialment negatiu per a “la part de muntanya”; també es deia que el bisbe era a Solsona, a més, senyor feudal d'una part de la ciutat i el seu terme i de diversos llocs de la comarca, d'aquesta manera era “molt més respectat y venerat”. Així mateix, s'afirma que “la estructura y disposició de una y altra població” o “la disposició y planta del tot de la població” abonaven el manteniment

32. PLANES ALBETS 1997.

de la seu a Solsona. Quant als “edificis, cases y habitants de Solsona”, tot i no donar xifres, s’afirmava que “si no excedeixen, són almenys en igual número que los de Cervera”.³³ Destacava especialment el fet que Solsona disposava de catedral, millor que no pas l’església parroquial de Cervera, es deia, i de palau episcopal, que a Cervera caldria construir. El trasllat, en darrer terme, s’augurava conflictiu “per los indispensables litigis, causas y qüestions judicials que de esta novedat se originarían entre las mateixas iglésias”.³⁴

L'economia de la Segarra i l'Urgell: la pervivència de l'emfiteusi i el règim senyorial

L'estructura feudal de la Segarra i l'Urgell no diferia gaire d'altres zones de Catalunya en què els senyors posseïen la jurisdicció i el domini directe de la terra.³⁵ Tot i això, molts historiadors insisteixen en la importància de tenir en compte les particularitats de la història local i comarcal per aproximar-nos correctament a la realitat. Ja hem assenyalat anteriorment que el mateix Pierre Vilar ja havia suggerit l'existència de “vàries Catalunyes”, a partir d'algunes respostes a l'enquesta de Francisco de Zamora.³⁶ D'aquesta manera, Tello afirma que, sota un mateix règim senyorial, a Catalunya havien cristal·litzat dues formes molt diferents de relació, dels homes amb el medi i dels homes entre ells, a través dels drets de “possessió” dels recursos bàsics que conferia l'emfiteusi. A la Catalunya Vella dominava el mas³⁷ i a la Catalunya occidental els habitatges concentrats. Així doncs, als pobles i a les viles de la Segarra i l'Urgell el mas era l'excepció, i a les grans extensions de terra hi dominava la divisió parcel·lària, el sistema de cultiu predominant era el policultiu de bancals intercalats: vinya, olivera i ametllers alternats amb cereals.³⁸ És ben gràfica la descripció

33. Segons les xifres dels problemàtics recomptes de població de la primeria del segle XVIII, Solsona tenia menys cases i habitants que Cervera —1.593 i 2.112, respectivament—, segons el cens de 1718 (IGLÉSIES 1974, 1224 i 1232).

34. PLANES ALBETS 1997.

35. Als seus estudis d'economia agrària a la Segarra del segle XVIII, Enric Tello fa una relació força exhaustiva dels nobles que senyorejaven la comarca (TELLO 1995, 42-45).

36. VILAR 1979, vol. III, 627-55.

37. A la Catalunya Vella, la cessió del domini útil dels masos als pagesos per part dels senyors, mitjançant la relació d'emfiteusi, era clarament favorable al pagès, ja que pagava un cens irrisori al senyor per una gran quantitat de terreny i, en canvi, cobrava una part dels fruits dels masovers o subenfiteutes, atès que en aquests masos amb grans extensions de conreu es podien crear masoveries o subestabliments.

38. L'enquesta feta al cadastre de 1716 va obtenir a les poblacions de la Segarra una resposta estàndard: el terme es componia “parte de tierra de sembradura, parte

que sobre Guissona apareix a l'enquesta de Francisco de Zamora, feta entre els anys 1789-1791:

parece sirve de algun estorvo para la cosecha de granos el sembrarse la maior parte de ellos dentro de las viñas, que aun las mas estan plantadas de olivos, y como una cosa priva el buen cultivo de la otra, es motivo, y lo enseña la experiencia, que quedan tales tierras mui cortas en sus productos, pues siendo así que está plantado el término de bastantes olivos, son escassísimas las cosechas de Azeite, siendo mejores y mas continuas en parte donde separadamente se cultiva, como en las Villas de Arbeca, Borjas Blancas y otras de aquella comarca.

Efectivament, els rendiments de les diverses collites combinades sempre eren mediocres i sovintejaven les males anyades deficitàries. Però tal i com afirma Tello,³⁹ el redactor d'aquesta resposta sembla que s'oblida que, precisament, la incertesa dels rendiments era el que convertia aquest policultiu en un mal necessari.

Així doncs, en aquesta zona no hi havia prou capacitat per augmentar la producció per tal que molts pagesos esdevinguessin masovers, mentre tots continuaven pagant la renda feudal als senyors:

els parcers ho eren de les heretats dels nobles, l'església i algun hisendat a les portes del privilegi de casta, que acumulaven unes poques terres bones i regades. Un cop pagats "al rei el cadastre i al senyor el delme" no restava per a la majoria prou marge ni tan sols per tirar endavant, sense recórrer a d'altres múltiples activitats complementàries —llogar-se com a jornalers, la manufactura de cànem o lli i la filatura domèstica i bàsicament femenina i infantil— i, tot sovint, haver de caure en l'endeutament,⁴⁰

que es va convertir en el principal mecanisme d'obtenció de renda en aquesta zona.⁴¹ Els prestamistes eren els hisendats, la petita noblesa, els comerciants i l'Església, grups socials sense cap interès per la terra i que quan percebien una parcel·la a causa dels deutes de l'antic propietari, només retenien les millors terres de secà i de regadiu, mentre la

de algunos olivares de malissima calidad, parte de matorrales, y parte de hyerma, que producen trigo, mestall, Hordio, Avena, Espelta, Mill, Vino, muy poco Azeyte, algunas almendras y Nueces". Quan hi havia una mica d'aigua per regar s'esmenten, sobretot, el cànem i alguns llegums (TELLO 1995, 287).

39. TELLO 2002, 64.

40. TELLO 1995, 467-469.

41. Els instruments utilitzats foren els censals o els préstecs sense data de retorn amb interessos i les vendes a carta de gràcia o vendes per un valor inferior al real amb dret a recuperar pel mateix preu allò que s'havia venut (FERRER 2003, vol. 5, 256).

resta les venien a petits camperols que també s'havien de carregar amb censals, ja que difícilment tenien els diners per comprar-les. Aquesta estructura dificultava l'aparició de nous grups socials capaços de dinamitzar o d'introduir innovacions en el sistema de conreus, segons Llorenç Ferrer: "Ésser camperol acomodat, comerciant o hisendat era part d'un mateix procés: viure de l'especulació amb les dificultats de les petites explotacions i acabar invertint els recursos en censals".⁴²

D'altra banda, la nova fiscalitat borbònica amb la creació del Reial Cadastre representà una altra forma d'opressió per a molts pagesos, com ho demostren les queixes de molts pobles quan denuncien les errades en l'avaluació de les terres. Antoni Bach aporta una notícia de l'any 1721 referent al Palau d'Anglesola en què es posa de manifest el dramatisme de la situació:

Congregats de consentiment y asistencia del honorable Francisco Queralt batlle (...) nosaltres els conreyants del terme de la Novella, del Prior de Catalunya (...) podent lo dit senyor sempre y quant volgués privar dits conreyants lo cultivar dites terres, sens que per assò aguessen contret denguna obligació a dit Senyor, y com vuy se vehuen impossibilitats de poder conreyar aquelles, respecte de no plourer y per ditas terras haver de portar la càrrega de pagar la Real Cadastro, que importa molt més del que utilisa; per ço dits conreyants fan renuncia de ditas terras a dit Prior de Catalunya.⁴³

Pel que fa a les càrregues impositives de tipus feudal, posem com a exemple el poble de Ribelles, a la vall del Llobregós, en què el delme es pagava a la marquesa de Tamarit, baronessa de Ribelles, i la primícia al rector de la parròquia de Santa Maria, el qual també percebia la cinquena part del delme de la baronessa. El delme que rebia la baronessa era arrendat per 200 lliures anuals i el rector també n'obtenia la part proporcional.⁴⁴ Precisament la marquesa de Tamarit també era la receptora del delme al terme de Massoteres, Palauet i Talteüll segons explicita el mateix cadastre:

Decimador universal de dit terme y parròquia de Massoteres, Palou y Taltaüll, la Il·lustre Sra. Marquesa de Tamarit; lo delme se pague de tots grans y de vi de dotze, una; lo que regularment produeix uns anys ab altres és dos-centes y dotze quarteres de grans, és

42. FERRER 2003, vol. 5, 257.

43. ADS: Fons del Palau d'Anglesola, núm. 43, fol. 1. Segons BACH 1972, 48.

44. AHL: Cadastre. Caixa 105. Notícia facilitada per M. Gabriel, extreta de la seva monografia inacabada sobre Vilanova de l'Aguda.

a saber de set quarteres de blat, cent y quatre de mestall, vint-i-cinch de ordi, sinquanta de espelta, setze de sivada y sinquanta y sis càrregas de vi; prevenint de que per tenir lo rector de dita parròquia lo delme en moltes propietats de dit terme, ve a tocar-li la undècima part de tots los mencionats fruits, prevenint que dita Sra. Marquesa precebeix en dit terme entre censos y quísties la cantitat de cent-sexanta lliures, y de altra part ab tres diferents partits quaranta lliures de pensió anual de censal.

Decimador universal de un vintè sobre tots los grans y vi de dit terme Anton Argullol de la vila de Calaff, lo qual a molts anys és imosat, y antes ere devuitè, que lo percibie lo marquès de Tamarit, després fonch de la comunitat de Biosca, y de present és propietari dit Argullol, havent passat a vintè, y lo té a carta de gràcia, se pague de vint quarteras una, y de vint càrregas de vi altra, produeix regularment al any cent-trenta y dos quarteres de grans; és a saber deu quarteras de blat, sexanta y dos de mestall, quinse de ordi, trenta y sis de espelta, nou quarteras de sivada y trenta y tres càrregas de vi.

Decimador particular de una vuitena sobre tots los grans y vi se cull en les heretats de Seldoni Oliva y Jaume Guilella de Palou, de dita parròquia és lo convent dels religiosos de Sant Agustí descalsos de la vila de Guissona, que percebeix de vuit quarteras una; lo que regularment produeix tots los anys és una quartera y mitja de blat, tres quarteras y mitja de mestall, y dos quarteras d'espelta y dos càrregas de vi, essent igual la porció de dits fruits se percebexen de cada una de dites heretats.

Decimador particular de una onsenas sobre tots los grans y vi de la heretat de Ramon Lluch de Taltaüll, és Onofre Manonelles de la vila de Sanahuja, que percebeix de onse quarteres una; lo que regularment produeix tots los anys és una quartera de blat y dues de mestall y una quartera y mitja de espelta y sis canters de vi.

Les herbes per la pastura de dit terme són pròpies en part del comú de dita parròquia, y en part de Magí Soriguera de Palou de dita parròquia, percebint quiscú la mitat del producte, que per via de arrendament consisteix en cent y vint-y-cinch lliures, advertint que les sexanta y dos lliures deu sous que són a favor de dit terme y parròquia estan consignades al capítol de canonges de la ciutat de Manresa, en paga de les pensions de censal que anualment percebeix del comú de dita parròquia.

Aquesta pervivència d'un sistema que podem considerar feudal la constata el viatger anglès Arthur Young al seu pas per Biosca quan escriu que "Un pagès paga aquí al «senyor», que viu a Barcelona,

2.000 lliures per un tros que es considera gran”,⁴⁵ i un altre viatger, Francisco de Zamora, apunta pel que fa a Torà, que “*El duque de Medinaceli —duc de Cardona— tiene aquí un castillo o casa*”.⁴⁶ A les Oluges, els que rebien la major part del delme eren el Capítol de Tortosa —senyor de les Oluges baixes— i el noble Josep de Vega i Sentmenat, senyor de les Oluges altes. El delme corresponia, en aquest cas, a la desena part de “tots grans” com ara blat, ordi, civada, mestall, espelts, segalós i mill. També rebien el delme de les olives, de la verema, del cànem, del lli, de les guixes, i dels llegums, així com sobre els anyells que naixien dins del terme —s’especifica, en canvi, que sobre les ametlles, les nous, les hortalisses i les fruites no s’acostumava a imposar aquesta exacció.

Així doncs, segons la tesi d’Enric Tello, aquest comportament de les classes benestants, unit a factors mediambientals com l’escassetat d’aigua,⁴⁷ malgrat l’existència de rius amb poc cabal,⁴⁸ serà determinant en la basculació de la Segarra cap a una Catalunya pobra.⁴⁹

Traginers i negociants a la baixa Segarra

Sempre cal tenir en compte que estem parlant d’un territori extens en el qual es donen situacions diverses que dificulten la formulació de generalitats. Per exemple, cal destacar també la importància dels nego-

45. YOUNG 1970, 63-67.

46. ZAMORA 1973, 259-262.

47. L’aigua era un recurs majoritàriament controlat pels senyors del lloc, propietaris de molts dels molins fariners que hi havia a la vora dels rius. Les viles de Torà i Guissona, però, es comptaven entre els indrets segarrencs privilegiats amb un reg més segur i regular: a la primera d’aquestes poblacions els horts que regava el Llobregós cobrien una extensió de mitja hora. L’any 1704 es realitza l’escriptura de la concessió de l’aigua de la Font dels Pastors feta per la universitat de Torà als religiosos franciscans del convent de Sant Antoni de Pàdua de Torà, que construïren un aqüeducte per tal de portar l’aigua directament al convent. A Guissona es podia regar a discreció mercès a la construcció de dos dipòsits o “pous” per embassar l’aigua i regularitzar-ne l’ús distribuïda entre el bisbe i els veïns de la vila (TELLO 1995, 317).

48. L’aigua del riu Corb també era una riquesa preuada i aprofitada al màxim, tant que sovint donava lloc a plets entre els pobles que en feien ús. El 1748 n’hi hagué un amb Preixana perquè els homes d’aquesta vila es van quedar amb tota l’aigua i a Bellpuig es malmeté la collita. Feia temps que també mantenien un plet el poble de Sant Martí de Maldà i el duc de Sessa, el qual reclamava els seus drets sobre l’aigua del riu Corb i també sobre els molins de la baronia des del coll de la Portella fins al Segre. Així mateix, els particulars de Bellpuig es queixaven que els col·lectors del duc no es preocupaven de fer netejar les basses dels molins i s’enrunaven les sèquies. El convent de Sant Bartomeu de Bellpuig tenia dret a aigua per a regar els diumenges fins que, com en el cas del convent de Torà, l’any 1803 els frares construïren una mina (BACH 1972, 230).

49. TELLO 1995, 273-275.

ciants i traginers en viles extremes de la Segarra oriental (avui l'Anoia), com Calaf o Copons. Assumpta Muset destaca la presència abassegadora de negociants de Copons en ciutats espanyoles i en comptabilitza un total de 290 entre el segle XVIII i les dues primeres dècades del XIX.⁵⁰ De la mateixa manera, Albareda ens remet al viatge per Catalunya de Francisco de Zamora, que també es féu ressò de l'activitat mercantil dels coponencs: “*En las cercanías este lugar es llamado de las amazonas, porque todos los hombres estan fuera de la villa, esparcidos por el Reyno e Indias, y solo vienen de cuando en cuando a sus casas. Y, en efecto, cuando yo estuve vi muy pocos hombres y muchísimas mujeres*”.⁵¹

Albareda també fa referència als Cortadellas de Calaf, estudiats per Josep Fontana (1974) i Núria Sales (1991), una família burgesa dedicada a activitats industrials i agràries que combinen negocis vells amb negocis nous: administració de delmes a Terol, intervenció en els arrendaments dels drets del ducat de Cardona, producció de sabó, aiguardent, vi i oli, i participació en el comerç de productes agraris i manufacturers als mercats català, aragonès i colonial. Tan aviat realitzaven importants negocis amb blat i mules, com es feien càrrec de diversos arrendaments senyorials —Sales destaca la presència de l'ombra senyorial en el conjunt de la seva activitat.⁵²

Vicissituds de final de segle: carestia, febres pútrides i inici de la guerra Gran

L'escassetat de cereals i, en general, les crisis de subsistència que afectaren de forma intermitent durant la segona meitat del segle XVIII bona part del país, es manifestaren també a Cervera, especialment l'any 1789. Davant l'elevat preu del gra i de la misèria que començava a assolir la ciutat, el consistori acordà formar, juntament amb dos representants de la comunitat de preveres i del claustre de la universitat literària, una junta de caritat destinada a recollir donatius per tal de subvencionar part del preu del blat venut als veïns necessitats per elaborar pa. El resultat fou satisfactori i els donatius procedien, sobretot, de persones hisendades i dels professors de la universitat.⁵³ D'altra banda, al llibre de consells de la comunitat de preveres de l'any 1793 també s'expliquen les dificultats per continuar l'obra de l'església a causa de la carestia de gra i l'allotjament dels soldats, de manera que

50. MUSET 1997.

51. ZAMORA 1973, 264. Segons ALBAREDA 1999, 150-151.

52. ALBAREDA 1999, 163.

53. LLOBET PORTELLA 1992, 211.

els obrers de la parroquial han de recórrer a la “bossa de vestiments” per tal de subsanar la situació.⁵⁴

L'escassetat de les collites com a conseqüència de la sequera també va provocar intensos patiments a l'Urgell, sobretot entre els anys 1747 i 1754, de manera que, tal com explica Esteve Mestre, l'any 1749 tots els pobles de la zona feien memorials per no pagar el cadastre. Mestre transcriu el de Castellnou de Seana que deia:

Viendo y considerando el mísero estado y grande aflicción en que se encuentra el mencionado presente lugar y sus vecinos de no haver podido sembrar por falta de lluvia a su correspondiente tiempo y por consiguiente estar sin esperanza de coger que es el único arbitrio que tienen los vecinos del referido lugar y demás pueblos del mencionado Llano de Urgel para mantener a sus familias y acudir a la paga de la Real Imposición del Catastro y demás cargos reales y otros a que estan obligados y por la mucha falta y el crecido precio de los granos no poderse mantener las familias de manera que algunas se han de ausentar, muchas pedir limosna y las más passar una estrecha y miserable vida por falta de alimentos y singularmente de pan que es el más necesario, lo que hace ver ocularmente, la imposibilidad de pagar el catastro ya que no se ha podido pagar el último tercio de 1748 ni tampoco parte del segundo, no obstante haberse aplicado apremios y hechas todas las posibles diligencias por causa de la suma miseria e imposibilidad de los contribuyentes y no pudiendo tener esperanza este año de cosecha por no haberse sembrado, como se ha dicho, se espera mayor calamidad y miseria el año próximo venidero y por evitar que el pueblo se despueble”

es nomenava síndic Josep Barrufet, prevere de la comunitat de Bellpuig, a qui van encomanar la missió de visitar el rei perquè els perdonés el que devien del cadastre de 1748-1749 i de l'any vinent, 1750.⁵⁵

A més de la carestia i la sequera, bona part de Catalunya i les terres de Lleida, en general, es van veure afectades, cap a finals del segle XVIII, per una epidèmia de febres pútrides. Així, l'inspector Masdevall, que també recorre les nostres comarques, troba el 1783 que a Puigverd d'Agramunt, de setanta habitants, vint-i-cinc estaven greument malalts.⁵⁶ Pel que fa a Cervera, es va pregonar que els veïns havien de netejar els carrers i carrerons de femers, aigües corrompudes i de qualsevol tipus d'immundícia. Tot i això, la malaltia va afectar Cervera

54. AHCC: Fons Comunitat de preveres. Llibres de Consells (1793-1834), fol. 84v.

55. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler (1750). MESTRE 1990, 22-25.

56. CAMPS CLEMENTE i CAMPS SURROCA 1986, 143.

i la difusió del contagi va ser ràpida, com a la resta de la Segarra, tal com diu Masdevall:

Como dicha epidemia se ha extendido por casi todos los lugares de la Segarra y partidos vecinos a ésta, aldeas y casas de campo en cuyos lugares pequeños sería el nunca acabar detenerme en ellos; al paso por las villas de mayor consideración hallando los médicos, a quienes igualmente como a los de Igualada he hecho comprender los estragos de tanta repetición de sangria.⁵⁷

Finalment, podem dir que el segle XVIII acaba oficialment amb l'inici de l'anomenada guerra Gran. A Cervera, amb relació al conflicte bèl·lic foren adoptades tres mesures: fer rogatives, sol·licitar armes i demanar autorització per poder adobar les muralles de la població. Així mateix no fou difícil reclutar soldats a la capital de la Segarra per lluitar contra els francesos.⁵⁸

L'estructuració de la societat a Cervera i Tàrrrega

Pagesos i menestrals

El cadastre de 1719 reflecteix una Cervera amb una realitat urbana marcada per una profunda estratificació socioeconòmica. Els quarters rics cerverins (quarter Major i Montseré) veuen néixer la universitat al bell mig de la Cervera mísera de principis de segle (quarter de Capcorral, el més pobre juntament amb el de Framenors).

A grans trets, el sector primari és el més important de la societat cerverina, la pagesia i la ramaderia es modernitzen amb nous sistemes de producció. Així doncs, a Cervera els pagesos esdevenen el grup social més important. Això és possible perquè la ciutat actua de distribuïdora dels excedents agraris de la comarca, la qual cosa, d'una banda, la converteix en el lloc de residència de terratinents i, de l'altra, permet que Cervera visqui períodes pròspers en moments de fortes crisis de subsistència. A Tàrrrega, la pagesia també constitueix el grup més nombrós —aquesta vila també concentra gran part de la producció de cereals de l'Urgell i de la Segarra i els mercats de gra gaudeixen de gran vitalitat—, amb abundants grups de jornalers i peons.

El sector menestral de la capital de l'Urgell el formen els espardeyers, els soguers, els sastres, els sabaters i els teixidors de lli, mentre que en un nivell més alt hi trobem els botiguers de teixits, els apotecaris, els cirurgians, els argenters i els cerers. Pel que fa a Cervera, al

57. CAMPS CLEMENTE i CAMPS SURROCA 1986, 148.

58. LLOBET PORTELLA 1992, 214.

llibre del manifest de 1687 s'hi comptabilitzen 144 menestrals mentre que al de 1716 la xifra es redueix a 112.⁵⁹

També en aquesta mateixa capital, tant a la darrerria del segle XVII com a l'inici del segle XVIII, la presència de comerciants és més aviat minsa. Per contra, l'any 1755 Tàrrega mostrà una decidida activitat comercial, la qual cosa provocà que topés amb Verdú per assumptes relacionats amb l'organització de fires.⁶⁰

Un fet excepcional que té lloc a la Tàrrega setcentista és la fundació, l'any 1777, de la Societat Econòmica d'Amics del País, que va suposar un esperançador intent de culturitzar i modernitzar la vila i comarca. Costa Bafarull assenyala que "*son muchos sus individuos, y desempeña con puntualidad las comisiones que varios tribunales, cuerpos y personas de distintas clases se dignan cometerla, y son notorios los progresos con que se esmera en beneficio de la humanidad*".⁶¹ Segons Espinagosa, una de les qüestions que més preocupava a l'entitat era l'ensenyament teòric i pràctic de la joventut, amb els nous aires de la Il·lustració s'intentà canviar la mentalitat del poble tant pel que fa al treball com a la cultura. El gran projecte va ser impulsar la construcció del canal d'Urgell, una antiga empresa que mai no havia reeixit i que encara trigaria unes quantes dècades a fer-se realitat. Però, al final, les esperances inicials es van veure frustrades per un seguit de factors ambientals contraris a les innovacions que proposava la societat econòmica Amics del País de Tàrrega.⁶²

Nobles i doctors

Ja hem vist com la guerra dels Segadors, el pas dels exèrcits i el bandolerisme rural anterior i posterior a la contesa bèl·lica, van fer que els nobles que vivien a les rodalies de Cervera s'hi establissin.⁶³ La xifra de nobles i cavallers procedents dels castells veïns que es van albergar a la ciutat va ser considerable, tot i que la importància de la noblesa es valora més aviat pel pes específic que no pas pel numèric, ja que són la base que sustenta tota l'estructura del poder borbònic (amb els borbons, alguns ciutadans honrats de la ciutat van rebre títols), si bé anteriorment bona part de la noblesa havia pres partit per l'Arxiduc.

59. CASTELLS 1988, 123-156.

60. Segons Espinagosa, Tàrrega havia iniciat una etapa expansiva a partir de 1726, després de la llarga postguerra que succeí a la guerra de Successió, expansió que es clogué amb la crisi de males collites i epidèmies entre 1748 i 1758 (ESPINAGOSA 2001, 36).

61. COSTA BAFARULL 1959, vol. II, 574.

62. ESPINAGOSA 2001, 36.

63. DURAN 2001, 394.

Tot i que en acabar la guerra algunes d'aquestes famílies distingides van quedar proscrites, a poc a poc es van anar reintegrant al sistema i fins i tot van ocupar càrrecs municipals.⁶⁴ Finalment, tenim la categoria dels doctors, menys nombrosa que la noblesa però en augment des de la instauració i el desenvolupament de la Universitat de Cervera.⁶⁵

Pel que fa a Tàrrega, Espinagosa situa al capdamunt de la piràmide social targarina els notaris, els doctors en dret, els doctors en medicina, els cavallers i els ciutadans honrats de Barcelona. Aquestes famílies, potents tant a nivell econòmic com polític, controlaven el govern de la vila, repartien favors i practicaven l'especulació en anys de crisi amb les seves reserves de gra i de vi.

En definitiva, aquestes oligarquies tradicionals es van consolidant al llarg del segle sense excessius problemes. Tot això fa que no ens hagi d'estranyar que aquests elements privilegiats es vegin contínuament consolidats com a grup dominant indiscutible i, més concretament, la noblesa com a categoria preeminent per excel·lència.

L'estament religiós

De les comunitats de preveres i beneficiats a Cervera i Tàrrega fins a les parròquies rurals

A Cervera, l'estament eclesiàstic té una importància cabdal, ja que acumulava bona part de les rendes. Posseïa grans quantitats de terres (les més fèrtils) i de cases (que generaven grans ingressos mitjançant els lloguers), a més de gaudir de bones rendes (principalment gràcies als censals), malgrat que no cobraven alguns impostos com el delme, contràriament al que succeïa en algunes parròquies catalanes. D'altres ingressos de l'obra de Santa Maria s'obtenien de la bossa de vestiments, els diners de la qual provenien de les donacions dels fidels per fer dir misses amb alguna intenció concreta i sobretot per als difunts —d'aquí es pagaven totes les despeses relacionades amb el culte de l'església—; de deixar escombrar la plaça Major durant el període d'un any; del cobrament dels censals; de la confraria de la Minerva; del dret del peix corresponent a l'Obra; de fer tocar les campanes; de les rendes de les fundacions per dir misses, i dels donatius de particulars.⁶⁶ En definitiva, el poder i la influència social del clergat eren molt grans, per la qual cosa "xocaven" de vegades amb el consistori.

64. CASTELLS 1988, 123-156.

65. CASTELLS 1988, 123-156.

66. SALAT 2004, 207-208.

Les picabaralles amb l'Ajuntament també eren freqüents amb la comunitat de preveres de Tàrrega, atès que, d'una banda, constituïa una potència econòmica a la vila i, de l'altra, durant el set-cents va continuar la tradició de fer tractes a gran escala amb particulars i institucions públiques. Aquestes especulacions normalment tenien per objecte controlar les herbes, els delmes i parts de la collita, a més eren bastant arriscades pel fet que es tractava d'impostos molt impopulars entre els pagesos i sovint buscaven la manera de no pagar-los. Invertir en drets i rendes sobre la terra es veia, a l'època, com un bon negoci, malgrat la creixent resistència popular, ja que en una comarca com l'Urgell en què el predomini de l'agricultura era absolut gairebé no hi havia més sortides per a la inversió, sobretot després que el censal, tan predominant abans, experimentés durant aquest segle una profunda decadència. A més, si la comunitat de preveres targarins practicava de forma permanent l'especulació, era perquè no tenia els delmes de la vila; en canvi, el rector sí que gaudia de totes les primícies, de les quals, tot i que eren escasses (una part de cada quaranta o quaranta-cinc), obtenien un rendiment remarcable.⁶⁷

Pel que fa a la resta del territori, la situació econòmica de les parròquies era força variada i les possibles diferències s'expliquen fàcilment per la distinta extensió de cada parròquia, nombre de cases, producció del terreny i per les diferents prestacions rebudes pels rectors. Gaudien d'una situació força privilegiada la comunitat de canonges de Guissona i la comunitat de preveres beneficiats d'Agramunt —que comptava amb una comunitat de preveres nombrosa i poderosa econòmicament, habituada a moure una munió de censals i a fer tractes sobre un ampli territori (gran activitat creditora)— o Bellpuig. La “Venerable Unió” de preveres de Bellpuig comptava amb el patronatge dels ducs de Sessa, senyor de la vila, per la qual cosa l'obsequiaven amb un esplèndid cerimonial cada cop que visitava l'església.⁶⁸

67. PLANES I CLOSA 1994, 96-100.

68. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig. Lligall núm. 13. Una memòria explica el ritual per a rebre la visita del duc: “El altar mayor deberá adornarse de fiesta. En el presbiterio a la parte del evangelio se pondrá en el suelo un estrado y sobre el una silla, y a los pies una almohada todo de terciopelo o a lo menos de damasco carmesí. Así que se aviste el coche de S.E. tocan a fiesta todas las campanas. El cuerpo de la venerable unión se juntará en la iglesia; el capellán mayor se vestirá de capa pluvial blanca, asistido de diácono y subdiácono revestidos con dalmáticas blancas llebando los tres gremial del mismo color; los dos capellanes de la Venerable Unión más antiguos vestiran sobrepellizes y capas pluviales blancas y tomarán los bordones y los demás capellanes e individuos de la Unión vestiran sus hábitos de coro; y uno de los quatro monacillos llebará (con sobrepelliz) la cruz mayor de plata, ladeado de dos acólitos con candeleros. Así dispuesto todo antes de entrar S.E. a esta villa saldrá a Venerable Unión procesionalmente de la iglesia cruce erecta (sin cantar) hasta la última grada inmediata

A les parròquies més modestes eren molt pocs els rectors que rebien delmes, ja que havien anat passant a mans laiques i també a la corona. Al bisbat de Solsona un percentatge alt els rebia el duc de Cardona, i els que havia conservat l'Església generalment eren per al bisbe. Així doncs, la majoria dels rectors només rebien les primícies, que rarament representaven més d'un terç del delme i que igualment eren tributades pels pagesos havent collit. A la parròquia de les Oluges, però, el rector encara rebia el delme procedent d'algunes terres, segons consta en una consuetudina de l'any 1778: era la dotzena part de la producció de vint-i-dos jornals i quatre pòrques de terra i un hort. També rebia la primícia (això és la trenta-setena part)⁶⁹ dels grans, verema, raïms, olives, llegums i filasses que es collien a la parròquia de les Oluges, com també dels anyells i llana de bestiar.⁷⁰ En aquell moment la primícia dels grans es pagava en garbes, la dels llegums en gra a les eres, la de les olives s'anava a buscar a casa del pagès i la de la verema s'havia de portar directament al cup de la rectoria.

Una visita pastoral a la parròquia de Santa Fe l'any 1685 evidencia que, de vegades, els rectors guardaven el gra percebut a l'interior mateix de l'església:

Item manan que en lo chor sota la escala del campanar se fassa un graner de guix pera recollir y tenir lo blat. Se fasa de las administracions de la Ig^a per tot lo mes de Agost. (...) En lo qual graner hajan de fer una porteta ab dos panys y dos claus la una de las quals haja de tenir dit rector i la altra lo jurat en cap.⁷¹

També a Copons Jacint Morató, rector d'Igualada i visitador en nom del Bisbe de Vic, alerta d'un fet semblant l'any 1745:

manam al Rnt. Rector y beneficiat de Sant Pere, que en la iglesia baix de esta invocació no permeten si pose fusta, ni blat, ni otras semblants cosas, pues en contra la reverència deguda al temple de Deu y manam també als parroquians de esta parròquia se abstengan de semblants incidències sots pena de 3 lliures aplicadoras a la

al piso de la calle; y al apearse S.E. del coche: el capellán mayor le dará a S.E. la derecha dentro del gremial quedando a la derecha de S.E. el diácono y a la izquierda el capellan mayor el subdiácono. Y puesto S.E. en este lugar prehememente: inmediatamente los dos capellanes cabiscoles entonaran con solemnidad arrodillados (y también el clero a excepcion del gremial) el himno Veni Creator Spiritus que continuaran cantando subiendo la escalera, pero con pausa, a fin que se pueda concluir al llegar al altar mayor de la iglesia (...)"

69. Els senyors jurisdiccionals en rebien la dotzena part.

70. APO: Lligall església. Consuetudina (1778).

71. ADS: Parròquia de Santa Fe. Visites pastorals.

obra de dita iglesia, y en cas no se observa esta nostra provisió, manam a dit rector reculle la clau de dita iglesia.⁷²

D'altra banda, el rector solia disposar d'algunes terres, que si eren considerables s'arrendaven o explotaven en règim de parceria, i no era pas estrany, segons Planes i Albets, que el rector mateix treballés com un pagès més.⁷³ Segons la consuetud de les Oluges de 1778 esmentada anteriorment, la rectoria d'aquest lloc posseïa una casa amb un hort contigu —en el qual hi havia una cisterna i un pou—, un corral “part cubert y part descobert” i “demés oficinas concernents a una casa medianament disposada”. Posseïa també una era amb el seu farraginalet clos, dos horts, catorze jornals i vint-i-cinc pórques de terra on es cultivava cereal, vinya, olivera i ametllers, mentre una petita part era erma i l'altra bosquina. També comptava, finalment, amb uns deu jornals i quatre pórques de terres adventícies que, en entrar a formar part de la rectoria estaven obligades a la prestació d'un censal de preu i propietat de noranta-dues lliures a la comunitat de preveres de Cervera.⁷⁴

Els ordes religiosos

Des de l'edat mitjana es documenten diversos establiments d'ordes militars a la Segarra, bàsicament de l'orde del Temple i de l'Hospital. La comanda dels templers establerta a Granyena desaparegué al segle XIV, com també l'orde femení de Sant Joan de Jerusalem, establert a Cervera i que només durà cinc anys (1245-1250). En canvi, la branca masculina d'aquest mateix orde, fundada l'any 1172, es mantingué a Cervera, si bé tan sols com a casa delmera, fins a la desamortització.⁷⁵

D'altra banda, el cadastre de 1716 parla de la comanda de Sant Antoni Abat, també dels hospitalers, fundada l'any 1217, probablement en relació amb una epidèmia. El 1716 no hi havia sinó dos religiosos i, segons Duran i Sanpere, en 1738 s'hauria produït l'extinció de la comanda i les rendes haurien anat a parar a l'Hospital de Castelltort.⁷⁶ Però al cadastre-manifest de 1744, estudiat per Tello, apareixen a nom de la comanda de Sant Antoni Abat 6,6 ha de molt bona qualitat, amb un valor estimat en 2.713 lliures, cosa que el converteix en l'orde religiós amb el patrimoni agrari més valuós de Cervera, si exceptuem la

72. AEV: Fons parroquial de Copons. Visites pastorals (1658-1943).

73. PLANES I ALBETS 1985, 10.

74. APO: Lligall Església. Consuetud (1778).

75. TELLO 1995, 262.

76. DURAN 2001, 210.

finca els Comtals del monestir de Montserrat.⁷⁷ L'extinció definitiva no es produí, per tant, fins el 1791 amb la dissolució de l'orde a tota la península. A Tàrraga, la comanda de Sant Antoni viurà un declivi cada cop més accentuat al llarg del segle, fins a la seva extinció.⁷⁸

—Els ordes de clergues regulars

Vint anys després de la primera fundació de la Mare de Déu del l'Escola Pia a Roma i ocupat en l'expansió de l'Escola Pia a l'Europa central per tal de contrarestar el protestantisme, el seu fundador, Josep de Calassanç, envià el pare Melcior Alacchi a Catalunya per tal d'establir-hi la primera Escola Pia l'any 1638.⁷⁹ El lloc escollit fou Guissona, on el bisbe d'Urgell tenia palau; Josep de Calassanç coneixia bé la vila, car hi havia sojornat més d'una vegada quan era jove i havia estat ordenat prevere al castell de la veïna vila de Sanaüja, també propietat del bisbe.⁸⁰

La de Guissona, però, fou una fundació efímera, interrompuda pels estralls causats per la guerra dels Segadors. L'any 1640, el bisbe Pau d'Urgell, que durant la guerra havia pres partit pel rei, va perdre terres i palaus, per la qual cosa els escolapis es quedaren sense valador i hagueren de retirar-se l'any 1641. L'obra no es va reprendre i la que havia de ser la casa dels escolapis de Guissona fou ocupada, l'any 1651, per l'orde dels agustins descalços, i va adoptar el nom de convent de Santa Mònica.⁸¹

L'altre orde de clergues regulars establert a la Segarra fou la Companyia de Jesús. La seva presència es deu a la donació que els va fer Francesc de Sant Martí de l'antiga casa delmiera de Santes Creus, al carrer Major de Cervera, per tal que hi establissin una fundació. Aquest projecte, però, no es pogué complir fins que, l'any 1697, amb la deixa testamentària de Pau Aguilés, l'orde disposà de suficients recursos per a efectuar la fundació. Aquest establiment s'anomenà col·legi de Sant Bernat, el mateix nom de l'antiga església. També per mitjà de quantioses deixes testamentàries, en aquest cas de nobles, els jesuïtes construïren un convent a Sant Guim de la Rabassa i una església nova a Vallferosa.⁸²

77. TELLO 1995, 264.

78. PLANES I CLOSA 1994, 123.

79. PEDEMONTE 1965, vol. III, 213.

80. PEDEMONTE 1965, vol. III, 213.

81. PEDEMONTE 1965, vol. III, 213.

82. AHCC: Fons Dalmases i COBERÓ; GARGANTÉ, OLIVA, ROS 2000, 203.

La creació de la Universitat de Cervera l'any 1717 oferí un marc acadèmic on els jesuïtes pogueren estendre les seves activitats docents durant cinquanta anys més fins a la seva expulsió.⁸³ Pel que fa a l'adjudicació dels béns dels expulsats, a la Universitat de Cervera li fou concedit el col·legi de Sant Bernat de la mateixa ciutat i la seva església perquè el convertissin en el col·legi de Sant Carles o dels Vuitanta.⁸⁴

—Els ordes mendicants

La situació dels convents mendicants cerverins ens l'ofereix el cadastre de 1716 estudiat per Enric Tello. El convent de Sant Agustí, fundat el 1362, tenia en 1716 vuit ocupants que el 1787 havien augmentat fins a tretze segons el cens de Floridablanca: nou preveres professors, un corista i tres llecs. Al cadastre-manifest de 1744 li adjudiquen 5,4 ha de poca qualitat per valor de 519 lliures.⁸⁵

El convent de Sant Domènec, fundat el 1318, reunia en 1716 vuit predicadors que el 1787 s'havien reduït a cinc professors, un donat i un nen, segons el cens de Floridablanca. Al cadastre-manifest de 1744 li atribueixen 11,7 ha de terra, la qual cosa el converteix en l'orde religiós de Cervera —exceptuant els Comtals benedictins— amb més terra en extensió. També posseïa quatre cases i dos forns sense que se n'indiqui el lloguer que pagaven.⁸⁶

El convent dels mínims de Sant Francesc de Paula fou fundat el 1592 a l'edifici de l'antic Hospital de Castelltort que havien deixat buit els franciscans conventuals el 1567. Van romandre en aquest hospital fins la seva exclaustració el 1835. En 1716 tenia set religiosos i en 1787 un menys: quatre professors i dos donats. En 1744 posseïa només 3 ha de secà, de no gaire qualitat estimades en 290 lliures.⁸⁷

En aquesta mateixa data, 1744, dos monestirs de fora de Cervera disposaven de terres al terme de la ciutat. Els mercedaris de Sant Ramon Nonat de Portell tenien una petita parcel·la de 2,6 ha de poca qualitat, amb un valor cadastral de 245 lliures. El monestir de Montserrat fruïa, en canvi, de la finca més gran de tot el terme, dita "els Comtals", de 58,6 ha de superfície i valorada en 10.075 lliures. Molt ben situada —la

83. Sobre l'expulsió dels jesuïtes vegeu (BENÍTEZ 1996, 63-93).

84. Segons PRATS (1993, 274) la transmissió dels béns confiscats provocà alguns problemes perquè no els van lliurar els jardins que, segons assenyala l'informe de la Universitat, el corregidor havia cedit a un veí. A més, van trobar a faltar les millors joies i la major part dels ornaments litúrgics.

85. TELLO 1995, 263.

86. TELLO 1995, 263.

87. TELLO 1995, 263.

travessava el camí reial de Madrid a Barcelona—, era administrada per un “*monje mayordomo*” directament amb dos mossos fixos cadascun dels quals s’encarregava d’un parell dels dos que hi havia a la finca, també comptava amb mà d’obra assalariada estacional. La casa tenia un dels cinc molins fariners dels terme, i el cadastre no dóna el valor de totes dues coses.

El convent de Sant Francesc d’Assís, edificat inicialment al segle XIII i novament reedificat després de l’enderrocament de 1465 durant la Guerra Civil Catalana, en 1716 l’integraven catorze frares que cap a finals del segle XVIII ja eren una trentena. Al cens de Floridablanca de 1787 n’hi apuntaren trenta-dos en total: vint-i-tres professors, tres llecs, dos donats, dos criats i dos nens.

El convent dels caputxins va fundar-se el 1608 amb l’ajut de la ciutat que, segons el redactor del cadastre, Andreu de Massot, els va concedir “*lugar para huerto y patios*”. El 1716 era el que comptava amb més religiosos, quinze. En 1787 eren vint-i-vuit, vint professors, cinc llecs i tres criats.⁸⁸

Pel que fa als convents de Tàrraga, hi ha dos factors que n’expliquen, segons Planes, la mediocritat al set-cents: els migrats ingressos econòmics i els pocs religiosos que hi havia. Els convents subsistien en bona part gràcies a les misses que celebraven i a les almoines que els donaven els fidels, cosa que permetia mantenir només uns pocs frares. Les rendes censals també van decreïxer durant el segle XVIII i el patrimoni dels convents no era gaire important.⁸⁹ Un exemple del que acabem d’explicar el trobem al convent de la Mercè de Tàrraga: en una cèdula de l’any 1774 la monarquia determinava la conveniència de reduir el nombre de religiosos a l’orde, era un dels més petits de les terres de Ponent i de la Catalunya central amb una renda total de 4.480 lliures, mentre que la del convent d’Agramunt pujava a 8.164, la de Santa Maria de Bell-lloch a Santa Coloma de Queralt era de 10.809 i la de Montblanc de 25.869 lliures.⁹⁰

Per la seva part, els carmelites, que eren la institució regular més important de Tàrraga, malgrat anar perdent aquesta situació de privilegi, encara fan obres al convent; això no obstant, els anys de 1717 i 1721 resten gravats a les pedres de les ales oest i sud del claustre. D’altra banda, el convent de Sant Agustí viu una gran expansió, sobretot durant els últims decennis del segle XVIII, que culminarà amb l’adquisició del

88. TELLO 1995, 266.

89. PLANES I CLOSA 1994, 118-122.

90. Tot i això, a finals del segle XVIII i a començaments del XIX, el convent mercedari de Tàrraga emprendreà unes ambicioses obres d’ampliació.

cos del màrtir romà sant Just, fet que convertirà el convent en lloc de pelegrinatge; fins i tot es van fer processons amb la relíquia per tal de demanar pluja.⁹¹

Després de Cervera i Tàrrega, Guissona i Agramunt són les poblacions més importants pel que fa al nombre de religiosos que s'hi estableixen. A Guissona, un cop fracassat el projecte de l'Escola Pia, l'any 1651, el seu lloc l'ocupa el convent d'agustins descalços de Santa Mònica, i l'any 1737 s'inaugura el convent i noviciat dels pares paüls, casa de la missió i exercicis espirituals, dedicat a sant Miquel i a l'Assumpta. D'altra banda, l'any 1614 s'establí el convent franciscà de Sant Bonaventura a Agramunt, població que ja comptava des de l'any 1300 amb un convent de mercedaris dedicat a Nostra Senyora de la Mercè. Malgrat que la fundació del convent franciscà de Sant Bonaventura d'Agramunt es remunta a començaments del segle XVII, no és fins al segle XVIII que el convent adopta la seva fesomia definitiva, amb la conclusió de la zona destinada a habitatge i la construcció de l'església.

D'altra banda, l'orde mercedari, del qual hi ha poques dades a Agramunt, també s'havia establert a Portell l'any 1245, arran del miracle de Sant Ramon Nonat, i al segle XVII s'havia convertit en un important santuari de pelegrinatge atès que s'hi guardaven les relíquies del sant. Aquest fet dotà de gran potencial econòmic el santuari, tal i com ho demostra la construcció de les noves dependències conventuals i l'espaiosa església.

Finalment, hem de parlar de l'existència de quatre edificis conventuals pertanyents a tres ordes diferents en una àrea tan reduïda com la vall que forma el riu Llobregós. L'any 1631 fou instituït a la vila de Ponts el convent de Sant Francesc de Paula, de frares mínims, es bastí a extramurs amb una comunitat integrada per sis religiosos mendicants. Una comunitat d'agustins calçats s'establí a Sanaüja a partir d'una donació de terres a l'orde l'any 1655 perquè hi edificuessin un convent sota el patronatge de la Mare de Déu del Pla, fent referència al santuari preexistent del mateix nom que serà substituït per la nova i espaiosa església que farà, a la vegada, les funcions de santuari marià i d'església conventual. D'altra banda, les plagues i la pesta propiciaren l'establiment de dos convents de franciscans, l'un a Torà i l'altre a Calaf, el primer inaugurat l'any 1695 i dedicat a sant Antoni de Pàdua, mentre a Calaf el convent es posà sota la significativa advocació de les llagues de sant Francesc. Els frares destinats a aquest convent s'instal·laren en una casa amb església interina el mateix any 1696 i no prengueren

91. PLANES I CLOSA 1994, 121.

possessió del terreny destinat a la fàbrica del nou convent fins el 1715, l'església del qual es beneí el 12 de setembre de 1729.⁹² Pel que fa a Torà, sabem que l'any 1704 s'havia acabat una ala del convent i els frares ja podien residir-hi, la segona ala no s'enllestí fins a mitjan segle i la primera pedra de l'església definitiva es posà l'any 1754.⁹³ Jaume Coberó⁹⁴ assenyala la importància que tingué aquesta fundació per a la vila, no solament per fomentar i intensificar la vida religiosa, sinó també per al desenvolupament demogràfic i cultural de la població. En les capitulacions que es feren per la fundació, entre la comunitat de religiosos de Sant Francesc i la universitat de Torà, hi figurava que els frares franciscans, entre altres obligacions, havien d'encarregar-se de l'ensenyament dels nens de la vila, assistir els moribunds, ser presents a les processons parroquials i actes religiosos de relleu que es feien a la parròquia durant l'any, impulsant, d'aquesta manera, la celebració de festes religioses, els pelegrinatges al Sant Dubte d'Ivorra, a la festa del Perdó a Cellers o al santuari de la Mare de Déu de Pinós.

Aquesta voluntat missional per part dels ordes religiosos respon al fet d'ajudar i col·laborar amb el clergat secular a les terres del món rural català, de manera que a les viles d'una certa importància els convents es constituïren com un element de reforç de l'activitat parroquial, alhora que, arquitectònicament, les esglésies conventuals gairebé aconseguïren equiparar-se a les esglésies parroquials.

Parròquies i convents: els eterns rivals

Malgrat aquest marc inicial de col·laboració, no exempt de conflictes, els convents esdevenien una "competència" directa per a la parròquia. Joaquim M. Puigvert posa com a exemple l'explicació, per part del rector de la parròquia de Moià, dels danys que podia representar per a la parròquia la instal·lació a la vila d'una escola pia.⁹⁵ L'amenaça més gran que representaven aquestes fundacions religioses era la pèrdua o disminució dels drets parroquials i, així mateix, la minva de les almoines per a la parròquia, ja que "l'oferta espiritual" era més àmplia amb un convent a la vila o rodalies. En el marc d'aquesta "competència", val a dir que els convents també adquirien prestigi per mitjà de

92. SANAHUJA 1959, 373.

93. SANAHUJA 1959, 372.

94. COBERÓ 1997, 22.

95. PUIGVERT 2001, 50. Aquests perjudicis anaven des dels drets parroquials, la destrucció de cases de parroquians si el convent s'edificava a l'interior de la vila, amb la consegüent pèrdua d'habitants..., fins al fet que la pobresa de la vila —l'edificació de la nova església romanica paralitzada— feia inviable la construcció de nous edificis religiosos.

la possessió de relíquies que els convertien en centre de pelegrinatge, esdevenint una notable font d'ingressos. Aquest és el cas del convent de Sant Agustí de Tàrraga, on es conservava el cos incorrupte del màrtir romà sant Just “*con sus huesos, carnes y piel, bien que apergaminado. Viste de soldado romano, y en su misma urna se guarda la botellita de sangre, certificado de su martirio*”,⁹⁶ segons l'explicació de Barraquer.

Una mostra d'aquestes dissensions entre convents i parròquies és el plet que van mantenir durant molt de temps la parròquia de les Oluges i el convent dels agustins de Cervera, explicat en una sèrie de punts ordenats per mossèn Montanyà. Per començar, la parròquia al·legava el següent per justificar que la capella era de jurisdicció parroquial:

- a. Que tota capella o església enclavada dins el terme de la parròquia és, per dret natural i eclesiàstic, de jurisdicció i administració parroquial, per la qual cosa l'exempció s'ha de provar canònicament.
- b. La parròquia de les Oluges hi exercia la seva jurisdicció “des de temps immemorials”, batejant, enterrant els habitants de les ermites, celebrant-hi la festa de l'aplec i d'altres; emportant-se la imatge a la parroquial per fer rogatives, fent les reparacions necessàries i nomenant l'ermità i els priors administradors de les almoines i terres de l'ermita.
- c. Així ho declaren i justifiquen els quinze testimonis aportats al procés; uns majors de quaranta anys i els altres de seixanta.
- d. El procés que s'havia dut a terme l'any 1723 havia donat la raó a la parròquia.
- e. Després de la guerra de Successió, qui reedificà la capella i l'ermita fou la parròquia i els seus devots.
- f. Fou el senyor de les Oluges, i no cap de Cervera, qui condonà a l'ermita els drets senyorials i baronials.
- g. Les al·legacions dels pares agustins i del seu convent eren “amanyades, incertes i desestimables”.

D'altra banda, els delegats del convent d'agustins de Cervera presentaven les següents al·legacions perquè l'ermita de Santa Engràcia fos declarada “exempta” i de la seva jurisdicció:

- a. La donació dels esposos Sunyer.
- b. Que els dos frares llecs J. i F. Castellet traspassaren la donació al convent de Cervera.

96. BARRAQUER 1906, 238.

- c. Que el nunci apostòlic d'Aragó els concedí la facultat d'edificar una capella dedicada a la Puríssima Concepció i usar una campana —sense perjudici de la parròquia.
- d. Que impediren al bisbe d'Urgell passar-hi la visita pastoral.
- e. Que ells (els agustins) obraren la reedificació de 1700-1723 i hi portaren l'altar de Sant Eloi del seu convent de Cervera.

El plet s'allargà des de 1756 fins a 1785, la sentència, finalment, fou favorable a la parròquia.

Altres competidors: santuaris, ermites i capelles

Partint del fet que les parroquials duen implícit un caràcter institucional i altament oficialista, lligat sovint al poder polític —i que es reflecteix també d'alguna manera en la seva arquitectura, que sol ser més monumental—, els santuaris o ermites, per contra, mantenen un vincle més directe amb el poble. Moltes d'aquestes capelles o petits santuaris tenen l'origen en un fet suposadament extraordinari —la troballa d'una imatge, la salvació d'una pesta— i l'obra construïda n'és la commemoració i l'acció de gràcies per part del poble. D'aquesta manera, mentre el pagament dels impostos per a la construcció d'un temple parroquial pesava com una llosa als habitants de la població —tenim documentació que palesa el malestar que es generava en determinats moments—, aquests mateixos habitants podien contribuir voluntàriament, amb almoines o joves, a la construcció o reforma d'un santuari o ermita.

Es tracta d'edificis que, per norma general, acostumen a ser més modestos, tot i que, a vegades, la generosa contribució dels fidels —entre els quals moltes vegades hi havia membres d'estaments privilegiats—, convertia determinats santuaris en temples més sumptuosos que no pas les parròquies, com s'esdevé en els casos del santuari del Miracle, a Riner (el Solsonès), o del santuari de la Mare de Déu de la Gleva, a les masies de Voltregà, prop de Vic.

Amb unes dimensions més reduïdes com per rebre el qualificatiu de santuari, tenim les capelles o ermites situades fora del poble i que o bé pertanyen a un mas o casa particular, de caràcter privat i reservat a la família o habitants del mas o la casa, o bé constitueixen un centre de devoció sota una advocació determinada, lligada amb la devoció de tota una població o contrada, en la mateixa línia dels santuaris.

Una visita pastoral de l'any 1785 a la parròquia de Madrona ens proporciona un altre exemple de propietari rural amb capella pròpia, es tracta del memorial redactat per Joan Codina, propietari del mas

La Codina, que exposa que a la vora de la casa hi ha una capella construïda l'any 1633, en la qual l'any 1696 Jaume Codina, prevere i rector de la parroquial de Vallmanya, hi havia fundat un benefici perpetu. Diu que els visitadors sempre l'havien trobat decent i mai s'hi havia deixat de dir missa fins que el bisbe Lasala va prohibir dir dues misses en un dia als rectors. Aquesta prohibició era problemàtica en una parròquia com Madrona per la gran quantitat de masos isolats que eren a una gran distància de l'església parroquial —problema que fins aleshores se solucionava amb la celebració de misses a les capelles dels masos que en tenien i que aglutinaven els fidels de les cases més pròximes. El mateix Joan Codina exposa que casa seva distava hora i mitja de la parròquia *“y para llegar a tiempo necesitan los criados y familia marchar de casa mucho antes del día mezclandose en el camino los mozos de ambos sexos y resultando de esto las consecuencias que son demasidamente notorias de deshonor y robos en varias masias”*. Per tal d'evitar aquests contratemps, demana que es pugui dir missa a l'església de La Codina *“para servicio de su dilatado patrimonio bien preservado de que su familia y criados reciben la instrucción necesaria en la doctrina cristiana”*.⁹⁷

97. ADS: Fons parroquial de Madrona. Visites pastorals, 1785.

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA SETCENTISTA A LA SEGARRA I L'URGELL: CONDICIONANTS, PROTAGONISTES I FET CONSTRUCTIU

CONDICIONANTS

La degradació dels temples romànics. Guerres i decadència

Sobre els estralls causats per la guerra de Successió al patrimoni artístic a la Segarra i l'Urgell tenim poques dades concretes, tal i com succeeix amb la guerra dels Segadors al segle XVII. Tot i això, podem suposar que la situació de decadència i imminent ruïna en la qual es trobaven moltes esglésies s'hauria pogut accelerar, en alguns casos, per les vicissituds sofertes durant aquests episodis bèl·lics. No serà fins ben entrat el segle XIX que trobem informes detallats sobre els desastres que ha sofert el patrimoni artístic durant la guerra del Francès, en el cas de l'església parroquial d'Ardèvol també es fa esment de la guerra de Successió, situant-la a l'origen de l'estat de decadència i gairebé ruïna en què es trobava.¹

Una altra reconstrucció afavorida per un fet violent, si bé no de caràcter bèl·lic, és l'església de Sant Andreu, a Aguilar de Segarra, que el mes de març de 1796 fou ensorrada en un *tumulto* pels mateixos

1. ADS: Fons parroquial Ardèvol. Comptes i factures. La carta posa de manifest que: "(...) la intemperie del clima sumamente frío y humedo en invierno, por ser este territorio ocupado en la mayor parte de la dicha estación de niebla muy densa y escarchosa, la poca ventilación de ayres por falta de ventanas y finalmente los estragos y desordenes de las guerras especialmente las de sucesión en el principio del siglo 18, de la independencia, y de la ultima de revolución constitucional, que todas han descargado con especialidad contra esta parroquia por su proximidad a la plasa y castillo de Cardona, objeto de mucha atención en todas ellas de los partidos que las hacían, han reducido el edificio de esta Iglesia y a sus insinuados retablos no solo a un estado de poca decencia para celebrarse en ellos los santos sacrificios y divinos officios, pero aun en el de ofrecer la iglesia poca seguridad de que no se desplomen y caigan bovedas y paredes de ella, que se hallan carcomidas, y gastadas de la humedad, y salina en una profundidad que llama mucha atención."

parroquians. L'octubre del mateix any, el bisbe de Vic, Francisco de Veyan Mola, en visita pastoral escriu:

Habiendo reconocido personalmente el estado actual de la iglesia de San Andreu de Aguilar y hallándola llena de ruinas y escombros y derribada la bóveda en medio del cuerpo principal de la misma iglesia, cuyo derribo según hemos averiguado se hizo atentado y tumultuariamente por algunos parroquianos que ninguna facultat particular ni comisión tenían para ello.²

Aquest “atemptat” era conseqüència de les discòrdies entre els parroquians —bàsicament per motius econòmics— sobre si calia construir l'església nova en el mateix lloc de la vella o bé en un altre. El bisbe de Vic, Francisco de Veyan, va convocar el batlle, regidors i diferents caps de casa per mirar de trobar una solució i va resoldre com a mesura provisional i d'urgència que es reparés la volta, i si algú s'hi oposava amenaçava amb la imposició de pena d'excomunió.³

Per tal de refer-la, la gent d'Aguilar proposa que es construeixi de nou al pla o bé que s'engrandeixi la de Sant Miquel, de manera que es pugui estalviar de pujar la costa:

... hemos hallado que algunos de ellos quieren y solicitan que se traslade la iglesia parroquial y se edifique de nuevo juntamente con la casa de la rectoria al sitio donde existe la capilla de Sant Miquel ampliandola (...) fundandose en que estará en un puesto más cómodo para la mayor parte de la parróquia excusándose la áspera subida...⁴

La situació poc avinent d'alguns temples era motiu per a desitjar-ne el trasllat, fet que també observem a Pujalt en una visita pastoral de 1790, on es fa referència a la provisió del bisbe anterior, Manuel Antonio de Artalejo “*que trata de trasladar la iglesia parroquial dentro del pueblo, por estar algo distante de él, y ser poco capaz la que hay*”.⁵ A més, sembla que això podia aconseguir-se simplement allargant la capella de la Concepció, ubicada dins la població.

El problema amb què es trobaven molts rectors era que a les esglésies no s'hi cabia; havien esdevingut petites a causa del creixement de la població parroquial i, en gairebé tots els casos, a aquest espai insuficient calia afegir-hi el mal estat de la majoria dels temples, fins al punt de perillar-ne l'estructura i amb el consegüent temor de la

2. AEV: Visitas pastorales (19 d'octubre de 1796). També a PARCERISAS 2000, 32-33.

3. GIRBAU 2001, 59.

4. AEV: Visitas pastorales (19 d'octubre de 1796). També a PARCERISAS 2000, 32-33.

5. AEV: Visitas pastorales (15 de juny de 1790).

imminència d'una desgràcia. Ben sovint es tractava de construccions d'època medieval, esglésies romàniques que no havien estat mai reformades o bé havien sofert transformacions mínimes. Un dels exemples més il·lustratius és aquest plany gairebé literari per l'església parroquial de Sarraal:

Como la largeza del tiempo todo lo consume, y la vejez a toda fuerza debilita y enflaqueze, assí se halla la mitad de la Parroquial Iglesia de la presente villa de Çarreal, Arzobispado de Tarragona; por su demasiada antigüedad, no del todo derribada, pero de tal modo enflaquecida y peligrosa, que no se sostiene más que con dos gayatos, que el uno consiste en una pequeña y no muy firme columna, y el otro en un madero, que ambos fue necesario poner, el uno ya muchos y el otro pocos años atrás, para que se mantuviera menos peligrosa. Pero así como un viejo, con el palo que le sirve de gueato dilata algun tanto su cahída, pero no puede librarse de ella, asimismo habiéndose ya dilatado con dichos gayatos el demolimiento de dicha parte de Iglesia todo el tiempo que podíamos esperar, se halla actualmente tan peligrosa que amenaza la más prompta ruhína; en tanto que quien atentamente la mira, no atribuye su matuvimiento a otra cosa que a la Divina providencia y milagro; a cuyo hacer parecen que tentan a Dios aquellos que entren en ella, habiendo dado ya muchos avisos como a mensageros de su acelerada cahída, como son el haver cahído varias veces piedras y otros materiales de que se compone, y una vez entre otras tan grande cantidad, que al haver cahído dos minutos antes hubiera muerto más de veinte personas, pudiéndose seguir de su ruhína muy mayor daño, y no menor que la muerte de los muchos que estan perpendicularmente bajo dicha parte de iglesia, derribándose a tiempo que se celebran los divinos officios y demás funciones eclesiásticas (...).⁶

Aquest "estat de la qüestió" formava part de les gestions prèvies a la construcció d'una nova església, i acostumava a figurar en les cartes que s'enviaven al Consell de Castella per a demanar permís per arrendar una part dels fruits de les collites o també en l'acte on es nomenaven els comissionats per a la nova fàbrica. Aquest és el cas de la descripció de l'estat de la vella església parroquial del Palau d'Anglesola:

...los fiels christians acostuman y dehuen fer a Déu Ntre. Senyor, ja mai han tingut per congregar-se altra iglesia que la molt antigua baix el título de Sant Joan Baptista eregida, y dins lo mencionat

6. AHT: FN Sarraal. Bernat Generes, 1748. FUGUET 1981, 17-60.

lloch de Palau de Anglesola construhida, la qual de molts anys a esta part consideran y reconeixen improporcionada, incapàs, insubsistent e indecent per la celebració del tan alts misteris: Majorment de después que no solament ha amenassat, si que se ha seguit ruhina de part considerable de aquella, ab fundats temors de que en breu se ha de seguir sa íntegra ruhina. Per quals motius y altres reflexions dignas de atendre-se, los mencionats particulars, vehins, habitants de molts anys a esta part, desitjan ab totas veras obrar ab la deguda decència y firmesa la propia iglesia, o bé construhir-ne altra de nova més capàs y magnífica (...).⁷

A Granyena, el fet que l'arrendament d'herbes i pastures vagi destinat a la construcció d'un nou temple, també es justifica amb el mal estat de l'anterior:

Atenent y conciderant que la iglesia parroquial de la mencionada vila se encontra en part dirruhida, y lo restant ho està amenant, de tal manera que sens graves perills de una desgracia no se pot concorrer, ni valerse de ella per la celebració dels divinos Oficis, ni per las demes devocions christianas, que acostuman fer cada hu en particular, en cual critica situació se han fet varios projectes per acudir al remey de assumpto tant interessant...⁸

Aquests casos comportaven, gairebé sempre, la substitució de l'església vella per un nou temple que solucionés els problemes d'espai, de seguretat i de llum que presentaven com a tònica general aquestes construccions i que el baró de Maldà sintetitza al seu pas per Tarroja, dient que l'església vella d'aquella població "a més de ser petita, era molt angustiada de bóveda i fosca".⁹ El mateix Rafael d'Amat i de Cortada va visitar, abans de 1794, l'església de Maldà, d'on era baró, i va veure que "La nau interior és molt negra y algunas esquerdas que hi ha en las parets de dita iglesia, la qual a més de negra és rònaga y fosca, pués la poca claror li ve de l'òvul sobre del portal de dita iglesia".¹⁰

7. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler, Manual (1798), fol. 216v-228v. PUIG; YEGUAS 2003, 101.

8. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal, Manual (1782), fol. 379v-383r.

9. Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, al·ludeix a la construcció d'un nou temple, l'enllestiment del qual situa divuit anys abans: "Lo poble de Tarroja, que és a dos horas casi bé distant de la ciutat de Cervera prenent-se lo camí dret a la vila de Guissona, es medià en caseria, ab la iglesia nova de alguns 18 anys, molt clara, per tenir lo cimborri y vidrieras en ell, si no me engaño. Los ninchos de las capellas son en una igualtat y blanca de parets. La iglesia vella, a més de ser petita, era molt angustiada de bóveda i fosca." (AMAT 1994, 230).

10. AMAT 1994, 226-227.

En la majoria dels casos es parla de la imminent ruïna que amenacen les esglésies, amb seriosos avisos materialitzats en el despreniment de pedres de la volta, tal com succeïa a Sarral, al Palau d'Anglesola i tal com veurem que passa a Cervera.¹¹ D'altra banda, les visites pastorals també aporten informació sobre l'estat de conservació i la "decència" de les esglésies visitades. Així, l'any 1785 sabem que a l'església de Talavera —al bisbat de Vic— el visitador exhortava a "*componer el piso de la iglesia y procuren practicar los medios posibles para evitar la humedad de dicha iglesia, que en efecto es excesiva y bastante para echar a perder los ornamentos y jocalias*".¹² Cinc anys més tard, les recomanacions eren unes altres:

Haviendo visto quan feas e indecentes estan las paredes de esta iglesia parroquial especialmente de algunos altares y sacristía, encargamos eficazmente y mandamos al Rdo. Rector, obreros o sacristanes y demás a quienes corresponda que procuren con la mayor actividad ponerlas en la devida decencia, lavándolas con yeso y blanqueándolas y cerrando también las endiduras que se observan en ella; igualmente cuiden de levantar el pavimento de la iglesia para evitar deste modo la mucha humedad que ocasiona al estar tan baxo dicho pavimento.¹³

Algunes visites pastorals són molt exhaustives a l'hora d'indicar les obres que s'havien de dur a terme. És el cas de les que el bisbe de Vic, l'any 1790, decreta que s'han de fer a la col·legiata de Sant Jaume de Calaf i que anaven des de la construcció d'una nova sagristia i sala capitular fins a l'agençament de la cripta de Santa Calamanda, patrona de la vila i on es conservava la relíquia del seu crani, a més de la reserva i un retaule d'escultura daurat:¹⁴ en primer lloc, es proposa utilitzar el terreny que ocupa l'escorxador, immediat al presbiteri de l'església, per a construir una sagristia nova i espaiosa, l'actual seria l'espai reservat a l'administració de l'obra. D'aquesta manera l'escorxador es traslladaria a un altre indret, ja que es considerava que una part de les humitats de la cripta de Santa Calamanda provenien de les filtracions d'aigua i dels residus procedents de l'escorxador. Al damunt de la nova sagristia es vol construir una sala capitular, ja que la col·legiata no en tenia i els capítols s'havien de celebrar al cor de l'església. S'acorda que el Capítol de canonges financiï la construcció de la sala capitular, perquè és una qüestió independent de la parròquia, mentre

11. Vegeu l'apartat d'estudis monogràfics dedicat a les obres a la parroquial de Cervera durant el segle XVIII.

12. ABEV: Visites Pastorals (1785), fol. 52r.

13. ABEV: Visites Pastorals (1790), fol. 246v.

14. ABEV: Visites Pastorals (1790), fol. 219r-221r.

la sagristia es pagaria amb els cabals aplicats de la vacant del priorat. D'altra banda, en la mateixa visita es retreu el mal estat de la capella de Santa Calamanda, sobretot a causa de les humitats, però també de la seva deixadesa, ja que es fa constar que servia de

depósito de muebles o trastos inútiles e impropios de estar en aquel lugar, por lo qual y ser sumamente obscura e incómoda nos ha causado mucha admiración y extrañeza que en ella esté reservado el Santísimo Sacramento y sea el lugar destinado en esta iglesia para administrar la sagrada eucaristía a los fieles, y que en tanto tiempo no se haya puesto en ejecución lo encargado por nuestro antecesor el Ilustrísimo Sr. Dn. Ramon de Marimon en su visita del año de 1734 a efecto de que se quitase la humedad de dicha capilla y se trasladase a otra de la misma iglesia la reserva del Santísimo Sacramento.

És per això que s'exhorta a traslladar el Santíssim a l'altar del Roser "*que es el que por ahora juzgamos más propio y más decente para colocarla*", i a acabar amb les humitats de la cripta de Santa Calamanda, arreglar i blanquejar-ne les parets, treure'n els mobles i, sobretot, "*los cadáveres que tenemos entendido hay depositados detrás del Altar*".¹⁵

A la capella o cripta —per la seva ubicació sota l'altar major— de Santa Calamanda, patrona de la vila i on es guardava la relíquia del seu crani, ja s'hi havien detectat serioses humitats l'any 1772:

(...) con ocasión de la mucha humedad que hay, por no poder penetrar el aire, se hallan las dichas columnas, paredes y pavimento de la capilla perdidas, y lo propio el altar y dorado, pues aunque hay un pequeño albañar y desaguadero para sacar el agua de la capilla, no es suficiente para reparar el daño, teniéndose por cierto que como la iglesia por la parte de cierzo es mucho más profunda que no el pavimento de la calle y la capilla más profunda, toda la agua llovediza de los tejados de ella, de las casas de los vecinos y de la misma iglesia que cae y fluye en dicha calle, va penetrando por el terraplén a los cimientos de la iglesia, desde donde va a las sepulturas y a la repetida capilla, por lo que es indispensable desviar la agua por la parte de cierzo, a fin de que no penetre en los cimientos.¹⁶

La visita pastoral de l'any 1758 a l'església parroquial d'Oliola resulta més favorable,¹⁷ per bé que la descripció que en fa el visitador,

15. AEV: Visitas Pastorales (1790), fol. 219r-221r.

16. AHN: Consejos. Lligall...

17. ADU: Visitas Pastorales (1758). En aquesta visita sempre es recorre a la mateixa fórmula per tal d'examinar les esglésies, es té en compte l'estat de les portes, parets, teulada, paviment i voltes.

Antoni Galceran, és senzilla: “*Las puertas de la expresada iglesia y sus paredes estan firmes, sus techos bien reparados y los suelos bien solados, sola la bóveda de la expressada iglesia amenaza alguna ruína y se está a punto de repararse. Tiene su campanario con dos campanas grandes.*”¹⁸ Per contra, si fem un seguiment de les diferents visites que es fan des del bisbat de Solsona a l'església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra durant els segles XVII i XVIII ens adonem, pels reiterats avisos dels visitadors, que l'església es trobava en franca decadència. L'any 1677 el bisbe de Solsona es queixa de la indecència d'alguns altars, com ara el de Santa Anna, Sant Antoni Abat i l'Assumpció.¹⁹ Al cap de pocs anys, el 1684, en una altra visita es mana als cònsols de la vila que arreglin la teulada i el campanar, sota pena, en cas d'incompliment, de 25 lliures i excomunió.²⁰

Ben entrat el segle XVIII, l'any 1729, en una altra visita pastoral s'adverteix que el cor d'algunes esglésies parroquials i sufragànies (referint-se a la comarca en general) s'utilitza com a magatzem i botiga de grans, per la qual cosa es decideix imposar una pena de 25 lliures de plata i excomunicació major per als qui “profanessin” d'aquesta manera aquell espai sagrat destinat “per comptar psalms, himnes y altres píos càntichs ab que se alabe a Déu” i es dona un termini de vint dies per a desembarassar-los —encara que el gra sigui de la mateixa església.²¹ A les visites pastorals de 1736 es torna a insistir en el mal estat de l'església i es mana als regidors d'Ivorra “fer formar de nou ó bé ben reparar lo arc que amenaça evident ruina de la nau de la present Iglesia Parroquial”, fent-se evident el lamentable estat de conservació de l'edifici.²² Finalment, l'any 1743 es donen sis mesos de termini per condicionar com cal l'església “blaquejant-la, reparant la volta i component lo cor”.²³ Més expeditiu fou el bisbe d'Urgell en el cas del poble dels Arcs, hi havia fet tancar l'església vella, prohibint-hi la celebració de la missa “per ser indesenta, impossible y que anava a arruïnarse y causar un gran estrago; de forma que aparixia més lloch de animals irracionals que temple de Déu”.²⁴

18. ADU: Visita pastoral (1758), fol. 427.

19. ADS: Fons parroquial d'Ivorra. Visites pastorals.

20. ADS: Fons parroquial d'Ivorra. Visites pastorals.

21. ADS: Fons parroquial d'Ivorra. Visites pastorals.

22. ADS: Fons parroquial d'Ivorra. Visites pastorals.

23. L'any 1780 es començarà a construir una nova església sufragada pel carlà de la vila Miquel de Tristany i impulsada pel bisbe Lasala de Solsona (COSTA BAFARULL 1959, 509).

24. AHCB: FN Balaguer. Francesc Giró i Cases. Manual (1798), fol. 106v-108v.

D'altres vegades el visitador exhortava a fixar-se en altres poblacions, com ara Rocafort de Queralt, a l'arquebisbat de Tarragona, on

teniendo presente la estrechez e indecencia de la iglesia parroquial procuren por todos los medios posibles que les inspire su devoción y zelo construirla nueva a imitación de otros pueblos más pobres y desvalidos; lo que confiamos practicaran con actividad y armonía en la ejecución de la planta que tienen delineada.²⁵

Però no solament la situació dels temples parroquials era deficitària, ja que el mal estat i l'antiguitat afectaven igualment d'altres temples, des de santuaris i ermites fins a capelles urbanes. A Cervera tenim l'exemple de la capella de Sant Miquel, bastida a finals del segle XIV i que estava adossada al petit hospital anomenat de la Misericòrdia. L'any 1797 els administradors de l'hospital exposen a l'Ajuntament que feia més de quatre anys que per ordre del segon havien enderrocant part del campanar de la capella a causa del seu mal estat.²⁶ Després d'aquests quatre anys, la situació del campanar havia empitjorat i esdevenia un autèntic perill per als ciutadans, ja que tal i com exposen els administradors "*se halla la referida capilla de San Miguel en el paraje de los más visibles de la ciudad. Por tanto a V.S. rendidamente suplicar se digne tomar una providencia para la composición de dicho campanario, favor que esperan del acreditado proceder de V.S.*".²⁷ Els mateixos administradors de la capella tornen a escriure a l'Ajuntament el dia 8 d'agost i comuniquen al consistori que ells mateixos, moguts per l'interès perquè la capella no es perdi atesa la utilitat que té en aquell barri, han fet examinar el campanar

por personas inteligentes (...) y en efecto hallaron que salía de su plomo unos tres cuartos hasta el texado solamente, que corresponde al recto de la pared muchísimo mas, pues puede considerar V.S. que si en tan corta distancia hay tanta diferencia, quanta mas corresponde a la mayor latitud; y por lo tanto para evitar el mayor daño y gasto que podría ocasionarse si se dexaba pasar tiempo sin remediarse, mayormente hallándose descubierto el campanario, y penetrando las lluvias como es regular que cada vez van desmoronando el edificio.²⁸

No tenim constància que aquests requeriments haguessin obtingut una resposta satisfactòria, ja que un altre document ens informa que

25. AHAT: Caixa 3. Visites pastorals 1776, fol. 103r.

26. AHCC: Llegat Faust Dalmases i Massot: col·lecció documental i miscel·lània.

C-09. Còpia de F. Dalmases del 13 de març de 1931.

27. Llegat Faust Dalmases i Massot: col·lecció documental i miscel·lània. C-09.

28. Llegat Faust Dalmases i Massot: col·lecció documental i miscel·lània. C-09.

l'any 1822 la capella fou definitivament enderrocada i, dos anys més tard, els representants dels convents de caputxins i de mínims de la ciutat demanen que les campanes de la desapareguda església de Sant Miquel puguin ser utilitzades en dipòsit als convents de la ciutat amb la condició de tornar-les a l'Ajuntament sempre que les reclami.²⁹

A Tàrrega, la capella de Santa Anna també era víctima de la incúria; a més, com que estava situada en un carrer molt transitat, sembla que al davant sempre s'hi feia xivarri, la qual cosa pertorbava considerablement els oficis religiosos.³⁰ Un decret de visita de 1739 exhorta els sacerdots a dir la missa amb les portes tancades, només s'obre una reixeta i es prohibeix jugar a pilota davant de la capella.³¹ Al cap de deu anys, el mal estat de la capella s'havia agreujat i un altre decret de visita postulava: "Com en la expressada visita de la capella de Santa Anna aijam reconegut haveri en la entrada de ella lo imminen perill de que caigan, la hora menos pensada, las bigas y demás que demun de la porta de ella se encuentran y succehesca una desgracia al celebrarse la Sta. Missa." Per tal d'evitar que això succeís, donen quatre mesos de termini per rehabilitar la capella o enderrocar la part més afectada en cas d'incompliment.³²

Aquest tipus de desordres sembla que s'originaven a la població de Copons, on en una visita pastoral de 1745 el visitador Jacint Morató, rector d'Igualada, alerta de la següent qüestió:

havent sabut que en la capella de Sant Joan del present poble de Copons, se cometen moltas irreverèncias, entrant en ella los minyons a jugar; manam al Rnt. Rector vaja ab cuydado en fer tancar dita iglesia en los temps coneixerà convenient; y en cas prosseguissen ditas irreverèncias, se detindrà la clau.³³

En una altra visita de 1785 es detalla encara més quin era l'estat d'aquesta capella de Sant Joan, així com les causes que en feien urgent la restauració i com s'havia d'efectuar. El visitador diu:

Habiendo visto la capilla pública de San Juan sita dentro de la presente villa en la calle Mayor, hemos visto que su bóveda está amenazando ruína, y por ello se halla trasladado su altar y lo demás que en ella había a la iglesia parroquial, como también el rezo del Santo Rosario que en ella hay fundado y las demás fun-

29. La imatge i l'altar de Sant Miquel foren traslladats a l'hospital de Castelltort, i més tard a l'església de Sant Antoni, on li fou dedicada una capella.

30. PLANES I CLOSA 1994, 130.

31. PLANES I CLOSA 1994, 130.

32. PLANES I CLOSA 1994, 130.

33. AEV: Fons parroquial de Copons. Visites Pastorals (1685-1943).

ciones eclesiásticas que en ella se celebraban; por lo qual mandamos a las personas o cuerpos, a quienes pertenezca su reparación, la reedifiquen con la mayor brevedad, baxo el apercibimiento de que no haciéndolo pasaremos a profanarla; y respecto de que por ser tan corta y estar su puerta en una calle tan pública de mucho tránsito y ruido, no se puede celebrar el Santo Sacrificio de la misa con la decencia y silencio que corresponde, y sin que se cometan muchas irreverencias. Les encargamos que en caso de repararla, la alarguen quatro varas, que den dos canas, por lo menos, para que assí esté el altar a alguna proporcionada distancia de la puerta, en la que deberan poner un cancel; y asimismo que procuren levantar la bóveda para darle luzes, o ventanas, con las quales se evite la obscuridad que tiene en la forma en que hoy se halla; y hecha la reparación en la forma sobre dicha nos daran aviso para providenciar su reconocimiento.³⁴

El cas és que aquesta reparació no es devia produir mai, ja que vint anys més tard, el 1805, en una altra visita pastoral el visitador es fa ressò del fet que la capella de Sant Joan “en el dia se halla ocupada y llena de paja y otros efectos y enteramente inutilizada”.³⁵ De fet, la deixadesa progressiva i la inutilització, amb la consegüent desafectació, provocaven que, en algun cas, edificis que havien estat de culte passessin a tenir una altra funció. Això succeeix en el cas de la capella de Sant Donat de la Granyanella que l’any 1749 és venuda a un particular —Lorenzo Ruiz— que sembla que la destinaria a fàbrica d’aiguarent.³⁶

Tot i això, a vegades les advertències de les visites feien referència únicament a determinats aspectes de la conservació d’un edifici, com és el cas de l’ermita de Sant Sebastià de la Fondarella, on “com hagen advertit que la teulada de la ermita de Sant Sebastià sita extramuros del poble sia espatllada y moltes teules giradas y fora de son lloch, per ço mana en la brevetat posible se compagina be y degut dita teulada, ja per no passar lo edifici a major ruina, fa també per acreditar la estima se fa de lo lloch sagrat”.³⁷

Finalment, un altre tipus de condicionant per a emprendre la construcció d’un edifici religiós pot ser de caràcter exclusivament devocional, tal i com ho posen de manifest les capelles o santuaris construïts en commemoració d’algun fet extraordinari —al qual s’atribueix

34. AEV: Visites pastorals, vol. 1236/1 (1785) fol. 17v.

35. AEV: Visites Pastorals (1805), vol. 1238, fol. 223.

36. AHCC: FN Cervera. Valentí Surís. Manual (1749), fol. 343.

37. ADS: Visites pastorals de Fondarella i Sidamon (1681-1960). També a CABAUS; ERITJA 1999, 101.

un caràcter sobrenatural per intercessió d'algun sant—, en honor del qual s'instituirà l'anomenat “vot de poble”.

Amb la mateixa motivació trobem que la construcció del convent dels pares franciscans a Torà fou impulsada pels mateixos habitants de la vila, que l'any 1684 i a causa de les malalties que assolaven la població, feren un vot per a la fundació del convent, per la qual cosa acudiren al bisbe de Solsona, en aquell temps Manuel de Alba, per tal de demanar-li suport. El compliment del vot començà l'any 1692, amb la donació feta per Josep Rius, pagès de Torà, d'una peça de terra situada a la partida de les Pedrisses, prop de la creu de l'Home Mort, per a l'edificació del convent, que va comptar amb l'aportació econòmica de Caterina Antònia d'Aragó i Sandoval, duquessa de Cardona i senyora de Torà.³⁸ D'altra banda, la capella de Sant Sebastià, a Castellserà, també s'edificà l'any 1786 per un vot de poble realitzat en agraïment al sant perquè havia deslliurat la població de la pesta.³⁹

Els grans temples gòtics i el seu manteniment

Quan parlem d'esglésies velles que necessitaven reformes o, fins i tot, la total reconstrucció, ens referim gairebé sempre a aquelles nombroses esglésies romàniques que amb afany repoblador es van estendre com un mosaic per aquesta zona fronterera i inestable a l'època medieval. Un cop arribat el segle XVIII, ja hem vist com aquells edificis presentaven greus desperfectes i deficiències estructurals que en feien perillar el manteniment i al mateix temps s'havien quedat petits. Però què passava amb els més escassos temples gòtics, construïts durant els segles XIV i XV en viles o ciutats especialment pròsperes com és el cas indiscutible de Cervera, Santa Coloma de Queralt o, fins i tot, Balaguer?

L'espai i la llum ja no representaven el principal problema en aquests edificis, però en canvi sí que es veien afectats per l'implacable pas del temps. Així mateix, durant l'últim terç del segle XVIII, l'església parroquial de Santa Maria de Cervera evidència la imminent ruïna d'algunes de les seves parts i la necessitat urgent de posar-hi remei. Així doncs, l'any 1784 trobem referències al fet que s'havien d'evitar les goteres i reparar allò que podia representar un perill per tal que no caiguessin a terra guixots i pedres, com es veu que succeïa amb freqüència.⁴⁰ El 8 d'agost del mateix any, els documents mencionen

38. COBERÓ 1997, 13-14.

39. ESPINAGOSA; GONZALVO 1988, 22.

40. Aquest tema ha estat vastament estudiat per M. Teresa Salat (2004, 173-229), com veurem en el corresponent estudi monogràfic.

que un cop examinades les voltes i parets pels obrers, després d'haver caigut, el dia abans, dos grans pedaços de pedra, dictaminen que l'església amenaça ruïna a la part de la volta del cor, al tram que dona al cementiri i, principalment, a la paret testera;⁴¹ al mateix temps adverteixen que pot caure tota l'estructura en qualsevol moment o, si més no, les pedres que estan separades per la juntura. Aquest fet es veu reflectit també en el corresponent llibre d'actes del consistori que, a més dels perills apuntats, concreta que cadascuna de les pedres desplomades el 7 d'agost pesava 2 quintars i que la gran sort va ser que caiguessin quan el temple estava buit;⁴² ara bé, mentre no es pogués restaurar com calia, apuntaven que atesa la responsabilitat que tenien com a govern de la ciutat de Cervera, vigilarien que cap dels veïns prengués mal; per tant, hi ha una gran quantitat de documentació que expressa les disputes entre els regidors i els preveres, perquè els primers proposaven que, pel bé dels fidels, els cultes religiosos es duguessin a terme en qualsevol altra església que no fos la parròquia i els segons es negaven rotundament a abandonar-la.⁴³

Pel que fa a l'església parroquial de Santa Coloma de Queralt, mossèn Joan Segura⁴⁴ fa referència al Llibre de l'Obra de l'església, a partir del qual extreu notícies de comptes i despeses esmerçades en diverses obres puntuals, com embetumar la volta de l'església l'any 1731 per tal d'evitar la filtració de les pluges, o refer la clau de volta del presbiteri, l'any 1733, que havia estat malmesa per l'incendi que havia destruït els altars.⁴⁵ En aquest cas veiem com gairebé totes les obres documentades són de manteniment, com el fet d'emblanquinar l'interior de l'església,⁴⁶ que es paga als mestres d'obres Ramon Salat i Josep Tomàs, o fins i tot fer petites reformes al campanar, com ara canviar-li la balustrada, obra que fa el mestre de cases també de la vila Joan Torruella.⁴⁷ Finalment,

41. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-87), fol. 139. Segons SALAT 2004, 183.

42. AHCC: Fons Municipal. Consells (1784), fol. 87. Segons SALAT 2004, 183.

43. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-87), fol. 139. Sovint s'intenta involucrar el bisbe de Solsona perquè actuï d'intermediari, però, amb tot, les discussions continuen al llarg dels anys, especialment quan s'apropen festes destacades. La proposta dels preveres és sempre la mateixa, és a dir, consideren que la capella dels Dolors té suficient capacitat i que es troba lluny dels llocs de perill i que, conseqüentment, no és necessari traslladar el culte a cap de les altres (SALAT 2004, 183).

44. SEGURA 1984, 301.

45. SEGURA 1984, 301: "Item amostra haver pagat al Sr. Isidro Espinal escultor de Sarreal per fer y pintar la clau de la boveda de la i glésia, com apar de son recibo setze sous."

46. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Arnavat (1733).

47. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases (1791), fol. 115.

l'any 1786 trobem a l'església de Santa Coloma una obra relacionada amb certes mancances d'espai i veiem que, per tal de guanyar lloc per als feligresos, s'optà per reduir el presbiteri i excloure la capella de Sant Pere i la d'entrada a la sagristia.⁴⁸

Emblanquinar l'interior del temple, tot i que estem parlant de grans temples gòtics amb aparell de carreus ben escairats, era una mesura ben comuna que es duia a terme sobretot per combatre les humitats. L'any 1765, el mestre de cases Miquel Font signa un contracte per emblanquinar l'interior de l'església parroquial de Bellpuig per la quantitat de 320 lliures.⁴⁹ Segons el contracte, la feina consistia a terraguixar i posar a punt de blanquejar amb pinzell tota l'església, excepte algunes capelles. S'especifica que la nau s'havia de blanquejar dues vegades, una amb un bon guix comú i la segona amb guix de Sarral "del més blanc que se trobia". Les dues vegades Francesc Boldú, daurador, hauria de fer servir aiguacuit compost "segons art de dorador" quedant prohibida la utilització d'aigua en cas que el guix fos massa espès. Per tal de completar la feina també hauria de tintar de blau "de merlin" tots els plafons de les llunetes de la nau i capelles. El contracte també incloïa feines com ara posar els vidres i reixats de filferro en algunes finestres, arreglar alguns clots que hi havia al terra de l'església i reparar goteres. Finalment, en una visita pastoral de l'últim terç de segle, a Santa Coloma de Queralt es determina fer una nova teulada a l'església parroquial "*con lo que se lograrà impedir la humedad de la bóveda, que en la actualidad inutiliza el blanquearla*".⁵⁰ Es tractava d'aconseguir, en definitiva, que la construcció d'una nova teulada protegís la volta, de manera que fos innecessari blanquejar-la.

Les visites pastorals de la diòcesi de Vic al segle XVIII, doncs, també posen de manifest algunes de les obres de manteniment que s'han de dur a terme a la parroquial de Jorba, situada a l'extrem oriental de la Segarra històrica i construïda a mitjan segle XVI per Joan Jivert (o Gibert), mestre d'obres de Bellpuig, com reformar la sagristia, reparar goteres o blanquejar la nau de l'església, tot plegat perquè "se mantinga ab la decència y asseo que se requireix per la celebració de las divinas funciones, a efecto de lo que, los señors Regidores faran buidat y escurar lo vall o fosso del rededor de dita iglesia, obligant a est treball a las personas a qui toca (...)".⁵¹

La teulada era òbviament un dels punts més delicats de l'edifici, més susceptible al pas del temps i a les seves inclemències, i sovint

48. SEGURA 1984, 303.

49. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1765), fol. 56v-59r.

50. AEV: VP ref. 1238, fol. 210v (1805). Santa Coloma de Queralt.

51. AEB: Visites pastorals, vol. 1236/1 (1785), fol. 43r.

trobem que és la part que s'ha de recompondre amb més urgència, juntament amb les voltes, que per extensió són les més perjudicades pel mal estat de la teulada. Així, segons una visita pastoral de 1790 a l'església de Jorba: "*Estando informados que el texado de la iglesia parroquial está mui derrotado, lo que ocasiona mucho daño en la bóveda y que penetra la agua en la iglesia, mandamos que con la brevedad posible se componga dicho texado y también se laven y compongan las paredes de la iglesia por la parte interior en las partes en que se ha caído el yeso*".⁵²

També cap a finals del set-cents, l'Ajuntament de Linyola dirigeix una súplica al duc de Sessa, senyor de la baronia, per tal que col·labori econòmicament en la reparació de la teulada de la parroquial, obra gòtica de finals del xvi. A la relació dels mestres de cases Antoni Pont i Miquel Majoral, que havien examinat l'obra, s'hi adjunta un pressupost dels materials necessaris per a les obres: quatre-mil teules, quaranta-cinc fustes grosses i cinc-centes carretades de pedra, amb un import total de 525 lliures.⁵³

Finalment, fora del nostre territori, l'església parroquial de Santa Maria de Balaguer, l'any 1740, presenta motius d'alarma quan els mestres de cases de la ciutat, Gabriel Carreras i Pau Verdala, inspeccionen l'edifici després d'haver caigut tres arcs, la nau i la volta del presbiteri. Aquest fet obliga la comunitat de preveres a abandonar temporalment els oficis a l'església parroquial i es destinen 1.680 lliures a refer els nombrosos desperfectes ocasionats.⁵⁴ Però aquesta reparació no fou suficient, ja que l'any 1816 el Comú de Balaguer, juntament amb una delegació del Capítol eclesiàstic, els majorals de les confraries i els veïns "principals" de la ciutat, discuteixen la conveniència de reedificar l'església "*que de mucho tiempo a esta parte amenaza una próxima ruína*" o construir-ne una de nova.⁵⁵ Aquesta segona possibilitat va desestimar-se pel cost i perquè la ciutat encara patia els efectes de la guerra del Francès.⁵⁶

Així doncs, la majoria de temples gòtics també necessiten reformes importants durant la divuitena centúria, però a diferència dels primitius temples romànics —que pateixen més transformacions, si no són completament substituïts per un nou edifici— les espaioses esglésies gòtiques mantenen el caràcter després de les restauracions que s'hi practiquen —encara més quan coincideixen cronològicament amb el

52. ABEV: Visites pastorals (1790), fol. 259.

53. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13.

54. AHCB: FN Balaguer. Joan Sales i Novell (1740).

55. AHCB: Fons Municipal. Varis (full solt).

56. AHCB: Fons Municipal. Varis (full solt).

començament del segle XIX, com és el cas de Balaguer i Cervera. Hem de tenir en compte, també, que en els temples gòtics el problema de l'espai i de la llum ja estava bastant resolt, de manera que era millor conservar l'edifici amb les reformes necessàries que no enderrocar l'antic i construir una església de nova planta que tingués les mateixes o dimensions superiors.

VICISSITUDS CLIMÀTIQUES: LA DEGRADACIÓ DE L'ESGLÉSIA COL·LEGIATA DE CALAF

El clima extrem d'algunes zones de la nostra geografia apareix de vegades com a condicionant decisiu a l'hora d'avaluar les causes de la degradació d'un edifici. Així ho posa de manifest la carta que el rector de la parròquia d'Ardèvol adreça al duc de Cardona, a començaments del segle XIX, en què assenyala les inclemències climàtiques —juntament amb les vicissituds bèl·liques— com una de les causes principals del mal estat de l'església: “(...) *la intemperie del clima sumamente frío y humedo en invierno, por ser este territorio ocupado en la mayor parte de la dicha estación de niebla muy densa y escarchosa, la poca ventilación de ayres por falta de ventanas*”.⁵⁷

El cas de la població de Calaf encara resulta més paradigmàtic. Segons la relació dels mestres d'obres calafins Francesc Quingles i Isidre Sostres l'any 1772, “*hallábase aquel edificio por la parte de afuera muy quebrado y rompido a causa de hallarse las piedras de las paredes consumidas y desechas por razón de los hielos y escarchas, que no puede soportar la calidad de la piedra de que se compone todo el edificio*”.⁵⁸ L'informe que durant el mateix any es va lliurar al Reial Consell de Castella ho ratifica i fa una extensa relació dels desperfectes i l'estat de semiruïna de l'església i del campanar —amb el consegüent perill per les cases veïnes—, provocada, en gran part, pels efectes d'un clima advers:

(...) motivado de ser toda la fábrica de piedra cal labrada de poca subsistencia y duración, especialmente en parajes de hielos y climas fríos, como es la referida villa, hallándose el citado campanario desnivelado, por donde mira al cierzo, más de un palmo y cuarto, y algo más de medio palmo por poniente, entrándose las aguas dentro de las paredes por estar consumidas y deshechas, demostrándose una conocida separación de parte de la iglesia por un abujero grande, que se halla en el frontispicio de ella en la parte de la vidriera circular

57. ADS: Parròquia d'Ardèvol. Vària.

58. AHN: Consejos. Lligall 22.602.

i segueix més endavant:

(...) está el campanario en su cima, tejado, ventanas, arcos, esquinas y piedras del todo molido y quebrado a causa de los grandes hielos, escarchas y nieblas que se experimentan durante el invierno en aquella villa, habiendo cedido ya algunas veces, por razón de la humedad y agua que reciben las paredes, romperse por la fuerza del hielo las piedras y caer de lo alto del campanario pedazos grandes por la parte del cierzo en que está más quebrado y dar con ímpetu sobre la calle y enfrente de uno de los dos hornos públicos que tiene la villa, en que siempre concurre y transita crecido número de personas con evidente peligro de su vida.⁵⁹

Sembla que les canals de pedra per desguassar també estaven trencades o excessivament erosionades, per la qual cosa l'aigua pluvial penetrava a l'interior dels murs, de manera que fins i tot un dels contraforts del temple es trobava un xic separat del mur principal. També moltes pedres del sòcol que circumdava l'església s'havien trencat *“por los hielos y humedades, discurriéndose que el movimiento que ha hecho la obra y da a comprender la mayor abertura del abujero del frontispicio proviene del rompimiento y mayor falta que tienen las dichas líneas de piedra por parte de medio día, por donde se hallan más rompidas hacia la inmediación de los cimientos”*.⁶⁰

Els portals laterals de l'església també n'estaven afectats *“están del todo rompidos y quebradas sus vasas y pedestales de las columnas y caídas sus molduras y relieves a causa de los repetidos hielos y escarchas, motivo por que estos portales, como el mayor, necesitan hacerse de nuevo”*.⁶¹

Finalment, però, no era únicament el fred el causant de tots els desperfectes que podien relacionar-se al temple calafí, també hi incidien factors força més prosaics, com la instal·lació d'una latrina per als sacerdots i altra gent d'església vora l'escala que pujava al campanar, *“que a más de causar el mayor fastidio por su hedor y no tener desaguadero la inmundicia, penetrando la humedad y corrupción de esta encima de la capilla del Sepulcro, consumiendo toda la bóveda de ella, lo que siendo tan indecente y padeciendo tan grave daño, debe sacarse de allí la inmundicia y hacerse una letrina en forma que vaya fuera de la iglesia, en un puesto apartado”*.⁶²

59. AHN: Consejos. Lligall 22.602.

60. AHN: Consejos. Lligall 22.602.

61. AHN: Consejos. Lligall 22.602.

62. AHN: Consejos. Lligall 22.602.

LA PROBLEMÀTICA DEL FINANÇAMENT

Com veurem més endavant, quan parlem del procés constructiu, el més freqüent era que el poble, representat per l'Ajuntament, es fes càrrec de les obres de la nova església. Joaquim M. Puigvert parla de les obreries parroquials com a entitats que aplegaven majoritàriament representants masculins de la pagesia i menestralia benestant, amb la finalitat d'administrar els béns destinats al culte i al temple.⁶³ Però també era competència seva vetllar pel manteniment de l'edifici de l'església, així com renovar-la o bé reconstruir-la si era necessari. El cas és que la major part de les rendes ordinàries de les obreries —procedents, segons els casos, de censals, arrendaments de monopolis i arbitris cedits per les autoritats civils, captes i almoines...— es destinaven a comprar cera i oli per a la il·luminació del temple, i que disposaven d'una escassa capacitat d'acumulació de capital —exceptuant parròquies grans i riques com la de Cervera, on l'església acumulava una bona quantitat de rendes.

La qüestió és que en la major part dels casos estudiats a la zona que tractem, la referència a l'obreria o als obrers durant el procés constructiu d'un temple és molt feble, de manera que les gestions es feien des de l'Ajuntament, en consells de població generals o bé restringits, bàsicament, als propietaris més importants. En aquests consells s'hi formava una comissió *ex professo* per a l'administració i direcció de l'obra i es plantejava la qüestió del finançament, que gairebé de forma invariable conduïa a demanar un permís als organismes competents —el Reial Consell de Castella— per disposar d'una part del fruit de les collites —que podia anar des d'una novena part fins a un vint-i-quatrè i fins i tot quaranta-vuitè.⁶⁴ D'aquesta manera els regidors de Puigvert

63. PUIGVERT 2000, 111.

64. En el cas del Palau d'Anglesola: "se imponan un dret de percepció de un vintiquatrè, de vint y quatre parts una, y de vint y quatre parts altra, quedant-ne vint y tres de francas per lo conreant, de tots los grans y fruits dels quals se paga delme que Déu Nostre Senyor donarà, y se culliran en totas y qualsevol terra que los antedits particulars, vehins y habitants ténen y posseheixen y cultivan, y ells y los seus en avant tindran, possehiran y cultivaran en lo terme del predit lloch del Palau de Anglesola, y un dret de quaranta y vuité de semblants grans y fruits que los mateixos particulars, vehins y habitants tenen, posseheixen y cultivan, y ells y los seus en avant tindran, possehiran y cultivaran en los termes de la Novella, Sarcènit, Escarabat y Gatent. Lo qual dret de vint y quatrè y quaranta vuité respectivus se imponan a fi y efecte solament de pagar y satisfacer lo cost o import de la mencionada obra, que deurà fer-se ab la brevedat possible y a la direcció dels dalt nomenats magnífichs Batlle y regidor Decano que vuy són y per temps seran del predit lloch del Palau de Anglesola". AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 216v-228v.

d'Agramunt presenten un memorial al comte de Ricla exposant el següent atesa la urgència d'haver de construir una nova església parroquial:

Y respeto que los Regidores y Particulares del comun de Puigvert no tienen fondos del comun para cumplir en la construcción de la nueva iglesia, ni ahun para la ampliación de la actual, dezeando como dezean cumplir los expresados mandatos (...) a fin de otorgar juntos los necesarios poderes y demás publicos instrumentos que menester sean para suplicar a la Piedad del Rey Ntro. Señor (que Dios Gde.) se digne concederles los mas proporcionados y suaves medios para construir dicha nueva iglesia o amplificar la actual, imponiendose un treinteno sobre los frutos de dichos particulares destinado al solo fin de dicha construccion o amplificacion y poder también al mismo efecto aplicar qualesquier cantidades sobrantes de los propios y arbitrios del comun del citado lugar y termino de Puigvert, y para poder practicar lo demás que parezca conveniente para la efectuacion de dicha obra tan Pía, que lo rezibirá a gracia que espera de la rectitud de V. Excia.⁶⁵

A Granyena també demanen permís per imposar-se un catorzè dels fruits “*de espiga y vino*”, així com un quartà d'olives “*por cada una molienda con destino todo a la obra y fábrica de dicha nueva iglesia*”.⁶⁶ Un quinzè és el que s'acorda a Vallbona de les Monges en una data tardana, l'any 1801, tot i que aquesta població no veurà construïda la seva nova església parroquial fins gairebé cinquanta anys més tard.⁶⁷ El document on s'acorda la imposició és interessant pel fet que es remunta a l'origen de la necessitat de construir una nova església que es troba en les successives advertències dels bisbes:

En atenció de que lo Il·lustríssim y Reverendíssim Senyor Arquebisbe de la ciutat de Tarragona en varios actes de visita han encarregat molt particularment als rectors y curas pàrrocos de la iglesia parroquial del present poble, y també al actual, segons ho asseguran alguns edictes otorgants, que procuràs per tots termes inclinar a sos feligresos a la erecció o construcció de un nou temple, com aixís de tot resulta dels mateixos originals Decrets de Visita que conserva en son poder dit actual Reverent Rector; y respecte que la iglesia que ténen en la actualitat, no solament es limitada per la crescuda població y número de gents o personas de que se compon lo poble, sino que tampoch està ab lo decoro corresponent, a causa de que se havita sobre ella, eo demunt de

65. AHCB: FN Agramunt. Francesc Jover. Manual (1769), fol. 39r-42v.

66. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1783), 89v-96v.

67. GARGANTÉ 2003a, 230-231.

sa bòveda; Y volent dit Magnífich Ajuntament y particulars com és just, donar compliment als referits decrets de sa Il·lustríssima y evitar que donàs alguna providència sobre est particular, que seria molt sensible a estos vehins, majorment si se'ls obligava forçosament a sa edificació y conservació de aquell temple y sos ornamentals, de que careixen també bastant; y a fi de que no se verificu aquella circumstancia, y ja que en altrases vegades se havia acordada la dita edificació, que no se ha verificada sens dubte per haver-se mogut varios obstacles que solen sempre mourer-se en semblants obras; y veyent de altra part que dits otorgants per tots termes estan obligats, a tot lo dalt referit, e inseguint lo consell de varias personas que los han inclinat a sa condescendència, a que ab la major alegria consenten: De son grat y certa ciència per lo termini, és a saber de quatre anys y quatre cullitas enteras de blat, vi y oli, que deurà comensar en la pendent del blat, per ells, y sos respectius hereus y successors qualsevols que sian durant los referits quatre anys y quatre cullitas enteras solament: se imposant junts y assolas un dret de quinzè dels referits tres fruits que resultaran (...).⁶⁸

A Llorenç de Montgai, els regidors acorden imposar-se un “redelme” —que és una altra manera d’anomenar aquesta imposició— dels fruits que es colliran a les terres del terme del poble durant deu anys: la part de la collita que s’especifica que rebrà directament Remigio Burria, el contractista de l’obra de l’església, serà un vint-i-quatrè; és a dir, cada terratinent dividirà en vint-i-quatre parts el fruit de la seva collita, i n’oferirà una a l’obra de l’església.⁶⁹

Segons les anotacions de mossèn Francesc Rius, fill de Copons i rector de l’església de Sant Salvador de Miralles (Veciana),⁷⁰ Copons s’imposà, per tal de contribuir al finançament de la nova església, l’aplicació comuna d’una setzena part dels fruits, tant de cereals com de llegums, vi i oli, que haurien de pagar els vilatans i els que hi tinguessin terres. Quedaven exemptes les terres de la rectoria, de les quals no es percebria l’impost; també s’especificava al contracte que “els grans de aresta los cobrarà en garba y los llegums en tabells”. De la mateixa manera, el vi es percebria “a raig del cup” i les olives, un cop collides i guardades a casa, no podien embotar el vi del cup, ni moldre les olives i tampoc tocar cap garba sense llicència de l’arrendatari o col·lector del setzè, sota pena de 3 lliures.⁷¹ En principi aquest impost s’aplicaria

68. AHCC: FN Tàrrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1801), fol. 73r-75r.

69. AHCB: FN Balaguer. Pere Gomar i Rovinat. Manual (1778).

70. RIBA I GABARRÓ 1988, 361-362.

71. AHCI: FN Igualada. Agustí Viladés Lladó. Manual (1750).

únicament entre els anys 1749 i 1751, quan es calculava que l'església s'acabaria, però finalment es va haver de prorrogar set anys més, fins al 1758. Aquesta pròrroga va comportar un total de 2.800 lliures, a raó de 400 lliures anuals que arrendaria Manuel Vidal, marxant de Copons. Assumpta Muset (1997) destaca la presència abassegadora de marxants o negociants de Copons en ciutats espanyoles i en comptabilitza un total de 290 entre el segle XVIII i les dues primeres dècades del XIX.⁷² D'aquesta manera, el viatger i funcionari Francisco de Zamora es féu ressò, a finals del segle XVIII, de l'activitat mercantil dels coponencs: "*En las cercanías este lugar es llamado de las amazonas, porque todos los hombres estan fuera de la villa, esparcidos por el Reyno e Indias, y solo vienen de cuando en cuando a sus casas. Y, en efecto, cuando yo estuve vi muy pocos hombres y muchísimas mujeres*".⁷³

A banda de les contribucions econòmiques, la població també podia aportar a la construcció de la nova església el seu treball material, sobretot mitjançant les joves, tal com fou el cas de Sant Martí de Sesgueioles, on el rector Mirambell explicava que

per fer dita iglesia tota la parròquia ajudà ab muchas jovas y crescudas contribuciones; y per ocurrer als considerables gastos que se hagueren de fer, se vengué una pessa de terra de la obra de la iglesia, actualment anomenada lo tros de la Mina del Iglesias; y altre pessa de terra del comú, anomenada lo Prat y lo producto se empleà en dita fàbrica.⁷⁴

Altres vies de finançament eren els arrendaments dels béns comuns (pastures, molins, forns...): a Granyena, els comissionats per a la fàbrica de la nova església

assignan y consignan tots los rèddits y productos que resultant durant lo enunciat temps de las herbas y pasturas del terme de la mencionada vila, volent y expressament disposant que estas y los fems fahedors per los bestiar que las pasturaran sian arrendadas al que mes ne donara; y son preu aplicat a la obra y fabrica de dita nova Iglesia, abdicantse dits particulars durant lo citat arrendament de tenir lo bestiar alguns en lo terme de la referida vila, tan menuts com altres que pujan perjudicar las herbas de ell, y en particular bestiar boví y verras, que ningún particular tindrà facultat de tenirne de esta especie, o a lo menos

72. MUSET 1997.

73. ZAMORA 1973, 264. També citat per ALBAREDA; GIFRÉ 1999, 150-151.

74. APSMS: *Memorias historicas antiguas y contemporaneas de St. Martí Sasgayo-las, escritas per lo Rnt. Francisco Mirambell, copiadas y aumentadas per lo Rnt. Domingo Monfort*. Manual núm. 29, p. 96-100 (la còpia és de l'any 1863, realitzada per mossèn Domingo Monfort).

en cas de tenirne no podrà ferles peixer las herbas del citat terme encara que fos en terreno propi: volent també que per tot lo dia primer de mars proxim vinent degan tenir fora de dit terme tots los bestiar que los particulars de dita vila tingan en ell al present, o que en avant esdevingan tenir fins lo referit termini, sens que ningun particular pugua allegar excusa alguna per faltar al compliment de lo sobre disposat.⁷⁵

Al contracte d'arrendament de la pesca salada a Cervera de l'any 1733 s'estableix que a més del preu que s'havia de pagar per l'arrendament pròpiament dit, l'arrendatari hauria de pagar 25 lliures cada any "per a la fi de fabricar un ninyo Jesus de plata y de entregar vint lloses de quatre palms a tot quadro quiscuna, escairades y a punt de asentar-se posades en la entrada de la casa de la ciutat".⁷⁶ Així mateix, l'arrendament de la fleca també estava subjecte a unes condicions semblants, havien de pagar deu lloses desbastades, destinades a la portada nova de la Paeria.⁷⁷

Tot i això, el finançament de les obres era costosíssim i era freqüent que durant alguns anys no es pogués recaptar l'impost del vintè a causa de les males collites; això retardava considerablement les obres de les esglésies, que moltes vegades havien de romandre aturades per falta de recursos. Als Arcs, a causa de la impossibilitat de fer l'últim pagament de l'església al mestre de cases Francesc Albareda, opten per atorgar-li la venda a perpetuïtat d'una peça de terra de nou jornals valorada en 300 lliures, que era la quantitat que li mancava cobrar del preu total de l'obra.⁷⁸

75. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1782), fol. 379v-387r.

76. AHCC: Municipal. Manual d'actes i resolucions (1732-1734), fol. 11.

77. AHCC: Municipal. Manual d'actes i resolucions (1732-1734), fol. 11.

78. AHCB: FN Balaguer. Francesc Giró i Cases (1798): "(...) de modo que no obrant los càrrechs a que nos havem obligat per sa construcció, procurant amb tota esmena lo adornarla de altars y demés convenient; pero ara per lo present, en quant a la cantitat de tres centas lliuras barcelonesas, en part de paga del preu de aciento de la obra de dita Iglesia, per no tenir altre medi més útil y menos danyós a nosaltres dits otorgants que otorgan venda perpètua de la infraescrita terra, que precisament devia repartirse entre nosaltres en virtut de Reals Ordes per ser de est terme y comunals y nosaltres ser tots los particulars que componen est poble; per qual motiu, servint per dit fi y mediant lo infraescrit pacte, en dit nom dels particulars del present poble y per nostra resp^a virtut part; De nostre grat y certa sciència: Per nosaltres y nostres hereus y successors qual-sevols que sian, venem per títol o causa de venda concedim a favor de dit Francisco Albareda present y als seus y a qui ell voldrà perpètuament tota aquella pessa de terra campa, sita en lo terme del present poble y partida dita de la Gravera, de nou jornals poch mes o menos; la qual confronte a sol ixent ab terras de dit Anton Solsona, a mig dia ab las de Llorens Niubó; a ponent ab las de Francisco Cava y terme de la vila de Bellví y a tremuntana ab terras de Joseph Salvany de Bellví, y ab lo camí que guia de Bellví al present poble, y ab altres confrontacions si las te."

Puigvert també fa referència a les propostes dels visitadors pastorals per fer front a l'extraordinària despesa de construir un temple, hi destaca la imposició de feina als habitants de la població —prestació gratuïta de treball a canvi de la concessió d'indulgències i la llicència per treballar els dies festius.⁷⁹

Ja hem vist anteriorment que l'excepció a la modesta situació econòmica de les parròquies dels pobles la trobem a les poblacions més importants: Tàrrega i, sobretot, Cervera, on els eclesiàstics acumulaven bona part de les rendes. També tenien una situació altament privilegiada els membres de la comunitat de canonges de Guissona i els d'Agramunt, així com els integrants de les comunitats de preveres beneficiats, existents en poblacions importants com Bellpuig, Santa Coloma de Queralt o Calaf. Tot i que estem parlant de parròquies riques, l'edificació de noves esglésies gairebé mai estava exempta de polèmica, ja que moltes vegades els membres de la comunitat de preveres es negaven a contribuir en una obra que consideraven que era responsabilitat del Comú i dels ciutadans.

Així doncs, com afirma Planes i Closa, la construcció de la parroquial de Tàrrega marca totalment la vida de la ciutat entre 1672 i 1742: s'incrementa la mobilitat de la població i la vinguda de treballadors, però també augmenta l'endeutament del municipi perillosament, de manera que es fa palès el malestar de la població a causa dels pagaments excessius als quals es veien sotmesos.⁸⁰ La misèria provocada per la guerra de Successió i la postguerra van comportar la paralització durant uns quants anys de les obres de l'església, tot i que ja s'havien vist afectades pels problemes econòmics abans de la contesa bèl·lica. D'aquesta manera, l'any 1704, el mestre d'obres Josep Serradell reclama 500 lliures per continuar la feina, sota l'amenaça d'abandonar l'obra, per la qual cosa es va haver de demanar un préstec de 300 lliures a la comunitat de preveres. Per tal de poder acabar les obres, l'any 1722 el Comú de Tàrrega sol·licita al rei que Tàrrega estigui exempta de l'impost del cadastre almenys

79. Segons Puigvert (2003, 139) i el seu estudi de les propostes de finançament extraordinari a partir dels mandats de visites pastorals del bisbat de Girona (1736-1760), de noranta propostes o vies de finançament col·lectiu trenta-nou corresponen als esmentats jornals de franc, divuit a la realització d'almoines o donatius, deu als talls o repartiments (en blat o en diners), vuit a la imposició de redelmes, set a la capta general en temps de collita i cinc al retorn de manlleus del Comú a l'obreria, mentre que una es refereix a la venda de blat de l'Hospital dels Pobres, una altra a l'aportació del Comú i una altra a l'aportació dels bacins. Finalment, de quinze vies o propostes de finançament individual, vuit fan referència a l'aportació dels rectors, dues a l'aportació de patrons i dues més a l'aportació de terratinents, mentre que hi ha una proposta perquè siguin els devots els qui facin aportacions i una altra que commina els possessors de les capelles i una altra els de sepultures.

80. PLANES I CLOSA 1994, 94.

durant un temps.⁸¹ Hem de tenir en compte que l'església parroquial de Tàrraga havia costat 70.000 lliures, el major dispendi de les quals s'havia fet durant l'últim terç del segle XVII,⁸² fet que la converteix en una obra extremadament cara.

A la situació de crisi econòmica va afegir-s'hi l'enfrontament entre l'Ajuntament i la comunitat de preveres pel projecte de construir un gran cor que els primers consideraven desmesurat: a més, el consistori feia valer el fet que, juntament amb el poble, havia pagat la major part de la construcció de l'església, per la qual cosa aquesta era de patronatge municipal.⁸³ Tot i que la parroquial de Tàrraga es donava per enllestida a mitjan segle XVIII, durant la segona meitat encara es van fer algunes obres, com l'engrandiment de la capella de les Santes Espines que el 1758 va haver de sufragar la confraria de l'Esperança per manca d'altres fons.⁸⁴

L'activitat constructiva a la parròquia de Santa Maria de Cervera va concentrar-se, durant la segona meitat dels segle XVIII i començaments del XIX, en diverses obres de consideració a l'interior del temple i en la total reconstrucció d'una part de l'edifici. Les rendes de la parròquia ceriverina provenien de l'arrendament de les terres que havia anat rebent gràcies a les deixes testamentàries; de la bossa de vestiments, quan els fidels demanaven que es diguessin misses amb alguna intenció concreta i sobretot pels difunts —d'aquí es pagaven totes les despeses relacionades amb el culte de l'església; de deixar escombrar la plaça Major durant el període d'un any; del cobrament dels censals; de la confraria de la Minerva; del dret del peix corresponent a l'obra; de fer tocar les campanes; de les rendes de les fundacions per dir misses i dels donatius de particulars.⁸⁵

Això no és objecte perquè el finançament de la restauració de l'església, iniciada l'últim terç del segle XVIII, fos problemàtic, sobretot perquè havia d'anar a càrrec del poble, que també havia "patit", al llarg de tota la centúria, les imposicions per a la construcció de la universitat. En el cas de les obres a la parroquial, fou el bisbe Lasala de Solsona qui determinà que la reparació del temple havia d'anar

81. PLANES I CLOSA 1994, 94.

82. En un pressupost presentat al consell el 3 d'abril de 1672 es calcula que l'obra costaria unes 30.000 lliures, entre la construcció de l'església, campanar i capella de les Santes Espines (SEGARRA I MALLA 1987, 179).

83. PLANES I CLOSA 1994, 109. Els conflictes entre l'Ajuntament i la comunitat de preveres per qüestions econòmiques eren freqüents, ja que durant aquesta mateixa època també es barallaven pel control de l'hospital de pobres de la ciutat.

84. PLANES I CLOSA 1994, 95; NARVAEZ 2000, 186.

85. SALAT 2004, 207-208.

a càrrec dels mateixos que l'havien edificat. Per tant, havia de ser el poble, els patrons de l'església, els perceptors dels delmes i no el rector i el clergat, que només hi participarien amb almoines a nivell particular, com a veïns que eren de la ciutat.⁸⁶ Veurem, doncs, com els cerverins, sobre els quals recaurà el pagament de les obres, nomenen setze representants perquè es manifestin en nom seu, però el poder de decisió que tenen és tan escàs que han d'acceptar les disposicions que els organismes relacionats amb aquest cas adopten al seu lloc —especialment el consistori—; per tant, hauran d'acceptar que el cost final de l'obra se sufragui amb el vintè dels guanys dels fruits de la terra. D'altra banda, una de les nombroses propostes que fan els regidors per tal de contribuir al finançament de les obres és carregar tres diners per cada lliura de carn que es ven a les carnisseries públiques i dos diners per lliura sobre les espelmes d'enceb durant les obres,⁸⁷ que es van veure afectades per l'esclat de la guerra amb França l'any 1793, ja que la prioritat era, llavors, el forçós avituallament de les tropes.

Finalment, l'any 1797 es torna a reprendre la reedificació malgrat l'emissió d'un reial decret que obliga a la venda dels béns immobles de les obres pies (hospitals, cases de misericòrdia, expòsits, confraries, etc.)⁸⁸ per contribuir a les despeses de la guerra. Al començament del segle XIX, la guerra del Francès suposà una nova aturada: un cop més, l'avituallament de tropes i la cessió d'homes a l'exèrcit suposaven un obstacle per la continuïtat d'una obra necessària i d'envergadura que finalment no s'acabarà fins el 1825.⁸⁹

Segons Eduard Camps, a la portada del llibre de comptes de l'obra de la nova església parroquial de Guissona⁹⁰ s'assenyalava que "es reedifique d'almoines", fent referència a la que fou la seva principal font de finançament durant més d'una dècada.⁹¹ Precisament, la complexitat

86. AHCC: Fons de la Comunitat de preveres. Consells (1753-87), fols. 190-191v, SALAT 2004, 188.

87. AHCC: Fons Municipal. Consells (1785), fols. 132-133; SALAT 2004, 190.

88. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1798), fols. 72v-74. SALAT 2004, 192-193.

89. SALAT 2004, 193-202.

90. El finançament de la construcció de la nova església parroquial i col·legiata de Guissona constitueix un dels més convulsos i problemàtics dels que hem trobat. Podeu veure-ho a l'estudi monogràfic que dediquem a l'església de Guissona.

91. Les almoines constituïen una altra possible font d'ingressos o, si més no, una via de finançament, tant per a la realització d'obres com per a l'adquisició d'objectes litúrgics que contribuïssin al manteniment i bon funcionament del culte. A Castellfollit de Riubregós, l'any 1678 Miquel Ferreric era l'administrador dels "Dinés (dineros) de les esglésies", de les tres que llavors tenia la vila: la parroquial, instituïda al priorat de Santa Maria; la de Sant Vicenç, que era la capella del castell, i la del Roser, que feia just vint-i-vuit anys que s'havia acabat, a la plaça Major. Aquest document detalla els diners

del procés constructiu de l'església de Guissona i, sobretot, la polèmica pel finançament de les obres, generaren una nombrosa documentació, entre la qual volem ressenyar un interrogatori que l'any 1774 es realitza a diversos veïns de les esglésies parroquials i sufragànies dependents de la canònica de Guissona i que eren Sedó, Hostafrancs, Concabella, Pelagalls, la Figuerosa, Altet, Claravalls, Bellver, les Pallargues i Florejacs. L'objectiu de l'interrogatori era saber els mecanismes de finançament que tenien aquestes petites poblacions a l'hora de reparar els seus temples, per la qual cosa aquest document esdevé força valuós a l'hora de conèixer aquests sistemes i també per saber les obres que s'hi havien dut a terme al llarg del segle XVIII.

El primer interrogatori és el de Joan Baptista Homedes, de Torrefeta, que assegurava que

sus vecinos han acostumbrado reconociendo ser de su obligación costear las expensas de las obras de composición o recomposición de la iglesia del mismo lugar, jocalias, ornamentos, luminaria del sacramento, campanario, cementerio y otras cosas, en tanto que siempre que se ha ofrecido haverse de trabajar en la composición o recomposición de dicha iglesia ha concurrido el declarante con los demás vecinos del dicho lugar a trabajar en ella de orden del común secular del mismo lugar: y tiene bien presente el mismo declarante que el campanario de su iglesia se edificó hará cosa de unos siete u ocho años poco más o menos, fue construído con concurrencia del testigo y demás vecinos del lugar trabajando todos de balde por reconocer ser la obra de nuestra obligación y costeó el común secular lo tocante al trabajo del maestro albañil.

Per la seva banda, Josep Guau de Concabella afirmava que

siempre que se ha ofrecido haberse de hacer obras en la iglesia, ornamentos y jocalías ha visto y observado el declarante que su coste lo satisfacen las cofadrías de la iglesia del mismo lugar, de las limosnas que recogen, y quando estas no bastan, lo costea

que alguns veïns de la vila donen per a sufragar les següents despeses, totes relacionades amb l'església: "Lo que jo Miquel Ferrerich he pagat per les esglésies en descàrrech del atrás descrit. Per lo devant de Altar de la Iglesia de Sta Maria per lo altar major.....10 lliures – diners 3 sous. Per lo compliment de unes tovalles de tela per dit altar de nostra senyora.....1 lliura 13 diners – sous. Per la corona de nostra senyora y del ninyo Jesús de fer-la y daurar-la.....2 lliures 14 diners – sous. Per lo compliment de la cortina que es devant lo sacrari de tafetà vermell.....- lliures 14 diners – sous. Per adobar lo calse que té lo vicari y al argenté.....- lliures 8 diners – sous. Quant portaren lo retaule de nostra senyora del Roser per ordre de Toni Joan Morera jurat segon.....2 lliures 5 diners – sous. Al sis de novembre 1678 tinch donat a Joseph Badals Jurat segon per fer una casulla y una cota a Sant Vicens de nou lliures desset sous.....9 lliures 17 dines – sous" (FARELL 1994, 76-77).

el común secular del mismo lugar, contribuyendo también sus particulares por lo que toca a jovas, maniobra y conducción de materiales, de suerte que en el discurso de unos diez y ocho años se ha hecho la sacristía y capilla de Nuestra Señora del Rosario.

Raimon Castellà de Les Pallargues explica les obres que s'havien dut a terme a l'església els anys anteriors:

blanquear la iglesia, recomponer sus paredes y el tejado y el coste de todas estas obras con no tener efectos el mismo común secular, los han satisfecho los vecinos de él, no solo por tasa o reparto de dinero hecho entre los mismos, sino tambien concurriendo al trabajo de aquellas y conducción de materiales de balde.

A Bellver de Sió, Antonio Balagueró explica

que habrá cosa de unos quince años que en la parroquial iglesia de Bellver se hizo la bóveda respeto que solamente había tejado de ella y en tiempo de lluvias la agua se hechaba dentro y actualmente se estan haciendo en la misma iglesia otras obras y entre ellas el frontis y el campanario, como así lo tiene visto y observado, y tanto estas obras como la de la referida bóveda las ha costeado y costea el común secular y vecinos del mismo lugar, reconociendo incumbirles esta obligación, bien que el cura párroco y el Sr. jurisdiccional de devoción o limosna han dado alguna cantidad de dinero para ayuda de las obras de dicho frontis y campanario, asimismo costean los ornamentos y jocalías de dicha iglesia los particulares y vecinos de dicho lugar, a cuio cargo corre la iluminación del Santísimo sacramento a la que contribuye por turno una semana cada casa.

Finalment, Gerónimo Castellana, de Pelagalls, deia que

ha visto hacer varias obras en al iglesia parroquial del lugar de Pelagalls, és a saber la bóveda, tejado, recomponer el campanario, hacer una campana, algunas capillas y blanquear la iglesia parroquial, las cuales obras se costearon de algun poco de dinero que entre limosnas y una poca de renta que tenía recogida la iglesia, y contribuyendo al trabajo de ellos y conducción de materiales los vecinos de la misma parroquia por medio de reparto llamado vulgarmente jova, y ayudando en algun poco el común secular del mismo lugar con reconocer este y aquellos incumbirles esta obligación.⁹²

Durant la mateixa època, ja hem vist com els obrers de l'església parroquial de la urgellenca vila de Linyola també tenien problemes a

92. AHN: Cons. Leg. 22.603 i 22.779.

l'hora de reparar els desperfectes del temple, que sobretot afectaven la teulada, de manera que l'any 1788 sol·liciten al duc de Sessa que contribueixi —com a delmador i receptor d'una part dels fruits de la vila— a finançar aquestes obres tan necessàries.⁹³ El cas és que, finalment, desconeixem per quina raó les obres no es van dur a terme. L'any 1800 la situació ja és insostenible, tant per la urgència de les reparacions com per la dificultat de finançar-les. La precària situació pecuniària i l'existència d'un benefici sense patronatge que cobrava el seminari de la Seu, porta el obrers a fer la següent proposta al bisbe d'Urgell, Francisco Antonio de la Dueña i Cisneros:

El edificio de la iglesia parroquial en que está fundado dicho beneficio (de San Nicolás) se halla en urgente necesidad de obras y reparos y amenazando ruína al paso que su fábrica no tiene fondo alguno sabido para acudir al remedio que exige su constitución actual y soportar los gastos sucesivos e indispensables que se ofrecen en otros edificios de igual naturaleza, además que se carece también en aquella iglesia de otros utensilios precisos y necesarios al decoro del divino culto. En estas circunstancias y en las que se considerase que debe suprimirse aquel beneficio parecía más propio que sus rentas se destinasen al importante objeto del adorno interior y exterior de su iglesia parroquial y que sirviesen de fondo fijo y dotación de su fábrica, que no para el expresado seminario conciliar, maiormente quando aquella no tiene otro arbitrio ni socorro para la subsistencia y conservación de su iglesia parroquial y la mitra de Urgel se halla con otros muchos recursos para sostener aquel establecimiento.⁹⁴

D'altra banda, al poble de Nalec, l'arrendament dels fruits de la terra per quatre anys era encara insuficient per sufragar el cost de l'obra de l'església, per la qual cosa l'Ajuntament de Nalec demanà col·laboració econòmica al bisbe de Vic. Com a resposta atorgà la facultat als obrers de l'església d'exigir el retorn dels deutes "*que algunos vecinos del mismo pueblo nos están debiendo de los préstamos de trigo que les hicimos en años pasados*".⁹⁵

El poble de Sant Pere dels Arquells tenia la pretensió que el de la Cisquella, com a sufragani, contribuís a la construcció del retaule major de l'església parroquial de Sant Pere dels Arquells, al cost de les campanes a la millora de l'església i a la conservació i renovació dels vasos sagrats.⁹⁶ Atès que la sufragània de la Cisquella havia con-

93. AHCC: Fons Comarcal Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13.

94. ADU: Francisco Antonio de la Dueña y Cisneros. Llibres (1797), fol. 71.

95. GRAU; PUIG 1992, 98.

96. AHCC: FN Cervera. Valentí Surís. Manual (1753), fol. 294v-296v.

tret alguns deutes amb la parròquia de Sant Pere dels Arquells, se'ls comminà a col·laborar:

siempre y a tot temps que se haze de reparar la referida Iglesia de Sant Pere o sa cuberta o teuladas y campanar de ella haze de contribuir en la quarta part del cost de sa necessaria pura reparació y no més tantas quantas vegadas sie menester ferse aquella; com y també sempre y tantas quantas vegadas que se haze de empavimentar o emblanquinar per sa decència, haze de pagar lo mateix poble de la Cisquella la quarta part del que importaran los jornals dels mestres de casas que faran lo paviment o emblanquat, y només ab la referida prevenció que si per dit efecte se donava alguna limosna, proporció servada al gasto de eixas obras, haze de disminuhirse de la referida quarta part lo corresponent a dits jornals, de manera que atesa dita limosna sols del que haze de suplirse per lo import de dits jornals haze de pagarne lo sobrea-nomenat poble de la Cisquella la citada quarta part.⁹⁷

Un cas similar el constitueix la requisició que es fa als veïns del llogarret de Conill, sufragani de la parròquia de la Figuerosa, que es negaven a contribuir econòmicament en les obres de reparació de la volta de l'església parroquial que havien costat 150 lliures. El document explica en aquests termes com:

con el desconsuelo de no poder celebrarse el Santo Sacrificio de la Missa en la parroquial Iglesia del mismo lugar de la Figuerosa, por estar su fábrica descompuesta y poco segura se habían animado sus vecinos a recomponerla, fortificando y blanqueando la bóveda y demás cuerpo de la iglesia, construyendo de nuevo una capilla y de piedra labrada el presbiterio, y poniendo por la parte de afuera dos estribos de igual piedra, con lo que habían podido lograr la satisfacción de volverse a celebrar los divinos oficios en la misma iglesia.⁹⁸

I per acabar amb aquests exemples concrets, ho farem amb el cas de l'església nova de les Oluges, de la qual es conserven uns comptes força exhaustius, de manera que podem determinar quins eren els in-

97. *Ibidem*. El document conclou: "Item es estat pactat que lo dit poble de Sant Pere en conformitat de lo expressat en los capítols antecedents haze de mantenir a son càrrech y gasto també conservar la dita iglesia de Sant Pere dels Arquells y sa cuberta o teulada y campanar, lo referit son retaulo major, las mencionadas campanas y vasos sagrats sobrecitats sens poder demanar altra cosa més al referit lloch de la Cisquella que lo que en los dits antecedents capítols està expressat y promés de manera que si per sa incuria, per lo superior eclesiàstich sels aplicava alguna pena o multa, o bé a dita iglesia li esdevenia per sa omisió y culpa qualsevol ruhina o estrago, independentment del poble de la Cisquella, haze de pagar-ho lo mateix poble de Sant Pere enterament".

98. AHCC: FN Tàrraga. Gaspar Casas (1795), fols. 116v-119v.

gressos que es rebien destinats a finançar la nova construcció, quines eren les despeses i el resultat final de l'exercici. D'aquesta manera, entre els anys 1756 i 1763 s'enumeren com a ingressos les següents quantitats de diverses procedències: en primer lloc, 800 lliures de l'arrendament de les herbes i la carnisseria, 300 lliures d'un emprèstit (préstec) de la Comunitat de Cervera; 500 lliures del fons de l'Obra parroquial, 300 lliures procedents de les aportacions de les confraries (Roser, Santíssim Sagrament, Sagrat Cor i Ermites); 150 lliures del Capítol de Tortosa (que tenia el senyoriu de les Oluges Baixes) i 150 lliures d'Antoni de Vega i Copons i d'Oluja (senyor jurisdiccional de les Oluges Altes), més altres petites donacions de particulars, com les 3 lliures, 12 sous i 3 diners de "Badal i Rius de la Manresana", 10 rals de Jaume Segarra de les Oluges "per unas penas de treballar en dia de festa aplicats a la obra de la nova iglesia"; 2 "pessetas" de plata (igual a 15 sous) que Pau Roca de les Oluges Baixes donà de caritat, 15 rals (1 lliura i 10 sous) de Francisco Lloret i 10 rals (1 lliura) de Serafina Cortadelles. Finalment, de la botiga del blat de les Oluges Baixes s'apleguen 200 lliures, mentre que el producte resultant del vintè dels grans dona la mateixa quantitat. Observem, doncs, com malgrat la importància documental que tenen les imposicions d'una part de les collites, la quantitat resultant és menor que la produïda per l'arrendament d'altres béns comunals o que l'aportada per l'obra parroquial i les confraries.⁹⁹ Tot això pujava a 2.510 lliures, que confrontades amb les 3.109 de despeses que va comportar l'obra nova, donen un dèficit de 599 lliures, que s'intentà saldar, a partir de 1764, amb diverses mesures, com ara fer col·lectes populars.

En definitiva, tots aquests testimonis posen de manifest que el finançament d'aquest tipus d'obres solia ser veritablement difícil, i més encara quan es tractava de petites capelles sense gaires rendes. Tot i que els edificis religiosos més modestos no requerien un esforç econòmic tan gran com el d'una església parroquial, els estaments públics sovint els ignoraven i, si no tenien una confraria o un mecenatge particular al darrere, estaven abocats al deteriorament, de vegades irreversible. Ja hem vist els reiterats clams dels administradors de la capella de Sant Miquel davant l'Ajuntament de Cervera a causa del mal estat de l'edifici. També a Cervera, els administradors de la capella de Santa Úrsula expressen a l'Ajuntament

que la teulada de dita capella se encontra ab un malissim estat, que si no se dona prompte remey arruinará tota la expressada Capella, com es de veurer de la relació que se acompanya; y com se encuentre dita Administració ab ningun caudal per ferla com-

99. APO: Església nova (l'ligall); AMO: Llibreta de notes de Mn. Ramon Montanyà.

ponderer per ser las suas entradas molt pocas, y de altra part hi ha existent una creu de plata que servia per anar a los enterros que per rahó de estar del tot rompuda no pot servir...

per la qual cosa demanen que els donin el permís per vendre l'esmentada creu "aplicant son producto en ferne altra de menos preu i la restant partida aplicarla a la recomposició de la teulada; donant compte i rahó de sa inversió".¹⁰⁰

Més afortunats, en canvi, eren els pobles que podien construir la seva església gràcies al mecenatge integral d'algun particular, tal com d'alguna manera va succeir a Tarroja, gràcies a la causa pia establerta per Josep Tella, canonge de la catedral de Solsona, o bé, d'una forma més evident, a Ivorra, on l'església nova de Sant Cugat fou sufragada íntegrament pel carlà de la vila. Es tracta, certament, de casos excepcionals, tant a la Segarra com a l'Urgell i que analitzem en el següent apartat.

Més enllà de representar una càrrega ben feixuga per l'economia de les poblacions, el fet de construir un nou temple tenia un elevat component simbòlic que s'escapa a les motivacions només de caràcter religiós. Per exemple, com afirma Joaquim Capdevila, en el cas de la nova pagesia rica que s'havia enfortit a partir de mitjan segle i que formaven la comissió d'obres de la nova església, la construcció del nou temple esdevenia un contrapoder simbòlic claríssim respecte al senyor, o sigui, al baró de Maldà, expressant "amb aquesta nova església inaugurada el 1804 de semblant catedralici, de posat majestuós, sobredimensionada en principi per un poble com Maldà, la força de la seva puixança, el seu orgull de classe emergent. És *lo seu nou castell*".¹⁰¹

EXEMPLES DE PATRONATGE

El Real Consejo de Castilla i els delmadors: el plet de 1773

La Segarra i l'Urgell, al segle XVIII, es trobaven sota un règim plenament senyorial, malgrat les competències dels ajuntaments. Hem vist com els consistoris s'encarregaven gairebé sempre de la reparació o la construcció dels nous temples, tot i que no s'estaven de demanar la contribució al senyor del lloc.

La major part dels delmes i les primícies a Catalunya estaven secularitzats o, més ben dit, eren en mans dels senyors —que també podien ser eclesiàstics, com el bisbe d'Urgell o l'abat de Poblet—,

100. AHCC: Llegat Faust Dalmases i Massot, col·lecció documental i miscel·lània. C-09.

101. CAPDEVILA 1999, 96-97.

cosa que no comportava cap obligació per part dels beneficiaris. Això provocà que moltes poblacions acudissin al Real Consejo de Castilla per tal que obligués a cedir una part dels delmes per a la construcció i reparació d'esglésies. A més a més, els concilis de Trento, de Braga, tarraconense i toledà que instaven els delmadors perquè s'impliquessin en la construcció i reparació dels temples.

Les sol·licituds dels pobles foren tan nombroses que l'any 1773 s'hi afegiren els capítols de les catedrals de Barcelona, Lleida, Urgell, la col·legiata d'Àger, els benedictins de Tarragona i els monestirs de Montserrat, Bages, Sant Feliu de Guíxols, les Avellanés, Escala Dei, Santes Creus, Lavaix, Escarp i Poblet, als quals es va unir, poc després, l'orde de Sant Joan, que constituïen els delmadors més poderosos. S'adreçaren al Real Consejo per tal de sol·licitar la suspensió cautelar de les peticions de contribució, al·legant que l'estament eclesiàstic català era el més pobre de la Península i que molts feligresos es negaven a pagar delmes i primícies, de manera que el costum era que les reparacions dels temples i altres despeses anessin a càrrec dels feligresos.

El fiscal del Consejo dictaminà, però, que els delmadors —com els feligresos, mitjançant la imposició d'arbitris— havien de contribuir a les obres perquè si no se'ls podia “segrestar” una quarta part del que havien de percebre. El Real Consejo establí una mena de protocol en les sol·licituds, de manera que totes les peticions havien d'anar acompanyades de les dades següents: s'havia de justificar la quantitat i el cobrament dels delmes, que es destinaven a obres de reparació i ornaments i qui ho havia manat. Podien afegir-s'hi informes sobre l'estat de l'església, enquestes sobre si era costum ajudar al finançament de les obres mitjançant els propis i arbitris de la localitat, l'estat de rendes de la fàbrica, si acostumaven a contribuir-hi els rectors... En definitiva, un intent d'aplicar mesures de control des d'una institució estatal, que, malgrat tot, com veurem amb la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, no sempre van reeixir.

Nobles, militars i doctors

Els nobles més importants, com els ducs de Cardona, promouien i finançaven algunes construccions que es dugueren a terme durant aquesta època, tant de caràcter civil —construcció de molins o renovació de les pròpies residències— com religioses —a Torà¹⁰² i a Calaf,¹⁰³ on la

102. El convent franciscà de Torà fou construït a causa d'un vot de poble realitzat pels mateixos habitants de la vila l'any 1684, va rebre el suport del bisbe de Solsona, monsenyor Manuel de Alba, i l'ajut econòmic de la llavors duquessa de Cardona Catalina Folch i Sandoval.

103. La fundació del convent de Calaf va fer-se en circumstàncies similars i la mateixa duquessa de Cardona va concedir el permís el 24 de març de 1696, el mes

duquessa de Cardona fa una aportació econòmica per a la construcció dels nous convents. Tot i això, també hi ha algun exemple en el qual es posa de manifest que la casa dels Cardona no sempre era tan receptiva a aquestes peticions; és el cas que comenta Anna Serra sobre l'església de Santa Perpètua de Gaià —jurisdicció del duc de Medinaceli com a senyor principal i dels marquesos de Boixadors i Aguilar com a carlans—, per a la reedificació de la qual un dels ministres del duc respongué “*que iba alcanzada la casa de Cardona y que no era tiempo de hacer iglesias*”.¹⁰⁴ En tot cas, cal distingir quan la intervenció del noble és una mera aportació econòmica, ni que sigui important, com sembla que ho era el cas esmentat anteriorment de la duquessa de Cardona a Torà i a Calaf, de quan l'obra la promou directament el senyor, per exemple de l'església parroquial d'Ivorra.¹⁰⁵

Tampoc no és del tot significativa o fiable la presència de senyals heràldics a les esglésies amb relació al patronatge d'aquests personatges en la construcció del temple. Així, pel que fa a les Oluges, tot i que els senyors de les Oluges altes i les Oluges baixes, respectivament, aportaren 150 lliures —que no és una quantitat gaire elevada— a l'obra de la nova parroquial, la consuetada de 1778 especifica que ni el senyor de les Oluges altes ni el de les Oluges baixes tenien un patronatge important a l'església parroquial de l'Assumpció. Només consta que:

són gravadas las armas de casa de Oluja en la paret a la part del Evangeli, y las mateixas son en lo pali del altar del Sant Christo. Aquest altar se judica i reputa ser de casa del referit noble Sr. Dn. Josep de Vega, en cuia capella te un banch, ahont son gravadas las armas de sa casa. Ab tot no consta sia patró de ell. Així mateix en lo altar del gloriós S. Jordi son gravadas las armas de la casa Agulló, Sr. de las Olujas Baixas: però tampoch consta son patronat.¹⁰⁶

d'agost dona al convent de les Llagues de Sant Francesc —que serà el titular del convent de Calaf— la casa que havia pertanyut al doctor Sardanyons.

104. BC: Manuscrits, núm. 1776. *Relación del estado de las parroquias del arzobispado de Tarragona hecha por orden del arzobispo D. Romualdo de Mon y Velarde (1804-05)*, fol. 297r. Segons SERRA MASDEU 2004, 62-63.

105. En alguns casos únicament coneixem el patrocini d'alguns nobles per les inscripcions testimonials que figuren a l'obra construïda. A la llinda de la porta de l'església del Roser de Vilanova de l'Aguda, hi ha un escut que conté els emblemes heràldics de la nissaga dels Rocabertí, senyors de Vilanova de l'Aguda, amb una inscripció llatina la traducció de la qual és: “Amb la voluntat de Déu, l'auxili de Maria, la caritat dels senyors i el treball del poble, fou feta la present església l'any 1679”.

106. En la mateixa consuetada (APC: Fons parroquial de les Oluges, lligall Església, consuetada, 1778) es fa referència a un contenciós que l'any 1634 havia enfrontat els Vega, senyors de les Oluges altes, i els Agulló, senyors de les Oluges baixes a la cúria

De fet, com ja hem assenyalat, les aportacions dels senyors del lloc en la construcció d'un nou temple no eren, en la majoria dels casos, voluntàries, ja que venien més o menys imposades pel Reial Consell de Castella. I sovint, l'obligatorietat d'aquestes contribucions no era pas acceptada de bon grat: És el cas del poble de Claravalls, on la marquesa de Cerdanyola, senyora i llevadora dels delmes, es nega a aportar les 1.500 lliures necessàries per arreglar l'església l'any 1768. Tot i això, sembla que es començaren algunes obres, però es van haver d'interrompre per manca de recursos.¹⁰⁷

Una de les escasses esglésies de nova planta que es construeixen a la Segarra i l'Urgell durant el primer terç del segle XVIII és l'església parroquial de Santa Magdalena, al poble de Vergós Guerrejat. Aquest temple fou beneït el 8 d'octubre de 1720 gràcies a l'aportació econòmica de Manuel de Meca, senyor del lloc, que pagà les obres, i el seu germà Francesc Meca, que era canonge degà d'una església de Lleida.¹⁰⁸ Els senyors de Meca van fer diferents donacions a la parròquia al llarg del segle XVIII: des de la donació de terres —Francisco de Meca donà un hort i terra per fer l'era—, fins a objectes litúrgics —Maria Francesca de Meca lliura un tàlem de domàs, dues casulles de seda, dues albes, dues tovalles, una petxina de plata per administrar el baptisme i un calze amb la patena.¹⁰⁹ Naturalment, els senyors de Meca ocupaven una posició privilegiada quan assistien als oficis, des d'una tribuna superior que tenia accés directe des del castell, immediat a l'església parroquial. Precisament, l'any 1778 trobem una súplica del rector al bisbe de Solsona per tal que aquest accés l'utilitzin únicament els senyors quan siguin al castell, i que en cap cas se'n serveixin els masovers.¹¹⁰

D'altra banda, a l'església de Sant Joan Baptista del Poal, una làpida situada a l'entrada recorda que el senyor d'aquest lloc va sufragar una part del temple. En atenció a aquest fet, el bisbe d'Urgell li dóna permís per obrir una tribuna a l'església, però sense comunicació directa amb la seva residència.¹¹¹

del deganat de Cervera, per veure qui tenia preeminència en els actes i oficis celebrats a l'església. La sentència arbitral resolgué que ambdós senyors alternessin la preferència cada tres anys, precedint sempre al batlle i jurats.

107. CADIÑANOS 2005, 112.

108. DÍVÍ 2002, 58.

109. DÍVÍ 2002, 58.

110. AHCC: Fons Comarcal. Parròquia de Vergós Guerrejat. La creació de censals també era una manera d'exercir un cert mecenatge: a la mateixa església de Vergós, els regidors Josep Anglarill i Magí Sarró creen dos censals de 50 lliures l'any 1751, un dels quals va destinat a obres de l'església i l'altre a la rectoria, per a la celebració de misses per Pere Casanovas (AHCC: FN Cervera. Valentí Surís, 1751).

111. PUIG SANCHÍS 2003, 194-195.

A Guimerà, els ducs d'Híxar també es fan càrrec d'algunes obres, des de les reformes al castell, molins d'oli i de farina, fins a les obres de l'any 1774 al santuari de la Bovera. Segons la documentació existent, Gabriel Manjarrés, procurador del duc d'Híxar, paga a través de Josep Pont i Capdevila, pagès, 171 lliures i 13 sous a Joan Baptista Barberà i Anton Orich, mestres de cases de Guimerà, per les reformes al santuari.¹¹²

D'altra banda, en un nivell inferior dins l'escalafó nobiliari, a Ivorra la nova església parroquial de Sant Cugat fou sufragada pel carlà de la vila, Miquel de Tristany i de Perpinyà, que compartia a mitges gairebé tots els delmes del lloc amb el duc de Cardona.¹¹³ Al llarg del segle XVIII diferents visites pastorals alerten del mal estat de l'església i d'alguns altars. L'any 1780, en el marc d'una visita pastoral que efectuà a Ivorra el bisbe de Solsona Rafael Lasala, convingué amb Miquel de Tristany a fer la planta nova del temple parroquial. El biògraf d'aquest bisbe, Domènec Costa i Bafarull, afegeix que fou tan viu el zel del carlà que en menys de dos anys s'acabà el temple, admirant-ne tothom la bellesa i grandiositat.¹¹⁴

Així mateix, Miquel de Tristany va obtenir l'autorització per fer esculpir el seu escut d'armes a la façana, damunt la porta d'ingrés al nou temple. Segons sembla Miquel de Tristany desitjava mantenir-hi l'antic privilegi de sepultura com queda reflectit a l'acta de consagració "*...y donde tengo construida sepultura con licencia, y aprobacion de V. S. Ill^m para mi, y para mi esposa, y mis herederos y sucesores de estos*".¹¹⁵ Així mateix, manà fundar-hi cinc beneficis sota la invocació de sant Antoni Abat, sant Sebastià, sant Cugat, la Puríssima Concepció, sant Joaquim i santa Anna i la Puríssima Sang de Jesucrist i Santes Relíquies. Els cinc primers beneficis van ser fundats pel mateix Miquel Tristany, mentre que el sisè, després de la seva mort el 1786, va anar a càrrec dels marmessors testamentaris. El primer dels beneficis va ser fundat el 15 de gener de 1780 i fou dedicat a sant Antoni Abat al qual es consagrà un altar al nou temple; el 30 de juny de 1784 fundava a la capella de Sant Sebastià un benefici sota la invocació del mateix sant, segons escriptura davant el notari de Torà Tomàs Golferichs; el 17 d'agost de 1785, també davant el mateix notari, erigia una comunitat eclesiàstica de cinc beneficiats i la fundació de tres beneficis.¹¹⁶ Finalment, després de la seva mort, el 14 d'abril de 1791, i davant el

112. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Tére. Manual (1774), fol. 5v-6v.

113. COSTA BAFARULL 1959, 716-717.

114. COSTA BAFARULL 1959, 716-717.

115. GARGANTÉ; MANTECA; OLIVA 2001, 96-99.

116. GARGANTÉ; MANTECA; OLIVA 2001, 96-99.

notari de Solsona Josep Ceriola i Font, es fundava a l'altar major un benefici sota la invocació de la "Purísima sanch de Jesu-Christ, y S^{tas} Reliquias".¹¹⁷

A Cervera, la nova església de l'hospital de Castelltort també fou finançada per una sola persona, en aquest cas un militar: es tracta del capità d'infanteria Simó Grau d'Alinyar, el patrocini del qual va permetre la conclusió d'un dels conjunts arquitectònics més notables de la Cervera del segle XVIII. L'edifici de l'hospital s'havia començat a construir l'any 1733 i el 1742 ja estava en condicions d'acollir residents; però van haver de passar més de vint anys abans de començar l'església, ja que les arque de l'administració de l'hospital havien quedat gairebé buides després de les obres.¹¹⁸ La intervenció de Simó Grau d'Alinyar, per tant, fou providencial i la nova església, dedicada a la Mare de Déu del Carme, es va començar a construir l'any 1765; en un document de l'any següent, Simó Grau d'Alinyar paga al mestre d'obres Francesc Gaudier unes 325 lliures del total del preu fet de l'obra.¹¹⁹ A la porta del temple es va gravar una làpida amb les armes del benefactor, alhora que els administradors de l'hospital n'encarregaren un retrat en el qual apareix amb una maqueta de l'església projectada.¹²⁰ Sembla que el mateix Simó Grau d'Alinyar també havia costejat, vint anys abans, la capella de la congregació de la Bona Mort, instituïda al convent de Sant Agustí de la mateixa ciutat.¹²¹

Finalment, la devoció particular també va lligada a la construcció de capelles de caràcter més particular, per a ús propi però que es fa extensiu a tota la comunitat —sobretot quan parlem de nuclis de població i no de masos aïllats. Un exemple primerenc el tenim l'any 1700 quan Pere Gomar, procurador de les baronies de Bellpuig, Utxafava i Linyola, mana construir una capella al costat de casa seva, al poble d'Utxafava, que és beneïda l'any 1702 pel vicari general de Solsona Josep Plens, rector de Tàrrrega, sota l'advocació de la Mare de Déu de la Cabeza, la imatge de la qual la duquessa Teresa de Cardona havia donat després de portar-la d'Andújar.¹²² El mateix Gomar va fer construir, al cap d'un temps, un retaule, al coronament del qual hi va manar esculpir les ar-

117. GARGANTÉ; MANTECA; OLIVA 2001, 96-99.

118. DURAN I SANPERE 1977, 231-234.

119. AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés i Jordana. Manual (1765), fol. 68r-68v.

120. LLOBET PORTELLA 1990, 195.

121. AHCC: FN Cervera. Valentí Surís (1756), fol. 38v-42v.

122. TORRES GROS 1984, 25. La de la Cabeza és una Mare de Déu "trobada" a la serra de la Cabeza, prop d'Andújar.

mes de la família Gomar,¹²³ substituïnt les dels Cardona, que hi havia al retaule primitiu.

També a començaments del segle XVIII la família dels Alió de Riber bastiren una esglésiola dedicada a Santa Anna, que es comunicaria amb el casal familiar mitjançant un pas cobert que uniria la galeria de la casa amb el cor alt de l'església, que esdevé, a la vegada, l'església del poble, sufragània de la de Sedó.¹²⁴ Un altre exemple relacionat amb la pràctica devocional privada el trobem en un inventari de béns de Ramon Tàssies, a partir del qual coneixem que el 1789 a la sala de la casa hi havia una capella "...ab una Relíquia de Sant Domingo".¹²⁵ Al mateix llibre de notes de la família Tàssies parla de la construcció a la pròpia casa d'una capelleta i una talla de la Mare de Déu dels Dolors. Transcrivim literalment dos fragments de l'original corresponents a la construcció de la capelleta i a l'acte de benedicció:

En lo mes de mars. Nota de les obres que so fet fer lo Ramon Tascies lo any 1791 en ma casa primerament se á fet un corto —vol dir "cuarto"— á la part de sol yxent y migdia á la part de la eyxida ab ercovat y salo y si es fet dins de dit corto —2— guardarobas un ermari per tenir los papers feadors de esta casa una capelleta feta de escultura y adornada en una imatge de la mare de Deu de les Dolors ab sers coses corresponents á esta capella que costa molt.¹²⁶

123. Sembla que el fet de canviar les armes del duc de Cardona per les de la família Gomar va ser el motiu del plet que mogué el notari de Barcelona Jaume Creus, representant de la família Cardona, contra Pere Gomar i el seu fill Jacint, que va obligar-los a restituir les armes del duc al seu lloc originari, a l'interior de la capella (TORRES GROS 1984, 25).

124. El poble de Riber era de jurisdicció reial, ja que havia aconseguit el dret de veïnatge amb Cervera, per la qual cosa els Alió no n'eren els senyors —als inventaris i testaments del segle XVIII als membres masculins de la família se'ls anomenava "doctors" (TELLO 1995, 146).

125. La família Tàssies era propietària del llogarret del Far (actualment al municipi de Torrefeta i Florejacs, a la Segarra), també hi manà construir una capella que esdevé l'esglésiola del poble. L'origen d'aquesta capella cal buscar-lo al segle XVI, si fem cas de la llibreta d'anotacions o incidències escrita pels hereus de la família Tàssies des del segle XVII, en la qual s'esmenta el 3 de juny de 1596 com la data de la benedicció, duta a terme pel rector del poble veí del Llor. Un capbreu del Far posterior, de 1666, ens aporta informació sobre la seva localització dins el nucli urbà. Llorenç Tàssies, com a pagès i batlle del lloc capbrevava en aquesta data, entre altres possessions: "...una pessa de terra nomenada lo tros del hort en la qual an feta una capella y un hort clos a fronte a sol ixent ab lo camí qui va del Far al Llor..." (AHCC: "Capbreu del Far". Fons notarial, secció per inventariar). La capella actual fou totalment reformada l'any 1881.

126. "Vuy dia 4 de agost del any del Sr. de 1792 dia de St. Domingo patro de esta casa se es benehida la imatge de la Mare de Deu de les Dolors en esta casa lo Revere Dochter Garia Rechter de Tarroyja y foren assistens lo Retr Mossen Clau Rector del Llor

La documentació sobre la construcció o les obres en aquestes capelles particulars és escassa, ja que moltes vegades es realitzaven documents privats entre la família i l'operari en qüestió. A l'arxiu parroquial de Fontanet hi ha una nota del que Josep Vilaseca, de Puig-redon, havia gastat en les obres de la capella de Sant Joan, a la qual hi acudien els feligresos de les masies de la zona per a oir missa. El mestre de cases que fa les obres és Jaume Querol, àlies Galceran, que cobra unes 85 lliures i 4 sous per diverses obres: des d'arreglar la teulada o fer el campanaret d'espandanya nou fins a blanquejar l'interior.¹²⁷

El mecenatge del duc de Sessa a Bellpuig i la seva baronia

Un exemple força rellevant el constitueix el mecenatge que el duc de Sessa, senyor de la baronia de Bellpuig i Linyola, exerceix a la vila ducal finançant nombroses obres, com l'escalinata de l'església parroquial i la sagristia de la capella dels Dolors l'any 1791. El mestre que contracta les obres és Jaume Tarragó, veí de Torregrossa, que rebrà de Rafael Gonzalo Ortiz, procurador de Vicente Joaquín Osorio de Moscoso —marquès d'Astorga, comte d'Altamira, duc de Sessa i senyor de les baronies de Bellpuig i Linyola— la quantitat de 1.000 lliures per les obres de l'escalinata i de 3.850 per fer la sagristia de la capella dels Dolors.¹²⁸

L'any 1786 el duc de Sessa havia donat una almoïna de 200 lliures per a la construcció de la capella dels Dolors. L'any 1789, però, atès que *“la cosecha pasada fue muy esteril y no pudieron contribuir los devotos con el todo de las limosnas ofrecidas, se ha acabadao el fondo de la obra”*, els administradors de la congregació dels Dolors tornen a demanar-li 200 lliures més. L'any 1790 els administradors de la congregació dels Dolors demanen al duc que faci fer un disseny d'un retaule per a la Mare de Déu —hem de recalcar una vegada més que la petició formal es feia al duc de Sessa, però l'encarregat de manar el disseny seria directament el procurador. També demanen que

y lo Rn Rector de St. Guim de la Plana y lo Rn mossen Gaspar Petit vichari de Bellvehi eren presens tots los de casa y alguns parens y esta Benedichcio se feu després de aver fet lo cantar de St. Domingo com o an de fer tots los esdivinadors de esta casa dextat per los entepasats lo matex dia de St. Domingo se a de fer dit cantar si pot ser y aiyxis lo trobarem en los testamens dels antepasats y cuydado esdevinidor a cumplir les hobligacions y dixel dels entepasats y en dit any se feu daurar dita imatge de les Dolors y pintar la sua capella en lo meu corto y tambe se daura la reliquia de St. domingo y pintar la sua capella en la sala y dit daurador fou un tal Pon de Guissona y si li paga son treball. Jo Ramon Tascies” (Arxiu particular de la família Tàsies).

127. APT: Fons parroquial de Fontanet.

128. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 377r i seg.

es dissenyi una porta per al cambril i una altra per a la sagristia. El procurador, Rafael Gonzalo Ortiz, contesta el dia 2 de juny que havia anat a veure Pere Pau Muntanya, director de l'acadèmia de pintura i dibuix de Llotja, considerant que *“concurriendo en el ambas artes sería mejor que el referido diseño fuese también coloreado o pintado, con buena idea de moderno gusto, magnificencia correspondiente y de ahorro de coste, al contrario que en lo antiguo usando de tan menudas tallas que solo de serca se percibía el gusto”*.¹²⁹ El cas és que Muntanya no era a Barcelona aquells dies i calia disposar del disseny abans de la collita *“para esforsar la capta con demostración de el”* —és a dir, abans de fer l'oportuna recaptació. Tot i això, el procurador no considera adient cercar un altre dibuixant *“que no los hay de las circunstancias y aplauso de Dn. Pedro Montaña”*.¹³⁰

En aquest cas, doncs, podem parlar d'una implicació bastant directa del comitent —que en última instància era el duc de Sessa, tot i que el paper més actiu anava a càrrec del seu procurador— que es veu confirmada per la inscripció de la traça inacabada de la sagristia de la capella dels Dolors.¹³¹ Es tracta d'un dibuix molt simple, que delata l'escassa perícia com a tracistes de molts mestres d'obres, on es representa l'alçat del recinte; al mateix full s'explica que el dibuix no estava acabat *“por temor de no equivocar algun termino mas perfecto que entenderá mejor el Sr. Dn. Rafael”*, donant a entendre que la traça seria examinada pel procurador, Rafael Gonzalo Ortiz, qui al seu torn podia fer qualsevol suggeriment o modificació.

El fet que Pere Pau Muntanya rebés l'encàrrec directe del procurador del duc de Sessa, Rafael Gonzalo Ortiz, per a la realització de la traça del retaule no és pas extraordinari, si tenim en compte que el procurador vivia a Barcelona, on podia estar fàcilment en contacte amb l'ambient artístic del moment a la ciutat. No oblidem tampoc que el propi duc de Sessa tenia un palau al carrer Ample.¹³² Tant el duc, doncs, que residia a Madrid, com el seu procurador, establert a Barcelona, tenien una relació força distant amb la vila de Bellpuig. Aquest absentisme queda encara més palès en el divertit episodi ocorregut l'any

129. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13.

130. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13.

131. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13.

132. El duc de Sessa encarregà un palau al carrer Ample, dissenyat i dirigit pel mestre arquitecte Josep Ribes i Margarit, que construí un bon nombre de cases, palaus i torres a Barcelona i que pertanyia a l'elit gremial dels mestres de cases. Les obres es dugueren a terme entre el 1772 i el 1778. Els constructors foren els mestres Josep Gaig, Pere Armet i Joan Soler Faneca i els responsables de la decoració Ramon Amadeu i Manuel Tramulles. Abans que el palau fos acabat, l'any 1779, el duc el vengué al banquer francès i cònsol de Dinamarca Jean Alexandre de Larrard (Montaner, p. 393).

1786, quan el procurador Rafael Gonzalo Ortiz respon negativament a la petició del duc quan li escriu des de Madrid perquè es traslladi a viure al castell de Bellpuig.¹³³

El procurador considerava un “*destierro*” l’obligació d’anar a viure a Bellpuig, per la qual cosa exposa una sèrie de motius per rebutjar l’oferta: entre altres, argumentava que la seva esposa estava molt feble i que ell, cada vegada que hi anava, es posava malalt per les boires i el fred de l’hivern i la calor de l’estiu, sense aigua de font; també considerava que viure en contacte habitual amb els vassalls rebaixaria la seva autoritat, que el duc hi tindria més despeses que salaris i que tots els altres nobles —esmenta el duc d’Alba, el de Medinaceli, el comte d’Erill o el marquès de Santa Cruz entre altres— tenien el seu procurador a Barcelona. Finalment, també argüeix que tenia el costum d’anar a missa cada dia i que en aquell bisbat estava prohibit predicar en castellà, “*de que aquí Barcelona, gracias a Dios, no carecemos, y no habiendo podido conseguir ya el saber hablar y comprender el culto idioma catalán, será más imposible allí acertar a pronunciar y entender el toscó que se profesa*”.¹³⁴

Aquest absentisme, tant del duc com del procurador, no impedeix que la major part d’obres realitzades a Bellpuig durant aquest període amb patronatge del duc de Sessa vagin a càrrec de mestres d’obres de la zona, com els Tarragó o Ramon Govern, al qual s’encarreguen gairebé totes les obres de reparació i construcció de molins que depenien del duc, com el de Bellpuig o el de Castellnou de Seana.¹³⁵

Les aportacions del duc de Sessa, però, no sempre estigueren exemptes de polèmica: l’any 1750 aportà 400 lliures a la construcció de l’església de Golmés, però amb la pretensió que es possessin les seves armes a l’església. El Comú de Golmés s’oposà a aquesta exigència ja que, si bé el rector era membre de la comunitat de preveres de Bellpuig, no considerava aquesta parròquia dins el patronatge atorgat al senyor de Bellpuig pel papa Climent VII.¹³⁶

133. D’ençà que els senyors d’aquesta baronia s’havien convertit en cortesans del rei i tenien càrrecs a la capital del regne, el paper dels procuradors o governants de les seves possessions d’ací havia pujat de categoria, i ells mateixos s’havien convertit en veritables senyors (Bach, A: Bellpuig d’Urgell i la seva antiga baronia. Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1972, p. 224).

134. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13; Bach 1972, 224.

135. GARGANTÉ 2004c, 67-75.

136. BACH 1972, 214.

RELIGIOSOS

Durant la dissetena centúria hi ha alguns religiosos destacats que participaren en les grans construccions de l'època, com el pare Melcior Alacchi, enviat expressament per Josep de Calassanç a fundar la primera escola pia de Catalunya a Guissona i que finalment no arribà a bon terme,¹³⁷ o bé el pare Salazar, general de l'orde dels mercedaris que intervingué activament en l'edificació del santuari i convent de Sant Ramon de Portell.¹³⁸

Al segle XVIII, una personalitat notable que va promoure obres a la zona d'estudi —concretament la realització de la nova església del convent i santuari de Sant Magí de la Brufaganya— va ser el dominic fra Tomàs Ripoll, que havia nascut a Tarragona l'any 1655. L'any 1698 era prior del convent de Santa Caterina de Barcelona i el 1723 ja era provincial d'Aragó. Dos anys més tard, el 1725, fou elegit a Bolonya mestre general de l'orde, càrrec que ocupà durant vint-i-dos anys. La seva obra més important fou la publicació, en vuit volums, del *Bullarium Ordinis*, entre els anys 1729 i 1740.¹³⁹

Fra Tomàs Ripoll havia promogut obres al convent de Sant Domènec de Vic, continuà les que havien estat iniciades l'any 1660¹⁴⁰ i també les del seu convent d'origen, el de Santa Caterina a Barcelona, on segons Villanueva hi fundà una biblioteca amb 22.000 volums.¹⁴¹ Barraquer glossa la figura de fra Tomàs Ripoll de la següent forma, en la seva visita al convent de Santa Caterina:

al recorrer el siglo XVIII topamos con el insigne armador de la Religión y de las letras P. Tomàs Ripoll, del cual ya harto nos dijo la lápida de la portería arriba copiada, quién no solo hizo en este convento, del cual era hijo, las obras allí narradas, sino que edificó el hermoso templo de San Magín de Brufaganya, y brilló por sus grandes *virtudes*. El papa Clemente XII le quiso elevar á la dignidad cardenalicia, más el por humildad rehusó aceptar el cargo, y para él indicó al P. Lambertini, que fue nombrado, y muy luego colocado en el trono pontificio con el nombre de Benedicto XIV.¹⁴²

137. CARBONELL 1991, 263-264.

138. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon, llibre de comptes (1673-1690).

139. BARRAQUER 1906, vol. II, 55.

140. BARRAQUER 1906, vol. II, 55.

141. VILLANUEVA 1821, vol. XVIII, 180-181.

142. BARRAQUER 1906, vol. II, 45.

També contribuí al finançament de les obres realitzades al convent dominic de Sant Pere Màrtir de Cervera.¹⁴³

Un altre religiós benefactor i actiu promotor de diverses obres és el jesuïta Pere Ferrussola. Havia nascut a Olot l'any 1705 i havia ingressat a la Companyia de Jesús el 1722.¹⁴⁴ A la Universitat de Cervera, Pere Ferrussola va ser catedràtic de teologia suarista des de 1741 fins a 1761 i participà en la redacció dels estatuts universitaris cerverins.¹⁴⁵ Una de les facetes més destacades de la vida activa de Pere Ferrussola a Cervera fou l'apostolat religiós, que orientava cap als estudiants i professors de la universitat i cap a altres grups socials, com els gitanos reclosos a la presó. D'altra banda, sembla que el pare Ferrussola estava convençut de la importància del culte religiós com a forma d'apostolat i pel que fa a la promoció de devocions era del parer de potenciar les que giraven entorn d'alguna festa important del calendari litúrgic, de manera que es converteix en el màxim impulsor de dues festes religioses a Cervera: la de la Immaculada Concepció, a la qual dedicà l'escriptura de dues novenes, uns goigs, una història i unes conclusions teològiques, i la del Santíssim Misteri. També fou de Pere Ferrussola la iniciativa de construir una nova església en el recentment estrenat col·legi de Sant Bernat de Cervera, tal i com ho escriu el pare Blas Larraz, superior del col·legi de Cervera aleshores: *“La iglesia que usaba el colegio sobre ser poco decente, era vieja y ruinosa (...). Los sentimientos de religión, de que estaba penetrado el P. Ferrussola, y el zelo que siempre arrebató sus aficiones (...) hicieron, que sus primeras miras, luego que entró en el gobierno, fuesen hacia la fábrica de un nuevo templo”*.¹⁴⁶ Efectivament, la primitiva església que els havia estat llegada i que havia pertangut al Cister era insuficient i estava en mal estat; el principal problema, però, era el finançament: *“a esta mole de dificultades se añadió la mayor de todas, que era, hallarse el Colegio, exausto de dinero para tan grandes gastos.”* Ferrussola va començar apujant els lloguers de les finques; després hi afegí el seu sou de professor a la universitat i les almoines que rebia.

L'any 1752 s'esdevingué la festa de col·locació de la primera pedra del temple, presidida pel bisbe de Solsona, fra Josep de Mezquia. Ferrussola va posar un interès especial perquè s'acabés aviat la capella de la Immaculada, que podria funcionar com a capella independent alhora que quedava integrada en un dels laterals de l'església. Cap al

143. AHCC: Fons Dalmases. Convent de Sant Domènec.

144. BORRÀS 1990, 35-47.

145. Un germà seu, Bonaventura, també era jesuïta i professor de sagrada escriptura i teologia suarista a la Universitat de Cervera, de la qual arribà a ser vicecanceller.

146. BORRÀS 1990, 35-47.

1761, coincidint amb la publicació del patronatge de la Immaculada a tots els dominis espanyols, s'inaugurà el culte a la capella. És en aquest moment quan Ferrussola publicà els goigs a la Immaculada amb els comentaris.¹⁴⁷

L'any 1765 un antic alumne del pare Ferrussola li envià des d'Amèrica una petita talla de la seva venerada Immaculada Concepció que havia estat protagonista d'un "prodigi" l'any 1645: una masia rural dels jesuïtes de Salta, a Tucumán, fou incendiada pels indis i només se salvà de l'incendi la talla de la Puríssima. En rebre la talla, Ferrussola pensà immediatament a retre-li culte a la nova església del col·legi de Sant Bernat. I és així com li dedicà la capella de la Immaculada. A més, per promoure el culte a aquella que ja des de llavors s'anomena Mare de Déu de l'Incendi, Ferrussola afegí una estrofa als goigs de la Immaculada que ell mateix havia compost. Va poder tenir cura del culte a la Immaculada en aquesta nova advocació que va iniciar el 1765 durant poc temps perquè el 1767 tingué lloc la Pragmàtica Sanció de Carles III que va suposar l'expulsió de tots els jesuïtes dels dominis espanyols.¹⁴⁸

Una altra via: els testaments i les causes pies

En els exemples anteriors parlem de mecenatge en vida dels promotors; una altra opció és la de deixar un llegat *post mortem* per a noves construccions o reformes. És el cas de la fundació del convent de franciscans de Sant Bonaventura d'Agramunt per voluntat del noble Ponç de Peramola-Vallterra i d'Alentorn l'any 1614.¹⁴⁹ Al segle XVIII encara no s'han acabat les obres, ja que el 1765 els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola contracten, d'una banda, la construcció de l'església¹⁵⁰ i, de l'altra, el 1779, picar la pedra per diferents obres al col·legi.¹⁵¹

Per la seva banda, Anton Granyó, fill de Guissona i canonge de la col·legiata de la mateixa vila, va fer testament l'any 1730 a favor de la fundació d'un convent de pares paüls a Guissona, i va suggerir emplaçar-lo

(...) si da permiso, que se erija y pueda fundar en el palacio antiguo de Fluvià, que se halla en el término de Fluvià de esta villa, como se lo suplico, que a mi parecer es el lugar más a propósito

147. BORRÁS 1990, 35-47.

148. BORRÁS 1990, 35-47.

149. SANAHUJA 1959, 357.

150. AHCB: FN Agramunt. Francesc Jover. Manual (1765), fol. 468r-469r.

151. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1779), fol. 87r-90v.

para el bien espiritual de las almas, así de su obispado como de los obispados de Solsona, Vic y arciprestazgo de Ager por estar tan vecino de dicho palacio.¹⁵²

D'aquesta manera, Anton Granyó pretenia recuperar l'inacabat palau episcopal de Fluvià que s'havia començat a construir al segle XVI sota el patrocini dels Cardona i que constitueix un dels exemples més bells d'arquitectura renaixentista a les comarques de Ponent. No sabem quina fou la causa per la qual es van malmetre les intencions del canonge, però finalment el col·legi es construí en uns terrenys cedits per Jacint Granyó, nebot i marmessor del testador.¹⁵³

Curiosament, un dels marmessors nomenat per Antoni Granyó era Marià Tella, fill de Tarroja i canonge de Solsona, que posteriorment va ser vicari general, primer a Solsona i després a Lleida. Probablement la fundació de Granyó degué esperar Marià Tella per tal d'establir, ell també, una causa pia per a la construcció d'una nova església parroquial a Tarroja, al seu poble natal. L'any 1764 se signa el contracte de l'obra, hi figuren el rector, Josep Vilamajor, i Josep Tella, parent de Marià Tella, que actuen com a administradors de la causa i com a obrers, juntament amb Josep Secanell com a regidor del Comú de la vila.¹⁵⁴ Així doncs, la notable església de Tarroja, elogiada pel baró de Maldà en el seu viatge,¹⁵⁵ fou construïda gràcies a la dotació econòmica de Marià Tella, però també hi tingué un paper molt destacat el rector d'aquell temps, Josep Vilamajor, que fou professor a la Universitat de Cervera i que exercí un paper que recorda la ferma iniciativa i l'empenta del rector de Vallfogona, Francesc Vicent Garcia, en la construcció de la capella de Santa Bàrbara d'aquella vila, durant el primer terç del segle XVII.¹⁵⁶

La documentació examinada no permet saber amb exactitud quin era el paper dels rectors en la construcció d'un nou temple, ja que de vegades quedava eclipsat pel dels comissionats de l'obra nomenats *ex professo* o pels mateixos obrers de l'església parroquial (els encarregats

152. SANTAELÀRIA 1988, 13.

153. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 4r-9r.

154. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1764), fol. 53r-56r.

155. AMAT I CORTADA 1994, 230-231.

156. MUNDÓ FUERTES 1982, 94-95. Francesc Vicent Garcia, el popular "rector de Vallfogona", s'havia proposat impulsar el culte a santa Bàrbara a la vila i va iniciar les obres de la capella sense la llicència del Consell municipal. Des de l'any anterior s'havien fet col·lectes públiques per a l'edificació de la capella i, fins i tot, sembla que el mateix rector havia pintat un quadre que representava la santa de mig cos, arran del qual escriví l'epigrama "A una pintura de mig cos de santa Bàrbara". A més, com a aportació poèticoreligiosa, el rector va compondre la *Comèdia famosa de Santa Bàrbara*, que s'havia de representar durant les festes de benedicció de la capella.

de les obreries).¹⁵⁷ És per això que si bé sabem que els rectors podien tenir un paper destacat a l'hora d'alertar de la necessitat de construir un nou temple i d'impulsar-ne la construcció a través de l'organització de col·lectes o de buscar altres vies de finançament, manca dilucidar quina era la seva implicació real (tant a efectes d'administració, com d'assessorament o econòmics).¹⁵⁸ A les Oluges, el rector Ramon Llobet va intervenir de forma activa durant el procés constructiu de la nova parroquial, anotà personalment tots els comptes de la nova edificació i s'encarregà personalment de fer els pagaments. Fins i tot als comptes de l'obra hi ha un apartat dedicat al que "aniré pagant de altres partits de diners meus per la fàbrica de la nova iglesia de las Olujas. Jo Ramon Llobet rector de dita parròquia", que suma una quantitat que ultrapassa les cent lliures.

Entre aquestes despeses hi havia des de manar-li fer al fuster de Cervera ("de prop lo portal de la Cadena") un motllo de fusta que ser-vís per fer "los mahons ab la deguda forma", fins a càntirs i porrons de vi, pa i arengades per a la gent que feia llenya per a les fornades de calç als boscos de la Manresana. També compra posts de roure per fer bastides al rector de Montfalcó i paga jornals per fer basses per amerar la calç. Un pagament curiós és el que fa al mestre de cases de l'Aranyó Joan Ribalta de "tres pessetas de plata a compliment de la paga dels sinquanta rals que tragué de mitjas ditas lo dia que feu lo arrendament de la fàbrica de la iglesia".¹⁵⁹ Finalment, també paga als notaris de Cervera Ambròs Copons i Valentí Surís per les actes de les 300 lliures que manlleven a la comunitat de preveres de Cervera per tal de continuar l'obra de l'església i per l'arrendament de dos anys de les herbes i la carnisseria.¹⁶⁰

157. Sovint la relació dels rectors amb els obrers no era gaire fluida i podia arribar a ser veritablement dolenta, tal i com es posa de manifest en la relació que mossèn Satori Romero fa en el cas de la parròquia de Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental) després d'haver-ne expulsat els obrers l'any 1751 (AEV: Parròquia de Sant Feliu de Codines. Administració de l'obra. Relació del rector Satori Romero).

158. No hem trobat a la Segarra i l'Urgell casos d'un mecenatge rectoral tan explícit com en el cas del rector de Torredembarra, Blas Montero Hidalgo. El 1776 feia constar que havia fet construir un retaule a l'església de Creixell i el campanar, capella major i creuer a l'església de Torredembarra, detallava que ell hi havia aportat "*varias cantidades de su propia renta, trabajando como el más humilde jornalero*" (Archivo General de Simancas, lligall 323; PUIGVERT 2001, 142).

159. Joan Ribalta és el pare de Gabriel Ribalta, mestre de cases de l'Aranyó que l'any 1779 contracta l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell.

160. APO: Església nova. Comptes (lligall).

Les confraries

Les confraries són una de les manifestacions de pietat popular que, d'una banda, persisteixen des de l'edat mitjana i, de l'altra, són recuperades i tornades a impulsar per la política contrareformista. La cohesió que proporcionen les confraries és utilitzada pel clergat com a instrument per millorar la moral de la població, ja que a més d'estimular la lleialtat a la parròquia, aquestes associacions es preocupaven de l'augment de la pietat i la devoció dels confreres.¹⁶¹

Les confraries antigues havien quedat reduïdes a associacions religioses, sia perquè l'aspecte assistencial fou suplert per altres institucions, sia per la pressió que feien sobre les institucions de socors i germandats els decrets centralitzadors dels governants i la tendència de liberalisme a liquidar els gremis i confraries. A Tàrraga, segons les declaracions de l'enquesta de l'any 1747, només quedaven tres confraries: la de Santa Anna (de teixidors de lli, soguers i espartenyers), la de Sant Ramon (de sastres) i la de Sant Josep i Sant Eloi (de ferrers, fusters i altres oficis relacionats amb la construcció). Tot i això, sembla que l'enquesta de 1747 només recollia les confraries de base gremial, formades per artesans, però hi havia les d'orientació exclusivament religiosa, que eren les més nombroses i importants.¹⁶²

La confraria de Nostra Senyora de l'Esperança, malgrat aplegar els pagesos, es preocupava sobretot per coses del culte i va insistir força en la necessitat de disposar d'un espai propi a la nova església, que finalment va aconseguir allargant la capella de les Santes Espines.¹⁶³ La confraria de les Santes Espines, però, era la més important i mantingué al llarg del segle el fervor de la devoció popular per la relíquia, amb la festa i les periòdiques processons. L'any 1750 fins i tot va aconseguir un pati fora muralla per fer-hi un joc de pilota i obtenir diners dels particulars. Finalment, també aconseguiren sengles capelles

161. Per aconseguir les indulgències, s'exigeix als confreres, a més de l'almoïna pertinent destinada a l'altar o a l'obra de la capella, la pràctica de la confessió i de la comunió, afavorint d'aquesta manera la pràctica dels sagraments decretada per Trento. Altres obligacions dels membres d'algunes confraries són les amonestacions als confreres que juren en va, l'ajuda mútua, la pràctica de determinades devocions, la presència en processons i pelegrinatges, etc. A canvi, els confreres gaudeixen d'alguns favors espirituals: obtenen indulgència plenària en determinades festes, poden permutar algun dels seus vots, etc. (MÀRIA 2002, 48).

162. PLANES I CLOSA 1994, 114-115.

163. L'any 1759 la confraria de l'Esperança va encomanar a l'escultor Lluís Bonifaç la construcció d'un retaule.

la confraria del Roser i la congregació dels Dolors, durant les primeres dècades del segle XVIII.¹⁶⁴

Malgrat que l'eclosió de les confraries del Roser es produeix sobretot al segle XVII, al segle XVIII les congregacions dels Dolors les desplacen, encara tenim notícia de la institució d'alguna nova confraria del Roser en dates ben avançades. Així, el 10 de maig de l'any 1764, el general de l'orde dels predicadors, fra Tomàs de Boixadors, instituï a Linyola la confraria del Roser de l'església parroquial.¹⁶⁵

Les confraries o congregacions dels Dolors es veuran enormement beneficiades amb aquesta popularitat i devoció, tal i com es posa de manifest en alguns testaments, com el de Joan Baptista Mujal, capità de dragons al regiment de Sagunto, de 1728, habitant a Torà,¹⁶⁶ en el qual manifesta que deixa una part dels seus béns "...a fi i efecte de construir una capella dels Dolors; si emperò, dita capella serà ja feta, vull i és ma voluntat, que dita tercera part servezca per adorno i culto de Maria Santíssima, a coneguda de la Junta de la Congregació dita".¹⁶⁷ D'aquesta manera, si bé finalment a Torà només es materialitzà la realització d'un altar en una petita capella lateral de l'església, en canvi, a Bellpuig o a Cervera les capelles dels Dolors són autèntiques esglésies amb caràcter autònom de la parroquial.¹⁶⁸

164. D'altres confraries d'origen molt antic a Tàrraga, com la de Sant Esteve i la de Santa Basílisa, van a menys a causa de les dificultats econòmiques i del progressiu desinterès de la devoció popular per aquells sants. En canvi, la confraria de Sant Crispí, que s'havia extingit al segle XVII, fou novament constituïda l'any 1731 (PLANES I CLOSA 1994, 114-115).

165. BACH 1972, 215.

166. A Torà, J. Coberó (1982, 334-359) documenta sis confraries instituïdes entre els segles XVI i XVII. Així doncs, la confraria del Roser sembla que hauria estat la primera a crear-se, l'any 1574, mentre que l'any 1606 s'institueix la confraria del Santíssim Sagrament o la Minerva. D'altra banda, si bé coneixem la data de construcció de la capella del Sant Crist, no sabem quan se n'institueix la confraria, tot i que aquesta l'any 1679 encarrega el daurat del retaule del Sant Crist. Pel que fa a la confraria de Sant Gil Abat, patró de la parròquia, l'any 1655 ja estava perfectament organitzada, així com les confraries de Sant Isidre i l'Assumpta, de les quals es té notícies durant la primera meitat del segle XVII. L'última de les confraries que es va fundar, doncs, fou la dels Dolors, instituïda l'any 1692.

167. APT: Testaments (ss. XVII-XVIII).

168. Hom ha vinculat, tradicionalment, la introducció de les congregacions dels Dolors a una potenciació feta per la dinastia borbònica. De segur que amb l'entronització definitiva d'aquesta dinastia després de la guerra de Successió, hi hagué un reforçament de l'orde servita i de la difusió d'aquestes congregacions, però als últims decennis del segle anterior n'hi hagué una primera difusió a Catalunya. Miró afirma que al primer llibre conservat de la congregació dels Dolors de Bellpuig, que comença l'any 1722, ja consta que un llibre anterior, "lo Llibre vell", s'havia perdut "en los contratemps de les guerres" (MIRÓ 2004, 21).

L'any 1732 es contracta l'acabament de la capella dels Dolors de Cervera entre Francesc Puig, com a prior de la congregació, i els mestres d'obres Josep Borràs, Joan Cots i Pau Estela.¹⁶⁹ Una prova de la importància de la congregació és el fet que la capella fou dissenyada per l'arquitecte Francesc Soriano, que dirigí durant molts anys les obres de la universitat i fou l'autor del segon projecte, així com de les reformes al convent de Sant Francesc de Paula i del nou hospital de Castelltort.¹⁷⁰ D'altra banda, a Bellpuig, fruit d'una crida als vilatans i devots de fora de la població per captar diners per a la construcció d'una capella, la congregació dels Dolors compra uns terrenys l'any 1786 "del costat de Tramuntana", des de la capella del Sant Crist a la sagristia de l'església parroquial, per tal que donés als dos llocs i el seu principal accés fos per la capella del Sant Crist, de la qual depenia la congregació dels Dolors, i que obraria independentment.¹⁷¹

Les congregacions dels Dolors no eren confraries d'oficis o culturals, com les del Roser, ja que estaven relacionades amb persones benestants i il·lustrades, bona part de les quals pertanyien a l'estament eclesiàstic de la població, ja que era preceptiu que fossin preveres els qui ocupessin gairebé tots els càrrecs de direcció. En cas que hi hagués servites a la població, s'encarregaven de la direcció de la congregació; però com que la seva presència era poc habitual, els preveres de l'església parroquial dirigien les esmentades congregacions.¹⁷²

Segons Miró, el creixement i la fortalesa de la congregació dels Dolors s'ha de veure en la missió principal que acomplia: la preparació per a la mort; a diferència de les confraries d'oficis, amb capítols per a l'ajuda mútua i amb cerimonials per a la propiciació de sants i divinitats en els afers de la vida. La mateixa funció i objectiu satisfieia a Cervera la congregació de la Bona Mort, instituïda al convent agustiniana de la ciutat, en una capella construïda amb la finalitat de reunir-se per tal d'"exercitarse en ben morir, en meditar sobre los assumptos y desengany que en la mateixa congregació tenen per punt de meditació per

169. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1732), fol. 123r-125r.

170. MORA 1997, 72-76.

171. BACH 1972, 142.

172. Miró fa referència al cas d'Igualada on, en instal·lar-s'hi els escolapis, demanen fer-se càrrec de la congregació dels Dolors per tal de poder disposar de la capella construïda per aquest culte. Obtingueren llicència reial el 1732 després d'haver mantingut un llarg plet amb els servites de Barcelona, que en reclamaven els drets; el plet es resolgué amb una concòrdia segons la qual els escolapis en mantenien l'ús, només en qualitat de cessió, havien de retornar-la als servites en cas que, en un futur, alguna casa de l'orde s'instal·lés a Igualada (MIRÓ 2004, 28).

assegurar sa ensenyansa una mort feliz y ditxosa". Es tractava, doncs, de salvar-se d'una mort "*desastrada y repentina*".¹⁷³

Efectivament, als convents hi havia confraries establertes regides per seglars, com ara la confraria franciscana del Cordó, a Bellpuig, que sufragà les obres del convent de Sant Bartomeu on estava instituïda,¹⁷⁴ o la confraria del Roser al convent de Sant Pere Màrtir de Cervera, els capitans de la qual, l'any 1737, signen un contracte amb el mestre de cases Marc Gaudier per a la construcció de la sagristia de la capella del Roser de l'església del convent.¹⁷⁵

Un cop s'havien construït les capelles del manteniment se n'encarregaven les confraries. Si examinem els llibres de comptes d'algunes confraries, a Torà, per exemple, la del Roser gasta, l'any 1727, 5 lliures per adobar el cimbori i la teulada "de dita confraria" (no sabem si es refereix a la capella o a la casa pròpia de la congregació).¹⁷⁶ També es pagaven unes 10 lliures al fuster Gabriel Marçal per una sèrie d'obres que van des de fer bastiments per posar vidres als quatre finestrals del cimbori fins a col·locar filferro davant dels vidres.¹⁷⁷ A Cervera, trobem durant la segona meitat del segle XVIII diversos rebuts de la congregació del Dolors "per picar i posar les pedres de la sepultura de la congregació i per compondrer la teulada de la capella" (1772) o bé "per posar la mampara per tapar la claror de la vidriera" (1773).¹⁷⁸

En el cas d'esglésies parroquials modestes, en què la dotació de les confraries era escassa per poder bastir una capella específica dins l'església parroquial —com a molt tenien la titularitat i l'administració d'un altar—, podien participar amb una aportació econòmica a la construcció de la nova parroquial, com és el cas de les Oluges, on les congregacions del Roser, del Santíssim Sagrament, del Sagrat Cor i l'anomenada "de les Ermites" aporten un total de 300 lliures.¹⁷⁹

Els bisbes il·lustrats

Segons les categories "econòmiques" de Hermann pel que fa a les rendes dels bisbats catalans al segle XVIII, els de Solsona, Urgell i Vic —que són les diòcesis que abasten el territori de la Segarra i

173. AHCC: FN Cervera. Valentí Surís (1756), fol. 38v-42v.

174. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1738), fol. 159r-162r.

175. AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés (1737), fol. 140r-152r.

176. APT: Llibre de la confraria del Roser.

177. APT: Llibre de la confraria del Roser.

178. AHCC: Fons Dalmasas. Capella dels Dolors.

179. APO: Església nova (llogall); AMO: Llibreta de notes "memoranda" de Mn. Montanyà, fol. 15v.

l'Urgell— eren els més pobres juntament amb Girona.¹⁸⁰ Tot i això, com apunta Joan Bada, també cal tenir en compte altres fonts d'ingressos que els autors d'aquesta classificació no comptabilitzen, com el fet que el bisbe d'Urgell tenia el senyoriu de la ciutat de la Seu i el coprincipat d'Andorra, i Solsona el senyoriu que compartia amb els successors del duc de Cardona.

Durant la segona meitat del segle XVIII, sobretot el bisbe Lasala de Solsona va dedicar esforços notables a acréixer les propietats de la mensa episcopal i a actualitzar i fins i tot recuperar algunes rendes i capbreus que s'havien estancat o perdut. Però si parlem del bisbe Rafael Lasala i Locela (1773-1792), hem de fer referència al concepte de “bisbe il·lustrat”, encarregat de designar una sèrie de bisbes com Lorenzana a Girona, Climent a Barcelona o el mateix Lasala a Solsona. En referència a aquest concepte, Miquel Batllori¹⁸¹ ja plantejava “el problema de si es pot parlar amb propietat d'una cultura religiosa i eclesiàstica del segle XVIII que entri en el concepte general de cultura de la Il·lustració”, atès que els bisbes s'oposaven a la Il·lustració francesa, que era deïsta, racionalista i bastant anticlerical.¹⁸² Batllori, doncs, prefereix el terme de preil·lustració per aplicar-lo als bisbes d'aquest període. Per a d'altres autors, com Roberto Fernández, la Il·lustració episcopal quedaria reduïda al fet de no oposar-se a la política de reformisme borbònic i, en tot cas, a col·laborar-hi en graus diferents.¹⁸³

La majoria, però, estan d'acord amb l'existència d'un episcopat il·lustrat —Moreu Rey diu que una de les característiques que separen la Il·lustració espanyola de l'europea és la religiositat¹⁸⁴—, promogut per la monarquia borbònica, en el qual es poden inscriure alguns dels bisbes que regiren les seus catalanes durant la segona meitat del segle XVIII;¹⁸⁵ eren bisbes, en definitiva, que exigien més vida religiosa interior, lluitaven contra les supersticions, difonien el catecisme i potenciaven l'ensenyament primari.¹⁸⁶

180. BARRIO 1988, 447-457.

181. BATLLORI 1979, 297-306.

182. BADA 2000, 154.

183. FERNÁNDEZ 1990, 113-114.

184. MOREU-REY 1966, 16-18.

185. La nòmina de bisbes considerats il·lustrats és la següent: Ascensi Sales (1754-1766), Josep Climent (1766-1775), Gabino Valladares (1776-1794) i Pedro Díaz de Valdés (1798-1807) a Barcelona; Manuel Antonio Palmero (1756-1774) i Tomàs Lorenzana (1775-1796) a Girona; Rafael Lasala (1773-1792) a Solsona; Joaquín de Santiyán (1779-1783, abans Urgell 1771-1779) i Francesc Armayà (1785-1803) a Tarragona, i Francesc Veyan (1783-1815) a Vic. D'altra banda, Antoni Morell reivindica per al bisbe d'Urgell, Josep Boltas, l'entrada a la llista de bisbes il·lustrats, tal i com ho va fer al seu temps, d'alguna manera, Domènec Costa i Bafarull per al bisbe de Solsona José de Mezquíta.

186. BADA 2000, 157-163.

També es preocupaven per les qüestions benèfiques i hospitalàries —destacaríem el cas del bisbe Tomás de Lorenzana a Girona, gran impulsor del nou hospici de la ciutat, com també del d'Olot.¹⁸⁷ Finalment, Joan Bada apunta el paper que tingueren alguns d'aquests bisbes com a “constructors”, bé bastint o remodelant els seus palaus episcopals, bé promovent l'edificació de nous temples a les seves diòcesis. D'aquesta manera, Marquès destaca la intervenció del bisbe Lorenzana en la construcció de la capella de Sant Narcís, a la col·legiata de Sant Feliu de Girona, o als temples de la Jonquera, Colera i l'ampliació del de Calella.¹⁸⁸ D'altra banda, Junyent esmenta el bisbe de Vic Artalejo, com a promotor —i fins i tot com a autor del projecte aprovat per la Real Academia de San Fernando— de la nova església parroquial de Calldetenes.¹⁸⁹

El paradigma de bisbe il·lustrat i constructor a la diòcesi de Solsona —la que ocupa el territori més extens de la zona que tractem— és Rafael Lasala i Locela, bisbe de Solsona entre 1773 i 1792. De la vinculació del bisbe Lasala amb l'activitat constructiva en sabem, per Costa Bafarull, que “*por su solicitud se ensancharon muchas iglesias parroquiales y se levantaron de nuevo las de Odèn, Granyena, Utxafaba, Sidamunt, Castelltort, Madrona, Lluellas, Valldora, Riner e Iborra*”.¹⁹⁰ També faria bastir un nou palau episcopal, la construcció del qual (1776-1792) s'allargà gairebé durant tot el seu episcopat i afavorí, sens dubte, els oficis lligats a la construcció, molt activa aquells anys a Solsona.¹⁹¹

També hem de fer referència a l'antecessor del bisbe Lasala, fra Josep de Mezquía, bisbe de Solsona entre 1746 i 1772 i que havia estat professor de teologia al col·legi mercedari de Salamanca i General de l'orde de la Mercè.¹⁹² Mezquía va promoure a Solsona l'establiment d'un col·legi de monges per a nenes i mentre s'acabaven les obres va promoure les converses i negociacions amb els escolapis per tal que també fundessin un col·legi a Solsona. Així doncs, el 1757, un any abans de la inauguració de l'escola per a nenes al convent de les monges, els escolapis ja estaven instal·lats en unes cases del carrer de Sant Llorenç, en virtut d'un conveni establert amb l'Ajuntament.¹⁹³ Aquesta tasca la culminaria Lasala amb la construcció de l'edifici del nou col·legi.¹⁹⁴

187. MARQUÈS 2000, 44-52.

188. MARQUÈS 2000, 56-57.

189. JUNYENT 1945-1952.

190. BENET 1904, 57; PLANES ALBETS 1985, 9.

191. L'activitat constructora del bisbe Lasala la tractarem de forma diferenciada a l'apartat de “monografies”.

192. COSTA BAFARULL 1959, 494-500.

193. LLORENS 1986, vol. II, 116-117.

194. COSTA BAFARULL 1959, 494-500.

Una de les intervencions més entusiastes del bisbe Mezquía fora de Solsona fou a les obres del convent de Sant Ramon de Portell —tot i que era frare mercedari—, de manera que va posar la primera pedra del nou edifici.¹⁹⁵ Als llibres de comptes del convent hi consta la seva intervenció diverses vegades: l'any 1749 el bisbe va contribuir a les obres de la nova capella de la confraria de Sant Nicolau amb el producte de les oracions a sant Ramon, que va fer imprimir per a tot el clergat del bisbat, i amb el dels llibres de la vida d'aquest sant. El 1752 consta que el bisbe havia contribuït a l'obra de tant en tant amb 800 lliures fins aquell any. Fra Josep de Mezquía sempre va fer un gran esforç per tal de promoure la devoció a la Mare de Déu de la Mercè a tot el bisbat, fins i tot manà construir a la catedral de Solsona la capella de la Mercè, obra del mestre d'obres de la ciutat Ramon Sagerí.¹⁹⁶

Pel que fa a la seva relació amb l'art, el bisbe Mezquía afavorí i fou protector de l'escultor Carles Morató i Brugaroles, el qual probablement fou l'autor del magnífic retaule de la Mare de Déu de la Mercè de la capella de la catedral. Aquesta predilecció es féu manifesta quan es tractà de fabricar el nou retaule de la parroquial d'Anglesola, el bisbe prengué part clarament per Morató mentre que el candidat del rector de la vila era l'escultor vallenc Lluís Bonifaç.¹⁹⁷

S'ha considerat Josep de Mezquía com un bisbe encara “barroc”, en contraposició a Lasala, més proper a l'academicisme il·lustrat; una situació paral·lela podem establir al bisbat de Vic entre Antonio Manuel de Artalejo i el seu successor, Francesc Veyan i Mola, impulsor (Artalejo) i constructor (Veyan) de la nova catedral de Vic.¹⁹⁸

ELS ARTÍFEXS

La qüestió de l'arquitecte. La dialèctica entre l'arquitectura projectada i l'arquitectura construïda

Com diu Manuel Arranz,¹⁹⁹ la figura de l'arquitecte com a professional liberal no apareixerà a Catalunya fins a les darreres dècades del segle XVIII i “no tanto por la acción de la lejana Academia de San Fernando como por la propia dinámica del sector de la construcción”. Carbonell afirma que a Catalunya l'ús de la paraula arquitecte —del llatí *archi-*

195. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon, llibre de comptes (1758-1781).

196. PLANES I ALBETS 1985, 43-45.

197. PLANES I ALBETS 1985, 19.

198. GIRBAU 2001.

199. CARBONELL 1989, 100.

tectus— no s'havia perdut durant l'època medieval, en documents del segle XVI apareix sovint la denominació “architectus” o “architector”, utilitzada com a sinònim de mestre de cases.²⁰⁰

Durant el segle XVI es tractava d'una paraula polisèmica i variable depenent del context, si bé podia identificar-se amb mestre de cases, també era possible que vulgués dir escultor, “entallador” o constructor de retaules, a la vegada que podia anar revestida d'un significat teòric.²⁰¹

L'arquitectura, a més de ser l'art del gremi de mestres de cases, també era una pràctica habitual del gremi de fusters, els quals tenien un gran coneixement dels ordres arquitectònics, en alguns casos millor que el d'alguns mestres de cases, ja que els utilitzaven profusament per traçar i construir retaules i d'altres obres de fusteria. Segons explica Montaner,²⁰² a la seu del gremi de fusters de Barcelona s'impartien classes sobre nocions d'arquitectura i, abans de la creació del gremi d'escultors, els fusters-arquitectes formaven una secció dins del gremi de fusters.²⁰³ D'aquesta manera, al contracte del retaule major de l'església de Miralcamp, Jeroni Escarabatxeras consta com a “mestre de escultura y arquitectura” i l'obra s'ha de fer “segons art de arquitectura y escultura”.²⁰⁴ En altres contractes d'obres escultòriques apareix un “arquitecte”, possiblement encarregat de la part arquitectònica del retaule, com és el cas del de la Mare de Déu del Roser del convent de dominics de Cervera on s'esmenta els cerverins Miquel i Josep Rubiol com a escultors, Bernat Tàpies de Montblanc com a daurador i Rafael Carreres, de Palamós, com a arquitecte per a fer “tots los treballs d'arquitectura”.²⁰⁵ De la mateixa manera, l'any 1744 l'escultor de la Llacuna Magí Sala, juntament amb Francesc Galteyres, arquitecte d'Arenys de Vall, i Bonaventura Cília, arquitecte de Pinyana, signen el contracte per a continuar el retaule i cambril del santuari del Sant Crist de Balaguer,²⁰⁶ que havia iniciat Francesc Escarpenter, difunt, escultor de Seròs.²⁰⁷

Segons Montaner, durant la segona meitat del segle XVII i les primeres dècades del XVIII hi havia dos tipus de pràctica pel que fa a

200. En el context peninsular, els primers a adoptar la denominació d'“architeto” o “architecto” havien estat, al segle XVI, Francisco de Villalpando, Juan Bautista de Toledo i Juan de Herrera (CARBONELL 1991, 101).

201. CARBONELL 1991, 100-101.

202. MONTANER 1990, 71-72.

203. En fundar-se el gremi d'escultors, l'any 1680, inclogué els “arquitectes” i “entalladors” com a subordinats als escultors en els treballs dels grans retaules.

204. AHCC: FN Bellpuig. Joaquim Rossell. Manual (1692-1693), fol. 269r-272v.

205. LLOBET 2001, 153.

206. AHCB: FN Balaguer. Bonaventura Sociats. Manual (1744), fol. 9v-10r.

207. AHCB: FN Balaguer. Bonaventura Sociats. Manual (1743), fol. 13v-14r.

l'arquitectura. D'una banda, el treball de la categoria més artística del gremi d'escultors o del de fusters, és a dir, escultors, fusters, perspectivistes o, simplement, tracistes, que es dedicaven a la traça i a la construcció d'elements arquitectònics més aviat decoratius o escenogràfics: portalades, escalinates, altars, retaules, capelles, finestres, pintures, etc., pels quals el dibuix era una disciplina bàsica. I, de l'altra, l'arquitectura entesa com a pràctica constructiva, exercida pels membres del gremi de mestres de cases i molers, alçaven cases i construïen la fàbrica, la carcassa i l'estructura dels edificis. Tracistes i constructors representaven dues maneres de fer arquitectura i no és fins a la segona meitat del segle XVIII, amb la configuració acadèmica dels primers arquitectes oficials, que no existí un model pròxim i hereu de l'arquitecte-artista-independent que podia controlar alhora la traça i l'execució de les obres, des dels aspectes constructius fins als decoratius.

Un dels escassos exemples d'aquest artífex complet, arquitecte i escultor, és el vigatà Pere Costa (1695-1761) que, a més de gaudir de la consideració d'artista independent, també treballà a les nostres comarques, on realitzà diverses obres escultòriques —a Santa Coloma de Queralt, a Sant Ramon i a Tàrrega, entre altres llocs²⁰⁸ i intervingué en obres de caràcter més arquitectònic com el disseny del cor de l'església parroquial de Tàrrega. També és seu el disseny d'un túmul en honor del rei Felip V que féu durant la seva estada a Cervera. Una concepció professional semblant, si bé a escala local, la recupera el manresà Jaume Padró durant l'últim terç de segle amb una prolífica activitat professional a Cervera, com a escultor (retaula del paranimf de la universitat, apostolat del rerecor de l'església parroquial, retaula del Santíssim Misteri) i com a arquitecte-dissenyador (disseny del frontó del pati interior de la universitat, façana del Reial Col·legi d'Educandas, ampliació de l'ajuntament, cor i pòrtic de l'església parroquial...).

D'altra banda, sobretot a partir de la segona meitat del segle XVIII, trobem alguns mestres de cases que s'autodenominen arquitectes, com és el cas dels germans Borràs: Magí, Pau i Fèlix, mestres de cases de Cervera, afincats a Guissona i a Lleida, que intervindran en obres tan importants com la Universitat de Cervera o el castell de Sant Ferran de Figueres —suposem, doncs, que podia tractar-se d'una simple qüestió de prestigi, ja que únicament s'autodenominen arquitectes en la documentació pertanyent a aquestes obres reials. També Francesc Pons, el mestre d'obres que construeix el palau episcopal de Solsona, queda immortalitzat en una inscripció esculpida a la façana de migjorn, se

208. CANALDA 2001; LLOBET 2001 i RIBALTA 1991.

l'anomena "architector", fet que també contribuïa a prestigiar l'edifici i el seu promotor, el bisbe Lasala.²⁰⁹

Tracista i constructor són la mateixa persona?

Sabem pels documents que són mestres de cases locals, originaris de les comarques que tractem, els qui contracten la major part d'arquitectura religiosa que es produeix a la Segarra i l'Urgell durant el segle XVIII. Però són ells els dissenyadors de l'obra?

Remetem, de nou, a l'escultura per tal d'establir comparacions: al contracte del retaule d'Utxafava, obra de l'escultor lleidatà Fèlix de Sayas, s'especifica que el cost de fer la traça és de 25 lliures que s'hauran de pagar en cas que finalment l'executor de l'obra no sigui el mateix que l'ha projectada. Pel que fa a l'arquitectura, aquest cas també es donava, ja que el mestre d'obres que havia fet la traça podia ser que no es presentés a la subhasta de l'obra o bé que no oferís el preu més convenient. Així, sabem que el mestre de cases Marià Salat ha de pagar divuit lliures per la planta de l'església de Savallà del Comtat, per la qual cosa podem deduir que ell no era l'autor del disseny.²¹⁰ D'altra banda, al contracte de l'obra de l'església de la Pobla de Claramunt s'especifica que "si acàs se suscitasen alguns duptes per defecte de explicació en estas condicions se entendran sempre lo que si favorable a la obra interpretats per la persona que ha format lo diseño o altre".²¹¹ En el cas de l'església d'Altet és probable que al mestre d'obres lleidatà Miquel Batiste i Miquel només li haguessin encomanat la traça expressament, atesa la fama que tenia com a dibuixant a Lleida, esdevenint un dels més contractats.²¹²

Precisament a la zona del pla de Lleida, el mestre de cases aragonès Josep Burria —un dels que s'intitula "arquitecto" amb més insistència— fa la traça de l'església parroquial d'Aitona que finalment construeix Josep Daura.²¹³ Burria —dissenyador i constructor de diverses esglésies parroquials del pla de Lleida, com la de Torres de Segre, estudiada de forma exhaustiva per Raül Torrent²¹⁴— havia presentat l'any 1761 un projecte per al concurs de la catedral nova de Lleida, on el perfil barroquitzant

209. A la zona del pla de Lleida, el mestre de cases Miquel Batiste i Miquel signava ocasionalment com a "profesor de arquitectura" (PUIG SANCHÍS 2004, 238).

210. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla Dalmases. *Manual* (1785), fol. 120 i ss.

211. AHCI: FN Igualada. Francesc Raurés. *Manual* (1789).

212. En canvi, veurem més endavant com la Real Academia de San Fernando li rebutja els plànols de l'església parroquial d'Altet i designa un acadèmic barceloní, Simó Ferrer, per refer-los.

213. PUIG 2004, 242-250.

214. TORRENT 1999.

—que Burria repetirà en tantes esglésies que ell mateix projecta— reflecteix, segons Torrent, el component “popular” i en contacte amb els “gustos” de la població.²¹⁵ L’any 1770 fa, juntament amb Agustí Biscarri, un projecte per a l’església parroquial de la Fuliola i dos anys més tard, el 1772, també amb Agustí Biscarri, una traça per a la nova església parroquial de Tornabous, projectes que no es van dur a terme.²¹⁶ Cap al final de la seva vida apareix com a coautor del projecte —i no com a constructor— de l’església parroquial de Guissona, juntament amb el mestre de cases barceloní Joan Enrich.²¹⁷ Aquesta obra, però, va ser contractada per Fèlix Borràs, que havia participat com a paleta, amb els seus germans, a l’obra de la Universitat de Cervera. La influència de la façana principal de la universitat en la de l’església parroquial de Guissona fa pensar si el constructor, Fèlix Borràs, d’una reconeguda família de mestres d’obres que a la vegada eren tracistes, no hauria intervingut en la resolució final del disseny o l’hauria adaptat segons les seves preferències.

Malauradament, no s’han conservat les traces de la immensa majoria de temples construïts durant el segle XVIII. A les nostres comarques, si exceptuem el magnífic exemple de la traça que fra Josep de la Concepció va realitzar per a l’església parroquial de Tàrrega l’any 1672, els únics dibuixos conservats d’una església setcentista de la zona que tractem són els de Rocafort de Queralt, els de l’església parroquial de Guissona, els de l’església de la Sentiu, els de la sagristia de la capella dels Dolors de Bellpuig i els de les esglésies de la Fuliola i Tornabous, que no es van arribar a dur a terme. La major part d’aquests casos difereixen enormement de les traces de fra Josep, que sens dubte posen de manifest la seva gran habilitat com a dibuixant. En canvi, la traça que Jaume Tarragó fa de la sagristia de Bellpuig és extremadament esquemàtica i lineal, mentre que els dibuixos de l’església de Rocafort de Queralt —amb una gran capella adossada que no es va arribar a construir— presenten deficiències pel que fa a elements com la perspectiva —a l’alçat exterior de l’església— o la volumetria, que el tracista intenta resoldre amb l’aplicació d’ombres que no resulta del tot convincent. Aquestes mateixes deficiències s’observen a la traça de Burria i Biscarri per a l’església irrealitzada de Tornabous. La discordança dels dibuixos o traces conservades de l’església de Rocafort de Queralt amb l’obra construïda ens fa pensar que els plànols s’haurien fet abans de conèixer la població i de veure la veïna església de Sarral, la testera de la qual es reproduirà a Rocafort. També pot ser, però, que això últim es tractés d’una imposició dels comissionats

215. TORRENT 1999, 202.

216. CADIÑANOS 2005, 113-114 i 124.

217. CAMPS; SANTAELÀRIA 1982, 178.

de l'obra, que volien copiar aquest detall de l'església veïna. Això evidència que durant la seva realització, una obra podia seguir el projecte primitiu o el que s'estableix al contracte, d'acord amb les necessitats econòmiques, imposició dels clients o modificacions introduïdes pel propi mestre de cases (tot això explicaria la manca d'acord entre alguns contractes i la realització final). Per acabar, els dibuixos conservats de l'església de la Sentiu van ser rebutjats per l'Acadèmia, que va manar confeccionar un projecte nou.

D'altra banda, també tenim —escassos, això sí— projectes realitzats per professionals més autoritzats, com ara els enginyers militars, els quals no acostumaven a rebre encàrrecs dels ajuntaments dels pobles tret d'algunes excepcions, a la Segarra i l'Urgell és el cas de Francesc Soriano i Josep Prat. El primer —en realitat un mestre d'obres especialitzat en obres militars i tracista consumat— és l'autor del segon projecte de la Universitat de Cervera i, a la vegada, el director de l'obra gairebé des del començament —quan encara eren vigents els plànols de Montaigu i Retz. Aprofitant la seva estada com a mestre major de la universitat, projecta diverses obres religioses a Cervera, com ara l'hospital de Castelltort, la reforma del convent dels mínims i, fins i tot, la capella dels Dolors annexa a l'església parroquial —obres totes construïdes per mestres de cases cerverins. Per la seva banda, Josep Prat,²¹⁸ enginyer militar i futur acadèmic de mèrit de San Fernando, que supervisava les obres a la capella de Santa Tecla de Tarragona i a la catedral de Lleida, és requerit pels ajuntaments de Passanant i de Sant Martí de Maldà per tal de dissenyar, en el primer dels casos, l'església parroquial, i en el segon el nou campanar; malauradament només tenim constància bibliogràfica d'aquest fet i, per descomptat, tampoc coneixem els plànols de Josep Prat per a la parroquial de Passanant i per al campanar de Sant Martí.

D'altra banda, tot i que, a vegades, podem suposar que quan al contracte no s'especifica qui ha estat l'autor de la traça —com succeeix en la major part dels casos— el projectista i el constructor podien ser la mateixa persona, no estem parlant d'un fet inqüestionable. Les excepcions a aquesta suposició, doncs, són més que nombroses, com és el cas del mestre de cases Fèlix Borràs que construeix el campanar projectat per Prat a Sant Martí de Maldà,²¹⁹ de la mateixa manera que sabem pel llibre d'obra de l'església de les Oluges que l'autor del projecte és Josep Reit —que dissenya una façana idèntica a la de l'església d'Hostafrancs, per la qual cosa potser Reit hauria fet, senzillament, una

218. Estudiada profusament per Anna Serra Masdú en la seva tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2005.

219. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer. Manual (1774), fol. 192r-198r.

còpia d'una façana projectada (i qui sap si construïda) per ell mateix dos anys abans—, mentre que el contracte de l'obra es fa amb els mestres de cases Cassan i Casals, de Calaf, sense que en cap moment s'especifiqui l'autoria del projecte.²²⁰ També hi ha, de forma bastant excepcional, algun contracte en el qual s'especifica que l'autor del projecte és el mateix constructor —Jaume Tarragó a la sagristia dels Dolors de la parroquial de Bellpuig²²¹—, tot i que, insistim, és un fet infreqüent que al contracte de l'obra es faci referència explícita al tracista.

Tracistes eclesiàstics

També trobem tracistes²²² religiosos esmentats als contractes d'obres, com és el cas de fra Mateu, dominic que du a terme la traça de la capella de la Verge del Claustre de Solsona.²²³ Així mateix, n'hi ha d'altres que fan obres civils, com ara fra Josep Sarrais, religiós del convent de Sant Francesc de Balaguer, que dissenya la casa de Manuel de Siscar i Fivaller a Agramunt,²²⁴ o bé fra Climent de Sant Andreu, caputxí, que realitzà els plànols per a unes canalitzacions d'aigua a Cervera.²²⁵ Aquest fet posa de manifest l'existència d'una tradició de religiosos-arquitectes encara al segle XVIII²²⁶ que els acreditava entre els especialistes en arquitectura més importants, als quals s'afegí el paper cultural dels enginyers militars, junt amb la lenta arribada de la política artística de l'acadèmia.²²⁷

El grup d'arquitectes eclesiàstics, com el de mestres de cases, no era un conjunt unitari i uniforme. Carbonell assenyala que cal diferenciar, primerament, entre els professionals de la construcció que professaven la religió després d'haver-se format com a mestres de cases i els eclesiàstics que per afecció es dedicaven a l'arquitectura. La

220. APO: Església nova (llogall). AMO: Llibreta de notes de Mn. Ramon Montanyà.

221. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 375r-376v.

222. La paraula "tracista" només l'hem vist assignada a determinats religiosos que exerceixen aquesta tasca, com fra Josep de la Concepció, autor de les traces de l'església parroquial de Tàrrega, fra Jaume Ribot, també carmelità que intervé al temple targarí, o bé un tal fra Mateu, dominicà que traça la capella del Claustre de la catedral de Solsona l'any 1700.

223. PLANES ALBETS 1985, 32.

224. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina. Manual (1761), fol. 71r-74v.

225. ACA: Mapes i plànols, núm. 164.

226. FUGUET 1971, 98. A Barberà de la Conca, els administradors paguen 8 lliures per "mitja cuita de xocolate pera donar a Fr. Francisco religiós de Sant Francesc (suposem de Montblanc) per la planta del campanà i portalada".

227. Montaner (1990, 108) destaca la preeminència dels religiosos: entre 1707 i 1715 el pare Tomàs Cerdà edita a València el *Compendio Mathematico* i l'any 1763 el jesuïta Christian Rieger edita a Madrid els *Elementos de toda arquitectura civil*.

diferència es nota en la formació cultural —pel que fa a la pràctica de l'arquitectura solen destacar més pels coneixements i l'atenció a les novetats, els eclesiàstics diletants—, al marge de la purament arquitectònica.²²⁸ I finalment, Muñoz afegeix un tercer supòsit segons el qual també hi hauria artífexs formats en el si de l'orde, al costat d'un tracista ja consagrat.²²⁹ La segona distinció que s'ha de fer és entre el clergat secular i el clergat regular, aquest últim molt més actiu que el secular al segle XVII.²³⁰

Els convents havien viscut la seva eclosió constructiva durant el segle XVII i els seus tracistes, generalment, eren religiosos del mateix orde. Cal destacar la formació teòrica, acadèmica i bibliogràfica, i la pràctica mitjançant viatges, obres i noves traces i tractats. Fins ara els ordes més estudiats han estat els caputxins, gràcies als estudis del pare Basili de Rubí,²³¹ i els carmelitans, objecte de la tesi doctoral de Carme Narvàez.²³²

Malauradament, no han quedat vestigis del convent de caputxins de Cervera. Aquest orde tenia “fabriquers” o tracistes per la província, cosa que fa que els seus convents tinguessin les mateixes característiques arquitectòniques.²³³ Segons el pare Basili de Rubí, l'estructura definitiva —i invariable— dels convents de caputxins de Catalunya es deu a la voluntat del provincial pare Damas de Castellar. Les noves cases, sempre mantenint l'esperit d'austeritat de l'orde, incorporaven un claustre molt senzill i sovint situat darrere del temple; les esglésies, amb la planta tradicional, adopten alçats i cobertes renaixentistes.²³⁴

D'altra banda, la Companyia de Jesús també va tenir arquitectes propis per a la construcció dels col·legis i esglésies que el nou orde projectà a la darrereria del segle XVI i al llarg del segle XVII. A la Segarra, l'estudi del pare Antoni Borràs sobre els aspectes materials i econòmics del col·legi de Sant Bernat de Cervera, ens revela l'existència d'un pro-

228. CARBONELL 1991, 164.

229. Textos com el de Juan Bautista de Villalpando sobre el temple de Jerusalem, escrit entre els segles XVI i XVII, o el *Arte y uso de la arquitectura* de Fray Lorenzo de San Nicolás, editat a Madrid el 1639, o el llibre del pare Caramuel *Arquitectura civil recta y oblicua, considerada y dibuxada en el templo de Jerusalem*, editat el 1678 a Vigevano, corroboren la importància dels tracistes eclesiàstics (MONTANER 1990, 118).

230. Carbonell (1991, 167-168) esmenta fra Jaume Joli, fill d'un pagès de Tàrrrega, que després de ser aprenent de Josep Ferrer —treballava a les obres que es feien al convent de Sant Agustí de Barcelona— va professar l'any 1619.

231. CARBONELL 1991, 170.

232. NARVÀEZ 2000 i 2005, 125-138.

233. CARBONELL 1991, 170.

234. CARBONELL 1991. L'arquitecte que dissenyà el nou tipus de convent fou Lluís

jecte enviat a Roma per a l'edificació del nou col·legi de Sant Bernat, l'any 1698, del qual desconeixem l'autor.²³⁵

L'exemple més paradigmàtic i probablement la figura més important de l'arquitectura siscentista a Catalunya havia estat el tracista carmelità fra Josep de la Concepció, estudiat per Narvàez. Va deixar a Tàrrega el disseny de l'església parroquial i fou substituït en la direcció de les obres pel també carmelità fra Jaume Ribot de Sant Agustí, escultor i arquitecte ocasional, que hauria intervingut a la capella del Santíssim de Sant Pere de Reus, també obra de fra Josep.²³⁶ Martinell li adjudica les estàtues dels sepulcres dels marquesos de Tamarit per aquesta capella. També considera que l'any 1703 hauria pogut fer la traça del retaule major de la parroquial de la Selva del Camp, com també hauria traçat el de l'església dels Josepets de Gràcia i el dels carmelites de Vilanova de Sitges.²³⁷

Un cas particular el constitueix la comunitat de religiosos dominics del convent de Sant Magí de la Brufaganya, fundat pels barons de la Llacuna l'any 1603 al petit santuari de la mateixa advocació. Al voltant del santuari, alguns monjos s'establiren com a ermites a les nombroses coves de l'esquerpa geografia de la zona i hi bastiren capelles que, esdevingudes ermites, eren dedicades a les més diverses advocacions.²³⁸

L'any 1606 tenim notícia del pare Jordi de Mendoza, orguener portuguès, que, després de veure aquell lloc, demanà als seus superiors si s'hi podia instal·lar i esmerçar, en el redreç de l'ermita, les estrenes dels orgues de Montserrat i de Santa Caterina de Barcelona que estava construint. D'altra banda, l'ermita de Sant Jacint fou fabricada per fra Cebrià Mur aprofitant la cinglera de la serra. Consta que l'any 1606 ja s'havia acabat. El mateix any també es finalitzava de forma barroera —que va obligar a intervenir-hi novament un any més tard— l'ermita de Sant Ramon, excavada a la roca pel pare fra Pere Màrtir Bosch.²³⁹

Els pares fra Francesc Massó i fra Bernat Serra van començar l'ermita de Santa Caterina, però no la van acabar; tot i això fou inaugurada l'any 1607 sota el priorat del pare Lledó. Pel que fa a l'ermita de Sant Pere Màrtir, consta que el pare fra Pere Caçina l'any 1607 tenia moltes carretades de pedra acumulades per tal de fabricar-la, però sembla que l'obra mai no es va dur a terme. També hi ha constància

235. BORRÀS 1990, 35-44.

236. NARVÀEZ 2000, 181.

237. MARTINELL 1961, vol. II, 151.

238. CAPDEVILA 1929, 56-58.

239. CAPDEVILA 1929, 56-58.

d'una ermita de Sant Vicenç que l'any 1607 volia edificar fra Vicenç Senjoan a iniciativa de mossèn Vicenç Ferrer, de Santa Coloma, però de la qual tampoc se sap si es va acabar.²⁴⁰

Pel que fa a l'activitat de tracista del clergat secular, i partint de la base que és molt menys actiu que el regular, cal fixar-se en Cervera. Duran i Sanpere afirmava que el prevere Josep Balmes era l'autor de la traça de la capella del Santíssim Misteri de la capital de la Segarra, tot i que la documentació ha revelat que, en realitat, la traça fou encomanada a un tal Josep Ferrer i que els preveres Balmes i Cunyat eren els directors de l'obra.²⁴¹

Si bé no podem assegurar que el rector de Vallfogona, Francesc Vicent Garcia, hagués intervingut en la confecció de la traça de la capella de Santa Bàrbara, tampoc podem descartar la seva intervenció en els emblemes, atributs i decoració de la capella.²⁴²

La cultura arquitectònica dels mestres de cases

Quan parlem de cultura arquitectònica també hem de fer distincions entre els religiosos i els laics. L'avantatge dels primers és clar en tant que s'acostuma a tractar de diletants, tot i que la manca de dades sobre els tracistes religiosos que actuen a la Segarra i l'Urgell al segle XVIII ens obliga a ser prudents pel que fa al seu origen, que també podia haver estat el món de la construcció abans de professar els vots. Malgrat que la vitalitat dels convents comença a decaure durant el set-cents, el paper dels religiosos encara és important en matèria constructiva, de la mateixa manera que continuen publicant llibres i tractats que gaudeixen d'un gran reconeixement dins el món de la construcció —entre 1707 i 1715 el pare Tomàs Cerdà edita a València el *Compendio Mathematico* i l'any 1763 el jesuïta Christian Rieger edita a Madrid els *Elementos de toda arquitectura civil*.²⁴³

En canvi, per als mestres de cases laics, el vessant pràctic de la cultura arquitectònica supera clarament el teòric. Cal tenir en compte que estem parlant de mestres de cases majoritàriament agremiats —sobretot pel que fa a ciutats d'una certa importància com Cervera, Tàrraga, Solsona o Balaguer— que no són artistes sinó artesans, persones dedicades a les arts mecàniques i, sobretot, formades a peu d'obra.

240. CAPDEVILA 1929, 56-58.

241. AHCC: Fons Comunitat de Preveres. Consells (1610-1645), fol. 80v. També a LLOBET PORTELLA 2004, 45-46.

242. MUNDÓ FUERTES 1982, 93-100.

243. MONTANER 1990, 118.

A propòsit d'això, Joan Fuguet comenta que entre els mestres de cases “era corrent la circulació de llibres dels millors arquitectes italians o les més populars versions o adaptacions franceses i espanyoles. Aquests llibres eren emprats amb major o menor fortuna pels nostres mestres en la confecció de les traces i elaboració de les tabes contractuals”.²⁴⁴ De totes maneres, dels llibres d'arquitectura el que més interessa als mestres és la utilitat pràctica. Probablement per aquesta raó un dels llibres més utilitzats pels professionals de la construcció era el de Vignola, que era un llibre bàsicament d'imatges²⁴⁵ i l'únic que Isidre Puig localitza als inventaris lleidatans, concretament al d'Anastasi Gassol, el penúltim mestre d'obres de la Seu Vella (1667-1691);²⁴⁶ a la sala de casa seva hi tenia una caixa de pi i a dins “un llibre del ofici de mestre de la cases gran dit Vinyola”.²⁴⁷ Sembla que aquest llibre fou heretat pels diferents membres de la nissaga dels Gassol, atès que el tornem a trobar a l'inventari del besnét d'Anastasi, Francesc Gassol i Batlle, que tenia una caixa amb “diferents papers del ofici, y un llibre son autor Vinyoles, que tracte de mestre de cases”.²⁴⁸

Quan Manuel Arranz parla de la cultura arquitectònica dels mestres de cases, diferencia entre els llibres o tractats referents als aspectes tècnics de l'arquitectura, i els que incideixen més en el llenguatge arquitectònic, en l'estètica. De la mateixa manera, conclou que entre els primers, referits a la tècnica, els més utilitzats foren llibres de procedència francesa, sense oblidar tractadistes autòctons com Tosca —que apareix citat en un memorial sobre la construcció de l'església parroquial de l'Albi (les Garrigues)²⁴⁹— o Benet Baïls.²⁵⁰ En canvi, en l'àmbit del llenguatge arquitectònic, destaca la preponderància italiana, que té l'origen en la recuperació de Vitruvi i està encapçalada per Serlio i, sobretot, Vignola, mentre Palladio no serà descobert fins als últims decennis del segle XVIII. En definitiva, per Arranz, l'arquitectura

244. FUGUET 1984, 125.

245. CARBONELL 1990, 15.

246. ALONSO GARCÍA 1976, 344-352. Segons Puig (2003, 67-170) Alonso dona les dades del mestratge catedralici d'Anastasi entre 1667 i 1687, encara que creiem que va durar fins al 1691. De fet, el següent mestre d'obres —i últim de la Seu Vella— fou el seu fill Francesc que va ser nomenat oficialment el 5 de gener de 1692, precisament després de la mort del seu pare, segons dades del mateix Alonso a la pàgina 364 de l'obra citada.

247. AHPL: FN Lleida. Josep Monhereu (1692). Segons PUIG 2003, 67-170.

248. AHPL: FN Lleida. Francesc Miró. PUIG 2003, 67-170.

249. RIBERA PRENAFETA 1999, 83.

250. El pare Tosca escriu el *Compendio mathematico*, una obra de nou volums que veu la llum a València entre 1707 i 1715 i Benet Baïls escriu *Elementos de Matemáticas*, el novè llibre dels quals estava dedicat a l'arquitectura. També és autor de *Principios de Matemática de la Real Academia de San Fernando*.

catalana del segle XVIII és deutora de la tècnica i l'estereotomia francesa i el llenguatge italià.²⁵¹ Cal tenir en compte, però, que l'aproximació que fan molts mestres d'obres catalans a l'arquitectura italiana és per mitjà de les publicacions franceses, que acomodaven les recomanacions dels tractadistes italians a l'esperit, els gustos i tècniques de França.

Arranz considera que l'absència de llibres d'arquitectura i de qual-sevol tipus en els inventaris *post mortem* no s'ha d'interpretar com un desconeixement dels mestres de cases vers els tractats —almenys els més divulgats— relatius a la seva professió. Eren llibres cars que podien haver vist d'un altre col·lega i dels quals podien haver copiat les traces que més els interessessin.²⁵² Per la nostra part, la recerca de llibres d'arquitectura en els inventaris dels mestres de cases de la zona que analitzem ha estat totalment infructuosa i als inventaris de mestres de cases que hem consultat tampoc hem trobat cap referència a tractats d'arquitectura i només s'enumeren algunes eines pròpies de l'ofici.²⁵³

Cal esmentar com a excepció la magnífica biblioteca que tenia el mestre de cases d'origen cerverí —i posteriorment arquitecte acadèmic— Ignasi Tomàs, entre els volums de la qual hi havia edicions de Vitruvi en Italià i castellà, obres de Serlio, Scamozzi, Alberti, Tosca o Andrea Pozzo.²⁵⁴ El contingut d'aquesta biblioteca apareix en la relació de béns que va fer Ignasi Tomàs abans de casar-se. També, segons el mateix document —exhumat per Anna Serra—, tenia diversos models de guix, pinzells, tinta xinesa i estampes.²⁵⁵

La influència dels enginyers militars²⁵⁶

L'arquitectura setcentista d'aquestes comarques és prerrogativa d'aquests mestres de cases formats gairebé exclusivament a peu d'obra, i els enginyers militars únicament intervenen en el disseny de la Universitat de Cervera —si exceptuem els dissenys de Josep Prat Delorta de

251. El mateix Arranz (1779, 23) adverteix que es tracta d'una apreciació enganyosa, un exemple de la qual és el fet de les diferències existents entre les lectures que fan de Vitruvi autors com Barbaro, Perrault o Galiani, de les quals la de Perrault és la que tindrà més difusió entre els constructors barcelonins.

252. ARRANZ 1979, 16.

253. És el cas de Joan Romeu, mestre de cases de Cervera, que l'any 1767 tenia a casa seva: "un remenador de calç, una masetta, quatre pasteretas de amasar guix" o bé l'inventari del mestre de cases també cerverí Josep Morondó, de l'any 1776, on es documenta "una pastereta de mestre de cases usada (AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Capítols matrimonials i inventaris, 1776).

254. SERRA MASDÉU 2004, 416-418.

255. SERRA MASDÉU 2004, 419.

256. Sobre l'arquitectura dels enginyers militars vegeu MUÑOZ CORBALÁN 1990; MONTANER 1990 i MORA 1997.

l'església de Passanant i el campanar de Sant Martí de Maldà—, per la qual cosa no ens hi dedicarem de forma exhaustiva. No obstant això, no podem deixar de fer almenys un esment a aquest cos d'enginyers militars borbònics i a la Real Academia de Matemáticas de Barcelona. Muñoz Corbalán²⁵⁷ considera els enginyers, que propugnaven la funcionalitat, la solidesa i l'austeritat implícites en les fortaleses, responsables de la consolidació del classicisme arquitectònic a Catalunya, alhora que també els responsabilitza de l'augment de la formació tècnica i de la cultura arquitectònica dels constructors catalans, alguns dels quals assistiren a les classes de l'Acadèmia de Matemàtiques.

D'altra banda, Montaner i Mora destaquen la importància dels enginyers en la modernització pluridisciplinària de la construcció, consistent, en part, a separar definitivament el traçat i l'execució de l'arquitectura.²⁵⁸ Finalment, i amb relació a la Universitat de Cervera, els mateixos autors destaquen el fet que per aquesta obra hi van passar representants de les dues generacions d'enginyers militars que predominaren a l'Espanya del segle XVIII: en primer lloc, els d'origen francobelga —el primer projecte és obra de François de Montaigu i reformat per Alexandre de Retz— i, en segon, els enginyers espanyols, formats a la Real Academia de Matemáticas de Barcelona —l'últim projecte és de Miguel Marín.²⁵⁹

Aquestes dues generacions també es posen de manifest en els diversos exemples d'arquitectura religiosa que realitzen. L'esmentat Alexandre de Retz projecta cap al 1727 la capella la Ciutadella de Barcelona, que constitueix, sens dubte, un model important: la seva portada classicista, la rosassa i la testera semicircular seran les constants que definiran els perfils de les façanes setcentistes. A aquests trets, s'hi afegirà la fornícula, més o menys integrada a la portada, i la complexitat de la testera que farà seves les formes concavoconvexes borrominesques, cosa que no es traslladarà al moviment de les plantes ni dels paraments de la façana. D'altra banda, un altre exemple paradigmàtic de l'arquitectura religiosa setcentista i que tindrà una influència evident en alguns dels temples que estudiem és la catedral de Lleida (1764-1781), projectada per Pedro Martín Cermeño,²⁶⁰ amb intervenció de Josep Prat Delorta, ambdós formats com a enginyers militars a l'esmentada acadèmia Barcelonina.²⁶¹

257. CANALDA 2003, 210.

258. MONTANER; MORA 1985, 140.

259. MONTANER; MORA 1985, 139.

260. Pedro Martín Cermeño també havia projectat l'any 1753 l'església de la Barceloneta, Sant Miquel del Port, que constitueix un dels exemples més reeixits derivats del classicisme romà de Della Porta i Maderno (TRIADÓ 1999, 109).

261. Aquest últim vegeu-lo a la nòmina d'artífex a l'apartat corresponent.

La intervenció dels enginyers militars en obres civils i religioses va decaure a partir de la segona meitat del segle XVIII a causa de diversos factors, entre els quals hi ha la creació de la Real Academia de San Fernando, amb la qual disminuïren les competències dels enginyers. D'altra banda, els dirigents aconsellen dedicar-se més a les construccions militars, com s'aprecia en la missiva de Ferran Núñez al comte de Floridablanca el 1788, on diu que

Los ingenieros militares tienen bastante que hacer dirigidos al ramo militar y el de levantar planos topográficos de las partes del reino, a fin de tener un mapa grande y exacto de todo el como sucede aquí [...] y en otras partes. Los ingenieros hidráulicos de marina tendrán bastante que hacer con las obras hidráulicas anejas a su ramo y al agregado de las construcciones de los buques marinos correspondientes a él (...).²⁶²

Tot i això, hem de tenir en compte la important producció d'arquitectura religiosa de l'esmentat Josep Prat Delorta. És per això que no podem cloure aquest breu subapartat sense recalcar la importància dels enginyers en l'arquitectura religiosa del segle XVIII, no únicament per les seves aportacions tècniques i formals, així com les seves innovacions pel que fa al sistema de treball, sinó també per la influència que tingueren en aquells mestres de cases, formats a peu d'obra, que participaren com a constructors de les seves obres més importants, des del castell de Sant Ferran de Figueres, concebut com a projecte més monumental dels enginyers militars a Catalunya, fins a la pròpia Universitat de Cervera. Finalment cal esmentar el fet que alguns d'aquests mestres d'obres també pogueren beneficiar-se dels coneixements i disciplines impartides a l'Acadèmia de Matemàtiques, promoguda pel cos d'enginyers i que fou, durant molt temps, l'únic centre on existí un ensenyament reglat en arquitectura a Catalunya.

El paper de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando

No podem deixar-nos de preguntar quin paper devia tenir, en un territori com la Segarra i l'Urgell, una institució com la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, creada a Madrid l'any 1752 pel rei Ferran VI i que Carles III impulsà amb fermesa.²⁶³ Aquest "rei il·lustrat", mitjançant els decrets firmats els dies 23 d'octubre i 25 de novembre de 1777 pel comte de Floridablanca, obligava a sotmetre

262. MORA 1997, 38.

263. Sobre la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando vegeu BÉDAT 1989.

els projectes de les esglésies que s'haguessin de construir a l'examen i aprovació de la Real Academia de San Fernando,²⁶⁴ segons una súplica redactada per la junta de consiliaris de la Real Academia i que havien dirigit al rei el 14 d'agost del mateix any amb el títol *Consulta al Rey sobre la arquitectura de los Templos*. En aquesta súplica, els consiliaris acadèmics elogiaven l'arquitectura promoguda per la monarquia i criticaven el mal gust dels edificis religiosos que es construïen arreu, així com els retaules i ornaments que qualificaven de “*monstruosos*” i per a la realització dels quals s'havien gastat “*pinars sin número*” i “*montes de oro*” per daurar-los. En definitiva, reconeixien que, malgrat la creació de la Real Academia, aquestes males pràctiques no s'havien extingit del tot, per la qual cosa es demanava al rei que contribuís al fet que la Real Academia de San Fernando pogués resoldre aquesta situació mitjançant l'obligatorietat de presentar a examen els projectes de qualsevol edifici públic.

Un dels dos decrets de 1777 anava dirigit al governador del Real Consejo de Castilla, el conde de Aranda, per tal que des del Consejo s'advertís als ajuntaments de l'obligatorietat de consultar amb la Real Academia de San Fernando sempre que es projectés alguna obra pública, enviant-hi el projecte perquè fos examinat, i des d'on es corregirien els errors o bé s'indicaria “*el medio más proporcionado para el acierto*”.²⁶⁵ Els altres destinataris del reial decret eren els bisbes, habituals transmissors del les ordres reials. Tot i aquesta victòria de la Real Academia, que aconseguia d'aquesta forma el control de l'arquitectura, la resposta de l'arquebisbe de Tarragona ja dóna una idea dels límits d'aquestes ordres reials, en reconèixer ell mateix que malgrat el dret canònic i les lleis que decretaven com a obligatòria la llicència del bisbe abans d'emprendre qualsevol obra de consideració en una església, moltes obres es portaven a terme únicament amb la resolució de les juntes de propis. L'arquebisbe assenyala amb pessimisme que sovint ell mateix no tenia cap notícia de l'obra “*hasta que iba muy adelante o había llegado al fin, y quizá errada sustancialmente, con crecidos gastos, como sucedía en algunas*”. En definitiva, la carta de l'arquebisbe de Tarragona preveu

264. El principal motiu de la circular, o almenys al que es dedica major atenció, és la prohibició de la realització de retaules de fusta a causa de la combustibilitat del material que havia provocat algun lamentable incendi.

265. Les relacions entre la Real Academia de San Fernando i el Real Consejo de Castilla no van ser fàcils, ja que aquests últims consideraven que l'acadèmia els retallava competències en pretendre investigar l'aptitud dels aspirants al títol d'arquitecte. D'altra banda, sembla que el Real Consejo actuava com a “encubridor” de mestres d'obres no titulats i perseguits per l'Academia (BÉDAT, p. 377).

que la publicació d'un reial decret no tindria l'efectivitat desitjable, almenys de forma immediata.²⁶⁶

Efectivament, el ressò i acatament d'aquesta resolució a les nostres comarques és dubtós per diferents motius: en primer lloc, la Comisió de Arquitectura de l'Academia de San Fernando no es va crear fins l'any 1786, per la qual cosa, abans d'aquesta data, la reglamentació respecte a l'arquitectura no devia estar tan controlada —no hi ha constància que s'hi haguessin enviat els projectes d'esglésies que es construeixen entre aquests anys (1777-1786) a les comarques de la Segarra, l'Urgell, o l'actual Pla d'Urgell, com és el cas de Santa Maria de Montmagastrell (1779) Granyena (1782) o Ivars (1785), quan, en canvi, sí que tenim constància documental de la sol·licitud dels permisos al Consejo de Castilla per l'arrendament d'una part dels fruits, com en el cas de Puigverd d'Agramunt.²⁶⁷ El cas és que l'ordre de 1777 tampoc no es feia efectiva amb relació a un altre dels seus principals objectius: la prohibició de construir retaules de fusta. L'any 1792 el bisbe de Solsona, Rafael Lasala, es veu obligat a reclamar als escultors que treballen al bisbat que cadascun presenti una relació dels retaules de fusta que tenen contractats, els autoritzen a finalitzar aquestes obres, però els prohibeixen contractar-ne de noves.²⁶⁸ D'altra banda, l'any 1798 el rei torna a renovar l'ordre expedida el 1777 per tal de facilitar l'examen i la censura dels projectes, insistint que els examinarien “*atenta, breve y gratuitamente*”.²⁶⁹

Les causes d'aquest incompliment de les ordres reials i la normativa acadèmica les hem de cercar en diversos motius: el fet de tractar-se

266. BÉDAT 1989, 384.

267. AHCB: FN Agramunt. Pau Borés (1768).

268. Reproduïm part de la carta del bisbe Lasala dirigida als escultors: “Hacemos saber a los Ses. Escultores de la presente ciudad que con carta de 3 de enero último nos significa el Excmo. Señor Conde de Floridablanca el desagrado del Rey, Nuestro Señor, de que en esta y otras diócesis no haya tenido el debido cumplimiento la Real disposición de su agosto Padre, el Rey Don Carlos tercero (que de Dios goza) de 25 de noviembre de 1777, en que se mandava que en adelante no se hiciese retablo alguno de madera, sino que se construyere de piedra o de estuco. Y renovando esta Real Orden su Magestad reynante con los más estrechos términos, y dexándonos únicamente la facultad de consentir el que se concluyan los ya empezados, si así lo juzgaremos conveniente, prevenimos a dichos Sres. Artífices que en adelante por ningún motivo admitan obras de este género sin especial licencia de su Magestad, y que nos digan, especifiquen y nos hagan constar los retablos que tuvieren empezados y para que iglesias; a fin de que, en inteligencia de ello podamos providenciar lo correspondiente; pero con exclusión de los retablos puramente ajustados, y no aún empezados, de suerte que estos no sean admitidos en ninguna de las iglesias de la diócesis” (ADS: Parròquia de Matamargó).

269. BÉDAT 1989, 393.

d'una zona perifèrica amb les conseqüents inèrcies —podem parlar de “legalitat paral·lela”²⁷⁰— també devia crear un cert recel a l'hora d'enviar qualsevol projecte a la Real Academia de San Fernando, ja que aquesta institució sovint rebutjava les plantes realitzades per mestres de cases o arquitectes que no tenien el títol d'acadèmic. Així, a la junta del 3 de juliol de l'any 1788 es presenten la taba i els plànols de la que havia de ser la nova església d'Altet, executats també pel mestre d'obres i tracista lleidatà Miquel Batiste Miquel.²⁷¹ La Junta desaprova els dibuixos “*por su disformidad y mala traza*”, i proposa l'arquitecte acadèmic Simó Ferrer —que tres anys més tard també serà designat per la Real Academia de San Fernando per fer uns nous plànols per a l'església de Vilallonga del Camp²⁷²— per a fer un nou projecte.²⁷³ Aquesta desaprovació dels projectes per part de la Real Academia era una constant, afavorida probablement per la voluntat d'exercir un cert control endogàmic de la producció arquitectònica, amb el rebuig d'aquells projectes que simplement no havien estat executats per acadèmics.

270. BÉDAT 1989, 373-376.

271. De Miquel Batiste i Miquel es presenten altres projectes a la Real Academia que igualment foren rebutjats, com les esglésies de Benavent i Vilanova de Segrià, o bé d'altres projectes d'arquitectura civil. Així, segons les investigacions d'Isidre Puig, a la junta celebrada l'11 d'octubre de 1787 es presentaren vuit dissenys de Batiste per a la construcció de cases capitulars, presó, almodí i escola de noies de la ciutat de Balaguer, amb un cost total de 24.975 lliures catalanes, i respongueren “que los dibujos eran reprobables tanto por su mala forma y desarreglo, quanto por la extravagancia de señalarse en ellos con notas por escrito: tal grueso ha de ser mayor, tal puerta ha de ser como la otra, tales ventanas han de caer a plomo etc, todo lo qual es contra la exactitud con que desde luego deben fixarse en los dibujos las medidas y proporciones de la obra”, finalment designen l'acadèmic Ignacio de Tomás per a la realització de nous plànols. (Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid (RABASF), *Juntas de la Comisión de Arquitectura de la Real Academia de San Fernando desde su fundación en 22 de marzo de 1786 hasta fines de 1805*, fol. 72r). PUIG 2004, 239.

272. SERRA MASDÉU 1999, 223. L'autora indica, en el mateix treball, que la destinació de Simó Ferrer a Cartagena va fer que el substituïssin per l'arquitecte també barceloní Andreu Bosch en l'execució del projecte per l'església de Vilallonga. Els errors en el projecte presentat per aquest últim van fer que, finalment, l'autor del projecte definitiu per a la nova església de Vilallonga del Camp fos el també acadèmic José Miguel de Toraya, esdevenint l'exemple més paradigmàtic de l'academicisme arquitectònic a Catalunya —sobretot pel que fa a arquitectura religiosa— a finals del segle XVIII.

273. RABASF: *Legajos. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1786-1790)*. Nascut a Barcelona l'any 1751, on va morir l'any 1823, Simó Ferrer era acadèmic de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid i tinent de fragata de l'armada, agregat al Cos d'Enginyers de la Marina. El fet que en aquell temps Simó Ferrer assumís la direcció del Gran Colegio de Guardias Marinas del Departamento de Cartagena va fer que el projecte per a l'església de Vilallonga no tirés endavant. L'any 1819 va sol·licitar el trasllat a Barcelona, on va dirigir les obres del port. Masriera fa saber, en la seva obra *Oliendo a brea*, que un tal Simó Ferrer es va distingir en la construcció de vaixells en miniatura (RAFOLS 1951, vol. I).

Una de les estratègies utilitzades per mestres de cases o ajuntaments que volien construir sense córrer cap risc, era acudir a un mestre d'obres o arquitecte aprovat per la Real Academia per tal que s'avingués a signar els plànols, malgrat que la direcció de l'obra anés a càrrec d'un altre mestre sense títol. Val a dir que a la zona que estudiem sí que hi ha constància d'aquestes pràctiques durant la primera meitat del segle XIX, però durant la centúria que ens ocupa no ens consta, en part per una raó tan simple com el fet que no abundaven, ni en aquestes comarques ni al Principat, mestres de cases o arquitectes titulats per la Real Academia de San Fernando —precisament els primers catalans que van obtenir el títol d'acadèmics van néixer a Cervera i procedeixen d'una mateixa família, Domènec i Ignasi Tomàs, que ja no tornen a treballar al Principat.²⁷⁴ De fet, l'any 1785, segons una estadística oficial del Real Consejo de Castilla, sabem que només hi havia a les diferents províncies trenta-cinc arquitectes aprovats per la Real Academia.²⁷⁵

Segons els seus estatuts, la Real Academia de San Fernando pretenia lluitar per la llibertat de l'artista, llibertat que es veia coaccionada per la preponderància dels gremis a les ciutats, que dificultaven enormement el lliure exercici de la professió; a la vegada, la Real Academia també pretenia regular els desordres del món de la construcció i fer-se amb el control de la pràctica de l'arquitectura i les belles arts. Efectivament, Montaner²⁷⁶ manifesta que els estaments que foren més reticents a l'aplicació d'aquestes noves normes d'exclusivitat acadèmica eren: els gremis, que de sempre havien controlat l'ofici artístic i manual; les corporacions locals —ajuntaments—, que defensaven l'àmbit i la legitimitat de llur mateixa autonomia enfront de la invasió absolutista del poder central tocant a temes com ara la titulació i la concessió dels permisos d'obra; i el Real Consejo de Castilla, òrgan també del Govern que fins aleshores havia estat posseïdor de l'exclusiva del lliurament de títols oficials d'arquitecte i de la revisió dels projectes d'edificis públics. Així doncs, corporacions, gremis, secundats per jutjats, municipis, paròquies, etc. optaren per ignorar els nous decrets.

No és estrany, doncs, que molts ajuntaments decidissin no enviar els plànols a la Real Academia, com és el cas de moltes esglésies de la zona que es construeixen en una data posterior a la creació de la Comisión de Arquitectura (1786), com és el cas de Nalec (1792) o Maldà (1796). D'altra banda, quan hi havia una resolució negativa per

274. MONTANER 1990.

275. BÉDAT 1989, 375.

276. MONTANER 1990, 235.

part de la Real Academia no s'acatava sempre al peu de la lletra, com succeí al projecte de l'església d'Altet,²⁷⁷ si bé és probable que l'acadèmic Simó Ferrer fes uns plànols nous, tal i com s'havia resolt, el resultat de l'obra de l'esmentada església difereix enormement de l'arquitectura proposada per l'acadèmia de Madrid. A més, si tenim en compte que l'església d'Altet va ser construïda pel mestre d'obres de la població de Carme —avui a la comarca de l'Anoia— Josep Pomés i que també havia bastit l'església de Sidamon feia pocs anys, ens adonarem que la semblança entre ambdós temples és extraordinària, de manera que és probable que el mateix Josep Pomés fos l'últim responsable de la traça, independentment dels tractes amb l'arquitecte acadèmic, o bé que n'hagués “interpretat” lliurement el projecte.

L'any 1796 la comissió d'arquitectura de la Real Academia de San Fernando també desaprova “*los dos planes*” de la reconstrucció de l'església de la Sentiu, “*por no ser más que un cúmulo de los más extravagantes errores y pueriles desatinos contra todo principio del Arte y de la razon*”²⁷⁸ sense especificar qui els havia traçat. Sembla que Josep Tarragó, que seria el contractista de l'obra, havia fet uns primers plànols per a la nova església. Els que s'enviaren a l'Acadèmia i que van rebre el rebuig de la comissió d'arquitectura havien estat traçats pel mestre d'obres balaguerí Vicenç Profitós.²⁷⁹ En aquest cas, Pedro Garrido fou l'expert designat per la Real Academia per dur a terme

las reformas que fueren necesarias en dichos planos quando fuesen subsceptibles, y en su defecto los formase nuevos arreglados al arte y a las circunstancias del vecindario (...) y previas noticias e informes que tenga por combenientes, los reforme, supla o enmiende, o haga de nuevo con el cálculo del coste de la obra.

Finalment, també s'especifica que Pedro Garrido reformarà els plànols “*sin salir de esta corte*”, és a dir, sense sortir de Madrid.

El resultat final de l'església de la Sentiu és ben diferent del de l'església d'Altet, de manera que considerem que a la Sentiu sí que van respectar, més o menys, els nous plànols que es devien enviar de Madrid: una església amb frontó triangular i campanar de torre quadrada amb els angles arrodonits, bastant en la línia de l'església de Torrefarrera, al Segrià, fruit d'un projecte academicista més reeixit que el de la Sentiu. Precisament, l'esmentat estudi de Cadiñanos inclou els plànols de l'església de Torrefarrera, realitzats per Isidre Roigé l'any 1793 i que foren rebutjats per la Real Academia de Bellas Artes de

277. RABASF: Lligalls. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1786-1806).

278. RABASF: Lligalls. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1786-1806).

279. CADIÑANOS 2005, 121-122.

San Fernando “*por la desgraciadísima disposición en lo más substancial de todo el edificio*”, que presentava una façana de tres cossos verticals dividits per pilastres i alerons laterals. El nou projecte va ser obra de l'acadèmic Antonio Losada.²⁸⁰

D'altra banda, amb data de 21 d'agost de 1792, el noble cerverí Josep Nuix i de Perpinyà presenta a la Real Academia de San Fernando dos plànols per a la restauració de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, com a representant dels comissionats de l'obra —entre els quals hi havia el seu germà, Francesc de Nuix— “*deseando el mejor éxito y plena seguridad de la obra que se trata de hacer*”.²⁸¹ Un dels plànols el signava Josep Agustoni “*arquitecto italiano*”, mentre que l'altre era obra de l'escultor Jaume Padró i només representava un extrem del temple, concretament la zona on s'havien de dur a terme les obres. Juntament amb els dibuixos hi havia un informe sobre les reparacions que el mateix Padró havia de dur a terme del plànol d'Agustoni, “*todo a fin de sugetarlos en cumplimiento de su obligación a la censura o dictamen de esta real academia para su aprobacion, reprobacion o enmienda en lo que tuviere por conveniente*”.²⁸² La Comisión de Arquitectura de la Real Academia va despatxar l'informe el mes de setembre i va concloure, a la vista i examen dels dos plànols, que en

el prim.º figuraba la planta de toda la Iglá. formado por N. Agustoni, profesor Italiano y el segundo por Jaime Padró, con sola la demostración de la extremidad de dha. igla. en la parte que se ha de componer; y adjunto con este último un papel de reparos puestos al anterior diseño. No siendo posible que la comisión diese su dictámen por faltar los alzados y la demostración del modo de unir la obra vieja con la nueva, se devolvieron con esta advertencia.²⁸³

A banda de la mínima consciència que hi pogués haver sobre el comportament endogàmic de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, era ben cert que la immensa majoria de mestres de cases que també gosaven fer plànols eren autodidactes, sense cap tipus de formació acadèmica, formats bàsicament en la pràctica constructiva i amb dificultat per adaptar-se estrictament als cànons acadèmics.²⁸⁴

280. CADIÑANOS 2005, 124-125, 212-253.

281. RABASF: Lligalls. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1786-1806).

282. RABASF: Lligalls. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1786-1806).

283. RABASF: Actas de las Juntas de la Comisión de Arquitectura de la Real Academia de San Fernando (1786-1905). Acta 92, p. 202 (13 de setembre de 1792).

284. Torrent (1998) formula la mateixa hipòtesi en el cas de l'arquitectura del segle XVIII a Lleida.

Tenim constància, però, gràcies a la investigació d'Isidre Puig,²⁸⁵ que a la ciutat de Lleida s'intentà subsanar aquesta deficiència mitjançant una proposta de l'arquitecte Isidre Roig consistent en la creació d'una escola pública d'arquitectura. El memorial de la proposta fou presentat a la sessió del Consell General de la Paeria de Lleida, celebrada el 9 d'agost de 1791.²⁸⁶ Per encàrrec del Consell, el síndic procurador Anastasi Pons va redactar un informe on s'estudiava la conveniència d'instituir aquesta escola²⁸⁷ i on s'exposava, al mateix temps, la situació constructiva de la ciutat a finals del segle XVIII. D'aquesta manera, Pons considera força convenient la materialització de la proposta

porque si bien es verdad que desde que se construyó la nueva Cathedral se han hecho algunos progresos en la Arquitectura; pero es mucho el atraso que se experimenta en la decoración, gentileza, solides, y buena distribución de las partes arquitectónicas de los edificios; de aquellas partes que según los verdaderos inteligentes en las bellas artes se acercan más a las sencillas y magnificencia griega y romana, que es la que constituye el buen gusto.

Respecte als mestres de cases que hi havia a Lleida en aquell temps diu:

sólo son quatro o cinco los maestros que ayudados de su talento y de algunos principios de Mathemática, que ellos mismos con bastante trabajo han adquirido entienden un poco este arte; pero estos maestros son ya mui viejos, y quando lleguen a faltarnos quedaremos con una turba de peones de albañileria que apenas saben construir un tabique como lo pruevan las repetidas quejas que continuamente dan a este Ayuntamiento muchos dueños de casas, que han recomendado la edificación o reedificación de las suyas a semejantes operarios quedando con sensible escarmiento en su confianza: todo lo qual sucede por la mucha ignorancia que hai en la nivelación o delineación, que son partes esenciales de la Geometría sin la qual aunque no sea más que la elemental no se puede saber bien, ni aún el simple arte de albañil".²⁸⁸

285. PUIG 2002-2003, 113-118. Agraïm a Isidre Puig que ens hagi facilitat part de la seva investigació, centrada sobretot en la zona del Pla de Lleida i que ens ha servit per establir concomitàncies i ampliar els punts de referència per a l'arquitectura religiosa de la Segarra i l'Urgell. Les notes que vénen a continuació referents a la possibilitat de la creació d'una escola d'arquitectura a Lleida són seves.

286. AML. Acuerdos del año 1791, fol. 42r. PUIG 2002-2003, 113-118.

287. AML. Acuerdos del año 1791, fol. 44v. PUIG 2002-2003, 113-118.

288. Isidre Puig (2002-2003, 113-118) considera probable que els quatre o cinc mestres a què fa referència siguin Miquel Batiste Miquel, Marià Biscarri, Josep Tarragó, Josep Daura, Pere Celles o el mateix Isidre Roig, d'altres de coneguts havien traspasat com Magí Borràs o Josep Burria.

En definitiva, l'interès per la creació de l'escola proposada per Isidre Roig es fonamenta en una certa consciència de la precarietat i l'endarreriment de la ciutat de Lleida en matèria constructiva.²⁸⁹ Lamentablement, no s'ha trobat fins ara constància documental del futur que tingué aquesta proposta.

D'altra banda, pel que fa a Barcelona, l'any 1797 es produeix un intent de crear una escola d'arquitectura a Barcelona, aprovat per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando l'any 1799; intent, però, que no reeixí a causa de diverses vicissituds econòmiques fins a la creació de l'escola d'arquitectura de la Llotja l'any 1817, quan s'havia superat mínimament la conjuntura desfavorable de les successives guerres amb Anglaterra i França de finals del segle XVIII i principi del XIX.

Els Tomàs de Cervera: primers arquitectes acadèmics catalans

Els dos primers arquitectes acadèmics catalans eren d'origen cerverí i pertanyien a una mateixa nissaga, vinculada a la construcció. Ignasi Tomàs va néixer a Cervera cap al 1744 i era fill de Domènec Tomàs, mestre de cases d'Argençola.²⁹⁰ Segons el seu completíssim currículum, descobert per Anna Serra i transcrit íntegrament a la seva tesi doctoral, Ignasi havia iniciat la formació al costat del seu pare, oncles i germans "*en varias iglesias, puentes y otras obras menores en la Conca de Barberá*".²⁹¹ Va aprendre a tallar jaspes i alabastre a Tarragona, concretament a la capella de Santa Tecla, sota la direcció de l'enginyer Josep Prat Delorta, i va fer totes les juntes de guixeria de la capella. Sota el guiatge de Josep Prat també va treballar a la catedral de Lleida i a l'església d'Alcoletge (malgrat que al seu currículum hi figura amb el nom de "*iglesia de la Coletgeta*"), on també va fer tots els rejuntaments de guixeria.²⁹²

Aquest valuós document aporta una dada interessant: el fet que "*adornó*" la capella de la Immaculada de l'església de Sant Bernat que la companyia de Jesús tenia a Cervera.

L'any 1767 es va matricular a l'acadèmia madrilenya de San Fernando on va aprendre "*la geometría baxo la direcció del Teniente Don Miguel Fernández; la Arquitectura, baxo la del insigne director Don Buenaventura Rodríguez y la perspectiva, baxo la de su director Don Alexandro Veláz-*

289. PUIG 2002-2003, 113-118.

290. Vegeu l'estudi d'aquesta nissaga de mestres de cases a l'apartat dedicat als mestres de cases documentats a la Segarra i l'Urgell.

291. BC, Junta de Comerç, CIV, 3, 32. SERRA MASDÉU 2004, 422.

292. BC, Junta de Comerç, CIV, 3, 32. SERRA MASDÉU 2004, 422.

quez".²⁹³ Durant els set anys que Ignasi Tomàs va estudiar a l'Academia de San Fernando va aconseguir diversos premis: un entre el 1767 i 1769 i el segon de la tercera classe l'any 1769, gràcies al dibuix de la planta d'un altar major. Va obtenir el títol d'acadèmic de mèrit l'any 1774.²⁹⁴

Un cop acabats els estudis a l'Academia, va treballar al costat d'Antonio Plo a les obres de San Francisco el Grande de Madrid, el segon cos de la façana és obra seva.²⁹⁵ L'any 1780 fou nomenat arquitecte de l'infant Don Luis. Una de les seves especialitats fou la reparació i la construcció de ponts.²⁹⁶

L'any 1786 l'Academia li encomanà l'execució de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Grau, després de desestimar un projecte elaborat per Josep Morató i Codina amb aquestes paraules:

no ha podido menos de condolerse la Junta de que en un tiempo en que las Academias y escuelas de B. A. Comunican sus luces por el reyno, se haya encargado el pensamiento para la referida iglesia a sugeto con los adornos superfluos, bárbaros y costosos de que carga la fachada, parece tira a arraigar la ignorancia y el mal gusto.²⁹⁷

Els membres de la comissió van optar per Tomàs atès el domini de l'art que es practicava a Catalunya, a més van proposar-li que, si ho creia adient, es desplaçés fins a la població. De fet, la procedència geogràfica de Tomàs el convertia en la persona idònia per fer-se càrrec dels projectes que s'havien de dur a terme o refer en diverses zones de la geografia catalana —en aquest sentit, juntament amb Simó Ferrer Burgués, era un dels arquitectes més requerits—; precisament, l'any 1788 l'acadèmia assignà a Ignasi Tomàs la traça de la nova parroquial de Cabra del Camp, tot i que també es veia amb bons ulls lliurar l'empresa a Simó Ferrer.²⁹⁸

La seva relació amb les terres de Ponent fa que l'any 1787 s'ofereixi a fer uns nous plànols per a l'església parroquial de Sidamon, que fou construïda pel mestre de cases Josep Pomés. També a Balaguer va executar els plànols per a la nova casa consistorial de Balaguer, on també hi havia de fer una presó, cases particulars i escola de nenes,

293. BC, Junta de Comerç, CIV, 3, 32. SERRA MASDÉU 2004, 422.

294. SERRA MASDÉU 2004, 412.

295. SERRA MASDÉU 2004, 412.

296. SERRA MASDÉU 2004, 425.

297. RABASF: 33-1/2, 24 d'octubre de 1786. SERRA MASDÉU 2004, 426.

298. RABASF: 30-10/2, 1 d'abril de 1788. SERRA MASDÉU 2004, 428.

en substitució del projecte de Miquel Batiste i Miquel.²⁹⁹ Sembla que a Balaguer hi féu una llarga estada, probablement hi realitzà altres obres que avui desconeixem. D'aquesta manera, la residència d'Ignasi Tomàs en aquesta ciutat ens podria donar la clau per esbrinar l'autoria del projecte de reforma de l'església de la Mare de Déu del Miracle.

Entre altres mèrits, cal destacar la direcció de l'Escola de Dibuix de Còrdova i, des de l'any 1807 fins a la seva mort, l'any 1812, la de Granada.³⁰⁰ Segons la documentació relativa a aquest arquitecte que consta a l'Arxiu de la Real Academia de San Fernando, "*Finalmente perteneció a los restablecedores de la buena arquitectura como discípulo del citado Don Ventura Rodríguez y compañero de los Arnal, Villanueva, Don Silvestre Pérez y demás elegantes y sabios arquitectos*".³⁰¹

De l'altre arquitecte acadèmic, Domènec Tomàs, sabem que havia nascut a Cervera cap a l'any 1746 i que ingressà a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando l'any 1767. El dia 1 de maig de l'any 1786 presentava la sol·licitud a aquesta institució perquè li concedissin el títol d'acadèmic de mèrit amb un informe que ressegueix la seva trajectòria professional. Domènec Tomàs acredita que "*desde su niñez fue dedicado a la práctica de albañilería y cantería, cuya profesión ejercía su difunto padre, que fue de los acreditados en la construcción de las obras*".³⁰² Al cap de deu anys d'haver ingressat a l'Acadèmia, Ventura Rodríguez comença a confiar-li alguns encàrrecs, per exemple el palau de la vila d'Arenas. Viatjà a Granada i esdevingué director de l'escola d'arquitectura d'aquella ciutat on executà diversos retaules entre altres obres, com ara temples importants i l'acabament de la catedral de Guadix. L'infant Lluís el va nomenar aparellador principal i va actuar com a arquitecte de les seves obres fins que morí, l'any 1800.³⁰³

Els gremis de mestres de cases

Segons les dades del cadastre cerverí, el sector menestral era un grup en puixança integrat majoritàriament pels fills cabalers de les cases. Aquests s'agrupaven en gremis, associacions d'origen medieval a les quals s'havia de pertànyer per exercir un ofici. Els gremis tenien una funció social: regulaven l'aprenentatge —controlaven el nombre d'artesans i la feina que acostumaven a tenir regularment—, la producció, la competència i el servei als agremiats pel que fa a malalties, defuncions, etc.

299. RABASF: 139/3. 11 d'octubre de 1787, fol. 72r. SERRA MASDÉU 2004, 430.

300. SERRA MASDÉU 2004, 413.

301. RABASF: 44-2/1.

302. RABASF: Arquitectos (1742-1749).

303. RAFOLS 1951, 110, vol. III.

El 1719 es comptabilitzen a Cervera vint-i-tres gremis i confraries.³⁰⁴ Aquest mateix any, el cadastre està format per 671 contribuents i el 1765 en té 966; un augment considerable que es reflectirà als oficis. És excepcional, sobretot, l'augment de mestres de cases, de sastres i de teixidors de lli, fruit dels serveis que va necessitar la universitat, tant per les obres com per la posterior arribada d'estudiants i professors. A més, veiem com a Cervera els gremis tenen la facultat d'examinar, fet indicatiu de la bona salut de l'estament menestral i, especialment, dels oficis més afavorits per l'obertura de la universitat.

Fins l'any 1798, els mestres de cases cerverins s'inclouïen dins l'anomenat gremi de Sant Joan i Sant Eloi, que agrupava diversos oficis: mestres de cases, fusters, ferrers, serrallers, terrissaires, carreters, basters, torners i llauners.³⁰⁵ Aquest fet d'aplegar diversos oficis en un mateix gremi o confraria era habitual també en altres ciutats properes com ara Balaguer, on mestres de cases i fusters formaven part de la mateixa confraria de Sant Joan i Sant Josep,³⁰⁶ o bé Solsona, on la confraria de la Puríssima Sang de Jesucrist i Sant Eloi aplegava des de mestres de cases i fusters fins als revenedors o els oficis pertanyents a les "arts del foc". L'any 1770 aquesta confraria solsonina trameté al Consejo de Castilla uns nous estatuts per sotmetre'ls a l'aprovació, en els quals assenyalen que els vigents havien esdevingut inútils per haver-se'n separat els espartenyers, corders i fusters, "*por la variación de los tiempos*" i "*por el abuso que contra los mismos estatutos y ordenanzas ha habido*". Segons aquests nous estatuts, l'aprenentatge de l'ofici duraria quatre anys i a l'examen per a esdevenir mestre l'aspirant hauria

304. Sant Joan i Sant Eloi, que agrupava diversos gremis (l'any 1789 es divideix en Sant Josep, Sant Joan i Sant Eloi; més tard es constituirà el gremi de Sant Rafel de mestres de cases), Sant Llorenç dels Teixidors, confraria del Sant Esperit, Sant Ramon de Penyafort, Cos Preciós de Jesucrist i la Verge Maria, Arcàngel Sant Miquel dels Sabaters, Sant Roc dels espartenyers i corders, Sant Cristòfol, confraria de la Minerva, Caritat infants gitats, notaris (Mare de Déu dels Dolors), apotecaris, cirurgians i metges (agrupats en la confraria de Sant Cosme i Sant Damià), adroguers, cerers i sucres, pintors, paraires, Santa Magdalena dels sastres, Santa Anna d'assaonadors i blanquers, Sant Isidre i Sant Abdó i Sant Senén dels pagesos, confraria de la Bona Mort, Preveres de Sant Nicolau, Santíssima Trinitat i Sant Francesc, confraria del Roser, Àngel Custodi dels Estrangers (AHCC: Fons Gremis i confraries de Cervera i MORA 1997, 21).

305. AHCC: Gremis i confraries. Caixa 4.

306. L'any 1749 la confraria de Sant Joan i Sant Josep de mestres de cases i fusters de Balaguer comptava amb els següents confreres: Gabriel Carme, Josep Samsó, Pau Güell, Josep Miret, Pau Bernat, Antoni Carrera, Antoni Semís, Francesc Bosch, Pau Verdala, Francesc Boixadós, Jaume Profitós, Josep Mora, Josep Castellà, Joan Cases, Josep Borrull, Josep Alió, Josep Palau, Joan Viala, Melcior Sala, Francesc Cuberes i Batiste Teixeira.

de fer “*dos dissenyos, vulgo trassas, u otras cosas a dichos maestros examinadores bien vistas*”.³⁰⁷

L'ordenança del gremi de Sant Joan i Sant Eloi de Cervera —que atesa la quantitat de documentació conservada ha estat el més estudiat— comença especificant els oficis que componen el gremi i continua amb l'organització del capità o prohom, el recaptador i l'avisador. L'elecció es feia pel procediment d'insaculació, un nen, com a mà innocent, treia d'unes bosses els noms per a l'elecció dels prohoms; l'any 1789 al gremi cerverí de Sant Roc es va debatre el mètode d'elecció entre el sorteig i el vot, i va guanyar la segona proposta.³⁰⁸

L'aprenentatge es feia amb la possibilitat d'escollir el mestre “*sin que sea preciso que los quatro años, que indispensablemente debe tener de aprendiz, deban ser todos en un mismo Maestro, (...) y pagando de entrada al receptor del gremio (...) la cantidad de seis libras barcelonesas*”.³⁰⁹ L'any 1771 tenim un exemple de contracte d'aprenentatge realitzat a Balaguer: Josep Alió, fuster, i Francesc Castanyé, pagès, com a tutors i curadors dels fills del fuster Josep Jansó, convenen amb els escultors de Lleida Josep i Francesc Escarpenter³¹⁰ l'aprenentatge durant cinc anys de Josep Jansó, fadrí fuster —fill del fuster difunt Josep Jansó— “a fi de que lo ensenyen y eduquen en lo dit offici de escultor; Y perquè en dit temps los servesca a ells y sa família de dia y de nit segons sa forza”. D'aquesta manera, Josep Jansó es comprometia a ser “fiel, leal, obedient, pacient y humil, solícit y cuydadós en lo treball, que se paratarà de tot dany y desitjarà la pau y quietud”.

Segons el contracte, l'aprenent no podia marxar de casa dels seus “amos” durant el temps que durava l'aprenentatge; en cas contrari, els seus tutors i curadors havien de fer tot el possible per fer-lo tornar, si no se'n sortien havien de donar als Escarpenter unes sis quarteres de blat dels béns dels pubills Jansó. Per la seva part, els Escarpenter s'obligaven a mantenir Josep Jansó tot el temps que durés l'aprenentatge, malalt i tot —els tutors es farien càrrec de les medicines. També estaven obligats a fer-li un vestit “esto es jupa, calses y capa de panyo”.³¹¹ De la mateixa manera, pel que fa a l'ofici de mestre de cases, els coneixements que transmetia el mestre a l'aprenent es basaven en la pràctica quotidiana, juntament amb unes nocions bàsiques de geometria,

307. PLANES ALBETS 1985, 16.

308. MORA 1997, 21.

309. MORA 1997, 21.

310. AHCB: FN Balaguer. Bonaventura Sociats. Manual (1743-1744), fol. 98v-99v.

311. AHCB: FN Balaguer. Josep Pla i Pasqual. Manual (1771), fol. 78r-79v.

d'aritmètica, d'ordres arquitectònics i d'elements d'arquitectura —com les escales, els arcs, les voltes, etc.

Per fer l'examen, d'entrada calia tenir la carta d'aprenentatge dels quatre anys, la fe de baptisme i pagar 50 lliures —o 25 lliures si s'era fill o gendre del mestre—, per utilitat del gremi, incloses les propines estipulades. Així, si el salari d'un artesà era de 10 sous diaris, per recollir 50 lliures havia de treballar cent dies, fet que ja comportava una selecció econòmica de bon començament: la primera part era teòrica i cada examinador tenia un quart d'hora per fer preguntes, en canvi, la part pràctica era d'una hora per a cada examinador.³¹²

A les actes del gremi de Sant Joan i Sant Eloi de Cervera hi ha alguns exàmens de mestres de cases, com el d'Antoni Vilà, fill de Tomàs Vilà, que s'examinà el 24 d'octubre de 1784.³¹³ L'examen es realitzava a la casa del gremi, en presència de l'agutzil i el corregidor de Cervera. A l'acta consta que Francesc Gaudier, també mestre de cases, havia apadrinat Antoni Vilà i que els examinadors³¹⁴ li havien preguntat "*diferentes cosas pertenecientes al relatado oficio del albañil*" i li havien fet traçar "*trasar una puerta enclosa y un arco en punto redondo*", finalment s'hi conclou que Antoni Vilà ho havia executat "*con la perfección que se requiere por todo lo que le tienen y reconocen, por hábil, inteligente, idóneo y capaz para ejercer dicho oficio de albañil*", de manera que —no oblidem que era fill d'un altre mestre de cases del gremi— era acceptat, gaudiria dels mateixos privilegis que els altres membres del gremi, i li assignarien la funció de "andador", l'encarregat de portar la bandera en tots els actes, pel fet de ser l'últim mestre a incorporar-se al gremi.³¹⁵

Si comparem aquest examen amb el de Joan Fàbregas, "fadrí forro" —fill del mestre de cases de Castellterçol Josep Fàbregas segons l'acta del dia 7 de gener de 1776 a Barcelona—, veiem com el sistema és força més complex: la primera fase de l'examen de Joan Fàbregas tingué lloc el 27 de desembre de 1775 a la casa del gremi de mestres de cases, arquitectes i molers de Barcelona, al carrer de Sant Felip Neri. Quatre examinadors li donaven cada un una traça per executar:

312. MORA 1997, 20-22.

313. AHCC: Gremis i confraries. Caixa núm. 2 (exàmens).

314. AHCC: Gremis i confraries de Cervera. Caixa núm. 2 (exàmens). Els examinadors d'Antoni Vilà eren: "Jaime Fabregat, Francisco Nuet, Juan Combelles (junto con Juan Mestre, difunto) capitanes o prohombres actuales del referido gremio, junto con Domingo Alsina, Felipe Reguer consejeros viejos, Ignacio Boxeras, Cristóbal Grau y Marcos Gaudier consejeros nuevos. Pablo Gaudier y Magín Vilà, maestros albañiles de dicho gremio y examinadores de dicho oficio de albañil."

315. AHCC: Gremis i confraries.

Josep Vallescà “un arch cap y alt ab una paret cap i ample ab sinch pessas”; Gabriel Carbonell “un pla de columna de tres palms de diámetro y mitg palm de rebat per part y dos palms de gruix de paret y dos de alsada”; Marià Enrich “un cos de arquitectura jònica sens pedestral contigua a una pilastra del mateix ordre ab sos corresponents palms y perfils, vasas, columnas, capitell y coronisa ab las voltas y simacio del capitell per àngul”; finalment, el quart examinador, Joan Vallescà “una volta peñada ab una lluneta ab un pany”. Un cop fetes aquestes traces de forma satisfactòria i havent contestat diverses preguntes sobre les mateixes traces, es passava a la segona fase de l'examen, que tingué lloc el dia 31 de desembre, quan donaven a l'examinant més traces per realitzar. Aquesta vegada Josep Vallescà li donà “un arch ab torre rodona y torre cabada”; Marià Enrich “una pilastra dòrica ab quatre frentas muntada fins a capitell ab quatre boquillas de la mitat del diámetro” i Joan Vallescà “un arch ab cantó recte per darrera”. Després de l'execució de les traces i de les preguntes pertinents contestades satisfactòriament, de les traces esmentades se n'extreien dues a sorteig perquè l'examinant les executés en pedra picada, passant així a la tercera i decisiva fase de l'examen on es posava a prova la vessant més pràctica de la perícia de l'aspirant. En el cas de Joan Fàbregas les traces que hagué d'executar foren la de Josep Vallescà, consistent en una “volta peñada ab una lluneta y ab un pany” i la de Joan Vallescà, que es tractava d'un arc amb cantó recte per darrere. I així “contrafetes, vistas, examinadas y reconegudas” pels examinadors, es resolgué, finalment, concedir el títol de mestre de cases a Joan Fàbregas, li atorgaren la facultat i el poder de tenir aprenents i fadrins i de gaudir dels privilegis propis del gremi.³¹⁶

Respecte a la dificultat dels exàmens, Arranz comenta la tendència dels gremis a fer de la mestria més que un grau professional una categoria social hereditària, vinculada a un nombre limitat de famílies, dificultant així l'accés als que no tenien altres mèrits que els professionals. Les facilitats concedides als fills i gendres de mestres contrastaven amb els innombrables requisits exigits als “fadrins forros”, des d'abonar unes quantitats elevadíssimes fins a dissenyar o construir objectes de gran complexitat, freqüentment en desús i, de vegades, poc coneguts pels propis examinadors.³¹⁷ De la mateixa manera que hem vist com a Cervera l'examen era a meitat de preu pel fet de ser familiar d'algun membre del gremi, també veiem com a un sabater li permeten passar al gremi dels blanquers perquè estava casat amb la

316. AHPB: Not. Francesc Comelles. *Manual* (1776), fol. 6v.

317. ARRANZ 1979, 42-43.

filla d'un mestre blanquer, mentre que a un espardenyer li deneguen formar part del gremi dels blanquers perquè "(...) a mas de no haber ejercido dicho oficio jamas en casa de algun maestro como es bien notorio, qualidad necesaria para que sea concedida dicha plaza a aquellos que ni son hijos de maestros ni casados con hija de maestro en dicho oficio (...)".³¹⁸ Veurem, doncs, com són freqüents i força nombroses les aliances matrimonials entre famílies de mestres de cases, com és el cas de Pau Borràs, mestre de cases de Cervera, i Magdalena Morondó, filla del també mestre de cases Josep Morondó.³¹⁹

L'exclusivisme i el proteccionisme dels gremis també es fa palès en les nombroses denúncies per intrusisme, amb les corresponents sancions. Com a mostra tenim el cas dels pagesos, pare i fill, Ramon i Bonaventura Jover que havien exercit de mestres de cases a Cervera sense pertànyer a l'ofici i sense autorització, per la qual cosa el gremi de mestres de cases els denuncia i pretén que se'ls imposi una multa de 10 lliures.³²⁰

Des dels gremis també es fixava el sou: pel que fa als mestres de cases i fusters era, com a màxim, de 12 sous diaris amb l'obligació de treballar de les 6 del matí fins a les 6 de la tarda —de setembre a març—, es feia una parada d'una hora per dinar, mitja hora per esmorzar i mitja més per berenar. Com que a l'estiu s'allarga l'horari solar, hi havia dues hores per dinar.³²¹

Un document de l'any 1772 ens ofereix una llista dels fadrins d'entre disset i trenta-sis anys del gremi de Sant Joan i Sant Eloi per tal de registrar-ne un control:³²²

318. MORA 1997, 21.

319. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Capítols matrimonials (1752), fol. 19r-26v. Aquest constitueix només un dels nombrosos casos que trobem a Cervera.

320. AHCC: Gremis i confraries de Cervera. Caixa 4.

321. MORA 1997, 22. Segons Bach, l'any 1724 a Bellpuig, un mestre de cases i el seu fadrí cobraven 5 sous cada dia i 5 més per la manutenció. L'any 1741, un manobre ja cobrava per dia de 5 a 6 sous. Cap al final de la centúria, un paleta cobrava 14 sous per dia i un manobre 7 sous (BACH 1972, 228).

322. AHCC: Gremis i confraries. Caixa 4.

<i>Mossos solteros</i> 25	<i>Cabezas de familia o hijos únicos de padres de 60 y más años</i> 3	<i>Hijos de maestros</i> 17	<i>Años de aprendizaje</i>	<i>Adelantados en dicho oficio</i>	<i>Sobresalientes</i> 9	<i>Maestros</i> 1
Josef Pujol		Lo es.				
Domingo Danis (ferrer)	Lo es.					
Matias Perelló					Lo es.	
Magín Garriga		Lo es.		Lo es.		
Francisco Savall (mestre de cases)		Lo es.		Mediano		
Juan Cayrell		Lo es.		Lo es.		
Francisco Soler		Lo es.			Lo es.	
Antonio Vilar		Lo es.		Lo es.		
Manuel Senant			Tres años.			
Josef Martí		Lo es.	Un año.			
Francisco Ollé		Lo es.		Lo es.		
Josef Vall		Lo es.			Lo es.	
Estanislao Vall		Lo es.			Lo es.	
Josef Fabregat		Lo es.		No lo es.		
Josef Balcells		Lo es.		No lo es.		
Francisco Servalls		Lo es.		No lo es.		
Raimundo Estela		Lo es.			Lo es.	
Josef Domènech		Lo es.			Lo es.	Lo es.
Juan Fabregat					Lo es.	
Antonio Pont					Lo es.	
Agustín Buxeras	Ausente.					
Igancio Manyós	Ausente.					
Josef Fabregat		Lo es.		No lo es.		
Manuel Florensó					Lo es.	
Pedro Juan Casamó	Lo es.			Mediano		

D'aquesta taula en podem extreure, sobretot, dues conclusions sobre el funcionament gremial: en primer lloc, l'evidència que la majoria de membres són fills d'altres mestres del gremi. Aquesta circumstància es confirma plenament en altres llistes d'agremiats on apareix repetidament "lo fill de Tomàs Borbonet, mestre de cases" o bé "lo fill de Felip Reguer, mestre fuster". La segona és que malgrat el corporativisme que hem comentat i que el mestratge passava de pares a fills sense dificultat, l'edat per accedir al títol de mestre podia ultrapassar els trenta anys —la

taula anterior ens indica que de vint-i-cinc joves menors de trenta-sis anys, només un ostentava el grau de mestre. Això també pot deure's a la convivència de diverses generacions d'una mateixa família dins el mateix ofici —que dona lloc als aclaridors “major de dies” o “menor” per tal de distingir si es tracta del pare o del fill— i també al fet que la vida professional s'allargava el màxim possible. Com a exemple d'aquest fet tenim el mestre de cases de Guissona Fèlix Borràs, que exercia com a tal almenys des de l'any 1745 i quan el 1786 fa testament, encara consta que treballava o dirigia alguna obra.³²³ Manuel Arranz, davant dades igualment sorprenents pel que fa als gremis barcelonins d'oficis relacionats amb la construcció, justifica parcialment l'avançada edat de molts aprenents pel fet que eren oficis que requerien un notable esforç físic i, sobretot, tractant-se de Barcelona, perquè l'aprenentatge constituïa una plataforma necessària que facilitava la inserció dels forasters en la societat urbana, esdevenint algunes vegades més un “status” que no una etapa professional.³²⁴

Tornant al gremi cerverí de Sant Joan i Sant Eloi, l'any 1798 es va dividir en tres: el de mestres de cases, el de ferrers i serrallers i el de fusters.³²⁵ Els dos últims van adoptar un dels dos patrons de l'antic gremi, però els mestres de cases es van quedar sense, alhora que tampoc tenien capella pròpia. Manuel Florensa i Francesc Orovitg —contractistes que trobem a l'última fase de l'obra de la universitat— demanen l'aprovació de l'advocació de sant Jaume com a patró per al nou gremi, ja que tenia capella a l'església parroquial i no estava ocupada per cap gremi. Davant la negativa que obtingueren, els mateixos confreres citats tornen a escriure en els termes següents:

[...] ha resuelto nombrar por su patron St. Andrés, y si esta, su capilla, está ocupada, ha nombrado a San bartolomé, y si esta su capilla tampoco puede cedersele, ha resuelto el gremio, que Vuestra Señoría le nombre y señale el Patrón, Capilla o Altar de la Iglesia parroquial que está desocupada y sea del agrado de Vuestra Señoría, en cuya nominación se conformará el gremio [...].

Finalment, els és concedit el patronatge i la capella de Sant Rafael.³²⁶

Així doncs, el 1799, als comptes del gremi de Sant Rafael de mestres de cases de Cervera apareixen Francisco Nuet, Jaume Borbonet, Anton Vilar i Magí Camps com a capitans i Francesc Tomàs, Tomàs Borbonet i

323. AHCC: FN Guissona. Francesc Cava. Manual (1786), fol. 154v-156v.

324. ARRANZ 1979, 42-44.

325. AHCC: Gremis i confraries. Caixa 4.

326. AHCC: Gremis i confraries. Caixa 2.

Ramon Estela com a administradors.³²⁷ De l'any 1802 tenim una relació completa dels confreres que integraven el gremi, hi apareixen descendents de nissagues de mestres de cases que havien arribat a Cervera per treballar en la construcció de la universitat durant el primer terç del segle XVIII; s'havien establert a la ciutat i hi romangueren al llarg de tota la centúria, com és el cas dels Estela, procedents de Vilabella; els Tomàs, procedents d'Argençola, o els Romeu, originaris d'Igualada.³²⁸

La promoció social d'aquests mestres de cases, quan s'esdevenia, implicava abandonar la professió. Com diu Arranz,³²⁹ al menestral el fet de pujar un graó social volia dir situar-se entre els comerciants o entre els professionals liberals, aquest és el camí que seguiren els contractistes de la Universitat de Cervera, com els Torrents o els Subiràs.³³⁰ Efectivament, els mestres d'obres, molers i fusters de la Barcelona del XVIII participaren amb freqüència en empreses i negocis aliens a la seva professió, de vegades en moments puntuals i amb l'única intenció d'obtenir un benefici econòmic (arrendaments de tributs senyorials, impostos i monopolis d'abastaments urbans) i, fins i tot, amb la intenció de desertar de la pròpia professió amb l'objectiu d'integrar-se en el sector on s'invertia, que podia ésser tant el comerç com la manufactura.³³¹

D'altra banda, a Lleida també trobem algun cas de mestre de cases que s'introdueix en altres negocis, com Agustí Biscarri, procedent d'una nissaga targarina, que es converteix en un autèntic empresari. Així, per un document del 9 de març de 1769, sabem que fou arrendatari durant 3 anys, "*de los Reales derechos de Rendas, passages, y ervatges pertenecientes al Real Patrimonio antiguo de S.M. en dicha ciudad de Lérida, y lugares comprendidos en la estación de la antigua lugar thenensia de la Baylia General*"; arrendament que s'iniciava el 28 de febrer d'aquest any i acabava el 27 de febrer de 1772 i que fou atorgat davant el notari de Barcelona Vicent Simon, de la Real Intendencia de Catalunya, el dia 6 de febrer de 1769.³³²

327. AHCC: Gremis i confraries. Caixa 2.

328. La relació de membres del gremi de Sant Rafael de mestres de cases l'any 1802 és la següent: Francesc Tomàs, Ambròs Estela, Josep Solé i Francisco Romeu com a capitans, i Agustí Jové, Jaume Borbonet, Tomàs Borbonet, Ramon Estela major, Francesc Orovitg, Francesc Cervalls, Francesc Benach, Francisco Nuet major, Francisco Nuet menor, Agustí Savall, Anton Nuet, Magí Camps, Pere Joan Casamó, Josep Florensa, Ramon Estela menor, Jaume Castellà, Josep Batlle menor, Joan Castellà, Ildefons Orovitg, Francesc Orovitg i Manuel Florensa com a confreres.

329. ARRANZ 1979, 13.

330. MORA 1997, 70-71.

331. ARRANZ 1979, 47-49.

332. PUIG 2003, 166-187. PLA; SERRANO 1995, 291.

Pel que fa als enterraments d'aquests mestres d'obres, si tenien capella pròpia a l'interior de l'església parroquial —com aconsegueixen finalment els mestres de cases cerverins—, els membres pertanyents al gremi hi podien ser enterrats. Per contra, en el cas d'altres poblacions on la qüestió gremial no estigués tan regularitzada, els mestres de cases podien ser igualment membres d'una confraria de signe únicament religiós i cultural, com la de la Minerva. Per exemple, Fèlix Borràs, mestre de cases resident a Guissona, fa testament l'any 1786 i hi expressa el desig de ser sebollit al convent de Santa Mònica de Guissona, així mateix vol que els oficis de les exèquies es facin a l'interior de la col·legiata de Santa Maria i “conforme acostuman a celebrarse als confreres de la confraria major de dita col·legiata iglesia, de la qual jo so confrare”³³³

Finalment, hem trobat cases de testadors pertanyents a oficis relacionats amb la construcció que també volen contribuir o promoure la realització d'algunes obres, com és el cas de Josep Profitós, mestre de cases de Balaguer, que l'any 1797 deixa cent lliures “per compondrer la teulada de la iglesia de Nostra Señora del Miracle de Balaguer”,³³⁴ o bé Francesc Rossell, fuster de Torà, que vol que part dels seus bens “sian empleats en fer un simbori en l'església parroquial de Sant Gili de Torà, sobre el presbiteri de l'altar major, si als meus marmessors apareixera, o sinó en fer una capella de Sant Francesc en el cementiri de l'església o sinó, part en misses i part en redemir captius cristians.”³³⁵

Però a més del testament, també era freqüent la publicació de l'inventari *post mortem* dels béns del finat i no era estrany que almenys una part se subhastessin. Aquest és el cas del mestre de cases de Balaguer Anton Boixadors, dels béns del qual es fa encant públic el 1796. Hi figuren nombrosos estris i elements propis del seu ofici, com “una pastera ab escaleta i banchs, dos cabassos, un remenador (de calç), dos pasteretes, una serra, tres regles, quinze cairons, un nivell, escaires, revoltons, un martell, una pala, dos cavalls de fusta, caps de regle, una paleta i una maseta de ferro, ploms, quatre escarpes”.³³⁶ Aquests estris —així com possibles llibres o material gràfic (làmines) que tinguessin³³⁷— podien passar de pares a fills si la nissaga de constructors tenia continuïtat. Sovint eren els mateixos fills els qui finalitzaven les

333. AHCC: FN Guissona. Francesc Cava. *Manual* (1786), fol. 154v-156v.

334. AHCB: FN Balaguer. Francesc Giró i Cases (1797).

335. APT: Testaments (s. XVII-XVIII).

336. AHCB: FN Balaguer. Joan Sala i Cotchet. *Manual* (1796), fol. 197-198v.

337. Hem comentat al subapartat “La cultura arquitectònica dels mestres de cases”, que a la zona d'estudi és poc freqüent que als inventaris hi apareguin tractats d'arquitectura —exceptuant els escadussers exemples que fan referència a Vignola.

obres que el pare havia deixat inacabades, de la mateixa manera que procedien a cobrar els pagaments pendents.³³⁸

Mestres de cases i arquitectes documentats a la Segarra i l'Urgell

En aquest apartat pretenem fer una relació dels mestres de cases i d'altres artífexs que intervenen en obres d'arquitectura religiosa a la Segarra i l'Urgell. La documentació treballada ens ha permès elaborar una nòmina de mestres de cases majoritàriament autòctons, fet que converteix aquesta zona geogràfica en un territori amb una gran autonomia constructiva, sense deslligar-se de les influències i del sistema de producció imperant. L'actuació i la mobilitat d'aquests mestres de cases dins el territori que tractem també ens ajuda a justificar els límits geogràfics per a l'estudi d'aquesta zona, ja que és a partir d'aquests límits que trobem la presència d'artífexs procedents d'altres zones.³³⁹

La Segarra i l'Urgell tenen una nòmina de mestres d'obres propis. En ambdues comarques a penes hi han intervingut mestres procedents dels grans centres, com Lleida —només podem citar el cas de Miquel Batiste, autor de la primera traça de l'església d'Altet, Josep Burria que intervé a l'església parroquial de Guissona i, juntament amb algun altre exemple escadusser, Josep Miquel, que acaba, amb Pau Borràs, les obres de l'església parroquial de Golmés o Antoni Melet, que contracta l'obra de l'església parroquial de la Fuliola— i encara menys de Barcelona —el punt geogràfic més proper on hem trobat presència de mestres de cases barcelonins és Igualada amb Joan Garrido, Francisco Bets i Segimon Montey en la construcció de la capella del Sant Crist, tot i que a Joan Garrido també el trobem fent la valoració sobre la necessitat de construir una nova església a Tornabous.³⁴⁰ En canvi, sabem que alguns mestres de cases de la Segarra i l'Urgell s'instal·len a Lleida, com els Borràs de Cervera, els Biscarri de Tàrrega o els Tarragó de Linyola.³⁴¹

D'altra banda, l'emigració de mestres de cases cap a Barcelona es produeix quan són molt joves, en període d'aprenentatge, i no tenim

338. Un exemple molt clar d'aquesta manera de procedir el tenim en una nissaga tan prolífica com la dels Morató, en la qual Josep Morató i Codina conclou nombroses obres del seu pare, Josep Morató i Sellés, i s'encarrega de cobrar algunes quantitats que encara tenia pendents, per exemple l'església parroquial de la Pobla de Lillet, al Berguedà.

339. El cas és que la decisió de centrar el nostre estudi a la Segarra tradicional, ampliant-lo a l'Urgell, no és del tot arbitrària des del punt de vista constructiu, i un dels nostres objectius serà demostrar que estem parlant també d'uns certs límits "artístics".

340. AHCI: FN Igualada. Vicenç Cots. Manual (1731), fol. 85v-88r.

341. La relació d'aquests mestres amb Lleida s'estableix després de la seva producció a la Segarra i l'Urgell i Lleida representa la culminació del seu trajecte, com és el cas dels Borràs i els Biscarri.

constància de membres de nissagues més o menys consagrades que vagin a provar sort a la capital. Tot i això, cal assenyalar que els gremis barcelonins jugaren un important paper econòmic, actuant de pont entre el camp i la ciutat,³⁴² i que l'aprenentatge constituïa un dels mecanismes que permetien d'inserir en la societat urbana una part significativa dels excedents demogràfics del món rural.³⁴³ Segons l'extensa nòmina de mestres de cases i fusters estudiada per Arranz, els mestres de cases procedents de la Segarra i l'Urgell que aprenen l'ofici a Barcelona són: Simó Burgués, de Calaf, Joan Castellà, d'Agramunt, Josep i Pau Cortés, de Talavera, Bonaventura Gaig, de Prats de Rei, Anton Mirats, de Montgai, Gaspar Naroles, del Llor, Josep i Joan Perdó, de Sanauja; Josep Perejoan, de la Guardialada, Joan Tomàs, de Rocafort i Agustí Trilla, de Bellpuig.³⁴⁴

De la mateixa manera que trobem mestres de cases barcelonins a l'extrem est de la Segarra —Igalada— i d'un mestre lleidatà gairebé al de l'oest de l'Urgell —Golmés—, quan establim els límits de la Segarra amb les comarques tarragonines, aquestes apareixen perfectament delimitades per la presència de mestres d'obres de localitats com l'Aleixar o l'Espuga de Francolí en esglésies com Blancafort, Solivella, Barberà de la Conca o fins i tot Sarral, on l'any 1750 contracten l'obra de la parroquial dos mestres de cases de Cervera, mentre que el 1800, després de la seva destrucció a causa d'un incendi, les obres de restauració són contractades per Pau Forés, mestre de cases de Tarragona.

D'altra banda, els límits septentrionals de la Segarra i l'Urgell els marquen dos nuclis importants, Balaguer i Solsona. Hem vist com ambdues ciutats comptaven amb un gremi important dedicat a la construcció i hi documentem diverses nissagues de mestres de cases que sobretot fan obres a la pròpia ciutat i als seus voltants. D'aquesta manera, els límits septentrionals de la Segarra —termes avui pertanyents al Solsonès— estan delimitats per la presència de mestres solsonins o procedents del Bages —és el cas de Matamargó o Madrona. En canvi, de mestres d'obres solsonins que treballin pròpiament a la Segarra o a l'Urgell només hem trobat Francesc Pons a Ivorra, en aquest cas s'ha de tenir en compte la intervenció directa del bisbe Lasala,³⁴⁵ tot i que també tenim

342. El període preindustrial es caracteritzà per crisis agrícoles periòdiques que, en el cas català, lligat a la institució de l'hereu, promouran un moviment del camp a la ciutat, és precisament la menestralia l'única sortida de molts fills no hereus del camp català o fills de camperols amb problemes econòmics (MONTANER 1990, 33).

343. ARRANZ 1981, 257.

344. ARRANZ 1991.

345. El mateix bisbe Lasala també intervé en la realització del retaule de la Santa Creu d'Anglesola ja que gairebé imposa que l'escultor sigui Carles Morató, tot i que el rector havia contactat amb Lluís Bonifaç (PLANES ALBETS 1985, 19).

constància que una branca de la nissaga solsonina dels Sagerí s'instal·là a Santa Coloma de Queralt. De mestres de cases de Balaguer tenim els Semís que treballen a Mollerussa i, sobretot, Francesc Albareda —natural d'Os de Balaguer—, que esdevindrà un dels mestres de cases més actius, especialment a l'Urgell, durant la segona meitat del segle XVIII.

Cal destacar l'intercanvi constant de mestres de cases entre Tàrrrega i Cervera, ja que el targarí Agustí Biscarri fa obres al convent de Sant Domènec de Cervera i el cerverí Joan Cots a l'hospital de Tàrrrega. De la mateixa manera, Josep Pomés, mestre de cases de Carme, a l'extrem llevantí de la Segarra, construeix l'església parroquial de Sidamon, a la banda més occidental de l'Urgell, o Francesc Albareda, procedent d'Os de Balaguer, població situada al nord de Balaguer —que és on gairebé acaba la gran plana urgellenca—, basteix l'església de Rocafort de Queralt, a l'extrem sud de la Segarra. També és cert, però, que en aquesta gran zona territorial hi ha subcomarques —a més dels grans nuclis de Tàrrrega i, sobretot, Cervera— amb poblacions importants on mestres de cases autòctons desenvolupen una notable activitat constructiva, com és el cas d'Agramunt, amb nissagues com els Poch o els Brunet; Calaf, amb els Quingles o Sostres i sobretot Santa Coloma de Queralt, d'on sorgirà una de les nissagues més prolífiques de l'època, com la dels Salat.

L'únic mestre de cases barceloní que documentem contractant una obra d'arquitectura religiosa a la Segarra i l'Urgell és Damià Riba, al seminari de paüls de Guissona;³⁴⁶ un cas insòlit si tenim en compte que durant el segle XVII la presència de mestres de cases barcelonins a les nostres comarques és força nombrosa —recordem Jaume Miquel Dansa, Claudi Casals o els Ferrer—, a causa, en part, de la poca professionalització dels mestres de cases locals.³⁴⁷ De tota manera, aquesta nombrosa presència de mestres de cases autòctons que fa innecessària la presència de mestres de cases de Barcelona o Lleida no surt del no-res, sinó que molts d'aquests mestres considerats autòctons són originaris de llocs ben diversos i concorren a Cervera durant el primer terç del segle XVIII amb

346. Només fem referència a mestres de cases que intervenen en obres d'arquitectura religiosa, per la qual cosa deixem de banda, per exemple, els contractistes barcelonins que intervenen a la Universitat de Cervera, o el mateix Miguel Marín, enginyer militar i autor del projecte definitiu de la universitat.

347. Un cas paradigmàtic és Solsona, durant gairebé tot el segle XVII la presència de mestres locals dirigint obres d'envergadura hi és molt escassa i són constructors forans els qui acaparen les obres importants, sobretot les de la catedral, com és el cas dels barcelonins Jaume Miquel Dansa o Claudi Casals. Al segle XVIII, en canvi, aquesta tendència s'invertirà radicalment i seran mestres d'obres de Solsona —alguns pertanyents a dinasties consolidades de constructors, com els Peró, els Sagerí o els Pons— els encarregats de bastir les obres més notables.

motiu de la construcció de la universitat. Tot i això, cal assenyalar que segons el document contractual de la Casa de la Missió de Guissona, Damià Riba es presenta avalat per alguns dels representants més rellevants de l'elit barcelonina de mestres de cases, com ara Marià Vallescà, Marc Yvern o Pere Bertran, que actuen com a testimonis i no sabem si fins i tot algun d'ells com a tracista.

Així doncs, a banda de Damià Riba com a constructor i de la intervenció de Marià Enrich a la traça de l'església parroquial de Guissona —obviem possibles tracistes barcelonins que hagin intervingut en temples de la Segarra i l'Urgell que, de moment, resten en l'anonimat—, els únics mestres forans que trobem contractant arquitectura religiosa a la Segarra i l'Urgell són els Serradell, mestres de cases d'Esparreguera que acaben l'església parroquial de Tàrrega; Benet Casanyer, de Ripoll; Ramon Bonet, de Berga, i Francesc Pons, de Solsona. Aquests tres últims possiblement relacionats amb la pertinença al bisbat de Solsona —que s'estén al nord fins als límits amb el Ripollès— i amb la intervenció directa del bisbe, plenament confirmada en el cas de Francesc Pons, que edifica l'església parroquial d'Ivorra mentre està construint el palau episcopal de Solsona.³⁴⁸

D'altra banda, també hem ampliat aquest apartat amb la inclusió d'un artífex que difereix del cos majoritari de mestres de cases que estudiem: es tracta de Jaume Padró, escultor que també fa dissenys arquitectònics³⁴⁹ i que té un paper essencial en la configuració definitiva de la Cervera setcentista i dels seus edificis més representatius —universitat, església parroquial, Paeria... Per contra, no biografiarem ni l'enginyer militar i posteriorment acadèmic de San Fernando, Josep Prat Delorta³⁵⁰ —que entre els seus viatges a Lleida i Tarragona, on estava participant en les obres de la nova catedral i dirigint les de la capella de Santa Tecla, respectivament, va projectar la nova església parroquial i santuari de Passanant i el campanar de Sant Martí de Maldà—, ni l'acadèmic Simó Ferrer —al qual se li encarrega un projecte per a l'església d'Altet. Aquests arquitectes ja han estat objecte d'estudi a la tesi doctoral d'Anna Serra Masdéu. Atès que ja hem fet esment dels dos primers acadèmics catalans, d'origen cerverí —també a bastament tractats per Anna Serra—, en aquest apartat parlarem dels altres membres d'aquesta nissaga dels

348. COSTA BAFARULL 1959, vol. II, 716-717.

349. En aquest sentit, potser hauria estat just incloure Pere Costa en aquesta relació com a escultor que també realitza projectes arquitectònics, tot i que la seva empremta a la Segarra i l'Urgell és bàsicament escultòrica tret de la hipòtesi que ens fa situar-lo com a artífex del disseny del frontis principal de la Universitat de Cervera.

350. Aquest enginyer i acadèmic ha estat recentment objecte de la tesi doctoral d'Anna Serra Masdéu: *Acadèmia i tradició: Josep Prat i l'arquitectura de la segona meitat del segle XVIII a la diòcesi de Tarragona*. Universitat Autònoma de Barcelona, 2004.

Tomàs, dels mestres d'obres que sempre van romandre a la Segarra i a la Conca de Barberà.

AGUSTONI, JOSEP: arquitecte italià. Josep Nuix i Perpinyà, comissionat de l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, l'esmenta d'aquesta manera en un document enviat el 21 d'agost de 1792 a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando en què adjunta els plànols de les reformes de l'església que havien fet aquest arquitecte i Jaume Padró. Des de l'Acadèmia, els plànols són retornats a Cervera amb l'advertiment que faltaven els alçats, sense els quals la comissió d'arquitectura de la Real Academia no podia emetre cap dictamen i, a més, mancava l'explicació de quin mètode s'utilitzaria per encaixar la part antiga amb la que llavors es volia construir.³⁵¹ El dia 19 de maig s'havia acordat, en una junta de la comunitat de preveres de Sant Nicolau de l'església parroquial, iniciar les obres segons els plànols d'Agustoni.³⁵² L'any 1795 fa una valoració del cost que ha de tenir la nova església parroquial de la Sentiu, que fixa en 12.350 lliures.³⁵³ D'altra banda, sembla que també se li encarrega la decoració de l'avantsala de la Puríssima al santuari de la Mare de Déu de Passanant, per la qual havia de cobrar 256 lliures. Va fer el revoltó de la volta i els murs de la sala, així com els relleus de guix de l'altar, però va morir abans d'acabar l'obra contractada.³⁵⁴

AGUSTONI, PERE: estucador resident a Barcelona. Creiem que germà o si més no parent de Josep Agustoni. L'any 1787 signa un contracte amb la Reial Junta de l'Obra de la Universitat de Cervera per daurar alguns elements del retaule que havia construït Jaume Padró i altres components decoratius de la capella de la universitat, sota la supervisió de l'escultor manresà Jaume Padró, aleshores director de la Reial Junta.³⁵⁵ Quan mor Josep Agustoni sense acabar les obres que tenia contractades a Passanant, Pere Agustoni proposa Carlos Crivelli a la comissió per acabar l'obra.³⁵⁶

ALBAREDA, Francesc: pare i fill, mestres de cases d'Os de Balaguer. La primera notícia documental data de l'any 1782, pare i fill venen una peça de terra a Antoni Ollé i Pejoan, pagès d'Os de Balaguer.³⁵⁷ El 1785 contracten l'obra de l'església parroquial de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell per 2.475 lliures.³⁵⁸ El 1793 pacten l'obra de l'església parro-

351. RABASF: *Legajos. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1790-1806)*.

352. AHCC: Comunitat de Preveres. Consells (1777-1794).

353. CADIÑANOS 2005, 121.

354. MERCADAL 1882, 82.

355. AHCC: Fons Universitat. Caixa 7.

356. MERCADAL 1882, 82.

357. AHCB: FN Balaguer. Bonaventura Sociats. Manual (1782), fol. 25v-28r.

358. AHCC: FN Tàrraga. Marià Lloses. Manual (1785), fol. 145r-146v.

quial de Sant Salvador de Rocafort de Queralt³⁵⁹ i aquest mateix any, Francesc Albareda, fill de Francesc i Maria, contrau matrimoni amb Antònia Xuriguera de Menàrguens.³⁶⁰ Durant aquesta dècada els Albareda contracten l'obra de l'església de Maldà i la dels Arcs. Sembla que l'Ajuntament d'aquest últim poble va tenir problemes a l'hora de pagar-li la totalitat del preu de l'obra, per la qual cosa l'any 1798 decideixen atorgar a Francesc Albareda la venda perpètua d'una peça de terra de nou jornals valorada en unes 300 lliures, que era la quantitat que li faltava per cobrar.³⁶¹ El mateix any 1798 els Albareda pacten la reedificació de l'església parroquial de Sant Joan Baptista del Palau d'Anglesola³⁶² i el 1799 signen un nou contracte per la construcció del frontis i campanar de la mateixa església.³⁶³ D'altra banda, aquest mateix any també contracten la renovació del santuari de la Bovera per 1.100 lliures.³⁶⁴ Finalment, el 1802 Francesc Albareda pare —resident llavors del Palau d'Anglesola— paga 420 lliures al seu gendre Martí Cudolà, espòs de la seva filla Maria, en concepte de “paga i satisfacció de drets paternals” (dot).³⁶⁵ L'església del Palau d'Anglesola esdevindrà la seva obra més controvertida, sotmesa a diverses visures negatives que determinaran, el 1805, l'abandonament de l'obra per part de Francesc Albareda.³⁶⁶ En un memorial requisitori a causa de la visura negativa, Francesc Albareda fa constar que havia construït sis esglésies amb els seus campanars en sis llocs diferents Ivars d'Urgell, els Arcs, Os de Balaguer, l'església dels escolapis de Balaguer, Rocafort de Queralt i Maldà, així com una capella a la parroquial de Balaguer i els campanars del Poal i Castellnou de Seana “y en ninguna parte se le ha tratado como ahora, con baxeza”, alhora que qualifica la relació o informe dels visors de “notoriamente apasionada y calumniosa”.³⁶⁷

BARBERÀ, JOAN BAPTISTA: mestre de cases de Guimerà. L'any 1772 contracta l'edificació de la capella de Sant Sebastià, a l'església parroquial de Guimerà, juntament amb Ramon Salat, mestre de cases de Santa Coloma de Queralt, i Anton Orich, mestre de cases també

359. AHT: FN Sarraí. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

360. AHCB: FN Balaguer. Pere Gomar i Rovinat. Manual (1793), fol. 186v-188r.

361. AHCB: FN Balaguer. Francesc Giró i Cases. Manual (1798), fol. 106v-108v.

362. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 57v-60r.

363. AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés. Manual (1799), fol. 93r-98v.

364. RAFOLS 1951, vol. I, 11.

365. AHCB: FN Balaguer. Tomàs Balius. Manual (1802), fol. 47v-48r.

366. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1805), fol. 137r-138r.

367. ADS: Fons parroquial. El Palau d'Anglesola.

de Guimerà.³⁶⁸ L'any 1774 signa una època i memorial de les obres que amb Anton Orich havia dut a terme al santuari de la Bovera, a Guimerà, per encàrrec del procurador del duc d'Híjar.³⁶⁹

BATISTE I MIQUEL, MIQUEL:³⁷⁰ dibuixant i tracista de Lleida. Va néixer l'any 1744, fill del també mestre de cases Miquel Batiste i Porta, d'origen tortosí. Fou durant molt temps el dibuixant oficial de la Pària de Lleida. Entre les seves traces figuren la de l'església parroquial d'Alcoletge³⁷¹ i les de Vilanova de Segrià i Benavent de Segrià, rebutjades per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que l'any 1788 tampoc no acceptava la seva traça per a la parroquial d'Altet.³⁷² L'any 1805, juntament amb Batiste Bicardí, també mestre de cases de Lleida, va visurar l'església del Palau d'Anglesola a petició dels comissionats de l'obra, amb resultat negatiu, fet que propicià la renúncia del contractista de l'obra Francesc Albareda.³⁷³

BENACH, FRANCESC: mestre de cases de Cervera. El 1766 fa obres al molí de Vergós.³⁷⁴ El 1776 participa, juntament amb d'altres mestres de cases de la ciutat, en la construcció del cor de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, obra dissenyada per Jaume Padró.³⁷⁵ Finalment, l'any 1784 presenta una relació, juntament amb els mestres de cases Tomàs Borbonet, Marc Gaudier i Magí Vilar, sobre l'estat de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera.³⁷⁶

BISCARRI:³⁷⁷ el primer membre documentat d'aquesta nissaga és Agustí Biscarri, de Tàrrega, tot i que segons el contracte de la capella de Sant Gaietà d'Aitona (1735) sembla que era natural de Tortosa.³⁷⁸ L'any 1729 encara el trobem a Tàrrega treballant al palau de la marquesa de la Floresta, juntament amb Fèlix Roca.³⁷⁹ D'altra banda, el 1732 contracta les obres que s'han de fer al convent de Sant Pere Màrtir de Cervera.³⁸⁰ Aquestes no foren les últimes obres que va fer

368. AHCC: FN Tàrrega. Marià Téz. Manual (1774), fol. 146r-147r.

369. AHCC: FN Tàrrega. Marià Téz. Manual (1774), fol. 146r-147r.

370. Sobre els Batiste vegeu PUIG 2004, 233-285.

371. PUIG 2004, 242-245.

372. PUIG 2004, 233-254.

373. PUIG 2003, 53.

374. AHCC: Comunitat de Preveres de Santa Maria. Consells (1753-1777), fol. 176.

375. AHCC: FN Cervera. Josep Armengol i Perelló. Manual (1776), fol. 45r-49v.

376. AHCC: Fons de la Comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera. Consells (1777-1793).

377. Sobre els Biscarri vegeu PUIG 2003, 166-214.

378. PUIG 2003, 167.

379. AHCC: FN Tàrrega. Marià Téz. Manual (1729), fol. 32v-38r.

380. AHCC: FN Cervera. Ambrós Copons i Fita. Manual (1732), fol. 54r-55v.

per a un convent dominicà, ja que l'any 1735 contracta, juntament amb els mestres de cases de Tàrrega Fèlix i Ignasi Roca, l'església del convent de dominics del Roser de Lleida.³⁸¹ El 1737 un tal Josep Biscarri de Tàrrega —suposem que parent d'Agustí— fa una relació, amb Francesc Soriano, de les voltes que han de fer els empresaris de l'obra de l'hospital de Castelltort de Cervera, Josep Rey i Josep Mestre.³⁸² Isidre Puig³⁸³ considera que abans de 1740 devia contractar les obres de la parroquial de Juneda, juntament amb Fèlix Roca, assidu col·laborador i consogre, ja que el seu fill Ignasi Roca es va casar amb la filla de Biscarri, Maria.

Agustí Biscarri mor l'any 1742 i el 1744 se signen els capítols matrimonials d'Agustí Biscarri menor, fill d'Agustí i Francesca, amb Jerònima Biosca de Guissona, filla de Josep Biosca, pagès de Guissona, i Rosa (el 1758 un tal Josep Biosca, pagès, apareix com a fill del fuster Ramon Biosca, que també té una filla que es diu Jerònima i que es casarà amb el mestre de cases de Cervera Magí Borràs).³⁸⁴ Val a dir que en aquest document Agustí Biscarri es presenta com a mestre de cases de Lleida, on s'hi havia instal·lat el seu pare. Després de la mort d'aquest, Agustí va contractar la continuació de les obres del convent de Sant Domènec en 1742, que el seu pare havia iniciat l'any 1735. Agustí Biscarri menor, doncs, exercirà la major part de la seva vida professional a Lleida, de vegades s'associarà amb els Borràs —originaris de Cervera— com a director de fortificacions. El 1746, en el contracte entre el Comú de la vila de l'Albi i el mestre de cases Ramon Salat per l'obra de l'església parroquial, hi consta que Agustí Biscarri l'havia començat,³⁸⁵ però no sabem perquè va abandonar-la; hem de tenir en compte que Agustí Biscarri pare havia mort feia quatre anys i no sabem quant temps havia estat parada l'obra.

En un document de l'any 1748 Agustí ja figura com a "*albañil de su Majestad*", i esdevé un dels empresaris més actius a la Lleida de l'època, amb la constitució de diverses companyies amb d'altres artífexs del mateix ram. L'any 1752 va associar-se amb els mestres de cases Josep Burria i Francesc Silué i amb el fuster Antoni Solà, amb els quals se'n va a Saragossa per participar en el concurs públic de l'execució de les obres reials. Fruit d'aquest viatge és l'encàrrec de la fabricació de trenta-quatre columnes de jaspí de Tortosa per a la

381. TORRENT 2002, 46.

382. AHCC: Fons Dalmasas. Hospital de Castelltort.

383. PUIG 2003 176-177.

384. AHCC: FN Guissona. Pau Ponces. Manual (1744), fol. 46r-49v.

385. AHCC: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Castelló i Cortina (1746), fol. 55v-58r.

capella de l'església de Nostra Senyora del Pilar de Saragossa.³⁸⁶ El 23 d'abril de 1754 Agustí Biscarri pacta l'última fase de les obres de la parròquia de Sant Andreu de Lleida,³⁸⁷ que havia començat el mestre Magí Borràs. Deu anys més tard, el 1764, Agustí Biscarri i Ignasi Roca s'encarreguen de la construcció dels pavellons militars de Tàrrega,³⁸⁸ la construcció dels quals havia estat contractada l'any 1761 per la companyia integrada per Pau Casanyes, fuster de Lleida, i Josep Verdala, mestre de cases de Balaguer, que, juntament amb Ignasi Roca, visuren unes obres a l'església de Bellpuig.³⁸⁹ El 1770 fa, juntament amb Josep Burria, els plànols per a l'església parroquial de la Fuliola.³⁹⁰ L'any 1772 el trobem, amb Josep Burria, realitzant els plànols per a una nova església parroquial a Tornabous.³⁹¹ Segons Puig, Agustí Biscarri morí de malaltia el 18 de març de 1786 i fou enterrat a l'església dels carmelites calçats, als quals havia dotat amb un aniversari de 100 lliures "a part de la partida de diners, que se me està debent per los Rvts. P. Prior y Religiosos de dit convent per la nova fàbrica de la iglesia de aquest que se està construhint".³⁹²

El seu germà, Marià Biscarri, també fou un dels professionals més reconeguts en el món de la construcció a Lleida. Havia nascut aproximadament cap al 1730.³⁹³ Amb vint-i-cinc anys, el 8 de maig de 1755, el seu germà Agustí pagà a la confraria de mestres de cases de Lleidales 25 lliures estipulades pel mestratge de Marià i l'ingrés a aquesta corporació. Marià Biscarri es va casar amb Francesca Batiste i Miquel, filla d'un altre mestre de cases, Miquel Batiste i Porta, i germana del també mestre de cases Miquel Batiste i Miquel.³⁹⁴ De fet, el 15 de març 1760 Miquel Batiste i Porta es va associar amb Marià i Agustí per fer les obres de la segona pila del pont de Lleida.³⁹⁵ Entre les seves obres a la capital lleidatana destaca, per la controvèrsia que originà, la del

386. PUIG 2003, 168.

387. Juntament amb els mestres Feliu i Ignasi Roca, tots de Tàrrega, va acabar l'església del convent de dominics del Roser, al carrer cavallers (TORRENT 2002, 46-47). Per aclarir el tema, l'església fou iniciada pel seu pare, Agustí Biscarri, el 1735 (col·locació de la primera pedra), i a la seva mort (1741) la va continuar amb un nou contracte el seu fill (nascut el 1718) i els Roca, com ja hem esmentat.

388. AHCC: FN Tàrrega. Ramon Borràs i Borràs (1764), fol. 13r-18r.

389. El 28 de març de 1765, Agustí Biscarri i el seu cunyat Ignasi Roca visuraren unes obres a l'església de Bellpuig (MESTRE 1991, 36).

390. AHN: Consejos. Lligall. 22.619. CADIÑANOS 2005, 114.

391. AHN: Consejos. Lligall. 22.603. CADIÑANOS 2005, 124.

392. PUIG 2003, 170.

393. PUIG 2003, 171.

394. Aquest últim, com veurem més endavant, és qui va contractar en 1761 la construcció del claustre del convent dels dominics al carrer Cavallers.

395. PUIG 2003, 171.

dipòsit d'aigües per a proveir les fonts que havia contractat l'any 1784 associat amb el seu germà, Josep Biscarri, també mestre de cases.³⁹⁶ La primera visura de l'obra, que data de 1786, detectà deficiències greus relacionades amb la qualitat dels materials i, després de diverses inspeccions, l'afer acabà als tribunals, fins que l'any 1789, a causa de l'incompliment del contracte, Josep Biscarri perdé totes les seves propietats i Marià, com a culpable principal del frau, fou empresonat al castell el 1790. El mestre de cases Josep Tarragó fou l'encarregat de continuar l'obra, que s'acabà al desembre de 1792.³⁹⁷ Finalment, el 1796 Marià Biscarri visura l'església de Barberà de la Conca, construïda per Francesc Tomàs i Magí Veciana.³⁹⁸

BLANCAFORT, JOAN: mestre de cases de Bellpuig. L'any 1729 signa un contracte amb Joan Cellerés, mestre d'obres de Talamanca, perquè acabi les obres de l'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig que ell havia començat.³⁹⁹

BONET, RAMON: mestre de cases de Berga. L'any 1792 contracta l'edificació de la nova església parroquial de Sant Jaume de Nalec pel preu de 5.736 lliures i 10 sous.⁴⁰⁰ El 1797 el mateix Ramon Bonet rep de l'Ajuntament de Nalec la quantitat de 291 lliures per les obres addicionals que no s'havien contemplat al preu fet de la nova església.⁴⁰¹

BORBONET: mestres de cases de Cervera. Jaume Borbonet apareix a la relació d'operaris que l'any 1754 treballen a l'obra de la universitat.⁴⁰² Casat amb Francesca Gaudier, membre d'una altra nissaga de mestres de cases, probablement d'origen francès, tingueren dos fills, Tomàs i Jaume, també mestres de cases. L'any 1770 Jaume Borbonet examina, juntament amb Tomàs Gaudier, l'estat de l'església parroquial de Guissona.⁴⁰³ Sabem que l'any 1776 Francesca Borbonet i Gaudier ja era vídua i el mateix any, ambdós germans participen, juntament amb altres mestres de cases de la ciutat, en la construcció del cor de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, dissenyat per Jaume

396. TORRENT, 2002, 58-59.

397. A part de l'obra del dipòsit, pròpiament dita, s'havien de construir diverses fonts, de les quals els Biscarri arribaren a bastir la de la catedral i la de Sant Joan, mentre que Josep Tarragó s'encarregà de la de la plaça de Sant Francesc, la de l'Ensenyança i va dissenyar la de la plaça Major, anomenada Font de les Sirenes (TORRENT, 2002, p. 59).

398. FUGUET 1978, 100.

399. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1729), fol. 29r-33v.

400. AHCC: FN Tàrrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1792), fol. 223r-228v.

401. AHCC: FN Tàrrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1797), fol. 67v-70r.

402. MORA 1997, 89.

403. CADIÑANOS 2005, 115.

Padró.⁴⁰⁴ El 1777 es publica el testament de Marianna Borbonet, muller de Tomàs Borbonet. El 1784 Tomàs Borbonet presenta una memòria, juntament amb els mestres de cases Francesc Benach, Marc Gaudier i Magí Vilar, sobre l'estat en què es troba l'església parroquial de Santa Maria de Cervera.⁴⁰⁵

BORRÀS:⁴⁰⁶ L'any 1716, Fèlix Borràs, mestre de cases de la Llacuna comença l'"obra nova" del santuari de Sant Magí de la Brufaganya.⁴⁰⁷ El primer membre de la nissaga que hi ha documentat a Cervera és Josep Borràs, natural de la Pobla de Claramunt, probablement germà o almenys parent de l'anterior, que arriba el 1721 per contractar, juntament amb els mestres de cases de Biosca, Josep i Hermenter Bages, una part de l'obra de la universitat⁴⁰⁸ després de sisenar el preu fet de Francesc Solà, mestre de cases de Vilanova de Cubelles. Josep Borràs s'havia casat amb Caterina Just, natural del poble de la Llacuna, que va morir el 18 de novembre de 1761 als 81 anys, quan Josep ja era difunt.⁴⁰⁹ Sabem que van tenir almenys quatre fills, els tres barons van esdevenir mestres de cases, i la filla, Maria, es va casar amb el també mestre de cases Ramon Riambau.

L'11 d'octubre de 1722 Josep Borràs, aquesta vegada associat amb Josep Molner, de Vilanova de Palafoles, contracta a preu fet l'arrencada de la pedra per a l'obra de la universitat. L'any 1728 la companyia formada pels mestres de cases Josep Borràs, que aquí apareix com a mestre de cases de la Pobla (suposem de la Pobla de Claramunt), Francesc Solà, de Vilanova de Cubelles; Francesc Oliva, de Creixell; Pau Estela, de Vilavella; Josep Morondó, de Torelló; Domènec Tomàs, d'Argensola; Jaume Romeu, d'Igualada, i Joan Combelles, de Biosca, sisenen al preu de l'obra estipulat pels empresaris barcelonins Torrents i Campins, per la qual cosa es converteixen en els nous empresaris de l'obra de la universitat.⁴¹⁰

L'any 1730 les obres es van haver de parar per problemes econòmics, d'altra banda freqüents al llarg de tota la construcció. Sense feina a la universitat des de 1730, Josep Borràs, amb Joan Cots i Pau Estela, contracta el 1732 les obres de la capella dels Dolors a Cervera,

404. AHCC: FN Cervera. Josep Armengol i Perelló. Manual (1776), fol. 175r-179v.

405. AHCC: Comunitat de Preveres. Consells (1784), fol. 87r.

406. Sobre els Borràs vegeu GARGANTÉ 2002a, 111-137 i PUIG 2002-2003, 67-333.

407. RAFOLS 1951, 156, vol. I.

408. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1721), fol. 43r-48v.

409. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Capítols matrimonials (1737-1750), fol. 150v.

410. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1728), fol. 98r-101v.

en aquest document hi apareix com a mestre d'obres de la ciutat.⁴¹¹ L'any 1738 Josep Borràs i la seva companyia intenten reprendre les obres de la universitat, però ja havien estat novament contractades als empresaris de Barcelona Prats i Torrents i, a més, Josep Borràs i els seus companys han de pagar una quantitat per un error en la relació de materials i utensilis que havien fet en abandonar l'obra l'any 1730.⁴¹² Un cop resolt el conflicte i renunciant a qualsevol pretensió sobre la continuació de l'obra de la universitat, Josep Borràs s'encarregà de les obres amb el seu fill gran, Magí, a la capella del Sant Crist Trobat de Lleida.⁴¹³

Magí Borràs, hereu i el fill més important, va néixer el 1717 i era natural del Santuari de Sant Magí. El 1737 el documentem per primera vegada com "*juvenis magister domorum*".⁴¹⁴ Va signar capítols matrimonials l'11 de gener de 1738 —als vint anys— amb Magdalena Solà, donzella de disset anys i natural de Barcelona, filla de Francesc Solà, mestre de cases natural de la vila de Vilanova de Cubelles —un dels proveïdors de l'obra de la universitat juntament amb Josep Borràs—, i de Maria Miró, residents a Cervera. Això no obstant, aquest matrimoni no es va dur a terme. Finalment, després d'alguns problemes amb la justícia, es casarà amb Jerònima Biosca, filla del fuster de Guissona Ramon Biosca,⁴¹⁵ i ben aviat s'establirà definitivament a la ciutat de Lleida. No sabem si és arran d'aquest matrimoni i de la relació amb els Biosca de Guissona que els Borràs comencen a treballar majoritàriament a Guissona, abandonant Cervera.⁴¹⁶ L'any 1745 Magí i el seu germà petit, Fèlix Borràs (que encara consten com a naturals de Cervera "*en Guissona habitantes*") contracten les obres del convent de Santa Mònica, del qual Magí dissenya els plànols.

Instal·lat a Lleida, el 1751 Magí Borràs era un dels visuradors ordinaris de l'Ajuntament.⁴¹⁷ El 1755 actuava com a "*maestro de obras del Rey nuestro Señor*",⁴¹⁸ possiblement fou nomenat uns anys abans, ja que, d'una banda, 1746 Magí Borràs i Ermengol Anglés redactaren un memorial sobre l'estat de conservació de la Seu Vella i, de l'altra, entre l'estiu de 1749 i l'hivern de 1752 la companyia de Magí Borràs va dur a terme diverses campanyes constructives.⁴¹⁹ En un document

411. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1732), fol. 56v-59r.

412. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1738), fol. 175v-178r.

413. Aquesta informació ens l'ha facilitada l'historiador Raül Torrent.

414. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita (1736-1737).

415. AHCC: FN Guissona. Josep Cava (1739).

416. AHCC: FN Guissona. Josep Cava (1741).

417. PUIG 2002-2003, 170-216.

418. AHPL: FN Lleida. Bonaventura Berga (1755). PUIG 2002-2003, 170-216.

419. MUÑOZ CORBALÁN 1991, 388-390. PUIG 2002-2003, 231-278.

datat el 25 de febrer de 1750, hi consta que Magí va rebre de Pedro López Bueno, durant els anys 1747 i 1748, diferents càrregues de fusta per a la construcció del pont de Lleida i altres obres seves, i que encara devia 295 lliures i 16 sous que li demanen insistentment.⁴²⁰

A més d'intervenir parcialment en les construccions de la capella del Sant Crist Trobat de l'església de Sant Llorenç i de l'església de Sant Andreu de Lleida (1749), Magí Borràs contracta les obres de l'església del Poal, l'any 1742 per 600 lliures; de la d'Aspa el 1746 per 1.700 lliures, i de la de Golmés, el 1747 per 6.500 lliures. El mateix any, 1747, Magí Borràs i Joan Cots, mestre de cases resident a Cervera però que és natural de Manresa, per 3.000 lliures s'encarreguen de l'edificació de la casa nova de Francesc Desvall, marquès i senyor del Poal. Disposaven de tres anys per bastir-la al lloc on hi havia l'antic castell o casa del senyor, segons la planta que Magí i Josep "tenen entregada a dit Señor del Poal" i s'hi especifica que la col·locació dels embigats dels trebols havien de ser com els de la casa del senyor Narcís Bufalà de Bellvís. El 1749 Magí Borràs, Josep Burria, Fèlix Borràs, Pau Borràs, Raimon Rimbau, Remigi Burria i Dídac Roteta s'associaren per tal d'edificar totes les obres que durant cinc anys es fessin a càrrec del rei a Lleida, Cardona, Berga, la Seu d'Urgell i Tortosa. No obstant això, els Burria abandonaven la societat el 2 de març de l'any següent i cedien als Borràs els drets de les obres contractades.⁴²¹ Borràs construïa l'"asud, o pressa de Rio Segre", al seu pas per Vilanova de la Barca, juntament amb Miquel Batiste i Porta.⁴²²

L'any 1751, l'empresari barceloní Esteve Subiràs subcontracta la represa de l'obra de la Universitat de Cervera a Magí Borràs —que li havia fet de fiador—, fill de Josep Borràs, mestre de cases procedent de la població de la Llacuna que s'havia instal·lat a Cervera atret per les obres de la gran acadèmia. L'acte de cessió se signa davant el notari Pau Ponces a Guissona, vila a la qual Magí estava vinculat familiarment —la seva esposa n'era originària i el seu germà Fèlix s'hi havia establert definitivament— i on devia residir. Entre 1753 i 1754 es plantejaren un seguit d'interrogants als professionals de l'obra de la universitat per valorar l'estat de la fàbrica i els problemes abans de continuar l'edificació.⁴²³ Un dels vint interrogats fou el mestre de cases Joan Cots, el 9 de febrer de 1754; a una de les preguntes contestà que ell i Magí Borràs havien estat nomenats per l'agent fiscal de l'antiga

420. AHPL: FN Lleida. Bonaventura Berga (1750). PUIG 2002-2003, 170-216.

421. AHPL: FN Lleida. Bonaventura Berga (1750). PUIG 2002-2003, 170-216.

422. AHPL: FN Lleida. Ignasi Soldevila (1765). PUIG 2002-2003, 170-216.

423. MORA 1991, 88-89.

Junta d'Obres de la Pontifícia i Reial Universitat de Cervera el mes de maig de 1746 per visurar “*algunas partes de dicha Real fábrica de la Universidad*”, com ara l'acabament de la façana principal. Sobre l'enfonsament de “*parte del enlosado, y techo de las galerias descubierta del Frontis de dicha Universidad*” en 1740, Joan Cots va respondre que ell i Magí Borràs anaren a reconèixer “*l'enlosado, envigado, techo y bóveda*”, certificant-ne l'estat ruïnós.⁴²⁴

És possible que a causa de les obres al castell de Sant Ferran, Magí es traslladés a Figueres, per la qual cosa suposem que atès el càrrec i les obligacions que tenia en aquesta ciutat, Magí decideix cedir al seu germà Fèlix i als mestres Josep Burria, Miquel Batiste i Ramon Biosca l'obra de la universitat que havia subcontractat sis anys abans.⁴²⁵ El document data del 28 de maig de 1757 i el mateix dia Josep Burria, Fèlix Borràs, Miquel Batiste⁴²⁶ i Ramon Biosca en signen un altre segons el qual accepten la cessió i prometen complir els pactes acordats, alhora que signen el que s'anomena “acte de companyia”. No sabem què va succeir amb aquesta cessió i amb la companyia; el cas és que apareix un subcontracte datat el dia 6 de juny del mateix any —és a dir, uns deu dies després de l'operació—, en el qual l'empresari Esteve Subiràs atorga la continuació de l'obra de la universitat als mestres de cases Josep Reyt i Jaume Borbonet.⁴²⁷ Magí Borràs va morir entre març i setembre de 1761.

El segon fill de Josep Borràs, Pau, també mestre de cases, va intervenir a les obres de la Universitat de Cervera contractat l'any 1751 —juntament amb Francesc Romeu i Josep Reyt— per fer l'enderroc dels elements que no es contemplaven en el nou projecte de l'enginyer Miquel Marín i que s'havien fet segons el projecte de Francesc Soriano de l'any 1729.⁴²⁸

El 1752 se signen els capítols matrimonials de Pau Borràs —s'especifica que el seu pare, Josep, ja havia traspassat— amb Magdalena, filla de Josep Morondó, mestre de cases de Cervera, procedent de Torelló, que amb Josep Borràs és un dels contractistes de l'obra de la univer-

424. AHCC, Universitat de Cervera, caixa 7.

425. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1757), fol 174r-179v.

426. Dibuxant i tracista de Lleida. Durant molt temps fou el dibuxant oficial de la Paeria de Lleida. Va dissenyar l'església parroquial d'Alcoletge. L'any 1788 va dibuixar els plànols de la nova església parroquial d'Altet que van ser rebutjats per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que els va encarregar de nou a l'arquitecte barceloní Simó Ferrer.

427. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1757), fol. 207v-209v.

428. MORA 1991, 95.

sitat l'any 1728.⁴²⁹ El 1767 Pau Borràs, que ja apareix com a “Mestre de la Real Fàbrica de la Ciutadella de Figueres” contracta, juntament amb el mestre de cases lleidatà Josep Miquel, les obres d'acabament de l'església de Golmés que havia començat el seu germà Magí vint anys abans.⁴³⁰ Pau Borràs va redactar, el 1771, un informe sobre l'església parroquial de Guissona segons el qual l'estat de conservació de l'edifici era lamentable a causa de l'ensorrament que va tenir lloc a primers d'octubre de 1769.⁴³¹

El tercer dels germans, de qui ja n'hem parlat, és Fèlix Borràs, el trobem documentat l'any 1744 quan contracta, juntament amb Ramon Biosca —sogre de Magí—, l'obra de la peixera de Pinyana,⁴³² a prop de Lleida. El 1772 el trobem examinant, juntament amb Ignasi Roca, l'estat en què es trobava l'església parroquial de Tornabous.⁴³³ L'any 1773 apareix com a mestre de cases de Guissona i proveïdor de l'obra “*de mampostería de San Fernando de la vila de Figueres*”.⁴³⁴ L'any 1774 contracta, juntament amb el pagès de Vilagrassa Jaume Tomàs, la construcció del campanar de l'església parroquial de Sant Martí de Maldà que havia estat dissenyat per l'arquitecte Josep Prat Delorta. Aquesta ambiciosa obra no va estar exempta de conflictes, ja que l'any 1778 documentem un requeriment o intima que es fa a Fèlix i a Isidre Borràs, pare i fill, per incompliment del contracte de l'obra del campanar que sembla que havien deixat inacabat. Dos anys abans, el 1776, el mateix Fèlix Borràs havia contractat una obra d'encara més envergadura: la construcció de l'església parroquial i col·legiata de Santa Maria de Guissona, la vila on tenia fixada la residència, amb un pressupost inicial de 80.000 lliures. Aquesta fou segurament la raó per la qual va deixar de banda les obres a Sant Martí, tot i que probablement les va acabar d'una manera o d'una altra. És evident que amb totes aquestes obres no podia donar a l'abast i per això concedeix poders al mestre de cases de Figueres Francesc Nogué —el nomena procurador— per tal que pugui cobrar o fer gestions en nom seu.

L'any 1779 contracta, juntament amb Jaume Vall i Francesc Montalar, tots mestres de cases, la construcció de la nova església parroquial de Sant Martí de Sèsqueioles. L'any següent, Fèlix Borràs consta com

429. AHCC: FN Cervera. Antoni Balius: Capítols matrimonials /Inventaris (1750-1761), fol. 304v.

430. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Térez. Manual (1767), fol. 34r-37v.

431. CAMPS; SANTAELÀRIA 1982, 321.

432. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1744), fol. 184r. Fa de testimoni el mestre de cases Pau Verdala de Balaguer.

433. AHN: Consejos. Lligall 22.603. CADIÑANOS 2005, 124.

434. AHPL: FN Lleida. Josep Castelló i Roca (1773). PUIG 2002-2003, 170-216.

a successor dels béns que van pertànyer al seu germà Magí Borràs “mestre major de les obres reals de la vila de Figueres”. També es va encarregar de les obres i reparacions de “la fàbrica, o cañeria de la nova font de la vila de las Borjas Blancas de Urgell”, per aquesta feina va rebre 342 lliures, 11 sous i 3 diners, en concepte del seu jornal, el dels manobres i els materials emprats.⁴³⁵ L'any 1786 Fèlix Borràs fa testament i el seu fill Isidre —mestre de cases que apareix documentat, juntament amb el seu pare, a les obres reials del castell de Figueres i a les del campanar de Sant Martí de Maldà— esdevé hereu universal mentre que als altres fills els dona un suplement a la legítima.⁴³⁶ També mana que paguin 20 lliures a Domingo, el seu segon fill i mestre de cases, per la feina que va fer a les cases del canonge Foraster i del doctor Coma de Guissona.

Genealogia dels Borràs:

Josep Borràs	Magí Borràs + Jerònima Biosca ⁴³⁷	
+	= Pau Borràs + Magdalena Morondó	
Caterina	Fèlix Borràs + Teresa Torrent	= Isidre Borràs
		Domingo Borràs
		Salvador Borràs
		Antònia Borràs
		+
		Joan Rosales

BRUNET, Joan: mestre de cases d'Agramunt. L'any 1764 construeix la cúpula de la capella dels Socors d'Agramunt⁴³⁸ i el 1779 signa un contracte, juntament amb els mestres d'obres Joan i Josep Poch, també d'Agramunt, per a picar la pedra per a l'obra del col·legi de Sant Bonaventura de la mateixa població.⁴³⁹

435. AHPL: FN Lleida. Josep Castelló i Roca (1784). PUIG 2002-2003, 170-216.

436. De la unió entre Fèlix Borràs i Teresa neixen quatre fills: Isidre Borràs, Domingo Borràs, mestres de cases, Salvador Borràs, doctor, i Antònia, casada amb Joan Rosales de Lleida.

437. Filla del fuster Ramon Biosca de Guissona. Curiosament, duu el mateix nom que l'esposa del mestre de cases Agustí Biscarri —també Jerònima Biosca—, que era filla del pagès Josep Biosca —fill del fuster Ramon Biosca— i, en conseqüència, neboda de la Jerònima Biosca que es casa amb Magí Borràs.

438. PONS I FARRÉ 1936, 56.

439. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1779), fol. 87r-90v.

BRUNET, Ramon: mestre de cases de Guissona. El 1749 apareix documentat en una època de les obres que havia realitzat al castell de Bellveí per encàrrec de Martí Roca, negociant de Guissona. L'any 1765 contracta l'obra de la nova parroquial de Sant Salvador de Tarroja per 1.425 lliures.⁴⁴⁰ El 1772 documentem un tal Miquel Brunet, mestre de cases de Guissona, que suposem que és germà de Ramon, ja que al testament, datat el 1773, de Maria Brunet i Folch —muller de Francesc Brunet, pagès de Guissona—, diu que és la mare de Miquel, Francesc i Ramon Brunet.

BURRIA, Josep:⁴⁴¹ nascut, probablement, l'any 1697, en algun poble de la Franja de Ponent que desconeixem, Josep Burria és un dels artífexs més actius del set-cents a la plana lleidatana. La seva vasta activitat ja està consignada en un qüestionari realitzat pel Capítol de Lleida sobre com sufragar la construcció de les esglésies. A la primera qüestió sobre "*Si es práctica inmemorial en el obispado de Lérida, que las fábricas de las nuevas iglesias, sus ensanches, reparos y ornamentos, los paguen los lugares respectivos, sus parroquias, y terratenientes...*", Josep Burria respongué que "*haviendo construído dentro del obispado de Lérida las parroquiales de Ossó, Candasnos, Belilla de Cinca, Massalcoreig, Torres de Segre, Zaidín, Binéfar, Almunia de San Juan, Estadilla, Estada y Estiche, ni un maravedís ha cobrado de los decimados, y todas las fábricas las costearon los particulares por medio de algun impuesto en frutos*". En el mateix document també es refereix que Josep Burria havia fet els plànols de l'església parroquial de Sant Esteve de Llitera. Sembla que també construí l'església de Rosselló, va realitzar la traça de la d'Aitona i l'eixamplament de la de Menàrguens i va fer la taxació i la visura dels temples de Sudanell, Llardecans, Alcoletge i Torrefarrera. Formà companyia o societat amb altres mestres de reputació de Lleida, com els Biscarri, i estigué en contacte amb grans obres del moment, com la construcció del santuari del Pilar de Saragossa, pel qual, juntament amb Agustí Biscarri i Francisco Silué, havien de realitzar trenta-quatre columnes de jaspi de Tortosa —obra, però, que subcontractaren el 1752. El mateix any havia format companyia amb aquests artífexs, més el fuster Antoni Solà, per tal de realitzar les "obres y reparos del Rey en lo Regne de Aragón". L'any 1749

440. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1765). Fol. 204r-209r.

441. Josep Burria ha estat estudiat més profusament per Isidre Puig (2004) i Raül Torrent (1999), per la qual cosa només el ressenyarem de forma breu, en tant que la seva activitat a la Segarra i l'Urgell sembla que se circumscriu, bàsicament, a l'execució d'alguns projectes d'esglésies. De l'article d'Isidre Puig sobre els Burria, publicat l'any 2004, n'extreiem la major part de la informació sobre la seva activitat a les terres de Lleida.

també havia format companyia, juntament amb el seu fill Remigio, amb Magí, Pau i Fèlix Borràs, Raimon Riambau i Diego Roteta, per edificar les obres que durant cinc anys es fessin a càrrec del rei als llocs de Lleida, Cardona, Berga, la Seu d'Urgell i Tortosa; no obstant això, els Burria deixaven la societat el mes de març de l'any següent. La gran obra que marcà l'última etapa de Josep Burria, però, fou la catedral nova de Lleida, per a la qual havia presentat una proposta d'emplaçament l'any 1741 i un projecte l'any 1761, que no fou el que s'executà —la proposta de Burria, amb un tester de perfil mixtilini, era força retardatària i desfasada respecte les propostes més acadèmiques dels enginyers com Cermeño o Prat. Amb tot, Burria esdevingué mestre major de les obres de la catedral.

Pel que fa a la seva activitat relacionada amb la Segarra i l'Urgell, cal assenyalar que l'any 1757 el mestre de cases cerverí Magí Borràs cedeix —per haver-se de traslladar a les obres del Castell de Sant Ferran de Figueres— la realització de l'obra de la Universitat de Cervera a Fèlix Borràs, Miquel Batiste, Ramon Biosca i Josep Burria. L'any 1770 fa, juntament amb Agustí Biscarri, els plànols de la que havia de ser la nova església parroquial de la Fuliola i, també amb Biscarri, fa la traça d'una nova església per al poble de Tornabous, que finalment no es va dur a terme. Una de les seves últimes obres seria, sens dubte, la taxació —juntament amb el mestre d'obres barceloní Marià Enrich— i un primer projecte per a l'església parroquial i col·legiata de Santa Maria de Guissona.

CAMPS I PASTÓ, Francesc (pare) i CAMPS I JOVER, Francesc (fill): mestres de cases de Cervera. Els capítols matrimonials de Francesc Camps i Jover, amb Margarida Lluch daten de 1751.⁴⁴² No sabem si és aquest mateix o encara és el pare qui contracta l'any 1750, juntament amb Domènec Tomàs, mestre d'obres també de Cervera, l'obra de l'església parroquial de Sarral per 6.800 lliures. D'altra banda, entre 1753 i 1754 trobem també un Francesc Camps treballant a la universitat —suposem que es tracta del fill. L'any 1757 visura, juntament amb Magí Vilà, l'obra dels ponts de Jorba i Santa Maria del Camí.⁴⁴³ Sabem que el 1761 tenia quaranta anys.

CARRERAS, Josep: mestre de cases de Calaf. L'any 1786, juntament amb el mestre de cases Joan Quingles, signa un contracte amb els administradors de l'obra de l'església parroquial de Sant Jaume de Calaf per tal de picar la pedra per a la construcció del nou campanar.⁴⁴⁴

442. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons. Capítols Matrimonials (1751), fol. 89r-95v.

443. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1757), fol. 39r-46r.

444. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1786), fol. 22v-25v.

CASALS, Josep: mestre de cases de Calaf. L'any 1756 contracta, juntament amb Anton Cassan, també de Calaf, l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de les Oluges per 1.065 lliures.⁴⁴⁵

CASANYER, Benet: mestre de cases de Ripoll. L'any 1782 contracta l'obra de l'església parroquial de Granyena.⁴⁴⁶ El 1776 havia contractat unes obres al santuari de Sant Pere de Montgrony que finalment no es van arribar a realitzar.⁴⁴⁷ Després de l'obra de l'església de Granyena, s'instal·la a Lleida i l'any 1805 visura l'església parroquial del Palau d'Anglesola que construïa el mestre de cases d'Os de Balaguer Francesc Albareda. Aquest no dóna credit a la visura negativa que Casanyer fa de la seva obra i al·lega que aquest era "*persona poco conocida el oficio, sin domicilio fixo y sospechoso al respondiente por motivos particulares*".⁴⁴⁸

CASES, Domingo: mestre de cases de Tarragona. L'any 1777 contracta l'obra de la parroquial dels Omells de Na Gaia.⁴⁴⁹

CASSAN, Anton: mestre de cases de Calaf. L'any 1756 contracta, juntament amb Josep Casals, també de Calaf, l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de les Oluges per 1.065 lliures.⁴⁵⁰ Durant aquest tercer quart de segle el trobem com a director i mestre principal de l'obra del nou convent de Sant Ramon de Portell i així apareix en diversos pagaments des de 1760 i durant tota la dècada. De la mateixa manera, veiem que l'any 1760 per 258 jornals li paguen 77 lliures. L'any 1764 li paguen 30 lliures de la soldada de dos anys del seu aprenent. Aquests pagaments els trobem fins el 1768, quan li paguen 73 lliures i 16 sous per 245 —cinc jornals.⁴⁵¹ D'altra banda, també hem trobat documentat un tal Pere Joan Cassan —no sabem si parent d'Anton— com a mestre de cases actiu a Cervera l'any 1746. Finalment, l'any 1786 sabem que Francesc Cassan —podria ser fill d'Anton— dirigia les obres del santuari de la Mare de Déu del Portal de Prats de Rei,⁴⁵² que s'havia començat l'any 1765, amb la possible intervenció d'Anton Cassan.

CELLERÉS, Joan: mestre de cases de Talamanca. El 1729 continua les obres de l'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig, que havia iniciat Joan Blancafort.⁴⁵³

445. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius i Marot. Manual (1756), fol. 67r-70r.

446. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1782), fol. 48r-54r.

447. RAFOLS 1951, vol. I.

448. AHCC: FN Bellpuig. Antoni Soler. Manual (1805), fol. 185r-190r.

449. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover, Manual (1777), fol. 85r-90v.

450. AHCC: FN Cervera. (1756), fol. 24r-29v.

451. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibres de comptes (1758-81).

452. VILA I SALA 1913, 89.

453. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1729), fol. 45r-48v.

COTS, Joan: mestre de cases de Cervera, anomenat “lo Manresà”, probablement fent referència al seu lloc d’origen o al de la seva família. L’any 1732 contracta, juntament amb Josep Borràs i Pau Estela, tots mestres de cases de la mateixa ciutat, la conclusió i perfeccionament de la capella de la Mare de Déu dels Dolors, segons el disseny de Francesc Soriano. Durant els anys 1753 i 1754 el documentem treballant a l’obra de la Universitat de Cervera i, finalment, l’any 1756 contracta les obres que s’han de dur a terme a l’hospital de pobres de Tàrraga. El 1761 treballa al castell d’Argentera.⁴⁵⁴

ESPINET, Ramon: mestre de cases del Palau d’Anglesola. L’any 1784 va contractar l’obra de l’església parroquial d’Utxafava per 2.900 lliures.⁴⁵⁵ Al cap d’un mes, però, el mestre de cases de Castellnou de Seana, Pasqual Ribalta, ofereix fer la mateixa obra rebaixant el preu una sisena part, per la qual cosa aconseguix adjudicar-se finalment l’obra.⁴⁵⁶ L’any 1773 documentem un tal Carles Espinet com a mestre de cases d’Agramunt, sense saber si hi ha cap parentiu amb Ramon Espinet.

ESTELA, Pau: mestre de cases de Cervera, originari de Vilavella. Podem suposar que arriba a Cervera amb motiu de la construcció de la universitat, l’any 1738 hi està treballant.⁴⁵⁷ El 1732 contracta l’obra de la capella dels Dolors de Cervera amb els mestres d’obres Joan Cots i Josep Borràs.⁴⁵⁸ Els Estela s’afinen definitivament a Cervera i durant tot el segle XVIII formen part del gremi de mestres de cases. L’any 1776 Ambròs Estela, fill de Ramon Estela —que podem creure que és fill de Pau— es casa amb Maria, filla d’un altre mestre de cases cerverí, Magí Vilar.⁴⁵⁹

FONT, Miquel: mestre de cases de Bellpuig. El 1765 signa un contracte per emblanquinar l’interior de l’església parroquial de Sant Nicolau i Santa Maria de Bellpuig.⁴⁶⁰

FORGUES, Josep: mestre de cases de Calaf. El 1763 examina l’estat del campanar de Rubinat amb Josep Perelló, mestre de cases de Sant Antolí.⁴⁶¹

454. AHCC: FN Cervera. Magí Solsona i Josa. Manual (1759-61), fol. 79r-83v.

455. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 28r-33v.

456. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 285v-290v.

457. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1738), fol. 183r-187r.

458. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1732), fol. 71r-74v.

459. AHCC: FN Cervera. Antoni Balius. Capítols matrimonials i testaments (1776), fol. 16r-19r.

460. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1765), fol. 37r-42v.

461. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1763), fol. 85r-91r.

GARRIGA, Joan i GARRIGA Francesc: mestres de cases d'Ivorra. El 1701 contracten l'obra de la nova capella de la Mare de Déu del Claustre de la catedral de Solsona.⁴⁶² Joan Garriga havia realitzat el seu aprenentatge durant la construcció del santuari de Santa Maria d'Ivorra, al costat del mestre de cases manresà Gaspar Roca.⁴⁶³ Segons un document del 23 d'agost de 1676, Joan Garriga, fadrí, paga 30 lliures al mestre Gaspar Roca en concepte del seu aprenentatge.⁴⁶⁴ També serà l'aprenent de Gaspar Roca a l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Tàrrega.⁴⁶⁵

GAUDIER:⁴⁶⁶ mestres de cases de Cervera, originaris d'Igualada. Sabem que un tal Marc Gaudier o Godier dissenya, el 1692, el campanar de l'església de Sant Martí de Ssegueioles.⁴⁶⁷ El primer membre d'aquesta nissaga afincat a Cervera és Francesc Gaudier, l'any 1717 fa obres a casa de Raimon Huguet (en aquest document consta com a natural d'Igualada i resident a Cervera).⁴⁶⁸ El mateix any, al setembre, apareix com a mestre d'obres de Cervera i fa obres al molí de Francesc Rabassa. D'altra banda, també tenim notícia d'un tal Pau Gaudier, mestre d'obres d'Igualada —suposem que podria ser germà de l'anterior—, que el 1717 construeix el cambril de l'església dels Dolors d'aquella ciutat.⁴⁶⁹ Del matrimoni entre Francesc Gaudier i Maria neixen almenys una filla i quatre fills: Tomàs, Marc, Pau i Francesc, tots mestres de cases que consten a tots els documents com a naturals de Cervera. Així doncs, Francesc i Maria, juntament amb el seu fill Tomàs, creen un censal a favor de la confraria de Sant Joan i Sant Eloi el 10 de juny de 1731. De la mateixa manera, el 1732 Francesc i Marc Gaudier, pare i fill, contracten les obres de l'església i convent de Sant Magí de la Brufaganya.⁴⁷⁰ L'any 1737 és Marc Gaudier qui contracta, juntament amb Ramon Riambau, l'obra de la sagristia de la capella del Roser del convent de Sant Pere Màrtir de Cervera. L'any 1764, Pau Gaudier, vidu i fill de Francesc Gaudier, fa capítols matrimonials amb Paula, vídua de Jaume Casamor. El 1769 sabem que el mateix Pau Gaudier té 54 anys i el seu germà, Francesc Gaudier, 42. L'any 1761 els germans Gaudier, Tomàs, Pau i Francesc (a excepció de Marc) havien contractat, amb Josep Reyt i Francesc Orovitg, també mestres de cases ceriverins,

462. AHCS: FN Solsona. Ramon Vallonga (1701).

463. ADS: Parroquial Ivorra. Notarial. Nadal Millàs (1676).

464. ADS: FN Ivorra. Francesc Pallarés (1661-1680), fol. 87.

465. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 184.

466. Sobre els Gaudier vegeu GARGANTÉ 2003b, 123-139.

467. GARÍ 1991, 335.

468. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1717), fol. 254r-259v.

469. RAFOLS 1751, vol. II.

470. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1732), fol. 77v-80r.

la casa del noble Manuel de Siscar i Fivaller a Agramunt. Pel que fa a altres obres, sabem que l'any 1766 el capità reformat d'infanteria Simó Grau d'Alinyar paga a Francesc Gaudier unes 325 lliures del total del preu fet de l'obra de l'església de l'hospital de Castelltort. El 1770 Tomàs Gaudier, juntament amb Jaume Borbonet fa l'informe diagnòstic de l'església parroquial de Guissona i dos anys més tard reconeixia, juntament amb Magí Vilar, l'estat de l'església parroquial de La Sentiu i el campanar de Calaf. Finalment, l'any 1773 reconeix el temple parroquial de Su i en fa el projecte per a la seva reparació, valorada en 680 lliures.⁴⁷¹ El 1780 documentem un tal Francesc Gaudier,⁴⁷² prevere de la comunitat de Sant Nicolau de l'església parroquial de Cervera. També apareix una tal Francisca Gaudier, vídua de Jaume Borbonet. L'any 1784, Marc Gaudier presenta una relació, juntament amb els mestres de cases Tomàs Borbonet, Francesc Benach i Magí Vilar, sobre l'estat en què es troba l'església parroquial de Santa Maria de Cervera.⁴⁷³ L'any 1786 Marc Gaudier s'adjudica les obres d'ampliació de la Paeria de Cervera, segons el disseny de Jaume Padró, per les quals cobrarà 500 lliures. Duran i Sanpere li atribueix l'autoria de l'escut del portal i de les mènsules del balcó afegit, tot i que enlloc hem trobat que Marc Gaudier hagués realitzat mai feines relacionades amb l'escultura. D'altra banda, al contracte de l'obra de Marc Gaudier s'especifica que les figures de les mènsules que han de sostenir les llosanes dels balcons han de ser semblants a les dels altres dos balcons, però sense que n'hi pugui haver dues d'iguals, a més cal presentar els dibuixos de les figures abans de procedir a llur execució.⁴⁷⁴

JENER, Josep: fuster d'Agramunt. L'any 1761 signa un contracte amb els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola per tal de construir, juntament amb el fuster Anton Rialp, les portes i finestres del col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.⁴⁷⁵

LLUCH, Miquel: mestre de cases de Pujalt. En una visita pastoral de l'any 1778 en què el bisbe de Vic dóna permís per a construir una nova església a Pujalt, apareix citat com a "architector" de la parròquia, alhora que n'és escollit com a únic obrer.⁴⁷⁶ El 1779, juntament amb Josep Manyós —mestre de cases de Cervera—, certifica la necessitat

471. CADIÑANOS 2005, III, 121 i 122.

472. Consta com a fill de Francesc Gaudier, mestre de cases, i Maria Gaudier i Bargalló.

473. AHCC: Fons de la Comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera. Consells (1777-1793), fol. 138r.

474. AHCC: Municipal. Llibres d'actes i negocis (1785-1788), fol. 95.

475. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163v-164v.

476. ABEV: Visites pastorals. 1778 (21 de juliol), fol. 192.

de canviar l'emplaçament de la nova església parroquial que s'ha de construir a Sant Martí de Sesgueioles per un lloc pla i ampli al centre del poble.⁴⁷⁷

LÓPEZ, Francisco (major) i LÓPEZ, Francisco (menor): mestres de cases de Barbens. L'any 1744 contracten la reconstrucció de l'església parroquial de Sant Joan de Castellnou de Seana per 1.775 lliures. L'esposa de Francisco López, major, Isabel López Vendrell, actua com a fermança en el contracte.⁴⁷⁸

MANYÓS, Josep: mestre de cases de Cervera. L'any 1776 participa, juntament amb d'altres mestres de cases, en la construcció del cor de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera.⁴⁷⁹ Al mateix document també hi apareix un tal Ignasi Manyós que cobra 27 lliures per 135 jornals. L'any 1779, amb Miquel Lluch —mestre de cases de Pujalt— certifica la necessitat de canviar l'emplaçament de la nova església parroquial que s'ha de construir a Sant Martí de Sesgueioles.⁴⁸⁰

MESTRE, Joan: fuster de Cervera. L'any 1775 contracta les obres que s'han de fer al col·legi major de l'Assumpta de la ciutat de Cervera, pel preu de 1.190 lliures.⁴⁸¹

MIQUEL, Josep: mestre de cases de Lleida. L'any 1767 contracta, juntament amb Pau Borràs, l'acabament de l'església parroquial de Golmés.⁴⁸² També participa a l'obra de l'església parroquial de Sudanell.⁴⁸³

MONTALAR, Francesc: mestre de cases de Conill. El 1779 contracta l'obra de l'església parroquial de Sant Martí de Sesgueioles, forma una companyia amb els mestres d'obres Jaume Vall de la Manresana i Fèlix Borràs de Guissona.⁴⁸⁴

NICOLAU, Ramon: mestre de cases de Guimerà. El 1726 contracta les obres del santuari de la Mare de Déu de la Bovera, a Guimerà.⁴⁸⁵

ORICH, Anton: mestre de cases de Guimerà. El 1772 contracta l'edificació de la capella de Sant Sebastià a l'església parroquial de Guimerà, amb Ramon Salat, mestre de cases de Santa Coloma de Queralt, i Joan Baptista Barberà, mestre de cases també de Guimerà.⁴⁸⁶ L'any

477. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 23r-27v.

478. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1744), fol. 95v-99r.

479. AHCC: FN Cervera. Josep Armengol i Perelló. Manual (1776), fol. 123v-125v.

480. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 23r-27v.

481. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1775), fol. 134v-137r.

482. AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez. Manual (1767), fol. 78r-81v.

483. PUIG 2002-2003, 234-267.

484. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 23r-27v.

485. CAPDEVILA 1929, 19.

486. AHCC: FN Tàrraga. Pere Vila i Coll. Manual (1772-1773), fol. 32v-34r.

1774 signa una època i memorial de les obres que amb Joan Baptista Barberà havia dut a terme al santuari de la Bovera, a Guimerà, per encàrrec del procurador del duc d'Híjar.⁴⁸⁷

ORIOI (o ORRIOLS), Jacint: mestre de cases de La Fuliola. L'any 1770 examinà l'estat en què es trobava l'església vella de La Fuliola i el mateix any li és adjudicada la construcció d'una església nova per la quantitat de 6.800 lliures. L'obra no s'arribà a realitzar i fou contractada de nou l'any 1773 pel mestre d'obres de Lleida Antoni Melet.⁴⁸⁸

PADRÓ, Jaume: va néixer a Manresa, era fill de Jaume i Magdalena. El seu pare, mestre de molins, era natural de Viladecavalls (el Vallès Occidental). Es va casar amb Ramona Marot, filla també de Manresa.⁴⁸⁹ S'establí a Cervera per raons de feina i en aquest municipi hi van néixer els seus fills. Va morir el 1804.⁴⁹⁰ Jaume Padró tenia un germà, Miquel, que fou fuster i arquitecte. Es va casar amb Ignàsia Quer, filla de l'escultor Josep Quer, membre del taller de la família Sunyer.⁴⁹¹ L'any 1768 Miquel Padró, "*vezino de la ciudad de Manresa*", és a Agramunt dirigint l'obra d'una màquina per a netejar i treure aigua del pou de la vila.⁴⁹²

A part de la intervenció escultòrica a la universitat, on havia començat a treballar l'any 1775 en l'escultura del frontó de la façana interior, la primera intervenció documentada de Jaume Padró en una obra d'arquitectura civil a Cervera és la seva participació a la de la nova casa Dalmases, al carrer Major. Una relació d'obres fetes fins al 15 de setembre de 1777 recull un pagament de 59 lliures i 14 sous a Jaume Padró escultor "per lo temps se ha ocupat en plantejar los portals y fer los dibuxos dels marchs y trauerer las plantillas del portal major y en fer lo floró y lligadas de guix que estan al recibidó, y finalment en fer ell y sos fadrins y aprenent lo march del quarto principal".⁴⁹³

487. AHCC: FN Tàrrega. Marià Tèrez. Manual (1774), fol. 5v-6v.

488. AHN: Consejos. Lligall 22.619. També a CADINANOS 2005, 113-114.

489. Jaume Padró sempre apareix esmentat com a escultor (més que no pas arquitecte); el seu germà Miquel era gendre de l'escultor Quer (deixeble de Josep Sunyer i Raurell) i un fill seu és apadrinat per Pere Sunyer i Fontanelles (fill del dit Josep Sunyer i Raurell). Per tant, podem pensar en una formació escultòrica dins un taller manresà, potser en l'òrbita dels Sunyer. La successió de fets vitals a partir del 1775 (el seu casament, el naixement de fills i la mort el 1802) fan dubtar de la seva data de naixement, fixada sense referència documental l'any 1720; potser caldria situar-la entre els anys 1730 i 1740, fet que ens duria a un aprenentatge després del 1751, data de la mort de Josep Sunyer i Raurell.

490. DURAN I SANPERE 1977, 303-304.

491. RAFOLS 1951, 871.

492. AHCB: Fons notarial d'Agramunt, Josep Sevina, Manual 1768, fol. 240v.

493. AHCC: Fons llinatge Massot-Dalmases. "Compte de lo que importan las obras fetas en la casa nova, les quals tingueren principi en 15 de setembre 1777" (full solt), núm. 312.

L'any 1780 contracta el retaule de la capella de la universitat que acabarà l'any 1785. Posteriorment decorarà les petxines i la cúpula de la mateixa capella de la universitat. També el 1785 projecta la façana del que havia de ser el Real Colegio de Educandas, una institució dedicada a l'ensenyament femení que havia estat promoguda pel mercader Antoni Martínez i la seva esposa. L'edifici, que integra al seu interior l'església de Sant Joan de Jerusalem, presenta una façana amb trets classicistes, construïda en la línia de moltes façanes de l'època al carrer Major, que s'edificaren sota la influència de la universitat. Segons els comptes de la Fundació Martínez, es paguen 7 lliures a Jaume Padró "per son treball en fer i delinear la planta del col·legi de miñonas per la enseïansa pública se deurà fer a esta ciutat, inseguint la providència S.R. la qual planta se ha fet per a saber las obras deuran fer-se a dit fi necessàrias".⁴⁹⁴

L'any 1786 Jaume Padró va planejar l'engrandiment de la casa municipal, per bé que les obres foren executades pel mestre de cases Marc Gaudier.⁴⁹⁵ Calia respectar l'obra existent, tot i que s'havia d'aconseguir una nova amplitud. Van afegir-hi un nou portal amb la finestra corresponent i una altra balconada. Padró va cobrar 5 lliures, 12 sous i 6 diners per la planta de l'obra nova. Els personatges de les mènsules fan referència a la gent de les presons que hi havia als baixos. En el contracte de l'obra s'especifica que les figures de les mènsules que han de sostenir les llosanes del balcó han de ser semblants a les dels altres dos balcons de la paeria, però sense que n'hi pugui haver dues d'iguals. A més, s'havien de presentar els dibuixos de les figures abans de procedir a llur execució.⁴⁹⁶ D'altra banda, Padró també va tenir cura de l'ornamentació de la sala dels consells el 1796, el projecte de la qual va consistir a traçar l'obra, dibuixar el perfil de les obertures i treballar les cornises, tot per un import de 19 lliures i 12 sous.⁴⁹⁷

També deixa una notable empremta en les reformes de la parroquial, que tractem en un altre apartat; hi treballa simultàniament com a escultor —rerecor (1776) i retaule-baldaquí del Santíssim Misteri (1786)— i com a arquitecte —disseny arquitectònic del cor i nova portada i atri (1775). També treballà a la llosa sepulcral del canceller Francisco Fuertes Piquer, a l'església de Sant Antoni i en altres obres

494. AHCC: Fons Municipal. Comptes de la Fundació Martínez, fol. 164v.

495. L'any 1784 Marc Gaudier presenta una relació, juntament amb els mestres de cases Tomàs Borbonet, Francesc Benach i Magí Vilar, sobre l'estat en què es troba l'església parroquial de Santa Maria de Cervera. Vegeu AHCC. Fons Municipal, Consells 1784, f. 92.

496. AHCC: Fons Municipal, Llibres d'actes i negocis 1785-1788, fol. 95r.

497. DURAN SANPERE 1977, 251-254.

escultòriques com la imatge de la Mare de Déu del Carme de l'església de l'hospital de Castelltort.

Finalment, Padró realitzà alguna incursió en l'art i l'arquitectura efímera, de manera que l'any 1789 li paguen 11 lliures per haver decorat la façana de l'Ajuntament amb motiu de la proclamació del rei Carles IV. De la mateixa manera, el 24 de setembre de 1803, cobra 33 lliures i 13 sous en concepte de "*los jornales empleados en componer el aparato del frontispicio de las casas consistoriales de la ciudad de Cervera, esto es dirigir la obra, haser un nuevo disenyo para la adición del aparato y demás conveniente que se ha ofrecido para la perfección del mismo*". Aquesta obra es correspon amb l'arquitectura efímera de la visita reial de Carles IV i la seva esposa, M. Lluïsa de Parma, el mes de setembre de 1802.⁴⁹⁸

Fora de Cervera la seva activitat es desenvolupà prop de Manresa —retaula de les Santes Relíquies a l'església de Santpedor l'any 1773—, a la cripta de la seu de la capital del Bages (1781) i, per les rodalies de Cervera. Arran de la seva llarga estada a la capital de la Segarra treballà a l'església de Sant Martí de Maldà i al santuari de la Bovera, a Guimerà, totes aquestes obres es van contractar l'any 1788. El 1792, a causa de la prohibició reial de fer retaules de fusta, el bisbe demana als escultors que comuniquin en quines obres de fusta estan treballant per tal que les puguin acabar, alhora s'han de comprometre a no emprendre'n cap altra. En una d'aquestes respostes enviades pels escultors trobem la de Jaume Padró, comunica que estava realitzant el tron de la Verge del Camí al santuari de Granyena i al qual "*solo le faltan dos anxelitos para estar del todo concluhida*".⁴⁹⁹

PERELLÓ, Josep: mestre de cases de Sant Antolí, l'any 1763 examina l'estat del campanar de l'església de Rubinat juntament amb Josep Forgues, mestre de cases de Calaf.⁵⁰⁰

POCH: mestres de cases d'Agramunt. L'any 1765 Ramon i Josep Poch contracten l'obra de l'església del col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.⁵⁰¹ Ramon Poch fa testament el 1768. Més endavant, el 1779 Josep Poch, juntament amb el seu fill Josep, signen el contracte per a picar la pedra per a les obres del mateix col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.⁵⁰² Aquest mateix any també documentem un tal Zenó Poch com a mestre de cases d'Agramunt que fa obres en una casa particular.

498. AHCC: Fons Municipal, Passada del Rey a Cervera (1802), fol. 43.

499. ADS: Correspondència (1792).

500. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1763), fol. 67v-72r.

501. AHCB: FN Agramunt. Francesc Jover. Manual (1765), fol. 468r-469r.

502. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1779), fol. 87r-90v.

POMÉS, Josep (pare) i POMÉS, Josep (fill): Josep Pomés i Coca era un mestre de cases del poble de Carme (l'Anoia). Hi construeix la nova església, contractada l'any 1740.⁵⁰³ El 1790 contracta l'obra de l'església parroquial d'Altet.⁵⁰⁴ El 1784 havia actuat com a fermaçca del seu fill, Josep Pomés i Talavera, en el contracte per a la construcció de l'església parroquial de les Piles de Gaià.⁵⁰⁵ Segons la notícia facilitada per l'historiador Raül Torrent de Lleida, el 1780 el pare Josep Pomés i Coca contracta l'obra de l'església parroquial de Sidamon, mentre que el seu fill actua com a fermaçca.⁵⁰⁶ El fill, Josep Pomés i Talavera, natural de Granyena, d'on era la seva mare, Teresa, signa els capítols matrimonials l'1 de març de 1778 amb Maria Bergadà Briansó, filla d'un comerciant de Biure.⁵⁰⁷ L'any 1758, però, ja trobem un Josep Pomés de Granyena treballant a la Universitat de Cervera —podria tractar-se igualment del pare, casat a Granyena. Aquest (Josep Pomés i Coca) dóna al seu fill una casa a Barberà de la Conca, a mig fer que limita amb la d'un altre mestre de cases, Antoni Salat (casat amb Francesca Pomés Talavera, germana del nuvi).⁵⁰⁸ Joan Fuguet Sans es fa ressò que el 1792 un mestre Pomés cobrava 30 lliures per la traça de la nova església parroquial de Barberà de la Conca.⁵⁰⁹

PONS, Celdoni: mestre de cases de Tàrrega. L'any 1779 contracta l'obra de la nova església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell, juntament amb Gabriel Ribalta, mestre de cases de l'Aranyó.⁵¹⁰ El 1784 fa obres a Tàrrega, a la casa de Francesc Copons al carrer Urgell. Finalment, el 1800 treballa a la casa de Pau Roig, de Tàrrega, juntament amb el mestre d'obres Agustí Roca.⁵¹¹

PONS I FERRER, Francesc: mestre de cases de Solsona (1744-1810). És el membre més destacat de la nissaga dels Pons, sobretot per haver estat el constructor del palau episcopal de Solsona, promogut pel bisbe Lasala, hi treballà amb el nom d'"arquitecte". L'any 1770 havia

503. AHCI: FN Igualada. Francesc Melcior (1740), top. 9-275, fol. 31v-35v.

504. AHCC: FN Tàrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1790), fol. 111v-114v.

505. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases. Manual (1784), fol. 99r-103r.

506. AHL: FN Borges Blanques. Miquel Soler Morell. Manual (1780), fol. 233v-236r.

507. GRAU 2001, 148.

508. Francesca Pomés i Talavera havia estat casada amb el mestre de cases de Portell Jaume Villaró, mort al Palau. L'any 1775 contrau matrimoni amb Antoni Salat i Benet, mestre de cases de Suró i veí de Barberà, no sabem si emparentat amb la nissaga dels Salat, mestres d'obres de Santa Coloma de Queralt.

509. FUGUET 1978, 98.

510. AHCC: FN Tàrrega. Marià Lloses. Manual (1779), fol. 90v-94v.

511. AHCC: FN Tàrrega. Marià Lloses. Manual (1780), fol. 12r-17r.

contractat l'obra de la nova església de Sant Pere de Madrona, juntament amb el seu pare, Bartomeu Pons.⁵¹² Un any més tard, però, el contracte queda rescindit i es fa càrrec de l'obra el mestre de cases de Tentellatge Jaume Fornell.⁵¹³ El 1780 contracta l'obra de la nova església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra, sufragada pel carlà de la vila Miquel de Tristany.⁵¹⁴ El 1791 treballava simultàniament al pont de la Ribera i al palau episcopal, a finals de l'any anterior s'havia iniciat la construcció de la nova església parroquial de Riner.⁵¹⁵

PROFITÓS, Josep, Vicent i Jaume: mestres de cases de Balaguer. L'any 1749 Jaume Profitós consta com a membre de la confraria de mestres de cases i fusters de Sant Joan i Sant Josep de Balaguer. El 1773 Josep Profitós contracta les obres del convent de monges de Santa Clara del Pla d'Almatà, a Balaguer⁵¹⁶ i l'any 1781 treballa a la casa del marquès de Santa Cruz a la plaça del Pou.⁵¹⁷ L'any següent, els mestres de cases Jaume Profitós i Antoni Boixadós, juntament amb el mestre d'obres de Castelló de la Plana Antoni Ternó, fan tàpies al convent de l'hort dels carmelites. L'any 1787 Josep Profitós és designat per Francesc Albareda visor de l'església de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell.⁵¹⁸ Josep Profitós, al seu testament de l'any 1796, deixa deu lliures "per compondrer la teulada de la iglesia de Nostra Señora del Miracle de Balaguer". L'any 1804 un tal Vicent Profitós i Ricart consta com a mestre de cases de Balaguer.

PUIG, Josep i Francesc: mestres de cases de Ponts. L'any 1757 Francesc Puig —fill de Josep— fa obres al castell de les Sitges, juntament amb el mestre de cases de Guissona Diego Castellà.⁵¹⁹ El 1758 signen un contracte amb els regidors del Comú de Tàrrrega per a la construcció del cor i altres obres a l'església parroquial de Santa Maria de l'Alba.⁵²⁰

QUINGLES: mestre de cases de Calaf. L'any 1772, juntament amb Isidre Sostres, fa una valoració de quin era l'estat de l'església parroquial i campanar de Calaf. L'any 1780 trobem un conveni entre Josep Iglesias Forn, comerciant de Sant Martí de Sesgueioles, i els marquesos d'Alfarràs per construir un pont sobre la Noguera Ribagorçana.⁵²¹ Fan

512. AHCS: FN Solsona. Anton Aguilar. Manual (1770), fol 179r-184v.

513. AHCS: FN Solsona. Anton Aguilar. Manual (1771), fol. 11r-15r.

514. COSTA BAFARULL 1959, vol. II, 755.

515. AHCS: FN Solsona. Jaume Fórnols. Manual (1791), fol. 32v-36v.

516. AHCB: Municipal. Vària.

517. AHCB: FN Balaguer. Joan Sala i Cotchet. Manual (1781), fol. 138r-141v.

518. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Lloses (1787), fols. 93v-95r.

519. AHCC: FN Guissona. Pau Ponces. Manual (1757), fol. 94r-99r.

520. AHCC: FN Tàrrrega. Joan Àngel López Jover. Manual (1758), fol. 95r-99v.

521. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1780), fol. 33v-38v.

les obres els mestres de cases de Calaf Isidre Sostres i Francesc Quingles, aquest és el primer membre dels Quingles que trobem documentat. Francesc Quingles tenia a preu fet, des de 1770, la construcció de l'església parroquial de la Pobla de Segur per 13.000 lliures.⁵²² Durant el mes de desembre de 1782 trobem un tal Joan Quingles —que podria ser germà de Francesc—, fent una segona visura a l'obra de l'església de Sant Martí de Sesgueioles, juntament amb el mestre d'Isidre Sostres.⁵²³ L'any 1785 Francesc i Valentí Quingles, pare i fill respectivament, contracten l'obra del santuari de Nostra Senyora del Puig del Ram, a Segur.⁵²⁴ D'altra banda, l'any 1786 Joan Quingles i Josep Carreres signen un contracte amb els administradors de l'obra de l'església parroquial de Calaf per tal de picar la pedra del nou campanar.⁵²⁵ Finalment, el 1790 Valentí Quingles, que aquí s'especifica que és un mestre d'obres d'Artés, resident a Calaf —per la qual cosa podem suposar que la localitat d'Artés, al Bages, sigui el lloc d'origen d'aquesta nissaga—, redacta una àpoca d'obres als administradors de la capella de Santa Maria del Portal de Prats de Rei.

REINALT, Joan: mestre de cases de Calaf. El 24 de març de 1708 rep de mans dels obrers Joan Sangrà i Joan Dalmases la quantitat de 196 lliures i 19 sous per acabar o reformar el campanar de l'església vella de Sant Martí de Sesgueioles. També li havien de pagar 6 lliures per dues pedres i jornals per fer la cornisa més baixa del campanar.⁵²⁶

REYT, Josep: fill d'Anton Reyt, un dels membres més influents de la confraria de Mestres de Cases i Molers, de la qual fou prohoms en cap.⁵²⁷ La gran influència del pare i les bones relacions amb l'administració el portaren a l'execució de moltes obres públiques. Josep, nascut l'any 1704, va viure a Castellciutat on vetllava pels interessos del pare en les fortificacions.⁵²⁸ El 1726 va ingressar a la confraria. El 1733 contracta les obres de l'hospital de Castelltort de Cervera, juntament

522. CASANOVA BONELL 1942, 143-145.

523. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1782), fol. 194r-197v.

524. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1785), fol. 39r-42v.

525. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1786), fol. 204r-208v.

526. APSMS: Manual 16, fol. 115.

527. Anton Reyt, Reit o Reig (nascut el 1666) era fill del ferrer de Folgueroles Josep Reig. Juntament amb el seu germà Bartomeu van marxar a Barcelona, el fill gran, Josep, es va quedar a continuar l'ofici familiar al poble. Bartomeu, ferrer de l'Hospital General de la Santa Creu l'any 1690 i el 1697, era escollit credencier del gremi de ferrers i calderers. Per contra, Anton, pare del Josep que trobem a les nostres comarques, va participar activament en la restauració de les muralles i fortificacions barcelonines, així com a Castellciutat (1725-1726), a la vora de la Seu d'Urgell, on també construeix el convent de la Companyia de Maria o monges de l'Ensenyança, a partir de 1728 (DD. AA.: *Folgueroles. Societat i vida d'un poble*. Vic: Eumo, 2000, 313-316).

528. ARRANZ 1991, 387.

amb Agustí Biscarri, i a la llarga hi fixà la residència.⁵²⁹ Contracta les obres de la nova parroquial de Copons,⁵³⁰ durant la construcció de la qual i aprofitant la proximitat del pont de Jorba, l'any 1756 se n'adjudicà les obres per 2.640 lliures, actuen com a fiadors Francesc i Tomàs Gaudier i Josep Pomés.⁵³¹ Precisament aquest mateix any realitza el projecte per a l'església nova de les Oluges. L'any 1757 Esteve Subiràs li subcontracta la continuació de les obres de la universitat, juntament amb el mestre de cases cerverí Francesc Romeu.⁵³² L'any 1761 Josep Reynt contracta l'obra del col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt, sisenada per Francesc Nuet.⁵³³ El mes d'abril d'aquest mateix any, Josep Reynt també apareix com a contractista principal de les obres a la casa del noble Manuel de Siscar i Fivaller a Agramunt, juntament amb els també mestres de cases cerverins Francesc, Pau i Tomàs Gaudier i Francesc i Jaume Orovig.⁵³⁴ Finalment, l'any 1764 trobem Josep Reynt fent obres en una casa d'Alta-riba, juntament amb el mestre de cases Lluís Tarrats.

Cap a finals dels anys seixanta, l'activitat de Josep Reynt com a constructor es desplaça cap a la zona del pla de Lleida, es troba documentat amb relació a l'obra de l'església de Llardecans, que finalment s'adjudicà a Ramon Salat,⁵³⁵ i en l'emissió d'una súplica a la Reial Audiència de Barcelona sobre l'edificació de la nova església de Maials, per la qual havia ofert 18.500 lliures a la subhasta. El cas és que segons el recurs que presentà, els veïns de Maials estaven "*apacionados à otro maestro que ni menos puso dita en la obra, le han encargado el hazerla por la misma cantidad*".⁵³⁶

RIALP, Anton: fuster d'Agramunt. L'any 1761 signa un contracte amb els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola per tal de construir, juntament amb el fuster Josep Jener, les portes i finestres del col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.⁵³⁷ El 1775 apareix

529. AHCC: Fons Dalmases. Hospital de Castelltort.

530. Ateses les concomitancies de la portada —en la mateixa línia d'influència de la Universitat de Cervera— i el campanar de l'església parroquial de Copons amb l'església de Prats de Rei, pensem que Josep Reynt també hauria pogut ser l'artífex de la reforma d'aquesta última, de moment, però, no ho hem pogut constatar documentalment.

531. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 83r-87v.

532. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1757), fol. 33r-36v. El seu fill, Bartomeu Reynt, fou un negociant que es dedicava als arrendaments dels drets senyorials i fou el procurador de Josep Subiràs, un dels proveïdors de la Universitat de Cervera.

533. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina (1761), fol. 99r.

534. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina (1761).

535. PUIG 2004, 249.

536. TORRENT 1994, 192.

537. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163v-164v.

un Anton Rialp com a fuster de Cervera que contracta les obres que s'han de fer a l'edifici que havia estat el col·legi de la Companyia de Jesús a Sant Guim de la Rabassa.⁵³⁸

RIAMBAU, Ramon: mestre de cases de Cervera. L'any 1737 contracta, juntament amb el mestre de cases Marc Gaudier, la sagristia de la capella del Roser del convent de Sant Pere Màrtir de dominics de Cervera.⁵³⁹

RIBA, Damià:⁵⁴⁰ Fill d'un paraire, va nèixer a Sant Feliu Sasserra (Bages) el 1692 i l'octubre de 1707 va començar l'aprenentatge de l'ofici de paleta al costat del mestre barceloní Francesc Vilacendra. L'abril de 1720 la confraria de Mestres de Cases i Molers, per recaptar 1.200 lliures i fer front a "necessitats urgents" (probablement una lleva de soldats), va vendre disset mestries a 60 i 80 lliures, una de les quals la va comprar Riba. Aquest va intervenir en la construcció del seminari (posteriorment Casa Provincial de Caritat) i en les obres del desaparegut convent de Sant Sebastià. L'any 1741 contracta l'obra de l'església i casa de la Congregació de la Missió a Guissona per 7.000 lliures, els fiadors van ser Simó Burgés, Marià Vallescà, Marc Ivern i Pere Bertran "menor de dies", tots mestres de cases de Barcelona. L'any 1750, quan el càrrec de mestre de les fonts de la ciutat de Barcelona quedà vacant per la mort de Josep Arnaudies, va sol·licitar-lo; encara que Damià Riba ja havia demostrat la seva capacitat i s'havia fet un nom, l'Ajuntament de Barcelona va considerar que no tenia tants mèrits com Josep Mas, i va nomenar aquest darrer per al càrrec esmentat. Entre el maig del 1753 i el setembre del 1755, seguint les traces de l'enginyer militar Pedro Martín Cermeño i sota la supervisió del també enginyer Francisco Paredes, Damià Riba va bastir l'església de Sant Miquel del Port, al nou barri de la Barceloneta. Entre el 1757 i el 1758, va construir, també al barri de la Barceloneta, set cases i un magatzem destinats a l'Administració General de la Renda de Salinas, per tot plegat va cobrar 7.000 lliures. Es va casar amb Manuela Pardines, membre d'una família de mestres d'obres, i va ser prohoms de la confraria de Mestres de Cases i Molers el 1745, 1757 i 1759. Va morir l'any 1761, després d'haver atorgat testament.

RIBALTA, Gabriel: mestre de cases de l'Aranyó. L'any 1779 contracta l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell, juntament amb Celdoni Pons.⁵⁴¹ Era fill del també mestre de cases Joan

538. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1775), fol. 95r-98v.

539. AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés. Manual (1737), fol. 177v-180r.

540. ARRANZ 1991, 399.

541. AHCC: FN Tàrraga. Ramon Borràs i Borràs. Manual (1779), fol. 64v-67r.

Ribalta, que havia participat en la subhasta de l'obra de l'església parroquial de les Oluges. El 1763 s'havia casat amb Francisca Robió. El 1765 s'havia quedat vidu i es va tornar a casar. El 1771 documentem Gabriel Ribalta contractant la construcció d'un cup de vi per al castell de Montcortés, poblet veí a l'Aranyó.

RIBALTA, Pasqual: mestre de cases de Castellnou de Seana. L'any 1784 contracta la fàbrica de la nova església parroquial d'Utxafava⁵⁴² per 2.417 lliures, 6 sous i 6 diners, després de rebaixar la sisena part del preu fet de 2.900 lliures, quantitat per la qual l'obra havia estat atorgada en primera instància a Ramon Espinet, mestre de cases del Palau d'Anglesola.⁵⁴³

ROCA, Fèlix: mestre de cases de Tàrrega. L'any 1729 fa obres, juntament amb Agustí Biscarri, al palau de la marquesa de la Floresta de Tàrrega⁵⁴⁴ i també emprenen altres obres fora de la ciutat, com ara l'església parroquial de Juneda o el convent dominic del Roser de Lleida.⁵⁴⁵ El seu fill, Ignasi Roca, també mestre de cases, es casa amb la filla d'Agustí Biscarri, Maria, i amb el seu germà, Agustí Biscarri i Cabanyeres, participa en nombroses obres a la capital lleidatana.⁵⁴⁶ No descartem que aquesta nissaga de constructors fossin descendents del mestre d'obres del segle XVII Gaspar Roca, afincat a Tàrrega i autor de nombroses obres d'envergadura tant a l'Urgell com a la Segarra.

ROMEU: mestres de cases de Cervera. L'any 1734 hi ha un Jaume Romeu, mestre de cases també de Cervera, treballant en cases particulars de la ciutat. Més tard, aquest Jaume Romeu, procedent d'Igualada, era un dels mestres que treballaven en la construcció de la universitat el 1738, per la qual cosa podem suposar que es tractaria del primer membre d'aquesta nissaga que, com tants altres mestres forans, s'estableix a Cervera arran de les obres de l'edifici universitari.⁵⁴⁷ De l'any 1767 data un inventari de Joan Romeu, mestre de cases de Cervera, entre altres pertinences s'hi esmenten: "un remenador de calç, item una maseta, item quatre pasteretas de amassar guix."⁵⁴⁸ Finalment, l'any 1776 apareix documentat un tal Francesc Romeu que, juntament amb altres mestres de cases cerverins, participa en la construcció del

542. Actualment la població porta el nom de Vila-sana.

543. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 78r-82v.

544. AHCC: FN Tàrrega. Marià Tèrez. Manual (1729), fol. 10r-13v.

545. TORRENT 2002, 46; PUIG 2003, 167.

546. PUIG 2003, 177 i 182.

547. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1738).

548. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius i Marot. Capítols matrimonials i inventaris (1767), fol. 231r.

cor de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera dissenyat per l'escultor manresà Jaume Padró.⁵⁴⁹

ROSSELL, Anton: mestre de cases de Tàrrega. L'any 1747 fa unes obres de reparació a l'església parroquial de Rocafort de Vallbona.⁵⁵⁰

ROZET, Jaume i Mateu: mestres de cases d'Arbeca. L'any 1738 signen un contracte amb Isidre Fogassot, síndic del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig i administrador de la confraria del Cordó, per fer diverses obres a l'església i al convent pel preu de 385.⁵⁵¹

SALA, Sebastià: mestre de cases de la Manresana. L'any 1779 contracta l'obra de la nova església de Santa Maria del poble de Mont-roig per 2.700 lliures.⁵⁵² El mateix any actua com a fermança dels mestres de cases Gabriel Ribalta i Celdoni Pons en el contracte de l'església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell. Sebastià Sala havia realitzat el seu aprenentatge durant la construcció del nou convent de Sant Ramon de Portell. L'any 1767 el convent paga 12 lliures "per acabar de pagar lo aprenentatge del Sebastià a mestre Anton",⁵⁵³ referint-se respectivament a Sebastià Sala i Anton Cassan. Un any més tard, Sebastià Sala cobra 65 lliures, 12 sous i 3 diners per treballar durant un any, set mesos i vint-i-un dies.

SALAT:⁵⁵⁴ mestres d'obres de Santa Coloma de Queralt. El primer membre d'aquesta nissaga familiar de mestres de cases que tenim documentat és Ramon Salat, natural de Talavera, a la Segarra, i establert a la vila de Santa Coloma de Queralt. Sabem que l'any 1732 té 56 anys i l'any 1733, juntament amb Josep Tomàs, també mestre de cases de Santa Coloma, signa una àpoca de rebuda de 125 lliures i 6 sous com a part del preu fet d'emblanquinar i fer algunes reparacions a l'església parroquial de Santa Coloma.⁵⁵⁵ El mateix any treballa a la casa d'Hermenter Castellet, a Santa Coloma, juntament amb el fuster Francesc Sala i el serraller Jacint Miralles.

El 1746, un tal Ramon Salat anomenat "menor", per la qual cosa suposem que era fill de l'anterior, contracta les obres de les esglésies parroquials d'Albi i Juncosa, a les Garrigues, pel preu de 2.910 i 2.550 lliures, respectivament, i en les quals actuen com a fermances Jaume i Magí Salat, ambdós mestres de cases.⁵⁵⁶ Si bé de Jaume Salat no en

549. AHCC: FN Cervera. Josep Armengol i Perelló. *Manual* (1776), fol. 113v-117v.

550. AHCC: FN Tàrrega. Anton Renyer. *Manual* (1763), fol. 195r-199r.

551. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. *Manual* (1738), fol. 29v-34r.

552. AHCC: FN Guissona. Francesc Cava. *Manual* (1779), fol. 87r-89v.

553. Es refereix a Anton Cassan, mestre de cases de Calaf.

554. Sobre els Salat vegeu GARGANTÉ 2002, 133-150.

555. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Arnavat (1733).

556. AHCC: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Castelló i Cortina (1746).

tenim cap altra notícia —tot i que, evidentment, pensem que és parent de Ramon Salat—, de Magí Salat sabem que l'any 1747 contrau matrimoni amb Àgata Llobera, i als capítols matrimonials s'especifica que Magí és fill del mestre de cases Ramon Salat i Anna Maria,⁵⁵⁷ per la qual cosa és gairebé segur que és germà de l'anomenat Ramon Salat “menor”. En el contracte de l'església de l'Albi es fa constar que les obres les comença Agustí Biscarri —mestre de cases originari de Tàrrrega i afincat a Lleida—, i que Ramon Salat les ha de continuar segons la “planta nova” que es diu “se li entregará”.

Sens dubte, aquest Ramon Salat “menor” és el membre més actiu de la nissaga, almenys pel que fa a la contractació d'obres importants. L'any 1750 visura, juntament amb el mestre de cases de Tarragona Jaume Monguillot, l'obra de l'església parroquial de Sarral,⁵⁵⁸ que havia estat contractada el mateix any 1750 pels mestres d'obres cerverins Domènec Tomàs i Francesc Camps.⁵⁵⁹ Salat exerceix de visor de part dels mestres, mentre Monguillot ho fa de part dels administradors de l'obra. Un cop feta la visura es conclou que els empresaris han de modificar algunes petites coses, com el bordó o motllura de les portes o algunes pedres que estan afectades pel salobre. Finalment, l'any 1757 el mateix Ramon Salat signa una relació jurada, amb els mestres de cases Jaume Monguillot,⁵⁶⁰ resident a l'Aleixar, Joan Vilanova de Reus i Enric Mora, també de Reus, de la visura practicada a l'obra acabada del temple de Sarral.

Ramon Salat també va fer incursions a la zona del Pla de Lleida, va contractar l'església parroquial de Llardecans, l'acabament de la qual cedeix, l'any 1773, als mestres de cases de Lleida Credenci Rosanes, Francesc Rubió i Climent Bastons.⁵⁶¹ L'any 1772 havia contractat les obres de la capella de Sant Sebastià de l'església parroquial de Santa Maria de Guimerà⁵⁶² pel preu de 615 lliures, juntament amb els mestres de cases de Guimerà Joan Baptista Barberà i Anton Orich. Al contracte d'aquesta obra s'especifica que Ramon Salat resideix a l'Albi,

557. AHCC: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Castelló i Cortina (1747).

558. En aquest document Ramon Salat ja no apareix com a “menor”, per la qual cosa podem suposar que probablement el seu pare ja havia mort. Totes les referències a la construcció de la parroquial de Sarral s'extreuen del treball de Joan Fuguet a *Miscel·lània Sarralenca* (1981).

559. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1750). FUGUET 1981, 117-160.

560. L'any 1780 Jaume Monguillot —no sabem si es tracta del mateix o d'algun fill— visura contractat per l'Ajuntament l'obra de l'església parroquial de Solivella, construïda pel mestre de cases solivellenc Ramon Sanahuja. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1780). FUGUET 1981, 117-160.

561. PUIG SANCHÍS 2004, 249.

562. Al contracte apareix com a mestre de cases de l'Albi.

on probablement encara s'estaven ultimant detalls de la construcció de l'església. Respecte a la identitat d'aquest, suposem que es tracta del mateix que contracta les esglésies de l'Albi i de Juncosa, tot i que tampoc es pot descartar la possibilitat que es tracti d'un fill i, per tant, nét del primer Ramon Salat que hem documentat. De totes maneres, com que no hem trobat cap document que confirmi aquesta última possibilitat, donem per bo el fet que es tracti del mateix Ramon Salat "menor", que hauria contractat les esmentades esglésies garriguenques encara en vida del pare.

A partir de l'any 1770 treballa en una gran obra: la construcció de l'església parroquial i santuari de Passanant, el projecte de la qual havia estat realitzat per l'enginyer i acadèmic Josep Prat Delorta,⁵⁶³ artífex de la capella de Santa Tecla de la catedral de Tarragona i que en els seus viatges entre aquesta ciutat i Lleida, on també intervingué en la construcció de la nova catedral, fou requerit tant pel comú de Passanant com pel de Sant Martí de Maldà, pel qual dissenyà el nou campanar. El preu de l'obra de l'església de Passanant era de 7.300 lliures i s'havia d'acabar en sis anys, tot i que les obres contractades per Ramon Salat, que incloïen tota la fàbrica fins a les voltes i el pis de les campanes, no es van acabar fins l'any 1778.⁵⁶⁴ Finalment, els mestres Francesc Tomàs⁵⁶⁵ i Josep Daura redacten l'informe en què donen el vistiplau per fer l'últim lliurament a Ramon Salat del pressupost: 796 lliures.⁵⁶⁶

L'última obra que documentem d'aquesta nissaga és l'església de Savallà del Comtat, contractada l'any 1785 per Marià Salat Prats, que apareix com a mestre de cases de Santa Coloma de Queralt.⁵⁶⁷ Tres anys més tard, el 1788, el seu pare, Marià Salat i Calafell⁵⁶⁸ —vidu de la seva esposa Anna—⁵⁶⁹ fa testament i hi especifica que és fill del mestre de cases Ramon Salat, originari de Talavera, i d'Anna Maria Salat i Calafell, de la Guardialada, també a la Segarra. Aquestes dades ens confirmen que Marià també era fill de Ramon Salat "major" i,

563. El contracte es realitzà el dia 25 d'octubre de 1770 davant del notari de Sarraí Francesc Molas.

564. El culte, però, ja s'havia inaugurat provisionalment l'any 1778.

565. Mestre de cases originari de Cervera i afincat a Montblanc. L'any 1772 contracta les obres de l'ermita de la Mare de Déu del Remei d'Alcover i l'any 1792 les obres de la nova església de Barberà de la Conca (FUGUET 1978, 19).

566. Si bé el contracte de les obres amb Salat acaba aquest any, l'últim pagament per obres de mestres de cases es fa el 3 d'octubre de 1788.

567. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases (1785), fol. 120.

568. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Francesc Miró (1788).

569. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Francesc Miró (1772).

per tant, germà de Ramon Salat “menor”, de Magí i probablement de Jaume Salat. Marià Salat nomena com a executors del seu testament els seus fills Marià i Manuel Salat i Prats i Josep Corcelles, mestre de cases i marit de la seva filla Antònia. D'aquesta manera, el mestre de cases que contracta l'obra de l'església de Savallà del Comtat seria nét de Ramon Salat “major” i nebot del Ramon Salat que contracta les esglésies de l'Albi, Juncosa i Passanant.

Finalment, l'any 1783 apareix documentat un tal Antoni Salat i Benet, mestre de cases de Suró, habitant de Barberà de la Conca, casat amb Francesca Pomés i Talavera, filla del mestre de cases de la vila de Carme, a l'Anoia, Josep Pomés i Coca, i germana del també mestre de cases natural de Granyena Josep Pomés i Talavera, empresaris que contracten l'església parroquial de les Piles de Gaià.⁵⁷⁰ No sabem si aquest Antoni Salat, gendre i cunyat respectivament dels anteriors, té alguna relació amb els nostres Salat, tot i que sembla probable l'existència d'algun tipus de parentiu sobretot pel fet que procedeix del poble de Suró, quan Ramon Salat “major” era natural de la veïna Talavera. El que sí que posa de manifest la seva aparició amb relació als Pomés és els lligams que s'establien mitjançant les aliances matrimonials entre professionals d'un mateix ofici, ja que l'esmentada Francesca Pomés ja havia estat casada anteriorment amb un mestre de cases de Portell, Jaume Villaró, i també trobem una filla de Marià Salat, Antònia, casada amb el també mestre de cases de Santa Coloma Josep Corcelles.

Genealogia de la nissaga dels Salat:

Ramon Salat	Ramon Salat “menor” + Francesca	
+	= Marià Salat + Anna Prats	= Marià Salat Prats
Anna Maria Calafell	Magí Salat + Àgata Llobera	Manuel Salat Prats
	Jaume Salat (?)	Antònia Salat Prats
		+
		Josep Corcelles

SEMIS, Gabriel i Antoni: mestres de cases de Balaguer. Gabriel Semis apareix documentat l'any 1724 en unes obres que fa al pont de Balaguer juntament amb el mestre de cases Miquel Bover. L'any 1739 contracta l'obra del nou campanar de l'església parroquial de Mollerussa.⁵⁷¹ Al contracte hi consta que Gabriel Semís és un mestre

570. GRAU 2001, 150.

571. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Tèrez (1739).

d'obres de Camarasa, sense especificar si n'és fill, per la qual cosa considerem que seria més correcte afirmar que en aquell temps Gabriel Semís era habitant de Camarasa, suposem que hi podia dur a terme les obres de l'església parroquial de Sant Miquel.⁵⁷² L'any 1757 Antoni Semís de 56 anys, fill de Gabriel Semís, apareix documentat com a mestre de cases de Balaguer. Uns anys abans (1749) apareix documentat com a tal en la llista de confreres del gremi de Sant Joan i Sant Josep de mestres de cases i fusters de Balaguer. Sembla que els mateixos Semís són els constructors de l'església parroquial de Corbins.⁵⁷³ L'any 1772 un tal Gabriel Semís —que suposem fill o fins i tot nét del primer Gabriel Semís— signa àpoca de rebuda pel preu fet de l'església de Camporrells a favor de Carlos de Ascón Patau i Oliver, senyor de Camporrells per 992 lliures.⁵⁷⁴ L'any 1778 el mateix Gabriel Semís contracta un cup o trull de vuit-cents càntirs per a Josep Fidel Pujol i Senillosa, carlà de Gerb.⁵⁷⁵

SERRADELL, Pau i Josep: mestres de cases d'Esparreguera. A partir de l'any 1700 treballen a la parroquial de Tàrrega.⁵⁷⁶ El mes d'agost de 1743 Francisco Soriano, enginyer i director de l'obra de la Universitat de Cervera, visura les obres. L'any 1744 els mateixos Serradell contracten la continuació del campanar de la parroquial targarina.⁵⁷⁷

SORIANO, Francisco: en parlem al subapartat del capítol monogràfic dedicat a la influència de la Universitat de Cervera.

SOSTRES, Isidre: mestre de cases de Calaf. L'any 1772, juntament amb Francesc Quingles, fa una valoració o peritatge de l'estat de l'església col·legiata de Sant Jaume de Calaf.⁵⁷⁸ L'any 1780 visura l'església de Sant Martí de Ssegueioles amb el cerverí Marc Gaudier.⁵⁷⁹ El 1782 torna a visurar l'església amb Joan Quingles de Calaf, com a experts designats per l'Ajuntament, mentre Francesc Tomàs i Francesc Romeu, mestres de cases de Montblanc i Cervera, actuen com a visuradors designats pels empresaris de l'obra.⁵⁸⁰

TARRAGÓ:⁵⁸¹ mestres de cases procedents de Vilanova de Meià, instal·lats primer a Linyola i després a Lleida. El primer membre d'aquesta

572. Francisco de Zamora diu que l'església fou construïda l'any 1737 i que l'arquitecte era un tal Santamaria de Linyola.

573. Aquesta dada ens ha estat proporcionada per l'historiador Raül Torrent.

574. AHCB: FN Balaguer. Pere Gomar i Rovinat (1772).

575. AHCB: FN Balaguer. Josep Pla i Pasqual (1778).

576. PLANES I CLOSA 1994, 93.

577. AHCC: FN Tàrrega. Joan Àngel López Jover. Manual (1744), fol. 34r-39r.

578. AHN: Consejos. Lligall 22.602.

579. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1780), fol. 190r-195r.

580. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1782), fol. 78r-83r.

581. Sobre els Tarragó vegeu GARGANTÉ; PUIG 2005, 196-213.

nissaga que tenim documentat és Antoni Tarragó, l'any 1735 feia obres al santuari de la Mare de Déu de les Sogues a Bellvís.⁵⁸² Casat amb Maria Feliu, tingué tres fills, també mestres de cases. A part del primer fill (Anton Tarragó i Feliu —documentat l'any 1799 com a mestre de cases de Vilanova de Meià, veí de Mollerussa—), que no realitza cap obra a la Segarra i l'Urgell, els altres dos porten a terme algunes obres significatives a les nostres comarques. Així doncs, Josep Tarragó i Feliu l'any 1778, juntament amb el seu fill homònim, contracta l'església parroquial de Puigvert d'Agramunt pel preu de 6.000 lliures.⁵⁸³ D'altra banda, dins el procés de remodelació de la parroquial de Vilanova de la Barca, el 20 de juliol de 1782, els mestres de cases Josep Tarragó i Feliu i Josep Puy, el primer nomenat per l'Ajuntament de Vilanova i el segon pel mestre Marià Biscarri, visuraren una pilastra vella del temple “per los moviments” que havia experimentat, amb la finalitat de buscar-hi remei.⁵⁸⁴

L'any 1790, juntament amb el mestre de cases Pere Celles, Josep Tarragó, que treballava com a visurador per a la Paeria de Lleida, presenta un informe segons el qual el nombre total de cases que hi havia a Lleida entre 1780 i 1790 eren 117, mentre que les reconstruïdes eren 299.⁵⁸⁵ Sembla que Josep Tarragó va associar-se durant algun temps amb un altre important mestre de cases de Lleida, Miquel Batiste i Miquel. De fet, el 26 de maig de 1792 tots dos van associar-se per realitzar diverses obres, entre les quals destaca la “construcció del nou Arch, y reparos, que se estan construhint, y deuen ferse en lo Pont major de esta ciutat”, que va sortir a subhasta pública el dia 7 d'agost de 1791. Sens dubte, estem parlant de l'arc del pont que es troba davant del pont vell de Lleida, amb pilastres adossades i frontó triangular.⁵⁸⁶ Finalment, l'any 1797 havia contractat l'obra de l'església parroquial del poble de la Sentiu.⁵⁸⁷

D'altra banda, el segon fill d'Antoni Tarragó, Jaume —que apareix com a mestre de cases de Torregrossa—, contracta l'any 1791 les obres de l'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig per la quantitat de 1.000 lliures i la sagristia de la capella dels Dolors de la mateixa

582. RÀFOLS 1951, vol. III.

583. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

584. PUIG 2003, 183-185.

585. Vegeu GARGANTÉ; PUIG 2005, 195-213.

586. PUIG 2002-2003, 119; GARGANTÉ, PUIG 2005, 195-213.

587. AHCB: FN Balaguer. Sala i Casanoves (relligat amb Sala i Cotchet). Manual (1797), fol. 20r-24v.

església per 3.850 lliures.⁵⁸⁸ En ambdós contractes s'especifica que el mateix Jaume Tarragó en realitzà el disseny.

TARRUELLA, Joan: mestre de cases de Santa Coloma de Queralt. L'any 1791 fa obres de reparació al campanar de l'església parroquial de Santa Coloma.⁵⁸⁹ Era fill d'un altre mestre de cases també anomenat Joan Tarruella, mort l'any 1787, en el testament del qual s'especifica que era fill del mestre de cases Ermenter Tarruella.

TOMÀS: nissaga de mestres de cases encapçalada per Domènec Tomàs. L'any 1728 és a Cervera amb motiu de la construcció de la universitat.⁵⁹⁰ Segons l'estudi que Anna Serra dedica als Tomàs en la seva tesi doctoral, aquest primer Domènec Tomàs s'hauria casat amb Josepa Fabregat Quintana. Pel seu testament de 1758 sabem que va tenir set fills: Francesc, Magí, Josep (prevere), Bernat, Manuel, Ignasi i Domènec, i dues filles: Francesca i Antònia.⁵⁹¹

L'any 1750, Domènec Tomàs contracta, juntament amb Francesc Camps, l'obra de l'església parroquial de Sarral, actuen com a fiadors Francesc i Magí Tomàs, germà i fill de Domènec, respectivament. L'any 1756 Francesc i Domènec Tomàs, juntament amb Agustí Savall, Francesc Àngel i el fuster Francesc Barrera, sisenen el preu fet que havia ofert Josep Reit per fer els ponts de Jorba i de Santa Maria del Camí.⁵⁹² El 1763 es fan els capítols matrimonials entre Francesc Tomàs, mestre de cases de Cervera (s'especifica que era fill del també mestre de cases Francesc Tomàs) amb Madrona Garriga. Podria tractar-se, doncs, del germà de Domènec Tomàs, —que actua com a fiador seu a l'església de Sarral, o bé d'un cosí, fill d'un altre germà anomenat també Francesc. El cas és que l'any 1792 un Francesc Tomàs fa una relació, juntament amb l'arquitecte Josep Agustoni, de l'estat en què es troba l'església de Santa Maria de Cervera. Podria tractar-se del primer fill de Domènec Tomàs, que l'any 1772 construeix l'ermita de la Verge del Remei d'Alcover, executada sota el projecte i direcció de l'escultor de Valls Lluís Bonifaç i Massó i també el trobem proposant les reparacions que s'haurien de fer a l'església parroquial de la Fuliola.⁵⁹³ No podem descartar, però, que el Francesc Tomàs documentat a Cervera l'any 1792 sigui un nebot del primer Domènec Tomàs arribat a la ciutat amb motiu de la

588. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 121r-127v.

589. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases (1791) fol. 115.

590. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1728), fol. 95r-101v.

591. SERRA MASDÉU 2004, 205.

592. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 93v-99v.

593. AHN: Consejos. Lligall 22.619. CADIÑANOS 2005, 114.

construcció de la universitat, ja que els fills d'aquest s'instal·len a la Conca de Barberà, tot i que mantenen vincles amb Cervera.

A banda de la intervenció en la construcció de l'ermita de la Mare de Déu del Remei d'Alcover, Anna Serra destaca altres obres seves com la intervenció, juntament amb el mestre de cases de Montblanc Domènec Cases, en la remodelació de l'església de Lilla l'any 1770.⁵⁹⁴ L'any 1775 visura la teulada de l'església nova d'Alcover, juntament amb el mestre de cases alcoverenc Onofre Pàmies.⁵⁹⁵ L'any 1782 fa el mateix, juntament amb Josep Daura, a les obres de la parroquial de Passanant i també practica una segona visura a l'església parroquial de Sant Martí de Sesgueioles. L'any 1784, exerceix de visurador, juntament amb el seu germà Bernat —que s'havia establert a Montblanc l'any...— a les obres de la nova fàbrica dels Omells de na Gaia.⁵⁹⁶ L'any 1787 actua com a fermança del mestre de cases montblanquí Joan Florit en el contracte per a la construcció de les voltes i altres reformes a l'església de Sant Miquel de Montblanc⁵⁹⁷ i, finalment, l'any 1792, aquest mateix Francesc Tomàs contracta l'obra de l'església de Barberà de la Conca per 9.000 lliures.⁵⁹⁸ El mateix any fa una visura, juntament amb el mestre de cases de Tarragona Francesc Rovira, de la nova església del Pla de Santa Maria, en la seva categoria d'*“albañiles y profesores de arquitectura”*.⁵⁹⁹

De les obres d'arquitectura religiosa del seu germà Bernat, que es trasllada a Montblanc entre els anys 1775 i 1786 a causa, en part, del seu casament amb Teresa Bacia, de l'Espluga de Francolí,⁶⁰⁰ sabem que entre els anys 1793 i 1796 construeix el cor de l'església de Santa Maria de Montblanc i el 1792 visura l'obra de la parroquial de Cabra del Camp.⁶⁰¹ L'any 1796 va dirigir l'ampliació de la capella del Sant Crist de Sant Martí de Maldà,⁶⁰² que va acabar-se l'any 1798.⁶⁰³ Anna Serra li atribueix uns plànols realitzats l'any 1804 per a la restauració de l'església parroquial de Sarral i que van enviar a l'Acadèmia de Belles Artes de San Fernando, però sembla que els acadèmics no hi donaren el vistiplau.⁶⁰⁴

594. GRAU, PUIG 1996, 40; SERRA MASDÉU 2004, 207.

595. SERRA MASDÉU 2004, 208.

596. SERRA MASDÉU 2004, 210.

597. GRAU, PUIG 1996, 40; SERRA MASDÉU 2004, 210.

598. FUGUET 1978, 99. L'autor explica que qui va dirigir directament les obres fou el mestre Magí Veciana, de Sarral.

599. SERRA MASDÉU 2004, 210.

600. GRAU, PUIG 2004, 31-52.

601. SERRA MASDÉU 2004, 211.

602. LLOBET I MATÍ 1907, 92 i FUGUET 1981, 120.

603. MARTINELL 1963, 109.

604. SERRA MASDÉU 2004, 211.

Un altre fill, Magí, hauria executat l'any 1768 l'obra de l'abadia de Sarral. Es va casar dues vegades, amb Anna Maria Grau i amb Magdalena Serra Bonet, l'any 1778. Com a mestre de cases de Santa Coloma de Queralt (on s'hauria pogut afincar) contracta l'obra del campanar de la Pobla de Montornès.⁶⁰⁵ Manuel és l'últim dels fills mestres de cases —si deixem de banda els dos acadèmics, Ignasi i Domènec, que tractem a l'apartat dedicat al paper de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando— del cerverí Domènec Tomàs. Sembla que es trasllada de Cervera a Montblanc entre els anys 1786-1788, en què consta casat amb Agnès Voltes.⁶⁰⁶

La nissaga dels Tomàs hauria pogut tenir altres ramificacions, ja que l'any 1747 trobem un Josep Tomàs, fadrí, de Santa Coloma de Queralt mestre de cases —fill del també mestre de cases Josep Tomàs i Coloma Miralles—, que fa capítols matrimonials amb Coloma, filla del sabater Joan Gili.⁶⁰⁷

VALL, Jaume: mestre de cases de la Manresana. L'any 1762 treballa com a fadrí en la construcció del nou convent de Sant Ramon de Portell i li paguen 21 lliures per nou mesos de soldada. L'any 1768 apareix a la mateixa obra com a mestre de cases, al qual li paguen 11 lliure, 12 sous i 9 diners per cinquanta-vuit jornals per fer el corral, dos per tancar la porta de l'església i obrir la de la tribuna.⁶⁰⁸ Finalment, l'any 1779 contracta l'obra de l'església de Sant Martí de Seseuioles, juntament amb Fèlix Borràs i Francesc Montalar.⁶⁰⁹

VILAR: mestres de cases de Cervera. El primer membre que documentem de la nissaga és Celdoni Vilar, treballa en cases particulars l'any 1734. Estava casat amb Maria Vall i tingueren almenys dos fills, també mestres de cases: Magí i Tomàs. L'any 1757 Magí Vilar visura, juntament amb Francesc Camps, les obres dels ponts de Jorba i de Santa Maria del Camí⁶¹⁰ i l'any 1772 reconeixia, amb Tomàs Gaudier, l'estat de l'església parroquial de la Sentiu i el campanar de Calaf.⁶¹¹ Magí es casà amb Josepa i tingueren tres filles: Antònia, Josepa i Maria, aquesta última es va casar amb el mestre de cases Ambròs Estela, fill

605. SERRA MASDÉU 2004, 213.

606. GRAU; PUIG 2004, 31-52.

607. AHCC: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Castelló i Cortina (1747).

608. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1758-1781).

609. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 206r-208v.

610. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1757), fol. 76r-79v.

611. CADIÑANOS 2005, 121.

de Ramon Estela.⁶¹² L'any 1784 s'examina com a mestre de cases Antoni Vilar, fill de Tomàs Vilar i Victòria.⁶¹³

PROCÉS CONSTRUCTIU⁶¹⁴

Paradigma de rector il·lustrat, mossèn Francesc Mirambell, titular de la parròquia de Sant Martí de Sesgueioles, comença d'aquesta manera la seva crònica sobre la construcció de la nova església parroquial de la població:

En temps d'aquest del rector Anton Maymir, conciderant-se poch capàs la iglesia parrochial per cabrer-hi la gent de esta població, y per altre part conciderant-se desavinent a la major part dels feligresos, pues estava situada en lo puesto més apartat, se resolué construhir altre iglesia més capàs y situar-la en lo centro de la població, que és lo lloch ahont ara està edificada.

Per fer dita iglesia tota la parròquia ajudà ab moltes jovas y crescudas contribuciones; y per ocorrer als considerables gastos que se hagueren de fer, se vengué una pessa de terra de la obra de la iglesia, actualment anomenada lo tros de la Mina del Iglesias; y altre pessa de terra del comú, anomenada lo Prat y lo productio se empleà en dita fàbrica.

Als 6 de juny del any 1779 se posà la primera pedra, segons consta en lo manual 26, en quart pàg. 321; y se assentà en la cantonada de migdia, que mira al carrer de Sant Miquel.

Als 22 de juny de 1780 se concedí llicència per aterrar la iglesia antigua, estant ja avansada la nova, y per administrar en lo in-

612. AHCC: FN Cervera. Antoni Balius. Capítols matrimonials i testaments (1760), fol. 34v.

613. AHCC: Gremis i confraries. Caixa 4.

614. Per explicar aquest procés hem utilitzat la documentació generada al voltant de les obres d'arquitectura religiosa a la Segarra i l'Urgell. El fet que esmentem contractes determinats esdevé aleatori moltes vegades, excepte en casos que el document o l'església tenen alguna peculiaritat que convé destacar. Per exemple, que el contracte de l'església de Rocafort de Queralt sigui un dels més referenciats, no obeeix al fet que es tracti d'una obra que sobresurti respecte als altres temples que es construeixen durant la mateixa època, sinó simplement que el contracte és un document molt extens, amb una taba de 43 punts, la qual cosa permet referir molts aspectes de com s'havia de construir l'església, aplicables per extensió a d'altres temples. D'altra banda, no és aleatori que referenciem l'església d'Utxafava quan parlem de sisenar una obra, ja que és l'únic document que hem trobat relatiu a aquesta qüestió. Cal assenyalar, però, que el nostre model a l'hora d'elaborar el discurs ha estat Raül Torrent, expert coneixedor de la pràctica constructiva dels mestres de cases setcentistes, tal com ho posa de manifest en els seus magnífics treballs sobre les esglésies de Torres de Segre (1999) i Maials (1994).

terior los sacraments en la capella del Roser. Consta en lo man. 1 fol. n° 157.

Als 14 de novembre del any 1783 se concedí llicència per benehir la dita iglesia. Consta en lo manual 1 en lo folº número 160. Y als 22 de novembre del mateix any, se benehí, en la tarde y al següent dia, esto es als 23 de novembre, se celebrà allí lo primer ofici ab sermó, segons consta en lo manual 19 en fol. pàg. 16. Y quedà aquesta vila ab lo major jubilo y alegría, al veurer que tenia una iglesia parroquial corresponent a sos crescents gastos y a son desig, y que se reputa per una de las més hermosas y conciderables del pahís de Sagarra; ab la singularitat de haver-se construït ab tant poch temps com se ha referit, esto és des de l'any 1779 al any 1783, que és puntualment lo temps que està notat sobre lo portal de dita iglesia en lo thenor següent:

INCEP. MDCCLXXIX. CONCLUS. MDCCLXXXIII.⁶¹⁵

En aquest apartat intentarem, doncs, seguir el procés constructiu d'una església a través dels documents, amb les seves fases i vicissituds, sense oblidar, que una obra no sempre es duia a terme tal i com estipulaven els contractes, sense problemes ni interrupcions. Veiem com, per exemple, el procés constructiu de la parroquial de Tàrrega dura més de setanta anys —es comença l'any 1772 i l'any 1740 es contracta l'obra del campanar—⁶¹⁶ o que el santuari de Santa Maria d'Ivorra es comença l'any 1663 i no s'acaba fins el 1758, amb la conclusió de la portada i el campanar. I encara més, comencem a trobar comptes de l'obra del campanar de Calaf l'any 1784⁶¹⁷ i sabem que no es finalitza fins passats més de cent anys, el 1889.⁶¹⁸

A més, una obra d'envergadura com és una església rarament es podia construir de forma ininterrompuda; l'empresari havia de combinar-la amb d'altres obres o bé es considerava preferible que l'obra romangués aturada un temps, com és el cas de l'església de Sant Martí de Sesgueioles, en el contracte de la qual es contempla

que dins lo termini de un any de dit dia en avant discorredor, dega pujar dita obra fins a l'arrencada dels archs de la nau major

615. APSMS: *Memorias historicas antiguas y contemporaneas de St. Martí Sasgayolas, escritas per lo Rnt. Francisco Mirambell, copiadas y aumentadas per lo Rnt. Domingo Monfort*, manual núm. 29, p. 96-100 (la còpia és de l'any 1863).

616. L'església parroquial de Tàrrega, però, fou consagrada l'any 1700, la qual cosa no significava que l'edifici estigués completament acabat.

617. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1784), fol. 78r-83r.

618. PLADEVALL 1989, 12.

de dita igla. arrasada tota la dita obra en aquell nivell, volent dits comissionats si bé los apareixera, que la dita obra paria en dit nivell algun temps a fi que faci asiento y cos, y sempre que dits comissionats ordenaran continuar dita obra dega lo impressari prosseguir-la.⁶¹⁹

Això es portava a cap perquè si en assentar-se l'obra nova feia moviment no afectés els elements estructurals. D'altra banda, també es tenien en compte les condicions climatològiques més aptes per a treballar en l'obra, ja que els contractes de les esglésies de les Oluges i Tarroja contempen que no es podrà "treballar de paleta en temps de ivern, si sols en primavera, part del estiu y part de tardó"⁶²⁰ i la sagristia de la capella del Roser del convent de Sant Pere Màrtir de Cervera tampoc no es pot blaquejar a l'hivern "per ocasió dels glasos".⁶²¹

A banda d'aquestes qüestions eminentment pràctiques, la construcció d'un temple no era aliena als elements de caràcter més extraordinari, que ens remeten a un bon nombre de relats de l'època que tenen com a eix central la irrupció del component sobrenatural en la vida quotidiana.⁶²² Aquest aspecte màgic de la religiositat que continuarà ben present, sobretot a les zones rurals, fins ben entrat el segle XIX, es posa de manifest en el miracle que tingué lloc durant la construcció del santuari de la Mare de Déu del Portal, a Prats de Rei, i que s'explica de la següent forma:

Hem portat les columnes de dita capella amb un carro de quatre rodes el dia 27 de janer del any 1782, en al devant de la muralla de casa Candeló, se precipità o enclogué una roda en les cuxes de Isidro Vilar i Solà, que la una cuxa li posà amb la major dificultat de curar, però amb la protecció de Maria Santíssima ha quedat sens màcula de res, com tots veyem. Item, posant la viga serrera de la teulada en lo més alt de la mitja taronja, se descuidà Jacinto Gallés, dit lo Sintarró, l'endemà dels Reis del any 1786, i caigué de aquella bastida a bax, i reclamant a Maria Santíssima se'n anà per si mateix a casa sua i amb dos dies fou curat. Item, lo meteix

619. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 94v-99r.

620. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1765), fol. 84r-88r.

621. AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés. Manual (1735-37), fol. 24v-28r.

622. N'és un testimoni fefaent el manuscrit d'Anton Omedes, que abasta els últims anys del segle XVIII i els primers del segle XIX, conservat al mas del mateix nom i estudiat per Manuel Gabriel, on es narra des d'una suposada aparició mariana fins a l'establiment d'un vot de poble per Sant Sebastià a causa d'estrany fenòmens planetaris —"una gran amanasa de unes grans costilacions que corrie per persones i besties"— que s'havien observat al poble de Vilanova de l'Aguda i que s'interpretaven com a mals auguris (AMO: Manuscrit núm. 3 d'Anton Omedes).

any succehí a Francisco Cassan, mestre de cases, que desfent una biga de la bastida més alta se descuidà i se precipità a bax en un pilot de pedres, que deia l'apotecari que'l curà, que tenia tota la pell del cap fora, a modo de casquet, i amb dos dies ja tornà a treballar, amb la protecció de Maria Santíssima, de la qual és molt devot. Aquestos tres prodigis, com se veu, foren obrats per la Verge del Portal, a favor de operaris de la sua capella, durant la sua construcció.⁶²³

De les gestions prèvies a la conclusió de l'obra

Ja hem tractat en el capítol precedent els condicionants que portaven a la decisió o necessitat de construir una església nova en una població; el que intentarem reflectir ara és el procés que s'endegava a partir d'aquesta necessitat. Si partim del fet que de la construcció de la majoria d'esglésies se'n responsabilitzava el Comú del poble o de la vila —més que no la parròquia o el bisbat— el primer pas que donava l'Ajuntament era la constitució d'una comissió o junta —que podia estar formada per regidors de l'Ajuntament, terratinents o altres vilatans honrats— encarregada de tot allò concernent a la nova obra: des de gestionar-ne el finançament —impostos sobre els fruits de les collites, arrendament de les pastures, etc.— fins a demanar els permisos necessaris.

Un d'aquests permisos era la llicència del bisbe per enderrocar l'església vella i construir-ne una de nova —ja hem vist com, de vegades, els bisbes fins i tot exhortaven a dur a terme les obres davant la precarietat de les esglésies velles—, tot i que aquest tràmit no sempre es feia amb rigor —alguns temples es construïen sense llicència—, de la mateixa manera que les reiterades exhortacions episcopals sobre la necessitat de reformar o bastir noves esglésies ens indiquen que les demandes del bisbe no sempre es duïen a la pràctica, almenys amb la celeritat que hauria estat desitjable, i no és fins que la situació és veritablement insostenible que es decideix emprendre les obres. Sí que era més important, però, obtenir el permís per a la recaptació de fons de finançament, per la qual cosa se sol·licitava al Reial Consell de Castella la llicència per a la imposició del dret sobre una part dels fruits —l'anomenat novè, vintè o fins i tot trentè, segons les necessitats.

Aquestes primeres gestions no estaven exemptes de problemes, tal i com ens ho demostren els documents: a la vila de Sarral, la dramàtica

623. VILA I SALA 1913, 89. Segons l'autor, la narració d'aquests fets estava documentada a l'arxiu parroquial de Prats de Rei.

situació en què es trobava l'església havia dut els interessats a reunir-se diverses vegades per deliberar sobre la necessitat urgent de construir un nou temple, però tal i com segueix el document:

fuesse que esta congregación o junta era cuerpo sin cabeza, esto es sin persona alguna de dignidad y superior a ellos, a quién los demás rindieran su voluntad, o fuesse por la dificultad de reducir a uno muchos, y tan diferentes ánimos, jamás se acordó ni deliberó cosa conveniente, sí que se desvanecía con gritos y opuestos pareceres (...).⁶²⁴

Finalment, la visita de l'arquebisbe de Tarragona Pere de Copons fou determinant:

convocó la parte principal de los moradores de la expresada villa, a quienes movido de piadoso zelo, vevorosa caridad, ponderó lo arriba expressado y persuadió la edificación o construcción de dicha parte de iglesia, con tan breves palabras, como si con divina retórica las hubiese hablado: acaesciendo al mismo tiempo caher algunas piedras de la bóveda de la mencionada iglesia, como aquella misma confirmava y pedía lo mismo que dicho Illmo., pero con grandes amenazas. Y así persuadidos dichos moradores de la villa de Çarreal, se convocaron y congregaron (...).⁶²⁵

La construcció de la nova església parroquial de Maldà queda recollida, a partir de 1796, en el manuscrit de notes que inicia a finals del segle XVIII Josep Esqué i París, on figuren com a comissionats de l'obra Josep Massot, Anton Batlle, Benet Perés, Pere Capdevila, Manuel Franquesa i Pere Gener, mentre que com a tresorers actuaven Joan Guasch i Anton Vilamajó. Es tracta, segons Capdevila,⁶²⁶ dels representants d'una nova classe de pagesos rics amb consciència de propietaris que quan s'estava erigint la nova església vivien el punt més agre d'un llarg enfrontament que mantenien amb Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà.

D'altra banda, al poble del Palau d'Anglesola també hi van haver dificultats en les negociacions, tal i com reflecteix l'acta de la formació de la comissió encarregada de l'obra de l'església:

(...) com en la construcció de semblants obras apenas ne faltan dificultats, controversias y disturbis, sempre los han experimentat dits particulars, vehins y habitants, per qual motiu si alguna vegada han acordat sobre est importantíssim assumpto, y firmat escripturas privadas o autènticas; luego se han suscitad novas

624. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1748). FUGUET 1981, 117-160.

625. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1748). FUGUET 1981, 117-160.

626. CAPDEVILA CAPDEVILA 1999, 96-97.

dificultats y contradiccions, y se han frustrat las esperansas de conseguir tan sant y desitjat fi.⁶²⁷

Finalment, però, sembla que la necessitat de prendre una decisió respecte a fer una església de nova planta o bé rehabilitar la vella fa que el mes d'agost de 1798

tractada la matèria ab reflexió y maduresa, determinaren adoptant lo medi més expedit y menos costós, esto és lo compondrer ab la deguda y possible decència y firmesa la ja dita y actual iglesia parroquial, deixant las parets exteriors que són suficientment bonas y obrant de nou tot lo interior de dita iglesia y son frontis, ab continuació del campanar fins a las teuladas de ella.⁶²⁸

Per la seva banda, els regidors de Puigvert d'Agramunt presenten un memorial al Reial Consell de Castella, dirigit al comte de Ricla, governador i capità general de l'exèrcit i del Principat, per tal de sol·licitar el permís per la imposició de la trentena part dels fruits de les collites del terme de Puigvert i l'aplicació de les quantitats sobreres dels propis i arbitris del Comú. En aquest document es fa referència al decret de dues visites pastorals consecutives en què s'adverteix al Comú de Puigvert de la imposició d'una pena de vint-i-cinc lliures a cada un dels regidors i de l'ordre de cessar el culte, si de forma gairebé immediata no començaven a construir una església nova i decent.⁶²⁹

Elaboració del projecte, taba i subhasta de l'obra

Un cop formada la comissió o junta de l'obra i obtinguts els permisos pertinents, calia elaborar el projecte o traça del nou temple, així com la taba o plec de condicions per a la posterior subhasta de l'obra. Els comissionats de l'obra encarregaven els plànols i perfils del nou temple a un mestre d'obres de la seva confiança, més o menys reconegut com a tracista. Ratil Torrent⁶³⁰ comenta que, un cop realitzat, la comissió podia fer-lo examinar per altres mestres de l'ofici, mentre que n'hi havia que solien presentar-lo directament al poble, sigui perquè el mestre era de categoria prou contrastada o, senzillament, perquè ja els agradava. Així doncs, l'enginyer militar Josep Prat era un professional plenament reconegut quan, en els seus viatges entre Lleida i Tarragona —on supervisava les obres de la catedral i de la capella de Santa Tecla,

627. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler (1798).

628. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. *Manual* (1798), fol. 121r-127v. En el mateix acte es determina la imposició del dret del vint-i-quatrè per tal de sufragar l'obra.

629. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. *Manual* (1778), fol. 219r-222r.

630. TORRENT 1999, 209.

respectivament—, és requerit pels ajuntaments de Passanant i Sant Martí de Maldà.⁶³¹ D'altra banda, la tradició de tracistes religiosos encara gaudia de bona salut durant el segle XVIII: així, quan es tractava d'edificis pertanyents a ordes religiosos, podia donar-se el cas que tinguessin els seus propis tracistes, alhora que també hi ha frares que fan altres projectes tant d'arquitectura religiosa com civil.⁶³²

Els contractes no acostumen a donar gaire informació sobre el projecte en si: coneixem determinats detalls, com ara que als plànols del santuari de Sant Magí les obres que s'hi havien de fer estaven marcades amb color vermell per diferenciar-les de l'obra feta, marcada amb color groc.⁶³³ També sabem que, en algun cas, juntament amb el pergamí, es presentava una maqueta o model de l'obra en fusta, com per exemple la capella del Claustre de la catedral de Solsona, obrada l'any 1701 segons el projecte del dominic fra Mateu i el "modelo" o maqueta de fusta del fuster de Solsona Francisco Nadal.⁶³⁴ Els plànols podien ser més o menys detallats —en alguns casos es parla únicament d'una "planta" i en d'altres, com la casa de la Missió de Guissona, s'arriba a esmentar fins a nou fulls o plànols.⁶³⁵ D'altra banda, al contracte de l'església de la Riba,⁶³⁶ a la Conca de Barberà, les diferents parts representades als plànols o la resta de dibuixos s'assenyalen amb lletres, com per exemple "señalat en lo pla vertical de la mateixa trassa ab lletra K" o bé "las paredes del campanar deuen regularse a las líneas notadas ab lletra Y".⁶³⁷ Certament, de la mateixa manera que hi havia dibuixants més destres que altres, les traces podien contenir més o menys indicacions o notes explicatives. D'aquesta manera, la Real Academia de San Fernando rebutja un projecte del mestre de cases lleidatà Miquel Batiste i Miquel no tan sols per la *disformidad* dels dibuixos, sinó "*por la extravagancia de señalarse en ellos con notas por escrito: tal grueso ha de ser mayor, tal puerta ha de ser como la otra, tales ventanas han de caer a plomo etc, todo lo qual es contra la exactitud con que desde luego deben fixarse en los dibujos las medidas y proporciones de la obra*".⁶³⁸ Paradoxalment, ja

631. ARRANZ 1991, 365.

632. És el cas de la casa de Manuel de Siscar i Fivaller, a Agramunt, projectada per un franciscà de Balaguer (AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual 1761, fol. 163v-164v).

633. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1732), fol. 26v.29r.

634. APS: FN Solsona. Ramon Vallonga (1701). També a PLANES 1985, 33.

635. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741). 9r-14v.

636. AHCC: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Castelló i Cortina (1752), fol. 35r-41v.

637. AHCC: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Castelló i Cortina (1752), fol. 35r-41v.

638. PUIG 2004, 239.

hem vist anteriorment que Miquel Batiste i Miquel, a part de desenvolupar la vessant més pràctica del seu ofici de mestre de cases, era un dels tracistes de més prestigi a Lleida, el requerien expressament des de moltes poblacions, com, possiblement ser el cas d'Altet.

El cost de la traça —la “planta”, com se l’acostuma a anomenar als contractes— podia oscil·lar més o menys entre les 7 lliures que cobrà el projectista de l’església de Vallfogona de Balaguer, estudiada per Torrent,⁶³⁹ i les 66 lliures que ja havia cobrat fra Josep de la Concepció l’any 1672 per la traça de la parroquial de Tàrrega,⁶⁴⁰ tot i que el preu més habitual rondava les 25 lliures. De la mateixa manera, en alguns contractes s’indica qui s’ha de fer càrrec del pagament; així, en el cas de l’església d’Altet,⁶⁴¹ l’empresari serà qui pagarà les 25 lliures que costa la planta, que és el mateix que costa la planta de l’església de Nalec⁶⁴² —normalment també és l’empresari qui assumeix el cost del notari i del corredor. També pot passar que aquestes despeses es paguin a mitges entre les parts contractants o que —és el cas de les obres del convent de Sant Pere Màrtir de Cervera— el preu de l’acta notarial sigui de franc.⁶⁴³

Segons la circular del mes de novembre de 1777 expedida per Carles III, els projectes arquitectònics —així com els escultòrics— havien de ser sotmesos a l’aprovació de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.⁶⁴⁴ A l’apartat on parlem dels artífexs ja hem posat en dubte l’efectivitat d’aquesta ordre i només cal recordar que únicament consten a les actes de la Comisión de Arquitectura tres projectes d’esglésies enviats des de la zona geogràfica que tractem, corresponents a les reformes de l’església parroquial de Cervera (1792) i a les esglésies d’Altet i la Sentiu (1798).⁶⁴⁵ També hem comprovat com, excepte el de Cervera, els altres dos projectes foren rebutjats i la Academia va resoldre que fos un arquitecte acadèmic qui realitzés els plànols.⁶⁴⁶ El cas és que la majoria de pobles (Palau d’Anglesola, Maldà, Nalec, Rocafort de Queralt...) construeixen els seus temples durant aquests anys sense el vistiplau de la Real Academia i amb dissenys realitzats per mestres de cases, alguns dels quals, com l’esmentat Batiste i Miquel, assolien un

639. TORRENT 1999, 209.

640. AHCT: Llibre de l’obra de l’església. També a NARVÀEZ 2000, 176.

641. AHCC: FN Tàrrega. Francesc Llopis. Manual (1790), fol. 145r-149v.

642. AHCC: FN Tàrrega. Francesc Llopis. Manual (1792), fol. 189r-195r.

643. AHCC: FN Cervera. Ambrós Copons i Fita. Manual (1732), fol. 42r-47v.

644. Segons la còpia que es conserva a l’ADS.

645. RABASF: Lligall. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1786-1806).

646. Els arquitectes proposats per l’Academia foren el barceloní Simó Ferrer i Garrido.

gran reconeixement i eren especialment sol·licitats.⁶⁴⁷ En aquest sentit, cal destacar el fet que el paper que tenien els administradors o la comissió encarregada de l'obra no era passiu: podien intervenir sobre el projecte realitzat, bé indicant algun canvi en els materials per tal d'abaratir el cost de l'obra, bé imposant la supressió o addició d'elements a la nova planta. D'altra banda, el projecte acceptat i en base al qual es contractava l'obra no havia de ser necessàriament el definitiu, ja que es podia canviar diverses vegades, quasi sempre d'acord amb la demora i les vicissituds —sobretot de caràcter econòmic— que afectessin l'obra.⁶⁴⁸ És el cas del campanar de Calaf, el projecte del qual s'arribà a canviar almenys tres vegades entre 1785 i 1790: els comptes de l'any 1785 contenen la notícia del pagament de 50 lliures a Francesc Satorras “per la planta que pagà a Borràs⁶⁴⁹ y expedició del Memorial a Barcelona”;⁶⁵⁰ l'any 1786 és el barceloní Narcís Bosch, dissenyador d'algunes de les escultures que coronen l'edifici de la Llotja de Barcelona,⁶⁵¹ qui realitza una nova planta i perfils del campanar, i finalment, sempre segons el llibre de comptes i despeses de l'obra del campanar, el 15 de maig de 1790 es paguen 33 lliures “al mestre Miquel Puig de Manresa, arquitecto, per las novas plantas de reducció del campanar que ha format, idea del cos mort y viatges a esta ciutat per semblant fet”.⁶⁵²

Fos quin fos el projecte final, amb l'aprovació dels comissionats o els regidors de l'Ajuntament —si no hi havia un comitent determinat— ja es podia elaborar la taba, o sigui, el plec de condicions —clàusules molt concretes sobre aspectes formals de l'obra i qüestions tècniques i econòmiques— que hauria de seguir qui guanyés la subhasta corresponent. Segons Torrent, aquestes condicions les redactava el mateix projectista a la vista dels plànols i en presència del notari, o bé un altre expert en la matèria.⁶⁵³ Posteriorment, el notari inseria

647. L'any 1792 el rei Carles IV fa arribar novament als bisbes la circular que havia expedit l'any 1777 Carles III a causa del seu incompliment. Aquestes cartes se succeeixen almenys fins l'any 1814, quan Ferran VII encara es queixa de l'escàs compliment d'aquestes i commina, sota l'amenaça de multa, que cap persona pugui exercir d'arquitecte o mestre d'obres sense haver-ne obtingut el títol a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid o a la de Sant Carles de València.

648. Un dels edificis més emblemàtics a la Segarra i del qual es van fer tres projectes en el transcurs de trenta anys fou la Universitat de Cervera (Montagou, 1718; Soriano, 1729 i Marín, 1750).

649. Podia tractar-se del mestre de cases Fèlix Borràs, l'any 1799 havia contractat l'església de Sant Martí de Sesgueioles, poble molt proper a Calaf, a més a més, l'any 1774 havia contractat el campanar de Sant Martí de Maldà, projectat per Josep Prat Delorta i en el qual podia haver-se inspirat per fer una traça per al de Calaf.

650. Arxiu família Satorras. PLADEVALL 1989, 12.

651. RAFOLS 1951, vol. I.

652. Arxiu família Satorras. PLADEVALL 1989, 12.

653. TORRENT 1999, 184.

la taba en el contracte de l'obra. Abans, però, es lliurava la taba al corredor públic encarregat de la subhasta que, un cop fet el pregó pels pobles veïns i fixat l'anunci als llocs habituals, el dia que se celebrava en llegia el text i, un cop s'havien encès unes candeles per tal d'establir un temps reglamentari per a la duració de la subhasta, guanyava la millor oferta que acostumava a coincidir amb la més econòmica. Raül Torrent assenyala que la postura més convenient també podia ser la més cara, segons el cas,⁶⁵⁴ ja que de vegades el Comú o comissionats de l'obra tenien preferència per un mestre determinat o podien creure en el prestigi d'algun empresari concret, sense que fos rellevant el fet que el preu no fos el més assequible. De la mateixa manera, quan no es partia d'una referència concreta, sembla que els mateixos comissionats es preocupaven per obtenir informes sobre els mestres que havien guanyat la subhasta abans de procedir al contracte pròpiament dit de l'obra. Així, els comissionats de l'obra de l'església de la Pobra de Claramunt consideren que els mestres tarragonins Francesc Rozet i Magí Rabadà eren, segons els informes, "subjectes de la major satisfacció y desempeño".⁶⁵⁵

Contractació de l'obra

Els contractes són els documents més valuosos i alhora aporten un gran volum d'informació pel que fa al procés constructiu: en primer lloc, el contracte d'una obra ens proporciona el nom del mestre o mestres de cases que duran a terme l'empresa. Pot tractar-se d'un sol mestre de cases; poden formar societat dos mestres —pare i fill— com és el cas dels Albareda o els Pomés; també poden ser dos mestres sense parentiu, com Josep Casals i Anton Cassan a l'església de les Oluges, o bé pot ser una companyia o societat formada per diversos mestres —tenim l'exemple de Jaume Vall, Fèlix Borràs i Francesc Montalar que contracten plegats l'església de Sant Martí de Sesgueioles.

Els membres que formen la companyia poden ser tots de l'ofici —íntegrament mestres de cases o mestres de cases i fusters— o bé pot estar constituïda per gent d'altres oficis, com els comerciants —és el cas del campanar de Sant Martí de Maldà, contractat pel mestre de cases de Guissona Fèlix Borràs, un pagès de Vilagrassa i un comerciant de Tàrrrega. Aquest tipus d'associació esdevé molt freqüent al llarg de tot el set-cents, tot i que cal observar que el grau d'estabilitat d'aquestes companyies era relatiu, tal i com es posa de manifest en la construc-

654. TORRENT 1999, 186.

655. AHCI: FN Igualada. Francesc Raurés. Manual (1789), fol. 204r-212r.

ció de la Universitat de Cervera, on trobem el mestre de cases Josep Borràs associat amb Josep i Ermenter Bages sisenant el preu fet de Josep Molner; posteriorment s'associa amb aquest últim, alhora que el seu preu fet és sisenat un altre cop pels germans Bages.⁶⁵⁶

El preu d'un contracte se sisenava quan un altre empresari o mestre d'obres oferia fer-se càrrec de l'obra rebaixant el preu una sisena part, de manera que el primer contracte que se signava no era sempre el definitiu. Llavors era clar que aquest últim s'adjudicava l'obra; abans, però, havia de pagar als primers contractistes una quantitat determinada segons l'estat de les obres i la despesa feta. Ocasionalment, quan se signa un contracte per una obra ja es contempla la possibilitat que aquell "preu fet" pugui ser sisenat, com és el cas del contracte per a la continuació de l'església de Golmés, on es preveu que:

en cas de ser la sobre dita obra asisenada, dega aquell que la asisenarà satisfer y pagar a dits impressaris Dn. Pau Borràs y Joseph Miquel la quantitat de quatre-centas lliuras barcelonesas, que tenen de present empleadas en materials per la continuació de dita obra, y també deurà satisfer-los la quantitat de cinch-centas lliuras de dita moneda, que dita universitat o comú de Golmés y los sobreanomenats particulars ab lo present los concedeix de gratificació sobre lo preu fet de la mateixa obra, y totes les demés obres y millores se trobaran fetes lo dia de la dita sisena.⁶⁵⁷

A Utxafava (avui Vila-sana), l'any 1784, els terratinents del mateix lloc, comissionats per a l'arrendament del quarantè dels fruits i la construcció de l'església, protesten per l'elevat preu que s'havia convingut amb el mestre d'obres del Palau d'Anglesola Ramon Espinet.⁶⁵⁸ Els comissionats addueixen que el dia que s'havia subhastat l'obra, molts possibles postors no hi havien pogut acudir a causa de les inclemències del temps, per la qual cosa demanen que se subhasti de nou l'obra en un dia útil perquè hi puguin assistir la resta de competidors.⁶⁵⁹ Finalment, un cop duta a terme aquesta segona subhasta, l'obra fou adjudicada al mestre d'obres de Castellnou de Seana Pasqual Ribalta.⁶⁶⁰

656. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita (1721 i 1722).

657. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Térez (1767), fol. 90r-93r.

658. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler (1784), fol. 89r-92r.

659. Aquestes protestes eren lògiques si tenim en compte que els terratinents més importants també eren els més afectats per la imposició del dret del quarantè dels fruits.

660. Tenim diversos exemples de contractes que són sisenats reiteradament referents a les obres de la Universitat de Cervera: el primer document que hem localitzat data del mes d'octubre de 1720, quan Josep Molné, de Vilanova de Palafolls, i Francesc Solà, de Vilanova de Cubelles, signen un contracte per desbastar i arrencar

A les Oluges, la construcció de l'església va ser atorgada als empresaris calafins Cassant i Casals —en alguns documents figura com a mestre de cases de Cervera— per la quantitat de 1.066 lliures, de les quals 10 va assumir-les personalment el rector, que devia tenir molt interès perquè Cassant i Casals s'encarreguessin de l'obra —Cassant era en aquell moment el mestre major de les obres del convent de Sant Ramon—, ja que, de fet, el mestre d'obres de les Oluges, Ignasi Birba, havia ofert construir l'església per deu lliures menys el dia de la subhasta i Cassant i Casals no volgueren igualar l'oferta.

A part de la taba, el contracte de l'obra inclou les condicions econòmiques que detallarem més endavant. A més, el contractista havia de presentar fiadors o fermances, persones de confiança que l'avalaven que, com ell, hipotecaven els seus béns com a garantia; en cas d'incompliment del contracte es veurien igualment afectats per les diligències que s'haurien de prendre en contra del contractista —l'embargament dels béns o fins i tot la presó.⁶⁶¹ Al contracte de l'església de Montroig, el mestre de cases de La Manresana, Sebastià Sala, dóna com a fermances Joan Sala, ferrer del terme de Mont-ros, Mariano Grau, calderer de Calaf, i Joan Sala, calderer de Guissona.⁶⁶² A Granyena, els fiadors del mestre de cases de Ripoll Benet Casanyer són Josep Vaquer i Puig, pare i fill pagesos del terme i parròquia de Santa Maria de Baells.⁶⁶³

la pedra per a l'obra de la universitat de les pedreres de Cervera i del Talladell. Segons el contracte (en què s'especifica que l'obra havia estat sisenada diverses vegades, una de les quals pel mestre de cases de Biosca Josep Baiges). Del dia 6 de gener de 1721 data una nova oferta de Josep i Ermenter Bages, mestres de cases de Biosca, per sisenar el preu fet de Francesc Solà per arrencar i desbastar tota la pedra de fil per a la construcció de la universitat. En aquest document, però, els germans Bages apareixen amb el mestre de cases de la Llacuna Josep Borràs. L'11 d'octubre de 1722 Josep Borràs, aquesta vegada associat amb Josep Molner, de Vilanova de Palafolls, contracta a preu fet arrencar la pedra per a l'obra de la universitat. El dia 28 d'agost de 1724, però, després d'haver-ne sisenat el preu fet, els treballs d'arrencar i desbastar la pedra són adjudicats al mestre de cases de Biosca, Ermenter Bages, i a Josep Trilla i Agustí Carabassa, pagesos de Cervera. La documentació ens trasllada de cop a l'any 1727, quan la companyia formada pels empresaris barcelonins Torrents, mestre de cases, i Jaume Campins, fuster, és la responsable de portar a terme la construcció. Un any més tard, però, aquests poderosos empresaris barcelonins es veuen sobtadament relegats de l'obra per la sisena que ofereixen la companyia formada per Francesc Solà, de Vilanova de Cubelles; Francesc Oliva, de Creixell; Pau Estela, de Vilavella; Josep Morondó, de Torelló; Domènec Thomàs, d'Argençola; Jaume Romeu, d'Igualada; Joan Combelles, de Biosca, i Josep Borràs de la Pobla (de Claramunt?). AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita (1718-28), fol. 12v-14r.

661. Aquest fou el cas de Marià Biscarri, fou empresonat per l'incompliment del contracte de l'obra del dipòsit d'aigua per a les fonts de Lleida (TORRENT 2002, 59).

662. AHCC: FN Guissona. Francesc Cava. *Manual* (1779), fol. 124r-128v.

663. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. *Manual* (1782), fol. 97r-101v.

De vegades actua com a fiador algun familiar, sigui mestre d'obres o no —al contracte de l'església de les Piles de Gaià, el mestre de cases Josep Pomés i Coca actua com a fermança del seu fill, el també mestre de cases Josep Pomés i Talavera, i Marià Salat i Prats, al contracte de l'església de Savallà del Comtat, dóna com a fiador el seu pare, mestre de cases Marià Salat de Santa Coloma de Queralt.⁶⁶⁴ També es dóna el cas d'aparèixer com a fiador algun altre mestre de cases, com ara al contracte de la capella de Sant Sebastià de Castellersà, en què el mestre de cases de Castelló de Farfanya, Francesc Ribera, dóna com a fermança Anton Dabat, mestre de cases de Castellersà.⁶⁶⁵ Als Omells de Na Gaia els fiadors són Francesc Freixa i Ramon Voltes, mestres de cases de Montblanc, i Joan Vallbona, mestre de cases dels Omells.⁶⁶⁶

Emplaçament

Ja hem parlat de la controvèrsia que hi hagué al Palau d'Anglesola sobre construir una església de nova planta o bé reconstruir la vella. Finalment s'adopta aquesta última solució: s'aprofitaria part dels murs laterals i tot l'interior, frontis i campanar es faria nou.⁶⁶⁷ Normalment, l'edificació d'una església de nova planta comportava l'adquisició d'un terreny adient per a l'empresa. Mantenir l'antic emplaçament de l'església vella, però, no garantia gaire estalvi, ja que amb la reconstrucció el temple passava a tenir unes dimensions considerablement superiors a les de l'antic. Això solia comportar algun tipus d'intervenció urbanística, que de vegades passava per l'expropiació i enderroc d'alguna casa veïna a l'antic temple per tal de guanyar espai per a la nova construcció.⁶⁶⁸ Així doncs, en alguns llocs com Puigvert d'Agramunt opten per aixecar una església de nova planta en un altre indret, atès "*que se mira por necesario y más cómodo hazerla nueva, que ampliar la actual por la mala cituación de la actual, y falta de terreno oportuno*".⁶⁶⁹ Com veurem més endavant, aquesta devia ser la solució preferida tant pel tracista com pel constructor, ja que implicava una major llibertat a l'hora de projectar i construir.

En el cas d'aprofitar l'emplaçament de l'església vella, hi havia el perill que la nova construcció heretés alguns dels problemes endè-

664. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases (1785).

665. AHCB: FN Balaguer. Pere Gomar i Rovinat. Manual (1785), fol. 91r-92v.

666. AHCC: FN Tàrrrega. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v°.

667. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 121r-124v.

668. Aquest aspecte el tractarem més endavant, a l'apartat dedicat a l'encaix urbanístic dels edificis religiosos.

669. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1777), fol. 54v-59r.

tics de l'antic edifici, com les humitats del sòl, que aviat la farien igual d'insalubre; precisament aquest és un dels motius que porta els comissionats de l'església de Sant Martí de Sescgueioles a canviar l'emplaçament previst per a la nova església.⁶⁷⁰ Sembla que els mateixos empresaris de l'obra van adonar-se dels inconvenients de construir-la en el mateix lloc que la vella, com ara que era massa apartada del poble, el considerable desnivell del terreny "*que por las entradas y salidas de las mujeres no deja de ser muy escandalosa*" i el fet que hi desembocaven les aigües del tossal que domina la vila "*causando bastantes humedades en aquellos edificios sin poderse remediar, aunque se construyan tras la pared del cierro vacuos correspondientes y aún estos de considerable coste, ni que pueda en aquel sitio extenderse la obra con la libertad que le corresponde*". Això fa que els comissionats i directors de l'obra prenguin la determinació que l'església es construeixi

en otro lugar más proporcionado a la pública utilidad del pueblo y alivio de sus costas y seguridad de su acierto (...) en la llanura de unos huertos que son detrás el torriente que allí discurre al cabo de la calle llamada del Pati delante el pozo que allí se encuentra formando una (?)⁶⁷¹ capás para sus entradas y salidas, resultando el beneficio de hallarse en medio del pueblo, y comodidad de sus fieles y desvio de escándalos, siendo a corta diferencia igual su coste, por la mayor facilidad en la suministración de maniobras y libertad del edificio.⁶⁷²

Col·locació de la primera pedra

La cerimònia de col·locació de la primera pedra —que consistia, un cop oberts els fonaments, en la benedicció i l'assentament d'una pedra tallada especialment per l'esdeveniment— era el ritual que commemorava el començament de l'obra, i que podia dur a terme el bisbe, el vicari general o alguna altra dignitat eclesiàstica en representació seva —l'acte de col·locació de la primera pedra a l'església de les Oluges, l'any 1756, el presidí el canonge xantre de Solsona.⁶⁷³ A Mont-roig, l'acte de col·locació solemne de la primera pedra es va fer el 3 de maig de 1779 i comptà amb l'assistència del comte de Santa Coloma,⁶⁷⁴ mentre que el rector del lloc, Francesc Capell, actuava com a comissionat del bisbe

670. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 30v-34r.

671. Il·legible.

672. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 30v-34r.

673. AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà, fol. 16r.

674. AHBC: Sèrie General d'Arxiu, Fons Queralt, 789, document 7.655. Agraïm a Virgínia Costafreda la localització d'aquest document.

d'Urgell per dur a terme el ritual. La narració dels fets que consta a l'acta és il·lustrativa del procediment de la cerimònia:

(...) Isqueren ab professó y aportant la dita primera pedra, al dit fi treballada ab las armas del dit illustre senyor, que és un llaho rapant ab corona del compte, y arribant en lo sobre dit puesto, dits illustre y reverent senyor collocaren aquella a la part de mitg dia y al centro del fonament de la paret, y en lo puesto ahont deu estar cituat lo centuari, en la qual pedra y dins un forat, que en ella expressament se havia fet, posa dit illustre senyor varias monedas de or y plata cunyadas en lo present any, y dins un canó de vidre un pergami que conte la descripció següent = *D. O. M. = Anno a nativitate Domini 1779 quinto nonis mai moderante clauum ecclesiae Pio Sexto pontifici maximo anno quarto, Hispaniarum regnum dominante Carolo Tertio Borbonico pio bellatore anno vigesimo primo. Sedem Urgelensem pasunte illustrissimo domino don Joaquin de Santian et Valdivieso electo archiepiscopo Tarraconensi anno septimo, illustris admodum dominus don Joannes Baptista Queraltius, Descallarius et Pinosius comes de Santa Coloma de Queralt, marquis de Besora cet. ob eximiam in Deum pietatem in beatam Mariam virginem religionem vassallos que benevolentiam in fundamenta noui templi Assumptionis B. M. de Monroigt, regente paroeriam reverendo domino Francisco Capell presbytero praesule benedicente hunc primum lapidem fecit, ouantibus incolis acolisque plaudentibus universis* = Y deixant paredada la sobre dita pedra, sen tornaren ab professó entonant lo Te Deum a la dita iglésia vella, ahont, ab acistència de dits illustre y reverents senyors y tot lo demes poble, se celebrà la missa major per lo reverent Joseph Palau, prebere, en est repetit lloch resident. Y predicà lo reverent pare fra Ambrós, de Barcelona, religiós caputxí conventual en Cervera. Y se conclugué la sobre dita funció ab públich aplauso y toch de campanas en demostració de alegria.

A Santa Maria de Montmagastrell la primera pedra del nou temple es col·loca el 8 de març de 1780 i també és el rector, Andreu Comes, qui amb l'autorització del bisbe d'Urgell Joaquim de Santian —concedida l'any 1778, ja que l'any 1780 Santiyán ja era arquebisbe de Tarragona—, oficia la cerimònia amb capa pluvial, en presència del batlle Joan Ravarter i dels regidors i terratinents del terme i

tenint en ses mans la paleta ab argamassa, posà y collocà dita pedra y (després de beneïda ab la solemnitat acostumada) en la paret del detràs de dita Yglesia que mira a la part de tramuntana, ab la distinció de ser dita pedra primorosament treballada y esculpit en ella lo senyal de la santa creu y alguns instruments de

mestre de cases, que los que construeixen dita Iгла. son Gabriel Ribalta, mestre de cases del poble del Aranyó y Saldoni Pons, mestre de cases de dita vila de Tàrrega.⁶⁷⁵

Observem com, mentre a Santa Maria de Montmagastrell s'esculpeixen instruments propis de l'ofici de mestre de cases a la primera pedra, a Mont-roig les armes del comte de Santa Coloma eren els motius que s'hi representaven. A les Oluges, la primera pedra de la nova església va ser extreta de la pedrera del Mas d'en Meroles i polida per J. Moliner, paleta de l'esmentada població, que cobrà per la feina una lliura i quatre sous.⁶⁷⁶

Finalment, transcrivim un fragment de la col·locació de la primera pedra del nou temple de Rocafort de Queralt, dedicat a sant Salvador, que es col·locà el dia 15 de maig de 1793. A diferència del cas de Mont-roig, aquí la senyora jurisdiccional de la vila, la baronessa Gertrudis d'Armengol Paguera i Despujol, havia facultat el batlle perquè actués en representació seva.

(...) han salido de dicha antigua parroquial iglesia con solemne procesión, en la que Francisco Albareda Mayor, maestro de obras de la villa de Os, corregimiento de Lérida impresario de la memorada obra, llevaba en sus manos una piedra picada quadriangular en la que se halla un hoyo que se hizo en ella, que venía aquel hoyo tapado con otra piedra a propósito, que tenía aquella de largo como cosa de cinco quartos o poco más y como cosa de tres quartos de ancho y lo mismo de alto, y dirigiéndose todos con el mayor júbilo y alegría azia una pieza de tierra prompta de la citada rectoría, a las espaldas de la actual iglesia antigua, y al cabo más allá en donde corresponderá el altar mayor de dicha nueva iglesia, en que se hallava puesta enarbolada una cruz; habiendo llegado cerca de esta, fue allí bendecida la referida piedra con arreglo a los Santos Ritos y Ceremonias prevenidas en el Ritual Tarraconense y citado decreto, y después de haver cantado la letanía mayor, se confirió dicho Rdo. Párroco con sus asistentes en el fondo de los fundamentos que para aquel Santo edificio se hallavan abiertos, y en el fondo de ellos, a diez palmos y medio a poca diferencia de la superficie de la tierra, y en (?) la plantada cruz, collocó dicho Rdo. Cura párroco insiguiendo

675. Aquesta primera pedra commemorativa encara es pot veure a la part posterior del temple, a l'exterior. Hi apareixen, com consta al document, diversos motius esculpits rudimentàriament, on es combinen diversos instruments amb símbols religiosos com la creu o un Sagrat Cor, amb la data incisa de 1780, però sense cap altra inscripció.

676. AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà, fol. 15v.

la citada comisi3n y licencia aquella primera pedra y primer fundamento del nuevo templo que se erige bajo el t3tulo del Sant3simo Salvador, y en el hoyo de cuya pedra puso una pesseta, moneda de plata del Rey Nuestro Se3or (que Dios Guarde) Don Carlos quarto, y dentro de una redoma de vidrio tapada con seda encarnada un testimonio u escritura en papel com3n dada, por el mismo Rdo. Rector signada y firmada (...) Y habiendo puesto el preincerto testimonio dentro dicha redoma mendo, y con seda encarnada serrada, en el mismo hoyo de la primera pedra puso la memorada tapa a aquel hoyo, y habi3ndola engastado con cal y canto, como a primer fundamento de dicho templo, sigui3 aquella solemne procesi3n bendiciendo todo el sitio proyectado que ha de ocupar la nueva parroquial iglesia, que consiste en parte de una pieza de tierra, en una porci3n de una carretera que passa entre el sementerio y antigua iglesia, en la mayor parte de esta y en todo el actual sementerio de ella; y con m3s gozo y j3bilo, por ver empezada la obra del nuevo templo que tan desea este pueblo ver concluhido, se regress3 aquella procesi3n a la citada antigua iglesia, en donde con la mayor ternura y devoci3n se celebr3 y cant3 por dicho Rdo. Cura solemnemente la Santa Missa.⁶⁷⁷

D'altra banda, quan hom disposava construir el nou temple al mateix lloc de l'antic, tamb3 es portava a terme un altre ritual consistent en l'aixecament de l'antic altar, de vegades amb la sorpresa inclosa de la troballa de rel3quies. El cas m3s paradigm3tic el tenim a la poblaci3 d'Ivorra, primer en la construcci3 del santuari —l'any 1665— i posteriorment a la parroquial —l'any 1780. El 25 d'octubre de 1665, en pres3ncia de Francesc Pallar3s, capell3 d'Ivorra, i Pere Mr Arriet, capell3 del santuari, aixequen l'antic altar de Santa Maria d'Ivorra, al mateix lloc on segons la tradici3 va produir-se el prodigi eucar3stic del Sant Dubte,⁶⁷⁸ i sota l'ara s'hi va trobar —afirma Serra Vilar3— “(...) una piedra cuadrada con un hoyo en medio, cerrado con maderas y yeso, y, habi3ndolo descubierto el Cura en presencia de todos, hall3 dentro de 3l un pedazo de tela de color de sangre, que juzg3 era del milagro del Sant Dubte”.⁶⁷⁹ Les troballes no s'acabarien aqu3 ja que, poc despr3s, mentre es feien les obres d'enderrocament, a la part de l'Evangel3, hi van trobar un altre dip3sit “(...) con parte de manteles

677. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

678. Davant del dubte de moss3n Bernat Oliver durant el sacrifici de la missa, el vi del calze va esdevenir sang que va sobreeixir de la copa tacant els corporals de l'altar que es convertiren en una venerada rel3quia (COSTA BAFARULL, 1959 vol. II, 715-718).

679. SERRA VILAR3 1911, 24.

y corporales. Hallóse, además, un cubrecaliz de seda de color verde y blanco, un tafetán encarnado, otro amarillo y una cestilla con estopas y algodón, cuales cosas vieron los testigos, que refieren por sus propios nombres la escritura que formó el Cura en dicho día y año para perpetua memoria”.

De la troballa se'n va informar al bisbe de Solsona, Fra Lluís de Pons, el qual ordenà al seu vicari general, Francesc Argullol, que donés fe de la troballa i actués en conseqüència. Serra Vilaró relata aquest passatge, dient

*llegó á esta villa el 4 de noviembre del mismo año (1665) y al día siguiente pasó á la iglesia y casa de Sta. María y, antes de empezar el registro, él mismo cantó una misa ante la imagen de la Virgen. Asistieron á esta función los curas de las parroquias de Fals, Fenollosa, Vichfret, Viver y otros, con el cura y capellán de Ivorra mencionados. Terminada la misa se dirigieron al altar mayor, que hallaron cerrado y sellado conforme lo había dejado el Cura, y todo lo que encontraron en él con manchas de sangre seca juzgaron sería de la que se derramara del cáliz de Bernardo Oliver, y que San Ermengol ó el obispo que allí las colocara las tendría por muy grandes reliquias, ya que estaban en el parage en que se acostumbraban colocar las reliquias de los santos, y de estos no se halló ninguna.*⁶⁸⁰

Cent anys més tard i en el context de la construcció del nou temple parroquial d'Ivorra, les obres del qual començaren el 1780, amb motiu de l'aixecament de la taula de l'altar de l'antiga església de Sant Cugat, van trobar relíquies del Sant Dubte, que són, en definitiva, les que ens interessin perquè ens informen de les circumstàncies i del contingut d'aquest vas en concret. Costa i Bafarull explica:

(...) al derribar la Mesa del altar de San Cucufate, Mayor de dicha Parroquia, en el centro de ella se encontró una piedra cuadrada con un hoyo en medio cerrado con madera y yeso de cuya novedad los maestros de la obra dieron noticia al Rdo. Francisco Cluet, Cura de dicha Iglesia. Este en compañía del Bayle, Regidores, y otros muchos que acudieron á la novedad, descubrió la piedra y halló dentro de ella un vaso de vidrio verde muy recio, de medio palmo de alto cerrado con corcho, forrado en lienzo, y cubierto con yeso, y dentro de él Estopas, lienzo y polvo, todo de color sanguineo, y muy consumido en algunos pedacitos de tela, y en presencia de todos lo volvió á cerrar, sellándolo con el sello de la Villa. De este

680. SERRA VILARÓ 1911, 14.

nuevo hallazgo dio el Cura razón al Ilmo. Sr. Obispo de Solsona Dr. Fr. Rafael Lasala y Locela quien dispuso se custodiase el vaso por el mismo Cura hasta que S. Ilma. Pasase á dicha Villa, como lo ejecutó siguiendo el curso de su visita en el mes de Mayo de 1782 y habiéndolas reconocido y examinado las cerró de nuevo y selló con el sello común de su oficio en el Vaso en que se habían encontrado. El 1 de junio del anunciado año 1782, consagró S. Ilma. la Iglesia nueva y en el sepulcro de las Reliquias del Altar Mayor depositó una Ampolla de cristal con las de algunos Stos. Mártires y el vaso de las últimamente encontradas de la Sta.-Duda incluyendo en cada una para perpetua memoria un Escrito que dice lo que en ellas se contiene.⁶⁸¹

Utensilis, materials i mà d'obra

En la majoria dels casos, l'empresari era, segons contracta, l'encarregat de pagar els operaris, tant mestres de cases com peons. Al contracte del seminari de paüls de Guissona s'adverteix, però, que "aixís mateix los fadrins y aprenent y demás oficiales de paleta y picar pedra que no treballaran conforme y satisfacció del comissari, deura lo impresari despachar-los de treballar a la obra, luego de ser-li dit per lo expressat comissari sens rèplica".⁶⁸² De vegades també s'especificava que el mateix empresari s'havia de fer càrrec de cercar els operaris per a l'obra de fusteria o de serralleria, com és el cas de les reformes al convent agustinà de Guissona, on s'estipula que anava a càrrec dels empresaris el "*clavar las llatas al texado y componer las enclavilladas, sin que tenga obligaci3n el convento de llamar al carpintero*", mentre que pel que fa a l'església d'Altet, només s'especifica que serà el poble qui haurà de pagar les portes i balustrada del cor.⁶⁸³ En altres casos, sobretot quan es tractava d'obres més importants, es feien contractes a part per picar la pedra o per l'obra de fusteria que podia consistir a fer les portes, marcs i finestres, tal i com ho trobem al col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.⁶⁸⁴

Pel que fa als utensilis de paleta, de vegades consta que és l'empresari qui els ha d'aportar i d'altres és el mateix Comú que els proporciona, tot i que també es donen solucions mixtes: determinats instruments els ha de portar l'empresari, però d'altres els proporciona el Comú.

681. COSTA BAFARULL 1759, vol. II, 715-718.

682. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 10r-15v.

683. AHCC: FN Tàrraga. Francesc Antoni Llopis. Manual (1791), fol. 148r-155r.

684. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163v-164v.

Als comptes de la parroquial de les Oluges⁶⁸⁵ també hi figura l'import de les "sarrias, sarrions, cabassos, covens y otras cosillas". Es compren setanta-sis "covenets" (còvens de petites dimensions) per tal de buidar els fonaments de l'església. També s'adquireixen quaranta-vuit sarrions d'espart per a tragar l'arena i altres materials a Barcelona. Val a dir que pels ports de tots aquests utensilis es paguen divuit sous a Pere Llorens, tragner de Sedó. Sembla que alguns materials o utensilis es compraven aprofitant les fires de renom que hi havia en poblacions properes. Així consta que "lo dia del aplech de Sant Ramon" de 1759 Ignasi Mestre de les Oluges altes va comprar nou cabassos de palma per a l'església, l'any 1761 el mateix Ignasi Mestre va comprar "trenta y sinch canas de bri per pintar lo retaulo major de la iglesia" i dues peces de corda per les llànties a la fira de Santa Coloma. També s'havien comprat quatre canons de vidre per fer passar les cordes de les llànties per les parets a un vidrier de Cervera. Finalment, consta que el dia 6 d'octubre de 1762 es paga vint rals per la vitralleria del cor.

Respecte als materials, normalment l'empresari s'havia de cuidar d'arrencar i treballar la pedra, fos per devastar o per paredar, tot i que també hi ha alguna excepció a aquest costum generalitzat. Normalment l'encarregat de picar la pedra i el constructor eren els mateixos, tot i que es fes un contracte a part per arrencar i treballar la pedra, tal i com succeeix a l'esmentat col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt o al campanar de Calaf. L'any 1753 l'empresari de l'obra de l'església de Sarral, Domènec Tomàs, signa un contracte amb una representació dels veïns de la vila per tal de portar la pedra necessària per la façana i la fusta per la porta principal,⁶⁸⁶ de vegades, però, sí que trobem pagaments a part a un particular que tenia carro "per tragar la pedra" de la pedrera cap a l'obra —al contracte per la pedra picada pel campanar de Calaf s'especifica que el carro es podrà fer entrar fins a peu d'obra i en els comptes apareixen els noms de Josep Trullàs, carreter, i Josep Cortadelles, com a propietari d'un carro que transportava pedra i altres materials.⁶⁸⁷

Pel que fa als altres materials, les condicions són més variades, però el Comú solia assumir-los amb més facilitat, sobretot els menys costosos com l'arena o la fusta per fer antenes —pals per fer bastides— que normalment era de mala qualitat. Al contracte de l'església de Rocafort de Queralt, però, veiem com el proveïdor té l'obligació de vetllar fins i tot per la qualitat de l'arena, "arreglar-la" a les rases veïnes

685. AAC: Fons parroquial de les Oluges. Església nova (l'ligall); AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà.

686. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1753); FUGUET 1981, 117-160.

687. PLADEVALL 1989, 9.

i “porgar-la” si fos necessari;⁶⁸⁸ en el mateix contracte s’hi diu que també ha d’anar a càrrec del proveïdor o empresari fer l’argamassa —el Comú li proporciona la calç— i treure l’aigua necessària per a l’obra d’un pou que s’ha fet expressament a la vora del portal de la vila. Sovint és el l’Ajuntament qui es compromet a portar els materials a peu d’obra, però sempre que hi hagi una distància prudencial (a Tarroja es parla d’unes cent passes poc més o menys).⁶⁸⁹ De la mateixa manera, a Ivars d’Urgell el Comú es compromet a portar prop de la fàbrica materials com pedra, calç, arena, fusta, teula i rajola, excepte l’aigua, “lo cordam, ternal, covens, cabassos y fer la argamassa junt ab lo demás que se necessita per pujar pesos, pues tot això va càrrech del assentista”.⁶⁹⁰ Finalment, en el cas d’unes obres que s’han de fer a la parroquial de Linyola, l’any 1802, s’especifica que l’empresari havia de comprar els materials com a molt lluny a quatre hores i mitja de la vila.⁶⁹¹

Així doncs, un cop establertes les condicions respecte als materials, fem-ne un repàs dels més importants que s’empraven en la construcció:

—*Pedra*: la pedra és el material fonamental en la construcció, s’utilitza per fer paredat comú, per a les estructures més importants, o bé per als acabats més acurats. Però a mesura que avança el segle XVIII, sobretot cap a la segona meitat, hi ha la tendència a substituir la pedra per un material més econòmic i lleuger com el maó, especialment a l’interior de les esglésies, tant a nivell estructural —voltes— com per pavimentar el terra —les rajoles quadrades aniran reemplaçant l’enllosat als paviments.

El tipus de pedra que s’havia d’emprar depenia sempre de la destinació que se li assignava i de les exigències derivades del seu emplaçament: Així doncs, la pedra de la façana, la del campanar i de les cornises, la del basament de columnes i pilastres, i la dels marcs de finestres i portes haurà de ser de bona qualitat i treballada “al fi”, això és, amb un acabat molt més llis, picada amb tallants o buixardes i, a vegades, polida; en canvi, si la del propi terme era prou bona, facilitava molt les coses sempre que les pedreres fossin comunals. A Rocafort de Queralt s’expressa que si per fer la portada major, cornises i altres elements decoratius de rellevància es troba bona pedra en

688. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

689. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1765), fol. 175r-181v.

690. AHCC: FN Tàrrrega. Antoni Renyer. Manual (1785), fol. 39v-43v.

691. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1802), fol. 34v-37r.

el mateix terme del poble es podrà utilitzar.⁶⁹² A més de tot això, els pactes deixen ben clar que, abans d'obrar-les, pedra i parets s'hauran de mullar. També hi havia la possibilitat de reaprofitar pedra vella, com en el cas dels Omells de Na Gaia, on s'explicita que l'empresari havia de "desfer las parets del castell per a arrencar pedra per a la construcció de dita obra".⁶⁹³

En alguns contractes es fa esment de la pedrera d'on s'ha d'extreure la pedra: una de les més concorregudes era la pedrera del Talladell, al costat de Tàrraga, que per la seva proximitat a les dues ciutats, abastia les obres tant de Tàrraga com de Cervera i voltants. A la zona més ponentina de l'Urgell (Bellpuig, Mollerussa...) la pedra procedia de Preixana i d'Arbeca, mentre que a la baixa Segarra (Santa Coloma de Queralt) les pedreres de més anomenada eren les de Sarral, població molt dedicada a l'explotació de la pedra i l'alabastre (a Rocafort de Queralt se cita la pedra blanca de Sarral, referint-se a l'alabastre per vidriar les finestres i claraboies);⁶⁹⁴ d'altra banda, a l'alta Segarra (Calaf, Prats de Rei...) utilitzaven la pedra procedent de Dusfort. Per a la construcció del convent de Sant Ramon, la pedra prové de dues pedreres pròximes: el Llor i Mont-ros,⁶⁹⁵ que en proporcionen un tipus molt diferent i que determinen diferents classes de construcció: la pedra del Llor és una pedra sorrenca, molt apta per ser treballada però que pateix molt desgast a causa de l'erosió, mentre que la pedra de Mont-ros, abundant a la zona de Sant Ramon, és calerenca i destaca per la seva duresa i resistència però és poc apta per ser treballada. És molt usual, doncs, que aquesta pedra s'utilitzi per als murs, mentre la pedra sorrenca servirà per les cantoneres, llindes i muntants de les finestres, així com per les portades o altres elements més remarcables. A Sant Ramon, la combinació de dos tipus de pedra diferents afavoreix que la façana presenti una curiosa bicromia.

Per a la construcció de l'església de les Oluges, la documentació procedent de l'arxiu parroquial⁶⁹⁶ especifica que les pedres cantoneres i la resta que s'havia de polir s'havien extret de la pedrera del Mas d'en Meroles; "les més grosses de la façana" procedien de la pedrera del Mas Suau, mentre que la resta de la pedra, més menuda per al paredat dels murs, una part procedia de l'antic molí de vent d'època medieval, del

692. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

693. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

694. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r. GUAL 1995, 42-45.

695. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1758-1781).

696. AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà, fol. 15v.

qual avui encara se n'endevinen les runes. Per al transport de tota la pedra s'assenyala que per a la procedent del Mas d'en Merolés s'utilitzà un carro que havia deixat el senyor del castell de dalt⁶⁹⁷ durant trenta dies, mentre que per a la pedra del Mas Suau es féu servir una "carrossa" tirada per sis mules i quatre homes durant sis dies. Finalment, sembla que s'empraren vuitanta-cinc dies per transportar amb carro tota la pedra petita del molí de vent.

De vegades, el rector també ofería "de caritat" la palla per a les mules o bé feia "la vida" (manutenció) al traginer. Els carreters que apareixen esmentats són Pau Rull de Torrefeta, mosso de Lorenzo Ruiz de Cervera, el carreter anomenat Climent de Cervera, Anton Carulla de Torrefeta, el carreter de Cervera dit "lo Soldadet", Ramon Vilarrubí i el carreter de "mestre Reit" de Cervera.⁶⁹⁸ També s'utilitzà "la carrossa de Dn. Jacinto Gomar", senyor del castell de les Oluges altes.

També hi havia pedra que s'havia d'emprar amb finalitats força específiques, tal i com ho indica el pagament a:

mestre Miquel del Talladell per lo import de tallar y boscar una pedra de aquella pedrera de nou palms i mig de llargada y sinch i mitg de ample y pam y quart de doble, qual ha de servir per fer un relotge per lo frente de la iglesia he pagat de diners meus vuy dia 3 de mars 1760 tres lliuras set sous

o bé a

Josep Moliner mestre de casas de las Olujas per sis pedras grosas que nos arrencà per posar als sòcols del portal major de la iglesia a preu de 3 sous quiscun, quals pedras se anyadiren a la contracta de la obra he pagat tot junts a dit mestre moliner dos lliuras disset sous vuy dia 22 de setembre de 1760 (...).

Altres pagaments molt específics relacionats amb la pedra eren per la piqueta del lavatori de la sagristia, o bé per fer i picar les pedres de

697. Les Oluges compta amb dos castells, origen dels primitius nuclis d'Oluja sobirana i Oluja Jussana, que compartien únicament la parròquia. Històricament, el castell "de dalt" o d'Oluja Sobirana era el que havia tingut més importància, tant per una qüestió estratègica, com pel seu entroncament amb la millor noblesa catalana. És al castell de dalt on es mantingué el nom dels Oluja, fins que per manca de descendència masculina s'introdueix el llinatge dels Vega i d'Oluja, que passen a ser Vega, Sentmenat i d'Oluja. Per contra, el castell de baix el senyorejaven els d'Agulló i Piella, que passen a ser els d'Armengol i d'Agulló fins als Preixens que l'any 1672 també eren senyors de Montfalcó. Durant el segle XVIII el senyoriu del castell i del poble de baix se'l disputaren els Peguera, barons de Rocafort de Queralt, i el Capítol de la catedral de Tortosa (AMO: Llibre de notes del rector Montanyà).

698. Es refereix a Josep Reit, mestre de cases, arquitecte i director de l'obra de la parroquial de les Oluges.

la nova pica baptismal, per la qual cosa es pagaren trenta-quatre lliures als mestres de cases de Tàrrega Josep Vilaseca i Mariano Claret.

D'altra banda, en alguns contractes s'especifica com s'ha de tallar la pedra i amb quins instruments: així, al contracte per construir el cor de l'església parroquial de Tàrrega s'especifica que l'exterior haurà de ser de pedra dolça picada amb tallant de dents menudes i a l'interior "bosquejada" amb escoda. La pedra "de paredar", que no havia d'anar vista, ja que normalment es recobria amb arrebossat, s'arrencava a barrinades i no es remarcà que hagués de ser d'una qualitat determinada o especial, tot i que, de vegades, també s'extreia dels camps de conreu de les proximitats del lloc.⁶⁹⁹

Finalment, també hi havia la possibilitat d'aprofitar la pedra procedent de l'església vella, de manera que, almenys en part, els operaris s'estalviessin d'arrencar la pedra i transportar-la fins a peu d'obra. Així ho sol·liciten els comissionats de l'obra de Sant Martí de Sesgueioles —el rector Anton Maymir, el batlle Joan Jordana, els regidors Joan Dragó, Felip Valls i Ramon Durban, el diputat Martí Valls i el síndic personer Josep Miserachs— que demanen al bisbe de Vic la llicència per enderrocar l'església antiga per tal de poder disposar de la pedra i estalviar-se extraure-la de la pedrera, alhora que proposen que mentre duri la construcció del nou temple els oficis se celebrin a la capella del Roser que hi ha a la població. La petició es fa el 29 de maig de 1780:

Con la maior atención puestos a los pies de V.S. Ilma. exponen que con el continuo zelo y actividad que los vecinos de dicho pueblo (a excepción de muy pocos) han tenido en la obra y construcción de la nueva iglesia se halla ya en la altura de quarenta y nueve palmos, a poca diferencia en todo su rededor, y a la misma altura las capillas y sacristías, comprehendidos los cimientos, que tienen de ancho ocho palmos; pero en el día y hallándose particularmente en el tiempo de verano se hace muy sensible a dichos vecinos el haver de ir a buscar y arrancar la piedra que se necessita para la continuación y conclusión de dicha obra en las canteras de que hasta el día la han sacado, por hallarse ya en estado de mucha incomodidad y muy hundido el terreno, y algo distantes de la nueva iglesia, cuyas circunstancias podrían retraher o retardar la conclusión de la obra, y como dichos inconvenientes podrían suplirse y evitarse demoliéndose la antigua y actual iglesia, y valiéndose de la piedra que se sacaría de la

699. MORA 1997, 82.

misma para la continuación y finalización de la nueva, pudiendo entre tanto el pueblo servirse de la capilla de la Virgen del Rosario, administrándose en ella los sacramentos y celebrándose en la misma los divinos oficios, a cuyo fin se pondría dicha capilla, de modo que entre tanto fuese la incomodidad del pueblo la menor que pudiere ser, y pudiéndose esperar, que sería por poco tiempo, pues con el auxilio de la piedra de la antigua iglesia y fervor de las gentes podría confiarse verse concluída dentro un año la nueva.⁷⁰⁰

La llicència sol·licitada els serà atorgada pel bisbe de Vic, Antoni Veyán el 22 de juny de 1780.

—*Guix*: el guix és un element indispensable a l'hora de configurar l'aspecte dels temples que tractem. Des de l'enguixat dels murs i de les voltes fins a la realització de tot el motlluratge ornamental de cornises, "banquillos", capitells o la gran copinya de l'absis.⁷⁰¹ A les obres de la sagristia del convent de Sant Pere Màrtir de Cervera s'especifica que la motllura de la cornisa havia de tenir un pam i mig quart d'alçada i la motllura del marc del portal tres quarts d'ample.⁷⁰² Per tal de fer aquestes motllures calia tenir-ne un dibuix i no era estrany que qui les hagués de fer fins i tot comptés amb un motlle de guix. A l'obra del santuari de Sant Magí se cita el guix de Valldeperes⁷⁰³ i també és habitual en altres contractes fer esment del guix de Sarral o del de Vilavert —al de l'església de les Piles de Gaià es parla del guix de Vallvert.⁷⁰⁴ Als Omells de Na Gaia, el guix blanc ha de ser de Sarral, mentre que el guix "comú" ha de procedir de Solivella o "del Regué".⁷⁰⁵

A les Oluges, per fer els arcs de les capelles es fan servir vint-i-tres mitgeres de guix, comprades a 3 sous la mitgera al guixer Gili Boldú, de Sant Pere dels Arquells. També es fan pagaments al guixer Llorenç Ferrer de Cervera i al de Vergós Calafell. Tres mitgeres es compren al forn del Balasch per enguixar els portals de les tribunes i també es compra guix a Ramon Badal de Castellfollit.⁷⁰⁶ Es paguen alguns jor-

700. APSMS: Manual 1b, fol. 157.

701. En determinades zones de la Segarra, com la vall del Llobregós, l'explotació del guix fou important durant el segle XVIII tal i com ho evidencia la presència, encara avui dia, de nombrosos forns de guix abandonats.

702. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1732), fol. 56r-59r.

703. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1732), fol. 98v-101v.

704. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla Dalmases. Manual (1783), fol. 3r-7v.

705. AHCC: FN Tàrrrega. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

706. Efectivament, Castellfollit era una població coneguda per les seves guixeres. El viatger Antonio Ponz la descriu d'aquesta manera: "*La población de Castellfollit se regula de setecientas almas, habitada por labradores y gente que se ocupa en trabajar el yeso, de que abunda el término*" (PONZ —reedició de 1947—, llibre XIV, carta IV).

nals a Jaume Bertran per tragar el guix amb la seva somera i amb el cavall del rector.

El guixer de Sant Pere dels Arquells Dalmasi Colom fa vuit fornades, entre el 25 de novembre de 1759 i el 7 de maig de 1761. En el cas de la primera fornada s'especifica que

nos ha cuït una fornada de guix en las Olujas del que nosaltres portarem ab pedra del qual ferem tracte ab lo sobredit guixer de donar-li'n a dos sous per mitgera ab la obligació de haver-lo ell d'arrancar, couer i picar, y nosaltres de haver-lo de portar ab pedra y donar-li la llenya per couer-lo; ni ha hagut en dita primera fornada seixanta-sis mitgeras y mitja, que a raó de dos sous per mitgera val 6 lliures 13 sous; y lo sobredit dia y any (25 de novembre de 1759) li he donat a dit guixer 7 lliures 10 sous, ab que tindrà sobrepagat 17 sous que los passarem en compte de las fornadas següents.

El dia 24 de maig de 1760 el guixer Pau Calafell, de Sant Pere dels Arquells fa la novena fornada i la desena la du a terme el 13 de juny de 1761. Finalment, l'onzena i última fornada la realitza el guixer Dalmasi Colom, també de Sant Pere dels Arquells, el 14 de maig de 1762.

—*Calç*: la calç era un material imprescindible, tant per elaborar l'argamassa com per blanquejar l'interior o l'exterior dels temples —als contractes surt reiteradament l'expressió “lleterada de calç” o “llet de calç” per emblanquinar. Als llibres de comptes del convent de Sant Ramon trobem que s'han d'adobar diverses vegades els forns de calç a causa de l'activitat durant les obres del convent.⁷⁰⁷ Per tal d'amerar la calç se solien habilitar basses a prop de l'obra i en alguns contractes, com el de l'església parroquial de Tarroja, s'indica que l'empresari ha d'anar amb compte quan s'amerarà la calç “perquè no sia escaldada”.⁷⁰⁸

Quan s'enumeren les despeses que va comportar la construcció de l'església nova de les Oluges, veiem que una partida està destinada al guix i a la calç, indicant que s'havien gastat unes 870 lliures en set-centes portadores comprades a Cervera.⁷⁰⁹ D'altra banda, pel que fa als forns de calç, es comptabilitzen dotze fornades a càrrec d'un tal Colom, de Sant Pere, mentre que per al forn pròpiament dit es portà

707. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1758-1781).

708. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1765), fol. 84r-87v.

709. Els operaris que apareixen citats en aquesta partida són el teuler de Cervera Celdoni Vilaseca i el teuler de Pujalt Joan Colillas.

la llenya —a joves—⁷¹⁰ del bosc del marquès de la Manresana, que la cedí amb aquesta finalitat.

—*Teula i obra cuita*: la teula s'utilitza òbviament, a les cobertes. N'hi ha de diversos tipus: teula àrab, teula plana o, fins i tot, en el cas de les cobertes dels cimboris o campanars, teula vidriada "italiana", d'un característic color verd i que també es podia pintar amb altres colors. Pel que fa a la resta d'obra cuita, maons i rajoles, el seu ús s'estendrà proressivament: els maons es faran servir per fer els arcs —maó "de cap i través"—, la rajola de dos gruixos per bastir les voltes —rajola doblada— i la rajola per pavimentar el terra. De fet, la progressiva substitució de la pedra pel maó en elements estructurals com els arcs o les voltes constitueix una de les bases de la renovació de "l'utilitatge mental" que estudia Josep M. Montaner durant la segona meitat del segle XVIII.⁷¹¹ Al contracte de l'església d'Altet tota l'obra cuita s'ha de comprar a les teuleries de la Figuerosa, Tàrrega, Anglesola o Corbella,⁷¹² mentre que a l'església dels Omells de Na Gaia l'obra cuita s'havia d'anar a comprar als Omellons o a Maldà.⁷¹³

En els comptes de la nova església de les Oluges s'especifica que es van utilitzar 20.700 maons que van costar 197 lliures, 32.000 rajoles que van valdre 150 lliures, 4.500 cairons per al paviment pel preu de 97 lliures; 7.500 teules que pujaren a 100 lliures i, finalment, 60 de grans per a les canaletes que van costar 6 lliures. També es ressenya la compra, al cantirer J. Sarró de Cervera, de 7 teules grans amb encaix per les canals vora del campanar i al teuler de Cervera, Celdoni Vilaseca, de 50 teules grans pel ràfec de la nau de l'església. Finalment, es compra una "gerreta" per al campanar a un gerrer de Cervera que costa 5 pessetes.⁷¹⁴

—*Fusta*: als contractes d'obres s'esmenta reiteradament la utilització d'"entenes". Es tracta de fustes de baixa qualitat —generalment de pollancre— que es feien servir per fer bastides i que podien extreure dels boscos de ribera més propers,⁷¹⁵ de vegades —com ens recorda

710. La documentació específica que a canvi de les joves es donava pa, vi i també arengades. AAC: Fons parroquial de les Oluges. Església nova (l'ligall); AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà, fol. 15v.

711. MONTANER 1990, 95-97.

712. AHCC: FN Tàrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1790), fol. 372r-375r.

713. AHCC: FN Tàrrega. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

714. AAC: Fons parroquial de les Oluges. Església nova (l'ligall); AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà, fol. 15v.

715. Raül Torrent (1999, 195) comenta que habitualment els propietaris, amb una finalitat pietosa, concedien el permís amb certa facilitat, fins i tot l'atorgaven com a almoïna.

Raül Torrent— propietat d'un senyor al qual s'havia de demanar permís. Precisament amb això està relacionat el conflicte que enfrontà el Comú de Sant Martí de Sesgueioles i Ramon de Dalmases, senyor de la castlania del terme de Vilallonga. Finalment arribaren a un acord l'any 1778, amb motiu de la imminent construcció de la nova parroquial, segons el qual Ramon de Dalmases permetia als habitants de Sant Martí fer ús de les herbes del seu terme i aprofitar l'aigua que passava pel torrent que baixava de la Guàrdia Pilosa, també podien fer pous per regar i tallar lliurement els arbres necessaris per fer fusta, llenya o carbó i construir cases, corrals i pallers i tota classe d'edificis sense haver de menester la seva llicència.⁷¹⁶ El marquès de la Manresana cedeix la llenya dels seus boscos per als forns de calç necessaris per a l'obra de l'església de les Oluges.⁷¹⁷

La fusta per a l'embigat de les cobertes, en canvi, havia de ser de molt bona qualitat, generalment de pi melis perquè tingués major consistència. D'aquesta manera, per a les obres del convent de Sant Pere Màrtir de Cervera s'especifica, a més, que aquesta fusta havia de ser tallada "de lluna de agosto".⁷¹⁸ Al convent de Santa Mònica de Guissona sorgeixen problemes perquè no disposaven d'aquesta fusta en el moment de les obres:

declaran los mismos Borrás y Ferrer albañiles que en este pahís no hay árboles de especie alguna commodos para dichas obras y fábrica, dicho convento ni aún para fabricar una casa ordinaria que si los había en este pahís los declarantes o sabrian no podria ser menos por tener bien corrido y versado todo dicho este pahís de donde son naturales y habitantes, y que el mismo Rndo. P. Prior instante no puede continuar la fábrica de dicho convento a menos que sea de pinos o maderos de la montaña conducidos por el Río Segre.⁷¹⁹

Així doncs, la qualitat de la fusta era tan important que una clàusula del contracte de Nalec indica que l'Ajuntament designa un assessor perquè acompanyi l'empresari a comprar la fusta.⁷²⁰ A més d'emprar-la a nivell estructural, la fusta també era un material imprescindible per als elements complementaris, des de les portes fins a les baranes del cor o la trona. A l'obra del cor de la parroquial de Cervera s'especifica

716. GARÍ 1991, 378.

717. APO: Església nova (llogall); AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà.

718. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1732), fol. 76r-79v.

719. AHCC: FN Guissona. Pau Ponces. Manual (1758), fol. 194r-198r.

720. AHCC: FN Tàrraga. Francesc Antoni Llopis. Manual (1792), fol. 32r-36r.

que les portes noves han de ser de noguer i que davant del cor s'hi haurà de posar una reixa “de fusta jaspejada ab alguns filets de or o colradura”.⁷²¹

Finalment, l'exhaustivitat dels comptes efectuats durant la construcció de l'església de les Oluges ens permet veure la varietat d'elements de fusta que es necessitaven: sis cavalls, setze bigues (portades de Balaguer), la biga del cor, quaranta-tres balustres, fustes per als bancs, portes i finestres del cor, per a la porta major de la façana, vuit antenes, vint taulons i cinquanta cairats de pi, cintres, fustes per a les meses i graons dels altars, quinze balustres per a la barana del presbiteri i seixanta-sis dotzenes de llates.⁷²² Més encara, la partida comptable dedicada a la fusta ens parla de tots aquests elements:

roll de clop de catorze pams per fer taulons per l'església, passador d'arena, pots de brassa de pi per fer bayarts i pasteras, llates, cayrats, eix del carro (el vell s'havia trencat), rolls de freixa, cavalls de fusta per les bastides, bigues; quarantè de Segre per la balustrada de l'església; balustres tornejats i dos atxeras, bancs, pots de molina per les meses dels altars i candeleros de fusta.

Els operaris que hi intervenen són: Francesc Torner i Bartomeu Anglarill, fusters de Cervera, Francesc Closa, fuster de Viver, Josep Xurriach, torner de Cervera i Baldiri de Gavà, serrador. Es fa referència igualment a traginers de Súria, de Berga i de Solsona, així com a carreters de Tàrraga i de Concabella.

Es notifica també, en la mateixa partida, la compra d'un àlber a Ramon Soler de les Oluges altes per 8 lliures, àlber que serraria Simó Sagués, serrador de Farran. El pintor afincat a Cervera Matías de Segovia rep 65 lliures per pintar l'altar major, grades, mesa i daurar el sagrari nou. També pinta dos sants per a l'altar del Roser i dos per a l'altar de Santa Engràcia. A Ramon Llobet, passamaner de Cervera, se li paga pel guadamassil i tatxes grogues que es portaren de Barcelona per a guarnir les fonts baptismals i deu canes de tafetà groc per les esmentades fonts.

—*Argamassa*: aquest material és el resultat de la barreja de calç i arena que serveix per lligar la carreuada, les filades de pedra o la maçoneria. Sobre l'arena o grava, de vegades, s'estipula que s'ha de remenar abans d'utilitzar-la o bé, en el cas de l'església del Palau d'Anglesola,

721. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Llibre de Consells. Manual (1775), fol. 346r.

722. APO: Església nova (llogall); AMO: Llibreta de notes “Memoranda” del rector Montanyà, fol. 15v.

s'especifica que ha de ser "del Segre".⁷²³ A Utxafava es donen les següents proporcions per fer l'argamassa: quatre cabassos de grava per un cabàs de calç viva "ab tarròs",⁷²⁴ mentre que al contracte del convent dels Paüls a Guissona s'adverteix que s'ha de pastar al temps que pertoca segons la lluna.⁷²⁵

—*Ferramenta*: per a la construcció de l'església parroquial de les Oluges es fan servir 8.500 claus dinals i puntes; cent claus dobles per a la porta gran comprats a Cardona i sis ferros d'un pam amb gafa per a lligar les pedres més altes de la façana. També s'havia de pensar en les reixes i els llangardaixos per a algunes finestres.⁷²⁶

L'exhaustivitat dels comptes del llibre de l'obra de les Oluges permet conèixer més detalls sobre la utilització del ferro: dos-cents claus (cent dinals i cent més de mitja cabota) per fer els passadors d'arena; dos remenadors d'argamassa adquirits al ferrer Bartomeu⁷²⁷ de Cervera; tres-cents claus dinals per a les cintres; claus i ferros per adobar el carro del senyor Anton;⁷²⁸ dos llangardaixos de ferro per a la finestra de la sagristia; cent-cinquanta claus dinals per a les cintres comprats a un clavetaire de Cardona anomenat Montorrich. Reixes i una clavilla de ferro per a la campana, quatre dotzenes d'anells de bronze per a la cortina de la capella del Sant Crist; claus d'ala de mosca o de mitja cabota per a les portes de la sagristia i mitja lliura d'aiguacuit; claus doblers per les portes del portal major encarregats a Anton Margineda, clavetaire de Cardona, frontisses, panys i anella guarnida del portal major, a Josep Minguella, serraller de Cervera, així com pany, clau i frontisses per al sagrari nou; corrioles per a les llànties de les capelles, sis ferros de pam i quart, plans i amb golfo per posar les pedres més altes de les cantonades de l'església; un cercolet de ferro per servir la piqueta d'aigua beneïta, un miler de claus d'ala de mosca encomanats a Joan Garrigosa, clavetaire de Cardona, i mil tatxes comprades a un clavetaire de Cervera per clavar "lo lienzo del Retaule Major que se ha de pintar".

Al ferrer de les Oluges li encarreguen dotze claus grossos per a la cúpula del campanar, fer i clavar el penell en una creu del cam-

723. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 121r-124v.

724. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 76r-79v.

725. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 10r-14v.

726. APO: Església nova (lligall); AMO: Llibreta de notes "Memoranda" del rector Montanyà, fol. 15v.

727. Ben segur que es refereix al ferrer Bartomeu Reit, probablement germà del mestre de cases (i autor del projecte de la parroquial de les Oluges) Josep Reit.

728. Es refereix a Anton Vega, llavors senyor de les Oluges altes o del castell de dalt.

panar, un altre ferro per la pica d'aigua beneïta i un altre per la tapa de l'esmentada pica; també dos ferros per atacar la barramenta de les portes de la sagristia i dos més per aguantar la imatge de l'Assumpta de l'altar major. També hi consten un ferrer de Sant Guim i el ferrer de Castellnou, Josep Roera. Dotze xavetes per posar les palmatòries de l'altar major; al courer de Cervera li encomanen una llàntia nova i apariar i brunyir-ne de velles. El mateix courer encarrega al fuster Josep Calaf de Cervera cinc corrioletes de bronze per la llàntia major, la guarnició i ferramenta la fa el serraller de Cervera Anton Miralles, el fuster de Viver Francesc Closa fabrica dotze "floreras emplateadas" i un vidrier de Cervera fa cinc llànties de vidre i cinc bleneres. També encomana al traginer de la Manresana Joan Rius que li porti dotze florerer de paper pintat de Barcelona.

Finalment, es parla d'altres materials més delicats: el 18 de novembre de 1761 es paguen 6 sous per "una grossa de llibrets de or fals, comprada per ma de Joan Tarruella als francesos de Cervera". Així mateix se'n paguen 15 "per dos papers de or de pols que fiu portar de Barcelona per lo hereu Codina de la Manresana".⁷²⁹

A banda de les persones que hem vist que intervenen en operacions relacionades amb l'església —des dels ports de la pedra, els fusters, serrallers, traginers, guixers, encarregats de fer llenya, etc.— i dels mateixos empresaris, Anton Cassan i Josep Casals, als comptes de l'obra hi apareixen almenys dotze operaris més que hi fan feines de manobra —el rector Llobet els denomina "manobres"—, alguns fins i tot són mestres de cases que hi treballen a jornal. Són els següents: Jaume Bertran, un tal Lloberas, Ignasi Birba, Josep Moliner, Miquel Saperes, Josep Mestre, Bernat Segarra, Magí Roca, Magí Galceran, Jaume Cortadelles, Llorenç Miralles i Antoni Joan Mestre.

Començament de l'obra

Mentre duressin les obres calia disposar d'un lloc on celebrar la missa. Així doncs, tant el rector com els regidors de Nalec demanen llicència per oficiar la missa i transferir-hi el Santíssim Sagrament en una casa particular, ja que el poble no comptava amb cap més església.⁷³⁰ Aquest era també el cas de Golmés, les males collites que assolaren l'Urgell entre 1749 i 1756 provocaren la paralització de la construcció del temple començat l'any 1747. L'església vella ja havia estat enderrocada per tal d'aprofitar-ne la pedra, de manera que els

729. APO: Església nova (llogall).

730. GRAU; PUIG 1993, 98.

veïns, durant setze anys, mentre es construïa el nou temple, havien d'oïr missa en una estança d'una casa particular de la plaça Major, que no els podia encabir a tots, molts dels quals s'havien de quedar a la plaça, exposats a les inclemències climatològiques.⁷³¹ Als Omells de Na Gaia s'intenta evitar aquesta situació comuniquen a l'empresari que rebrà tota la pedra de la capella de Sant Miquel, amb l'obligació "de tancar de paret lo arch, o la demás iglesia fins a tant que sia feta la nova per poder dir missa".⁷³²

En canvi, a Cervera, malgrat la disponibilitat de l'església del convent de Sant Pere Màrtir, els membres de la comunitat de preveres de la parroquial de Santa Maria no volien abandonar el temple tot i l'amenaça de ruïna imminent.⁷³³ Altres vegades, quan no es disposava de cap altre edifici religiós al poble, normalment es demanava a l'empresari que, abans d'ensorrar completament l'església vella, anés avançant la construcció de la nova tant com fos possible, d'aquesta manera no s'interrompien tant de temps els oficis. Així s'especifica al contracte de l'església de Tarroja i a la de Rocafort de Queralt "per no tenir la present vila altre lloch decent per celebrar y concórrer lo poble als divinos officis",⁷³⁴ de manera que l'empresari treballi en tot el terreny disponible, tant d'amplada com d'alçada, fins a trobar l'església vella, llavors ha de cobrir aquesta part de la nova perquè s'hi puguin celebrar els oficis tancant-la amb una paret provisional "per servir de una espècie de tanca".⁷³⁵ Tot i això, s'adverteix que cal assegurar els estreps dels arcs que han de continuar cap a la part on hi ha l'església vella fent les parets i estreps necessaris per tal d'afermar la part construïda, també han de deixar les lligades corresponents per agermanar-les amb les de l'altra part. El contracte inclou que per fer aquestes parets i tanca provisional, s'ha d'utilitzar el mateix material que per la resta de l'obra.

D'altra banda, a Ivars d'Urgell, quan es comença l'església nova s'adopta la mesura de tapiar les obertures de l'església vella "a fi que no entrian los ayres"⁷³⁶ per continuar celebrant-hi la missa fins que les obres ho permetin. Finalment, un altre aspecte que calia contemplar era la possibilitat que es pogués seguir tocant a missa, qüestió que a

731. PUIG 2004, 292.

732. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fol. 85r-90v.

733. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres de Santa Maria. Consells (1784).

734. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

735. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

736. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer (1785), fol. 34v-37r.

Sarral resolen amb tres pilarets per posar-hi les tres campanes petites —que s'havien baixat prèviament i que es tornarien a posar al campanar nou— i així poder convocar els feligresos.⁷³⁷

Aclarits aquests termes, doncs, ja es podia començar l'obra. A les Oluges s'especifica que es va haver de replanar el terreny i buidar una part del fossar per disposar de l'espai suficient per a l'edificació. Per fer tota aquesta feina a més de les rases dels fonaments s'esmerçaren uns 25 jornals.⁷³⁸ Torrent diu que la rasa fins a trobar el ferm la podien fer els veïns a jova, tot i que en molts casos també anava a càrrec de l'empresari.⁷³⁹ Així doncs, a Rocafort de Queralt s'especifica que el proveïdor ha de “plantejar y delinear tots los fonaments, com està en lo plan geomètrich de la planta, añadint-hi una altra sacristia a l'altra part del presbiteri corresponent a l'altra”.⁷⁴⁰ Això també ens confirma que els comissionats o directors de l'obra podien variar el projecte dissenyat.

Un cop excavats els fonaments fins a trobar el ferm, roca o tapàs, s'omplien de maçoneria, amb una bona lligada de pedres i argamassa. En alguns contractes s'especifica que l'excavació havia de tenir una fondària determinada, normalment assenyalada en pams o canes, però si s'assolia la fondària marcada sense arribar al ferm, l'excavació addicional que s'hagués de fer s'afegiria al preu fet de l'obra, de la mateixa manera que si el ferm es trobava abans dels pams indicats es restaria del preu total de l'obra.

Per a la realització dels fonaments també s'havien de tenir en compte els condicionants geològics del terreny. Al contracte de l'obra del santuari de Sant Magí de la Brufaganya hi ha la indicació de treure la terra de la part de la muntanya de darrere de les capelles, almenys fins a setze pams, per tal d'evitar les humitats a l'església. Aquesta operació també s'ha de fer a la plaça, davant del portal major, i s'especifica que l'excavació ha de tenir la fondària d'un pam respecte al pis de l'església. Un cop realitzada s'havia de fer a una distància de setze pams una paret

contra lo terreno dit de quatre palms de gruix a la part de baix, per tant un palm y mitg de talús fis a l'altura del terreno, advertint que del terreno en amunt haurà de pujar cosa de sinch

737. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1750); FUGUET 1981, 117-160.

738. Església nova (lligall); AMO: Llibreta de notes “Memoranda” del rector Montanyà, fol. 15v.

739. TORRENT 1999, 187.

740. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

palms perquè la terra o pedras de la part de la muntanya no es tornie arroblir lo foso o fosa de la iglesia; esta paret haurà de correr ab línea recta fins passar tres o quatre canes més llarch que la iglesia, a la part que mira a la font de Sant Magí, seguint lo declivio del terreno que hi ha a la part de la montanya, lo fonament de la paret ha de tenir quatre palms de fondo des del nivell que quedarà lo terreno feta la excavació.⁷⁴¹

Així mateix, al contracte de la Casa de la Missió dels Pares Paüls de Guissona es contempla que

disposant-se los fonaments fins a topar la roca viva, deurà anivellar-los be gratant y picant ahont sie menester, y en cas que la peña tinga pendent y declivio a la part de fora de la obra farà en dita peña una espècie de grahons que tingan declivio y inclinien lo principi de las parets a la part de dins de la obra, perquè lo edifici no dóna lloch per los pous.⁷⁴²

La fondària recomanada pels fonaments acostumava a ser la d'uns dotze pams (esglésies d'Altet, Tarroja...) o bé de dues canes (Sant Martí de Sesgueioles).

Un cop enrasats els fonaments, l'empresari havia de pujar paret d'uns cinc pams de gruix fins al talús —segons les mesures que proporciona Torrent—⁷⁴³ i d'una mica menys, quatre o quatre i mig, fins a la cornisa exterior. Els murs normalment eren de pedra i argamassa “ab ses lligades corresponents perque sie forta”, com es preveu a les Oluges.⁷⁴⁴ Efectivament, els murs eren gruixuts, gairebé d'un metre, i s'acostumaven a fer de doble paret, de manera que l'espai que quedava al mig es reomplia amb una mena de formigó format per pedres petites i morter de calç, però cada vuit pams o cada cinc filades exteriors s'havia de fer una lligada horitzontal de través de parament a parament.

La pedra vella procedent de l'església enderrocada s'aprofitava gairebé sempre —ja hem vist la súplica dels comissionats de Sant Martí de Sesgueioles per poder-la utilitzar—, de la mateixa manera que també s'emprava la procedent d'altres edificis enderrocats o abandonats, com és el cas del pou de gel al Palau d'Anglesola,⁷⁴⁵ la pedra del qual va cedir-la l'Ajuntament per a la nova església. Ara bé, aquesta pedra vella s'acostumava a fer servir com a pedra de reble o bé en llocs no visibles, mentre que si havia d'anar vista calia repicar-la de nou. La

741. AHCC: FN Cervera. Ambrós Copons i Fita. Manual (1732), fol. 29r-31v.

742. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 92r-94r.

743. TORRENT 1999, 187.

744. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 105v-108r.

745. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 74v-78r.

raó d'aquesta última precaució cal buscar-la en els inconvenients que podien sorgir d'un ús indiscriminat, com ara, la pàtina del salobre, el color o la pròpia qualitat, duresa o textura —a l'església de Sarral els visuradors fan canviar algunes pedres perquè “se salinan”.⁷⁴⁶ D'altra banda, no només es reutilitzava la pedra de l'església vella, sinó que en llocs com Tarroja es dona la d'una casa enderrocada, a Savallà del Comtat la de l'edifici de l'ajuntament.⁷⁴⁷

Els murs interiors gairebé sempre s'arrebossaven i enguixaven, de manera que o bé eren de maçoneria o bé de paredat comú. Les solucions per als murs exteriors eren més variades: durant el set-cents s'utilitzava, habitualment, la tècnica del paredat comú, amb pedra i argamassa i, s'arrebossava, a vegades s'hi feia algun tipus d'esgrafiat senzill, tal i com succeeix a Ivorra, tant a l'església parroquial com al santuari del Sant Dubte, on es deixa entreveure un esgrafiat amb motius geomètrics romboïdals.⁷⁴⁸

A Castellnou de Seana s'indica que els murs havien de ser de pedra fins a l'alçada de les capelles, i d'allí en amunt de tàpia; esdevingué una solució molt utilitzada, sobretot a la plana de l'Urgell, que substituï, encara que precàriament, la pedra, molt deficitària en aquella zona. D'aquesta manera, la tàpia apareix —sobretot des de l'arrencada de les voltes cap amunt— en altres edificis de la zona, com ara la capella de Sant Sebastià de la Fondarella. Al Palau d'Anglesola la pedra ben picada, treballada a picó, es reserva pel davanter de l'església i pel campanar, mentre que la tàpia es fa servir als murs laterals i al posterior. Una solució semblant s'adopta a Nalec, la pedra picada es guarda només per la cara del davant del campanar, mentre que la resta, tal com s'indica al contracte, ha d'anar arrebossada i emblancada; el motiu d'aquesta dosificació de la pedra ben treballada era evidentment econòmic, ja que el cost de picar la pedra era força més alt que el fet d'arrebossar o terraguixar un parament.

D'altra banda, al contracte s'acostumen a especificar les parts que havien de ser de pedra ben picada i buixardada, i que a les Oluges eren les següents:

las dos cantonadas del frente las vasas y socols de las pilastras de orde dorica. Lo portal major, las escalas de dit portal major, la porta de la sagristia, reixa de la capella del St. Christo que serà enfrente del portal de la sagristia, escala del presbiteri, que

746. AHT: FN Sarral. Bernat Generes. Manual (1754), FUGUET 1981, 117-160.

747. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases (1784).

748. Alguna vegada es justifica l'arrebossat exterior perquè la pedra ben treballada ressalti més.

encara que en lo pla y perfil no demostra sino dos grahons, ni ha de fer tres de tresquarts de alsada cada un, en la capella del St. Christo ni ha de fer un de la mateixa alsada haventi de fer un bordó y filet en tots los grahons que tindrà de fer las llosanas de las tribunas y lo remato de la frente junt ab la O y lo que es lo portal major, basal, porta de la sagristia y reixa ha de ser tot tallentat y lo demás buxardat.⁷⁴⁹

En aquesta primera fase, mentre anaven pujant els murs es perfilaven les arestes de les pilastres perquè coincidissin amb les que es generaven al sostre, sempre depenent del tipus de volta que s'hagués projectat i de si parlem d'un temple d'una o tres naus. Els basaments de les pilastres es construïen generalment de pedra polida, de la manera estipulada al contracte de l'església de Puigverd d'Agramunt: "la vasa intricurba donant al sòcol tres palms de alsada y tres a la pedra de la vasa, repartint-ho entre plinto y arquitectura; y que tot dega estar picat al fi y tallant."⁷⁵⁰ D'altra banda, el fust de les pilastres es feia de pedra no treballada, ja que era habitual que anés enguixat.⁷⁵¹ Per tal de donar solidesa i consistència als pilars que es construïen, les peces s'anaven col·locant de dos en dos, del dret i de través;⁷⁵² a Sant Magí de la Brufaganya, la pedra que s'utilitza és plana i a cada pam d'alçada es fa una filada o dos d'obra cuita perquè "exuguie y travo ditas pilastras". Mentre anaven pujant els murs calia construir els arcs de les capelles laterals que podien ser de pedra, com a Puigvert d'Agramunt, tot i que majoritàriament els feien de maons o rajola de doble gruix.

El següent pas correspon a la construcció dels quatre arcs torals del cimbori. Sempre que l'església tingui tres naus, primer caldrà alçar els arcs de les naus menors. En cas de tractar-se d'una església d'una sola nau amb capelles laterals, amb o sense tribunes, aquestes farien la mateixa funció de suport que les naus laterals; es construirien abans que la volta de la nau i la mitja taronja procurant que l'empenta dels arcs torals es distribuís de forma gradual per tota l'estructura de l'edifici. Aquests arcs es feien generalment d'obra cuita —tot i que en algun cas, com a Puigvert d'Agramunt, tots els arcs havien de ser de pedra

749. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 107v-109r.

750. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

751. El contracte de l'església de Rocafort de Queralt diu així: "Més sapia dit assentista que a sas costas deurà fer todas las quatre pilastras del crusero, las quals han de servir lo simbori, com y també las demás que han de ser sueltas de dins la iglesia, de pedras devastadas fins als peus dels archs, deixant en son lloch las llambordas necessàries per fer en gros las cornisas" (AHT: FN Sarra. Francesc Generes (1793)).

752. TORRENT 1999, 189.

malgrat l'augment de preu que això suposava—, amb una “rosca” o gruix de quatre pams els torals i de dos pams els de les naus menors. Per a construir-los s'utilitzaven ordinàriament “motlles” o, més ben dit, cintres —bastiments de fusta que servien per a sostenir les peces dels arcs o de les voltes en construcció—, fins que es col·loqués la clau o el material (ges) s'hagués adormit. De vegades les cintres podien reutilitzar-se, tal i com passa a l'església de Sant Ramon de Portell, on sabem que es féu servir la cintra “de Tàrraga”.⁷⁵³ En definitiva, sembla que per a tota l'obra es requeria una gran quantitat de fusta, no només per a l'obra en si —bigues, llates...— sinó per fer cintres o bastides, per la qual cosa s'empraven les “antenes”, pals de fusta comuna —de pollancre, generalment— que tenien la funció de sostenir la bastimentada de l'obra, alhora que també s'utilitzaven altres aparells necessaris com les corrioles, els torns o els ternals.

Als Omells de Na Gaia es preveu que l'empresari pugui fer servir la “de pedra ben debastada (...) donant-los tres palms de gruix, deixant una regata per a ficarsi la volta per un costat y altre, de modo que ha de quedar baix de la volta lo mateix sentit de las pilastras”, però “si dit impressari los vol fer de obra cuyta, los farà com millor li apareixerà, y si es fan de obra cuyta, los deurà fer de guix y argamassa”.⁷⁵⁴

Quan els arcs quedaven enrasats per dalt, a nivell de l'extradós de la clau i amb els carcanyols plens de maçoneria, la construcció ja estava a punt per fer-hi al damunt els pilars que havien de sostenir les bigues o encavallades de la teulada. Tot i això, s'havia de preveure que hi hagués un galze⁷⁵⁵ o regata en tot el perímetre exterior dels arcs per carregar-hi l'arrencada de les voltes i de les petxines, que es bastien de pedra o d'obra cuita segons els tractes —a la capella del Sant Crist de la parroquial d'Igualada s'especifica que les llunetes han de ser de pedra i llambordes—, i que facilitaven el pas de l'esquema quadrangular a un altre de vuitavat o circular que formava l'anell de la cúpula.

Segons l'explicació que en fa Torrent,

el cimbori es podia continuar de dues maneres: la més habitual consistia a fer una filada de maó de cantell a l'ample de l'arc i per tota la circumferència i a sobre, o bé s'hi pujava el mur vuitavat per fora i cilíndric per dins, o bé hi construïen només la paret

753. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon. se suposa que es tracta de la utilitzada en la construcció del temple parroquial que s'havia començat el 1672, dos anys abans que l'església de Sant Ramon.

754. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

755. Rebaix fet en el cantell d'una peça de fusta o de pedra per tal d'encaixar-hi quelcom.

exterior del vuitavat i a la part interior hi plantaven un “telar” de bona fusta per enganxar-hi més tard la decoració de les motlures corresponents. Depenent sempre de la categoria de la cúpula s’hi aixecava un tambor complet, o només un anell o cornisa.⁷⁵⁶

En altres casos el cimbori se substituïa —gairebé sempre per una qüestió de cost— per una falsa cúpula més o menys plana i sense obertures, com és el cas de les esglésies de Maldà, Granyena o Puigverd d’Agramunt, on es parla de

una altra volta sobre del crusero, que ve a ser una volta bufada, prenent la claror per lo crusero, y las teuladas deuran córrer per son nivell; y deuran tancar los finestrals per ahont se pendrà la claror ab pedras blancas de Aragó; y tindrà obligació de fer dita volta ab llunetes y faixes, gornises y ressaltos ab una cartela a cada ressalt segons requiesca dita volta bufada, havent-la de terraguixar y blanquejar-ho ab guix blanch de La Donsell.⁷⁵⁷

D’altra banda, a Rocafort de Queralt sí que es preveia un cimbori convencional “otxavat” i al contracte hi consta de quina manera s’ha de cobrir:

fent així mateix la teulada de ell seguint tos sos vuyt angols, y posarà la encavallada com demostra la planta, y també enllatarà fent la teulada a teula plé, fent un forat en cada teula de las cubertas, al engravament y en dit forat hi clavarà un clau en cada una perquè no llisquen. Així farà las vuyt diagonals de teula ple, clavant un clau com a las altrás, com y també posarà lo gerro y panell que li donaran.⁷⁵⁸

Pel que fa a la cúpula, doncs, podia fer-se indistintament de rajola o pedra, sempre arrebossada i emblancada; també s’hi podia fer una faixa per a cada pilastra, que anirien disminuint la seva amplada fins a trobar el floró, que acostumava a ser esculpit de fusta.

Però a banda de l’aspecte estètic o ornamental, l’estructura del cimbori també es preparava funcionalment per fer front a les vicissituds climatològiques. D’aquesta manera, al cimbori de la capella del Sant Crist d’Igualada s’hi feu un canal dins la mateixa cornisa perquè circuís el cimbori “per asentar-hi unas canals caputxinás fent-hi en cada

756. TORRENT 1999, 195.

757. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

758. En aquest cas, val a dir que el resultat final de l’església evidencia el fet que els contractes no sempre s’arribaven a materialitzar al peu de la lletra, ja que finalment el cimbori de Rocafort no es va arribar a construir.

pany de paret una canonada que baxia la aygua per dins del gruix de las parets fins a las tauladas de sobre las capellas o brassos del costat perquè lo salt de la aygua de las tauladas del cimbori no daña la teulada de baix y bòveda”.⁷⁵⁹ També es té la precaució de fer una canal a cada finestra per tal d’evitar la filtració de l’aigua. Finalment i segons el mateix contracte, els mestres d’obres han de tenir l’obligació de fer “en lo fris de la cornisa de la part exterior dalt al cimbori vuit òvols ques compren un en cada pany perquè los ayres se comuniquian a dins de la encavallada perquè la fusta nos consumesca”. La part exterior del cimbori també podia ser de pedra o bé d’obra cuita, de vegades sense arrebossar —sobretot a la zona del Pla de Lleida, probablement com a reminiscència de l’arquitectura religiosa aragonesa, de profundes arrels mudèjars—⁷⁶⁰ i estar igualment decorada amb pilastrons a les arestes —al cimbori de la capella del Sant Crist d’Igalada s’especifica que els pilastrons han de ressaltar una polzada i mitja— o a banda i banda dels finestrals, i coronat amb un discret ràfec o cornisa. A les finestres o claraboies s’hi col·locaven làmines d’alabastre —dites també pedra blanca, clara o pedra de llum, generalment de Sarral—⁷⁶¹ que asseguraven amb tapajunts de bona fusta, per dins i per fora, a fi i efecte de cobrir els encaixos i també per seguretat; l’alabastre també serà el material utilitzat per tancar totes les altres finestres i claraboies de l’església —la “O” del cor o les finestres obertes a la nau, en cas d’haver-n’hi.

El següent pas era constituir l’entramat de les cobertes mitjançant encavallades de bona fusta col·locades en forma de tisora, amb tirants elevats per deixar lliure l’espai de les voltes. Les encavallades s’assentaven sobre la línia dels arcs i dels ràfecs on es col·locaven prèviament uns suports o peus d’encavallada. En aquest sentit, a Rocafort de Queralt s’especifica que s’ha de deixar l’espai necessari per “pasar los aires entre las voltas y teuladas, als puestos més còmodos, y així mateix a las voltas del simbori, com y també los forats necessaris per comunicar-se totas las voltas”.⁷⁶² De la mateixa manera, a Puigvert d’Agramunt el mestre d’obres “deurà fer que un home puga anar dret al mitg de la volta”, referint-se a l’espai que hi ha d’haver entre les

759. AHCI: FN Igualada. Vicenç Cots. Manual (1731), fol. 85v-88r.

760. També hem de tenir en compte que el maó era un material més lleuger que la pedra, la qual cosa el feia especialment apte per a estructures que haguessin de carregar sobre les voltes, com els cimboris, i fins i tot per les torres de campanar, com és el cas de l’església parroquial d’Aitona.

761. Segons Raül Torrent (1999, 197), en algunes esglésies del Pla de Lleida aquest mateix tipus de pedra la porten d’Escatró, a Saragossa.

762. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

voltes i la teulada pròpiament dita. Als Omells de Na Gaia s'adverteix que la fusta que s'utilitzi per a les encavallades haurà de ser tota de melis i del gruix que faci falta.⁷⁶³

D'altra banda, la composició de la teulada continuava amb la distribució dels travessers i posteriorment les llates, situades en el sentit de la vessant i a una distància justa per posar-hi les teules. Als contractes analitzats, la composició de les teulades es tracta de la següent forma: a les Oluges l'empresari havia

d'enbigar, enllatar y fer todas las tauladas y rafechs a saber es, en la taulada de la nau de la Iglesia ha de fer dos filadas per part sobre dels rafechs a teula plena y en la carena filada y mitja per part y carena també a teula plena, y en las teuladas de las capellas a nal nimbell o sorda quant se pugían las parets deixarà una represa o regata de mitg palm de fondo per engrabar las teulas dins de la paret y despres de obrar las teulas y posarà una filada de llosas o rajolas y tambe posarà dos filadas o tres a teula plena per part y així mateix sobre del rafechs, y en la teulada que donarà en el campanar hi farà unas canals de pedra —a vegades s'especifica que les canals han de ser “ab mascle y femella”— ben embatumades per conduhir las ayguas fora y en cas que las que vuy existeixen en la Iglesia pугan servir se ahorrará de haverlas de fer novas.⁷⁶⁴

Val a dir que quan es parla dels ràfecs o cornises sota teulada, en molts contractes es descriu la típica cornisa que anomenem “a la catalana” amb “dos dobladas de rajola y una de teula”. D'altra banda, també de vegades es precisava que les teules havien d'anar clavades amb dos claus cada una.

Pel que fa a la façana o frontis de l'església, en gairebé tots els contractes d'obres s'especifica que s'hi ha de destinar la pedra més ben treballada, com és el cas del contracte dels Omells de Na Gaia, on es concreta que el frontis ha de ser de pedra buixardada mentre que els altres murs exteriors de l'església calia arrebossar-los.⁷⁶⁵ A Granyena, el frontis havia de ser de pedra picada “ab lo tallant gros”, de les pedreres del Mas de Bondia o de la pleta del Xecó, i s'especifica que cada pedra havia de tenir dos pams d'alçada. Pel que fa a la portada, el contractista de l'església de Granyena havia de seguir el perfil que anava a part del perfil de tot el frontis, indicant que la portada calia picar-la al fi, “com

763. AHCC: FN Tàrrega. Joan Àngel López Jover (1777), fol. 85r-90v.

764. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 89r-91v.

765. AHCC: FN Tàrrega. Joan Àngel López Jover (1777), fol. 85r-90v.

també las pilastretas de dita portalada” i abans d'aquesta havia de fer dos graons d'un pam d'alçada i dos i mig d'amplada.⁷⁶⁶

Encara és més detallada la descripció de la portada de l'església del Palau d'Anglesola, la qual

tindrà de llum dotze palms y mitg, y de alsada vint y sinch palms, y formarà en la dita unes pilastres, y mitges pilastres a cada punt de la portalada ab sos pedestals y vases per dites pilastres, y ab sos capitells y arquitraves, y frisos y cornises corresponents, y la dita serà redona y treballada ab tallant de dents al fi, y farà sobre ella una capelleta ab la amplària de sinch palms y deu de alsada, collocant en la dita un Sant Joan Baptista de pedra de l'alsada corresponent a la capella. Sobre dita capella allà ahont correspondrà formarà una O de la amplària de sis palms ab sa motllura corresponent a la part exterior, picada a la forma de la portalada, y formarà lo remate de dit devanter ab sa cornisa de palm y mitg de gruix ab sas motlluras corresponents, y dit remate lo formarà ab la forma que està lo remate de la Iglesia de Ivars, ab una pedra que finirà dit remate per col·locar-hi una creu o lo que apareixerà.⁷⁶⁷

En aquest cas, veiem com el model citat per tal de fer el “remate” o tester és l'església d'Ivars, construïda uns anys abans pel mateix mestre que ha de fer la del Palau Francesc Albareda.

Hi ha contractes, però, que no són tan detallats a l'hora de descriure els elements més ornamentals; d'aquesta manera, d'una portada amb gran quantitat de decoració com la de Nalec, només s'indica al contracte que “a de ser atallantada ab lo tallant de dents que sia fi, y la motllura y talla conforme demostra la planta.”⁷⁶⁸ En canvi, sí que hi consta que al damunt s'hi ha de fer una capelleta de tres pams d'ample per cinc d'alçada on s'hi ha d'encabir una escultura de Sant Jaume “que estiga conforme”, donant a entendre que era el mateix empresari el que s'havia d'ocupar de fer l'escultura o de trobar l'operari per fer-la. D'altra banda, també hi ha exemples de portades d'execució més senzilla, com és el cas de la de l'església de les Piles de Gaià, on només s'indica que “a la portada major hi dega fer una mitja canya acompanyada de un filet per part conforme demostra dit plan y perfil y que també dega haver clau penjant ab una cartela”.⁷⁶⁹

766. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1783), fol. 54v-61v.

767. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 87v-90r.

768. AHCC: FN Tàrraga. Francesc Antoni Llopis. Manual (1792), fol. 123r-126r.

769. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases. Manual (1783), fol. 104v-107r.

En alguns casos es reutilitzava l'escultura d'algun sant que ja hagués senyorejat la façana de l'església vella, com a Tarroja, on es col·loca una imatge gòtica de sant Pere a la fornícula de la portada, o a Sant Martí de Sesgueioles, on ja es fa explícit al contracte de l'església:

arreglant-se a la proporció que demana la obra, havent-hi de haver en dit portal una columna per part y haurà de haver en dit portal revolturas en las parts de dintre y de fora, y en la part exterior de defora deurà ésser dit portal entrecallat y que se deurà arreglar en haver-hi de haver vasas, capitells y padestrals en las columnas, arreglant-se en lo orde que demostra lo perfil de dita Iglesia, y deurà lo dit impressari posar lo Sant Martí que sobre del portal ab lo modo està vuy.⁷⁷⁰

En algun cas, però, la documentació ens parla de portades provisionals, fet que explicaria que, en alguns casos, com Florejacs o Puigverd d'Agramunt, malgrat la constància de l'edificació del nou temple al segle XVIII, la portada ostenta una data pertanyent al segle XIX. Un cas significatiu el trobem a l'església col·legiata de Calaf, un magnífic temple gòtic sis-centista, en el qual i en motiu d'un peritatge de l'any 1772, l'informe constata que el portal major

solo consiste en una simple puerta semejante a la de qualquiera casa particular sin columnas, molduras ni relieves y muy poco correspondiente a la labor y perfección interior de la iglesia, bien que se advierte haverse hecho interinamente, por repararse señalada su forma por unas piedras que salen más de la pared en uno y otro lado, y por un sencillo arco encima de aquellas.⁷⁷¹

Pel que fa a la rosassa —la “O” que s'esmenta reiteradament als contractes—, reminiscència de l'arquitectura gòtica, als Omells de Na Gaia s'especifica que s'havia de tancar amb “vidres”, mentre la resta de finestres o obertures calia tapar-les amb “guix de Sarral” —alabastre. Així mateix, davant de la “O” o rosassa s'hi havia de posar un filat, mentre que n'hi havia prou amb una barra de ferro per a resguardar la resta d'obertures.

Quant a la façana principal, tot i la significació representativa i simbòlica, s'havien de tenir en compte certs aspectes funcionals que la relacionen amb el conjunt de l'edifici —als Omells de Na Gaia s'especifica que l'empresari tindrà l'obligació de “fer los ràfechs de pedra picada a pich de escoda, ab la motllura semblant a la cornisa del frontis, que aquella ha de ésser tallantada, circuhint o unint-se lo ràfeh ab la

770. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1779), fol. 111v-114r.

771. AHN: Consejos. Lligall...

cornisa del frontis”.⁷⁷² També era bàsica i evident la necessitat de fer canals, aprofitant les cornises, per tal d’evacuar l’aigua —normalment s’especifica que les canals han d’anar engalzades i embetumades. De la mateixa manera, als Omells de Na Gaia l’empresari havia de fer una canal a la cornisa del ràfec “fent mascle y femella, posar sas gàrgolas per a tirar la aygua fora, ne posarà quatre gàrgolas”.⁷⁷³

Aquesta preocupació per l’evacuació de l’aigua, doncs, és present en la majoria dels contractes i en algunes poblacions com Guissona, Passanant o Savallà del Comtat es construeixen clavegueres per evitar filtracions i humitats que afectin la fonamentació. Al contracte de l’església de Savallà s’adverteix a l’empresari que ha de fer una claveguera “des de la casa de la vila fins davant la portalada major per traure la aygua que es colarà y dita clavaguera té de tenir tres palms de ample y un més fondo que lo paviment de la Iгла., fent una paret a la part de dalt fins al igual del carrer.”⁷⁷⁴

A l’interior del temple les voltes de les naus s’havien de fer de dos gruixos de rajoles o, el que és el mateix, “de rajola doblada”, tant si es tractava d’una volta de canó amb llunetes com d’una volta bufada; en el cas de l’església del convent de Bellpuig s’indica que s’han de fer “prenent lo radio la meitat del diàmetre o amplaria de la iglesia”. Mentrestant, a la part convexa de les voltes s’hi estenia una capa de morter de guix, damunt de la qual es podien construir unes faixes perpendiculars per donar més consistència, la part de sota de les voltes s’enguixava, sempre remarcant els vius de les llunetes i les altres arestes previstes tant a les voltes com a les columnes i pilastres. Torrent explica que l’enguixat es feia primer amb ges negre porgat, el mateix que s’utilitzava per a dibuixar les motlures, i després de la primera capa es fregava i, un cop eixuta, es blanquejava amb guix fi que podia barrejar-se amb escaiola o pols de marbre per aconseguir més blancor.⁷⁷⁵

Les cornises de guix que resseguien tot el recinte es perfilaven primer d’obra, si més no els suports necessaris. Torrent emfasitza el fet que per damunt de la cornisa encara es generava una segona imposta, que als contractes sovint s’anomena “banquillo” o “banqueta”, que contribuïa a aixecar la línia d’arrencament dels arcs i de les voltes.⁷⁷⁶ D’altra banda, els complements decoratius de les columnes i pilastres acostumaven a ser els capitells, amb una funció purament decorativa.

772. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

773. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

774. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases (1784).

775. TORRENT 1999, 197.

776. TORRENT 1999, 189.

A l'església del convent franciscà de Bellpuig s'explicita que l'empresari ha de fer

una cornisa ab dentellons, ab fris, arquitrau y capitell de la orde dòrica, y sota lo capitell una cartela o voluta per a que descansia lo capitell, per a no poder baixar la pilastra abaix del piso de la iglesia, subjectant-se tant lo relleu de la demostració del arch, com lo ressalt de la cornisa y capitell a la amplària y relleu de la proporció del diàmetre de la dita iglesia.⁷⁷⁷

En canvi, a Rocafort de Queralt s'estipula que l'empresari havia de fer els capitells interiors

seguint los de la orden corintio, i així mateix repartirà las motlluras de arquitrava y cornisa, com lo dit orde corintio, seguint las entradas y eixidas de la planta, ab sos ressalts corresponents, així mateix seguirà las cornisas del simbori i demás motllures de tota la iglesia, com demostra la planta interior.⁷⁷⁸

Pel que fa als ordres arquitectònics que se seguïen més o menys en la decoració interior, trobem força varietat: des del toscà i pseudo-dòric, que s'utilitzen a les esglésies més primerenques (fins als volts de 1760) com l'esmentada del convent de Bellpuig, la de les Oluges o la de Tarroja, fins al jònic de Puigvert d'Agramunt i el corinti i compost usats indistintament a les esglésies més tardanes, com a la de Granyena, la del Palau d'Anglesola o la de Guissona —tot i que el dòric encara es fa servir als Omells de Na Gaia, tant a l'interior com a la portada, malgrat que es tracta d'una església començada l'any 1777. En molts casos, al fons del presbiteri se situava una gran petxina ornamental, feta de rajola o maons i enguixada, que muntava la seva volta fingida —probable reminiscència dels antics absis— sobre un encamonat de barres de fusta que en constituïa l'esquelet. Als Omells de Na Gaia s'estipula que l'empresari havia de fer “tres petxinas, ço es, una sobre lo altar major, y dos de petites baix de la arquitrava, una per part de allí ahont arrenquen los dos sentits del arch del presbiteri”.⁷⁷⁹

Val a dir que tota aquesta decoració de guix es realitzava aprofitant les bastides, instal·lades per a formar les voltes. Aquest tipus de parament decoratiu, de marcat accent classicista, esdevingué una constant en tots els interiors d'aquesta època i, com diu Torrent, “fou

777. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1738), fol. 78r-80v.

778. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

779. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

el responsable que de portes endins tots els temples s'assemblessin tant".⁷⁸⁰

El color blanc del guix i la calç predominava en aquests interiors classicistes —sovint substituït, sobretot al segle XIX, per pintures de colors vistosos que solien imitar marbres i jaspis. Tot i això, durant el segle XVIII també és comuna la utilització de colors com el blau per ressaltar les llunetes o els arcs, als quals es pintaven unes línies blanques sobre el fons blau per tal d'imitar la disposició de les pedres. Així doncs, veiem com a l'església del Palau d'Anglesola s'especifica que el mestre Francesc Albareda havia de fer "las faixas de color, regulas y correspondents" a l'interior de l'església, proporcionant-li els comissionats els colors i tints necessaris.⁷⁸¹

El presbiteri havia de quedar més elevat que el de les naus, per la qual cosa per accedir-hi calia fer de banda a banda dues o tres grades motllurades —bocell i filet— que no excedissin d'un pam i quart d'alçada. A Bellpuig, al convent de Sant Bartomeu, s'especifica que les grades havien de formar una figura oval; el presbiteri normalment es pavimentava amb cairons —el gruix dels quals podia variar—, mentre que la resta de l'església podia fer-se amb obra cuita o igualment encaironada. Així, a Puigvert d'Agramunt es diu que el pis de l'església ha de ser de pedra "picada a filadas segons se acostuma",⁷⁸² mentre que a l'església del convent de Sant Bonaventura d'Agramunt s'opta per fer el paviment de maons i "una línia de llosas des del portal al presbiteri y quatre faxas";⁷⁸³ és a dir, es tracta d'un cas de combinació de materials. En canvi, a l'església del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig el paviment ha de ser de cairons "fent al mitg dos línies de cairons rectas y tot lo demés pavimentat a cartabó".⁷⁸⁴ Finalment, per pavimentar el terra també es podien reaprofitar els materials, com és el cas de l'església del Palau d'Anglesola, on s'indica que s'han de reaprofitar les lloses de l'església vella un cop hagin estat repicades.

Altres elements que es contempen als contractes són les sagristies: bé una de sola a un extrem del presbiteri o bé una per banda si l'església era prou important —cal assenyalar que l'existència de dues sagristies també contribuïa a reforçar la simetria i proporció de l'obra. A Rocafort de Queralt trobem dues sagristies amb voltes que hauran de ser "de dos

780. TORRENT 1999, 198.

781. AHCB: FN Balaguer. Tomàs Balius. Manual (1804), fol. 54r-55v.

782. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

783. AHCB: FN Agramunt. Francesc Jover. Manual (1765), fol. 468r-469r.

784. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1738), fol. 78v-81r.

dobles de rajolas, fent al peu de ditas voltas una motllureta li sia ben vista, esta serà a la alsada de vint y dos palms, y las voltas y teuladas de allí en amunt ab l'alçada competent".⁷⁸⁵

D'altra banda, als peus del temple hi anava el cor sostingut per una volta rebaixada, just pel damunt de la porta principal. Per tal d'anivellar les voltes del cor i les capelles amb les possibles tribunes s'hi feien revoltos de rajola amb carcanyols —el que de vegades s'anomena "contravoltas"— i es pavimentava amb rajola senzilla; sobre les tribunes es construïa una volta de rajola d'un sol gruix "ab fayxas encreuadas per que la teulada nos veja". Les obertures de les tribunes s'havien de fer de guix, així com els trànsits entre elles; l'escala de pujar al cor i a les tribunes i que acostumava a continuar cap al campanar podia ser de pedra o bé de rajola i guix. A les escales hi havia d'haver alguna finestra o espitllera per a il·luminar-les, com és el cas de Nalec.

Finalment, també anaven a càrrec del contractista alguns detalls complementaris, com ara picar la pedra de les meses de l'altar major i de les capelles laterals, que solien fer-se de pedra ordinària —els peus acostumaven a fer-se d'obra, sobretot als altars secundaris—, tot i que en alguns casos es reutilitzava la dels altars de l'església vella. Així mateix, s'encarregaven de fer les fonts baptismals i les piques d'aigua beneïta: a Rocafort de Queralt havien de ser de pedra de jaspí de Tarragona "ab sas petxinas y han de ser enllustradas, y tres palms de diámetro conforme estan en la nova Iglesia de la vila del Pla".⁷⁸⁶ De la mateixa ciutat havien de provenir les piques beneïteres de la Pobla de Claramunt "en la forma de una petxina y una cartaleta sota de la mateixa pedra, la gran de ellas serà per la part concava de dos palms de circumferència".⁷⁸⁷ De vegades, però, també es reutilitzaven les piques de l'església vella si es considerava que eren prou bones, tal i com succeeix a les Oluges. Pel que fa a les troncs, als pobles era més freqüent construir-les de guix i de fusta que no pas de pedra —a Utxafava es diu que s'ha de fer el peu de la trona de guix amb una ànima de fusta perquè aguanti més—⁷⁸⁸ de vegades s'utilitzava per fer el peu de la trona i l'escala per accedir-hi —a Ivars ha de ser de pedra picada "de un sisabat".⁷⁸⁹ Als Omells de Na Gaia, l'empresari també

785. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

786. AHT: L'església del Pla de Cabra —avui Pla de Santa Maria a l'Alt Camp— fou contractada l'any 1796 pels mestres de cases Francesc Rozet, de Valls, i Magí Rabadà, de Bràfim, que també contracten l'església de la Pobla de Claramunt (Anoia) l'any 1789 (AHCI: FN Igualada. Francesc Raurés. Manual, 1789).

787. AHCI: FN Igualada. Francesc Raurés. Manual (1789).

788. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 104r-107v.

789. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Lloses. Manual (1785), fol. 34r-39r.

havia de fer la trona amb el tornaveu, seguint el model de la de l'església de l'Albi; les portes major, de la sagristia i del cor s'havien de fer seguint el model de les de l'església de Solivella "tant de ferramenta com de fusta".⁷⁹⁰ Finalment, a Puigvert l'empresari també havia de fer un lavatori a la sagristia, amb una pica i aigüera de pedra picada.⁷⁹¹

A l'obra hi treballaven diferents professionals: mestres de cases, picapedrers, escultors, fusters i serrallers, tal i com es posa de manifest en una època d'obres del cor de la parroquial de Cervera, on es contemplen les despeses dels mestres d'obres, l'escultor, el fuster, el serraller i el ferrer. En alguns contractes s'especifica que tota la feina de fusteria i serralleria anava a càrrec del contractista, que havia de cercar els operaris indicats. A vegades, però, se signaven contractes específics per a diferents treballs: un exemple el tenim a Agramunt, l'any 1761, on trobem un contracte entre els administradors del Col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt i els fusters Anton Rialp i Josep Jener per construir les portes i finestres del col·legi, l'obra d'aquest edifici havia estat contractada pels mestres de cases Ramon i Josep Poch.⁷⁹² D'altra banda, el fuster de Cervera Anton Reguer presenta un memorial l'any 1776 sobre els treballs de fusteria que s'havien fet a l'obra del cor de la parroquial de Santa Maria de Cervera, des de "fer los planos y plantillas, adobar las caderas, fer portas y trona, empostissar y demás" i en el qual es fa una relació de materials i utensilis utilitzats, des de posts de noguer per a les portes, punts, claus dinals, ternal, etc.⁷⁹³

Altres elements de fusteria eren els balcons de les tribunes, així com les gelosies, que de vegades substituïen els balcons. D'aquesta manera, a Copons, en una visita pastoral, es demana que es faci efectiva aquest canvi —probablement per evitar que els fidels es possessin als balcons per oir missa, la qual cosa podia comportar un cert risc de desprement del voladís, en cas de mal estat. Diu el text de la visita:

Hemos visto con mucho desagrado que no obstante de estar mandado en muchas visitas que los balcones que hay en las paredes colaterales de la iglesia y sobre sus capillas se retiren, al igual de la pared, de modo que no vuelen fuera de ella, y que se pongan zelosías, no se ha executado lo mandado: y siendo cosa indecentí-

790. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fol. 85r-90v.

791. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

792. En alguns contractes molts detalls i precisions de l'obra quedaven sobreentesos dins la postil·la "a ús i pràctica de bon fuster".

793. AHCC: FN Cervera. Josep Armengol i Perelló. Manual (1776), fol. 147v-150r.

sima e intolerable el que dichos balcones estén en la forma en que están, mandamos al Rector y obreros den pronta providencia para que se execute lo sobredicho, y en el entretanto el Rector recoja las llaves de las puertas por donde se entra en las tribunas o las haga poner si no las hubiere y las retenga siempre en su poder, no permitiendo que persona alguna entre en dichas tribunas en ninguna función de iglesia ni mientras hubiese gente en ella.⁷⁹⁴

Finalment, respecte la fusteria i ferramenta de la porta principal del temple, destaquem que tant a la taula de l'església de la Fuliola com a la de Tornabous, els artífexs —que en ambdós casos eren els mateixos: Josep Burria i Agustí Biscarri— especifiquen que en les dues esglésies la porta havia de seguir el model de la de l'església parroquial d'Alcoletge.⁷⁹⁵

Els campanars

Pel que fa als campanars, cal precisar que la seva construcció solia coincidir amb l'última fase de l'obra. Molts temples es passaren anys sense campanar per culpa, ben segur, de les penúries econòmiques que esdevingueren habituals, de manera que alguns pobles es van veure forçats a bastir campanars de paret provisionals, en espera d'un moment més propici. A Castellnou de Seana el contracte especifica que el campanar solament s'havia de construir "fins arran de la teulada ahont ensenya lo bordó"⁷⁹⁶ i, efectivament, no s'edificà almenys fins trenta anys més tard.⁷⁹⁷

Molts contractes inclouen la realització del campanar; alguns de manera tot just esbossada i d'altres, en canvi, força detallada; però per entendre amb molta més exactitud com s'havia de bastir una torre de campanar, ens hem de remetre als escassos contractes dedicats exclusivament a aquestes estructures tan importants. Els dos campanars més espectaculars que es construeixen a la Segarra i l'Urgell durant el segle XVIII són el de Calaf i el de Sant Martí de Maldà, aquest últim és el més primerenc cronològicament i fou projectat per l'enginyer Josep Prat Delorta, tot i que al contracte de l'obra no s'hi esmenta, únicament

794. AEV: VP Ref. 1236, fol. 210 (1790). Copons.

795. AHN: Consejos. Lligall 22.603 (Tornabous) i 22.619 (la Fuliola).

796. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1744), fol. 121r-124v.

797. ADS: Fons parroquial del Palau d'Anglesola. Sabem que el campanar de Castellnou de Seana fou construït per Francesc Albareda, tot i que el document no especifica la data.

es fa referència al mestre d'obres de Guissona Fèlix Borràs com a contractista i constructor.⁷⁹⁸

Un campanar d'una envergadura considerable requeria els millors materials, des de la maçoneria —les pedres utilitzades havien de ser “límpies de terra” i s'havien d'assentar a cops de martell fins que sobreixís l'argamassa pels extrems— fins a la pedra vista, que havia de ser picada i “atallantada en fi”, tot i que s'especifica que a la part interior del cos principal la pedra també s'havia de treballar així. Un cop s'havia integrat el començament de la torre amb la resta de l'estructura de l'església, s'havia de formar l'escòcia —la motllura còncava que donava pas de la planta quadrada a la vuitavada—; s'adverteix, però, que juntament amb el bocell, que conformen el començament del vuitavat, ha de ser de pedra picada; el segon cos vuitavat simple fins al dels finestrals per les campanes s'ha de treballar de la mateixa manera, deixant-hi dos espitlleres, una a la part inferior —per donar llum a l'escala— i l'altra a l'indret on se situaria la caixa del rellotge, que ha de ser sota la volta del pis de les campanes. El cos de les campanes, amb els finestrals pertinents, havia de ser el més treballat, amb les pilastres, basaments, capitells, arquiteu “y demás arquitectura”, que segons el contracte havia de seguir les proporcions de l'ordre dòric pel que fa als basaments, capitells i arquiteu, però “en quant a la cornisa y fusto de las pilastras deurà seguir la proporció de la planta que consisteix en donar més esveltesa al neto de las pilastras y quatre parts de mòdol menos de volada a la cornisa”; així mateix s'havien d'assentar els daus de bronze i fer els encaixos necessaris per als braços de les campanes.

Finalment, l'últim cos, a manera de llanternó, contenia uns petits finestrals, amb balustrada i gerros i s'especifica que els ampits o passamans han de ser d'una peça i anar encaixats “ab lo que forma cornisa dels pilastrons, carregant sobre ells dos quarts y un vuité, agafats ab gafas de ferro y los gerros ab sas espigas del mateix, ab plom”. Les faixes dels angles superiors de la cúpula i també la base del penell, que s'havia de foradar al centre per tal d'assentar-hi la barra, havien de ser de la mateixa pedra picada d'idèntica manera; les peces que formaven les faixes havien de tenir un galze per encaixar-hi les teules a la valenciana, que havien de recobrir els intermedis de la cúpula. Aquest coronament, que trobem també al campanar de la veïna església de Maldà o a la de Puigverd d'Agramunt, va esdevenir molt habitual en aquesta època, tal i com hem vist en parlar de la manera de cobrir els cimboris. Als Omells de Na Gaia el campanar s'havia de

798. AHCC: FN Tàrraga. Anton Renyer. Manual (1774), fol. 56v-58r.

cobrir amb teula verda “macisada y clavada” i posar un “gerro vert” i penell “ab sa estrella, bandereta y creu, y dit penell ha de tenir vint palms de alçada”.⁷⁹⁹

Però la rajola a la valenciana no només s'utilitzava en cobertes cupulades o còniques —en el cas dels llanternons d'algunes cúpules—, sinó que també es feia servir en campanars coberts a quatre vessants, com el del santuari d'Ivorra, un campanar quadrat que no permet una coberta semiesfèrica. Tornant al de Sant Martí de Maldà, la volta de la cupuleta que el coronava també s'havia de fer de pedra picada, pujant de forma el·líptica i en degradació —al començament s'indica que el gruix de la volta ha de tenir una mica menys de la llargada d'un maó; la volta del pis de la balustrada havia de ser bufada, de pedra de tres quarts de gruix treballada al fi “per los junts y boca de la pessa”, deixant-hi una obertura perquè hi arribés el caragol o escala de pedra picada. El pis o terra de la balustrada s'havia d'enllosar amb pedres primes a manera de terrat, amb un pendent fins a l'exterior de la balustrada perquè l'aigua de la pluja no hi quedés retinguda.

D'altra banda, la volta del pis de les campanes havia de ser bufada, amb rajola de tres gruixos i després enllosada amb pedres primes picades ben unides amb argamassa, amb uns canons per expel·lir l'aigua que entrés pels finestrals i amb una canalera que envoltaria tot el recinte. En aquesta volta s'havia de deixar un espai per a l'escala de cargol i els forats necessaris per a les cordes de les campanes; dotze o catorze pams més avall d'aquesta volta s'havia de fer una altra volta per a l'estança del rellotge, també bufada però només amb dos gruixos de rajola; el caragol havia de començar dotze pams més avall, tot de pedra picada, i havia d'arribar fins al sostre de les campanes. A l'estança del rellotge s'hi faria una porteta per entrar-hi a donar corda i, finalment, també s'havia de fer una portella de tres pams d'ample i sis d'alçada per accedir a la teulada i a les voltes de l'església; entre el campanar i la teulada s'havia d'assentar una canal de pedra ben embetumada, amb encaixos i broc de pedra per evacuar les aigües pluvials del vessant de la teulada que corresponien al campanar.

Val a dir que a Sant Martí de Maldà, a part del contracte de l'obra del campanar, l'empresari principal de l'obra —el pagès de Vilagrassa Jaume Tomàs— subcontracta a Fèlix Borràs, contractista de l'obra del campanar, i a Josep Palau, mestre de cases de Lleida, arrencar, esbossar i picar la pedra per a l'obra a raó de vint diners per cada pam superficial a cara vista.⁸⁰⁰

799. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

800. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer (1775), fol. 69r-70r.

Pel que fa al campanar de Calaf, a banda del contracte de l'obra pròpiament dita, hi ha un contracte específic, signat pels mateixos contractistes, per arrencar i picar la pedra que s'havia d'utilitzar.⁸⁰¹ La de l'obra vista s'extreuria de la pedrera de Dusfort, mentre que la resta dependria de l'elecció de l'empresari; la meitat d'aquesta pedra havia d'estar llesta i picada el dia 1 d'abril de 1787 i l'altra un any més tard. En les condicions de la taba s'estipulen detalls com el fet que l'empresari estava obligat a

arreglar las filadas, a dos palms de gruix poch més o menos, y los tisons, o pedras que se han de posar de cap, que tingan sinch palms de llarch y dos de cara, y los carreus o lligadas tindran sinch palms de cara y tres de cala, y deuran posar-se un per altre, a saber un carreu y un tisó, y podran servir los carreus que iscan ab alguna falla que no sia de consideració.

Altrament, les cornises amb les corresponents motlures havien de ser ordenades "segons regla de fortificació, havent de ser las pedras del últim orde, o las de major bolada, que entrin a la paret sinch palms, y sis de bolada."⁸⁰²

Aquest nivell de detall es passa per alt a molts contractes, com és el cas de l'església de Mont-roig on, per exemple, tan sols s'expressa que el campanar s'ha de formar "ab las faixas y remates y ab la pedra picada a las parts necessaries que se acostume ordinariament a posar a semblants campanars de altres semblants llocs o pobles".⁸⁰³ Pel que fa a altres particularitats que apareixen als contractes on es contempla la construcció d'un campanar, a Ivars, per tal d'assentar el caragol del campanar, l'empresari havia de fer un pilar de pedra i construir les escales quan es pugessin les parets exteriors.⁸⁰⁴ A Puigverd d'Agramunt, l'escala de caragol també havia de ser de pedra picada a punta d'escoda, però en arribar al pis de les campanes s'havia de començar una altra escala, petita i de guix per pujar "fins a les balustres".⁸⁰⁵ Al Palau d'Anglesola, en canvi, el contracte diu que el campanar només s'ha de pujar fins al nivell de la carena de la teulada de la nau central de l'església, més endavant s'acabarà l'obra.⁸⁰⁶

801. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1786), fol. 98v-99v.

802. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1786), fol. 98r-99v.

803. AHCC: FN Guissona. Francesc Cava. Manual (1779), fol. 43v-47v.

804. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Lloses. Manual (1785), fol. 89r-91v.

805. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

806. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1798), fol. 121v-124r.

Altres pactes i elements addicionals

Als contractes d'obres d'arquitectura religiosa, de vegades, s'hi inclouïen elements d'arquitectura civil, subsidiaris o complementaris de l'obra principal, però que s'hi afegien per tal d'optimitzar el pressupost.

Un d'aquests exemples el tenim a Utxafava, la mateixa escriptura contractual conté les condicions per a la construcció de la casa parroquial, de la qual s'especifica que "lo frontis ha de ser uniforme al de la iglesia, dividint los dos ab una faixa". Els fonaments de la casa també havien de tenir la mateixa fondària que els de l'església i les parets havien de ser de pedra fins a deu pams d'alçada i d'allà en amunt de tàpia, material molt utilitzat en la construcció del Pla d'Urgell, ja que la pedra hi era escassa. La teulada havia de ser "de llata y enfustada com la de la iglesia".⁸⁰⁷ Pel que fa a la fusta de la teulada, portes, finestres i ferramenta, els comissionats donarien a l'empresari i mestre d'obres el mateix que per l'església. D'altra banda, amb el contracte de l'obra de l'església dels Omells de Na Gaia s'especifica també que hom ha d'edificar una "botiga" amb un pilar al centre i una porta de pedra picada. Aquesta estança podia fer referència a les "botigues de grans" comunals, essent en aquest cas un tipus de magatzem probablement més reduït i per a ús del rector.⁸⁰⁸

De vegades, aprofitant la dilatada estada del mestre d'obres a la població amb motiu de la construcció de l'església, el Comú o fins i tot particulars podien encarregar-li d'altres obres. És el cas de Ramon Salat, quan era a Passanant dirigint les obres de la nova parroquial i santuari, també es féu càrrec de diverses obres al castell del mateix poble, com les reparacions que duu a terme al forn de pa comunal.⁸⁰⁹

A més de les condicions relatives a l'aspecte constructiu, als contractes també s'hi contemplen els avantatges de què ha de gaudir l'empresari de l'obra, com el fet de disposar d'una casa al poble per instal·lar-hi la família —és per això que als documents el lloc de residència de molts mestres de cases es correspon amb la població on estaven treballant en aquell moment. És el cas de Ramon Salat, que consta com a mestre de cases de l'Albi, quan era natural de Santa Coloma de Queralt, o bé de Gabriel Semís que al contracte del campanar de Mollerussa apareix com a mestre de cases de Camarasa, quan en realitat era natural de Balaguer.⁸¹⁰ Al contracte de Santa Maria d'Ivorra, a banda de proporcionar casa a l'empresari, s'han de subministrar llits

807. AHCC: FN Bellpuig. Antoni Vidal. Manual (1784), fol. 32r-34v.

808. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover. Manual (1777), fol. 85r-90v.

809. AHCC: FN Tàrraga. Ramon López. Manual (1783), fol. 75r-76v.

810. AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez. Manual (1739), fol. 64v-68r.

als treballadors, de manera que poguessin dormir de tres en tres i amb “alguns escalfapanxes”,⁸¹¹ i a Riner (Solsonès) es concedeix al mestre Francesc Pons la facultat de “poder utilitzar-se de un hortet”.⁸¹²

Així mateix, l'empresari quedava exempt de pagar contribucions i impostos municipals —els quals es refereixen als contractes com “tots los mals del poble”—, i els seus treballadors, lliures de lleves i quintes. Als Omells de Na Gaia, el contracte contempla que “lo comú los fa franchs a tota la gent estrangera que treballaran en dita obra, de catastro y de pagament de soldats, si escau a fer-se'n dintre los quatre anys assenyalats”.⁸¹³ També s'afavoria el fet que els peons o treballadors que hagués de contractar l'empresari fossin preferentment del poble.⁸¹⁴

Durant la construcció de la parroquial de les Oluges, els empresaris Anton Cassant i Josep Casals lloguen la casa d'Isidro Morros, pagès de les Oluges baixes per quaranta rals cada any a partir del 15 de setembre de 1756. Van romandre tres anys en aquella casa, per la qual cosa van pagar un total de 12 lliures, més 25 rals més “per altre quarto que de la casa de dit Morros hagueren de menester”. En total, doncs, pagaren 14 lliures i 10 sous. A partir d'aquí el rector especifica que “de aquí al davant se deurà pagar las 4 lliuras anuals als mateixos impresaris per haver-se ells encarregat de buscar-se altra casa que ells se la pagaran”.⁸¹⁵

Visures

Durant el procés d'edificació i abans de finalitzar-se, l'obra s'havia de sotmetre a visura totes les vegades que els comissionats ho creguessin convenient, tot i que en alguns contractes s'especifica el nombre concret de visures o examens als quals s'ha de sotmetre l'obra. El nombre de visuradors podia variar, tot i que generalment n'hi havia un o dos per cada part —pels comissionats de l'obra i els empresaris. També hi ha algun cas —sobretot durant el segle XVII— en què únicament és la part contractant la que aporta un visurador, com és el cas de les obres del convent de Sant Ramon de Portell⁸¹⁶ que examina Gaspar Roca, mestre principal de les obres de la parroquial de Tàrrega, o bé l'edifici de l'Ajuntament de Tàrrega, que essent construït per Gaspar Roca rep

811. ADS: FN Torà. Gil Gualdo. Manual (1663), fol. 201v-203r.

812. AHCS: FN Solsona. Anton Aguilar (1790); PLANES I ALBETS 1985, 58.

813. AHCC: FN Tàrrega. Joan Àngel López Jover (1777), fols. 85r-90v.

814. TORRENT 1999, 201.

815. APO: Església nova. Comptes (llogall).

816. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1758-1781).

el judici de fra Josep de la Concepció.⁸¹⁷ D'altra banda, l'any 1746 només consta Francisco Soriano —director de l'obra de la Universitat de Cervera— com a visurador de les obres del campanar de Tàrraga, obra dels mestres Serradell d'Esparreguera.⁸¹⁸ En el cas de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell, dos anys després del seu inici es demana al contractista, Francesc Albareda, que nomeni un pèrit de la seva part —l'Ajuntament farà el mateix— i que designi dia i hora per tal de sotmetre el temple a visura. Al document s'especifica que en cas de dissentiment entre els dos mestres d'obres, se'n pot nomenar un tercer. Francesc Albareda respon la demanda de l'Ajuntament designant com a visurador al mestre de cases de Balaguer Josep Profitós.⁸¹⁹

Les despeses de la visura podien anar a càrrec dels comissionats, de l'empresari o bé a parts iguals; abans de procedir a l'examen, es lliurava la taba i la planta als visuradors per tal que es fessin una idea de com havia de ser l'església —pensem que moltes vegades no es penalitzava només una cosa que estigués mal feta, sinó el que no s'ajustés a les clàusules de la taba o al dibuix i indicacions de la planta.

Dos exemples d'un parell de pobles limítrofs a la zona que tractem: Sarral i Solivella. A Sarral, després de contractar l'obra de l'església l'any 1750 amb els mestres d'obres de Cervera Domènec Tomàs i Francesc Camps, es practiquen almenys quatre visures fins a l'any 1757: la primera la realitzen el 5 de maig de 1750 els mestres de cases Jaume Monguillot de Tarragona, de la part dels administradors de l'obra, i Ramon Salat, de la banda dels empresaris;⁸²⁰ al cap d'un any, el 6 de maig de 1751 l'obra es torna a sotmetre a judici, actuen com a visuradors els mestres Josep Forés de Valls en representació dels empresaris i Jaume Monguillot, de Tarragona, de la part dels administradors.⁸²¹ Una tercera visura la duu a terme el dia 11 d'abril de 1753 Marià Vallescà de Barcelona i Jaume Monguillot de Tarragona⁸²² i l'última de les quals tenim constància és del 20 de novembre de 1757, un cop acabada la construcció de l'església, aquesta vegada va fer-la el mateix Jaume Monguillot, Joan Vilanova de Reus, Ramon Salat de Santa Coloma de Queralt i Enric Mora de Reus.⁸²³

817. SEGARRA I MALLA 1987, 171.

818. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover. Manual (1743-1744), fol. 89v-92r.

819. AHCC: FN Tàrraga. Marià Lloses (1787), fols. 93v-95r.

820. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1751), FUGUET 1981, 117-160.

821. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1751), FUGUET 1981, 117-160.

822. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1753), FUGUET 1981, 117-160.

823. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1757), FUGUET 1981, 117-160.

En aquestes visures els judicis foren severos: a la primera s'insta els empresaris de l'obra a redreçar les bases de les pilastres del frontis, a canviar algunes pedres afectades pel salobre i que, per tant, no eren útils per a la construcció. També s'havien de desfer els sòcols del portal major a causa d'irregularitats als fonaments de l'església i s'havia d'arreglar el bordó o motllura iniciat "a las portaladas del campanar perquè no estan conforme lo art demana". D'altra banda, consideraven que les parets de maçoneria eren aptes i la pedra picada la qualifiquen de "passadora" tret d'una vasa "que hi ha uns pegats o pedras apegadas", que s'havia de canviar.⁸²⁴

L'any 1780 visuren l'església de Solivella Jaume Monguillot —no sabem si es tracta del mateix que visura la de Sarral o bé és un fill seu, ja que han passat trenta anys—, en representació de l'Ajuntament de la vila, i Jaume Gatell, de la part del mestre d'obres de Solivella Ramon Sanahuja, empresari de l'obra.⁸²⁵ En aquest cas, la severitat del judici encara és major: Els visuradors consideren que els emblanquinats de l'interior del temple "no estan segons lo art ensenya" ni segons el que estava pactat a la taba, per la qual cosa li retallen 100 lliures del pressupost a l'empresari, i 12 lliures perquè no havia fet la volta del pis del rellotge; també li retenen 10 lliures ja que la llinda del portal major no estava ben assentada ni els guardapols de les cartel·les tocant al portal no eren correctes. Així mateix, considerant que l'enrajolat del cor feia "mala figura" perquè algunes rajoles estaven mal fetes, li descompten 2 lliures i 10 sous. D'altra banda, a la visura també es fa una relació de les millores que s'han incorporat a l'obra sense que estiguessin estipulades al contracte, com el fet que l'Ajuntament havia demanat a l'empresari que elevés sis pams més l'obra dels que establia el contracte, per la qual cosa el Comú li hauria de pagar 32 lliures per la pedra picada i la feina de mestres i de manobres. Finalment, s'especifica que les despeses de la visura les hauria de pagar l'empresari, atès que els visuradors no havien trobat l'obra "segons lo pactat".⁸²⁶

Per contra, durant la construcció de l'església de Sant Martí de Ssegueioles tenim constància de dues visures en les quals no s'efectua cap judici o penalització i només es limiten a una relació d'allò que s'ha de modificar respecte al contracte inicial, segons el qual l'església s'havia de construir en un altre lloc i amb algunes característiques diferents.⁸²⁷

824. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1757); FUGUET 1981, 117-160.

825. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1780).

826. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1780).

827. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. Manual (1783), fol. 201r-204v.

Però no només els edificis més representatius s'havien de sotmetre a visura, ja que al contracte de l'església i rectoria del poble d'Utxafava s'adverteix que l'empresari "ha d'estar obligat a la visura de la obra de dita casa, així mateix com la visura de la iglesia."⁸²⁸

Vicissituds i condicions econòmiques

Tot el procés de construcció d'una església el podem extreure de les clàusules dels contractes d'obres, però la seva execució real no estava exempta d'imprevistos i entrebancs, fins al punt d'haver de modificar determinats aspectes prescindint de la contracta inicial; els problemes els ocasionaven els informes negatius dels visuradors, que podien obligar a refer part de l'obra, o l'incompliment del contracte. En l'apartat dedicat al segle XVII hem vist com el mestre de cases barceloní Josep Ferrer va abandonar el 1595 l'obra inacabada del campanar de l'església parroquial de Santa Coloma de Queralt. Sabem que els jurats de Santa Coloma li envien almenys dues requestes o intimes:⁸²⁹ la primera li trameten l'any 1603 a Cervera, on es trobava amb motiu de visurar el retaule major de la parroquial, i amb la segona, de l'any 1605, se li exigeix que renunciï a l'obra si no té intenció d'acabar-la de forma immediata.⁸³⁰ Pel mateix motiu —abandonament de l'obra— els regidors de Sant Martí de Maldà adrecen una requesta el 10 de setembre de 1778 als contractistes de l'obra del campanar, els pagesos de Vilagrassa Jaume i Magí Tomàs, el calceter de Tàrraga Francesc Carbonell i els mestres d'obres de Guissona Fèlix i Magí Borràs. La requesta els és tramesa personalment als seus domicilis i hi diu que, segons el contracte de l'obra, el campanar s'havia d'acabar en el termini de quatre anys, que havien prescrit el dia 1 del mes anterior amb l'obra a mig fer. Al document si adverteix que si l'obra no s'acabava la part contractant podria valer-se de la vigència de l'escriptura de terç contra els seus béns i persones —atès que a la contracta els empresaris "obligaven", és a dir hipotecaven, els seus béns.⁸³¹

En el cas del campanar de Santa Coloma de Queralt fou un altre mestre, Magí Pejoan, qui acabà l'obra —sense saber, però, si Josep Ferrer va rebre alguna sanció—, mentre que a Sant Martí de Maldà, en canvi, no sabem com es resolgué aquest assumpte. Sí que podem suposar

828. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 84v-86r; GARGANTÉ 2003, 4.

829. Es coneix amb el nom d'intima o requesta el document notarial amb el qual s'expressa un requeriment o instància a algú.

830. SEGURA 1984, 304-307.

831. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer. Manual (1778), fol. 61r-64v.

quin fou un dels motius de l'“allunyament” del mestre d'obres Fèlix Borràs de l'obra del campanar: havia contractat, l'any 1776 —al cap de dos anys de comprometre's amb l'obra del campanar de Sant Martí—, la construcció de l'església parroquial de Santa Maria de Guissona per 12.000 lliures,⁸³² un ambiciós temple que a més tenia l'incentiu d'estar situat a la vila on residia habitualment, de manera que podem imaginar que Fèlix Borràs va centrar els seus esforços a l'obra de la parroquial de Guissona. D'altra banda, val a dir que era un fet habitual que un constructor portés diverses obres alhora; la nissaga dels Borràs n'és un exemple, així com els Biscarri, Gaudier o Albareda. Tot i això, sembla que Fèlix Borràs no havia deixat pas a l'atzar aquesta obra, ja que atesa la documentació consultada l'empresari principal de l'obra del campanar —el pagès de Vilagrassa Jaume Tomàs— l'havia subcontractat l'any 1777 al mestre de cases de Rocafort de Vallbona i resident a Sant Martí de Maldà, Ramon Govern i Auqué —probablement a causa de la impossibilitat de Fèlix Borràs de dedicar-se plenament a aquesta construcció. Els anteriors contractistes es comprometien a facilitar a Ramon Govern tots els materials a peu d'obra, mentre que aquest assumia la responsabilitat de pagar els jornals dels operaris que hi treballessin, alhora havia d'estar subjecte a la supervisió del propi Fèlix Borràs “o altre mestre de cases hàbil e idoneo”. S'estipulava, doncs, que Ramon Govern havia de finir l'obra durant el 1777 per 850 lliures, però probablement —i atès el document d'intima o requisició de l'any 1778 que hem comentat més amunt—, aquest subcontracte no devia arribar a prou bon terme.⁸³³

Tot això ens porta a parlar de les condicions econòmiques establertes entre la part contractant i la contractada. El pagament del preu fet de l'obra solia dur-se a terme en tres parts: la primera al començament de l'obra, la segona a la meitat i la tercera quan l'obra estigués enllestida. De vegades, però, es feien quatre pagaments: els tres primers seguint l'ordre anterior i el quart un any després d'acabada l'obra, probablement com a garantia perquè no sorgissin desperfectes durant aquest període de temps.⁸³⁴

D'altra banda, en altres contractes s'estipula que els pagaments es realitzaran cada cert període de temps (cada any o cada tres mesos), independentment de la quantitat d'obra avançada —únicament els comissionats es reserven l'última paga per quan l'obra estigui concloua i hagi passat l'última visura. En altres casos, es lliuraran partides de

832. CAMPS; SANTAELÀRIA 1982, 324.

833. AHCC: FN Tàrrega. Antoni Renyer (1777), fol. 107r-108r.

834. A Mont-roig el nombre de pagaments és de sis, fets a parts iguals.

fins a 700 lliures, com és el cas de l'església d'Utxafava, fins arribar a la quantitat estipulada al preu fet.⁸³⁵ Aquests pagaments queden reflectits en la documentació notarial mitjançant les èpoques i els rebuts; d'èpoques d'obres n'hi ha sobretot quan es tracta d'arquitectura civil, moltes vegades d'obres puntuals efectuades en casos particulars per les quals no s'havia realitzat cap contracte notarial⁸³⁶ o bé s'havia realitzat mitjançant una escriptura privada, però també trobem algunes èpoques referides a obres d'arquitectura religiosa, com les que es fan al santuari de la Bovera de Guimerà⁸³⁷ o a l'interior de la parroquial de Santa Maria de Cervera.⁸³⁸ Aquests documents tenen importància perquè normalment van acompanyats d'un memorial de les obres que han estat fetes fins aquell moment i d'acord amb les quals es fa el pagament. En cas contrari la seva utilitat rau sobretot —sempre que no haguem localitzat el contracte de l'obra— en el fet de donar-nos el nom del constructor.

D'altra banda, de tant en tant s'havia de fer algun pagament addicional per una obra que no estava contemplada al contracte, tal i com passa amb l'església del poble de Nalec, i per la qual el mestre de cases Ramon Bonet rep 291 lliures l'any 1797.⁸³⁹ De la mateixa manera, al contracte de l'obra del seminari de paüls a Guissona s'especifica que l'empresari haurà d'acceptar qualsevol canvi proposat pels comissaris, sempre que això no comporti l'augment de la despesa respecte al preu fet.⁸⁴⁰ Un document referent a l'obra de la nova església de la Sentiu concreta encara més aquests supòsits: es precisa que el mestre d'obres encarregat de dur a terme la construcció, Josep Tarragó, allargaria el presbiteri deu pams més del que estava "contingut en lo plano", de la mateixa manera que el campanar l'hauria de fer uns dotze pams més baix del que estava estipulat.⁸⁴¹

Ja hem comentat que la construcció d'un temple no s'enllestia en un any, per la qual cosa calia preveure tot tipus de vicissituds que

835. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784), fol. 75r-79v.

836. L'únic contracte d'obres d'una casa particular que hem localitzat el tenim a Agramunt, data de l'any 1761 i fa referència a la casa del noble Manuel de Siscar i Fivaller. La construcció d'aquesta casa senyorial situada al centre històric d'Agramunt fou contractada pels mestres d'obres certerins Josep Reit, Francesc Gaudier, Pau Gaudier, Tomàs Gaudier, Jaume Orovig i Francesc Orovig.

837. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Térez. Manual (1774), fol. 56r-58r.

838. AHCC: FN Cervera. Josep Armengol i Perelló. Manual (1776), fol. 87v-90v.

839. AHCC: FN Tàrrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1797), fol. 75r-79v.

840. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 61r-64r.

841. AHCB: FN Balaguer. Joseph Antoni Sala i Casanoves, relligat amb Joan Sala i Cotchet. Manual (1797), fol. 159r.

podien interrompre la bona marxa de l'obra, com ara les dificultats per al finançament que sempre eren presents. Tot això podia revertir en un resultat final que s'apartés una mica del previst en principi, en el qual s'haurien hagut de prescindir d'alguns elements o, si més no, retardar-ne la conclusió, com passava moltes vegades amb els campanars o amb les façanes. Però de vegades aquesta voluntat d'abaratir l'obra ja quedava prevista en el contracte, en el qual s'especifica la substitució de materials més cars per d'altres més barats o d'altres modificacions com passa a les obres de l'església de Sant Magí, on s'especifica que els angles del cimbori i del campanar, que havien de ser de pedra picada, l'empresari els podrà fer de maons.⁸⁴² Finalment, al contracte de l'església de Rocafort de Queralt s'adverteix que si un any no es disposés de fons suficients per realitzar les pagues pertinents a l'empresari, aquest haurà de suspendre l'obra temporalment.⁸⁴³

Lliurament i benedicció de l'obra

Quan la conclusió de les obres és definitiva es produeix el que s'anomena el "lliurament de l'obra". Era un acte d'una certa solemnitat al qual assistien la majoria de caps de casa del poble juntament amb el batlle, regidors, síndic procurador i comissionats de l'obra, que es reunien per tal de donar i expressar la seva conformitat amb l'edificació acabada davant l'empresari o constructor, que procedia a lliurar les claus de l'església al batlle o als comissionats. L'únic cas documentat d'un lliurament d'obra és el de l'església de Sant Martí de Sesgueioles el 17 de setembre de 1787.⁸⁴⁴ En aquest acte els comissionats i autoritat reconeixen a Jaume Vall i a Josep Iglésias (el primer empresari de l'obra i el segon executor del paviment, les voltes, sagristia i blanquejament de l'església, segons la contracta privada que s'havia fet amb motiu de la visita pastoral del bisbe de Vic l'any 1785) que havien dut a terme tot allò contemplat al contracte i verifiquen la conclusió de l'obra,

ab lo modo y forma previnguts en los sobrecalendats instrumentos de contractes y capitulacions previngudas en dit visori, a total satisfacció, aixís de dit Ajuntament y Director de dita obra, com y també dels demés particulars del dit poble y tenint-se per contents y satisfets de totas las promesas y obligacions a dits impressaris espectants respectivament

842. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. *Manual* (1732), fol. 149v-152r.

843. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. *Manual* (1793), fol. 194r-207r; GUAL 1995, 42-45.

844. AHCI: FN Calaf. Josep Novau. *Manual* (1787), fol. 124r-126r.

per la qual cosa convenen

que per rahó de dita obra y per lo pertanyent a cada un d'ells, no demanaran ni pretendran cosa alguna, més ni los reconvinbran, en judici cancellant y anul·lant per lo que mira a sos respectius interessos, los predictats actes, instruments y papers fahents per las recíprocas obligacions, per manera que en lo esdevenidor no pugan a ninguna de las ditas parts interessadas aprofitar ni dañar en cosa alguna.

D'aquesta manera es donaven per tancats i acomplerts els tractes entre ambdues parts.

El punt culminant de tot el procés és la consagració o benedicció de la nova església. La consagració i dedicació d'un temple l'oficiava el bisbe, que procedia a consagrar el recinte, l'altar major i les ares dels altars, si eren noves. Posteriorment es feia la dedicació solemne de la parroquial al sant titular i es cloïa l'acte amb la translació del Santíssim. Així ho trobem a l'acta de consagració de l'església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra, on el bisbe de Solsona, Rafael Lasala va ser assistit per Pere Antoni de Hortiz, cabiscol de la catedral, Josep Capdevila i Antoni Freixa, preveres i canonges de Solsona, i Francesc Cluet, capellà d'Ivorra "*...y de muchos curas, y Pbros Diocesanos, que impelidos del amor a su Prelado han concurrido a instancia del egregio Señor Dn Miguel de Tristañ y de Perpiñá castlano de dicha villa, y de su consorte Da Maria de Tristañ y de Subirà*".⁸⁴⁵ Un esdeveniment tan solemne solia allargar-se almenys dos dies, com és el cas d'Ivorra, o quatre, com succeeix a Os de Balaguer, on els actes celebrats durant els

845. Transcrivim part del text de l'acta de consagració, que diu així: "*...implorados primeramente los auxilios misericordiosos de Dios, de su Madre Sma, de dicho Sn Cucufate y demas Stos de la Corte Celestial, en aquel mejor que proceda de Dro, interviniendo todas las solemnidades de hecho, y Drecho, sin faltar alguna de la que prescribe el Pontifical Romano, con aspersion de agua bendita, con incienso, y sagradas unciones he consagrado, y dedicado la Iglesia nuevamente construida a expensas del dicho egregio Señor Dn Miguel de Tristañ y de Perpiñá, según la solemnidad y ritus, que prescribe, y ordena la Sa Madre Iglá incluyendo dho Illmo y Rmo Sor Obispo dentro el Sepulcro de las Reliquias del Altar Mayor de dicha Iglesia una Ampolla de Cristal sellada con el sello menor del Oficio de su Sria Illma, en la qual para futura memoria ha puesto con las Stas Reliquias de algunos Martyres [...] Igualmente incluyó dicho Illmo y Rmo Sor en dicho sepulcro un vaso de vidrio con Porción de las Reliquias del Sant Dubte sellado con dicho sello [...] Interrogado [...] el mencionado egregio Sor Dn Miguel de Tristañ y de Perpiñá [...] del numero de sacerdotes, y clerigos, que quiere que la sirvan, del honor, que desea darles, y de que propone dotarla; advertido al mismo tiempo de los honores, y comodidades con que retribuye la Iglá a los Fundadores, y a sus herederos en el modo, que lo prescribe el Pontifical Romano; continente el mismo egregio señor presentó por escrito su respuesta, que trasladada a la letra dice: Yo Dn Miguel de Tristañ y de Perpiñá ofrezco en nombre mio, y de mi esposa Da Maria Ana de Tristañ y de Subirà a Dios todo Poderoso en*

dies de la benedicció del temple (que incloïen ball, teatre —representació d'una naumàquia— curses de sacs i focs d'artifici) foren escrupolosament relatats per fra Jaume Pasqual, abat del monestir de les Avellanés, en un manuscrit de l'any 1769.⁸⁴⁶ Un altre exemple el tenim en els actes de benedicció de la nova església de Sant Antoni del convent de franciscans de Torà, explicats pel pare cronista del mateix convent al *Llibre de las cosas notables del convent de Sant Antoni de Pàdua de Torà*.⁸⁴⁷

Vista la solemnitat d'aquests actes, cal assenyalar que no era preceptiu que l'església estigués completament acabada per a la seva consagració. De vegades n'hi havia prou amb l'espai suficientment habilitat per tal de celebrar-hi els sants oficis. Un exemple d'aquesta situació el tenim a Passanant, on atesa la magnitud de les obres de l'església parroquial i del santuari es demana permís l'any 1778 a l'arquebisbe de Tarragona per beneir la nova església, de la qual només restava una tercera part per acabar-la, perquè hi havia prou espai per oficiar la missa provisionalment i permetia continuar les obres sense entrebancs.⁸⁴⁸

La benedicció de la nova església parroquial de les Oluges té lloc el dia 14 d'agost de 1763. El mateix rector Llobet fa la narració de l'esdeveniment amb aquests termes:

Posats tots devant la porta principal de la mencionada nova església, sens haver-hi ningú dins de ella, los sobredits Reverents Preveres, junt ab mi cantaren solemnement la antífona: *Asperges me Domine hisopo et mundabor*. Y jo lo predit comissionat, ab

gloria suya, y de Jesu Christo nro Dno Redemptor y de la gloriosissima Virgen Maria, y del glorioso Sn Miguel Arcangel, y del inclito Martyr Sn Cucufate y de todos los Santos, y para aumento del culto a las preciosas Reliquias llamadas del Sant Dubte, y demas, con que el Pontifice Romano enriqueció a los fieles de esta Villa de Ivorra, y a su antigua Iglesia por causa del mencionado notorio prodigio, en presente Templo erigido a mis expensas, y adornado con el Retablo Mayor, y otro, que se está construyendo de la Imaculada Concepción, y de S. Antonio Abad, Organo, y Campanario, y donde tengo construida sepultura con licencia, y aprobación de V. S. Illma para mi, y para mi esposa, y mis herederos y sucesores de estos; todo lo que he hecho por solo el motivo de devoción, y de culto de Dios, y para merecer su gracia, y remisión de mis pecados. Y a este mismo fin ofrezco en gloria del Señor, y ratifico la Fundación, que tengo hecha de un Beneficio Eclesiástico bajo la Invocación de S. Antonio Abad con escritura ante Thomàs Golferichs Notario pubo de Thorà en quinze de enero de mil setecientos y ochenta, con las obligaciones, y reservas”.

846. *Relació puntual y verdadera de las solemníssimas festas que la celebrat la insignia vila de Os est any 1769, en los dias 29 y 30 de setembre y 1 d'octubre ab lo motiu de la dedicació de son magnífich temple nou*. Es tracta d'una descripció detallada d'aquesta celebració. Pot catalogar-se com una mostra del gènere qualificat per Antoni Comas de “Relats de festes”.

847. COBERÓ 1997, 53-56.

848. MERCADAL 1882, 56-57.

un punyat o manat de isop, comensí la benedicció per las parets furanas de la iglesia i després tornats en lo lloc ahont se havia comensat la benedicció, se repetí la mateixa antifona: *Asperges me...* y se cantà la corresponent oració, y fetas las demás ceremonias acostumadas, entrarem dins la iglesia cantant las lletanias dels sants, ahont se continuà la benedicció per las parets interiors de aquella, practicant totas las ceremonias acostumadas, inseguint lo dispostat en lo Ritual, y conforme en aquell se contenen; y ab això quedà beneïda la mencionada nova església.⁸⁴⁹

Contractes d'obra menor

Fins aquí hem fet un breu recorregut pel procés constructiu d'una església del segle XVIII, des dels fonaments fins a l'ornamentació —exceptuant els retaules i la resta de mobiliari litúrgic. També cal destacar aquelles obres puntuals —capelles, sagristies...— contractades per mestres d'obres que es feien a l'interior i exterior d'esglésies ja construïdes i de les quals parlarem amb més profunditat en l'apartat de tipologies. El procés que se seguia per a l'edificació d'una capella ubicada en una església era força similar pel que fa a l'estructura del contracte, si bé el finançament no era tan costós; això estalviava els permisos per a la imposició de càrrecs i arrendaments propis d'una obra de més envergadura. Fins i tot les capelles que es bastien de bell nou en una església preexistent eren obres que molt sovint gaudien de patronatge, ja hem vist anteriorment que si bé no és tan usual que una sola persona (noble, cavaller, religiós...) pagui una església sencera —tot i que en tenim algun exemple— les capelles podien costejar-les tant nobles, cavallers, com mercaders, religiosos o determinats col·lectius com les confraries.

D'aquesta manera, hem vist com al segle XVII el rector de Vallfogona, Francesc Vicent Garcia, aconseguia el patronatge del comanador fra Tomàs Cotoner per a construir la capella de Santa Bàrbara a l'església de Vallfogona.⁸⁵⁰ D'altra banda, el duc de Sessa, senyor de Bellpuig, paga la sagristia de la capella dels Dolors de la parroquial⁸⁵¹ —la capella, en canvi, havia anat a càrrec de la confraria, que l'havia sufragat amb almoines, entre les quals la del propi duc. La congregació dels Dolors de Cervera també assumeix el cost de la capella dels Dolors⁸⁵²

849. APO: Església nova (llogall).

850. MUNDÓ FUERTES 1982, 95-96.

851. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 201r-204v.

852. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1732), fol. 23r-26v.

i la confraria de la Minerva d'Igualada fa el mateix amb l'edificació de la capella del Sant Crist.⁸⁵³

La construcció d'una capella o sagristia addicional suposava tenir una cura especial a integrar l'obra nova en les estructures precedents. D'aquesta manera, quan l'any 1772 s'edifica la capella de Sant Sebastià de Guimerà s'especifica que abans de l'entrada de la capella s'ha de fer una arcada "segura" que lligui amb els murs laterals de l'església i amb l'arrencada de la volta.⁸⁵⁴ Així mateix, es farà un pilar des del soterrani del corral de la rectoria per tal d'assegurar la fermesa de la construcció, i també cal fer a la nova capella dues portades que comuniquin amb l'arxiu de la comunitat i amb la sagristia. A Cervera, al contracte de la capella dels Dolors,⁸⁵⁵ annexa a la parroquial, s'indica que s'ha de redreçar un pany de paret que dona darrere de la capella del Santíssim, a l'interior de la parroquial, com a exemple de la interdependència amb altres estructures preexistents. Aquest aspecte es posa de manifest de forma encara més evident al contracte de la sagristia de la capella dels Dolors de l'església parroquial de Bellpuig, on s'especifica que els murs circumdants de l'obra han de fer-se seguint els de la capella dels Dolors fins a unir-se amb la cantonada de l'església.⁸⁵⁶ A l'interior s'havia de construir una paret mitgera entre aquesta sagristia, el cambril de la capella dels Dolors i la sagristia de la comunitat de preveres, així com dos òvuls que il·luminessin la sagristia i el cambril; es precisa que la porta d'accés des de l'interior de l'església s'havia d'obrir al col·lateral del presbiteri "*y en la piessa oscura que és la última de la fàbrica de la nave exterior de dicha iglesia*".⁸⁵⁷

També considerem obres menors les reformes realitzades l'any 1791 al campanar de Santa Coloma de Queralt pel mestre d'obres de la vila Joan Tarruella.⁸⁵⁸ En primer lloc, havia de canviar els quatre capitells dels arcs de la volta del campanar i fer una barana nova a la part de la rectoria, utilitzant les mateixes pedres però posant-hi gafes de ferro i "ajustarlas ab plom"; també havia de refer l'enllosat i canals de la part superior del campanar, abans, però, havia de fer una abeurada d'argamassa sota les lloses per evitar la filtració de l'aigua i embetumar-ho tot un cop reasentades les lloses.

853. AHCI: FN Igualada. Vicenç Cots. Manual (1731), fol. 86v-88r.

854. AHCC: FN Tàrrrega. Pere Vila i Coll. Manual (1772), fol. 64v-66r.

855. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1732), fol. 78v-81r.

856. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 121r-124v.

857. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 121r-124v.

858. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Antoni Conangla i Dalmases. Manual (1791), fol. 59v-62r.

Altres tipus d'intervenció puntual que es podien dur a terme i dels quals es fan ressò els contractes eren les reformes a la teulada i les voltes, com és el cas de l'església del convent de Sant Pere Màrtir de Cervera. El mestre d'obres de Tàrraga Agustí Biscarri va contractar-hi la renovació de les voltes i teulades de l'església.⁸⁵⁹ L'obra consistia bàsicament a donar un pam més d'alçada a la carena de la teulada per tal que des del presbiteri fins al frontispici estigués anivellada, s'havien d'alçar els murs laterals i la paret del frontispici amb el mateix gruix i col·locar-hi de nou les pedres de l'antic ràfec, prèviament desmuntades. A l'interior s'havien de fer els sis trams de volta de la nau, de dos gruixos de rajola i amb les seves corresponents llunetes; la volta s'havia de terraguixar i emblancar, així com les parets de damunt dels arcs de les capelles "donant una lletada de cals ab pinsell a las que ja ho estan ara, si és menester, per més uniformitat".

D'altra banda, l'església parroquial de Verdú, bàsicament gòtica (amb la major part d'obres realitzades entre els segles xv i xvi), gairebé no veu afectada la seva estructura durant el segle xviii quan únicament s'hi documenten obres de manteniment molt puntuals: el 1767 es paguen 24 lliures i 10 sous per "las pedras del pavimento de la nau de la iglesia", tot i que sembla que no fou fins l'any 1772 quan "ab consentiment dels regidors he fet empavimentar o posar las pedras que tinch mencionadas dessobre en lo any 1767 en lo pavimento de la nau major de esta parroquia y he gastat dels den entran dels drets de Mª Santissima patrona per los mestres y manobres... 46ll.". Finalment, el 1797 es fan algunes obres al presbiteri: el cerraller cobra 26 lliures i 18 sous; el fuster, 3 lliures, 1 sou i 3 diners, i el mestre de cases, 36 lliures i 10 sous.⁸⁶⁰

La utilització del color als interiors setcentistes

Contractes menors també ho serien els que es feien per tal d'emblanquinar els interiors de les esglésies per motius de manteniment, com és el cas, esmentat, de Miquel Font per emblancar l'interior de l'església de Bellpuig l'any 1765,⁸⁶¹ o bé el dels mestres de cases Ramon Salat i Josep Tomàs, que el 1733 signen una època de rebuda de 125 lliures i 6 sous com a part del preu fet d'emblanquinar i fer algunes reparacions a l'església parroquial de Santa Coloma.⁸⁶²

859. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1732), fol. 11r-15v.

860. PUIG SANCHÍS 2004b, 62.

861. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1765), fol. 27r-29v.

862. AHT: FN Santa Coloma de Queralt. Josep Arnavat. Manual (1733), fol. 87v-

Les visites pastorals també es fan ressò de la necessitat d'emblancar els interiors dels temples quan aquests es trobaven “poc decents”. Aquest és el cas de l'església de Sant Jaume de Pallerols, a més de la indicació de blanquejar les parets i de treure la terra “*que hay contra las paredes de la sacristia para que no sea esta tan húmeda y no se pierdan los ornamentos*”, la visita ens indica que en aquell moment s'estava construint una segona nau per tal d'engrandir el temple.⁸⁶³

Però a part del caràcter profilàctic de prevenció contra les humitats que tenia el blanc de calç, hem de parlar, ni que sigui breument, de la utilització del color als interiors setcentistes en un sentit estètic. D'aquesta manera, podem dir que era freqüent que el color blanc dels murs i les voltes contrastés amb el gris de les pilastres i arcs, creant d'aquesta manera la bicromia dels interiors del Renaixement italià —a la capella Pazzi, per exemple— que arriben a casa nostra a finals del segle XVI, encara que no era estrany que algun capitell fos daurat. A les reformes de l'església del convent de Bellpuig s'especifica que

la demostració dels archs, ha de ser de terra negra, ab los perfils blanchs. Y las arestas de les llunetes de la nau, junt ab las del presbiteri y circumferència de las llunetas, si ha de fer una faixa de terra negra de quatre dits de amplària ab un perfil de fum de estampa per la vora de dites faixes.⁸⁶⁴

A les esmentades reformes al convent de Sant Pere Màrtir de Cervera, els arcs i les claus de les capelles s'havien de pintar de color blau “ab sas líneas blancas de divisió de pedras” i el mateix blau s'havia d'utilitzar per resseguir les llunetes, tal i com sembla que s'havien pintat les del presbiteri. Així doncs, la pintura intenta posar de relleu allò que és inexistent, de manera que si la façana no podia construir-se amb carreus ben escairats treballats al fi, aquests es podien pintar sobre l'arrebossat i si els arcs s'havien de fer de guix i de maó, una àmplia franja de color en remarcava les pedres inexistents.⁸⁶⁵

Així mateix, sabem que el 23 de juliol de 1741, el vicari de Verdú, Ramon Cortadelles, i els regidors de l'Ajuntament contracten el pin-

863. AEV: VP Ref. 1236/1, fol. 49v (1785).

864. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1738), fol. 68r-71v.

865. Aquesta predilecció pel color com a element indispensable per a embellir i sobretot “enriquir” els interiors, tindrà la seva màxima eclosió durant el segle XIX, amb la profusió d'estucs que imitaran el marbre de forma barroera i les pintures que imitaran rocalles i altres elements abarrocats, tan usuals als nostres temples. D'altra banda, són nombroses les esglésies de la nostra geografia —sobretot esglésies romàniques reformades—, que adopten la solució de pintar els arcs de color blau i remarcar-ne les pedres amb color blanc, com és el cas, conservat avui dia, de l'església romànica de Sant Iscle i Santa Victòria de la Torre de Rialb.

tor de Cervera Fèlix Pernaü per “adornar la iglesia parroquial”. Segons el contracte, els arcs de la nau i els nervis de les capelles s’havien de pintar de color blau i les claus de volta de diferents colors, tal com s’havia pintat la capella de Sant Ramon. Del mateix color blau també pintaria la rosassa del cor i l’orgue seria “jaspejat per diferents colors” i les motlures i escultures, brunyides. Les baranes del cor i la tribuna també jaspades i els balustres de color blau, com les bigues de sota el cor. D’altra banda, el vicari i regidors es responsabilitzaren de tancar els forats dels murs del temple, donar-li fusta i cordes per a les bastides, mà d’obra per ajudar-lo a muntar-les i casa amb “servey de foc”. Fèlix Pernaü rebria un total de 85 lliures en tres terminis.⁸⁶⁶

Finalment, la utilització dels estucs no és un fet gaire generalitzat a les esglésies del segle XVIII a la Segarra i l’Urgell, tot i que podem destacar-ne dos exemples notables: a la capella de la Universitat de Cervera i al cambril de l’església parroquial i santuari de Passanant —que veurem en sengles estudis monogràfics que els dediquem. Pel que fa a la capella de la Universitat, els estucs es contracten l’any 1787 i l’artífex responsable és l’italià Pere Agustoni, que es compromet a realitzar la feina per 370 lliures. Segons el contracte, la Junta de l’obra de la Universitat havia de facilitar els materials i utensilis necessaris (calç, arena, pols de marbre i bastides) i fins i tot un peó “quan serà menester”.⁸⁶⁷ El contracte establia que l’artífex havia d’“emplafonar” (estucar) l’arc triomfal i les pilastres “ab obligació de conservar ab la major puntualitat y diligència las parts y miembros de la arquitectura en tots los àngulos que perpendicularment caigan, sens trastornar la simetria de las demás pilastras del mateix teatre”; així mateix havia d’estucar les pilastres situades entre el retaule i les tribunes i les dues portades de pedra de les sagristies a les cartelles de les quals hi havia de posar perfils daurats. S’advertia igualment que per estucar la pedra primer calia netejar totes les juntures, per tal que el material d’estuc quedés ben fixat entre les pedres. Finalment, el contracte contemplava la possibilitat d’afegir a l’arc triomfal alguns florons daurats o d’imitació del marbre.

Últims apunts d’un procés: ornament i mobiliari litúrgic

La benedicció de l’obra representava el punt culminant del procés constructiu d’una església. Però un temple no era només la seva arquitectura, que de per si ja tenia un component simbòlic i pedagògic —a

866. APV: Documentos varios, t. 1 (reg. 339), doc. 131; PUIG SANCHIS 2004b, 61-62.

867. AHCC: Fons Universitat de Cervera, caixa 7.

més de la seva preceptiva funcionalitat—, sinó que hi havia tota una sèrie d'elements complementaris que eren de cabdal importància, com els retaules escultòrics, l'orgue o les peces litúrgiques d'orfebreria. Triadó considera que seria erroni estudiar les realitzacions arquitectòniques aïllades sense l'afegit del retaule, la pintura i la forja:

El primer perquè incideix per mitjà de les portades i els retaules en el canvi estilístic-ornamental de les fàbriques arquitectòniques; la pintura perquè en les architectures fingides o programes iconogràfics complementa i a vegades defineix el nou estil barroc en plantes classicistes; la forja perquè mitjançant les reixes, fa de nexa entre llenguatges gòtics i els nous llenguatges barrocs.⁸⁶⁸

De vegades un temple no es consagrava fins que no tenia tot l'interior complet, sobretot si es tractava d'una església de nova planta com la d'Ivorra o Guissona, on des del 1776, any de la col·locació de la primera pedra del nou temple, fins a la seva consagració el 1800 es contracten les obres del retaule major, de l'orgue i la custòdia. En canvi, altres esglésies que tenien més urgència per a inaugurar el culte s'anaven revestint posteriorment, és el cas de l'església parroquial de Tàrrega: tot i ésser consagrada l'any 1700 bona part dels seus elements, des del campanar fins al cor, passant pels retaules dels diferents altars, es construeixen al llarg del segle XVIII. D'altres vegades, però, és l'escultura que antecedeix a la nova construcció, incorporant-se al nou espai arquitectònic. Així mateix, durant les obres a l'església del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig, es té la precaució de “tapar ab fusta o ab lo que sia necessari la sepultura major, per a que no rebia ningun dany”, referint-se al sepulcre de Ramon de Cardona-Anglesola, obra del segle XVI.⁸⁶⁹

Un aspecte important d'una església parroquial acabada de construir és la possibilitat —sobretot pel que fa a les classes mínimament benestants— d'exercir-hi un cert patronatge, motivat en part per l'esperança de la salvació eterna, que continua molt present al segle XVIII. Era ben comú, doncs, que a les noves esglésies es fundessin beneficis dedicats a un sant o a una advocació determinada,⁸⁷⁰ el que comportava, de vegades, la

868. TRIADÓ 1999, 70.

869. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler (1738), fol. 68r-70v.

870. A la nova església de Sant Cugat d'Ivorra, el primer dels beneficis va ser fundat el 15 de gener de 1780 i consagrat a Sant Antoni Abat al qual dedica un altar en el nou temple; el 30 de juny de 1784 fundava a la capella de Sant Sebastià el benefici sota la invocació del mateix sant, segons escriptura davant el notari de Torà Tomàs Golferichs; el 17 d'agost de 1785, també davant el notari Tomàs Golferichs, erigia una comunitat eclesiàstica de cinc beneficiats i la fundació de tres beneficis. Finalment, des-

construcció d'un retaule o altres objectes litúrgics. Com a exemple, tenim el testimoni del rector de Sant Martí de Seseigüeles, Francesc Mirambell, sobre la construcció, l'any 1788, d'un retaule dedicat a la Mare de Déu de la Mercè "a expensas del Dr. Domingo y Dª Raymunda Dalmases y Camps". El copiador d'aquestes anotacions afegeix:

Aquest retaule és de bona escultura, però no se ha dorat ni pintat. La imatge de N^a Sra. està vestida de roba de seda: baix dels peus de N^a Sra. observa lo escut de armas de la casa de Dalmases y Noboa: baix del sòcol de N^a Sra. a una part y altre estan dos captius ab las cadenas. Aquest retaule ben dorat y pintat seria famós.⁸⁷¹

És un fet, però, que el retaule escultòric anirà decandint al llarg del segle XVIII —juntament amb la circular de Carles III sobre la prohibició de realitzar retaules de fusta— sobretot a les noves esglésies de tres naus, algunes de les quals eliminaran les capelles laterals, i amb això el nombre de retaules minvarà considerablement. Però el retaule encara s'entén com a complement important, sinó indispensable, en la decoració i significat d'un temple. Un espai en què aquest fet esdevé indiscutible és la capella i paranimf de la Universitat de Cervera, on el fet que l'arquitectura projectada pels enginyers militars hagués creat un espai massa auster fou objecte de discussió als claustrers universitaris, fins que es determina encarregar el retaule dedicat a la Immaculada a l'escultor manresà Jaume Padró, per tal de donar al paranimf la magnificència i sumptuositat que mereixia.⁸⁷²

A Ivorra, per tal que l'església estigués completament acabada el dia de la benedicció, col·laboren en el disseny i construcció del retaule l'escultor de Solsona Francesc Isanta i Gatuelles i Francesc Pons i Ferrer, el mestre d'obres que estava bastint l'església.⁸⁷³ Un altre exemple de retaule tardà, immediat a la construcció de l'església, el tenim a Sant Martí de Seseigüeles, on el 1784 es comença a fer el retaule de Sant Valentí. Segons les notes del rector, Francesc Mirambell "La estatua de dit sant fou benehida per lo Sr. bisbe Hartalejo y posada en lo retaule als

prés de la seva mort, el 14 d'abril de 1791 i davant el notari de Solsona Josep Ceriola i Font, es fundava a l'altar major el benefici sota la invocació de la "Purísima sanch de Jesu-Christ, y Stas Reliquias".

871. APSMS: *Memorias historicas antiguas y contemporaneas de St. Martí Sasgüeles, escritas per lo Rnt. Francisco Mirambell, copiadas y aumentadas per lo Rnt. Domingo Monfort*. Manual núm. 29, p. 96-100 (la còpia és de l'any 1863).

872. AHCC: Fons Universitat de Cervera, caixa 10.

873. ADS: Parroquial Ivorra. Ambdós artifexs figuren com a testimonis presents a l'acte de consagració del temple el dia 1 de juny de 1782, tal com consta a l'Acta de consagració.

25 de maig de 1785 (...) lo dit retaule se acabà de posar en lo any 1788”.⁸⁷⁴ En canvi, a Tàrrega, l’any 1747, gairebé cinquanta anys més tard de la consagració de l’església, Pere Costa contracta el retaule de la Mare de Déu dels Dolors per a la capella de la congregació,⁸⁷⁵ que s’havia començat a construir l’any 1704, i que restava inacabada; aquest figura al contracte com a “habitant de Cervera” i tota la fusta anava a càrrec seu —s’especifica que ha de ser de bona qualitat “sens esser corgelada ni riquurada”— a més dels materials (claus, aiguacuit). L’obra l’havia de treballar segons bon art de “escultor, arquitecto y entallador” i els comissionats podien visurar-la tantes vegades com ho creguessin convenient.

Item donarà la congregació a sas costas tot lo que sia de mans y materials de mestre de cases, com tots los aparatos de fer vestidas, fer y desfer aquellas y fer picar las pedras dels plintos de dit retaule, per los quals donarà lo impressari la plantilla y mida per ferlos, com y també donarà la congregació tota la fusta que menester serà per permòduls per fortificar lo dit retaule y la escala que puja al camarín la farà la congregació. Item lo impressari deurà fer (comprés ab lo preu sobredit) junt ab lo dit retaule, lo camarín de fusta de alber ab las mateixas qualitats expressadas de bondat, fent aquells de sola arquitectura, ab archs, mitja taronja y la porta per a entrar y altra de colateral per correspondència y sobre los archs farà una cornisa adronada així com la del retaule y en lo mitg de la mitja taronja farà un esperit sant ab un circuit de nuvols y serafins.⁸⁷⁶

Moltes vegades al mateix artífex d’un retaule li encomanaven també els elements complementaris de l’altar, com ara les sacres, un crucifix o els canelobres —quan havien de ser de fusta. Així, en el contracte del retaule de l’església de les Borges Blanques s’especifica que Lluís Bonifaç havia de fer, a més a més, dotze canelobres “ab lo mateix modello ab

874. APSMS: *Memorias historicas antiguas y contemporaneas de St. Martí Sasgayolas, escritas per lo Rnt. Francisco Mirambell, copiadas y aumentadas per lo Rnt. Domingo Monfort*. Manual núm. 29, p. 96-100 (la còpia és de l’any 1863). El copiadore afegix: “Est altar es bastant bo y hermós. Sobre la mesa en las gradas està lo sacrari que conté la relíquia del sant, posada dins un cristall col·locat en un relicari o custòdia de plata. Al mig del altar està la imatge sobredita del sant, de una altura bastant regular: al costat de la epístola, entre las columnas del retaule està la imatge de San Francisco de Paula: al costat del Evangeli, la de Sant Josep ab lo Niño: al cim del altar o retaule està la de Sant Ramon Nonat, tot de bulto pintat y dorat y de bona escultura.”

875. AHCC: FN Tàrrega. Marià Tèrez. Manual (1747), fol. 52v-55r.

876. AHCC: FN Tàrrega. Marià Tèrez (1747), fol. 123r-125v.

que estan fets los candeleros del altar de la iglesia Major de la vila de Reus".⁸⁷⁷

La relació que hi havia entre mestres d'obres i escultors la trobem confirmada en diferents contractes, en què el fiador d'un mestre d'obres és un escultor o bé a l'inrevés, tal i com succeeix al retaule d'Utxafava, on el mestre d'obres Jaume Tarragó exerceix com a fiador de l'escultor Félix de Sayas.⁸⁷⁸ D'altra banda, en retaules de menys envergadura trobem als artífexs documentats com a "fusters", com és el cas del retaule de l'església parroquial de Sant Bartomeu d'Hostafrancs, contractat pel fuster de Guissona Francesc Vilasau.⁸⁷⁹

Però la construcció d'un retaule no sempre comportava que es daurés i policromés de forma immediata, de vegades aquestes operacions es duïen a terme més endavant, sobretot si anava a càrrec d'una institució pública —Ajuntament— o confraria, que deixaven passar un temps per tal de "sanejar" l'economia, tot i que també de vegades no es feia fins passades algunes dècades o bé no s'arribava a fer mai.⁸⁸⁰

Per tal d'entendre quina era la feina dels dauradors podem recórrer a algun contracte com el que signen els capitans de la confraria del Sant Crist de Tàrraga i els dauradors Francesc i Manuel Vinyals, de Barcelona, per daurar el retaule del Sant Crist.⁸⁸¹ Al document s'especifica que s'havia d'utilitzar or de vint-i-dos quirats, a excepció del Crist i de la resta de figures, que havien de ser encarnades "en tot lo que es necessari" i el fons de la creu de lapislàtzuli; les zones de les figures que no estaven encarnades calia daurar-les i estofar-les, juntament amb els núvols i ales dels angelets sempre que convingués i "ab les coltures que requerescan". Pel que fa a la graderia situada entre el paviment i la mesa d'altar, les motllures havien de ser daurades i la resta de "jaspe blanc". A més, també calia daurar un pontifical de sis canelobres, sacra, lavabo i evangeli, així com una petita imatge d'un Sant Crist per posar al damunt d'una urna. Abans de començar a aplicar l'or a les parts que havien d'anar daurades calia saber si estaven ben escatades, enguixades i netes; finalment, s'adverteix que s'ha de daurar tot allò "que alcansia la vista", ja que no es considerava necessari "ni es de estil dorarse lo que nos pot veurer".⁸⁸²

877. AHCC: FN Tàrraga. Ramon Borràs i Borràs. Manual (1766), fol. 143r-146v.

878. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1786), fol. 84r-87r.

879. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1760), fol. 28r-31v.

880. El retaule patrocinat pels Dalmases a Sant Martí de Sescgueioles no estava ni pintat ni daurat.

881. AHCC: FN Tàrraga. Ramon Borràs. Manual (1767), fol. 219r-221r.

882. ANCC: FN Tàrraga. Manual (1770), fol. 45v-47r.

També hi havia un altre sistema per decorar les capelles, més senzill i econòmic que els retaules de fusta, però amb una gran dosi d'efectisme: els retaules pintats directament sobre el mur. Es tracta de representacions d'arquitectura il·lusòria, ja que es posava especial atenció a imitar la part arquitectònica dels retaules, les imatges dels sants o la Verge sí que eren talles de fusta. Altres vegades, però, se substituïen per llenços pintats a l'oli, com és el cas de la Immaculada que presideix el retaule pintat de l'església parroquial de Vergós Guerrejat, que juntament amb els del santuari de Santa Maria d'Ivorra constitueixen notables exemples d'il·lusionisme pictòric que complementa l'arquitectura real.⁸⁸³

A la historiada parroquial de Sant Martí de Ssegueioles hi ha un exemple d'aquesta manera de fer: l'any 1788 s'havia construït la perspectiva de l'altar de Sant Antoni i Sant Eloi, patrocinat per Calamanda Jordana Iglésias, vídua del pare Joan Jordana Domingo. En aquest cas, el copiador de les notes de mossèn Mirambell ens el descriu de la següent forma:

La perspectiva que se veu en lo altar de Sant Antoni, segons se me ha referit, és la que se trobava en lo altar de Sant Antoni del convent de Calaf, la que se vengué quan la casa Cortadellas⁸⁸⁴ de Calaf feu posar en son lloch un retaule de bulto molt bo. Al mig de esta perspectiva que té capella fonda per una imatge de grandaria proporcionada, s'hi observa una espècie de escaparata ab la imatge de Sant Antoni de Pàdua de uns dos palms, y sobre la escaparata està una petita imatge que diuen és Santa Mònica. Est altar és lo menos decent. Cuyda de ell la casa Selva.⁸⁸⁵

També es podia recórrer a l'opció d'aprofitar els retaules antics per a la nova església parroquial,⁸⁸⁶ tal com es va fer a la parroquial de Sant

883. Segons Triadó (1999, 70) el sistema de *quadratura* emprat pels grans decoradors barrocs dels segles xvii i xviii —amb els antecedents renaixentistes de la capella Sixtina, del Teatre Olímpic de Vincenza de Palladio, continuat per Scamozzi, i del sostre de la Galleria Farnese d'Annibale Carracci— va arribar a Catalunya al començament del segle xviii. Aquesta perillongació de l'arquitectura per mitjans pictòrics es troba per primera vegada a l'església de canonges de Sant Sever (1698-1705), però la utilització de l'il·lusionisme pictòric arriba al cim amb el retaule cambril del santuari de la Mare de Déu del Miracle, a Riner (1747-1758).

884. Els Cortadelles eren negociants de Calaf, estudiats per Assumpta Muset.

885. APSMS: *Memorias historicas antiguas y contemporaneas de St. Martí Sasgayolas, escritas per lo Rnt. Francisco Mirambell, copiadas y aumentadas per lo Rnt. Domingo Monfort*. Manual núm. 29, p. 96-100 (la còpia és de l'any 1863).

886. Això va passar amb molts retaules del segle xvii i fins i tot amb els gòtics, encara que aquests, considerats llavors menors, quedessin relegats moltes vegades a espais secundaris del temple i fins i tot els guardessin a les sagristies. També, quan es bastia un retaule nou, a vegades es venia el vell, com va succeir a l'església de Matamargó

Martí de Sesgueioles, es va recuperar l'antic retaule major, contractat l'any 1649 per Miquel Vidal, per tal d'ocupar el mateix lloc a la nova parroquial.⁸⁸⁷ Així mateix, un dels motius pels quals els comissionats de la parroquial del Palau d'Anglesola decideixen aixecar deu pams més la nova església que s'estava construint era que els retaules de la vella no cabrien —ateses les dimensions— en la nova edificació.⁸⁸⁸

Un altre element important per a la litúrgia que a l'església de Guissona s'encarrega abans de la benedicció del temple és la custòdia, la realització de la qual es contracta l'any 1789 amb l'argenter de Solsona Tomàs Toxonés. La custòdia havia de pesar tretze unces de plata de marc (de dos lliures de preu cada una) amb el senyal de l'argenter; havia de portar maragdes al cercle i "granats" a les estrelles o altres pedres pel valor de 50 lliures. També s'especifica que pel valor de 70 lliures s'hi havia de posar or i argent.⁸⁸⁹

Finalment, en un memorial d'obres de l'església de Guissona, re-produït per Camps, hi consta que la porta principal d'entrada a l'església costà, entre fusta i jornals de fuster, 132 lliures, 17 sous i 6 diners. L'artífex va ser Francesc Vilasau —el fuster que contracta uns anys abans el retaule d'Hostafrancs—; la ferramenta de la porta va fer-la el ferrer Rafael Bonet i va valdre 57 lliures. Les cadires del cor les va fer Josep Torrecassana, fuster de Pujalt, pel preu de 7 lliures i 10 sous cada banquet; ell hi havia de posar la fusta i les havia de col·locar, mentre que

(Solsonès): quan es va construir el nou retaule major a càrrec de l'escultor de Folgueroles Josep Pujol, l'any 1792, es va vendre el de Sant Pere, fet per Josep Ribera el 1643, a l'església de Sant Pere de l'Arç, anomenada Sant Pesselaç (Calonge de Segarra, Anoia). VILAMALA 2001, 92-93.

887. APSMS: *Memorias historicas antiguas y contemporaneas de St. Martí Sasgayolas, escritas per lo Rnt. Francisco Mirambell, copiadas y aumentadas per lo Rnt. Domingo Monfort*. Manual núm. 29, p. 96-100 (la còpia és de l'any 1863). El copiadore afegeix la següent descripció del retaule: "Aquest altar està assentat sobre la línia de la mesa del altar: Sobre la mesa hi ha 5 gradas y en mitg de ellas lo sacrari petit, fet a expensas de Raymunda Sangrà: sobre las gradas se troba un sacrari gran y molt bo, ab molta escultura y una màquina per obrir-lo y tancar-lo. Al costat del sacrari, en la part de la Epístola, un quadro ab un relieve que figura la consagració de Sant Martí: en la mateixa línia, sobre los sòcols sostinguts per uns bastaixos, un Sr. Bisbe y S. Macari. A la part del Evangeli altre quadro que figura a Sant Martí dient missa, Sant Agustí y Sant Andreu Apòstol. Al mig del altar sobre lo sacrari, un respectable Sant Martí Bisbe: a la part de la Epístola un quadro que figura la mort de Sant Martí, un Sant Bisbe y Sant Miquel: a la part del Evangeli altre quadro que figura Sant Martí a cavall partint la capa, Sant Ambròs y Sant Joan: a la cima del altar, al mitg un crucifixo: a la part de la Epístola Santa Teresa, y a la part del Evangeli Santa Llúcia. Un dels Sants Bisbes de aquest altar és Sant Nicasi, Bisbe y màrtir. En mitg dels bastaixos dels sòcols hi ha Sant Pere y Sant Pau."

888. AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés (1800), fol. 91r.

889. El preu total de l'obra era de 420 lliures.

les frontisses i els claus anaven a càrrec de la Junta d'Obres. Sembla que es van haver de fer algunes banquetes especials atesa la forma arrodonida del cor, per la qual cosa es va donar una gratificació de 24 duros al fuster. L'església es va beneïr el 26 d'octubre de 1800 amb una gran festa —al Llibre del Tresorer del Capítol de canonges s'explicava, segons Camps, que la funció religiosa començà a les set del matí i va durar fins a dos quarts de quatre de la tarda.⁸⁹⁰ El mateix dia de la consagració el bisbe signà un decret pel qual prohibia col·locar bancs i cadires “per no treure la majestat del grandios i esbelt temple” i que tothom s'estigués dret o agenollat durant els oficis.⁸⁹¹ Per contra, en moltes parròquies, la col·locació d'un banc propietat d'una família determinada era un fet ben habitual; així l'any 1789 es concedeix llicència a un parroquià de Sant Martí de Sesgueioles, Josep Iglésias i Forn, per tal de posar un banc a la vora de la capella de Sant Magí, a l'interior de l'església, i per fer una sepultura davant de l'altar d'aquest sant, el retaule del qual s'havia construït a càrrec de la seva família.⁸⁹²

Un altre element important dins el mobiliari litúrgic era l'orgue, que al segle XVIII assoleix unes grans dimensions i una notable complexitat. Llobet⁸⁹³ ha estudiat diversos documents sobre la fabricació o reparació dels orgues de parroquials importants a la Segarra i l'Urgell durant el set-cents. Per exemple, l'any 1764 va ser pactada amb l'orguener de Barcelona Josep Buscà la construcció d'un orgue per a l'església parroquial de Bellpuig i vint-i-sis anys més tard, el mateix instrument musical va ser refet per l'orguener de Reus Josep Cases i Soler. Al cap d'un més de contractar-ne la fabricació, la unió de preveres de la parroquial de Bellpuig va encarregar al fuster de Lleida Andreu Pàmies la construcció d'una caixa de fusta seca d'àlber per contenir-lo.

Precisament el pare de Josep Cases, Antoni Cases, fou l'artífex d'alguns dels orgues de les esglésies més importants, com és el cas del de la parroquial de Cervera, contractat l'any 1744 —la cadireta de l'instrument i una cortina de tela que el cobria les va pintar el pintor d'origen aragonès Maties Segovia—, el de Tàrraga, contractat l'any 1747, o el de Verdú, l'any 1752. De l'orgue de l'església de Sant Antoni de Cervera se

890. CAMPS 1982, 183.

891. CAMPS 1982, 194.

892. Així doncs, malgrat la reial ordre de Carles III que prohibia els enterraments a l'interior dels temples, el permís per ser-hi sebollit, com a privilegi obtingut de vegades a canvi d'haver estat benefactor de l'església, continuava essent una pràctica habitual entre les classes o famílies benestants, almenys a les parròquies petites i mitjanes.

893. LLOBET PORTELLA 2002, 139-182.

n'ha conservat un disseny elaborat per l'orguener Joan Baptista Pujol, datat l'any 1779.⁸⁹⁴

Un estudi més aprofundit de les festes de sonsagració d'un temple, punt culminant de l'obra, ens portaria a parlar de les manifestacions d'art efímer, així com de la pròpia festa com a expressió d'una determinada sensibilitat d'una època. És per això que volem incloure, perquè és il·lustratiu, un fragment de la narració de les festes de benedicció d'una església parroquial limítrof amb el territori que tractem i que havia estat construïda pel mestre d'obres segarraenc Ramon Salat: la parroquial d'Albi (avui a les Garrigues). Així s'expressa un prevere de la vila, testimoni dels fets:

Es corta cualquier expresión para decir sin lisonja con mucha lisura solo é ingenuidad el alborozo, magestad y modestia assía respetable acto; precedían la procesión diferentes Bailes e invenciones que sin faltar a lo onesto explicavan el gozo que cabía a los naturales, no faltaba armoniosa música que en dulces consonancias suspendía al mas distraido que no podia serlo al golpe de melodia tan delicada. Luces y adornos de banderas, monazillos y numeroso y ordenado Clero, que son las guardias mas propias para cuando muda de sitio el que es Dios, Sacerdote y Rey; a trechos dieron sus descargas los asistentes de la Justicia, que con sus fuziles en forma de troba reglada acompañavan tambien traslacion tan sagrada, los ninyos a su modo alborozaron la fiesta en cantidad de cohetes, truenos, bombardas y boladores que con vistosos artificiosos fuegos poblavan de luzes los ayres; las calles por donde transitó el Señor estavan ermosamente adornadas con tafetanes, y otras sedas que en forma de tapices, y a sus trechos Capillas ardiendo, que con santa emulacion, pusso la curiosidad de los vezinos de modo que parecia mas funcion de una grande capital que de limitada villa.⁸⁹⁵

L'OBRA CONSTRUÏDA: ASPECTES FORMALS

L'arquitectura religiosa de la Segarra i l'Urgell al segle XVIII encara ve determinada per la presència de nombroses fortificacions que configuraven la frontera durant els segles X i XI. Es tracta, en principi, d'esglésies relacionades amb el castell a l'entorn del qual s'aniran conformant els diferents nuclis de població. Un cop superada l'època medieval, els pobles d'aquestes comarques s'endinsaran als segles moderns

894. LLOBET PORTELLA 2002, 139-182.

895. RIBERA PRENAFETA 1999, 86.

i necessitaran esglésies més espaioses, situades al centre de la població o bé es modificarà l'estructura de les antigues esglésies romàniques per tal d'adaptar-les a les necessitats més immediates.

Emplaçament i inserció urbanística

Parlar d'inserció urbanística en un territori com la Segarra i l'Urgell pot resultar d'entrada un xic pretensions, sobretot perquè la major part de l'arquitectura religiosa estudiada es troba situada en nuclis de poca població.⁸⁹⁶ D'altra banda, tampoc podem parlar de plans urbanístics d'envergadura equiparables als de creació de poblacions de nova planta com Sant Carles de la Ràpita (Montsià), a les terres de l'Ebre, de fundació reial sota els auspicis de Carles III, o la més propera d'Almacelles, vila formada durant l'últim terç del segle XVIII i que constitueix, probablement, l'exemple més destacable d'urbanisme setcentista a les terres de Lleida, alhora que el més important sorgit d'una iniciativa particular en temps de la Il·lustració.⁸⁹⁷

L'objectiu d'aquest apartat és veure com s'integren les noves esglésies o els convents dins aquests nuclis, començant pels més importants. L'exemple més paradigmàtic de transformacions urbanístiques a la zona d'estudi és la ciutat de Cervera, a causa bàsicament de la construcció de la universitat, fet que va marcar definitivament el segle XVIII cerverí

896. Ben diferent és el cas de Lleida, el bisbe Gregori Galindo, des del començament del seu episcopat, tingué una ferma voluntat de redreçar les cases religioses: el 1739 beneïa la nova església de les clarisses; el 1754 consagrava la dels caputxins i la parroquial de Sant Andreu, al carrer Cavallers, i l'any següent autoritzava l'edificació de l'església de Sant Pau al carrer de la Palma. Havia restablert també el seminari conciliar i havia fundat un col·legi per a noies pobres, l'Ensenyança. De la mateixa manera, fou el primer bisbe que defensà fermament la construcció d'una nova catedral més propera a la ciutat. La catedral nova fou l'obra que adquirí més relleu des del punt de vista urbanístic; el lloc escollit per al seu emplaçament fou un solar situat al davant de l'hospital de Santa Maria, ocupat per l'almodí —que es traslladà a la plaça de Sant Joan—, el convent de la Mercè —que es traslladà al carrer de Sant Antoni, mentre que la portalada de la seva església s'aprofità per al col·legi de l'Ensenyança— i alguns edificis particulars que foren enderrocats. Abans de l'elecció d'aquest emplaçament definitiu, s'havien realitzat diferents propostes, com ara ubicar la catedral en l'espai entre la plaça de l'Ereta i l'església de Sant Llorenç. Finalment, el solar fou delimitat l'any 1761 per Pedro Martín Cermeño, el resultat fou una catedral implantada en un entorn complex i reduït, amb poques possibilitats d'expansió i de lluïment; a la llarga, però, va obrir un nou eix viari a la ciutat provocat pel reclam religiós —processons i oficis— que suposava la nova seu (TORRENT 2002, 47-49).

897. Havent quedat despoblat a mitjan segle XVII, Almacelles havia passat a mans de la corona espanyola, fins que l'1 de març de 1774 el rei Carles III concedí el territori al barceloní Melcior de Guàrdia i Mates per tal que el repoblés en un termini de sis anys. El projecte d'urbanització fou encarregat a Josep Mas Dordal —artífex de la basílica de la Mercè de Barcelona— (SOL, TORRES *et al.*, 1995, 15).

estimulant en gran mesura l'activitat econòmica de la ciutat. Aquesta eclosió econòmica i demogràfica es palesa en les dades de població de què disposem: el 1718 Cervera comptava amb 2.112 habitants, mentre que setanta anys més tard aquesta població s'havia doblat, el 1787 hi ha 4.628 habitants; aquest ritme de creixement continuarà fins entrat el segle XIX quan, segons el cens de 1802, Cervera arriba als 5.004 habitants.⁸⁹⁸ Aquest fet es reflectirà inevitablement en un creixement urbà al nord de la ciutat fora muralles, i als ravals, la zona que més creixerà serà Capcorral, des de la plaça de Santa Anna fins més enllà de l'edifici universitari.

Examinem quina és la situació dels edificis religiosos dins aquest teixit urbà. En primer lloc, l'església parroquial situada a un extrem de la ciutat, gairebé als peus de l'antic castell, molt a prop del convent de Sant Domènec. L'artèria principal de la ciutat era el carrer Major, al llarg del qual hi havia el col·legi de Sant Bernat, pertanyent a la Companyia de Jesús, i el convent de Sant Agustí. Ambdós edificis s'estenen cap a la part posterior del carrer Major, a banda i banda del turó del coll de les Sabines, adaptant-se a la inclinació del terreny. Per contra, la resta de convents se situaven fora del nucli antic: el més allunyat del centre urbà era el de Sant Francesc, fins al punt que els mateixos frares havien sol·licitat a l'Ajuntament poder establir-se a l'interior de la ciutat. Això va comportar les queixes dels veïns del petit barri de Sant Francesc, unes poques cases situades prop del convent, que es veurién privades d'auxili espiritual, per la qual cosa l'Ajuntament determinà que els frares romanguessin al convent.⁸⁹⁹ Però l'edifici de caràcter religiós al qual les transformacions urbanístiques derivades de la construcció de la Universitat afectaren fou l'hospital de Castelltort, que es va veure obligat a canviar l'emplaçament perquè estava situat a l'indret del barri de Capcorral; segons l'informe de l'intendent general José Patiño era el més indicat per construir l'edifici universitari.⁹⁰⁰

A Tàrraga, la major part dels convents estaven situats extramurs, des del llunyà monestir del Pedregal fins als convents de carmelites,

898. LLOBET PORTELLA 1993, 85.

899. AHCC: Fons Dalmases. Convent de Sant Francesc.

900. Abans de promulgar el decret d'erecció de la Universitat, document que porta la data de l'11 de maig de 1717, Felip V ordenà a l'intendent general José Patiño que es traslladés a Cervera per triar el terreny més adient per construir l'edifici universitari. L'informe de Patiño indicà com a lloc favorable un espai situat al barri de Capcorral, ocupat per diverses cases i per l'hospital de Castelltort. Hom creu que durant els últims mesos del 1718, poc abans de col·locar la primera pedra de la universitat, s'inicià l'ensorrament dels edificis de l'hospital. L'any 1733, se signaren, davant de notari, els pactes segons els quals Josep Reyt, mestre de cases de Barcelona, i Josep Mestre, fuster de Cervera, acceptaven la construcció de l'obra de l'hospital (LLOBET PORTELLA 1993, 67).

agustinians i mercedaris. A part de la parroquial i la capella de Santa Anna, dins les muralles de la ciutat només hi trobem l'hospital —on hi havia establerta la comanda de Sant Antoni— en el qual s'efectuen diverses reformes i ampliacions durant el segle XVIII, aprofitant l'espai que queda lliure fins al castell.⁹⁰¹

Pel que fa a les altres poblacions importants, com Bellpuig, Agramunt o Guissona, tots els convents estan ubicats extramurs, com també succeeix a les poblacions de la vall del Llobregós: Sanauja, Torà i Calaf. D'altra banda, la construcció del convent de Sant Ramon de Portell, sobretot des del segle XVII, impulsarà la creació de tot un poble que s'originarà al barri que s'estendrà des del convent fins al nucli de la Manresana.

Tot i això, l'edifici de nova planta —de caràcter civil, però— que tingué un major impacte urbanístic en la zona que tractem va ser la Universitat de Cervera. A part de les nombroses cases que van ser enderrocades, la seva construcció va afectar bàsicament dos edificis religiosos que, no obstant això, van sortir beneficiats amb els canvis: en primer lloc, l'hospital de Castelltort, el nou emplaçament del qual permet delinear amb tota llibertat un edifici hospitalari modern, dissenyat per Francisco Soriano, mentre que el convent dels mínims de Sant Francesc de Paula també va ser reformat per Soriano després d'haver actuat un temps com a “universitat” provisional.⁹⁰²

Si ens centrem, ara, en la inserció de les esglésies parroquials dins els nuclis urbans, ens hem de remetre novament al procés constructiu d'aquests temples per fer notar que un dels passos previs a la seva construcció era, precisament, la decisió de l'emplaçament: o bé el mateix lloc de l'església vella —amb les adaptacions de l'entorn que això podia suposar— o buscar un nou terreny per a construir-hi. Tal com s'ha dit anteriorment el fet que l'obra nova se situés al mateix lloc que l'església vella suposava generalment que s'hagués de dur a terme alguna intervenció en l'espai, ja que normalment l'edifici antic era força més petit i, en canvi, per al nou edifici s'havia de “fer lloc”, de vegades ensorrant l'antiga rectoria o bé alguna casa prèviament expropiada. Aquest és el cas de l'església de Tarroja, la construcció de la qual no tan sols afectà l'església vella, sinó que en un mateix contracte es diu que s'ha d'ensorrar la casa d'un tal Gaspar Martí —aquest detall és significatiu de les transformacions urbanístiques que hauria sofert aquesta zona del nucli urbà de Tarroja a causa de la construcció del nou temple, juntament amb la casa de Gaspar Martí haurien

901. PLANES I CLOSA 1994, 58-59.

902. MORA 1997, 74-76.

estat afectats alguns solars censats i declarats que possiblement foren expropiats.⁹⁰³ Aquestes reformes urbanístiques també les condiciona la nova orientació nord-sud del temple —l'antiga església romànica s'estenia en direcció est-oest—, de manera que les escasses restes de la primitiva se situen als peus de la nova església i el campanar, que havia estat bastit al segle XVII, més o menys a la capçalera de l'antic temple, queda uns pocs metres desplaçat respecte a la nova església. Aquesta poca separació entre el nou temple i el campanar també es contempla al contracte de l'obra on s'especifica que el mestre haurà de “pujar una paret des de la Iгла. vella fins a encontrar lo campanar ab lo fonament, y doblada necessaria per suplir lo fonament o part falta del campanar per la part dona a la Iгла. vella, de manera que quede lo campanar perfetament fortificat y assegurat.”⁹⁰⁴

Aquesta solució d'emplaçar l'església nova al mateix lloc que l'antiga, amb les pertinents variacions que s'havien de fer era la més natural, ja que no sempre es disposava d'un terreny per a una obra de nova planta. Però ja hem vist que l'adaptació d'una obra nova i de majors dimensions al terreny, i a l'estructura preexistent no era gens fàcil i sovint resultava força més costós per les intervencions perifèriques que s'havien de fer, alhora que també limitava la “creativitat” del projecte.

La geografia del terreny, però, de vegades esdevenia un obstacle que s'havia de salvar de la manera que fos. Així doncs, a Savallà del Comtat, la construcció de l'església es veu molt condicionada pel pendent del tossal on s'estén el poble, i al contracte s'especifica que com que la rectoria estava situada en un nivell inferior a l'església calia fer una sèrie d'obres per tal d'assentar-la correctament i assegurar l'edifici de la rectoria. Ara bé, l'església de totes les que hem estudiat que ha vist més modificada l'edificació a causa d'aspectes relacionats amb l'urbanisme ha estat la de Sant Gil de Torà, construïda dalt del turó on se situa el nucli primitiu de la població i paral·lela al seu vessant. Observem com totes les ampliacions que es dugueren a terme durant els segles XVII i XVIII han estat bastides al sector de tramuntana, al pendent que baixa cap a la riera de Llanera, i això passa perquè la porta d'accés s'ha fet al mur de migjorn i sobretot perquè la plaça de l'Església, que s'obre al seu davant, és de dimensions molt reduïdes, de manera que no hi ha espai per a construir-hi. D'altra banda, a Granyena, els comissionats de l'obra de l'església fan una permuta amb el pagès Josep Oliveres, segons la qual cedeix la casa i el corral que té al carrer que puja cap

903. LASTRES 1995, 12-16.

904. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1765), fol. 34r-36v.

a l'església a canvi d'un pati per fer-hi una casa nova de quaranta-sis pams de llarg per vint-i-tres pams d'ample, situat a la plaça de Sant Pere, més 205 lliures per acabar de compensar el valor de la casa.⁹⁰⁵

L'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig: un encert de l'"urbanisme" setcentista

A vegades, les intervencions "urbanístiques" destinades a pal·liar l'emplaçament advers de l'església esdevenen tot un encert que afavoreix la visió i contribueix a realçar-ne el protagonisme: aquest és el cas de l'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig, és l'únic exemple d'escala monumental en aquestes terres, comparable —tot i salvant les distàncies— amb la de la catedral de Girona, construïda l'any 1690 per iniciativa del bisbe Miquel Pontich. Tal i com apunta Triadó,⁹⁰⁶ la idea d'una escala que supera un fort desnivell és la mateixa que Gianlorenzo Bernini havia projectat l'any 1660 per a la Piazza Spagna de Roma, realitzada finalment per Alessandro Specchi i Francesco de Sanctis entre els anys 1723 i 1726. Tot i això, l'exemple italià difereix del gironí i del de Bellpuig, en el sentit que l'església de la Trinità dei Monti —on culmina l'escalinata de la Piazza Spagna— constitueix només un fons de perspectiva, mentre que l'escala és la que s'enduu tot el protagonisme. A Girona, en canvi, adopta un caràcter més iniciàtic, de pelegrinatge que condueix a un objectiu. En aquest sentit, doncs, també seria vàlid l'exemple de l'escalinata del santuari portuguès de Nossa Senhora dos Remedios de Lamego (a partir de 1777) o el de l'església, també portuguesa, de Bom Jesus do Monte (1784-1811), a Braga, on l'escala és entesa com a viacrucis o calvari, dividit en catorze estacions marcades pels trams de l'escala.⁹⁰⁷

Però per entendre la gènesi de l'escalinata de Bellpuig ens hem de remuntar a finals del segle XVI, arran de la construcció de la parroquial, quan ja es documenten unes escales de pedra, de poca amplada, per facilitar l'accés a la nova església.⁹⁰⁸ L'any 1728 se signa un contracte entre Joan Blancafort, mestre de cases de Bellpuig, i Joan Cellerés, mestre de cases de Talamanca, per a la continuació de les obres de les escales de l'església parroquial de Bellpuig,⁹⁰⁹ que havia començat l'esmentat Joan Blancafort. Es tracta de la reforma de la

905. AHCC: Registre d'Hipoteques (1782), fol. 368.

906. TRIADÓ 2003, 437-449.

907. El concepte d'escalinata convertida en calvari es troba també al Brasil, al santuari de Bom Jesus de Matosinhos (a partir de 1757), a Congonhas do Campo.

908. BACH 1972, 231-232.

909. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler (1728-1729).

primitiva escalinata, el mestre Cellers es compromet a desfer l'escala des del replà de la Casa de la Vila fins baix i allargar-la tant com sigui possible, deixant solament pas per a un carro. El mateix contracte contemplava que des del replà de la Casa de la Vila fins a l'església s'havien de recompondre tots els graons que calgués i fer dues parets atalussades a banda i banda.

En la carta del procurador al duc de Sessa, una altra de les raons que s'esgrimeixen per no voler anar a viure a Bellpuig era que la muller del procurador no podria assistir a missa dues vegades a la setmana, com solia fer-ho, ni rebre la penitència ni l'eucaristia, perquè des del castell fins a la parròquia s'havia de baixar una rampa i s'havia de pujar una escalinata amb més de cinquanta graons, a banda de la incomoditat que suposava el fang dels carrers. Aquests condicionants mostren quin era l'estat que presentava l'escalinata d'accés al temple parroquial l'any 1786, tot just cinc anys abans de la seva remodelació definitiva.

L'any 1791 el procurador del duc de Sessa i Jaume Tarragó, mestre de cases de Torregrossa contracten la construcció de la monumental escala.⁹¹⁰ Jaume Tarragó es compromet a fer la remodelació per 1.000 lliures, de manera "*que impida la indecencia de las mujeres y facilite la comodidad a todos los fieles*"; curiosament, per combatre aquesta suposada "indecència" de les dones en pujar i baixar les escales es disposen uns "*parapetos*" o baranes paral·lels a la graonada, a cadascun dels quals hi havia d'anar un pedestal amb un basament i una bola. Finalment, el contracte especifica que l'escala vella s'havia d'ensorrar i que tot el terra s'havia d'anivellar de nou. El resultat fou una reeixida escalinata el traçat de la qual posa de manifest una voluntat escenogràfica capaç de crear directrius visuals i, alhora, potenciar la façana de l'església, tal i com succeeix a la de la catedral de Girona i, a la mateixa ciutat, a les escales de Sant Feliu i Sant Martí Sacosta. Les baranes paral·leles o "*parapetos*" són el que les diferencien de les escales gironines.

D'altra banda, Antoni Bach proposa la hipòtesi —tot i que és conscient que això no consta al contracte de l'obra i que tampoc no hi ha cap indicació a l'esborrany de la traça que es conserva— que la distribució dels graons a l'escalinata de Bellpuig tingui el rosari com a font d'inspiració, ja que consta de cinc trams de deu graons cada un més un replà, cosa que s'avé amb l'estructura tradicional del rosari.⁹¹¹ També es conserva una traça bastant maldestra —s'especifica que és un "borrón"— d'aquesta escalinata amb l'explicació adjunta de cada

910. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1791), fol. 218v-121r.

911. BACH 1972, 232.

una de les parts que la componen: cinquanta escales —es manté el mateix nombre de graons respecte a l'antiga— en cinc divisions; quatre “*parapetos para evitar la indesensia*” i sis bancs laterals per seure.⁹¹²

El recurs de l'escalinata per salvar el desnivell entre la ubicació enlairada del temple i la part baixa de la població també s'utilitza a Granyena, a la veïna comarca de la Segarra, on l'escala contribueix a realçar la façana, al contrari del que passa a Maldà, on la monumentalitat de la façana de l'església parroquial queda desvirtuada per l'emplaçament de l'edifici religiós en un carrer estret, sense que sigui possible apreciar-lo en tota la seva esplendor. En aquest cas s'estableix un paral·lelisme entre les esglésies de Bellpuig (o Granyena) i la de Maldà, en relació amb les catedrals de Girona i Tortosa; la primera de les quals apareix notablement realçada per l'efecte de l'escalinata, mentre que la monumental façana de la segona resta amagada i sense perspectiva entre la Costa dels Capellans i el carrer de la Creuera.

Esglésies parroquials i conventuals

L'arquitectura religiosa del segle XVIII es mou, com diu Joan Ramon Triadó, entre el tradicionalisme i la renovació⁹¹³ i donà com a resultat una morfologia constructiva i ornamental híbrida i peculiar, centrada fonamentalment en les portalades, façanes i detalls interiors. Les façanes amb testera semicircular, mixtilínia, amb corbes i contracorbes s'afegeixen al segle XVIII a solucions com les façanes-retaule, mentre que els nous campanars també es construïran, majoritàriament, seguint la proposta del carmelitè fra Josep de la Concepció. Aquestes circumstàncies són pròpies de les parroquials de nova planta de la Segarra i de l'Urgell, tot i que en conjunt són notablement més austeres que les del Pla de Lleida o les Garrigues.

Pel que fa als interiors, es notarà la influència d'esglésies com ara Betlem o la parroquial de Tàrraga —per posar un exemple escaient a les nostres comarques—, models de nau única amb capelles que a partir de la segona meitat del segle competiran amb els espais de tres naus —que és el model que s'utilitzarà a la catedral de Lleida—, que recorden la planta de saló que trobem a la capella de la Universitat de Cervera.

Finalment, també veurem exemples d'un tradicionalisme residual, d'un cert arcaisme, que es posa de manifest, per exemple, a l'església parroquial de Guissona —acabada l'any 1800— que contraposa un

912. AHCC: Fons comarcal. Baronia de Bellpuig, lligall núm. 13.

913. TRIADÓ 1984, 156.

interior de tres naus, deutor de l'academicisme de les catedrals de Lleida i de Vic, amb una façana-retaule, de coronament mixtilini, amb un caire clarament barroquitzant, deutor de la façana principal de la Universitat de Cervera.

Façanes

Pel que fa a la testera com a un dels elements definitoris d'una façana, en distingim quatre tipus bàsics:

1. *Testera triangular*: en diferenciem dos tipus en tant que no tingui cap mena de decoració o bé presenti frontó remarcat.

a) *Sense frontó remarcat*: la façana més senzilla és la que únicament s'adapta al doble vessant de la teulada, sense remarcar el frontó amb cap tipus de decoració. Aquest coronament el trobem en esglésies com la de l'hospital de Castelltort o la del col·legi de la Companyia de Jesús a Sant Guim Vell, o bé a les parroquials de Copons o Ivars d'Urgell, exemples notables que compensen la senzillesa d'aquest coronament amb una portada i un campanar destacables. En alguns casos, sobretot en esglésies de dimensions més aviat reduïdes, tota la façana adopta un perfil basilical, propiciat no pas per la presència de tres naus sinó per les capelles que s'obren a banda i banda de la nau i que es cobreixen a un nivell més baix, sense tribunes a la part superior, com passa a les esglésies d'Altet i Sidamon.

b) *Amb frontó triangular remarcat*: el trobem a les esglésies de Granyena, Ivorra, els Omells de Na Gaia o els Omellons. No es tracta de frontons decorats, ja que com a molt presenten una petita obertura o òcul de ventilació entre l'espai de la teulada i la volta —que a Granyena és substituït per una obertura en forma de creu grega—, mentre que a Ivorra el frontó és utilitzat per emmarcar l'escut de Miquel de Tristany, carlà d'Ivorra i mecenes del temple —a Nalec, aquest mateix tipus de coronament queda sobtadament tallat en un dels costats per l'existència del campanar. Una variant d'aquest tipus de frontó el trobem a Passanant, mentre la part superior ressegueix la coberta a doble vessant, la motllura inferior se situa a la meitat dels dos vessants i origina un frontó més petit que no es correspon amb l'amplària de la façana, que queda partida verticalment en tres cossos: el central, delimitat pel frontó i l'eix de la portada, fornícula i rosassa, i els dos laterals, que comprenen l'acabament de la coberta a doble vessant i els espais corresponents a les capelles laterals. Pels escassos exemples projectats per arquitectes acadèmics a les comarques de Ponent en general indiquen que el frontó triangular era el model més plaent als interessos de l'acadèmia, factor que podia influir en el fet que esglésies especialment impulsades pel bisbe Lasala

de Solsona presentin aquest tipus de coronament. D'altra banda, també tenim el cas del projecte de l'església de la Sentiu, rebutjat per la Real Academia de San Fernando, que immediatament proposa un arquitecte acadèmic per fer el nou projecte, si bé no va reeixir completament, sí que en aquest temple hi ha el característic frontó triangular.

2. *Testera plana en forma de terrat*: l'exemple més clar d'aquest tipus de coronament és al santuari de la Bovera, a Guimerà, on el frontis, acaba amb una cornisa plana amb l'únic afegit d'un campanar d'espadanya a la part central. Al contracte de la reedificació de la capella s'especifica que "en lo remate del dit frontispici se ha de seguir de un cantó al altre una cornisa de pedra picada del orde dorica".⁹¹⁴ Un tipus de coronament semblant el trobem a l'antiga parroquial de Sant Jaume de Mollerussa, tot i que en aquest cas es tracta d'una façana inacabada. Una variant d'aquest tipus és la que finalment s'adopta a Sant Martí de Maldà, Josep Prat hi reformula el projecte del campanar i frontis de l'església, dissenya una testera en forma de terrassa, al mig de la qual sobresurt un petit frontó triangular que divideix la façana en tres cossos verticals: el central, compost per l'eix frontó-rosassa-portada, i els laterals.

3. *Façana de tres cossos units amb ràfecs*: aquest tipus de façana combina generalment un frontó triangular que centra l'eix de la façana —amb la rosassa i la portada— sense abastar-ne tota l'amplària i s'estén cap als laterals a un nivell inferior, diferenciant d'aquesta manera dos pisos horitzontals i tres cossos verticals, de vegades delimitats per pilastres. El primer cop que trobem aquest tipus de façana a la zona que estudiem és a Tàrraga, a la parroquial dissenyada per fra Josep de la Concepció, construïda durant l'últim terç del segle XVII. La traça del temple de Tàrraga feta l'any 1672 recorda la façana que el mateix fra Josep de la Concepció havia dissenyat per al desaparegut convent carmelità de Vic, amb tres cossos, ben definit el central, flanquejat per dues columnes gegants i que el tracista recuperaria al projecte finalment no realitzat per a la catedral de Vic, que si bé manté aquest esquema presenta un grau més elevat de sofisticació. Pocs anys més tard, el mateix model serà adoptat a l'església del convent de Sant Ramon de Portell, també a les últimes dècades del segle XVII. Aquest tipus de façana es popularitza a Catalunya gràcies a les obres de fra Josep de la Concepció i altres exemples d'arquitectura conventual —Carme Narvèez la inclou com una de les tipologies de façana utilitzada a l'arquitectura carmelitana.⁹¹⁵ Durant el segle XVIII, però, aquesta façana es reproduïx en

914. CAPDEVILA 1929, 23.

915. NARVÀEZ 2000, 83.

temples notables; Pere Costa la traça al projecte de l'església de Sant Agustí Nou, i també la trobem a l'església de Sant Miquel del Port (1753), projectada per Cermeño a la Barceloneta. A la zona estudiada tampoc no serà un fet estrany recuperar aquest tipus de façana a partir de mitjan segle XVIII, present a l'església del seminari de pares paüls de Guissona —que constitueix a la Segarra i l'Urgell la façana més propera a l'arquitectura carmelitana— i que es reproduirà a Tarroja al cap de pocs anys gràcies a un mestre de cases de Guissona que amb tota probabilitat s'inspira en aquesta església del seminari de paüls, construïda per Damià Riba,⁹¹⁶ que més tard materialitzarà el projecte de Pedro Martín Cermeño a l'església de Sant Miquel del Pont de la Barceloneta.⁹¹⁷ També de Guissona procedia Magí Borràs, que també construirà amb el mateix perfil que l'església del seminari la parroquial de Golmés.⁹¹⁸

D'altra banda, a les comarques ponentines aquest model el trobem en nombroses esglésies, des de la de Llardecans i Almatret, a la zona del Pla de Lleida, fins a les esglésies garriguenques de l'Albi i Juneda. Aquest model, però, tindrà diverses variants, una de les quals és la de la façana que no remarca els tres cossos verticals mitjançant cap element arquitectònic i que tan sols manté el perfil de la testera i el frontó triangular superior, com és el cas de l'església de Butsènit d'Urgell. En altres exemples es manté aquest perfil però sense el frontó remarcat a la part superior, com és el cas de l'església de l'Espluga Calba, que adopta un tipus de testera semblant al que Josep Morató i Sellés dissenya per al santuari de la mare de déu de la Gleva, a la Plana de Vic. D'altra banda, el mateix tipus de perfil —per bé que més senzill— serà adoptat al santuari del Sant Crist de Balaguer, amb la incorporació d'un campanar d'espadanya al carener.

4. *Testera semicircular*: aquest tipus de coronament s'imposa en nombrosos punts de la geografia catalana a partir dels primers exemples a l'església de la Ciutadella (1727), que representa la versió més clàssica i austera de la testera semicircular —amb una bona integració de la rosassa i la portada— i que es reproduirà a la façana interior de la Universitat de Cervera i de l'església barcelonina de Sant Felip Neri, que s'acosta més a la tipologia seguida per les esglésies de la zona analitzada —sobretot pels ràfecs pels quals s'estén el semicercle. Hem de tenir en compte, però, que l'església de la Ciutadella no és la primera a adoptar aquest tipus de perfil, a l'església parroquial d'Alcover ja hi és

916. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 37v-39r.

917. ARRANZ 1991, 399.

918. AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez. Manual (1747), fol. 121v-123r.

present (1578-1630)⁹¹⁹ Probablement la façana de Sant Andreu de la Selva del Camp s'hauria acabat s'una manera semblant, per la qual cosa ens decantem per solucions autòctones, relacionades amb la influència de l'arc serlià a l'hora de determinar els orígens d'aquesta tipologia, més que no pas pel model proposat per Muñoz Corbalán de l'església de la Visitació de París —un exemple aïllat dins l'obra de François Mansart.⁹²⁰ D'altra banda, pel que fa als exemples de la Segarra i l'Urgell no volem desestimar la influència de la Universitat de Cervera, en la qual aprofundirem més endavant. Distingirem, dos tipus de testera semicircular; el que segueix el semicercle de manera més uniforme —tot i que a la part baixa té tendència a estendre's cap als costats— i un altre que hem anomenat mixtilini, combina bàsicament les formes corbes amb les rectes —combinatòria que ens remet a l'*arquitectura recta y oblicua* del jesuïta Juan de Caramuel— i que en alguns casos es complica fins a donar lloc a formes sinuoses properes a l'estètica rococó. En tots dos casos es tracta d'un tipus de testera que sobresurt per damunt dels vessants de la teulada, fet que afavoreix que en alguns casos puguin presentar una espadanya incorporada, amb els dos ulls perforats a la mateixa testera. Tot seguit analitzarem quins són i on trobem aquests dos tipus —en línies generals— a la zona que tractem:⁹²¹

a) *Testera semicircular clàssica*: Reprodueix el perfil semicircular de l'església de la Ciutadella o bé, més directament, la contrafaçana de la Universitat de Cervera, adoptada a l'església de Maldà a finals de segle. A la majoria de les esglésies estudiades aquest semicercle inicial s'allarga cap als costats, com és el cas de les esglésies parroquials de les Oluges, Hostafrancs i Santa Perpètua de Gaià, o els santuaris de la Mare de Déu del Pla, a Sanaüja, i la Mare de Déu del Portal, a Prats de Rei. Partint dels models dels enginyers militars, doncs, creiem que la Universitat de Cervera influï directament a les esglésies de la Segarra i l'Urgell; concretament el projecte de Francesc Soriano de l'any 1729

919. La testera de l'església de l'Assumpta d'Alcover pot servir per fer-nos una idea de com hauria pogut ser la de la façana inacabada de l'església de Sant Andreu de la Selva del Camp.

920. TRIADÓ 1999, 103-104.

921. A les comarques que conformen el pla de Lleida trobem la presència de la testera semicircular a les esglésies de la Granadella, l'Albagés, els Torms i el Cogul (a l'actual comarca de les Garrigues), mentre que a l'actual Segrià en tenen les d'Aspa, Seròs, Vilanova de la Barca i Alcarràs —aquesta amb tres cossos verticals, coronats per tres testeres semicirculars. A Lleida ciutat, la testera semicircular es reproduïx a l'antic convent dels franciscans (avui església de Sant Pere). Cal dir que seran força les esglésies conventuals que adoptaran aquest coronament, des dels jesuïtes (a Betlem, Manresa o Cervera) fins als franciscans, començant per l'esmentat convent de Lleida o el de Balaguer.

—posteriorment modificat— ja contempla la façana principal amb una testera semicircular estesa cap als costats. Aquest mateix tipus de coronament el trobem en esglésies de la veïna Conca de Barberà, construïdes per artífex cerverins, com és el cas de la parroquial de Sarral o la de Barberà de la Conca. D'altra banda, a l'actual comarca del Solsonès però compatible amb la nostra demarcació històrica, l'església de Sant Pere de Madrona també té la testera semicircular, molt estilitzada, que considerem deutora, per qüestions de proximitat, de la nova façana de la catedral de Solsona, construïda en època del bisbe Mezquía (1769), la qual al seu torn podia tenir alguna influència de la façana de la Santa Cova de Manresa (1759-1763).⁹²²

b) *Testera semicircular mixtilínia*: aquesta variant la trobem en esglésies més aviat tardanes, com les parroquials de Guissona o Sanauja, són exemples d'un arcaisme barroc deutor de les formes estudiades per Caramuel a l'*Arquitectura Civil recta y oblicua*. Un altre exemple és a l'església del convent franciscà de Torà, amb un perfil que considerem deutor dels convents de la Bisbal o del Remei de Vic.⁹²³ No descartem, però, sobretot en el cas de Guissona, una certa influència de la testera de la façana principal de la Universitat de Cervera, tot i que en aquest cas ja no parlem tant d'un perfil mixtilini, sinó que la sinuositat de les corbes ens remet a les formes més pròpies d'un barroc tardà o rococó.

Portades

Les portades del segle XVIII ofereixen un ventall més ampli de possibilitats que les del XVII, que anaven des del portal adovellat amb reminiscències medievals, fins a les portades-retaule que a la Segarra i l'Urgell trobem únicament al santuari de Sant Ramon de Portell i a l'església parroquial de Sant Martí de Maldà.

Al segle XVIII s'abandona completament la porta d'arc de mig punt adovellat —cosa que no significa que l'arquitectura religiosa d'aquesta època no adopti solucions pròpies de la civil i a l'inrevés, però recupera altres elements de les portades siscentistes, com el frontó amb diverses

922. Tenint en compte que es tracta d'una església jesuítica, una possible font d'inspiració hauria estat la façana de l'església de Betlem de Barcelona (construïda pels volts de 1730). D'altra banda, també a Manresa, l'antiga església dedicada al rapte de Sant Ignasi presentava el mateix tipus de testera.

923. A la comarca d'Osona, nombroses esglésies adoptaran aquest tipus de coronament —Sant Hipòlit de Voltregà, Sant Boi de Lluçanès...—, així com moltes poblacions de les comarques de Tarragona —Xerta, Tortosa (església de la Mare de Déu del Roser), Flix, les Borges del Camp, la Vilella Alta...

variants. Classificarem, doncs, les portades setcentistes a la zona estudiada segons la seva estructura, considerant la decoració com quelcom més superflu i addicional. En distingim els següents tipus:

1. *Porta de llinda plana*: És el tipus més senzill. Pot portar un segell decorat amb algun motiu simbòlic o amb la data gravada. A l'església parroquial de Montmaneu la llinda i els brancals s'han decorat amb bossell o mitja canya, solució pròpia de l'arquitectura civil que trobem a les portes del primer pis de la Universitat de Cervera i en algunes residències benestants, com la casa Torelló a Sanaüja. Un altre tipus d'emmarcament, també més propi de l'arquitectura civil (ajuntaments de Cervera i Agramunt) és el realitzat a base de carreus treballats a manera d'encoixinat a tot el volt de la porta, en trobem exemples a l'església de Santa Magdalena de Vergós Guerrejat i a la de Cubells —aquesta última situada a la Noguera, a l'extrem de la plana urgellenca. Aquest tipus de portada emmarcada amb carreus treballats a manera d'encoixinat i la llinda amb dovelles col·locades “a saltacavall” el trobem al segle XVI, com el portal de mar de la Ciutadella de Roses, de Gianbattista Calvi (1539), on es posa de manifest una certa influència dels encoixinats rústics de Màntua. Un exemple del segle XVII a l'Urgell és la porta de l'hort del convent franciscà de Sant Bartomeu de Bellpuig. Si bé aquest tipus de portada és més propi de l'arquitectura civil, també n'hi ha en alguns exemples pel que fa a l'arquitectura religiosa, com ara l'església del santuari del Miracle a Riner (el Solsonès), obra de Josep Morató, que hi estava treballant des de 1652, o l'església de la Pietat de Vic (1664), obra del seu fill, Josep Morató i Pujol, que en fa el projecte i passa a dirigir les obres de la façana.⁹²⁴

2. *Porta d'arc rebaixat o escarser*: a les esglésies més modestes pot presentar-se nua, amb un acant invertit a la clau de l'arc o un segell, com a Santa Perpètua de Gaià. La portada de l'església de Granyanella, en canvi, desplega un repertori ornamental amb petxines, motius florals i geomètrics. De vegades, la porta d'arc rebaixat apareix emmarcada per pilastres o columnes que suporten un entaulament recte coronat amb una fornícula per albergar l'advocació titular, com a l'església parroquial d'Ivars. A l'església parroquial d'Altet, aquest entaulament està delimitat als extrems per plints acabats amb boles i a la parroquial de Granyena, al voltant de la porta i fornícula superior es desplega una acurada decoració amb motius vegetals de garlandes i fullaraca.

924. L'any 1694 Joan Francesc Morató i Soler substitueix el seu pare en la direcció de l'obra i entre els anys 1717-1720 la direcció passa a Josep Morató i Soler (MIRAMBELL 1988, 144).

3. *Frontó triangular*: es tracta d'un tipus de portada que es generalitza durant el segle XVII, culminada per un frontó triangular amb diverses variants —la més comuna, el frontó mig partit per una fornícula— i flanquejada per pilastres decorades amb escates o sense. A les esglésies de la Segarra i l'Urgell hi ha una versió molt senzilla d'aquest tipus de portada, emmarcada amb pilastres o columnes i amb l'entaulament i frontó sense decoració —parroquial dels Omells de Na Gaia i església de la Companyia de Jesús a Cervera—, si exceptuem les portades de les esglésies de Portell i de la Rabassa, on uns tríglics matussers pretenen imitar els entaulaments dòrics, mentre el frontó, com també és el cas de l'església de Vergós de Cervera, s'ha coronat amb una bola a cada un dels vèrtexs.

4. *Frontó semicircular*: aquest tipus de portada el trobem abundantment des de la segona meitat del segle XVII a l'església de Gra, però és durant el set-cents que es reproduïx reiteradament i amb nombroses variants. Un exemple de portada culminada amb frontó semicircular sense decoració i amb pilastres a banda i banda és l'església dels Omellons —avui a la comarca de les Garrigues. En canvi, al convent de Sant Francesc de Calaf el frontó semicircular de la portada apareix profusament decorat amb els símbols i emblemes de l'orde. A la parroquial i santuari de Passanant aquest frontó conté un voluminós escut amb l'emblema del Nom de Maria amb una corona sostinguda per angelets. Entre el frontó i la rosassa encara sobresurt una fornícula coronada amb una petxina i decorada amb volutes i gerros en relleu. Tot l'entaulament està sostingut per pilastres d'ordre compost sobre basaments que arrenquen de la part superior de la graonada d'accés al temple. La pervivència d'aquest tipus de portada fins ben entrat el segle XIX es posa de manifest a les esglésies de Sanaüja o Biosca.

5. *Frontó trencat*: sovint el frontó triangular o semicircular s'interromp a la part central, bé per un motiu ornamental —un floró coronat amb una bola—, com és el cas de les esglésies de les Oluges i d'Hostafrancs (gairebé idèntiques),⁹²⁵ una tarja amb una inscripció —al santuari del Portal a Prats de Rei el frontó està partit per una tarja que conté un segell amb la data i la inscripció "CAROLO III REX"—; un

925. Les úniques diferències externes entre les esglésies de les Oluges i Hostafrancs són l'emplaçament del campanar —a les Oluges a l'esquerra i a Hostafrancs a la dreta, si bé en totes dues són a la part posterior del temple—; la presència a l'església de les Oluges de la capella de la Mare de Déu de Gràcia —construïda, això sí, durant l'últim terç del segle XIX— i el fet que la façana de les Oluges anava arrebossada i, en canvi, la de l'església d'Hostafrancs està bastida amb carreus ben escairats. Entre els dos campanars sí que hi ha diferència, ja que mentre el de les Oluges es construeix contemporàniament amb l'església i és quadrat, el d'Hostafrancs és posterior —cap a finals de segle— i és vuitavat.

motiu simbòlic —l'anagrama del nom de Maria a l'església parroquial de Mont-roig— o una fornícula, que permet incorporar la imatge de l'advocació titular, com és el cas de l'església parroquial de Sant Martí de Sesgueioles.

L'origen d'aquest tipus de portada amb frontó trencat a les nostres comarques el podem cercar en les reformes que realitza el mestre barceloní Claudi Casals a la catedral de Solsona, entre les quals hi havia la d'una nova portada que després servirà com a model de la porta de l'església de l'hospital Pere Màrtir Colomé de Solsona.⁹²⁶ Aquesta porta de la catedral fou substituïda per l'actual durant el segle XVIII; en canvi, sí que conservem la portada de l'església de l'hospital que recupera les línies renaixentistes, amb un frontó triangular entretallat amb una fornícula buida.

Aquesta portada presenta força semblances amb la de la desapareguda església de l'hospital de Llobera,⁹²⁷ també a Solsona, construïda l'any 1640 i que probablement també hauria pres com a model la porta de la catedral.⁹²⁸ La diferència principal entre les dues portades consistia bàsicament en la presència de pilastres amb escates flanquejant la porta⁹²⁹ de l'hospital de Llobera, mentre que al de Pere Màrtir Colomé les escates només apareixen a les pilastres que flanquejen la fornícula —i que es concreten en una mena de cercles concatenats. Suposem, en tot cas, que aquest tipus de portada present en diverses obres solsonines serà el model d'altres esglésies construïdes posteriorment a la zona limítrof amb la Segarra, com la de Sant Pere de Vallferosa (1698) o les de Sant Martí de Llanera i Ardèvol, totes amb el frontó mig partit i la decoració d'escates a les pilastres. També segueix aquest model la portada de l'església parroquial del poble de la Donzell, a l'Urgell, datada el 1678, i la capella de Sant Vicenç de Concabella, de manera que podem dir que és un tipus de portada popularitzada sobretot al llarg de la segona meitat del segle XVII.

6. *Porta d'arc de mig punt amb entaulament*: un tipus molt comú és la porta d'arc de mig punt coronada amb un entaulament recte

926. Segons s'explica en el contracte de l'hospital construït probablement pel fill de Claudi Casals i segons el qual "han de fer lo portal de la iglesia al avant del portal de Llobera conforme y del mateix modo y grandària que és lo portal de la iglesia cathedral de la present ciutat". ADS: carpeta núm. 23. Obres; LLORENS 1986, 68-72.

927. L'hospital havia estat fundat al segle XV per la noble Francesca de Llobera. LLORENS 1986, 94.

928. Aquest edifici alberga actualment la seu del Consell Comarcal del Solsonès i l'Arxiu Històric de Solsona.

929. A l'església de l'hospital de Pere Màrtir Colomé les escates només decoraven les pilastres que emmarquen la fornícula superior.

sostingut per pilastres o columnes i al centre amb una fornícula per al sant titular. A partir d'aquest esquema tan senzill es desplega una decoració variada: a Tarroja, dues columnes toscanes flanquegen la porta i sostenen un entaulament pseudodòric amb tríglifs, per damunt del qual hi havia dos gerros a banda i banda d'una fornícula coronada amb un frontó triangular. A Nalec, la mateixa estructura d'arc de mig punt, amb una columna a cada costat i entaulament amb fornícula està envoltat d'una exuberant decoració floral d'influència rococó. Finalment, la portada més espectacular pel que fa a dimensions, que combina un sèrie d'elements classicistes amb l'exuberància barroca de la testera és la de la parroquial i col·legiata de Santa Maria de Guissona, que presenta una porta d'arc de mig punt flanquejada per columnes, amb entaulament recte damunt del qual hi ha una serliana combinada amb elements decoratius, com ara gerros i volutes. Una altra variant la representa la portada de l'església del Palau d'Anglesola que respon a l'esquema d'arc de mig punt, amb dues columnes per banda, la interior més avançada respecte al pla de la façana —es tracta de columnes que no sostenen cap entaulament i que únicament accentuen la plasticitat del conjunt. L'entaulament recte és substituït aquí per un timpà d'arc de mig punt que conté una fornícula a l'interior. Aquesta portada respon al mateix model de les de les esglésies de Rocafort de Queralt i Maldà, realitzades pocs anys abans pel mateix mestre de cases, Francesc Albareda.⁹³⁰ Aquest tipus de portada beu de la influència de la de l'església de Juneda i d'algunes portades d'església del pla de Lleida, una mica anteriors cronològicament, com les de Seròs o Aitona (cap a 1770), sobretot pel que fa a l'absència d'entaulament recte, resolta amb arc de mig punt; però amb la que guarda més semblances —tot i que les portades construïdes i dissenyades per Francesc Albareda en són una versió simplificada— és amb la de l'església parroquial de Maials, on hi ha les dues columnes per banda, el moviment de les quals actua amb el del cos central de la façana, que sobresurt respecte als laterals.

7. *Pòrtic de tres arcs*: les portades de les esglésies conventuals es caracteritzen, en general, per una major senzillesa respecte a les parroquials —exceptuant la portada amb columnes salomòniques del convent de Sant Ramon de Portell. D'altra banda, hem de tenir en compte que alguns convents preexistents conserven l'antiga portada medieval, com succeeix a Sant Pere Màrtir de Cervera, Sant Bartomeu de Bellpuig o a Santa Maria de Bell-lloch, a Santa Coloma de Queralt. A les noves esglésies conventuals és usual la presència de la triple portada o pòr-

930. Vegeu l'apartat d'estudis monogràfics.

tic sotacor que Narvæz⁹³¹ apunta com una de les característiques de l'arquitectura carmelitana —Herrera l'utilitza a l'Escorial i Francisco de Mora el recupera a San José d'Àvila—, posteriorment adoptada per altres ordes. Efectivament, aquest pòrtic del desaparegut convent de Sant Josep de Barcelona, que es remunta a models de l'Escorial apareix en diverses esglésies conventuals catalanes, com a la del mateix convent carmelità de Mataró, a l'antiga església de Sant Josep de Barcelona o a la també desapareguda església del convent del Remei de Vic, mentre que a la Segarra el trobem a l'església del convent agustinà de Sanaüja, a la desapareguda Casa de la Missió dels pares paüls de Guissona i a la del col·legi de la Companyia de Jesús a Sant Guim.

A banda del fet que, a la zona d'estudi, diversos ordes religiosos utilitzessin el pòrtic de tres arcs, també es combina amb diferents tipus de façana: al convent de Sanaüja el trobem en una façana amb testera semicircular i rosassa el·líptica; a Guissona en una façana de tres cosos units mitjançant ràfecs, i a Sant Guim en una senzilla façana amb coberta a doble vessant i amb una única finestra quadrangular que dóna llum a l'interior, per sobre del cor. Exemples insòlits de pòrtics de tres arcs, per la seva ubicació, són el de la capella de Sant Roc, a Sant Martí de Maldà, o el de la parroquial de Santa Maria de Cervera, on precisament aquest tipus de pòrtic, en aquest cas dissenyat per Jaume Padró, constitueix el principal accés a l'església. La mateixa solució a gran escala la trobem també a la de Sant Agustí Nou (1728-1735) a Barcelona i a la catedral de Lleida (1764-1781), que presenten sengles pòrtics de cinc i tres arcades, respectivament, que donen accés a un nàrtex separat de l'espai interior de la nau.

Obertures i decoració subsidiària

Una característica comuna a totes les façanes és tenir almenys una obertura, a més de la portada, per tal de donar llum a l'interior. Podem dir, doncs, que la rosassa és gairebé omnipresent, com a element arcaïtzant derivat de l'arquitectura gòtica, i que també és present a les capelles foranies o ermites, en aquests casos més aviat hem de parlar de l'existència d'un petit ull de bou que il·lumina l'interior. De vegades, la rosassa el·líptica és substituïda per una finestra rectangular —a la capella dels Dolors de Cervera, l'església dels jesuïtes de Sant Guim o la casa dels paüls de Guissona— avançant el progressiu reemplaçament de la rosassa per un altre tipus d'obertures —finestres rectangulars, d'arc rebaixat o semicirculars segons la influència del pal·ladianisme que

931. NARVÆZ 2000, 86.

es comença a evidenciar cap a finals del segle XVIII i que es consolidarà al segle XIX. Però a part d'aquesta obertura que il·lumina el cor, no hi ha una gran profusió d'obertures a les façanes, ni tan sols elements decoratius que trenquin el parament llis del mur; l'escassa decoració es concentra, a banda de la portada, en les senzilles motlures de les rosasses o bé en les fornícules per a les imatges titulars i que moltes vegades van incloses en l'estructura de la portada.

Com a molt, algunes esglésies tenen una finestra ovalada a banda i banda de la portada o una obertura a la testera, que també pot ser circular, ovalada o cruciforme, com és el cas de la parroquial de Granyena, per ventilar mínimament l'espai entre la teulada i la volta. Com a exemples aïllats destaquem les parroquials de Maldà i del Palau d'Anglesola —ambdues projectades i construïdes pel mestre d'obres Francesc Albareda—, als costats de les portades hi ha dos cercles esculpits amb doble bordura i florons a la part superior i a la inferior. La rosassa d'ambdós temples també presenta el mateix tipus de decoració, molt semblant a la de la rosassa de l'església de Barberà de la Conca.

Campanars

La ubicació del campanar pot variar, a la dreta o a l'esquerra de la façana, a la part anterior o posterior. També pot estar integrat dins el cos de l'edifici o bé ser un afegit, de manera que el volum sobresurti en planta. Segons la seva morfologia, però, en distingim tres tipus bàsics:

1. *Torre quadrada*: els campanars de torre quadrada continuen plenament vigents durant el segle XVIII, amb tot no hem trobat cap informació sobre la robustesa i les dimensions dels campanars de Guissona o de Santa Coloma de Queralt —d'aquest darrer, però, sabem que es va reformar diverses vegades durant el set-cents. El tipus de campanar predominant al segle XVII era de planta quadrada, amb dos pisos delimitats per una cornisa senzilla; al pis superior s'obren normalment dos o quatre ulls d'arc peraltat per tal d'encabir-hi les campanes. L'estructura es podia coronar en forma de terrassa plana, amb una balustrada —que habitualment s'afegia en un moment posterior, o fins i tot amb una teulada a dos o quatre vessants, coberts amb rajola vidriada, com és el cas de Santa Maria d'Ivorra.⁹³²

932. Un campanar semblant, però que presenta alguna variació, en el sentit que anava cobert a dues vessants i només presentava dos ulls oberts en un mateix pla, era el de l'església parroquial de Sant Donat de Sedó, del qual només es conserven imatges

Un campanar d'aquest tipus, acabat amb una balustrada, el tenim a Sant Martí de Sesgueioles, des de finals del segle XVIII hi roman isolat a causa del trasllat de la parroquial en un altre indret de la població. Aquest campanar construït a l'església vella, fou contractat pel preu de 175 lliures el 8 de setembre de 1692 pel mestre de cases d'origen francès Marc Godier o Gaudier.⁹³³ Segons el contracte, entre altres coses, s'havia d'alçar el campanar vint-i-nou pams, calia fer els arquets dels finestrals de pedra dolça —en contrast amb la pedra del país que s'havia d'utilitzar per la resta de l'obra—, s'havien de fer quatre gàrgoles i quatre poms damunt la cornisa o balustrada —en la traça o dibuix conservat s'observa que el campanar acaba amb una balustrada coronada amb aquests quatre poms. També hi consta que seria necessària l'ajuda d'un fuster per fer un torn, cintres i bastides i que els comissionats de l'obra havien de fer arribar tots els materials —calç, arena, fustes, cordes, bigues...— a peu d'obra al mestre de cases, així com l'assistència de joves, mentre que Marc Gaudier posaria les eines de ferro. El document, redactat en primera persona, acaba amb una súplica pietosa del mestre d'obres: "suplico al Sr. que en companya, salut y alegria de tots se puga veurer ben acavat amen."⁹³⁴

Els exemples més destacats de campanars quadrats siscentistes, acabats en forma de terrassa plana, són els de Santa Coloma de Queralt i de Guissona,⁹³⁵ que destaquen sobretot per les dimensions i per la robustesa, amb els dos cossos separats per una motllura.⁹³⁶

de principis del segle XX i del qual es té notícia pel testament d'un mercader del poble, Joan Carbonell, que expressa d'aquesta manera les seves voluntats: "Item vull y man que sempre y quant se acabe la obra del campanar de la dita iglesia de Sadó que mon hereu deius scrit sie obligat en donar y pagar deu lliures una vegada l'ano solament per adjutori de dita obra" (AHCC: Testaments, 1595-1647).

933. APSMS: Manual 16, fol. 113.

934. El dibuix original del campanar es pot veure al manual núm. 16 de l'Arxiu Parroquial de Sant Martí de Sesgueioles, consultable avui a la parròquia de Sant Jaume de Calaf (Anoia).

935. Quant a la construcció, coneixem un únic document segons el qual l'any 1688 s'intenten establir uns pactes entre la comunitat de canonges de la col·legiata de Santa Maria de Guissona i la universitat d'aquesta vila sobre l'administració de l'obra del campanar. La universitat de Guissona considerava que els canonges i beneficiats s'havien de fer càrrec de la sisena part de les despeses de l'obra, quantitat que aquests consideraven excessiva, per la qual cosa només s'ofereixen a sufragar-ne una setena part. També s'hi diu que l'administració de l'obra l'havien de dur a terme dos seglars i dos eclesiàstics (AHCC: Fons de la Comunitat de la Col·legiata de Guissona. Full solt, 1688).

936. Altres campanars més senzills, però que segueixen aquesta mateixa tipologia, són els de Tarroja, la Donzell, Vallferosa o Vilanova de l'Aguda. A Guissona, les obertures del pis de les campanes no són les mateixes per cada cara, sinó que en dues cares s'obren dues finestres d'arc peraltat i a les altres dues només una.

Entre els campanars quadrats de nova planta construïts durant el segle XVIII trobem, en primer lloc, el de l'església parroquial de Sant Jaume de Mollerussa, bastit l'any 1739 pels germans Semís, mestres d'obres de Balaguer. Aquest tipus de campanar quadrat es caracteritza, a més, per delimitar el pis de les campanes amb una motllura senzilla. També el trobem a les esglésies de Castellnou de Seana, Altet, Sidamon i al santuari de Santa Maria d'Ivorra, així com en esglésies més modestes com Pelagalls. D'altra banda, cap a finals del segle XVIII encara hi ha alguna torre quadrada amb els angles arrodonits, com és el cas de l'església de la Sentiu (1798). Finalment, l'únic exemple que hem localitzat a les nostres comarques de dos campanars de torre quadrada emmarcant la façana és al santuari de Sant Magí, de cronologia imprecisa.

2. *Torre vuitavada*: el tipus més comú de campanar setcentista és el vuitavat. Parteix d'una base quadrada que a mitja alçada esdevé octogonal i que segueix l'esquema del campanar popularitzat per fra Josep de la Concepció, l'exemple més paradigmàtic del qual és l'adjunt a la parroquial de Vilanova i la Geltrú (1670). Aquesta tipologia de campanar compta amb diverses variants segons el nombre de pisos i l'amplària de les vuit cares, que classifiquem de la manera següent:

a) *Campanars amb tres cossos i amb les vuit cares iguals*: destaca el campanar de la parroquial de Calaf finalitzat durant la segona meitat del segle XIX amb els finestrals de les campanes d'arc apuntat, i cada un amb una petita balustrada. Les obertures del llanternó són d'arc de mig punt peraltat, per damunt dels quals s'obren sengles òculs el·líptics. Dins aquest apartat hem de fer esment —ni que no s'arribés a concloure— de l'esvelt campanar que fra Josep de la Concepció havia traçat per a la parroquial de Tàrrega. El dibuix de la traça mostra un campanar de cinc pisos: el primer de planta quadrada i els següents octogonals. Els caires del primer cos s'aixamfranen per donar pas al segon; el tercer només es diferencia per l'obertura dels arcs de mig punt peraltats que allotgen les campanes, i el quart i el cinquè, amb les mateixes obertures, redueixen lleugerament la seva secció respecte al cos anterior. L'últim pis s'ha coronat amb una cupuleta.

b) *Campanars amb les vuit cares iguals i dos cossos coronats amb una balustrada*: en tenim exemples a Tàrrega —ja que finalment el campanar projectat per fra Josep de la Concepció es construí sense llanternó—, a Prats de Rei i a Copons. De vegades aquest tipus de campanar s'acaba amb una simple teuladeta de forma piramidal.

c) *Campanars de vuit cares —quatre més amples— i tres cossos*: és el cas del de Rocafort de Queralt, Maldà o el de Sant Martí de Maldà. Els finestrals de les campanes s'obren a les quatre cares més amples,

tot i que en cas del de Sant Martí de Maldà també s'obren finestres a les cares més estretes. Al campanar de la parroquial d'Ivars, a part de la balustrada que precedeix el pis de les campanes, també hi trobem una petita balustrada a cadascun dels finestrals.

d) *Campanars de vuit cares —quatre més amples— i de dos cossos*: és el cas dels campanars de Granyena, Ivorra, Mont-roig o Hostafrancs. A Ivorra, les vuit cares estan delimitades per pilastres toscanes. A Granyena i a Ivorra el campanar s'ha coronat amb una balustrada, mentre que a Mont-roig i Hostafrancs, l'acabament consisteix en una teuladeta piramidal. Pel que fa a la decoració d'aquests campanars —extensible a tots els tipus de campanar de torre—, normalment decorats amb motllures simples, aquestes es distribueixen així: la més inferior just després de l'escòcia; la següent a sota del pis de les campanes, i una altra a nivell de les impostes dels arcs de les finestres de les campanes. Finalment, una última motllura pot precedir l'acabament superior.

3. *Campanar d'espadanya o de cadireta*: aquest tipus de campanar és el més comú a les esglésies conventuals: un exemple el tenim a l'església del convent agustinà de Sanaüja, on una espadanya se situa al cantó esquerra de la façana, per damunt de la perllongació de la testera semicircular. D'altra banda, cal destacar el cas de l'església parroquial de Sanaüja, al centre de la testera s'obren dos ulls per a encabir-hi dues campanetes de petites dimensions, constituint un exemple d'integració de l'espadanya a la mateixa testera, que també es dona a l'església de Santa Maria del Portal de Prats de Rei. Cal destacar que la raó de no posseir un campanar amb més entitat en una església parroquial com la de Sanaüja, tractant-se probablement de l'església més notable de la vall del Llobregós, recau en el fet que fins a principis del segle xx la funció de campanar de l'església i de la vila la feia el campanar del castell, curiosa construcció barroca de perfil mixtilini que constitueix un campanar d'espadanya amb quatre ulls d'arc de mig punt peraltat i que té un cinquè ull a la part central superior.

En definitiva, la testera, la portada i el campanar són els elements bàsics i identificatius dels temples setcentistes a través dels quals es posa de manifest certa "monumentalitat austera", accentuada per una utilització determinada dels materials: carreus ben escairats només als elements puntuals i destacables de la façana —que acostumava a anar arrebossada— o bé, en els casos més afortunats, quan la façana podia fer-se tota de carreus, aquests es reservaven únicament per la façana principal —ja hem vist com a les laterals s'utilitzava gairebé sempre la maçoneria— i el campanar, que constituïen les parts més visibles de l'exterior —de vegades els carreus es limitaven només a la cara frontal del campanar, tal i com succeeix a Nalec. També trobem solucions mix-

tes com a la parroquial d'Ivorra, on la façana arrebossada i decorada amb esgrafiats senzills es combina amb un campanar de carreus ben escairats. D'altra banda, la utilització reiterada de diferents elements identificatius però combinats de maneres diferents —la inserció del tipus de pòrtic de tres arcs en façanes tan diverses— evidencia la dificultat d'establir façanes model o bé susceptibles de ser classificades, de manera que ens trobem amb una sèrie d'elements recurrents però combinables entre si.⁹³⁷

Plantes

1. *Nau única amb capelles laterals*: és el tipus de planta més freqüent, sobretot durant els dos primers terços dels segles XVI-XVII i que recull una tipologia plenament vigent des de l'època gòtica. Popularitzada pels jesuïtes des del seu temple romà d'Il Gesú —tot i que ja era utilitzada durant el quatre-cents italià⁹³⁸—, aquest tipus de planta de nau única, amb capelles laterals entre els contraforts, doncs, és la mateixa de les esglésies gòtiques catalanes, de manera que podem parlar més aviat de la vigència d'una tradició anterior que no d'una "importació" contrareformista, alhora que, al seu torn, aquesta planta pròpia del gòtic meridional podria haver influenciat la formulació de la planta jesuítica.⁹³⁹ L'únic canvi important que es produeix respecte a la planta gòtica és la substitució de la capçalera poligonal per una de plana, d'aquesta manera la planta s'insereix en un rectangle quasi perfecte —tot i que també es donen casos de creuer visible a l'exterior.⁹⁴⁰

Les capelles laterals intercomunicades constitueixen l'altre factor diferenciador respecte a les plantes de procedència gòtica. La llargada de la planta depèn del nombre de trams de la volta de canó que acostuma

937. Triadó (1999, 101) apunta les contradiccions que presenta l'arquitectura religiosa, que almenys durant els tres primers quarts de segle barreja el tradicionalisme d'arrel barroca amb l'academicisme deutor del classicisme consolidat pels enginyers militars.

938. És utilitzada per Alberti a Sant'Andrea de Màntua, tot i que es tracta d'una tipologia que mai s'havia abandonat a Itàlia (CARBONELL 1991, 213).

939. El temple del Gesú recull alguns aspectes de l'arquitectura d'Alberti (Sant'Andrea de Màntua) i la tradició espacial del gòtic meridional, raó que es pot explicar per l'origen de Francesc de Borja (tercer preposít de la Companyia de Jesús i impulsor de la construcció del temple del Gesú), que devia conèixer, a més del gòtic valencià, el català, ja que havia estat virrei a Barcelona l'any 1542 (TRIADÓ 1999, 30).

940. Cal assenyalar que a l'església de Sant Andreu de la Selva del Camp el presbiteri és rectangular i es troba flanquejat per dues sagristies col·locades simètricament als dos costats, originant una capçalera plana que facilita la inclusió de tota la planta del temple en un gran rectangle, sense contraforts exteriors.

a coincidir amb el nombre de capelles laterals, sempre situades abans del presbiteri. La presència del cor elevat és habitual, així com bastant freqüent la de la cúpula i creuer que antecedeix el presbiteri, en tenim exemples a Passanant, a Tarroja o a Ivorra. A l'església del convent de Sanaüja o a les parroquials d'Hostafrancs i les Oluges, en canvi, la nau s'estén longitudinalment i sense cap interrupció fins al presbiteri. Un exemple peculiar el constitueix l'església del convent franciscà de Torà, on un creuer molt ample es combina amb una nau d'escassa llargària, la qual cosa dóna com a resultat una planta gairebé de creu grega, amb tendència a la centralitat. D'altra banda, val a dir que independentment que es tracti d'esglésies d'una o tres naus, s'estén la pràctica de situar una estança a cada banda del presbiteri, una de les quals sempre és una sagristia, mentre que l'altra acostuma a ser una capella dedicada al Sant Crist o al Santíssim, com passa a l'església parroquial de les Oluges o a la del convent de Sant Antoni de Pàdua de Torà (ambdues construïdes pels volts de 1750) —tot i que tampoc és infreqüent que aquestes estances siguin sagristies. Es tracta, en definitiva, d'un tipus de planta pròpia de les esglésies del gòtic tardà, de nau única i capelles laterals entre els contraforts, substituint l'absis poligonal i els contraforts visibles exteriorment per una capçalera plana.

2. *Tres naus*: durant l'últim terç del segle XVIII, abunden els exemples d'esglésies de nova fàbrica que adopten la planta dividida en tres naus, dins la qual les capelles laterals perden importància. Es tracta d'un tipus de planta que segons la llargada de les naus tendeix més o menys a la centralitat i esdevé una planta de saló que no difereix gaire del model de la capella de la Universitat de Cervera. En el nostre cas, la majoria de les esglésies de tres naus les localitzem a la zona del Pla d'Urgell, probablement més influenciable atesa la construcció de la catedral de Lleida començada l'any 1760, mentre que les úniques esglésies de tres naus documentades a la Segarra són la de Guissona i la de Granyena —exceptuant, és clar, la capella del paranimf de la Universitat de Cervera, que analitzarem individualment més endavant.

3. *Planta central*: l'únic exemple que podem considerar de planta centralitzada —tret d'algunes capelles que es construeixen a l'interior de les esglésies— és el santuari de Santa Maria del Portal, a la vila de Prats de Rei. Si bé a l'exterior l'edifici té un perímetre rectangular per l'addició del cambril, a l'interior, l'espai on se celebra el culte està absolutament quadrat, centrat per la cúpula, que forma una mena de fals creuer i només va precedida pel cor elevat i seguida de l'altar amb el cambril a la part posterior. De fet, per la seva planta gairebé centralitzada, l'església vigatana dels Dolors podria constituir el model per al santuari del Portal de Prats de Rei, ja que, efectivament, a l'església

de la congregació dels Dolors, Josep Morató i Soler assaja la forma concèntrica d'una cúpula sobre creuer, aplicada a una nau curta. Una planta semblant té el petit santuari —que tractem juntament amb les capelles— de la Mare de Déu del Puig del Ram, a Segur, on la cúpula és l'element predominant a l'espai, tot i que la presència d'un cambril a la part posterior fa que la planta s'allargui i que a l'exterior el perímetre de l'edifici sigui rectangular. D'altra banda, també trobem exemples d'esglésies d'una sola nau amb un creuer molt pronunciat que fa que la planta tendeixi a la centralitat, tal i com succeeix a l'església del convent de Sant Antoni de Pàdua, a Torà. Així mateix, hi ha esglésies de tres naus que guarden una proporció molt ajustada entre l'amplada de les naus i la llargada, de manera que la planta també tendeix a la centralitat.⁹⁴¹

També hem de referir-nos a l'aparició i popularització del cambril durant el segle XVIII, sobretot pel que fa als santuaris. El llibre de *Cartas Cuentas* del convent de Santa Maria de Bell-lloch ens posa al corrent de les millores efectuades al convent entre 1740 i 1748, entre les quals hi ha la "*fábrica del Camerín de Nuestra Señora Madre zanjando los fundamentos de las tres paredes y repartiéndola en cuartos, el uno para la escalera, otro para sala y otro para el oratorio, quedando dicha fábrica cubierta. Se han gastado doscientas nueve libras, seis sueldos y dos dineros*".⁹⁴² Val a dir que la construcció d'aquest cambril va comportar la destrucció de l'absis romànic. L'exemple més reeixit entre els cambrils estudiats per la seva peculiaritat és el de l'església parroquial i santuari de Passanant, es compon de tres sales interconnectades, la central —sala del tron— més àmplia. En la majoria dels casos, aquests tres espais conformen una capçalera perfectament plana que no afecta l'estructura rectangular de l'edifici.

De les capelles amb caràcter individual, situades a l'interior de les esglésies en parlem a l'apartat dedicat a l'arquitectura puntual, ja que són normalment reformes o construccions realitzades en un espai precedent. Aquí només apuntem que, pel que fa a la planta, es debaten entre el rectangle paral·lel o perpendicular a la nau, i la planta centralitzada, quadrangular a l'exterior i coberta amb cúpula, que constitueix la solució més utilitzada des del segle XVII.

941. L'origen del cambril cal situar-lo a mitjan segle XVII, al santuari valencià de Nostra Senyora dels Desamparats, projectat per Diego Martínez Ponce de Urrana entre 1647 i 1652, tot i que encara seria més primerenc l'exemple del retaule de l'església del Buen Suceso de Madrid, obra de Pedro de la Torre, que incloïa un cambril realitzat l'any 1636. A Catalunya, el primer seria el de la capella del Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses, obra de Josep i Jacint Morató Soler (1710-1715).

942. SEGURA 1984, 417-420.

Alçats

Els alçats interiors estan delimitats en la majoria dels casos per l'obertura de les capelles als murs laterals, que generalment es correspon amb els trams de la volta, seguint d'aquesta manera el mateix ritme direccional cap a l'altar. Predomina en els suports la utilització de pilars de secció quadrangular que als contractes els anomenen reiteradament "columnes".⁹⁴³ Les esglésies conventuals i algunes parroquials, com és el cas d'Ivorra, tenen tribunes obertes a la nau i al creuer, també en correspondència amb els trams delimitats de la volta i les obertures a les capelles. El cor se situa als peus de l'església, sobre el nàrtex, l'espai del qual és obert a la nau en cas de tractar-se d'una parroquial o santuari, mentre que si és una església conventual, aquest espai roman separat de la nau per un mur de tancament i una segona portada, tal i com ho trobem al convent agustinà de Sanaüja o bé al convent franciscà de Torà.

D'altra banda, a les esglésies de tres naus que documentem a la Segarra i l'Urgell, la presència de capelles amb profunditat és del tot escassa —si exceptuem el cas de Guissona— i els alçats dels murs laterals s'articulen únicament mitjançant les pilastres que coincideixen amb els arcs faixons i amb la cornisa motllurada que recorre tot el perímetre intern, que esdevé l'altre gran element ordenador i definitori d'aquests interiors classicistes. Ja hem apuntat a l'apartat dedicat al procés constructiu que moltes vegades es creava una segona imposta per damunt d'aquest entaulament, que apareix amb el nom de "banquillo" o "banqueta" en alguns contractes i que permetia augmentar l'alçada de les naus. El repertori decoratiu es completava amb els capitells, que amb una única finalitat decorativa culminaven les pilastres per sota els entaulaments.

Ja hem vist, pels contractes analitzats, que la utilització dels ordres arquitectònics varia des dels més senzills, com el toscà i pseudodòric —sobretot a les esglésies més primerenques i fins ben entrada la segona meitat de segle—, als més recurrents, corinti i compost, freqüents sobretot a les esglésies de l'últim terç del segle, com les de Guissona i Maldà. Tot i això, també trobem algun exemple aïllat en què s'estipula al contracte que l'ordre que s'ha d'utilitzar és el jònic, com és el cas de Puigvert d'Agramunt.

Molts temples també comparteixen una altra característica comuna: l'existència a la capçalera d'una gran petxina de guix que imita la volta de quart d'esfera dels absis romànics i que sembla representar-ne una clara reminiscència. Per sota d'aquesta petxina se n'obren dues de menors als angles.

943. Vegeu contractes d'obres a l'apèndix documental.

D'altra banda, la il·luminació de les esglésies s'aconsegueix generalment amb les obertures de la cúpula i la rosassa del frontis, tot i que trobem algun exemple d'obertura aprofitant les llunetes, com és el cas de l'església de Mont-roig amb dues obertures a les llunetes del tram de la volta del presbiteri. En general, doncs, les esglésies sense cúpula amb finestral tenen un dèficit d'il·luminació important, sobretot en grans espais com les esglésies de Maldà o Granyena que només compten amb les obertures de la façana i alguna escadussera obertura lateral, ja que la falsa cúpula de l'interior és cega. En aquest sentit, la capella del paranimf de la Universitat de Cervera constitueix una excepció al dèficit d'il·luminació que presenten algunes de les esglésies de tres naus que tractem, ja que a part de la il·luminació procedent de la cúpula, hi ha amplis finestral a banda i banda de les naus que s'obren als patis bessons de la part posterior de l'edifici.

Finalment, un altre aspecte que definirà els alçats interiors —en aquest cas quan parlem d'esglésies d'una sola nau— són les tribunes o balcons que s'obren al damunt de les capelles, a banda i banda de la nau, popularitzades als temples jesuítics i presents al segle XVII a la parroquial de Tàrrega o als santuaris de Sant Ramon de Portell i Santa Maria d'Ivorra. Però si durant el segle XVII les tribunes constitueixen un fet bastant excepcional a Catalunya, al segle XVIII passen a ser una característica general a les nostres esglésies —sempre depenent de les dimensions i l'entitat del temple. En el cas que l'església tingués tribunes el motlluratge classicista decoratiu s'adaptava a la forma dels arcs rebaixats de les obertures, tal i com consta a la descripció que fa Barraquer del convent agustiniana de Guissona, en què parla de l'existència d'una *“doble cornisa que recorre todo el templo sobre el triforium, formando sobre cada uno de sus balcones una curva que les sirve de adorno y como de grande guardapolvo”*.⁹⁴⁴

Tot i la introducció dels elements classicistes, concretats en part als alçats i a la decoració, l'espai diàfan de la nau única continua sent la mateixa de les esglésies del gòtic tardà de la primera meitat del segle XVII, de manera que, si més no en termes d'espai, podem afirmar, tal com ho fa Triadó, que el classicisme a Catalunya pot definir-se com un gòtic auster.⁹⁴⁵

A l'exterior, els alçats de les façanes laterals no presenten massa particularitats: paraments llisos quan tot el temple s'inscriu en un rectangle cúbic —en el cas de tenir tres naus o tribunes damunt les capelles—, mentre que quan no hi ha tribunes, les capelles se solen

944. BARRAQUER 1906, 517-519.

945. TRIADÓ 1999, 28.

cobrir a un nivell inferior a la nau central, fet que queda reflectit a l'exterior amb teulades més baixes, a partir de les quals sobresurten de vegades contraforts. En trobem, si bé no és molt usual, en algun cas com a Sant Martí de Sesgueioles, on els contraforts destaquen per damunt de les tribunes. De la mateixa manera, quan es tracta d'una església amb una sola nau, amb capelles laterals i sense tribunes, la presència del transsepte quedarà definida a l'exterior.

Cobertes

El predomini de la volta de canó amb llunetes és absolut, des dels tímids intents de principis del segle XVII —quan es portaven a terme en espais més aviat reduïts com algunes capelles amb caràcter independent a l'interior dels temples— fins ben entrat el segle XIX, quan encara s'utilitza en moltes esglésies de nova planta, com Vilalta, Rocafort de Vallbona o la Figuerosa. Aquest tipus de volta es popularitza com la més idònia per a cobrir espais rectangulars. Tot i que formalment ens podem remetre a les voltes de canó romàniques, la volta de canó amb llunetes segueix el model de l'església del Gesú de Roma, s'introdueix a Catalunya mitjançant els artífexs de l'Escola del Camp de Tarragona a finals del segle XVI i, gradualment, substitueix l'arrelada volta de creueria gòtica, mentre que les aportacions de tracistes com fra Josep de la Concepció contribueixen a consolidar-la fins que esdevé la solució predominant per al cobriment d'espais longitudinals.

A nivell documental, l'any 1675, el contracte entre el bisbe Lluís de Pons i el mestre de cases de Manresa Gaspar Roca⁹⁴⁶ és simptomàtic de l'abandonament, més o menys definitiu, del gòtic i de l'assumpció del nou llenguatge. Es contracta la construcció de la capella del Santíssim Sagrament de la catedral solsonina, que s'havia de bastir al lloc ocupat en aquells moments per la capella de Sant Sebastià. Gaspar Roca va rebre l'encàrrec explícit de fer l'entrada de la nova capella “per medi de un arch de pedra picada, alvertint que dit arch ser farà circular perfet, y no'l fassen apuntat com lo que vuy està fet en dit puesto, que ya no úsan semblants archs”.⁹⁴⁷

Altrament, durant l'últim terç del set-cents es popularitza la volta, bufada o de quatre punts, dividida igualment per trams i que trobem a

946. Gaspar Roca és un mestre d'obres força desconegut pels historiadors. D'origen manresà però resident a Tàrraga, participarà en diverses obres de gran envergadura tant a l'Urgell (Paeria de Tàrraga, capella dels Socors a Agramunt) com a la Segarra (Santa Maria d'Ivorra, Sant Ramon de Portell).

947. PLANES ALBETS 2003, 300.

les esglésies de més envergadura, que beuen directament de la influència de l'obra de la catedral de Lleida, com les parroquials de Guissona (1776), Granyena (1782) o Maldà (1798), tot i que aquest tipus de volta també és present a les capelles laterals d'exemples anteriors; això no obstant, amb aquest tipus de volta es cobreix la capella-paranimit de la Universitat de Cervera.

Independentment del tipus de volta, és un fet comú que aquesta quedi interrompuda per un creuer centrat per una cúpula que precedeix el presbiteri. En el cas de l'església del convent franciscà de Torà, el creuer és tan ample i de trams de la coberta corresponents a la nau n'hi ha tan pocs, que la planta gairebé s'ha centrat, accentuada per la grandària de la falsa cúpula plana.

La cúpula esdevé la coberta per excel·lència dels espais quadrangulars, sigui la part central d'un creuer, un cambril o una capella lateral. Se sustenta amb petxines que permeten passar del quadrat al cercle amb major facilitat i que, sobretot durant l'últim terç del segle XVIII, apareixen decorades amb els quatre evangelistes i els seus símbols. Les cúpules que centren el creuer, a l'exterior, la majoria de vegades es materialitzen en una estructura octogonal coberta a vuit vessants i amb finestrals que poden oscil·lar entre quatre i vuit, o bé poden ser una falsa cúpula, més o menys plana, només visible des de l'interior i normalment mancada d'obertures.

Un cas excepcional per la seva originalitat el constitueix la cúpula de la capella de la Universitat de Cervera. A l'interior es divideix en vuit seccions en les quals s'obren alternativament medallons ovalats i gelosies que filtren la llum procedent de dos úniques claraboies pràcticament imperceptibles des de l'exterior, ja que s'adapten al doble vessant de la teulada. El mateix model, tant pel que fa al sistema d'il·luminació com a l'estructura interna, el trobem a la capella de la Immaculada de l'església parroquial de Tarroja i a l'església de Sant Salvador de Vilalta. Una variant d'aquest mateix sistema de filtració de la llum a partir d'una claraboia exterior s'utilitza a la capella de la Mare de Déu del Tallat —abans capella del Sant Crist— a l'interior de l'església de Sant Martí de Maldà, on la cúpula interna arrenca d'un espai rectangular, fet que propicia una cúpula el·líptica.

A les capelles laterals es continua amb el mateix sistema de volta d'aresta que hi havia a les capelles siscentistes, tot i que també s'utilitza la volta bufada. Quan es tracta de capelles diferenciades de la resta, normalment dedicades a alguna advocació especial, també es recupera la cúpula amb petxines, normalment acabada amb un llanternó que contribueix a la il·luminació de l'espai. Una cúpula més simple també es basteix per cobrir els cambrils, com el del santuari del Pla, a

Sanaüja, que és estrellada, que no permet veure l'exterior i que també trobem a l'aula capitular de la canònica de Santa Maria de Ponts, si bé aquí l'estructura estrellada s'aprofitarà per fer-hi obertures, alhora que apareix coronada amb un llanternó.

Pel que fa a l'exterior, les teulades acostumen a ser de teula àrab per les naus, mentre que les cúpules i llanternons, així com alguns campanars que ja hem vist anteriorment, podien presentar, a vegades, una coberta de teules envernissades de diferents colors. D'altra banda, al contracte de l'església de Puigverd d'Agramunt s'especifica que la teuladeta del campanar s'ha de fer de pissarra.⁹⁴⁸

Intervencions en obres precedents: ampliacions i reformes

Anteriorment ja hem parlat de les façanes, portades i campanars com a elements propis de les esglésies de nova planta; ara hem de referir-nos a aquelles intervencions puntuals que sense afectar tota l'estructura de l'església vella —generalment d'origen romànic— impliquen una modificació.

L'ampliació d'una església romànica es fa, bàsicament, de dues maneres: o bé allargant l'església pels peus, amb la construcció d'una nova façana occidental i un campanar, o bé afegint capelles laterals amb el buidatge del mur de la nau primitiva. En alguns casos es podia transformar una església d'una sola nau en una de tres, com succeeix a Sant Pelegrí de Biosca, o bé es podia eliminar l'absis per construir una sagristia més espaiosa a la capçalera. Aquesta última intervenció de vegades s'efectua a l'inrevés; en lloc d'enderrocar l'absis romànic i construir una nova capçalera quadrangular, també es podia tapiar l'absis des de l'interior, així, des de dins, la capçalera quedava plana amb una porteta d'accés a l'espai còncau de l'absis que s'aprofitaria com a petita sagristia.

Addició de capelles

Un tipus de reforma molt freqüent al segle XVIII és l'addició de capelles, a un costat o a banda i banda de la nau original. De vegades trobem capelles afrontades i iguals que generen una mena de creuer o fals transsepte. Això passa a l'església de Sant Julià del Llor i a la de Sant Salvador de Granyanella, on hi ha dues capelles bessones que a l'exterior tenen forma quadrangular i s'han coronat amb un llanternó.

948. AHCB: FN Agramunt. Josep Sevina i Gualdo. Manual (1778), fol. 219r-222r.

Per la seva banda, l'església de Pelagalls completa l'afegiment de dues capelles amb la construcció d'un nou campanar, conserva l'absis i la portada romànica.

D'altres vegades es construeixen capelles que gairebé són esglésies independents: aquest és el cas, a Cervera, de les capelles de la Mare de Déu de l'Incendi i de Sant Tomàs, a l'església dels jesuïtes i a la de Sant Domènec, respectivament. Són capelles de planta quadrada cobertes amb cúpula semiesfèrica que a l'exterior esdevenen un cimbori vuitavat. Pel que fa a l'alçat, els nínxols que es construeixen als angles afavoreixen una transició més suau del quadrat al cercle que s'acaba de completar mitjançant les petxines que antecedeixen la cúpula. D'altra banda, la capella de Sant Antoni de Pàdua, al també convent cerverí de Sant Francesc, destaca també per la seva complexitat, definida per la successió de diferents espais que fan de trànsit entre la nau de l'església gòtica, mitjançant diferents tipus de coberta—volta de canó i volta d'aresta— fins arribar a la capella, pròpiament dita. Es tracta d'un espai quadrangular, cobert per una cúpula, al qual el succeeix un últim tram cobert amb una volta molt rebaixada i decorada amb arestes, que al seu torn antecedeix un cambril amb accessos laterals.

Una altre exemple de capella adicional és la de la Mare de Déu del Tallat —abans capella del Sant Crist—, inserida en un lateral de la nau gòtica de la parroquial de Sant Martí de Maldà. Es tracta d'una capella rectangular, disposada paral·lelament a la nau, però amb l'altar perpendicular a aquesta, centrat per una cúpula el·líptica que contribueix a centrar l'espai rectangular, emfasitzat per la presència d'una petita sagristia a banda i banda.

Sens dubte una de les capelles més importants que es construeix durant aquest segle dins una església és la de la Mare de Déu dels Dolors de l'església parroquial de Bellpuig. Tot i que la Congregació dels Dolors disposava d'una capella des de començaments del segle XVIII, l'any 1786 s'arriba a un acord per tal d'edificar-ne una de més sumptuosa amb el permís de l'Ajuntament, sempre que la nova construcció no perjudiqués l'estructura de l'església parroquial, ja que la capella es bastiria paral·lela a la nau, des de l'indret de la capella del Sant Crist fins a la sagristia. Per tal de construir la capella s'hagué de retirar l'altar de Sant Miquel, per la qual cosa s'acordà que a l'altar que s'edifiqués per a la nova capella dels Dolors s'hi posaria també la imatge de l'arcàngel.⁹⁴⁹ El dia 2 de març de 1787 fou col·locada la primera pedra i un any

949. TORRENS TORRES 1989.

més tard només mancava la coberta, que es finalitzà l'any 1790, quan es dona per conclosa l'estructura exterior de la capella.⁹⁵⁰

L'any 1791 es féu un altre contracte entre el procurador general R. Gonzalo i el mestre d'obres de Torregrossa Jaume Tarragó per fer la sagristia i el cambril dels Dolors pel preu de 3.857 lliures.⁹⁵¹ Podem afirmar, ateses les seves característiques, que l'antecedent més immediat de la capella dels Dolors de Bellpuig és la dedicada a la mateixa advocació a l'església parroquial de Tàrrega, començada l'any 1704. És de planta longitudinal amb l'eix paral·lel al de l'església, formada per quatre trams coberts amb volta de canó rebaixada amb llunetes —ocupa l'espai equivalent a tres trams de la nau principal de l'església. S'hi accedia per una porta situada a la capella de les Santes Espines, mentre que a la capella de Bellpuig l'accés s'efectua a través de la capella del Sant Crist de Bòrmio, que constitueix un atri situat perpendicular a la nau.

D'altra banda, a l'església del convent de Santa Maria de Belllloch a Santa Coloma de Queralt també s'hi fan reformes que afecten l'estructura interior i que es materialitzen amb la construcció d'una capella i d'un cambril que ocuparà el lloc de l'antic absis romànic: com diu el text de 1755

Se ha hecho nuevo el presbiterio, sinco palmos más ancho, tres palmos más largo y ocho palmos más alto de lo que era antes; también se ha hecho una nueva capilla (que a costeadado a fundamentos, y dedicado para nuestro patriarca san Pedro Nolasco el Excmo. Sr. Conde de Santa Coloma) de treinta palmos en quadro, y alta a la medida de la bóveda de la iglesia al opuesto de la capilla del Santo Cristo, que azen las dos capillas crusero perfecto a la iglesia.⁹⁵²

Addició d'una o dues naus

Més poc freqüent, però no pas estranya, és la solució d'afegir naus senceres a un temple que s'hagués quedat petit. La documentació ens remet al cas de l'esglesiola romànica de Sant Jaume de Pallerols, a la qual s'afegeix una segona nau l'any 1785. D'altra banda, el santuari de

950. El retaule de la Verge dels Dolors fou contractat amb Pere Pau Muntanya, que a la documentació apareix com "Pere Muntanya director de l'Acadèmia de pintura de Barcelona" (AHCC: Fons Baronia de Bellpuig, lligall 13).

951. AHCC: FN Bellpuig, Ramon Soler. Manual (1791), fol. 215r-217r.

952. SEGURA 1984, 417-420.

Santa Maria del Pla i Sant Pelegrí de Biosca passa d'una a tres naus a causa de l'afegiment de dues naus laterals a la romànica primitiva.

Construcció d'una nova façana

Un exemple força reeixit d'aquest tipus de reforma és l'església de la comanda de Sant Antoni Abat, a Cervera, que a partir de l'any 1738 era a les mans de la confraria del Sant Crist,⁹⁵³ impulsora d'una sèrie de reformes a l'església, entre les quals destaca la construcció de la nova façana. L'element més destacable d'aquesta nova façana, amb testera de perfil mixtilini és la seva portada, una reeixida combinació entre elements nous, com el relleu del prodigi del Sant Crist de Cervera —senyal inequívoc que la nova obra era impulsada per la confraria del Sant Crist—, i altres d'escultòrics reaprofitats, com els estípits que flanquegen la portada i que duen la data de 1598. Tot i que no tenim documents que ho corroborin, segons Duran i Sanpere, aquesta data de finals del segle XVI podria indicar que els estípits procedeixen del retaule que Claudi Perret, Francesc Robió i Miquel Robiol havien contractat per a la parroquial de Santa Maria dos anys abans.⁹⁵⁴ La composició de la portada amb estípits en substitució de les columnes ens remet a algunes portades d'esglésies de la Terra Alta i Matarranya, com les de Vilalba dels Arcs i Calaceit.⁹⁵⁵ La construcció d'una nova façana gairebé sempre anava acompanyada de l'allargament de la nau per tal de donar més capacitat a l'interior del temple. A Pujalt, per exemple, es plantejaven traslladar la parroquial —situada als afores del poble— a l'interior del nucli urbà, però perquè no s'hagués d'edificar una església de nova planta, es proposà allargar la capella de la Concepció, emplaçada a l'interior del nucli.⁹⁵⁶

953. Segons Duran i Sanpere (2001, 210), l'any 1738 hi hagué un repartiment de béns dels antonians, i mentre les rendes eren absorbides per l'hospital de Castellort, el règim de l'església quedava en mans dels capitans de l'administració del Sant Crist, amb la facultat de portar la imatge a l'altar major, com, efectivament, hi fou duta el 1787, el mateix any que veiem gravat a la façana de l'església.

954. Es tractava d'una obra que malgrat tenir un segle i escaig d'existència mai no havia estat del gust de la comunitat de preveres, que al seu moment ja havia imposat una sanció als escultors —prèvia visura per la desproporció de l'obra, de dimensions excessives i pel preu conseqüentment elevat. Arribat el segle XVIII, doncs, el retaule fou desmuntat i algunes de les peces foren reaprofitades en diferents edificis cerverins (DURAN 2001, 457-458).

955. TRIADÓ 1999, 106.

956. AEV: VP 1236/1, fol. 226v-227 (1790).

Construcció de campanars

La construcció d'un nou campanar de torre es realitza a partir del que es va projectar quan es bastí l'església, però que no s'acabà per motius econòmics; en aquest cas pot ser un campanar integrat a la planta rectangular de l'edifici i que en un primer moment només s'hauria aixecat fins a l'alçada de les naus —com hauria estat el cas de l'església de Castellnou de Seana— o bé senzillament s'afegeix a l'església edificada, sobresortint de la planta d'aquesta, com ara l'església d'Hostafrancs.

Malgrat que hi hem fet referència repetidament en parlar del campanar com a part integrant de l'estructura d'una església, els de Calaf i de Sant Martí de Maldà també són un exemple d'aquesta arquitectura “afegida”, ja que podem considerar-los construccions de caràcter individual que s'ajunten a una estructura precedent —en ambdós casos una església gòtica del segle XVII. Al contracte del campanar de Sant Martí de Maldà s'especifiquen de la següent manera les precaucions que s'han de tenir amb l'obra vella abans d'assentar la nova construcció:

sapia lo impressari que antes de començar la dita obra deurà desfer los pilars y demás que se troba sobre la obra vella, quedant los materials a son favor, y mirar sobre la obra vella de silleria las pedras que se hajan mogut y las traurà y netejarà fins a quedar ben net, y antes de començar a assentar la obra nova ho deurà remullar bé ab llet de cals ben clara, y deurà continuar-la ab la mateixa forma de treball que és feta la obra vella (...).⁹⁵⁷

Un altre campanar que es basteix en una església precedent és el de la parroquial de Torà, hi ha diversos rebuts dels anys 1757 i 1758 referents a la reparació de les teulades de l'església —obra gòtica del segle XVI— i a la fàbrica del nou campanar, consistents en jornals pagats a diferents manobres per portar pedra, per picar-la, per portar llatès o per “haver fet lo gasto” (donar de menjar) als mestres del campanar.

Finalment, també trobem campanars de nova construcció que es basteixen aprofitant elements propis de l'arquitectura civil d'època medieval,⁹⁵⁸ és el cas del campanar de l'església de Sant Pere de Montfalcó Murallat que s'edifica aprofitant una bestorre de l'antiga muralla o el campanar del castell de Sanauja, una singular espadanya de cinc ulls —quatre disposats en línia i el cinquè centrat a la part superior— que

957. AHCC: FN Tàrraga. Anton Renyer. Manual (1774), fol. 124v-125v.

958. En aquest aspecte, cal destacar per la seva singularitat el cas de l'esglesiola de Sant Pere dels Empalous, a Torà, que es construirà al començament del segle XVII a partir d'una torre circular de defensa d'època medieval, que serà reconvertida en absis de la nova església.

passa a senyorejar l'antiga fortificació medieval, reconvertida en residència episcopal al segle XVI. La construcció d'aquest campanar té el seu origen en les protestes dels particulars del poble als regidors "en atenció que la vila y sos individuos se trobavan sense campanar, ni poder tocar las campanas ni relojge y estava dita vila com si fos un paratge desert, essent una cosa tan necessaria com hera lo tocar las campanas y lo relojge ja per tocar los divinos officis, a morts, a la administració dels sants sagraments, com és las horas y los quarts que son la guía del poble y la direcció dels pobres malalts".⁹⁵⁹

Intervencions a la coberta

Si deixem de banda la reconstrucció de teulades —que constituïen una part del temple especialment vulnerable atesa la continuada exposició a les inclemències del temps—, un altre tipus de reforma consistia en la substitució de la primitiva volta de canó romànica per una altra amb llunetes. El fet d'haver de reconstruir la volta era conseqüència, sovint, del mal estat de la teulada que originava goteres a l'interior del temple, tal i com veiem que passa a l'església de l'Ametlla de Segarra.⁹⁶⁰ La volta es podia fer tota nova o bé s'hi podia intervenir enguixant-la i fent-hi les llunetes. A Sant Pere de l'Arç, en una visita pastoral s'hi indica que "(...) *los parroquianos tienen ya preparados los materiales para reparar la bóveda de la iglesia*",⁹⁶¹ mentre que al convent de Sant Pere Màrtir de Cervera se signa un contracte, l'any 1732, per reconstruir tota la volta. Finalment, entre les reformes a la volta de canó romànica que es fan a l'església parroquial d'Oliola, destaca l'obertura d'un cimbori, perforant la volta del presbiteri. A més, per tal de suportar-lo, es va procedir a estrènyer la nau en la seva unió amb l'absis.

Enguixats

L'esperit il·lustrat comportà no solament obres reeixides de nova planta, sinó que el seu afany purista intentà d'emascarar obres d'estils anteriors.⁹⁶² Aquesta tendència també afectà l'església mercedària de Santa Maria de Bell-lloch, a Santa Coloma de Queralt:

La Bóveda del Presbiterio remata en una concha grande de que salen cornisas iguales desde el presbiterio a la capilla nueva, y

959. ADS: FN Sanauja. Agustí Moga i Estrada. *Manual* (1764).

960. AEV: VP 1236/1. fol. 242r (1790). L'Ametlla. "Enterados de que en el texado de la iglesia hay algunas goteras por donde se pasa el agua y que con eso puede ocasionarse notable daño a la bóveda", manen a l'econom, obrers i altra gent que ho arreglin.

961. AEV: VP Ref. 1236/1, fol. 202v (1790). Sant Pere de l'Arç.

962. TRIADÓ 1999, 110.

uno, y otro está concluido a la última perfección; también se ha bloqueado la bóveda de la iglesia que corresponde al crusero, en cuya clave se ha puesto un florón de escultura de seis palmos y estufado con el nombre santo de María”.⁹⁶³

Barraquer confirma que l'església del convent “intentóse modernizar quanto se pudiese, añadiéndole una moderna cornisa.”⁹⁶⁴

Capelles urbanes, foranes i particulars

Són temples de menys envergadura, dedicats a una advocació determinada, situats a l'interior d'un nucli urbà o bé aïllats —en aquest últim cas normalment en tenia cura un ermità. A ciutats com Cervera o Tàrrrega les capelles tenen l'origen en les capelletes situades als antics portals d'entrada de les poblacions, com és el cas de les de Santa Anna tant de la capital de la Segarra com de la capital d'Urgell. A Cervera, la imatge de la santa ocupava una fornícula al damunt del portal fins que durant el segle XVIII es construí la capella, situada a la vora.⁹⁶⁵ De vegades eren els veïns de determinats barris els que sol·licitaven tenir capella pròpia. A Cervera, segons el llibre de comptes de l'administració de Sant Magí, el 5 de setembre de 1786 els veïns dels carrers de Sant Domènec i de la Vall (avui de Sant Magí) presentaren una instància a l'Ajuntament en què demanaven la concessió d'un terreny al pati del portal de la Vall per edificar-hi la capella de Sant Magí. El 12 de desembre del mateix any, l'Ajuntament accedí a la súplica d'aquests certerins i comissionà el regidor Marià Salat perquè intervingués en les obres de construcció; el 26 de gener de 1787, els veïns acudiren al bisbe de Solsona per tal que els concedís permís per edificar la capella i, finalment, el 22 d'abril del mateix any es posa la primera pedra. Com a testimoni d'aquesta insistència resta avui, a la llinda de la porta de la capella, la següent inscripció: “Per los devots de aquest barri és edificada (1790).”

Unes altres construccions que ja hem apuntat anteriorment són les capelles o ermites situades als afores d'una població o en un lloc més aïllat, constitueixen un petit centre de devoció que aglutina els fidels de les poblacions veïnes. Moltes d'aquestes capelles o petits santuaris

963. SEGURA 1984, 417-420.

964. BARRAQUER 1906, vol. 2, 144. I segueix: “...Por suerte escasearon sin duda los recursos, y así quedó en su antigua forma una parte del interior, bastante notable para poder imaginar el hermoso efecto que produciría el antiguo conjunto románico, antes de la restauración.”

965. Treta la imatge de Santa Anna per traslladar-la a la nova capella, a l'espai que havia quedat buit damunt del portal s'hi col·locà una imatge de santa Magdalena, protectora contra la pesta.

es van bastir per commemorar un fet suposadament extraordinari i l'acció de gràcies per part del poble.

El procés constructiu d'aquests temples, generalment petits, era més senzill que el de les edificacions de gran envergadura, parroquials o conventuals, tant pel que fa a l'execució material de l'obra com al finançament i les gestions prèvies que s'havien de realitzar. En primer lloc, com hem vist en el cas de la capella de Sant Magí de Cervera, amb el permís del bisbe n'hi havia prou per construir una capella i ja no calia recórrer al Consell de Castella per a l'arrendament d'una part dels fruits, ja que aquests temples se solien fer amb les almoines dels fidels —administrades pels priors del santuari o confraria— o bé, en cas de tractar-se d'una capella particular, el finançament anava íntegrament a càrrec del propietari de la casa. Primerament analitzarem aquests petits centres de devoció comunitària, situats tant a l'interior dels nuclis urbans com als afores.

L'arquitectura d'aquests temples té unes característiques ben definides. Són de petites dimensions i de planta rectangular, amb una profunditat aproximada del doble de l'amplada. En gairebé totes aquestes obres predomina el mur, amb les obertures estrictes per obtenir un mínim de ventilació i amb parets laterals massisses, sovint reforçades amb contraforts, com és el cas de l'ermita de la Mare de Déu dels Esclopets. L'aparell constructiu acostuma a ser força irregular, de la qual cosa es desprèn que la majoria d'aquests petits edificis s'arrebossaven amb argamassa de calç, com que l'arrebossat estava en mal estat els ha estat sostret recentment.⁹⁶⁶

A l'exterior, la part més representativa d'aquests edificis és la façana, que s'acostuma a acabar amb una testera a doble vessant coronada amb un petit campanar d'espadanya; entre aquest i la portada l'única obertura és un petit ull de bou que, a manera de rosassa, contribueix a il·luminar l'espai interior. Les portades d'aquestes capelles no presenten, en la majoria dels casos, cap particularitat destacable, són de llinda plana o bé d'arc rebaixat amb una mínima decoració —si exceptuem la capella de Sant Roc a Sant Martí de Maldà, reedificada l'any 1734 i que posseeix un pòrtic tripartit.⁹⁶⁷ Pel que fa als campanars d'aquestes

966. En aquest sentit discrepem d'alguns criteris de restauració que s'han anat repetint al llarg del segle xx i que tendeixen a considerar la pedra com el material més noble, que ha de ser visible en tot l'edifici, ignorant el fet que en el moment de la construcció aquella pedra no s'havia de veure i únicament la pedra ben treballada era apta per a ser vista.

967. L'any 1788, l'arquebisbe de Tarragona, Francesc Armanyà, arran d'una visita pastoral, féu tancar l'ermita perquè amenaçava ruïna. La reacció del rector, An-

construccions, solen ser d'espadanya, la majoria amb un sol ull. Un exemple peculiar el trobem a la capella de La Glorieta, al terme de Passanant, hi ha dos campanarets d'espadanya idèntics, d'un sol ull, a cada vessant de la teulada. D'altra banda, l'únic campanar de torre que trobem en una ermita és el de la Mare de Déu de l'Horta, al terme d'Ivars d'Urgell; es tracta d'un campanar de dos cossos, vuitavat i coronat amb un cupulí cobert amb rajola policromada, seguint el mateix model que la parroquial del mateix poble d'Ivars.

Finalment, també hem d'assenyalar l'edificació —sobretot a la zona septentrional del territori que tractem, més en contacte amb el Solsonès, com és el cas de l'església de Sant Miquel de Fontanet— d'un porxo amb una teulada a doble vessant sostinguda per pilars, en aquest espai s'hi construeix un banc de pedra, a banda i banda de l'entrada de l'església, que esdevé un lloc idoni d'aixopluc i reunió de la comunitat. A la capella de la Mare de Déu del Roser de Vilagrassa aquest mateix tipus de porxo es construeix de pedra, amb obertures d'arc de mig punt a la part frontal i als laterals. L'exemple més destacable, però, el trobem a la capella de les Fonts de Sant Magí de la Brufaganya, on el porxo ocupa un espai superior al de la capella pròpiament dita.

Ja hem comentat que la planta predominant en aquestes capelles és la rectangular i gairebé com a única excepció ens hauríem de referir al santuari de Santa Maria del Portal de Prats de Rei —que per la seva entitat hem tractat juntament amb les esglésies parroquials, conventuals i santuaris de més envergadura—, com a exemple d'església de planta gairebé centralitzada, en què l'espai de la cúpula i el cambril predominen en detriment d'una nau gairebé inexistent. Pel que fa a les altres capelles i santuaris analitzats, els únics que tenen cúpula i s'apropen mínimament a aquest concepte d'espai són el santuari de la Mare de Déu del Puig del Ram, a Segur, i la capella de Sant Roc, a Sant Martí de Maldà. Els altres exemples són tots d'una sola nau longitudinal sense capelles laterals, coberta amb dos o tres trams de volta de canó amb llunetes i amb un cor elevat als peus. El presbiteri, a més d'estar presidit pel retaule o fornícula que alberga el sant titular, pot presentar les petxines característiques que trobem en moltes parroquials, una a la part superior i dos de més petites als angles inferiors.

Així doncs, l'única diferència que, a grans trets, podem observar entre aquestes capelles és el fet de tenir o no cambril, que alhora

ton Torrent, fou immediata, i després de procedir a la reparació oportuna, l'any 1795 demanava la llicència a l'arquebisbe per tornar-hi a celebrar missa, concedida el 27 d'agost del mateix any. Durant el segle XIX l'església tornà a enrunar-se i avui tan sols se'n conserven escassos vestigis.

marcarà el nivell d'importància de l'ermita, capella o santuari. Dins aquest grup, doncs, tenim el santuari de la Bovera, a Guimerà, el de la Mare de Déu de Santes Masses, a Sedó, o bé l'esmentat de la Mare de Déu de l'Horta, a Ivars. Per contra, altres capelles sense cambril, però que constitueixen importants centres de devoció local, són la l'ermita de Sant Pol, a Cabanabona, i la capella de Sant Sebastià, a Castellserà. A partir d'aquí, una altra particularitat són les tribunes laterals, només en trobem a les ermites de la Bovera, a Guimerà, i de Santes Masses, a Sedó.

L'ermita de Sant Pol de Cabanabona també constitueix un exemple singular pel fet que substitueix en el culte una antiga església romànica, el nou edifici religiós s'emplaça justament al costat del vell, per tant no se n'ocupa l'espai i no es destrueix. La diferència entre ambdues esglésies rau en l'orientació, l'antiga, d'est a oest i la nova just a l'inrevés, la capçalera és a l'oest i la porta d'accés a l'est. La primitiva església s'utilitza com a sagristia i com a dependències subsidiàries, es manté però adopta una nova funció al costat de la nova.⁹⁶⁸

Per contra, la majoria de capelles o ermites d'origen romànic que continuen com a tals pateixen nombroses transformacions, tal i com hem vist que passava amb les parroquials que no es construïen de bell nou: un dels exemples més destacables el constitueix el petit santuari de la Mare de Déu del Pla o Sant Pelegrí, a Biosca, que conserva la capçalera romànica i la nau primitiva, a la qual s'afegeixen dues naus laterals i es construeix un cor elevat als peus del temple, així com una nova façana.

D'altra banda, al santuari de Camp-real, a Massoteres, no és la façana occidental la que s'allarga, sinó la zona de la capçalera, eliminant l'absis romànic i afegint un cos on es basteix la nova porta d'entrada, invertint d'aquesta manera l'orientació de l'església —l'altar se situarà a l'oest i es tapiarà la portada primitiva, localitzada al mur nord. El motiu d'allargar l'església per la banda de la capçalera podria ser la conservació del campanar d'espadanya, bastit a la façana oest, i que s'hauria vist afectat en el cas que s'hagués optat per allargar la nau per aquest cantó.

Al contracte de l'obra del santuari de la Bovera, reedificat l'any 1726, s'hi explica, en definitiva, com havia de ser la capella: la nau havia de tenir cent pams de llarg i trenta-quatre d'ample, s'hi havia de fer quatre capelles

968. L'exemple de Sant Pol és força excepcional pel que fa a la coexistència dels dos edificis, ja que, per exemple, a Santa Maria d'Ivorra l'antiga capella també estava al costat de la nova, però fou desmuntada, possiblement per aprofitar els materials per a la nova construcció.

ço es dos capelles en cada part, las quals han de tenir dinou palms de fondo y vint y nou palms de alsada de la volta. Item se ha de fer en dita iglesia un cor que ha de tenir dinou palms y mitg de ample conforme las capellas y un presbiteri ab sa petxina y ab sa navada ab llunetes o voltas com millor apareixerà. (...) Item se ha de fer en dita iglesia una sacristia a la part del Evangeli y a la part de la Epístola se ha de fer un apartament com a la sacristia se ha de fer los portals de pedra picada a correspondencia lo un del altre. (...) Item todas las vasas de las pilastras que se han de fer per dita iglesia segons lo thenor de la trassa o planta han de ser de pedra picada a la corintia y las pilastras y archs tant de la iglesia com de las capellas han de ser de ladrillo o rajola y així mateix han de ser de rejola todas las voltas, tant las de la iglesia y capellas com las del cor, sagristia y apartaments ab sas llunetas, y los capitells, arquitrava, frisa y la cornisa de la iglesia han de ser de guix y ladrillo del orde corinthio. (...) Item lo frontispici de la dita iglesia ha de ser tot de pedra picada puntijada servintse de la pedra que hi ha a la obra vella y picant-la de nou pera que tot lo frontispici sia uniforme (...) y lo portal de la iglesia ha de ser de pedra picada a la orde corinthia ab sos capitells, arquitrava, alfrisa, cornisa y remate conforme ho requereix lo orde corinthio y sobre lo dit portal hi ha de haver una pastereta ab sa petxina per posar-hi una imatge de nra. Sra.⁹⁶⁹

Pel que fa a les capelles particulars, reservades a la devoció de la família o als habitants del mas o la casa, tenen una estructura encara més senzilla, desapareix el cambril i esdevenen més reduïdes, afavorint la privacitat. El fet de posseir una capella o oratori privat no tan sols és un signe evident de pietat de les classes benestants, sinó que, alhora, és una mostra inqüestionable de prestigi i riquesa personal.⁹⁷⁰

Cal diferenciar, això sí, les capelles del camp, pertanyents a un mas, de les que hi ha a les residències urbanes.⁹⁷¹ Entre aquestes últimes, a

969. CAPDEVILA 1929, 19-26.

970. La presència d'imatges esculpides, de pintures i de gravats religiosos de caire popular en la vida domèstica catalana es va estendre notablement a partir del segle XVII i, especialment, del segle XVIII. Ho palesa l'abundor dels exemplars conservats i la presència freqüent en els inventaris *postmortem* de béns.

971. Jaume Castells ha estudiat el contingut de les biblioteques particulars dels regidors de Cervera a partir dels inventaris *postmortem* i el resultat ha estat trobar una gran varietat de llibres religiosos: des de devocionaris fins a obres de les figures cabdals de la teologia cristiana com sant Tomàs d'Aquino. De tota manera i deixant de banda la Bíblia, els tipus de llibres més abundants són els que exposen vides de sants o de pontífexs de Roma, sense oblidar un nombre gens menyspreable de llibres que plantegen els avantatges i inconvenients de la utilització d'oratoris domèstics, dos dels quals apareixen a

Ponts trobem documentada la capella de Sant Pere a casa d'un tal Pedro Martínez,⁹⁷² i al contracte de les obres a casa del noble Manuel de Siscar i Fivaller, a Agramunt, s'especifica que "la capella que era contigua a la part de ponent se retirará a sol ixent vint palms".⁹⁷³ També sabem que a la casa que els Torelló tenen a Sanatija s'hi fa un oratori perquè en rebre el bisbe com a hoste, hi pugui resar còmodament sense sortir de casa.⁹⁷⁴ Segons la documentació és difícil saber com eren aquestes capelles particulars —el que hi ha més són inventaris dels objectes i parament que posseïen— i la majoria han estat desafectades i del tot modificades. Probablement, la capella més destacable que encara conserva la seva estructura, si bé en un estat d'abandonament, és la de la casa que la marquesa de la Sisquella tenia a Cervera: es tracta d'un espai quadrangular, cobert amb una falsa cúpula feta amb guix i encanyissada, amb els evangelistes pintats a les petxines. L'altar és de guix i està compost d'una estructura de tres cossos verticals separats per pilastres corínties, amb un entaulament coronat amb un frontó triangular. A la part central de la composició hi manca el que devia se una pintura sobre tela de l'advocació titular, flanquejada per dues fornícules amb sengles imatges. Els murs laterals estan coberts d'estucs que imiten plafons de marbre.⁹⁷⁵

També la marquesa de la Floresta fa obres a la capella —dedicada a Nostra Senyora d'Ardèvol— immediata al seu palau, al carrer targarí del Carme. Les obres realitzades pels mestres de cases Agustí Biscarri i

la biblioteca d'Andreu Massot i Tarragona: *Controversia moral sobre el uso de los oratorios domesticos* (sense especificar-ne l'autor) i *Carta crítica sobre el uso de los oratorios domésticos* (de Sánchez) i que d'alguna manera connecten amb la preocupació dels regidors per fer un bon ús de les capelles. AHCC: FN Cervera. Francesc Bagils (1797). Inventari d'Andreu Massot i Tarragona, fol. 203.

972. ADU: Visita pastoral (1758).

973. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163v-164v.

974. Arxiu família Torelló (Igualada). Correspondència (1797).

975. Documentem un inventari on es detalla el parament de la capella l'any 1789: "(...) Mes en la capella o oratori una messa, un quadro vell del Naixement del Sr., dos escaparatas medianas ab diferents relíquias, un Sant Christo petit, dos candeleros petits de metall, algunas floreras de paper, los vestiments de dir missa que concisteixen ab una alba de tela mediana guarnida de puntas, dos missals, un medià altre bo, una casulla de llana de plata y de color de rosa mediana ab sa estola, manípulo corresponsents y una estola y manípulo del mateix, un sinell de fil, un calse ab sa copa y patena de plata y lo peu de metall, tres cobrecalses un de difunts los dos de color tots de seda, una bossa de corporals de seda, tres estovallas dos de guarnidas ab puntas de tela y altres per dessota de canem, tres corporals de tela guarnits, altrás estovallas de tela sens guarnir, deu lavabos de tela, vuyt purificadors, una capseta de fusta, tres sacras de fusta, la ara, una tovallola, un faristol de fusta, altre Sant Christo petit de fusta tot usat y dos ciris y dos trossos de ciri y ab una fusta lo catálogo de las reliquias" (AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1789), fol. 144r-145r).

Fèlix Roca importaven un total de 84 lliures amb 13 sous.⁹⁷⁶ Una altra marquesa, en aquest cas la de Benavent, mana fer obres a la capella que posseïa a la plaça de Sant Joan, a la vila de Castellfollit de Riubregós, l'any 1747. L'operari encarregat de l'obra fou el mestre de cases Celdoni Vilalta i els visuradors foren Francisco Soler, mestre de cases, i els fusters Celdoni Espinalt i Benet Granyó. El document especifica que aquests visuradors ho eren de part de la "cúria" (del bisbat de Solsona) i es posa de manifest, així mateix, que les obres s'havien fet amb la preceptiva llicència episcopal —cosa que no era tan freqüent.

Quant a les capelles dels masos, hi ha les integrades a l'estructura dels habitatges però amb una porta d'accés des de l'exterior; és el cas de les capelles del mas del Bancal o del de la Cendrosa. En ambdós casos la capella se situa a un extrem de la casa, aprofitant un dels vessants de la teulada. A la Cendrosa, la petita espadanya del campanaret no és a l'indret de la capella, sinó al carener de la coberta de la casa, de manera que a l'exterior, la capella tan sols es distingeix per una discreta portada i un ull de bou per il·luminar l'interior.

Les capelles que pertanyen a un mas però que són construccions exemptes, també responen a una mateixa estructura: de planta rectangular i cobertes a doble vessant a l'exterior, presenten un campanaret d'espadanya al carener de la teulada com a culminació d'una façana en què sobresurt la portada, de llinda plana o arc escarser i una petita rosassa o ull de bou. L'exterior era de paredat comú arrebossat; a l'interior, aquests espais es construïen amb volta de canó, dos o tres trams com a màxim, i al presbiteri s'hi podia fer la mateixa petxina que ornamentava moltes parroquials. Un dels múltiples exemples que podríem posar és la capella del Mas Vell, al terme d'Oliola, dedicada a Sant Ramon Nonat: bastida damunt de la cinglera, no té campanaret. Entre la portada d'arc rebaixat i l'ull de bou hi ha una tarja amb la inscripció que indica l'any de construcció de la capella —1780— i el nom de l'amo de la casa i promotor, Ramon Viladot. Aquestes inscripcions, de vegades escrites a la llinda de la portada, eren freqüents com a recordatori i testimoni del membre de la família que havia aixecat el temple, l'acostumava a dedicar al seu sant patró o bé a algun sant taumaturg o protector dels seus interessos. A l'interior, el presbiteri presenta volta de quart d'esfera dividida en cinc seccions i als peus hi havia hagut un cor de fusta. Una cornisa de guix recorre el perímetre del petit temple —només interrompuda per dues fornícules situades al presbiteri— i encara s'observen restes d'un arramblador de ceràmi-

976. AHCC: FN Tàrrrega. Marià Tèrez. Manual (1728), fol. 33.

ca, element molt comú en aquests petits temples, tant si són capelles particulars com si són petites ermites o santuaris.⁹⁷⁷

D'altres exemples, però, són exponents d'una simplificació màxima d'aquesta estructura, de manera que per la senzillesa de la seva construcció i per les seves característiques, aquests petits temples s'identifiquen amb l'arquitectura popular, com és el cas de la capella de Sant Lluc, pertanyent al mas Lluch de Lloberola, que no difereix d'una cabana de volta.⁹⁷⁸

La vinculació d'una capella a un mas en comportava la integració en la seva vida quotidiana, formava part de l'escenari on es desenvolupaven les feines pròpies de pagès, i no era del tot estrany que a l'edifici de la capella s'hi adossessin construccions subsidiàries de les tasques pròpies de l'agricultura i la ramaderia, com una paller o fins i tot un estable. A les visites pastorals s'exhortava a acabar amb aquestes situacions. És el cas del mas Jordà, a Jorba, on referent a la capella de Sant Narcís, es mana "*que se separe de la pared exterior de la capilla el pesebre de bestias, que en parte está fixado en la misma pared y quite todas las estacas que estan en ella para atar a los animales*".⁹⁷⁹ De la mateixa manera, a Pontils

en atención a que estamos informados de que en la capilla de San Miguel de este término se halla una salida contigua a la establia donde suelen ponerse los animales, mandamos a los regidores de este pueblo, que con acuerdo del Sr. Rector la manden cerrar inmediatamente, de manera que por dicha puerta o salida no se pueda entrar ni salir por ser contra la decencia y reverencia de la referida iglesia que esté tan inmediata la estancia de las bestias al templo.⁹⁸⁰

977. Un altre element gairebé imprescindible en les capelles particulars era l'existència d'una sepultura a terra per albergar les despulles dels membres de la família, rudimentàriament esculpida amb motius simbòlics com la calavera. La sepultura del Mas Vell d'Oliola resa: "CEPULTURA / DE RAMON / VILADOT / I LOS SEUS / ANY 1780."

978. Aquest tipus de cabana comença a popularitzar-se durant el segle XVIII. Situades a les finques allunyades del poble o de la casa, aquestes construccions tenen la funció de guardar les eines i aixoplugar el pagès i els animals en cas de necessitat. Les més senzilles eren construïdes pels propis pagesos, tot i que els exemples més notables són obra de mestres de cases o de mestres paredadors —experts en construcció de pedra seca.

979. AEV: VP ref. 1238, fol. 239v (1805). Jorba.

980. AHAT: caixa 3. Visites pastorals (1776), fol. 97r.

*Arquitectura religiosa habitada: convents, col·legis i hospitals*⁹⁸¹

L'arquitectura dels grans rivals: els ordes religiosos

La reforma tridentina potenciava el paper dels ordes regulars i seculars, de manera que l'interès per l'atenció moral i espiritual dels ciutadans va portar alguns municipis a afavorir i, fins i tot, a sol·licitar l'establiment de determinats ordes religiosos als seus territoris.⁹⁸² Això comportarà la proliferació de nous convents als nuclis urbans o a les rodalies de les ciutats més importants: ordes reformatos —com els caputxins o els carmelites descalços, establerts a Cervera i a Tàrraga, respectivament— o ordes nous —com els jesuïtes— reben terrenys i edificis per tal que s'estableixin en una població —aquests últims s'instal·len a la Segarra gràcies a les donacions testamentàries d'alguns nobles.

Si bé les esglésies conventuals les hem analitzat juntament amb les esglésies parroquials perquè són edificis que tenen la mateixa funció i estructura, sí que hem de tractar a part, ni que sigui de manera molt breu, les construccions que acompanyen aquestes esglésies i que constitueixen, bàsicament, la zona d'habitatge del convent, juntament amb les dependències agrícoles i horts annexos.

—Precedents siscentistes: l'eclosió dels convents al segle XVII

La fundació més important dels mercedaris a la Segarra i l'Urgell és el convent de Sant Ramon: els seus orígens es remunten al segle XIII, quan possiblement hauria estat fundat per sant Pere Nolasc, fundador de l'orde de la Mercè, a l'antiga ermita de Sant Nicolau. El culte a Sant Ramon va decretar-lo el papa Urbà VIIIè l'any 1626 i a partir d'aquesta data es van impulsar les grans obres al convent, tal i com es posa de manifest als decrets capitulars d'aquesta època que ordenen fer col·lectes als convents mercedaris per a la construcció del nou santuari.⁹⁸³

Pel que fa als agustins calçats de Cervera, Barraquer ens informa que al pis de baix hi havia galeries amb columnes toscanes i que al pis superior s'hi obrien balcones. Encara tenim menys informació del

981. Hem decidit incloure els edificis hospitalaris dins l'arquitectura religiosa bàsicament per la seva similitud tipològica amb els convents, així com pel fet que en molts casos els hospitals anaven a càrrec d'institucions o ordes religiosos.

982. MÀRIA 2002, 45.

983. Al marge de les dades conegudes, però, Carbonell ens fa saber que existeix una concòrdia de l'any 1573 entre el prior del convent de la Mercè de Barcelona, fra Bernat Duran, i Pere Puig, mestre de cases de Cervera, per tal d'acabar una paret que ja havia començat a la casa de Sant Ramon —unida al convent barceloní— amb quatre finestres (CARBONELL 1991, 403).

convent agustiniana de Tàrraga: sabem que a començaments del segle xvii s'hi feien obres sota el priorat del portuguès Alvaro Cardoso i que el 1606 els frares demanen a la Paeria que col·labori en les obres de reconstrucció.⁹⁸⁴

Dels convents targarins que endeguen reformes durant el segle xvii el més important és el del Carme. L'església, que ha estat restaurada diverses vegades durant els últims anys del segle xx, havia estat refeta a finals del segle xvi, tot i que es documenta una inauguració el 12 de gener de 1682 "*habiendo procedido con la bendición del Señor y la ayuda de los fieles a la reparación y fábrica de la iglesia*".⁹⁸⁵ El temple, que manté l'estructura de la construcció primitiva, del segle xiv, és d'una nau sense creuer, amb quatre capelles a cada banda entre els contraforts, cor alt i tribunes. La volta, de canó amb llunetes, està dividida en sis trams per arcs faixons.⁹⁸⁶ El claustre del convent conté galeries en dos pisos, sis arcs en dos costats i cinc als altres dos, tots sobre columnes d'ordre toscà, més robustes les del pis inferior, que a la vegada té els arcs de mig punt més rebaixats. Per les dates esculpides en diferents indrets del claustre, suposem que es va construir en diverses fases, entre el 1622 i el 1624 els costats est i nord, respectivament, i entre el 1717 i el 1721 els costats oest i sud. Malgrat aquesta diferència de cent anys hi ha un intent per preservar la unitat del conjunt.⁹⁸⁷

A Cervera també hi trobem els caputxins. Edifiquen un convent a l'indret on hi havia l'ermita del Miracle, de la qual prengueren possessió l'any 1608 aprofitant un hospici que hi havia annex a la capella.

984. Durant la primera meitat del segle xvii el convent va patir les conseqüències de dues rubinades que afectaren greument l'estructura de l'edifici. El procés de reedificació fou llarg i encara se'n parla els anys 1677-1678 —la penosa postguerra del Segadors n'hauria retardat la reconstrucció. La comunitat del convent de Sant Agustí de Barcelona demana a les autoritats de Tàrraga que contribueixin a les obres, però les dificultats del comú eren encara més grans i ni tan sols es comprometen a construir una creu de pedra per al portal de Sant Agustí que substituís la vella, que la rubinada de 1644 s'havia endut (PLANES I CLOSA 1994, 59-60).

985. CARBONELL 1991, 316.

986. També és de canó la volta de les capelles laterals, la qual acaba amb una imposta sobre una cornisa sostinguda per un ordre menor de pilastres toscanes. Un ordre major de pilastres toscanes emmarca les capelles fins al naixement de la volta de la nau, per on corre una altra cornisa. L'església és de discretes dimensions; la nau amida aproximadament 22,5 × 6m, sense comptar les capelles laterals.

987. Durant la guerra del Francès de 1810-1814, els francesos es fortificaren al recinte. L'any 1840 el convent fou subhastat, encara que l'església continuà oberta al culte i cedida, l'any 1910, als caputxins. Després de la guerra civil de 1936-1939, l'any 1954 els carmelites compraren de nou el convent a la Cooperativa del Camp de Tàrraga i el restauraren segons el projecte de l'arquitecte J. Mestres i Fossas, inaugurant-lo l'any 1961 (CARBONELL 1991, 306-307).

Segons els estudis del pare Basili de Rubí, consultats per Carbonell, en la construcció del convent hi van intervenir els fabricuers de la província Miquel de Valladolid, Querubí de Lleida, Lleó d'Areny, Pau de Barcelona, Pau de Girona i Jeroni de Barcelona, que es traslladaren a Cervera amb el pare Provincial Damas de Castellar.⁹⁸⁸ Carbonell assenyala que els fabricuers no eren necessàriament experts en l'art de mestre de cases, ja que fra Miquel de Valladolid era sobretot escriptor, i primer va ser definidor i cronista de la província; fra Querubí de Lleida fou provincial, i fra Lleó d'Areny, de la Seu d'Urgell, fou definidor. Dels pares Pau de Barcelona i Pau de Gironano se'n sap res més. Cal suposar, però, que l'expert en arquitectura era fra Jeroni de Barcelona que pot identificar-se amb Jeroni Codina, especialista en obres de canalització d'aigua. El nou convent s'inaugurà, inacabat, l'any 1614.⁹⁸⁹

Pel que fa als franciscans, establerts a Cervera des del segle XIII —la tradició situa el mateix Francesc d'Assís com a fundador—,⁹⁹⁰ el convent va ser destruït després de la guerra contra Joan II i reconstruït a partir de 1516. L'església és bàsicament gòtica —exceptuant la capella de Sant Antoni de Pàdua, bastida al segle XVIII— però el claustre el podem situar al segle XVII, tot i que és difícil establir-ne la cronologia. Té dos pisos de galeries; a l'inferior hi ha arcs de mig punt sostinguts amb pilars de secció quadrada, mentre que al segon pis trobem arcs de mig punt rebaixats i amb columnes vuitavades.⁹⁹¹

Però la de Cervera no fou l'única fundació franciscana a la Segarra i l'Urgell: a Agramunt, el noble Ponç de Peramola-Vallterra i d'Alentorn va escollir com a hereu universal el seu nebot, Sadurní d'Òdena i de Peramola, amb la condició que si aquest moria sense fills tots els seus béns s'havien de vendre en pública subhasta i els diners s'havien d'invertir en censals suficients per construir i mantenir un convent de franciscans a Agramunt.⁹⁹² L'hereu morí sense descendència i els marmessors procediren a dur a terme la voluntat del fundador. Els franciscans s'instal·laren de seguida a la Casa de la Vila fins que l'any 1614 disposaren de la capella de Santa Llúcia i d'una casa annexa, cedides per la confraria del Sant Esperit. La primera pedra del nou convent es posà el 19 d'octubre de 1624, el president de la comunitat franciscana era fra Jaume Boris, però les obres avançaren tan lentament

988. CARBONELL 1991, 292.

989. CARBONELL 1991, 292.

990. CUÑE; SALAT 1993, 28.

991. CARBONELL 1991, 367.

992. SANAHUJA 1959, 357; CARBONELL 1991, 372.

que a mitjan segle XVIII no es construí l'església.⁹⁹³ L'abandonament i enderroc del convent després de la desamortització va fer que ni tan sols en conservem testimonis gràfics.

D'altra banda, pel que fa al convent de franciscans de Bellpuig,⁹⁹⁴ Carbonell parla d'una tercera fase constructiva a partir de 1614 —durant les dues primeres s'havien edificat els dos claustres, l'església i les estances del costat de llevant.⁹⁹⁵ Les obres del segle XVII es concretaran bàsicament en l'addició de les galeries superiors dels dos claustres, la construcció d'una llotja renaixentista a la façana nord, l'escala principal i la cisterna. L'inspirador d'aquestes obres fou el nét del fundador, Antoni II de Cardona-Anglesola; en canvi, no es coneix el nom de l'artífex que traçà i dirigí l'obra, tot i que Carbonell apunta la possibilitat que fos algú relacionat amb les obres del temple parroquial de Bellpuig o amb el de Linyola.⁹⁹⁶

Les galeries superiors del claustre petit estan formades per vuit arquets de mig punt amb arquivoltes motllurades, que descansen sobre petites columnes toscanes. Les del claustre gran mantenen el mateix estil que les del claustre petit, amb la diferència que els arcs són rebaixats i les columnetes són dòriques en lloc de toscanes. La solució d'angle es resol amb pilastres cantoneres amb un fals capitell dòric que forma part de la cornisa que marca el nivell del sostre del segon pis. Finalment, uns petits balustres componen l'ampit d'aquesta galeria. De la mateixa època es pot considerar la cisterna que ocupa el centre del claustre gran: amb brocal rodó i muntants formats per pilastres dòriques o toscanes, que sostenen un entaulament coronat amb un frontó definit per dobles volutes, decorat amb motius vegetals que envolten sengles medallons esculpits a cada banda. Entre els dos claustres hi ha l'escala principal, de tres trams i amb un arrambador de balustres; la coberta de l'escala és estrellada, amb la clau de volta al centre i petxines als angles.

993. AHCb: FN Agramunt. Francesc Jover (1765). L'any 1765 se signà el contracte entre els administradors de la Causa Pia fundada al col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt per Ponç de Peramola i Ramon i Josep Poch, mestres de cases de la mateixa vila, per a la construcció de l'església d'aquest col·legi.

994. El convent de franciscans de Sant Bartomeu de Bellpuig va ser fundat per Ramon Folch III de Cardona-Anglesola (1467-1522), baró de Bellpuig entre altres títols nobiliaris. La traça de l'edifici havia estat enviada des d'Itàlia pel fundador (CARBONELL 1994, 18-19); cal destacar-ne, sobretot, el claustre, bàsicament gòtic, relacionable amb obres castellanques i portugueses, però també amb alguns exemples de la Itàlia meridional —Siracusa, Palerm— (CARBONELL 1994, 49-50). Vegeu també YEGUAS 2004, 127-160.

995. CARBONELL 1994, 35.

996. CARBONELL 1994, 23.

També es construí durant aquesta ampliació la llotja o Mirador del Duc, de la qual destaca la galeria formada per cinc arcs de mig punt que descansen en impostes sobre columnes toscanes. Finalment, la porta que dóna accés al jardí presenta un encoixinat renaixentista de pedres ben tallades i grans dovelles, la central du gravada la data de 1604.

—Les obres del segle XVIII als convents de la Segarra i l'Urgell

Malgrat que al segle XVIII es considera que la decadència dels convents és un fet inqüestionable, sobretot si comparem aquesta època amb l'eclosió constructiva i fundacional que s'havia viscut durant els segles XVI i XVII, a la Segarra i l'Urgell encara se'n construeixen alguns de nous i es fan nombroses reformes als convents més antics. Com a edificació de nova planta destaca la casa i seminari dels pares paüls fundada a Guissona gràcies a la causa pia del canonge Jacint Granyó.⁹⁹⁷

Altres convents que podem considerar de nova planta, ja que la seva fundació es remunta, com a molt aviat, a finals del segle XVII, són els de les poblacions situades a la conca del riu Llobregós (Calaf, Torà, Sanaüja i Ponts). Entre els convents que es reformen durant aquesta època destaquen la part nova del de Sant Ramon de Portell i, a Cervera, el nou col·legi de Sant Bernat, antiga casa cistercenca convertida en casa de la Companyia de Jesús, així com les reformes realitzades al convent de Sant Francesc de Paula.⁹⁹⁸ També es fan reformes importants al convent agustiniana de Santa Mònica, a Guissona, i al de Sant Bartomeu de Bellpuig, alhora que serà durant aquest segle que el col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt, fundat al segle XVI pel noble Ponç de Peramola, rebrà el definitiu impuls constructiu.⁹⁹⁹

D'altra banda, dels convents mendicants de Cervera, franciscans i dominics, només tenim notícies d'obres realitzades a l'església, amb la construcció de noves capelles com la dedicada a Sant Antoni de Pàdua al convent de Sant Francesc o les de Sant Tomàs i la Mare de Déu del Roser a Sant Domènec.¹⁰⁰⁰

Si fem un repàs general a l'estructura dels convents, hem de començar dient que a les dependències conventuals s'hi accedeix habitualment des d'una porta situada a un costat de la façana principal

997. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 4r-9r.

998. Vegeu l'apartat de monografies.

999. AHCB: Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163v-164v. i AHCB: Francesc Jover. Manual (1765), fol. 468r-469r.

1000. AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés. Manual (1735-1737), fol. 149r-152r.

del temple. En el primer nivell acostumem a trobar la porteria (normalment la peça que serveix de trànsit entre el carrer i el claustre, al voltant del qual es distribueixen les dependències), el *de profundis*, el refector, l'aula capitular, la cuina, l'accés al celler, les cavallerisses i la infermeria, mentre que al segon hi havia les cel·les dels frares i la biblioteca si el convent en tenia. Un tercer nivell, que al segle XVIII trobem a la majoria d'aquests edificis religiosos, s'utilitzava com a golfes, que a l'exterior esdevenien una sèrie d'obertures menors.

També hi havia excepcions a aquestes característiques generals, ja que la riquesa de les diferents fundacions no era la mateixa. Del desaparegut convent de Sant Francesc de Paula de Ponts, Cayetano Barraquer ens en parla com d'un edifici gairebé de circumstàncies, sense elements tan significatius de l'arquitectura conventual com seria el claustre, de manera que per la seva descripció sembla que més aviat es tracta d'una casa on es viu en comunitat i amb un hort annex per a la pròpia subsistència.¹⁰⁰¹ Tot seguit analitzarem breument quin era l'aspecte i l'estructura dels convents a la zona estudiada:

Façanes exteriors: la part habitada dels convents presenta un exterior més o menys uniforme amb la façana de l'església, sobretot pel que fa a la construcció, amb predomini del paredat comú arrebossat, amb les obertures i les cantoneres de pedra ben tallada. Una excepció a aquest fet el constitueix el convent de Sant Francesc de Calaf, la maçoneria dels murs del convent contrasta amb la façana de l'església, de carreus ben escairats. Les façanes dels convents acostumen a reflectir a l'exterior els tres nivells (planta baixa, pis i golfes) que gairebé són comuns a tots aquests edificis. Al contracte de l'obra de la Casa de la Missió que els paüls construeixen a Guissona s'especifica que totes les finestres de la casa, tant interiors com exteriors, s'han de fer de pedra picada buixardada i la finestra situada damunt la porta principal de la casa "ab los adornos que demostra lo perfil".¹⁰⁰² De la mateixa manera, es preveia que els murs exteriors de tota l'obra s'havien d'arrebossar amb argamassa "en la forma que se diu pinyolada". La façana principal d'aquesta casa constava de tres nivells amb vuit obertures cada un: les finestres de la planta baixa i les golfes són idèntiques, mentre que al pis principal hi tenim balconades. Destaca la porta d'accés, excepcionalment més sumptuosa que la de l'església: és una porta d'arc escarser amb entaulament coronat amb una cornisa semicircular, per damunt de la qual dues pilastres arrenquen de dues volutes que flanquegen el balcó

1001. BARRAQUER 1906, 325.

1002. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 4r-9r.

corresponent al primer pis que s'acaba amb un frontó semicircular amb dues boles a banda i banda.

Aquesta portada contrasta notablement amb la senzillesa de les portes d'altres convents com el de Sanaüja, amb arcs escarsers i un únic segell identificatiu de l'orde o el de Torà, amb una porta de llinda plana. Al convent mercedari de Sant Ramon, la porta d'arc de mig punt, amb una pilastra per banda, presenta un entaulament amb frontó triangular coronat amb una bola a cada banda. El convent de Sant Ramon constitueix una excepció pel que fa al nombre d'obertures, ja que la façana presenta quatre nivells: als tres primers hi ha finestres de diferents mides, que al tercer nivell s'alternen amb balconades, mentre, les obertures del nivell de golfes són ovalades. Totes les obertures, així com les cantoneres, s'han fet amb pedra picada ben escairada que contrasta amb el parament dels murs, no només pel treball de la pedra sinó pel tipus, ja que és una pedra calcària, de làmines molt fines, poc apta per a ser treballada però molt resistent, per la qual cosa no és necessari protegir-la amb arrebossat.

Un altre exemple de façana és la del convent de Torà, caracteritzada per la simplicitat en les obertures, totes de llinda plana i la galeria de finestres d'arc rebaixat que discorre per tot el pla de les golfes, amb influències de les galeries baixmedievales, més pròpies de l'arquitectura civil però adoptades, en determinades ocasions, per l'arquitectura religiosa —en tenim diversos exemples en esglésies del segle XVI a les comarques gironines, com és el cas de Bordils, Fornells de la Selva o Llagostera.¹⁰⁰³ Aquesta influència d'una tradició constructiva anterior contrasta amb la façana pròpiament setcentista del convent agustiniana de Sanaüja, caracteritzada per l'alternança de finestres i balconades d'arc escarser i la presència de finestres el·líptiques al nivell superior, més en la línia del convent de Sant Ramon. La combinació de l'el·lipsi i l'arc escarser a les obertures, però, ens remet al model immediat de la Universitat de Cervera, que durant la construcció d'aquests nous convents ja es trobava força avançada. No obstant això, l'organització de les façanes internes de la universitat presenta influències de l'arquitectura conventual, alhora que posteriorment exercirà també una influència notable en l'arquitectura civil de caràcter privat, amb nombrosos exemples a Cervera i comarca.¹⁰⁰⁴

1003. D'altra banda, a la mateixa vila de Torà, l'hospital del segle XVI presenta el mateix tipus de galeria que també trobem al convent de Sant Francesc de Paula de Cervera.

1004. Vegeu l'apartat d'estudis monogràfics.

Claustre i façana interior: el més habitual és que trobem el claustre dividit en dos pisos. En aquests casos només l'inferior era obert, normalment a partir d'arcs de mig punt sobre pilars —franciscans de Torà, mercedaris de Tàrraga, agustinians de Guissona— o columnes toscanes —carmelitans de Tàrraga, agustinians de Sanaüja...—, tot i que el convent de Sant Ramon presenta columnes amb capitells d'ordre compost i amb el fust llis i bombat. El pis superior, en canvi, acostumava a ser tancat, tan sols amb algunes finestres que il·luminaven un passadís al qual donaven les portes d'accés a les cel·les dels religiosos. Els corredors dels dos pisos dels claustres, tant si eren oberts a partir d'arcs de mig punt com si s'articulaven en forma de passadís il·luminat amb finestres, acostumaven a estar coberts amb volta d'aresta, encara que també trobem la volta de canó amb llunetes, volta rebaixada —sobretot als corredors superiors— i, fins i tot, la més simple de bigues de fusta. Els claustres podien enllosar-se o enrajolar-se i pràcticament tots tenien la seva cisterna al centre —característica que també recullen els patis posteriors de la Universitat de Cervera—, destaca la de Sanaüja pel magnífic brocal de pedra imitant dues columnes coronades amb un arc conopial. Precisament del pou o cisterna es podien fer canalitzacions que s'utilitzaven per regar l'hort del convent. A la Segarra tenim diversos exemples de frares experts en obres hidràuliques, com els franciscans de Torà, que segons Coberó construeixen l'anomenat "aqüeducte dels Frares", mentre que a Cervera el caputxí fra Climent de Sant Martí fa un projecte per dur aigua al convent dels caputxins i elabora un "Mapa de l'aygua de la ciutat de Servera".¹⁰⁰⁵

La majoria de convents de la Segarra i l'Urgell ens han arribat en unes condicions lamentables; en molts casos de ruïna total, per la qual cosa les descripcions de Cayetano Barraquer en la seva obra *Las casas de religiosos en Cataluña* ens són d'una gran utilitat a l'hora d'establir una hipotètica reconstrucció d'aquests edificis. Reproduïm, doncs, la descripció que Barraquer fa del claustre del convent de Sant Ramon de Portell, que és, d'altra banda, el més íntegre que ha arribat fins als nostres dies, en el qual

las galerías brillan por la misma circunstancia que las demás partes del edificio, la grandiosidad y elevación. Cuentan seis inmensos arcos de medio punto por lado, apoyados por medio de ábacos y capiteles de un singular orden compuesto, en robustas y algo panzudas columnas, y estas en bases áticas y plintos, todo de pulida piedra. Cobija a las galerías la bóveda, también de medio punto o semicilíndrica, dividida en cada columna por un

1005. ACA: Mapes i plànols núm. 164.

arco transversal, en sendos compartimientos, cruzados por las dos aristas diagonales. Los frailes no pudieron llevar a término el adorno de este claustro, que aun hoy carece de revoco en sus muros y de embaldosado en todas sus partes. En el centro tiene, en forma de una hermosa glorietta de base octogonal, la boca del pozo o cisterna. En el dintel de la arriba mentada puerta de comunicación con el brazo del crucero, se ve una capillita o marquesina, y a su pié esta inscripción: "JVSSV ET SVUMPTIB. R.MI P. M. F. PETRI SALACAR GÑIS ET IN SVPREM. FIDEI SENATV AEEQVISSIM. CENSOR. 1675". En la parte alta del ala N. del claustro se lee "1802". El único piso alto del edificio carece de galería, substituída por un anchísimo corredor abovedado por arista cruzada, pero sin arcos transversales que separen los compartimientos, y provisto de dos balcones en cada lado del claustro, que dan al patio de éste.¹⁰⁰⁶

D'altra banda, el claustre del convent del Carme de Tàrrega té dos pisos amb galeries, construïdes en diferents fases entre el segle XVII i el XVIII, mentre que segons Barraquer, el convent agustinia de Tàrrega no tenia claustre i era un bloc amb planta baixa i dos pisos alts.¹⁰⁰⁷

Cel·les: Barraquer ens descriu d'aquesta manera les cel·les del convent agustinia de Sanaüja:

Subida la buena escalera se halla que las celdas caen hacia la parte exterior, y que estan compuestas de sala, alcoba y recámara con balcón en la primera y ventana en la última, lo que en el frontis da alternativa de vanos grandes con pequeños, los que vienen coronados en alto con los óvalos del desván.¹⁰⁰⁸

A Sant Ramon les cel·les també constaven de sala, alcova i recambra, mentre que al contracte de les obres del convent agustinia de Santa Mònica de Guissona es parla només de "*alcova y estudio*", alhora que "*en todas las celdas de medio día han de hacer una ventana para el estudio de los religiosos*".¹⁰⁰⁹ Al mateix contracte el contempla la possibilitat que el pare prior volgués una cel·la amb alcova, demanda que haurien d'atendre els empresaris. A Sant Bonaventura d'Agramunt fins i tot s'especifiquen alguns aspectes del mobiliari, es parla de llits "de peu de gall" o que cada cel·la havia de tenir "una cadira de fusta de pi ab brassos".¹⁰¹⁰

1006. BARRAQUER 1906, 154-157.

1007. BARRAQUER 1906, 238.

1008. BARRAQUER 1906, 154-157.

1009. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1745), fol. 38r-40r.

1010. AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163v-164v.

Refetor: El refetor o menjador de la comunitat era una sala rectangular i espaiosa, gairebé sempre coberta amb volta d'aresta o de canó; al convent agustiní de Sanaüja es parla de tres trams de volta de canó amb llunetes.¹⁰¹¹ Al convent de Santa Mònica de Guissona, el refetor estipulat al contracte havia de tenir una cornisa proporcionada amb finestres de pedra picada i el púlpit havia de ser de guix amb una finestra per facilitar la lectura.¹⁰¹²

Altres dependències: en tots aquests convents és comuna una escala principal que anava de la planta baixa fins al segon pis. El contracte del seminari de paüls de Guissona ens descriu com havia de ser aquesta escala:

Item sapia lo impresari que las parets de la escala privada las deurà elevar per que la mitja taronja y sos ventanals sia sobre la teulada de la casa per pendrer llum, y dita mitja taronja deurà ser rematada ab volta bufada fent-se vuit faixas per sota, rematant ab un floró y deurà fer una cornisa de guix per tot lo circuit.¹⁰¹³

La materialització d'aquest tipus d'escala amb cimbori dividit en vuit faixes el trobem al convent de Sant Ramon de Portell, actualment és el convent que conserva l'estructura més íntegra.¹⁰¹⁴ Pel que fa a altres dependències, en aquests convents també n'apareixen de documentades com les cavallerisses i el paller, situades a la planta baixa. La cuina era a la vora el refetor i havia de tenir l'espai i les divisions necessàries per encabir-hi el rebost, els fogons i els rentadors. En el cas dels agustins també es reservava, a la vora de l'església, una habitació destinada a l'enterrament dels religiosos que, al convent de Santa Mònica de Guissona havia de ser "*con los nichos necesarios, bóvedas y cornisa según pareciere al P. Prior; y lo mismo de ancho y de largo.*"¹⁰¹⁵ A la casa de la Missió dels paüls a Guissona s'especifica que als corredors del primer pis s'hi havia de fer una volta rebaixada de rajola, sobre la qual s'hi posarien "cantirs, garrafas y altres globos desgraciats y trencats o carbó y poca terra" per tal d'aplanar el paviment del pis superior. El terra calia enrajolar-lo i les parets emblanquinar-les amb guix. Finalment,

1011. BARRAQUER 1906, 154-157.

1012. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1745), fol. 38r-40r.

1013. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 4r-9r.

1014. Barraquer (1906, 154-57) descriu així aquesta escala: "En el ángulo SO. del claustro, entre éste y el presbiterio del templo, se halla una buena y suave escalera, provista de una hermosa cúpula con arcos radiados. La impresión que deja en el ánimo la totalidad de este edificio es la inmensa grandiosidad, proporción de partes, adorno hermanado con la sencillez, pero barroco."

1015. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 4r-9r.

de cornisa se n'acostumava a fer a les peces més destacables, com el refetor, la sagristia o la sala de rebre visites.¹⁰¹⁶

La presència arquitectònica de la Companyia de Jesús a la Segarra

La fundació dels col·legis jesuïtes a la Segarra té els orígens en sengles donacions testamentàries al segle XVII. En el testament de Francisca de Calders i de Merlés, esposa de Carles de Calders (comte de Montblanc) i senyora del castell i del lloc de Sant Guim de la Rabassa i dels llocs de Freixenet i Altadill, redactat el 14 de febrer de 1641 i publicat el 24 d'octubre de 1647, entre altres coses disposa que els pares de la Companyia de Jesús edificuin un col·legi en el lloc o terme de Sant Guim de la Rabassa o “en lo lloch derruït” de Vilallonga, prop de Sant Martí de Ssegueioles.¹⁰¹⁷ El lloc escollit fou la primera opció, el poble de Sant Guim de la Rabassa, on edificaren una residència amb una espaiosa església. El conjunt es construí gairebé adossat al castell, i després de l'expulsió dels jesuïtes encara fou reutilitzat en part, a finals del segle XVIII, com a escola de nens i habitatge del mestre. Francisca de Calders havia disposat, a més, que se li digués una missa cada divendres de l'any a l'església de Betlem de Barcelona i havia fundat un aniversari a l'església parroquial de Sant Guim amb una deïxa perpètua de 96 lliures per l'obra, il·luminació i ornaments de dita església.¹⁰¹⁸

Per la seva banda, l'any 1646, Francesc de Sant Martí i d'Ausiàs March també deixava a la Companyia de Jesús una petita capella amb una caseta al costat, a Cervera, que havia pertangut a l'orde del Cister, amb la intenció que hi fundessin un col·legi. El donant —que palesa el seu desig de ser enterrat a l'església del col·legi— conscient de la poca entitat de la donació, deixa les mans lliures al provincial per tal que en disposi de la manera que li sembli millor.¹⁰¹⁹

Finalment, el 15 de juny de 1697 el general de l'ordre acceptava afegir el futur col·legi de Sant Bernat als centres d'ensenyament de la Companyia. D'altra banda, Pau Aguilés, mort a Barcelona, havia deixat a l'orde un capital que produïa anualment una renda de 1.646 lliures,

1016. AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1741), fol. 4r-9r.

1017. AHCC: Fons Dalmases. C-07. Anteriorment, s'havia publicat la institució d'hereu a favor de la Companyia de Jesús.

1018. AHCC: Fons Dalmases. C-07. **Aquestes disposicions havien estat firmades** davant el notari Ballester de Calaf, els llibres del qual s'han perdut, i actuaren com a marmessors Carles de Calders, el bisbe de Vic, degà d'Igualada, i el rector de Freixenet i Sant Guim.

1019. BORRÀS 1990, 35-44.

7 sous i 4 diners per tal de sustentar els futurs residents del col·legi, a més de llegar 6.000 lliures per a construir-lo. S'especificava al testament que si amb aquests diners no n'hi havia prou, el provincial podia acumular els rèdits que produïssin fins que arribés el moment d'esmerçar-los.¹⁰²⁰

Fora de Cervera també tenim el llegat que deixà en testament Maria Farreras, vídua de Lluís de Camporrells, última baronesa de Vallferosa, perquè membres de la comunitat de jesuïtes de Betlem de Barcelona es dediquessin durant l'any a les missions rurals de Catalunya.¹⁰²¹ El lloc de Vallferosa, a l'extrem septentrional de la Segarra, va passar així a les mans dels jesuïtes que hi edificaren una gran església a la vora del castell consagrada l'any 1698. També dins la mateixa heretat bastiren un gran mas amb capella pròpia.¹⁰²²

—El col·legi de Sant Bernat de Cervera i la capella de la Mare de Déu de l'Incendi

Al memorial adreçat al general de l'orde per tal de demanar la fundació es recordava, a més, que la Companyia comptava amb una capella i unes casetes, la qual cosa facilitava l'empresa, ja que així no calia comprar gaires terrenys. D'altra banda, l'Ajuntament de Cervera també desitjava l'arribada dels jesuïtes i s'oferia a pagar-ne el sosteniment si acceptaven tenir cura de l'escola municipal. Un cop edificat el nou edifici de la Companyia, els cursos d'aquesta escola podrien impartir-se a les aules noves. Totes aquestes raons motivaren que el general de l'orde acceptés fer la fundació que fou signada el 15 de juny de 1697.

L'any 1698 es treballava en l'elaboració d'un plànol per al nou edifici que fou enviat a Roma per la seva aprovació. La següent notícia ja ens trasllada a l'any 1727, quan a l'*annua* o carta anual que s'enviava a Roma s'hi diu que s'havia col·locat la darrera pedra de la primera quarta part de l'edifici del col·legi, la més important, i els jesuïtes ja podien residir-hi.¹⁰²³

Antoni Borràs va localitzar a l'Arxiu de la Companyia de Jesús a Roma la descripció de la planta que fou enviada a Roma, on s'expliquen

1020. BORRÀS 1990, 35-44.

1021. COBERÓ 1982 (notes inèdites).

1022. Segons Coberó (1982, notes inèdites), Maria Ferreras de Camporrells morí el 28 de gener de 1688 i es troba enterrada a la capella del Santíssim Sagrament de la que avui és la parròquia de Betlem de Barcelona, on es conserva un quadre amb la imatge de la baronesa.

1023. Val a dir que l'edificació de l'església actual es començà un cop enllestida aquesta primera part de l'habitatge.

la distribució i les característiques del col·legi que encara s'havia de construir, així com els amidaments de cada una de les estances, que reproduïm íntegrament:¹⁰²⁴

Los quartos de medio día y oriente, tienen de ancho entre aposentos paredes y tránsitos seis canas y 6 palmos. En esta planta principal los aposentos tienen de ancho, sin las paredes, esto es de pared exclusive 3 canas y media. El transito assí mismo de pared a pared exclusive tiene de ancho dos canas. El tránsito de la Librería que divide las lunas tiene de ancho dos canas y seis palmos. La Librería tiene de largo seis canas y de ancho tres canas y 6 palmos; y lo mismo tendrán el refitorio y ropería, añadiendo en esta, y quitando en aquel lo que en este tendrán las paredes más de grueso y de disminución en aquella.

Essa planta es la principal del Colegio de Cervera y toda al pie llano y al nivel de la calle sin que para la habitación que expresa se aya de subir, ni baxar una grada. Pero se deven hazer otras dos, una superior y otra inferior a ésta (esto es del quarto alto y baxo, porque ésta es solo del de medio) a quienes corresponden las piezas y oficinas siguientes.

1º Sobre la portería estará la pieza de la Congregación.

2º La escalera principal dará comunicació al quarto baxo y alto.

3º Baxo, y sobre los aposentos del medio día y oriente que expresa ésta, avrá también aposentos, aunque no tan grandes ni con alcoba y estudio, excepto los dos que corresponden al que haze esquina al medio día y oriente.

4º El quarto de oriente tendrá quatro altos (aunque los demás no tendrán sinó tres) y el primer alto o pavimento servirá para cavallerizas y casa de mozos.

5º Baxo la cozinilla ha de estar la cocina y sobre la cozinilla, o soleador, o un aposento.

6º Baxo la Librería ha de estar el refitorio y baxo el refitorio la bodega; y sobre la Librería, la ropería.

7º Entre la Librería y la cocina ha de estar el de profundis.

8º Sobre el tránsito de los confesionarios ha de aver aposentos, a quienes se dará tránsito por sobre el aposento del portero y por sobre los confesionarios.

1024. ARSI: FG 1385, fasc. 3, doc. 2. Segons BORRÀS 1990, 35-44.

9º Las aulas se harán, o bien azia el espacio que quedará tras la sacristía o bien donde ya estaban ideadas, que es una baxo el aposento grande, que haze esquina al oriento y medio día, y otra, o tras dos baxo los aposentos de medio día, dándole quatro altos a la parte de dicho quarto que fuere menester para las aulas.

10º En cada una de las Lunas avrá su cisterna con comunicació de una a otra.

Si comparem aquesta descripció de l'edifici projectat amb el resultat definitiu, veurem com hi ha una notable discordança entre els dos edificis: el projectat i el construït. Ignorem, però, si aquesta primera planta s'hauria substituït per una altra de posterior més contemporània a la construcció material de l'edifici, més propera a la realització definitiva. Ja hem comentat en l'apartat sobre el patronatge dels edificis religiosos la importància del pare Pere Ferrussola en la iniciativa de bastir una nova església en el recentment estrenat col·legi de Sant Bernat de Cervera, tal i com ho escriu el pare Blas Larraz, superior del col·legi de Cervera aleshores:

La iglesia que usaba el colegio sobre ser poco decente, era vieja y ruinosa (...). Los sentimientos de religión, de que estaba penetrado el el P. Ferrussola, y el zelo que siempre arrebató sus aficiones (...) hicieron, que sus primeras miras, luego que entró en el gobierno, fuesen hacia la fábrica de un nuevo templo.¹⁰²⁵

Efectivament, la primitiva església que els havia estat llegada i que havia pertangut al Cister era insuficient i estava en mal estat; el principal problema, però, era el finançament: "*a esta mole de dificultades se añadió la mayor de todas, que era, hallarse el Colegio, exausto de dinero para tan grandes gastos.*" Ferrussola va començar per apujar els lloguers de les finques, després hi aplicà el sou de professor a la Universitat i les almoines que rebia.

L'any 1752 s'esdevingué la festa de col·locació de la primera pedra del temple presidida pel bisbe de Solsona, fra Josep de Mezquia. Entre els anys 1756 i 1761, documentem diversos pagaments per un seguit d'obres relacionades amb la construcció de la nova església, tot i que ignorem els operaris que hi treballaven.

Malgrat que l'entrada al col·legi s'efectuï des del carrer Major —l'any 1759 documentem que la casa situada a la vora de l'església, que tenia llogada Isidre Rius per 12 lliures, queda inhabitable "*por servir de entrada a la iglesia*"—,¹⁰²⁶ des d'aquest accés —que conserva

1025. BENÍTEZ 1990, 31.

1026. ACJ: Companyia antiga. Col·legi de Cervera.

el portal adovellat de l'edifici anterior— tan sols és visible la façana de l'església, mentre que el col·legi es desplega al peu de la muralla. És un edifici de planta quadrangular, amb quatre nivells d'obertures, amb un pati central i un altre de posterior que s'adapta al desnivell del terreny. Aquest desnivell propicia que des de l'entrada principal, situada al carrer Major, s'accedeixi directament a la quarta planta, és a dir, des del carrer Major ens trobem a la part més alta de l'edifici i les altres plantes es disposen en nivells inferiors, orientades cap a llevant, fins al peu de la muralla. Tot i que l'interior ha estat modificat, es conserven alguns espais com els corredors, algunes cel·les o el menjador, tots espais coberts amb sostre pla i embigat, a diferència de la majoria d'edificis conventuals que s'estaven construint en aquella època.

L'església és d'una sola nau amb capelles laterals que a l'exterior, sempre des de la part posterior de l'edifici, es converteixen en una teulada més baixa que la de la nau, enllaçant-hi per mitjà de dos contraforts. A la zona de la capçalera s'hi construeix una testera semicircular —com si es pretengués compensar la manca de perspectiva i les poques possibilitats de la façana del carrer Major— amb un òcul de ventilació a la zona de la teulada i amb dues finestres que es correspondrien amb les tribunes. És un cas insòlit de façana situada a la capçalera i que es perllonga fins a trobar el sol del pati interior, tres plantes més avall del nivell de l'església.

A l'interior, el temple s'ha cobert amb tres trams de volta de canó amb llunetes, el primer ocupat pel cor elevat, mentre que una gran petxina recobreix l'espai del presbiteri. A la nau hi ha tres tribunes per banda, dues de les quals es corresponen amb les dues capelles laterals que hi ha a cada cantó de la nau, mentre que la tercera és a l'indret del presbiteri, seguint l'eix de la porta de les sagristies situades a cada banda. Les tribunes s'obren per mitjà d'arcs de mig punt rebaixats i conserven les balconades originals, i les capelles laterals estan cobertes amb volta d'aresta, decorada a la part central amb plafons de guix amb motius emblemàtics de l'orde. Certes característiques d'aquest temple —avui convertit en auditori municipal— com els balcons de les tribunes, de planta ondulant, o la doble copinya de l'absis, fan pensar en les moltes semblances d'aquest espai amb l'església de l'hospital de Castellort, de cronologia semblant tot i ser un xic posterior. No sabem quins artífexs es van fer càrrec de l'obra de Sant Bernat, mentre que de l'església de l'hospital hi va haver un pagament efectuat l'any 1766 al mestre de cases Francesc Gaudier, pertanyent a una de les més actives nissagues de mestres d'obres certerins, que també podien haver intervingut en l'obra de l'església jesuítica.

Ferrussola també va tenir un especial interès perquè la capella de la Immaculada s'acabés aviat, d'aquesta manera podria funcionar com a capella independent alhora que s'integrava en un dels laterals de l'església. Cap al 1761, coincidint amb la publicació del patronatge de la Immaculada per a tots els dominis espanyols, s'inaugurava el culte a la capella que, més tard, va ser dedicada a la Mare de Déu de l'Incendi.¹⁰²⁷ Des de l'exterior només és visible des de la part posterior del col·legi, mentre que al carrer Major la tapen els habitatges. Des del darrere, doncs, aquesta capella és un gran espai quadrangular, cobert a doble vessant, centrat per una cúpula que a l'exterior es transforma en un cimbori octogonal, amb vuit finestrals separats per pilastres que marquen cada secció.

A l'interior, la capella és la primera del costat de l'Evangelí. Té poc més de disset metres de fondària per deu d'amplada; la planta és cruciforme, amb els braços horitzontals més curts i està centrada per una cúpula que a dins és el cimbori. Al paviment hi havia rajoles vidriades amb representació de lliris, de les quals en queda alguna resta.¹⁰²⁸ Pel currículum de l'acadèmic Ignasi Tomàs, fill de Cervera, sabem que havia participat en els treballs de decoració d'aquesta capella.¹⁰²⁹

A Cervera mateix hi ha una altra capella que podem relacionar amb la de la Immaculada: la de Sant Tomàs, al convent de Sant Domènec, bastit al cantó esquerre de la nau, de la qual sobresurt notablement per les seves dimensions i volum; és de planta central, quadrangular a l'exterior i poligonal a l'interior, coberta amb una cúpula que a l'exterior es converteix en un cimbori de vuit cares. A l'interior, els murs estan definits per grans fornícules, gairebé capelles, amb sengles altarets coronades amb una petxina a la part superior. L'altar principal, amb la imatge de sant Tomàs, estava situat a l'edicle de més profunditat i

1027. Es tracta d'una imatge enviada des de l'Argentina, on s'havia salvat d'un incendi a la comunitat de Salta. Ja de bell antuvi, el jesuïta Pere Ferrussola, gran promotor del culte a la Immaculada i màxim impulsor de les obres de l'església del col·legi, així com de la construcció d'aquesta capella, va destinar-la a albergar la nova miraculosa imatge procedent d'Amèrica. També li va fer construir un retaule a manera de sagrari-tabernacle, profusament decorat amb elements de rocalla; el marc el formen uns caps d'àngel i cintes o filacteris entre ramells de flors i elegants volutes que s'estenen a la base, i a la part superior, dins d'una petxina, com si fos un frontó, es veu representada en relleu l'escena bíblica de Moisès davant l'esbarzer incandescent; l'interior de la concavitat conté el peu o suport on es col·locà la imatge, a la qual li serveix de fons la representació en relleu de les Tres Persones de la Santíssima Trinitat a la part superior, un nimbe de raigs al mig, i a la zona inferior uns edificis en flames, en record de l'incendi succeït a Salta (RAZQUIN FABREGAT 1932, 27).

1028. RAZQUIN 1932, 27-30.

1029. BC: Junta de Comerç, CIV, 3, 32. Segons SERRA MASDÉU 2004, 422.

elevació, perpendicular a la nau i acabat amb una petxina a la part superior, sostinguda aparentment amb una cornisa motllurada que recorre a la mateixa alçada tot el perímetre de la capella.

L'any 1766, fra Llorenç Fontanet exposa a l'Ajuntament que al recinte del convent hi ha una torre mig ensorrada, immediata a la muralla que serveix de tanca al convent. Explica que la torre amenaça ruïna perquè el salobre dels fonaments està gastat. Si caigués podria afectar el sobreclaustrer del convent o "*en otra capilla grande se va construyendo a Santo Thomás*".¹⁰³⁰ Per aquesta raó demana el permís per enderrocar-la a costa del convent i sense tocar res de la muralla.¹⁰³¹ Tot just un any abans, el 1765, s'havia inaugurat el culte a la Mare de Déu de l'Incendi a la capella de la Immaculada, acabada d'estrenar, a l'església de la Companyia de Jesús. D'aquesta manera, no sembla desgavellat suposar que dominics i jesuïtes, ambdós amb càtedres a la universitat, pretenguessin "rivalitzar" també amb matèria constructiva, aixecant sengles capelles als seus patrons: els jesuïtes a la Immaculada, patrona de la universitat literària, i els dominics a sant Tomàs, patró de les càtedres de teologia que hi ostentaven.

L'any 1767 es produí l'expulsió dels jesuïtes¹⁰³² i el col·legi de Cervera fou transformat en Real Colegio de San Carlos, en honor al rei Carles III, destinat a allotjar estudiants universitaris.¹⁰³³

1030. Aquesta afirmació sobre el perill que la ruïna afecti la capella que s'està construint a Sant Tomàs, posa en dubte el fet que l'estructura de la capella, tal com la coneixem i ha perdurat fins avui dia correspongui íntegrament a la que, segons Dalmases (*Guia Històrica de Cervera*), s'acabà de construir l'any 1718. En tot cas, la nostra hipòtesi és que efectivament s'hagués construït una capella dedicada a sant Tomàs anteriorment, però que durant la segona meitat del segle s'hauria reformat i convertit en la gran capella sobressortint del temple.

1031. AHCC: Fons Municipal de Cervera. Llibre de consells (1764-1768).

1032. Mentre que els uns han vist la Companyia de Jesús com una espècie de "màfia" prepotent col·laboradora amb els dictats repressius de Felip V, uns altres han valorat la intervenció d'aquest orde com l'impulsor del renaixement de Catalunya durant la primera meitat del segle XVIII. D'una banda, al final del set-cents, ja començaven a prodigar-se les acusacions a l'orde de sant Ignasi. En un escrit, la ciutat de Lleida denunciava al Consejo de Castilla que la universitat: "Fue fundada por Felipe V debido al consejo que recibí de los jesuitas." En canvi, la historiografia més conservadora (Torràs i Bages, Razquin Fabregat, Casanovas i Miquel Batllori) atorga una influència remarcable de la Companyia de Jesús en el nou centre. Segons aquests autors, la influència jesuítica produiria la gran esplendor que aconseguí en la filosofia, la teologia i la història, que fou el punt de partença de la Renaixença. Amb altres paraules, el catalanisme del vuit-cents era deutor de Cervera i, doncs, de la tasca dels jesuïtes (PRATS 1993, 255-257).

1033. La creació de la universitat i la vida estudiantil comportaren la implantació de diversos col·legis majors, alguns procedents d'anteriors ciutats universitàries com Lleida, des d'on es traslladaren a Cervera el Col·legi de la Concepció i el de l'Assumpció, destacables per la seva llarga tradició al costat de l'Estudi General de Lleida.

—La residència de Sant Guim

El col·legi que els jesuïtes tenien a Sant Guim també fou embargat i es volia reconvertir en escola de minyons i habitatge del mestre. El col·legi s'estenia perpendicularment a l'església i estava adossat als murs del castell. El terreny per a la seva fundació fou una donació de la senyora del lloc, la baronessa Maria de Merlés i de Calders.¹⁰³⁴ Un cop expulsats els jesuïtes es procedí a fer una sèrie d'obres per tal d'adaptar almenys una part de l'edifici al seu nou ús d'escola i habitatge. El contracte de les obres especificuen les que s'han de fer a la cuina, entre altres: fer uns fogons de pedra amb cendrera, enllosar la llar de foc i col·locar l'aigüera que hi havia a l'antic lavatori. També havia d'obrir un nou portal per entrar al refetor que a partir de llavors serviria d'estudi, per la qual cosa també s'hi haurien de fer algunes obres d'adaptació.¹⁰³⁵

La façana de l'església del col·legi de Sant Guim està organitzada verticalment, amb el frontis a doble vessant, finestra quadrada en lloc de rosassa i pòrtic tripartit. Tot i això, no cal pensar necessàriament en una voluntat de cenyir-se a aquest model, sinó en l'adaptació a una determinada funció. L'església constituïa l'apèndix de la residència, que era l'edifici principal, i havia de ser un edifici auster dedicat a complir la seva funció. A més, la simplicitat de la façana la justifica l'estructura de l'interior del temple, molt sobri i sense capelles laterals, en cas d'existir de ben segur que haurien propiciat una façana més ampla. De fet, aquesta organització rigorosa en vertical s'oposa al sistema d'Il Vignola propugnat per la Companyia, de dos cossos horitzontals coronats amb un frontó.

Un cop expulsats els jesuïtes, també es va intentar trobar una utilitat a aquest edifici religiós. En un primer moment sembla que havien considerat que l'església del col·legi no servia per al poble, que ja en

També hi establí la seva residència el Col·legi de Poblet, també procedent de Lleida, per tal de facilitar els estudis universitaris als religiosos cistercencs. D'altra banda, també es fundaran nous col·legis, com el de la Santa Creu, per a estudiants pobres, fundat precisament pel jesuïta Pere Ferrussola, que també va haver de tancar les portes amb l'expulsió d'aquests religiosos (VENDRELL 1998, 83). Finalment, l'any 1785 va tenir lloc l'obertura solemne d'una escola gratuïta dedicada a l'educació de nenes, que fou anomenada Col·legi d'Educandes i que fou possible gràcies als béns que el mercader Antoni Martínez i la seva esposa llegaren per testament a l'Ajuntament per a aquest fi, tot i que sembla que en un principi la voluntat era la de fundar un convent de monges de l'orde de la Immaculada Concepció de Maria, però això no fou factible i desembocà finalment en la creació de les primeres escoles lliures femenines, que Josep Mora considera un signe inequívoc de la modernització del món social cerberí (MORA 1998).

1034. AHCC: Fons Dalmases. Jesuïtes. Sant Guim.

1035. AHCC: FN Cervera. Valentí Surís. Manual (1775), fol. 206r-209v.

tenia prou amb conservar la pròpia parròquia; en canvi, *“haviendolo posteriormente reflexionado con madurez”*, demanen que l'església del col·legi adopti les funcions de parròquia, atès que la parroquial de Sant Guim en aquells moments era massa petita i acusava el pas del temps. Així doncs, consideren que la del col·legi, *“aunque mucho más grande, a causa de ser casi nueva y fabricada con arte, buenos —materiales, que promete mucha duración”*.¹⁰³⁶

No tenim notícies sobre els artífexs de les esglésies i col·legis de Cervera i Sant Guim. Podem suposar que el disseny hauria anat a càrrec d'un tracista de l'orde, mentre que de la construcció se'n podien fer càrrec mestres d'obres locals, atesa l'efervescència de l'activitat constructiva en aquell temps a Cervera, a causa principalment de l'obra de la universitat —l'any 1760, quan al col·legi de Sant Bernat s'estava ultimant l'obra de l'església, trobem la següent anotació: *“por las bigas que se tomaron de los impressarios de la Universidad quando se fabricó el tránsito de las oficinas, cuyo importe eran 124 ll, pero cediendo dos de los seis impressarios sus partes por vía de limosna, se pagaron a los otros quatro 82 ll 13s 4d.”*¹⁰³⁷ De fet, el principal interès dels arquitectes jesuïtes era que els edificis s'adaptessin a les exigències funcionals de l'orde; sembla, doncs, que des de Roma es van cursar algunes instruccions i, fins i tot, plànols senzills per tal de preveure la distribució d'elements arquitectònics, però tal i com hem vist a la descripció de la planta enviada per al col·legi de Cervera, sempre es posa èmfasi en la distribució dels espais, però mai es parla dels alçats o de la decoració.

Finalment, ni el col·legi de Cervera ni el de Sant Guim s'adapten al tipus de façana més comú a les esglésies de la Companyia: l'esquema d'Il Vignola de dos cossos units per ràfec i testera amb frontó triangular. D'altra banda, la testera semicircular de la façana posterior de l'església ceriverina tampoc no constitueix un cas aïllat als temples de la Companyia, tal i com es posa de manifest a les façanes de l'església de Betlem, a Barcelona, i a la de la Cova de Sant Ignasi, a Manresa.

Els hospitals: des dels precedents siscentistes al nou concepte hospitalari

—Precedents: l'hospital de Pere Màrtir Colomé de Solsona

Parlem ara de l'arquitectura hospitalària, que si bé és escassa a les nostres comarques, mereix ser equiparada a la conventual. Però per

1036. AHCC: FN Cervera. Valentí Surís. *Manual* (1768), fol. 123v-125r.

1037. ACJ: Antiga Companyia. *Obres a Col·legis: Cervera*.

fer-ho tornem a referir-nos a Solsona, cap del nou bisbat, com a centre de gran vitalitat constructiva en aquells moments, quan apareixen seriosos indicis d'un canvi de sensibilitat que conduirà al progressiu abandonament de l'arquitectura gòtica.

El dia 11 de març de 1638 se signava el contracte per a la construcció de l'hospital de Pere Màrtir Colomé¹⁰³⁸ entre els administradors, cònsols i protectors de l'hospital i Claudi Casals, mestre de cases i ciutadà de Barcelona. L'obra, que es faria davant del portal de Santa Anna o de Llobera, havia de dur-se a terme en un termini de sis anys,¹⁰³⁹ segons la traça que el mateix Claudi Casals havia presentat. El preu estipulat fou de 4.180 lliures barceloneses.

Antoni Llorens havia suposat que aquest Claudi Casals era el mateix mestre que havia contractat, quinze anys abans, les obres a la catedral. El cas és que, tal i com hem vist anteriorment en el document descobert per Marià Carbonell respecte a la construcció de l'església parroquial de Calaf, el mestre responsable de les obres de la catedral de Solsona i de la parroquial calafina ja havia traspassat l'any 1631. Aquesta dada tanca la possibilitat que es tracti del mateix Claudi Casals que construeix l'hospital de Pere Màrtir Colomé a partir de l'any 1638. Sabem, d'altra banda, que hi ha un Claudi Casals que contracta l'edificació de la parroquial de Tremp el mateix any 1638, i que probablement era fill del mestre mort l'any 1631. I encara hi ha un tercer Claudi Casals, pertanyent a la mateixa nissaga, que reconstrueix la casa dels Infants Orfes de Barcelona cap a finals del segle XVII.¹⁰⁴⁰ Considerem, doncs, que el mestre Claudi Casals que basteix l'hospital de Pere Màrtir Colomé a partir de l'any 1638 és qui contracta, el mateix any, la construcció de la nova parroquial de Santa Maria de Tremp per 4.500 lliures. Així doncs, aquest seria fill del Claudi Casals que fa les obres a la catedral de Solsona i a la parroquial de Calaf, per la qual cosa l'hem anomenat Claudi Casals II.

1038. Pere Màrtir Colomé era un mercader solsoní que havia mort l'any 1588, deixant establerta en el testament la voluntat de fundar un hospital que portés el seu nom. Però nombroses desavinences entre els administradors i Cristòfor Puigredon —sense el consentiment del qual, com a àrbitre designat per Colomé, no es podia construir l'edifici—, juntament amb el neguit del Capítol catedralici davant l'establiment de la Pia Unió a l'església de l'hospital —el que suposava una dura competència quant a la fundació de misses i aniversaris— ajornaren cinquanta anys el compliment de la voluntat del fundador. Per a la història de la institució vegeu LLORENS 1986.

1039. Segons LLORENS 1986, vol. II, 112, el 5 de juliol de 1639 s'acorda una pròrroga de tres anys més sobre els sis estipulats i el compromís del mestre de reduir el preu en cas que l'obra no fos tan gran.

1040. ARRANZ 1991, 105-106.

Si un cop plantejat el problema de l'autoria ens centrem en l'edifici, és interessant destacar el fet que queda molt clar que la volta de l'església s'ha de construir “de rejola dobla ab llunetas, conforme estan trassades en la trassa”, la qual cosa representa l'abandonament, en aquest projecte, de la volta de creueria gòtica —que d'altra banda el mateix Casals II recupera a la parroquial de Tremp. Així doncs, el fet que un temple més important com el de Tremp es construeixi segons la tradició gòtica posa de manifest que la introducció a gran escala del classicisme arquitectònic no fou fàcil i que l'abandonament de l'arquitectura gòtica en temples de grans dimensions no es produí ben bé fins la segona meitat del segle XVII.¹⁰⁴¹ Les més aviat reduïdes dimensions de l'església de l'hospital, d'altra banda, afavoriren un major “atreuiment” a l'hora d'introduir la volta de canó —aquí feta de rajola— amb llunetes. El contracte també especifica que s'ha de fer un cor¹⁰⁴² i que s'ha d'emblanquinar l'església, fins i tot els arcs, amb guix de paleta.

Pel que fa a les estances de l'hospital, la preocupació per alguns aspectes referents a la salubritat, com el fet que els corredors i les estances estiguin il·luminats, que hi hagi sortida de fums a la cuina, o l'existència de canonades i clavegueres, ens apropa a una concepció més o menys moderna dels edificis hospitalaris que, en la seva versió més evolucionada, s'estructuraran al voltant d'un o més patis —com l'hospital de Castelltort de Cervera, construït un segle més tard— generalitzats per qüestió d'higiene i ventilació i d'acord amb una nova concepció de la medicina que determinarà una sèrie de canvis en els edificis hospitalaris.¹⁰⁴³

Precisament de l'hospital de Castelltort tenim un inventari de l'any 1638, un segle abans del seu trasllat i reconstrucció. Segons aquest inventari, les dependències que hi consten són: el celler, l'entrada, el dormidor de la infermeria, el dormidor de les dones i l'arxiu.¹⁰⁴⁴

A l'església de la comanda antoniana, annexa a l'hospital, sabem que s'hi feien obres a començaments del segle XVII. L'any 1650, amb motiu de fer la fossa per a un enterrament —a l'església de Sant Antoni es donava sepultura a alguns dels malalts que morien a l'hospital i

1041. L'església paradigmàtica del nou llenguatge a l'Urgell és l'església parroquial de Tàrraga, construïda pel tracista carmelità fra Josep de la Concepció.

1042. El cor elevat als peus de l'església constitueix un element característic de l'arquitectura religiosa de l'època del barroc a Catalunya que ja es posa de manifest en els últims temples gòtics.

1043. MORA 1997, 146.

1044. LLOBET 1990, 40-41.

també a alguns benefactors de la comanda i l'hospital— van trobar sepultat el Sant Crist romànic. Aquella troballa va donar molt renom a la casa antoniana i durant tota la segona meitat del sis-cents es fan obres de millora i ampliació de l'església, cada cop més concorreguda. En primer lloc es va fer una capella per a la imatge trobada i l'any 1684 es restaurà el campanar d'espadanya.¹⁰⁴⁵

D'altra banda, l'hospital annex cada vegada esdevenia més pobre i més petit, fins al punt que el mateix any 1684 es va veure desbordat a causa d'una epidèmia. La tardor d'aquell mateix any el rector presentà la iniciativa per traslladar l'hospital extramurs, a un hostal a la vora del camí de Cervera, i fins i tot oferí 1.000 lliures per les obres que hi calgués fer. La iniciativa, però, es va veure frustrada, bé per les reticències de l'amo de l'hostal, bé perquè s'havia decidit ampliar l'hospital integrant una caseta annexa situada entre aquest i l'església de Sant Antoni, i que s'havia posat en venda aquell mateix any.¹⁰⁴⁶

—L'hospital de Castelltort de Cervera i el nou concepte hospitalari

En general, la fortuna dels edificis hospitalaris ha estat tant o més convulsa que la dels arruïnats o transformats edificis conventuals, per la qual cosa comptem amb molt pocs exemples, el més important dels quals és l'hospital de Castelltort de Cervera que, si bé també té orígens medievals pel que fa a la seva fundació, fou reconstruït al segle XVIII.¹⁰⁴⁷

1045. PLANES I CLOSA 1994, 58.

1046. PLANES I CLOSA 1994, 58-59.

1047. Un mercader cerverí, anomenat Berenguer de Castelltort, redactà, l'any 1389, un testament en el qual disposava, entre altres coses, la fundació d'un hospital. El document precisava que aquest hospital havia de ser edificat a la casa que el mercader tenia al carrer Major de Cervera i calia dotar-lo de llits i llençols bons i adients. A més, es compraria un pati amb la finalitat que hi fos construïda una església o capella, la qual tindria dos beneficis, un sota l'advocació de la Santa Trinitat i l'altre de Sant Honorat. Aquest hospital cerverí restaria com a hereu universal del testador i tots els pobres que arribessin al dit establiment serien acollits i alimentats, i, en cas de necessitat, guarits. Si bé es procurà seguir fidelment les instruccions del fundador, els seus projectes hagueren de patir alguna modificació. Així, aviat es comprovà que la casa del carrer Major, designada per acollir l'hospital, no resultava adient per a aquest propòsit, circumstància que ocasionà el nomenament per part del Consell Municipal d'una comissió d'experts encarregada d'assessorar sobre el lloc on s'havia de construir l'hospital, atès que era "una cosa —diuen els documents— en què va molt a la vila i als seus habitants". Finalment, el lloc escollit per edificar de nova planta l'hospital i la capella foren uns terrenys del barri de Capcorral, els quals es trobaven situats entre la part posterior del call dels jueus i el mur de la vila. Tot i que calgué comprar diverses cases, horts i eres, l'obra devia ser modesta. Durant els primers anys del segle XVII, l'hospital de Castelltort es traslladà a l'antic monestir de Santa Clara, que es trobava desocupat. Sabem que l'any 1603 es feien obres a la casa de Santa Clara; el

Quan el 1718 es començà la construcció de la universitat, l'antic hospital que havia fundat Berenguer de Castellort hagué de traslladar-se, ja que ocupava part del solar destinat a l'edifici de la universitat. El primer trasllat fou provisional, a una casa que l'Ajuntament tenia a la plaça de Santa Anna, posteriorment es realitzà la construcció definitiva, l'any 1733, darrere la capella de Santa Anna aprofitant l'espai que hi havia entre les cases i la muralla.¹⁰⁴⁸

Els contractistes de l'obra foren Josep Reyt, mestre d'obres de Barcelona, i Josep Mestre, fuster de Cervera. L'autor del projecte va ser Francesc Soriano, director de l'obra de la universitat. El 1737, juntament amb Josep Biscarri van emetre un informe conjunt com a visuradors, segons el qual calia fer algunes correccions a l'obra: aixecar el nivell del primer pis, arreglar la paret de ponent i desfer els pilars del claustre que no s'ajustaven als plànols.¹⁰⁴⁹

Els comptes de 1752 indiquen les despeses efectuades: l'obra costava 10.078 lliures i el terreny 560. Aquest dispendi va impedir l'execució immediata de l'església, que no es va poder construir fins l'any 1764 gràcies a les donacions de Simó Grau d'Alinyar.¹⁰⁵⁰

Tal i com afirma Mora, el nou hospital es fa ressò de les característiques dels complexos hospitalaris propis d'època moderna,¹⁰⁵¹ estructurats al voltant d'un o més patis que es generalitzen per una qüestió d'higiene i ventilació i d'acord amb una nova concepció de la medicina que determinarà una sèrie de canvis en la concepció hospitalària.¹⁰⁵² L'hospital dissenyat per Soriano s'organitza al voltant d'un pati,¹⁰⁵³ com altres exemples de l'època, com el de Cardona, Tarragona o l'hospital dissenyat per Belidor (1739), estudiat per Mora com a referència.¹⁰⁵⁴ A part d'ésser un element compositiu, el pati es generalitza

mestre de cases Joan Ribera renovà la façana i es construí una escala de pedra i unes arcades. A més, l'escultor Claudi Perret, que durant uns anys havia treballat en el retaule de l'altar major de l'església de Santa Maria, gravà les armes de Berenguer de Castellort, com a fundador de l'antic hospital, en una pedra portada expressament de les pedreres del Talladell, que fou col·locada sobre el portal d'entrada a l'edifici (DURAN 2001, 227-231).

1048. DURAN 2001, 231.

1049. AHCC: Fons Dalmasas. Hospital de Castellort.

1050. AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés i Jordana. Manual (1766), fol. 168r-168v; LLOBET PORTELLA 1990, 197.

1051. Tot i que no podem obviar exemples anteriors com l'Hospital Real de Santiago de Compostela d'Enrique Egas (1455-1534) o l'Hospici de Milà de Filarete (1414-1470), en serien alguns exemples (MORA 1997).

1052. MORA 1997, 146-149. Esmenta Belidor com un dels grans teòrics higienistes que defineixen com han de ser aquests nous hospitals.

1053. Al segle XVII tenim l'exemple de la Casa de la Convalescència de Barcelona.

1054. També tenim algun exemple d'hospital de més d'un pati, com el de Girona.

definitivament als hospitals atesa la importància de l'aspecte higiènic, la ventilació i l'asolellament; de la mateixa manera, les grans sales, característiques dels hospitals baixmedievals, es compartimenten per tal d'evitar contagis entre els malalts. Belidor defineix l'hospital d'acord amb les peces necessàries i dóna un seguit d'indicacions com ara que "les sales es mesuraran segons el número de llits, comptant 4 peus d'ample per cada un, més la distància entre llits [...]. Quan passi un riu per la població, és important que l'hospital s'hi construeixi a la vora o que tingui una petita sèquia per tenir abundant aigua [...]. No farà cap mal ensenyar el projecte al cirurgià major, i així a comú acord, repassar que no falti res d'essencial".¹⁰⁵⁵

A l'hospital de Tàrraga, un edifici d'origen medieval, es faran nombroses obres d'adaptació durant el segle XVIII, les més importants de les quals es contracten l'any 1756 entre els administradors de l'hospital i Joan Cots, mestre de cases de Cervera.¹⁰⁵⁶ Aquest havia de construir una escala nova de pedra picada per pujar al segon pis, o construir una "necessària de deu palms en llarch y sinch de volada, ab uns permòdols de pedra que deuran ser del llarch y gruix se necessitia, la qual donarà al farreginal ab los forats disposaran los senyors administradors, y fer lo portal ab porta y farramenta per dita necessària" al pis de dalt, enrajolar els dos pisos, enguixar les cambres i fer una cuina nova amb "una ayguera de pedra picada y una canal de pedra per traurer la aygua al farreginal, y los fogons de pedra ab tres forats y sos ferros necessaris".¹⁰⁵⁷

ESTUDIS MONOGRÀFICS

La Universitat de Cervera i la seva influència

Procés constructiu: contractistes i subcontractistes

Quan parlem de la construcció de la Universitat de Cervera acostumem a referir-nos als enginyers que la van projectar i, en segon terme, als contractistes de l'obra, empresaris que pertanyien a l'elit barcelonina de mestres de cases i negociants. També sabem que subcontractaven part de les obres a empresaris més modestos, sovint mestres de cases de Cervera i comarca. Si volem arribar a aquest punt és per fer notar que durant l'edificació de la universitat es formaren a peu d'obra o bé hi treballaren aquells mestres de cases que posteriorment o de forma paral·lela acaparen l'activitat constructiva a la Segarra del segle XVIII, tant

1055. MORA 1997, 146.

1056. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer. Manual (1756), fol. 147r-150r.

1057. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer. Manual (1756), fol. 147r-150r.

pel que fa a l'arquitectura religiosa (construcció d'esglésies i convents i múltiples reformes) com a l'arquitectura civil (edificis de representació, cases particulars...).

Cervera havia obtingut el títol de ciutat l'any 1705 i quan es comença a construir la universitat ja comptava amb un notable gremi d'artesans que, sota el patronatge de sant Joan i sant Eloi, aglutinava oficis que anaven des dels mestres de cases fins als fusters o argenters. D'altra banda, l'edificació de la universitat genera un fenomen d'atracció de nombrosos artesans que arriben a Cervera des d'altres poblacions catalanes i que s'estableixen definitivament a la ciutat, esdevenint els fundadors d'autèntiques nissagues locals d'oficis relacionats amb la construcció.

Si fem un breu repàs a l'obra de l'edifici, veurem que la primera etapa (1719-1737)¹⁰⁵⁸ es correspon amb l'establiment a Cervera d'aquests mestres de cases forans atrets per l'inici de les obres de la gran acadèmia; les fases següents estaran marcades pels subcontractes que els grans empresaris barcelonins fan a favor dels mestres d'obres de Cervera i rodalies. La primera fase, però, té un interès especial perquè és l'etapa menys documentada de la construcció de la Universitat de Cervera i perquè representa l'establiment en aquesta ciutat d'aquests mestres d'obres que esdevenen els fundadors de reconegudes nissagues que participen activament en l'activitat constructiva de la Segarra i de la seva capital al llarg de tot el segle XVIII.

El dia 19 de desembre de l'any 1718 se celebra l'acte de col·locació de la primera pedra de la universitat. A partir d'aquí comencem a trobar contractes per feines concretes, sense que la totalitat de l'obra vagi a càrrec d'un contractista determinat. El primer document que hem localitzat data del mes d'octubre de 1720, quan Josep Molné, de Vilanova de Palafolls, i Francisco Solà, de Vilanova de Cubelles, signen un contracte per desboscassar i arrencar la pedra de les pedreres de Cervera i de la del Talladell per bastir la universitat. Segons el contracte (on s'especifica que l'obra havia estat sisenada diverses vegades, una de les quals pel mestre de cases de Biosca Josep Baiges), la pedra que arrencaran haurà de ser de les mides que ordenarà el mestre major de l'obra —en aquest cas Francisco Soriano que, en aquest contracte en el qual actua com a testimoni, firma com a mestre de cases de la ciutat de Girona.¹⁰⁵⁹

El dia 6 de gener de 1721 hi ha una nova oferta de Josep i Ermenter Bages, mestres de cases de Biosca, per sisenar el preu fet de

1058. Mantenim la divisió per etapes constructives establerta per MORA 1997.

1059. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1720), fol. 89r-90v.

Francisco Solà per arrencar i desboscassar tota la pedra de fil per a la construcció de la universitat. En aquest document els germans Bages apareixen amb el mestre de cases de la Llacuna Josep Borràs.¹⁰⁶⁰

1060. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita (1721): "donaren a preu fet la fabrica de arrencar y desboscassar la pedra de fil tota la que serà menester arrencar per la dita fàbrica així de las pedreras que vuy son obertas en lo terme de la dita ciutat com y també si serà menester de la del Talladell y així mateix lo traure la terra ques trobarà sobre la dita pedra a Josep Molné mestre de cases de la vila de Vilanova de Palafolls Bisbat de Gerona y a Francisco Solà també mestre de cases de la vila de Vilanova de Cubelles bisbat de Barcelona, donant los per quiscun palm lineal de la referida pedra a raó de un sou sinch diners y malla per toesa cúbica de excavació per descobrir dita pedra a vuit sous vuit diners y malla y per carretada del reble eixirà de dita pedra quatre diners havent de ser este bo y rebedor per fer paret y a obligació de descobrir la pedra ahont se vulle sie y ab los pactes en dit acte continguts atenent més avant y considerant Joseph Bages y Armenter Bages germans mestres de cases de la vila de Biosca bisbat de Solsona y Joseph Borràs també mestre de cases de la vila de la Llacuna Bisbat de Barcelona en la dita present ciutat habitant offeriren sisenar lo dit preu fet y després de haver donat la dita de la sisena part menos al encant públich, haver estat lliurat dit preu fet als dits germans Bages y Joseph Borràs a la dita sisena art menos, més avant considerant lo acte rebut en poder del nott. infraescrit als 20 dias del mes de novembre proppassat, haver estat requerits dits Molné y Solà si volian fadigar com a tenints la primera dita la dita sisena y haver respost a dita requisició se hauraven(¿) lo temps de la constitució per a respondrer y com este sia mes que passat y no hajan comparegut per fadigar (...) de la facultat y benefici de poder tornar al encant dit arrendament o preu fet en cas de sisenar-se de grat y en dits respectius noms ab los mateixos pactes en lo sobre calendat acte de continguts los quals son com se segueixen: Primo ab pacte que la pedra de fil que arrencaran haja de ser de las midas que ordenarà lo mestre major de la dita obra aixís per las faixas com per los sòculs, la qual tindrà de ser revisada per dit mestre major ans de carregar-la. = Item ab pacte que en cas los manobres hajan de menester un mestre per guiar-los en carregar la pedra los hajan de tenir. = Item ab pacte que sels donarà per cada palm lineal de la referida pedra a rahó de un sou dos diners y malla per toesa cúbica de excavació per descobrir dita pedra a set sous dos diners y malla y per carretada del reble eixirà de dita pedra a tres diners y malla tenint obligació de descobrir la pedra hont se vulle sie y que lo reble haja de ser bo y rebedor per a fer paret. = Item ab pacte que sels entregaran tres masses de pes, tres martells jueus, dotze parpals, trenta sis tascons, cent falques, quatre barrines, dues agulles y dos descarregadors, tot de ferro de conformitat que estigan bé per treballar y durant la obra correrà a cuidado tant de adobar dita farramenta com de fer-ne en cas los ne faltie de dits Bages y Borràs, tenint estos obligació a la fi de dita obra de donar compte de dits ferros tals quals aleshores se trobaran y en cas se paràs la obra y fins a tant se torne a continuar aquella entregant dita farramenta tal qual la entregaran corrie a cuidado de dita Universitat (...) y tornarlas a entregar de la mateixa conformitat quant se tornie a continuar dita obra. = Item ab pacte que lo que importarà la feina faran sels pagarà per semanas tota la feina se trobarà feta després de recujada y canada a la sobredita rahó y per quant dits germans Bages y Borràs no donin fermanses per la seguretat del present contracte que lo que importarà la primera semana no puguen demanar-ho ans bé quедie en custòdia a fi del compliment de dit contracte fins y a tant quels sisenassen dit preu fet o que cessàs dita obra lo espay de un any que en quals de dits casos sels haja de pagar en continent. = Item ab pacte que ara sia molta ho poca la pedra que quiscun dia se tindrà menester se treballie de dit preu fet per al obra la

El 23 d'abril de 1721 se signa un contracte per fer la paret a toeses lineals del recinte de la universitat fins a l'alçada d'una toesa.¹⁰⁶¹ Els mestres de cases que faran l'obra són els cerverins Josep Llobart i Jeroni Jalmet i el mestre de cases de Tarragona Gabriel Montseny.¹⁰⁶² L'11 d'octubre de 1722 Josep Borràs s'associa amb Josep Molner, de Vilanova de Palafolls, per contractar a preu fet l'arrencada de la pedra per a l'obra de la universitat;¹⁰⁶³ el dia 28 d'agost de 1724, però, després d'haver-ne sisenat el preu fet, la feina d'arrencar i desboscassar la pedra s'adjudiquen al mestre de cases de Biosca Ermenter Bages i a Josep Trilla i Agustí Carabassa, pagesos de Cervera.¹⁰⁶⁴

La documentació ens trasllada de cop a l'any 1727, quan la companyia formada pels empresaris barcelonins Torrents, mestre de cases, i Jaume Campins, fuster,¹⁰⁶⁵ contracten les obres de la universitat —tot i que Josep Mora fa esment d'un lligall, datat el 26 de desembre de 1726, on apareix el nom de Jaume Campins i companyia com el responsable de portar a terme la construcció.¹⁰⁶⁶ Els contractistes barcelonins, que acaparen la major part de l'obra al llarg del segle —Campins, Torrents, Subiràs, etc.— pertanyien a l'elit de mestres de cases que havien assolit un cert prestigi amb els anys, però que, com afirma Josep Mora, es regien

hagen de treballar tanta quanta los serà demanada per dit mestre major segons las disposicions donaran los diputats de dita obra. = Item ab pacte que correrà per compte de la Universitat lo gasto de la polvora serà menester per les barrinades com també lo fer adobar y fer tots los carretons seran necessaris. E ab los dits pactes (...).”

1061. La *toise* és una mesura francesa equivalent a 1,95 m. AHCC: FN Cervera. Josep Pomés i Mensa. Manual (1721), fol. 45r-48v: “Primo ab pacte que sels donarà alrededor de la obra de dita Universitat ho dins de aquella tots los materials com son la pedra, argamassa, pasteres, bayarts, bastidas, y en cas que la argamassa despues de haver-se amerada y mesclada una vegada per compte de la Universitat se aixugàs, tindran obligació los arrendataris de tornar-la a remenar, podent pendrer la aigua al pou de Sant Miquel i que tant la argamassa com la paret haja de estar be segons art y a coneguda del mestre major de dita obra. Item que la paret se ha de alzar sino una toesa y que a la cara de la part forana no pugan posar si no es pedra dolça dels pedassos ques pugan de la pedrera o altrament de la que sels portarà serca dita obra com dalt està dit y que dits arrendataris tingan de assentar tots los cantons de almoadilles y las pedras picadas que se hauran de menester en los endrets de ditas parets. Item ab pacte que vinga a càrrech de dits arrendataris de pagar 4 ll 4 s als not. infrascrit i 1 ll 6 s al corredor per los salaris del present acte y respectivament de encantar lo present arrendament. Item ab pacte que per quiscuna toesa lineal de dita paret sels donarà a una lliura setze sous moneda barcelonesa. Item ab pacte que lo que importarà la feina faran sels pagarà per semanas tota la ques trobarà feta després de revisada y canada(ç) a la sobredita rahó. Item ab pacte que a més del que importarà la feina faran los donarà dita Universitat per exaus(ç) per ells guanyats en la subastació de dita arrendament (...).”

1062. AHCC: Ambròs Copons Fita. Manual (1721), fol. 89r-92r.

1063. AHCC: Ambròs Copons Fita. Manual (1722), fol. 89r-90r.

1064. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1724), fol. 132r-134v.

1065. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1727), fol. 201v-202r.

1066. MORA 1997, 70.

per una estructura econòmica capitalista, ja que bona part d'aquestes famílies també dominaven el món dels negocis i el comerç, des del ram tèxtil fins als materials de construcció. Segons Mora: "Aquestes famílies eren fruit de l'esperit negociant, de la seva ambició per l'ascensió social i per la passió en acumular béns, cosa que els va portar a formar companyies entre ells i a fer-se fiadors mutus."¹⁰⁶⁷

L'any 1730 les obres es van haver de parar per problemes econòmics, freqüents al llarg de tota l'obra. Els mestres de cases Marc Gaudier i Francesc Oliva van redactar un informe sobre l'estat de l'obra, hi constava des dels utensilis i materials que havien lliurat els empresaris fins a les despeses.¹⁰⁶⁸ Precisament aquest informe serà motiu de controvèrsia set anys més tard, quan es reprendran les obres arrendades, de nou, a la companyia dels barcelonins Francesc Torrents i Josep Prats. Segons aquests i la comprovació que en fa el mestre Agustí Biscarri¹⁰⁶⁹ amb la intervenció del propi director de l'obra, Francesc Soriano, l'informe dels mestres Oliva i Gaudier sobre els materials i utensilis lliurats pels anteriors empresaris era erroni. A més, sembla que els antics empresaris es pensaven que tenien algun dret sobre la continuació de l'obra que havien hagut d'interrompre l'any 1730. Finalment, però, el conflicte es resol de forma amistosa —en el document s'insisteix molt en la "quietud" que desitja la junta de l'obra— amb el pagament per part dels anteriors empresaris de l'import que mancava satisfer i amb la seva renúncia a qualsevol pretensió.¹⁰⁷⁰

Un any més tard, aquests poderosos empresaris barcelonins es veuen sobtadament relegats de l'obra per la sisena que ofereix una companyia d'empresaris, menys important i gens documentada,¹⁰⁷¹ integrada pels mestres de cases Francisco Solà, de Vilanova de Cubelles; Francisco Oliva, de Creixell; Pau Estela, procedent de Vilabella,¹⁰⁷² Josep

1067. MORA 1997, 104.

1068. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita (1730), fol. 32v-35r.

1069. Mestre d'obres de Tàrraga, afincat a Lleida. A Cervera fa obres al convent de Sant Domènec i dirigeix, juntament amb Francesc Soriano, l'obra de l'hospital de Castellort. El seu fill Agustí esdevindrà un mestre de renom a la capital lleidatana, realitzant nombroses obres d'arquitectura civil a la ciutat.

1070. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1737), fol. 265r-271r.

1071. AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons Fita. Manual (1738), fol. 253r-256v.

1072. El mestre de cases Pau Estela era originari de Vilabella. És un dels mestres d'obres que arriba a Cervera amb motiu de la construcció de la universitat. Juntament amb Francisco Solà i Josep Borràs contracta la continuació de les obres de la universitat, que s'hagueren d'aturar l'any 1730. L'any 1732 contracta l'obra de la capella dels Dolors de Cervera, juntament amb els mestres d'obres Joan Cots i Josep Borràs. Els Estela s'afinen definitivament a Cervera i els veiem durant tot el segle XVIII formar part del gremi de mestres de cases. L'any 1776 Ambròs Estela, fill de Ramon Estela —que podem suposar fill de Pau— es casa amb Maria, filla d'un altre mestre de cases cerverí, Magí Vilar.

Morondó, de Torelló —la filla del qual es casarà amb un dels fills de Josep Borràs, Pau—; Domingo Thomàs, d'Argençola; Jaume Romeu, d'Igualada;¹⁰⁷³ Joan Combelles, de Biosca, i Josep Borràs, que apareix com a mestre de cases de la Pobla de Claramunt. En un segon terme, també se cita com a part de la companyia Sebastián Urquía, procedent del bisbat de Pamplona, i Miquel Bertran, de Cardona, així com els fusters de Cervera Fèlix Artigues i Joan Carreras. Aquest document té una importància especial pel fet que representa l'entrada en escena d'una sèrie de mestres forans que ben aviat s'establiran definitivament a Cervera, passant a engruixir la nòmina de mestres de cases autòctons.

Aquesta etapa coincideix amb la segona fase de les obres a la universitat (1737-1745), marcada especialment per les polèmiques i el plet¹⁰⁷⁴ amb el fins llavors director de l'obra i autor del segon projecte, l'arquitecte i enginyer Francesc Soriano, que conclouran amb l'execució d'un nou projecte a càrrec de l'enginyer Miguel Marín.¹⁰⁷⁵

Durant aquesta època s'inicia la que Josep Mora identifica com a tercera etapa constructiva de la universitat (1751-1770), precisament aleshores és el moment àlgid de la subcontractació i quan la nòmina de mestres d'obres certerins i de la comarca és més nombrosa. Aquesta tercera fase està marcada per l'execució del tercer i definitiu projecte de l'edifici universitari, realitzat per Miguel Marín i que suposà l'enderrocament d'algunes parts que havien estat construïdes sota les directrius del projecte de Francisco Soriano. Així doncs, l'any 1751 l'empresari barceloní Esteve Subiràs subcontracta la continuació de l'obra de la universitat a Magí Borràs¹⁰⁷⁶ —que li havia fet de fiador anteriorment—, el fill d'aquell Josep Borràs que, procedent de la població de la Llacuna, s'havia instal·lat a Cervera atret per les obres de la gran acadèmia.¹⁰⁷⁷

1073. L'any 1734 trobem Jaume Romeu fent obres en cases particulars de la ciutat. L'any 1767 trobem un inventari de Joan Romeu, que ja apareix com a mestre de cases de Cervera, entre les pertinences del qual trobem: "un remenador de calç, item una maseta, item quatre pasteretas de amassar guix." Finalment, l'any 1776 apareix documentat un tal Francesc Romeu que, juntament amb altres mestres de cases certerins, participa en la construcció del cor de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, dissenyat per l'escultor manresà Jaume Padró.

1074. El plet començà l'any 1745 amb un informe negatiu sobre l'execució de l'obra —els diversos punts de l'acusació anaven des de les voltes massa baixes fins al perill que algunes estructures suposaven per a la solidesa de l'obra, com els pinacles que havien de culminar les torres.

1075. Enginyer militar. Va realitzar diverses obres hidràuliques i va intervenir en el projecte d'ampliació i millora del port de Barcelona. Els anys 1748 i 1749 s'encarregà de la direcció de les obres de les places fortes del Principat (ARRANZ 1991).

1076. AHCC: FN Guissona. Pau Ponces (1751), fol. 122v-125r.

1077. Vegeu la nòmina de mestres de cases a l'apartat "Mestres de cases i arquitectes documentats a la Segarra i l'Urgell".

D'altra banda, sabem que durant l'estiu de 1751, Pau Borràs, juntament amb Francesc Romeu i Josep Reyt, és l'encarregat de realitzar l'obra d'enderroc de les parts basades en el projecte de Soriano i que no estaven contemplades al nou.¹⁰⁷⁸

Josep Mora fa esment de l'informe que es va dur a terme abans de reprendre l'obra.¹⁰⁷⁹ Es tractava d'un estudi sobre l'estat de l'edifici en aquell moment i s'esmentaven tots els operaris que hi treballaven, entre els quals hi ha els mestres de cases Josep Reyt, Francesc Romeu, Francesc Thomàs, Magí Vilar, Tomàs Vilar, Francesc Camps, Joan Cots, Pau Gaudier i Jaume Borbonet i els fusters Joan Carreras, Antoni Grioles, Tomàs Gaudier, Francesc Carreras, Jaume Domènech i Simó Anglarill.¹⁰⁸⁰ Val a dir que en aquesta etapa la consolidació de les obres a la Universitat i del nou projecte afavoreix l'efecte invers que havíem observat al començament. En aquest moment, els mestres d'obres forans ja estan perfectament establerts a Cervera i la seva experiència a l'obra de la universitat els permet contractar altres obres a la mateixa ciutat, comarca o poblacions veïnes. Així doncs, Domènec Tomàs i Francesc Camps contracten la parroquial de Sarral l'any 1750¹⁰⁸¹ i Joan Cots les obres de l'hospital de Tàrraga.¹⁰⁸² Els Vilar, Romeu o Borbonet acaparen gran part de les obres civils que es fan a Cervera i els Gaudier bona part de l'arquitectura religiosa de la ciutat, així com la futura ampliació de la Paeria, dissenyada per Jaume Padró.¹⁰⁸³

L'any 1757 Magí Borràs, subcontractista de l'obra, apareix als documents com a "*arquitecto mayor del Rey y de este principado de Cataluña y de la nueva plaza de guerra de sant Fernando de la villa de Figueras...*", suposem que a causa d'aquest càrrec i de les seves obligacions a Figueres decideix cedir als mestres Josep Burria, Fèlix Borràs, Miquel Batiste¹⁰⁸⁴ i Ramon Biosca l'obra de la universitat que havia subcontractat.¹⁰⁸⁵

1078. MORA 1997, 95.

1079. MORA 1997, 87-90.

1080. En aquesta relació també es mencionen els ferrers Bartomeu Reyt i Francesc Farran i els teulers Manuel Graells i Antoni Joan Comorera, juntament amb altres oficis com cirurgià, sastre, bidell o jornalero.

1081. AHT: FN Sarral. Bernat Generes (1750). També a FUGUET 1981, 117-160.

1082. AHCC: FN Tàrraga. Antoni Renyer. Manual (1756), fol. 147r-150r.

1083. DURAN 2001, 482.

1084. Dibuxant i tracista de Lleida. Fou durant molt de temps el dibuxant oficial de la Paeria de Lleida. Va dissenyar l'església parroquial d'Alcoletge. L'any 1788 va fer els plànols de la nova església parroquial d'Altet, que van ser rebutjats per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que els va encarregar de nou a l'arquitecte barceloní Simó Ferrer.

1085. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1757), fol. 64r-68r.

El 28 de maig de 1757 els mestres de cases esmentats signen un document segons el qual accepten la cessió de Magí Borràs i prometen complir els pactes acordats.

No sabem que va succeir amb aquesta cessió i amb la companyia, el cas és que el dia 6 de juny del mateix 1757 —és a dir, uns deu dies després de la cessió de Magí Borràs a la companyia formada per Burria i el seu germà Fèlix— trobem un altre subcontracte en el qual l'empresari Esteve Subiràs transfereix la continuació de l'obra de la Universitat als mestres de cases Josep Reyt i Jaume Borbonet.¹⁰⁸⁶ D'altra banda, en un altre document datat el 1758 es ratifica la transferència que Esteve Subiràs, negociant de Barcelona (en nom seu i de la companyia), féu a favor de Josep Reit i Jaume Borbonet, com a principals, i Francesc Romeu, Tomàs Gaudier, Pau Gaudier, Francesc Orovitg, Francesc Gaudier, mestres de cases de Cervera; Bartomeu Reyt, ferrer; Anton Grioles i Josep Balcells menor, fusters de Cervera, i Josep Pomés,¹⁰⁸⁷ mestre de cases de Granyena, com a fermances, amb relació a la continuació de l'obra fins a acabar-la.¹⁰⁸⁸ Entre els mestres de cases esmentats trobem Francesc Romeu, descendent del mestre de cases igualadí Jaume Romeu, que formava part dels contractistes de l'obra de 1728, i alguns membres de la família Gaudier que arriben a Cervera aproximadament durant la segona dècada del segle —possiblement una mica abans del decret d'erecció de la universitat— també procedents d'Igualada, tot i el seu inequívoc cognom d'origen francès.

El 1765 de les obres encara se n'encarrega la companyia encapçalada per Josep Reit, Pau Gaudier i Jaume Borbonet, que apareixen documentats com a “comissionats per los onse que formen la companyia”,¹⁰⁸⁹ fins l'any 1770 en què són cessats de la seva contracta. Aquest mateix any i per aquest motiu, el mestre d'obres Magí Vilar, per part dels empresaris, i Francesc Romeu, per part de la Junta d'Obres de la Universitat, són nomenats per tal de valorar tots els utensilis i materials que els empresaris tenien tant a peu d'obra de la universitat com en una peça de terra anomenada la Font de la Pedrera, situada a la vora de la pedrera propietat del pagès Jaume Trilla.¹⁰⁹⁰ A partir de l'any 1770,

1086. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1757), fol. 83r-92r.

1087. No s'especifica si es tracta de Josep Pomés i Coca o bé del seu fill, Josep Pomés i Talavera. El primer era originari de la vila de Carme, prop d'Igualada, però es casa amb Teresa Talavera, de Granyena, pertanyent a una família de mestres de cases. El pare contracta l'obra de l'església parroquial de Carme i pare i fill contracten les obres de les esglésies de les Piles de Gaià i Altet. També sabem que un tal mestre Pomés és l'autor del projecte de l'església parroquial de Barberà de la Conca.

1088. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1758), fol. 27r-32v.

1089. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1765), fol. 149r-152r.

1090. AHCC: Fons Municipal. Actes 1770-1778 (19 de desembre de 1770).

doncs, comença la quarta i última fase de la construcció (1770-1804) que coincideix amb els treballs de l'escultor manresà Jaume Padró, el quals conferiran una empremta i personalitat definitives a l'edifici.

Aquesta quarta fase es caracteritza per la contractació directa dels diferents artífexs que treballaven a l'obra, prescindint de l'enginyer director de l'obra i dels grans assentistes que subcontractaven les obres a un preu més baix. En una carta de la Cámara de Gobierno s'autoritza que:

lo restante de las obras se haya de construir por administración y dirección de la misma junta, (así) se ahorrarán cuantiosos caudales no solo por razón de muchas ganancias que han hecho los asentistas, sino también con motivo de los crecidos salarios del ingeniero y sobrestante, que en este caso podría reducirse a una módica gratificación señalada a algunos de los hábiles arquitectos de esta ciudad que dirigiere la obra.¹⁰⁹¹

Aquest nou sistema serà el causant de l'heterogeneïtat que s'observa en alguns elements projectats i executats més lliurement pels diversos artífexs que treballen a l'obra, com és el cas de les portades de la biblioteca i de la capella: la primera d'un barroc contingut de línies classicistes, i la segona, de clara influència rococó, reproduïx el perfil de la testera de la façana principal.

L'obra s'havia començat l'any 1718 i es va acabar definitivament el 1804, encara que des de 1740 ja s'hi van començar a impartir les classes tan bon punt es van enllestir els baixos —mentrestant hi havia aules provisionals al convent dels mínims. El 1789 s'inaugura la capella i els comptes es tanquen el 1804, en un moment en què ja començava a patir l'època de decadència.¹⁰⁹²

Descripció i evolució compositiva segons els projectes dels enginyers militars

Almenys foren quatre els enginyers militars que intervingueren de forma directa en la realització del projecte: els dos primers d'origen francobelga, François de Montaigu i Alexandre de Retz, van concebre un edifici ordenat al voltant de dos patis quadrats i un tercer de rectangular amb galeria porticada contínua. El mòdul de la planta es deu als trams de volta d'aresta que es repeteixen de forma seriada a tot l'edifici. La diferència principal amb el resultat final és que al

1091. MORA 1997, 98.

1092. MORA 1997, 104.

primer projecte la façana principal exterior constava d'un sol pis, que es duplicava en els altres.

El segon projecte fou realitzat l'any 1729 per Francisco Soriano, membre d'una nissaga de mestres d'obres.¹⁰⁹³ Manuel Arranz ens el presenta solament com a arquitecte,¹⁰⁹⁴ tot i que a l'Archivo General de Simancas hi ha la seva sol·licitud per accedir a l'examen de comisari d'artilleria l'any 1745.¹⁰⁹⁵ Abans de realitzar el projecte, Soriano ja apareix a la documentació com a director de l'obra de la universitat, almenys des de 1720, per la qual cosa la seva presència a Cervera és la més dilatada i la que deixa una empremta constructiva més gran, ja que també són seus els projectes del nou hospital de Castelltort, la reforma del convent dels mínims de Sant Francesc de Paula i la capella de la Verge dels Dolors a l'església parroquial. El seu projecte per a la universitat presenta un joc de volums més arriscat, afegeix un pis a la façana principal, golfes amb finestres de ventilació i un espai més jeràrquic a la capella, amb l'afegit de la cúpula i un major nombre de pilars que contribueixen a emfasitzar la nau central, la més alta i ampla. Una altra incorporació de Soriano són les torres intermèdies que dissenya entre les angulars de l'edifici i tot al llarg de la façana per tal de compensar el sobtat canvi d'alçada.

El periple de Francisco Soriano per Cervera finalitza amb un plet interposat per la Junta d'Obres de la Universitat, atès que considerava que s'havia modificat excessivament el projecte inicial, al mateix temps que trobava desproporcionats altres aspectes de l'obra que amenaçaven fins i tot la solidesa del conjunt, com és el cas de l'excessiva alçada dels pinacles que havien de coronar les torres angulars. El plet conclou amb la demolició de les parts considerades incorrectes i la realització d'un nou projecte per part de Miquel Marín —enginyer director d'obres del Principat i format a l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona— l'any 1750, que constitueix el disseny definitiu de l'edifici. El conjunt de la Universitat de Cervera presenta influències de diverses tipologies que van des del palau, el convent —la influència de l'Escorial—, la caserna militar o l'hospital, amb un mòdul format pels arcs i les voltes d'aresta. La zona més noble és la part central, entre els dos patis posteriors, on hi ha ubicades la capella i la biblioteca, ambdós espais de major envergadura que la resta de dependències de l'edifici.

1093. El seu pare, Bartomeu Soriano, dirigeix l'obra inacabada de la catedral de Girona l'any 1691 i construeix, juntament amb el seu fill Josep, el campanar de l'església de Vilanova de Cubelles, mentre l'altre germà, Agustí, s'especialitza en obres hidràuliques.

1094. ARRANZ 1991.

1095. MORA 1997, 112.

On millor s'observa el canvi estilístic, que oscil·la entre el barroc i l'academicisme, és en les tres façanes o frontispicis de la universitat: la façana principal, la contrafaçana i la façana que presideix el pati interior. La façana principal hauria estat construïda, segons Martinell, entre 1726 i 1740: té una testera mixtilínia on es combinen corbes i contracorbes, juntament amb motius d'influència rococó. Aquesta façana és el resultat evolutiu dels diferents projectes de la universitat. Així, la primera façana projectada per Montaigu l'any 1718 era d'un sol cos, amb portada d'arc de mig punt flanquejada per dues columnes toscanes a banda i banda i un entaulament amb arquitrav i fris dòric, coronat amb una cornisa i cimaci; el projecte de Francesc Soriano integra totalment l'anterior, inserint-lo en una façana més monumental, amb un cos superior i testera semicircular. De la portada, però, canvia les bases de les columnes, amb una major alçada i amb una forma bulbosa, que és com finalment es va realitzar.

El resultat final de la façana, que ja devia estar construïda l'any 1751, quan Miquel Marín fa el nou projecte, complica el semicercle de la testera cap a una estètica rococó, deutora d'exemples alemanys, com l'església del monestir de Zwiefalten de Fischer (1733), que presenta la mateixa testera. Els orígens d'aquest tipus de coronament ens porten també a Itàlia, on és utilitzat —i qui sap si per primera vegada— per Guarino Guarini al palau Carignano de Torí, reproduït també a les làmines de l'*Architettura Civile* (publicada el 1737 per B. Vittoni) i que serà reprès pels grans retaulistes catalans del segle XVIII, com els Morató o Pere Costa.¹⁰⁹⁶ Sembla, doncs, que aquest coronament fou acceptat per la junta d'obres i no va rebre cap tipus de crítica.¹⁰⁹⁷ Precisament, el fet que el mateix perfil també sigui reproduït per l'escultor Pere Costa a la que havia de ser la portada del cor de la parroquial de Tàrrrega —que avui és la porta principal d'accés a l'església— ens fa pensar que no és descartable que aquest escultor sigui l'autor del perfil de la façana, atès que Pere Costa vivia en aquells moments a Cervera, on dissenya un túmul en honor a Felip V (1746) per a la universitat i des d'on realitza diverses obres escultòriques —retaula major del santuari de Sant Ramon de Portell, retaula major de Santa Coloma de Queralt...—, per la qual cosa no seria estrany que hagués intervingut de forma més activa a l'obra de la universitat. A més, el fet de comprovar que va fixar la seva residència a Cervera durant un temps considerable —en els contractes del retaule de la capella dels Dolors de Tàrrrega o al del retaule de Sant Ramon se l'identifica com a “en Cervera habitant”— ens

1096. NORBERG-SCHULZ 1973, 141.

1097. Els dibuixos del projecte de Miquel Marín, de l'any 1751, només contemplen la redefinició de les façanes i els espais interiors.

pot fer pensar que la seva activitat a la ciutat era força important, i una participació més activa de la que ens han llegat els documents a l'obra de la Universitat ho justificaria plenament.

En canvi, les dues façanes interiors ja responen a un concepte diferent: la contrafaçana, que apareix amb l'addició del segon cos, exhibeix una austeritat formal que la integra fàcilment a la resta de l'edifici, destaca únicament la testera semicircular, el model més immediat de la qual el constitueix la façana de la capella de la Ciutadella de Barcelona, construïda cap a 1727 per Alexandre de Rez. D'altra banda, la façana que presideix el pati, construïda cap a 1751, pot considerar-se academicista. Està formada per dos cossos horitzontals, amb tres obertures cadascun, amb pilastres jòniques estriades i el cos principal coronat amb un frontó clàssic. Així mateix, la composició d'aquest frontó central amb un campanar per banda la trobem a les obres de Juan de Herrera —a l'Escorial, al projecte de la façana de la catedral de Valladolid (1585)— o en exemples posteriors i forans —façana del palau-monestir de Mafra, per J. F. Ludwig (1717).¹⁰⁹⁸ El cas de la Universitat de façana emmarcada per dues torres és l'únic exemple que trobem a la Segarra i l'Urgell, més tard s'adoptarà a la catedral de Lleida (començada l'any 1760) i en alguna de les esglésies dels voltants, com la d'Aitona o Torres de Segre, on finalment només s'arribarà a construir un sol campanar.¹⁰⁹⁹

En definitiva, la Universitat de Cervera és un edifici més conegut a nivell popular pel fet històric que no pas per la seva arquitectura, començada per enginyers francobelgues i continuada pels primers enginyers formats a l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona. També constitueix, com asseguren Montaner i Mora,¹¹⁰⁰ una obra pionera en les noves estructures del treball i les relacions laborals entre enginyers, arquitectes, contractistes i mestres d'obres. És un edifici en el qual conflueixen diferents tipologies —vastament estudiades per Mora,¹¹⁰¹ qui proposa la Maison du Roi de Rochefort (1667), obra de François Blondel, com el precedent més directe de la universitat —i que es construeix d'acord amb l'adaptació a diferents utilitats —la plurifuncionalitat de l'edifici és un dels objectius, com s'aprecia a la capella i

1098. Citats per MORA 1997, 168-169.

1099. L'any 1785 el Marquès de Ureña publica *Reflexiones sobre arquitectura, ornato y música del templo contra los procedimientos arbitrarios sin consulta de la escritura Santa, de la disciplina rigurosa y de la crítica facultativa*, on justifica la introducció de dos campanars en lloc d'un; volia substituir la pesada campana pel lleuger campanòleg i el campanar alt i massís per dos de lleugers i més baixos, amb la qual cosa s'aconseguiria una composició més acurada i una construcció més econòmica (MORA 1997, 202-203).

1100. MONTANER; MORA 1985, 140.

1101. MORA 1997, 133-180.

al paranimf. De la mateixa manera, doncs, que la universitat presenta un cúmul d'influències, un cop construïda es convertirà en un referent important a l'hora de realitzar noves obres a la zona que estudiem, tant de caràcter públic com privat.

La capella: espai laic i espai de culte religiós dins una obra cabdal de l'arquitectura civil

En el primer projecte de Francesc Montaigu de 1718 ja hi apareix la capella. El llarg procés d'execució de l'obra va fer que el disseny variés en les diferents intervencions dels enginyers. Els periòdics estudis que van realitzar d'aquesta zona de la universitat es deuen a la importància d'aquest espai. És l'indret més ben situat del recinte, és el que té més càrrega simbòlica, monumental i ornamental, dedicada a la Immaculada Concepció, la seva patrona.

La intervenció a la capella abraça des de l'escala d'accés, que en cada disseny es retoca, fins a la concepció de l'espai interior. Al primer projecte la idea de l'espai és homogènia, amb tres naus de la mateixa alçada i gairebé amplada. Per contra, al segon, de Soriano, la nau central té més amplada i alçada respecte a les laterals i hi introdueix la cúpula. El tercer projecte, obra de Marín, retorna a un espai més uniforme, amb menys columnes per tal d'aconseguir-ne un de més unitari —a la consecució del qual contribueix la cornisa, que ressegueix tant els murs laterals com els pilars centrals, defugint l'alineació de plans. La principal modificació del projecte de Marín respecte a la capella és la seva transformació en una planta de saló, amb tres naus de la mateixa alçada i il·luminada a través dels finestrals dels murs laterals —l'existència d'una cúpula no estava prevista en principi. La planta d'aquest espai, entre civil i religiós, el relaciona amb d'altres de característiques similars, com l'església o saló de Sant Jordi del Palau de la Generalitat, a Barcelona. La il·luminació s'obté amb la profusió de grans finestrals laterals i amb la llum procedent de la cúpula, matisada amb les gelosies que actuen com a filtre de la llum procedent de dues úniques claraboies, perfectament dissimulades en els dos vessants de la teulada. A la capella de la Ciutadella, la il·luminació lateral s'aconsegueix amb els contraforts interiors i les capelletes donen a l'espai unitari una bona riquesa visual. El mateix tipus de cúpula que combina les obertures ovalades i les geomètriques amb gelosies es reproduïx en alguns temples de la zona a partir de l'última dècada del segle XVIII. L'estructura que suporta la coberta de la capella és formada per una encavallada al tram central de cinc barres, dos d'interiors en forma de "v", les quals es perllonguen en forma d'aspa i es lliguen amb una barra horitzontal més baixa que està a la mateixa alçada que la

barra horitzontal dels trams laterals per tal d'aconseguir les voltes de la mateixa alçada.¹¹⁰²

Finalment, la porta d'entrada, acabada l'any 1777, destaca per la profusió ornamental i pel perfil superior, que reproduïx el de la testera de la façana principal. Conté un medalló ovalat amb la imatge de la Immaculada.

Del procés constructiu de la capella en tenim poques notícies. La qüestió núm. 32 de l'interrogatori de l'any 1754 fa referència a "*si las pilastras, arcos y garras o mampostería, vulgo carcañol, que hay entre arco y arco del teatro de dicha universidad, se fabricaron antes del asiento de los referidos Prats y Torrents, hasta la faja y unión completa de dichos arcos*".¹¹⁰³ El mestre de cases Francesc Romeu ratifica que les pilastres del teatre o capella foren fabricades abans de la contracta de Prats i Torrents, almenys fins a la línia d'impоста, mentre que allò que mancava dels arcs i de la maçoneria fins a la faixa i unió completa d'aquests arcs es va fer i fabricar quan Prats i Torrents foren els proveïdors.¹¹⁰⁴

—L'obra de Jaume Padró

Quan el 1762 s'inaugurà la Universitat de Cervera, l'edifici tenia l'actual estructura, però no estava acabat; en aquesta data només hi havia la possibilitat que els alumnes comencessin els estudis al recinte. Si tenim en compte que la seva grandària era la resposta a la voluntat d'allotjar tota la població universitària de Catalunya, s'entén la inquietud del claustre universitari que trobava l'edifici massa auster. D'aquesta manera començarà l'últim període constructiu de la universitat, caracteritzat per la intervenció de l'escultor manresà Jaume Padró, l'obra del qual, tal com va fer Josep Flaugier a la capella de la Ciutadella, fou decisiva per atorgar el toc de sumptuositat que li mancava a la sòbria arquitectura dels enginyers, identificable en part per la utilització d'elements seriatos i repetitius. Quan l'any 1777 Jaume Padró va rebre l'encàrrec de la Junta d'Obres de la Universitat, primer per esculpir el frontó de la façana interior —que al projecte de Miquel Marín no s'acabava de definir—¹¹⁰⁵ i, després, per realitzar el retaule

1102. MORA 1997, 185.

1103. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Qüestionari de l'any 1754.

1104. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Qüestionari de 1754.

1105. La proposta realitzada per Padró té una gran claredat conceptual i compositiva, representant la saviesa com a figura femenina que es dirigeix a un temple clàssic —de la ciència—, portant amb ella la flama del coneixement. La segueixen cinc personatges que representen les diferents edats de la vida. Una inscripció resa: "*Sapientia aedificavit sibi domum*." Aquesta imatge presideix el pati a partir del qual els alumnes havien d'anar cap a les aules, situades al voltant, dirigint-se al·legòricament al temple de la saviesa, a partir de la visió del frontó.

de la capella, era a Cervera per treballar al cor i al nou pòrtic de la parroquial de Santa Maria.¹¹⁰⁶

Duran i Sanpere compara la importància de l'obra de Jaume Padró a la Cervera del segle XVIII amb la que havien tingut l'escultor Jordi de Déu al segle XIV, els Alegret com a pintors al segle XVI i Francesc Puig com a escultor i arquitecte durant el segle XVII. Certament, a la Universitat de Cervera, el seu paper anirà més enllà del d'un simple escultor que contracta elements puntuals d'una gran obra arquitectònica. Jaume Padró és la personalitat més destacada de l'última fase constructiva de la universitat, la seva escultura esdevindrà un complement ideal per a l'austera arquitectura dels enginyers militars i, a més, assumirà el càrrec de director de l'obra. La seva obra més destacada és el retaule i la cúpula de la capella i paranimf, el primer dedicat a la Immaculada Concepció, el simbolisme de la qual presidia diferents àmbits i aspectes de la universitat, des de la portada principal fins a l'entrada de la capella, les conclusions acadèmiques o els segells que representaven la institució.¹¹⁰⁷

El caràcter escenogràfic de la composició, amb una bona integració de l'escultura amb l'arquitectura, apareix reforçat per la presència de tribunes a ambdós costats, com a llotges d'un teatre que ens remet, ni que sigui a molta distància, a la berniniana capella Cornaro. No hem d'oblidar que es tractava d'un espai que tenia una doble funció, religiosa i laica: s'hi celebraven els oficis sagrats, però també s'hi llegien les conclusions acadèmiques i s'hi obria i tancava cada curs.

Per intentar agilitzar la contractació de Padró per a realitzar el retaule, el claustre de la universitat va resoldre avançar la meitat de les despeses, tot confiant que la resta se sufragaria amb el fons de l'obra. Rubió¹¹⁰⁸ suposa que hi va haver, per part de dos catedràtics comissionats, intents de cercar un altre artista a Barcelona, però el fet és que el 5 d'agost de 1777 s'encarregà a Jaume Padró l'obra del retaule i posteriorment l'ornamentació de la cúpula i la coordinació dels acabats.

Segons el contracte,¹¹⁰⁹ Padró s'obliga a treballar tota la pedra blanca i els llistons de la negra, però no els jaspis i les pedres de diferents colors, això anirà a càrrec de la junta, ell només les haurà de col·locar i retocar-les si cal. Amb tot, sí que havia de fer els plànols i els

1106. DURAN 2001, 481.

1107. El fet excepcional de la Concepció de Maria sense pecat original, traslladat a un nivell més intel·lectual, converteix Maria no solament en portadora de Crist, sinó també de la seva Saviesa Divina.

1108. RUBIÓ I BORRÀS 1915, vol. 1, 265-266.

1109. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa 10.

dibuixos necessaris “*para la más segura instrucción de los artífices, que de cuenta de la Junta trabajaran dichas piedras de jaspe*”. Així mateix, Padró havia d'anar a Tarragona i Tortosa, ciutats on es treballarien les pedres i els marbres, sempre que calgués instruir personalment els picapedrers. També havia de fer cap a Sagaró per dirigir l'extracció de pedra blanca (alabastre) i controlar-ne tant la qualitat com la quantitat necessària; a més s'havia d'encarregar del desbast per tal de transportar-la amb més comoditat fins a Cervera. El termini per concloure el retaule era de cinc anys, des de començament de maig de 1780 fins al 30 d'abril de 1785 —val a dir que aquests cinc anys es podien allargar si l'escultor es posava malalt o per alguna altra causa major. La junta li havia de subministrar els operaris, les bastides i la resta d'instruments i materials per a l'obra, el pressupost de la qual era de 5.000 lliures, a més es comprometia a pagar les despeses de transport de les pedres i el treball dels jaspis, excepte la feina de retocar-los, així com els ferros que s'haguessin d'utilitzar per conjuntar les peces grans i les petites.

L'any 1787 contracta l'ornamentació de la cúpula —que en principi només apareixia al projecte de Soriano— i els seus acabats per 400 lliures, per la qual cosa faria anar la bastida amb què s'havia muntat el retaule.¹¹¹⁰ La falsa cúpula —atès que el seu volum no es veu a l'exterior de l'edifici— té 7,6 m de diàmetre, se sosté mitjançant petxines i està dividida en vuit seccions, amb alternança de finestres el·líptiques i obertures geomètriques, amb gelosies que filtren la llum que penetra a través de dues úniques claraboies vagament visibles des de l'exterior. Els angelets dels òculs el·líptics de la cúpula són deutors dels del rococó alemany, més que no pas del barroc berninià —tot i que els escultors alemanys tenen ben present l'obra de Bernini.¹¹¹¹

Les figures dels evangelistes estan treballades en estuc i introdueixen el programa iconogràfic del retaule. Així doncs, a les dues petxines de la banda de l'evangeli hi trobem els relleus amb la representació de sant Joan, més a prop de l'altar, i sant Lluç, mentre que a la banda de l'epístola hi ha sant Marc i sant Mateu.¹¹¹²

1110. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa 7.

1111. Egid Quirin Asam (1682-1750) estigué a Roma, on va estudiar Pietro da Crotona, Pozzo i Bernini, mentre Andreas Schlüter (1664-1714) és considerat un seguidor tardà de Bernini (MORALES 1988, 218).

1112. Sant Joan està representat escrivint l'Evangeli, amb el símbol de l'àliga i un temple clàssic al fons. Sant Lluç apareix amb el bou a la seva dreta i al davant la pintura de la Verge amb el Nen, damunt d'un cavallet, mentre un àngel li prepara una palma. Sant Marc, amb un genoll recolzat a terra, apareix vora el lleó, mentre la seva mirada s'adreça cap al Nen Jesús amb la creu com a prefiguració de la Passió. Sant Mateu també representa que escriu l'Evangeli mentre un àngel li reserva una palma i al fons es dibuixa un altar amb una creu amb canelobres.

Finalment, la decoració i estucs restants anaven a càrrec de l'italià Pere Agustoni, amb la intervenció de l'argenter Agustí Platersens i l'escultor aragonès Juan Adán.¹¹¹³ Hi ha un document segons el qual Jaume Padró, com a coordinador dels elements de la capella, va presentar un pressupost per fer els estucs.¹¹¹⁴ En el contracte fet a Pere Agustoni —que solament cobra la feina, mentre que el material i les eines les posa la Junta d'Obres— s'especifiquen les parts que s'han d'estucar, com ara la volta del presbiteri, les pilastres, les portades de pedra de la sagristia i, si la Junta ho vol, afegir florons daurats o d'imitació del marbre. Els últims punts descriuen el sistema de pagament i qui prendrà les decisions formals, com l'elecció dels colors i les amplades de les faixes, entre altres. Finalment, s'estableix que els ajudants seran gent de confiança de la junta i del mateix Agustoni.¹¹¹⁵

—Influència de la cúpula del paranimf

La cúpula de la capella, amb les peculiars obertures geomètriques que filtren la llum externa a través de claraboies, constituirà un referent important, cap a finals del segle XVIII i a començaments del XIX, a l'hora de construir cúpules per cobrir capelles o espais reduïts. D'aquesta manera, a la capella de la Immaculada de la parroquial de Tarroja —bastida pels volts de 1790— es reproduïx la cúpula del paranimf amb la mateixa alternança d'obertures el·líptiques i geomètriques, només prescindint de les figures dels angelets de l'interior dels òculs.

1113. MORA 1997, 102.

1114. “La altura de la una pilastra lateral que media a las tribunas del teatro de la Universidad consta de altura, ab sa cornisa de 32 pams. La circunferencia de dita pilastra 10 pams: apart suma 340 pams que doblant la partida a mitja pesseta per pam serien 340 pessetes. Seria lo import 127 lliures 2 sous. La circunferencia del portal de la sacristia, consta a poc a menos 120 pams de circunferència doblada per partida per los dos portals, son 120 pessetas. Seria lo importa 40 lliures. Per al boveda i arc mestreque media al presbiteri 126 lliures. Per las dos pilastras de pedra escociada del presbiteri 100 lliures. Per las dos guarnicions de pedra dels portals 50 lliures. Total 356 lliures.” (MORA, 1997, 103).

1115. Segons el mateix document, aquest també havia de daurar “a la sisa”, imitant el bronze “la corona que conclou lo retaule, los dos tronchs de lloer que median ab la targa de qual està situada la corona sobre dita; també los dos colgants de la dita targa y lo nom de Maria de la mateixa pessa: també los colgants de flors que portan los dos angels, que median ab la dita targa: també los dos colgants del frontespici; també tota la fulleteria de la cornisa del remate ab la concurrència de dit frontispici: la corona y tronchs de lloer en la tarja del sota corona; la fulleteria del lloer, que circuïx la inscripció, y totas las llettras que se ocupan en aquella làpida: las fruitas del cartelotxe del remate; los colgants de flors dels gerros y los pimpollos de estos gerros també se han de dorar las dos palomas (...)”.

A l'exterior, en una estructura quadrangular, coberta a quatre vessants, s'obren dues claraboies el·líptiques a través de les quals la llum penetra a l'interior del recinte, matisada per la decoració geomètrica a manera de gelosia i pels òculs el·líptics.

L'any 1795, el mestre de cases Bernat Tomàs, resident a Montblanc i possiblement relacionat amb la nissaga dels Tomàs de Cervera, construeix la capella del Sant Crist de l'església parroquial de Sant Martí de Maldà.¹¹¹⁶ La cúpula té forma d'el·lipsi, un xic forçada per les dimensions i característiques de l'espai rectangular que ha de cobrir. La llum il·lumina el recinte mitjançant tres claraboies el·líptiques obertes a l'estructura externa que recobreix la cúpula i es filtra a través de quatre òculs amb decoració de guix a manera de gelosies, disposats alternativament a les vuit seccions que compartimenten la cúpula, coronada al centre amb una representació de l'Esperit Sant.

El primer seguidor del Jaume Padró escultor serà el seu propi fill, Tomàs Padró i Marot.¹¹¹⁷ La nota més curiosa de la seva biografia artística probablement rau en el fet que entre els anys 1810 i 1814 decora l'interior de la nova església parroquial del llogarret de Vilalta amb la particularitat que hi reproduceix amb total exactitud la cúpula de la capella i paranimf de la universitat, inclosos els evangelistes de cos sencer situats a les petxines. La cúpula de Vilalta, doncs, si bé inserida en un espai diferent de la capella de la Universitat —aquí es tracta d'una església d'una sola nau amb un pronunciat creuer— una reproducció exacta d'aquesta —Tomàs Padró va cobrar unes 1.332 lliures per la feina feta a l'interior de l'església.¹¹¹⁸ Finalment, el mateix tipus de cúpula, adaptada a un esquema més ovalat, la retrobem a la capella de Sant Plàcid de la parroquial de Guissona, començada l'any 1811, quan també s'estava construint l'església de Vilalta amb la participació de diversos operaris guissonencs.

La influència de la universitat dins el panorama constructiu

L'impacte de la universitat dins el panorama artístic i constructiu de Cervera i comarca es va fer notar en molts aspectes, des de l'arquitectura civil a la religiosa, passant per la influència de Jaume Padró en l'escultura. Tot seguit analitzarem alguns aspectes d'aquesta influència a través de dos eixos principals: Francisco Soriano —l'enginyer que

1116. LLOBET I MARTÍ 1907, 110.

1117. DURAN 2001, 484.

1118. ANC: Fons Llinatge Duran (baronia de Ribelles). Església (076). Èpoques de les obres de reconstrucció de l'església de Santa Maria de Ribelles i Vilalta (1811-1814).

romangué més temps a Cervera, ja des dels primers anys vint com a director de l'obra— i la seva activitat a Cervera, que ultrapassava els murs de la universitat, i la influència de l'edifici en els mestres d'obres que hi treballen, tant locals com forans establerts a Cervera.

—Les obres de Francisco Soriano a Cervera: l'hospital de Castelltort i la reforma del convent de Sant Francesc de Paula¹¹¹⁹

La figura de Francesc Soriano és un xic controvertida pel fet que existeix una certa confusió respecte al seu estatus professional: mestre d'obres o enginyer?¹¹²⁰ El que sí sabem és que era fill del també mestre de cases Bartomeu Soriano, que l'any 1691 era mestre major de la catedral de Girona.¹¹²¹

Arranz el situa com a mestre de cases de Barcelona¹¹²² i com a un dels sotscontractistes de les obres iniciades a les Drassanes de Barcelona l'any 1718.¹¹²³ Com a arquitecte major de la Universitat de Cervera en va dirigir l'obra molts anys —del 1720 al 1745 aproximadament— i en va projectar uns nous plànols el 1729. Va alternar aquesta feina amb d'altres a la mateixa ciutat, com les reformes al convent dels mínims o la construcció del nou hospital de Castelltort, i en altres llocs com Mataró, on des de la darrerria de 1730 edificava el convent de les caputxines. Aquesta obra originà plets que Soriano pretengué que es resolguessin davant el jutge escolàstic de Cervera, al·legant que gaudia del fur acadèmic. Durant el període 1732-1735, atès que Pere Bertran no podia concloure

1119. MORA 1997, 72-77. Malgrat l'origen barceloní, doncs, Girona constitueix un dels punts d'arrencada d'aquesta nissaga, que arriba a ser força extensa i prolífica arreu del Principat. El pare, Bartomeu Soriano, dirigeix, des de 1691, les obres de la catedral de Girona. L'any 1693 contracta l'acabament del campanar de Vilanova i la Geltrú. L'any 1707 visura les obres de la parroquial de Llagostera. A part de Francesc, Bartomeu Soriano tenia dos fills més, també mestres de cases: Josep i Agustí. Aquest últim exerceix com a mestre d'obres o arquitecte municipal de Girona des de 1720 i l'any 1724 contracta, juntament amb el mestre de cases Simeó Ferrer, l'església de Sant Lluç dels Beneficiats de la seu de Girona. Aquesta última notícia ens ha estat facilitada per Teresa Avellí. Un altre Soriano, Narcís, projecta, juntament amb Ignasi Albrador, la Casa de la Misericòrdia i l'Hospici de Girona, tradicionalment atribuïdes a Ventura Rodríguez, que sembla que només hi féu algunes esmenes de tipus estructural (DOMÈNEC CASADEVALL 2001, 331). Finalment, un altre Francesc Soriano —fill d'Agustí— projecta, l'any 1805, un pont sobre el riu Net a Sant Climent Sescebes (MORA 1997, 113).

1120. A l'arxiu de Simancas consten els projectes de la universitat i del convent de Sant Francesc de Paula de Mínims de Cervera; un estudi de fortificació de l'any 1745 i una instància en què el mateix Soriano demana fer un examen per ser comissari d'artilleria. Possiblement arran del plet volia canviar de cos d'enginyers (MORA 1997, 112).

1121. MORA 1997, 113.

1122. ARRANZ 1991, 457-58.

1123. Francesc Soriano es va casar amb Maria Pau i van tenir dos fills, Josep, que va cursar estudis de medicina, i Teresa.

l'encàrrec, hom va confiar a Francesc Soriano la delineació d'uns plànols nous per al convent de Sant Agustí de Barcelona que havien de recollir les modificacions que Bertran havia introduït en el seu propi projecte de 1728 mentre havia dirigit les obres.¹¹²⁴

Després d'haver estat traslladat provisionalment el 1718 —ja que l'antic hospital ocupava part del solar destinat a l'obra de la universitat—, la construcció definitiva de l'hospital de Castelltort es va dur a terme el 1733 amb un projecte realitzat per Francisco Soriano.

El nou hospital s'organitzà entorn d'un pati rectangular semblant al de la universitat, però a petita escala; els detalls, això no obstant, s'assemblen, com la cisterna central del pati dels pelegrins i la composició de les façanes interiors i el porxo —amb el mateix tipus de pilar i arcada que a la universitat. La diferència rau en el fet de voler mantenir l'amplada del porxo cobert, amb relació als arcs més petits que donen al pati, en conseqüència havien de ser uns arcs rebaixats o el·líptics.¹¹²⁵

Pel que fa al convent dels mínims de Sant Francesc de Paula, en aquest recinte s'hi havien impartit els estudis universitaris durant les primeres fases de la construcció de la universitat. A partir de 1740, quan ja es pogué habilitar la planta baixa de l'acadèmia, s'hi van traslladar per ocupar-la provisionalment. El convent, però, restava en unes condicions molt precàries a causa de l'ús que se n'havia fet durant vint anys, i els religiosos tenien múltiples queixes: del soroll de la impremta de Manuel Ibarra, dels paletes per les constants obres de reparació que s'havien de fer i dels estudiants a causa de la seva actitud picaresca, per exemple amb el vi que es guardava al celler, el qual s'acabava abans si era en període escolar.¹¹²⁶

Així, fra Rafael Talavera, provincial dels Mínims del Principat de Catalunya, va escriure una súplica al canceller demanant que la universitat reparés els danys causats al convent: *“Esta ocupación y uso del mencionado convento ha ocasionado una total ruina en sus claustros y piezas del primer piso que no han podido reparar los religiosos en sus cortas rentas”*.¹¹²⁷

Analitzant els desperfectes del convent, llegim que les parets estaven esquarterades i desplomades i els arcs de pedra s'havien de fer de nou, així com algunes parets. També convenia arreglar la volta i reparar

1124. ACA: Monacals Hisenda. Agustins. Lligalls grossos, lligall 3, apartat 6bis. També a ARRANZ 1991, 458.

1125. Podeu veure un comentari més extens sobre l'hospital al capítol dedicat als aspectes formals, en el subapartat referent a l'arquitectura religiosa habitada.

1126. MORA 1997, 72-77.

1127. MORA 1997, 72-77.

les goteres de la teulada. El dia 5 de maig de 1745, Francesc Soriano signa els "*Planos y Perfiles del Combento de Religiosos Mínimos de la Ciudad de Cervera [...]*".¹¹²⁸ En els mateixos plànols hi ha dibuixades deu cases, una al costat de l'altra, possiblement per restituir-ne algunes de les que abans ocupaven els terrenys de la universitat; l'habitatge té tres pisos, planta baixa, amb l'entrada i l'estable, planta de residència i les golfes. D'aquests habitatges se'n van arribar a construir uns quants i avui n'hi ha quatre d'identificables. El pressupost d'aquestes reformes del convent dels mínims era de 2.603 lliures de moneda catalana per al claustre; 353 lliures catalanes per a la teulada i les voltes, i 80 lliures catalanes per arreglar la infermeria; tot plegat pujava 3.039 lliures. A les obres hi participaren els mestres de cases Joan Cots, Francesc Orovitg i Ramon Riambau.¹¹²⁹

Al convent hi havia un pati quadrat envoltat per dues ales corresponents a la zona d'habitatge; un altre per l'església i el quart tancat per un mur. La planta baixa de l'edifici estava destinada a serveis, mentre que el primer pis l'ocupaven les cel·les.

Si comparem els tres projectes de més envergadura de Francesc Soriano a Cervera —la universitat, un hospital i un convent—, ens podem adonar que hi ha unes relacions de proporcionalitat, estudiades per Mora,¹¹³⁰ com l'amplada dels pilars segons la llum de l'arc i l'alçada, la relació entre llum i alçada del pilar, etc. A la universitat és on varien més les proporcions, amb la major alçada a la planta baixa i a la primera. Així doncs, tot i que cada edifici té unes característiques pròpies, sí que es poden observar unes constants en l'estructura formal.¹¹³¹

Cal assenyalar, però, que també s'utilitza el mateix model amb la incorporació del porxo als claustres dels convents que es construïen o bé es reformen al llarg del set-cents —com és el cas del de Sant Ramon de Portell— o, fins i tot, a les seves façanes exteriors, com al convent agustinian de Sanaüja —en ambdós casos es fan servir les finestres d'arc rebaixat i els òculs el·líptics a la part superior. Cal destacar, que l'estructura dels patis interiors de la universitat sempre és més adaptable als edificis conventuals o hospitalaris, que també acostumen a tenir un pati o claustre amb la mateixa repetició seriada d'obertures.¹¹³²

1128. MORA 1997, 72-77.

1129. MORA 1997, 72-77.

1130. MORA 1997, 72-77.

1131. MORA 1997, 77.

1132. Vegeu la influència de l'edifici de la universitat en els convents a l'apartat dedicat a l'arquitectura religiosa habitada.

Paral·lelament a aquestes obres d'envergadura, Francesc Soriano projecta la capella de la Congregació dels Dolors, adossada a l'església parroquial, de la qual parlarem més endavant, i també va a Tàrrega per tal de visurar la conclusió de la parroquial. D'altra banda, l'any 1744 fa una relació jurada, juntament amb Pere Costa, sobre la conveniència de construir un cor a la parroquial targarina i sobre com havia de ser.

—La influència de la universitat a través dels mestres d'obres

L'arquitectura civil és la que reproduceix amb més fidelitat i insistència l'esquema formal de la universitat, tal i com es posa de manifest en les nombroses residències senyoriales que es construeixen a Cervera durant aquesta època —sobretot al carrer Major. D'aquesta manera, el model compositiu de porta amb arc rebaixat, finestra amb balcó i una finestra menor a la part superior, amb petites obertures o òculs a nivell de les golfes, es repeteix des de les cases urbanes, situades preferentment a Cervera —tot i que a Guissona o Tàrrega també se'n recullen alguns exemples—, fins a algunes masies que es reformen al llarg del segle XVIII.

Una part de l'arquitectura religiosa de la comarca també es deu a mestres d'obres que treballen a la universitat i que, sens dubte, utilitzen els recursos que els proporciona aquest model excepcional. Si examinem la relació de mestres d'obres que treballen a la universitat els anys 1753 i 1754, veiem com, per exemple, Domènec Tomàs i Francesc Camps ja havien contractat l'església parroquial de Sarral l'any 1750, o que Joan Cots faria el mateix amb les reformes de l'hospital de Tàrrega. D'altra banda, els Vilar, Romeu o Borbonet acaparen la major part d'obres civils a Cervera, mentre que els Gaudier contracten la sagristia de la capella del Roser del convent de dominics o, el mateix 1754, l'església de l'hospital de Castelltort.¹¹³³

—La influència de la universitat a les viles reials i l'obra de Josep Reyt

Josep Reit, Reyt o Reig era fill d'Anton Reit, un dels membres més influents de la confraria de Mestres de Cases i Molers, del qual fou prohom en cap. La gran influència del pare i les bones relacions amb l'Administració el portaren a l'execució de moltes obres públiques. Josep, nascut el 1704, va viure a Castellciutat, on vetllava els interessos del

1133. Vegeu la nòmina de mestres de cases documentats a la Segarra i l'Urgell.

pare a les fortificacions.¹¹³⁴ El 1726 va ingressar a la confraria i el 1733 contracta les obres de l'hospital de Castelltort de Cervera, juntament amb Agustí Biscarri, i a la llarga hi establí la seva residència.¹¹³⁵

Sembla que Josep Reit hauria estat també l'artífex de la parroquial de Copons pel preu fet de 1.900 lliures, amb l'obligació de fer l'església amb quatre capelles per banda i un campanar coronat amb balustrada.¹¹³⁶ L'obra va començar-se l'any 1750 amb la col·locació de la primera pedra del nou temple i s'havia d'acabar al cap de tres anys, mentre que per concloure el campanar tenia sis anys. De fet, l'any 1756 contracta, per 2.640 lliures, l'obra del pont de Jorba,¹¹³⁷ actuen com a fiadors Francesc i Tomàs Gaudier i Josep Pomés com a empresari. Cal assenyalar que els Gaudier, mestres de cases d'origen francès, havien viscut a Igualada abans d'instal·lar-se a Cervera, i que Josep Pomés era un mestre d'obres natural de la població de Carme, on l'any 1740 havia contractat la construcció de l'església parroquial.¹¹³⁸ Podria ser, doncs, que Josep Reit encara estigués acabant l'església i el campanar de Copons en aquelles dates, quan el mateix any —1756— realitza la traça per a l'església de les Oluges¹¹³⁹ que construirà el mestre d'obres de Calaf Anton Cassan.¹¹⁴⁰

Les fonts consultades per Riba i Gabarró qualifiquen Josep Reit com a “enginyer reial i mestre de cases de Barcelona resident a Cervera”. Si bé la segona afirmació és correcta, cal assenyalar que Josep Reit no el trobem dins la nòmina dels enginyers militars formats a la Reial Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona, és a dir, no era enginyer militar titulat. Tot i això, sí que hi havia en aquells moments mestres d'obres d'un cert prestigi que exercien com a funcionaris, s'encarregaven de totes les obres reials que s'havien de produir en una zona determinada, a part de fer-se càrrec d'empreses més personals. És el cas, per exemple, de Magí Borràs, mestre d'obres procedent de La Llacuna i afincat a Cervera, que el 1749 forma companyia amb els

1134. ARRANZ 1991, 387.

1135. AHCC: Fons Dalmases. Hospital de Castelltort.

1136. RIBA GABARRÓ 1988, 361-362.

1137. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 48r-51r.

1138. AHCI: FN Igualada. Francesc Melcior (1740). top. 9-275. fols. 31v-35v.

1139. Segons la llibreta de notes del rector Montañà, extretes dels fons de l'arxiu parroquial de les Oluges, el mestre d'obres de Cervera, Josep Reit, rebia 25 lliures en concepte d'elaboració dels plànols de l'obra i la seva revisió durant l'execució. Aquesta notícia documental que atorga a Josep Reit l'autoria de la traça de les Oluges ens pot aclarir, al mateix temps, l'autoria de la traça de l'església d'Hostafrancs, de cronologia semblant —amb una única diferència de dos anys— i façana idèntica, si bé de dimensions menors.

1140. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 48r-51r.

seus germans Pau i Fèlix, Josep Burria, Raimon Riambau, Remigi Burria i Diego Roteta, per tal de construir totes les obres que durant cinc anys es facin a càrrec del rei als llocs de Lleida, Cardona, Berga, la Seu d'Urgell i Tortosa. Josep Reit, doncs, formaria part d'aquests mestres d'obres que, sense tenir una formació acadèmica específica, col·laboren estretament amb els enginyers militars com a constructors en els projectes més importants, des de la Universitat de Cervera fins al castell de Sant Ferran de Figueres, concebut com a projecte més monumental dels enginyers militars a Catalunya. Tot i això, alguns d'aquests mestres d'obres —no sabem si és el cas de Josep Reit— es van poder beneficiar dels coneixements i disciplines impartides a l'Acadèmica de Matemàtiques, promoguda pel cos d'enginyers i que fou, durant molt temps, l'únic centre on es féu un ensenyament reglat en arquitectura al nostre país.

Així doncs, la vinculació de Josep Reit amb la Universitat de Cervera, projectada per enginyers militars, el converteix en un segur transmissor de les formes arquitectòniques i artístiques que s'hi posen en pràctica. A més, l'any 1757 l'empresari barceloní Esteve Subiràs li subcontracta la continuació de les obres de la universitat ceriverina, juntament amb el mestre de cases ceriverí Francesc Romeu.¹¹⁴¹ I la relació de Reit amb la Universitat s'evidencia en els seus dissenys: en el cas de l'església de Copons, el contacte el trobem, sobretot, a la portada d'arc de mig punt abossellat a l'intradós, amb els carreus remarcats a manera d'encoixinat, tal i com s'evidencia a la portada principal de la universitat, que s'hauria construït en dates immediates a la conclusió de l'església. La semblança de la portada de l'església de Copons amb la de la també vila reial de Prats de Rei —i de passada una certa semblança en els campanars, ens porta a atribuir-la igualment a Josep Reit, si bé la portada, en aquest últim cas, es troba molt estafeta a causa de reformes posteriors. D'altra banda, si bé la de Copons seria una obra de nova planta, a Prats de Rei la intervenció de Josep Reit hauria pogut concretar-se en el campanar i en la façana principal —probablement inacabada—, ja que gran part de l'església

1141. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. *Manual* (1757). El seu fill, Bartomeu Reit, fou un negociant que es dedicava als arrendaments dels drets senyorials i fou el procurador de Josep Subiràs, un dels proveïdors de la Universitat de Cervera. El mes d'abril d'aquest mateix any, Josep Reit també apareix com a contractista principal de les obres a la casa del noble Manuel de Siscar i Fivaller a Agramunt, juntament amb els també mestres de cases ceriverins Francesc, Pau i Tomàs Gaudier i Francesc i Jaume Orovig (AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina, *manual*, 1761, fol. 163v-164v). **Finalment**, l'any 1764 trobem Josep Reit fent obres en una casa d'Alta-riba, juntament amb el mestre de cases Lluís Tarrats.

s'hauria executat entre 1685 i 1713, com ho evidencien diverses dates dels carreus de la part posterior del temple.

Creiem que Josep Reit també hauria pogut dissenyar igualment l'església-santuari de la Mare de Déu del Portal, també a Prats de Rei, que presenta nombroses connexions amb l'església de les Oluges —dissenyada per Josep Reit—, com la testera semicircular amb ràfecs¹¹⁴² o la portada amb llinda floronada.

De l'anteriorment esmentada narració del miracle de la Verge del Portal durant la construcció del santuari se'n pot extreure que era un tal Francisco Cassau (que podem identificar amb Cassan) qui estava a càrrec de l'obra l'any 1786. Aquest podria ser ben bé el fill d'Anton Cassan, mestre de cases de Calaf que l'any 1756 contracta l'obra de l'església parroquial de les Oluges,¹¹⁴³ sota la direcció i segons els plànols de Josep Reit.¹¹⁴⁴ Si tenim en compte, doncs, una certa semblança entre el temple de les Oluges i el de la Verge del Portal i ens remetem a la consideració que l'obra nova d'aquest santuari s'havia començat a construir a mitjan segle, podem presentar com a hipòtesi que, aprofitant la possible estada de Josep Reit a Prats de Rei amb motiu de l'obra de la parroquial, també li fos encarregat el disseny del santuari del Portal, obra que començaria Anton Cassan i continuaria, en dates més avançades, el seu fill, Francesc Cassan.

Però encara hi ha una última obra, si bé menor, realitzada a mitjan segle en una altra vila de jurisdicció reial i fortament vinculada amb Cervera: es tracta de les reformes dutes a terme a l'església parroquial de Montmaneu, entre les quals destaca la construcció d'una nova portada, de llinda plana amb un emmarcament motllurat per un doble bossell i que reproduïx el tipus de portes del primer pis de la Universitat de Cervera. No sabem si gosar atribuir aquesta obra directament a Josep Reit, atesa la seva implicació amb la universitat i les viles reials de Copons i Prats de Rei, però a Montmaneu trobem un altre exemple, més modest, de la influència arquitectònica i artística de la universitat ceriverina.

Finalment, l'origen de la nissaga dels Reit, a Folgueroles, malgrat el desenvolupament de la seva activitat a Barcelona, ens fa pensar en el coneixement que tenien del panorama constructiu osonenc de l'època,

1142. Al projecte de Soriano per a la façana principal de la universitat es contemplava un coronament semicircular, expandit cap als costats. L'esmentat frontis principal dissenyat per Soriano és idèntic als models que observem en moltes esglésies, com és el cas de les esglésies parroquials de les Oluges —dissenyada per Josep Reit, un dels empresaris de la universitat— i la Mare de Déu del Portal, a Prats de Rei.

1143. AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1756), fol. 48r-51r.

1144. APO: Església nova (lligall).

acaparat de forma indiscutible per la nissaga dels Morató. L'activitat constructiva de Josep Reit es correspon cronològicament amb la de Josep Morató i Sellés, probablement el membre més conegut de la nissaga. Tot i això, són les obres del seu pare, Josep Morató i Soler, les que hauria pogut conèixer més directament Josep Reit, des de l'església parroquial de Rupit (contractada l'any 1729) a l'església dels Dolors de Vic (1724-1728). Precisament la conjunció d'aquests dos temples ens pot donar algunes claus per a l'arquitectura de Josep Reit: la parroquial de Rupit per la seva façana, amb testera semicircular amb ràfecs, que també serà utilitzada reiteradament per Josep Morató i Sellés —església parroquial de Calella, parroquial de Sant Boi de Lluçanés— i fins i tot pel seu nét, Josep Morató i Codina, a l'últim terç del segle a Orís i Vidrà. D'altra banda, ja hem esmentat a l'apartat corresponent als tipus de plantes, que la del santuari del Portal de Prats de Rei podria presentar alguna influència de l'església dels Dolors de Vic, obra de Josep Morató i Soler.

—La influència de la universitat a través dels Borràs: del Pla de Lleida a la Segarra calafina

A part de la testera semicircular i mixtilínia,¹¹⁴⁸ a la qual hem fet referència en tractar dels aspectes formals de l'arquitectura religiosa del set-cents, hi ha d'altres elements de la façana principal de la universitat, com la portada, que tenen ressò en d'altres temples de la zona i comarques veïnes: les portades de les esglésies d'Aspa i Golmés, ambdues obra del Cerverí Magí Borràs —que, com hem vist, intervé activament en l'obra de la universitat—, presenten un arc de mig punt abossellat, flanquejat per dues columnes amb basament bombat, en una simplificació de la rotunditat dels bulbs que suporten les columnes a la portada cerverina; el que canvia respecte a la portada de la universitat és que, tant a Aspa com a Golmés, l'entaulament de la portada està format per un frontó triangular trencat amb els extrems avançats que coincideixen amb els capitells de les columnes.

Però les reminiscències de la portada de la universitat arriben fins i tot gairebé trenta anys més tard de la seva construcció: A Sant Martí de Sesgueioles, la portada de l'església també és d'arc de mig

1145. Les façanes de les esglésies de la comarca reproduïxen les diferents façanes de la universitat: el frontó triangular que assenyala l'indret de la capella paranimf, el frontó semicircular de la contrafaçana i la testera de la façana principal; com se'n troba amb el barroquisme reproduït fins i tot en esglésies de cap a la fi del segle, com la de Guissona. El mateix tipus de testera dissenyada per Soriano el trobem en esglésies de la veïna Conca de Barberà, construïdes per artífexs cerverins, com és el cas de la parroquial de Sarral o la de Barberà de la Conca.

punt abossellat i està flanquejada com a Golmés, per columnes amb basament abombat. No sabem si en fou l'autor de la traça, però en la construcció de l'església (1779) hi intervingué el mestre d'obres Fèlix Borràs, que també havia intervingut en l'obra de la Universitat durant els seus primers anys en l'ofici de mestre d'obres.

D'altres exemples a la Segarra i l'Urgell de portades que adopten elements plàstics i ornamentals de l'obra certerina, com són les columnes amb basament bulbós, l'arc abossellat i el suau encoixinat de les pilastres del frontis, els tenim a la parroquial de Copons (1755), obra del també artífex de la universitat Josep Reit¹¹⁴⁶ i al santuari de Santa Maria d'Ivorra (1758), probablement obra del mateix mestre de cases i ambdós exemples d'arc de mig punt abossellat amb encoixinat de carreus, flanquejat per pilastres i entaulament semicircular. Aquests elements es reproduiran més endavant a la parroquial de Sant Martí de Sesgueioles (1779) i la de Guissona (1776-1800), on intervé un altre membre de la nissaga dels Borràs, concretament el germà menor de Magí, Fèlix, que igualment havia treballat en l'obra de la universitat durant els seus primers anys en l'ofici de mestre d'obres.

L'església parroquial i col·legiata de Guissona: quasi una catedral

Les ensulsiades i la necessitat d'una nova església

Un dels casos més extrems de degradació per vicissituds diverses és el de l'església parroquial i col·legiata de Santa Maria de Guissona, on durant els dos primers terços del segle XVIII ja s'hi havien produït diversos esfondraments; finalment, l'any 1769 la volta de la capella del Roser, on s'hi guardava el Santíssim i el Capítol de canonges i la comunitat de beneficiats hi celebraven els oficis, es va desplomar.¹¹⁴⁷ Així doncs, el Santíssim Sagrament i el cor foren traslladats a la capella del Claustre, que havia estat construïda tot just feia un segle i que, juntament amb la del Sant Crist, era la que oferia més garanties de seguretat. Tot el culte quedà reduït a aquestes dues capelles, on, segons fonts de l'època, tot just podien encabir-s'hi una quinzena part dels feligresos de Guissona. Encara no s'havia començat l'obra nova quan el 10 de desembre de l'any 1772 es van acabar d'ensorrar els arcs que quedaven drets des del primer ensorrament. El temor que aquest nou esfondrament hagués afectat l'estructura de les capelles del Claustre i del Sant Crist, va fer que l'Ajuntament enviés el mateix dia

1146. Vegeu-ne la biografia a la relació de mestres d'obres documentats a la Segarra i l'Urgell.

1147. CAMPS; SANTAELÀRIA 1982, 174.

dos mestres de cases perquè examinessin l'estat de solidesa del poc que quedava de l'església i quines reparacions s'hi havia de fer per continuar utilitzant-les sense que hi hagués cap perill. Fèlix Borràs i Miquel Brunet, els mestres de cases encarregats de valorar l'estat en què havia quedat l'església, dictaminaren que:

(...) tapant-se l'obertura que done dintre la capella del Claustre i's trove a la part mitjdia i anyadint quatre pams de teulada sobre aquesta obertura, es lograrie que quan ploqués, l'aigua no entrés en dita capella i per lo tant podrie continuar-se l'oficiar en dita capella, i fent una pared debaix d'una arcada que hi ha en la Capella del Sant Crist, que es per ahont se entra a dita capella del Claustre, quedarà previngut que encare que acabi de caure'l restant de dita iglesia, no causarà ruines a dites capelles del Claustre i del Sant Crist...¹¹⁴⁸

Finalment, l'any 1776, abans d'obtenir un dictamen definitiu del Real Consejo de Castilla, sembla que els veïns van resoldre de forma tumultuosa —la documentació ens diu: “*con precipitación y acoloramiento*”— enderrocar pel seu compte l'església vella “*en todos sus arcos, bóvedas y paredes hasta los cimientos, en especial los de una pared colateral para engrandecer la plaza*”.

Un procés difícil i un finançament controvertit

Després de l'ensorrament que reduí a dues capelles l'espai per al culte a l'església de Guissona, l'Ajuntament havia acudit el dia 8 de gener de 1770 al Real Consejo de Castilla per esposar-hi el llastimós estat de l'església, mitjançant les valoracions de diversos mestres d'obres —entre els quals hi havia el cerverí Pau Borràs— que consideraven que l'església tenia una antiguitat de mil tres-cents anys¹¹⁴⁹ —i demanant que el rei es dignés a disposar que la reedificació del temple anés a càrrec dels receptors dels delmes i primícies de la mateixa església de Guissona. També demanaven que autoritzés l'embargament dels delmes

1148. CAMPS; SANTAELIÀRIA 1982, 177.

1149. Aquesta afirmació, que ens pot semblar força exagerada, té la seva base en les notícies històriques que situen el primer edifici de l'església al segle v, quan monjos agustins de Santa Magdalena de la seu arribaren a Guissona per fundar un convent i l'anomenaren de Santa Maria. Després de la invasió musulmana, Borrell II de Barcelona reconquerí la ciutat i l'any 975 manà reedificar l'església, al costat d'una altra dedicada a sant Vicenç. De nou, Guissona caigué en mans sarraïnes, fins que l'any 1012 sant Ermengol la reconquerí definitivament i des de 1037 es té notícia d'una tercera església parroquial. Finalment, sant Ot consagrà l'altar major de la nova església l'any 1098 i hi fundà una canònica. L'any 1272 fou secularitzada i durant el segle xv fou convertida en col·legiata (CAMPS; SANTAELIÀRIA 1982, 173-174).

o de la part que cregués convenient per a les obres de construcció dels retaules, ja que l'obra de l'església no tenia diners per a reedificar-la i els veïns estaven molt endarrerits en les contribucions ordinàries.¹¹⁵⁰ Com a resposta a aquesta sol·licitud, el Real Consejo de Castilla manà, el 16 del mateix mes i any, que el corregidor de Cervera ordenés fer una inspecció de l'edifici a "mestres d'obres intel·ligents", que resultaren ser els cerverins Jaume Borbonet i Tomàs Gaudier, els quals, a més, havien d'efectuar un pressupost de les obres, reparacions, retaules i ornaments necessaris per a l'agençament de l'edifici. L'escultor Josep Julià també va assenyalar quins retaules eren necessaris i els va presupostar per un valor de 4.737 lliures.¹¹⁵¹

Practicades aquestes diligències i trameses al Real Consejo, aquesta institució decretà, segons acta del 29 d'octubre de 1770, que es retingués la quarta part dels delmes i primícies, s'aturessin les obres de millora que el corregidor de Cervera havia manat i quan els arquitectes haguessin dictaminat quin tipus d'intervenció calia, se subhastés amb la condició de cobrar la quantitat estipulada segons el que produís la quarta part dels delmes i primícies. Un decret de 1772 comissionà Juan Martín Cermeño, tinent general de l'exèrcit i director d'enginyers

previniéndole que el nuevo reconocimiento de la iglesia se practicase por maestros que se nombrasen uno por los interesados en diezmos y primicias, otro para la villa y otro por él en el caso de discordia; pero antes de llegar este caso y en ocho de septiembre del mismo año consultó la providencia que había tomado y se le aprobó de embargar en poder de los propios interesados la referida cuarta parte de diezmos y primicias (...) y en este estado falleció.

El fet de procedir el difunt Cermeño a l'embargament dels delmes i primícies abans de l'informe dels pèrits, va provocar les queixes dels llevadors dels delmes. El Real Consejo de Castilla persistí en aquest embargament o "segrest" —com l'anomena la documentació— d'aquella quarta part, de manera que l'any 1773 els capítols de les catedrals de Barcelona, Lleida i Urgell, el d'Àger, la Congregació Claustral Tarraconense, els monestirs de Montserrat, Sant Benet de Bages, Sant Feliu de Guíxols, Avellanès, Escala Dei, Santes Creus, Lavaix, Escarp i Poblet recorregueren aquesta disposició. Al·legaven l'obligació de donar la quarta part dels delmes provocaria que tots els pobles, basant-se en aquesta disposició, demanessin esglésies grans i retaules i ornaments

1150. AHN: Consejos. Lligall. 22.603.

1151. AHN: Consejos. Lligall 22.603. També a CADIÑANOS 2005, 115.

riquíssims. A la vista d'aquesta petició, el Consejo revocà l'ordre d'embarquement de la quarta part i instà aquells que volguessin fer obres a les esglésies a entendre's per mitjà de concòrdies amb els usufructuaris de delmes parroquials, i els que tinguessin algun privilegi que l'exposessin al Consejo.¹¹⁵²

Aquesta negativa, però, no va aturar el procés i la determinació de construir una nova església. Es va sol·licitar de nou l'embarquement de la quarta part dels delmes i, per a dur a terme l'empresa, es va crear una comissió, la qual, l'any 1776 va sol·licitar a l'Ajuntament ajuda i permís per començar l'obra. El consistori es mostrà escèptic amb el cost de 80.000 lliures del projecte que havien fet Marià Enrich i Josep Burria —designats per Juan Martín Cermeño—, de manera que s'abstingué de donar el permís i adreçà els comissionats de l'obra al bisbe d'Urgell, qui, des de Sedó, els l'atorgà i delegà al canonge Francesc Arbelaix perquè, en representació seva, col·loqués la primera pedra del nou temple.

Efectivament, tal com insisteix Camps,¹¹⁵³ l'església parroquial de Guissona s'anava construint amb almoines, es feien col·lectes durant els actes religiosos i, tot sovint, pels carrers, on s'arreglegava blat, vi i diners. També es feien algunes rifes o bé es participava en sortejos nacionals, en una de les quals l'obra guanyà 71 lliures. Els habitants de Guissona també contribuïen a la reedificació: qui no podia donar diners donava blat, vi o bé contribuïa a l'obra treballant-hi. L'any 1787 fou especialment crític per la manca de recursos, ocasionada en part per les febres pútrides que afectaren gran part del territori (la documentació parla de "calenturas malignas") i els camperols, amb les consegüents males collites. Sembla que en aquest cas es va pensar a aplicar el sobrant dels fons de propis i arbitris, tot i que també era necessari per a construir un cementiri nou.¹¹⁵⁴

1152. CAMPS; SANTAEL·LÀRIA 1982, 177.

1153. CAMPS; SANTAEL·LÀRIA 1982, 179. Algunes de les almoines que es documenten són les següents: el senyor de la Morera i el senyor de Maldà donaren 95 lliures; la senyora marquesa de Gironella donà 125 lliures; el senyor comte de Floridablanca cedí la part que li corresponia dels dipòsits de Guissona, equivalent a 359 quarteres, 11 quartans, 3 quartes de blat segolós, que suposaren per a l'obra de l'església 1.593 lliures, 5 sous i 2 diners, compresos els rèdits des que féu la cessió fins al dia que es vengueren. El rei Carles IV cedí també la part que li tocava dels pòsits de la vila, que importaren 81 lliures, 7 sous i 11 diners. I en una altra cessió i ocasió, els dipositaris del blat dels pòsits entregaren a l'obra de l'església, per ordre de superioritat, 75 quarteres de segolós que valgueren 248 lliures, 1 sou i 6 diners (...). Don Joaquín de Santiyán, bisbe d'Urgell, cedí uns *laudemis* per a l'obra, els quals produïren el primer any 75 lliures.

1154. AHN: Consejos. Lligall 22.779. També a CADIÑANOS 2005, 115.

L'any 1788 el corregidor de Cervera fa examinar l'obra a dos mestres de cases cerverins, Tomàs Borbonet i Francesc Romeu, que la taxen en 19.363 lliures, mentre que la part que faltava la valoren en 15.466 lliures i 19 sous. Un informe adreçat al Consejo de Castilla de part dels receptors dels delmes —amb el Capítol d'Urgell al capdavant— assenyalen la inexactitud de la taxació realitzada per Borbonet i Romeu, ja que havien declarat com a obra pendent algunes capelles de patronatge particular. Consideren, així mateix, que l'import estipulat era excessiu, no únicament per a l'obra pendent, sinó també pel que fa a l'obra realitzada i que els pèrits havien actuat “*como el Corregidor, con demasiada contemplación hacia los de Guissona*”. Igualment, criticaven la forma com s'havia fet el peritatge, atès que

se redujo todo al ridículo acto de ser testigos de que los alarifes entraban a mirar la iglesia, pero sin permitirles —als representants dels delmadors— tomasen conocimiento del plano y del modo con que hacían la tasación, para evitar los agravios y equivocaciones que contenía esta diligencia y sin darles una audiencia instructiva para que, en vista de lo actuado, enterasen al corregidor con pureza acerca de los mismos puntos sobre que le estaba mandado informar.¹¹⁵⁵

D'aquesta manera, els delmadors es queixaven per haver de contribuir obligatòriament a una obra que “*proyectada por los vecinos y principiada por ellos*” també l'havien de finançar “*como lo habían hecho de inmemorial*”. El mateix document assenyalava que:

por los años de 1699 construyó el campanario el común secular de aquella villa a sus expensas, conociendo ser esto de su obligación: que también había visto diferentes veces componer los tejados de la iglesia, concurriendo los vecinos de orden de los regidores por medio de reparto llamado comunamente jova; que por ratificar más y más el común su obligación y que se le reconociese como autor de las obras tenía esculpidas y grabadas sus armas en el campanario y en la custodia y viril del Santísimo en que se lee un rótulo que dice: “es de la universidad de la villa”, sin que a ninguno de estos gastos hubiesen contribuido los perceptores de diezmos; y finalmente otros testigos señalan el modo con que contribuyen los vecinos de sus pueblos para iguales obras, diciendo que se libra para ellas el sobrante de los efectos del común, o dan los vecinos alguna porción de trigo al tiempo de sus recolecciones, o concurren de balde al trabajo y

1155. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

conducción de materiales por turno, de cuyo modo se habrían edificado algunas iglesias, reparado otras y costeadado en todos los ornamentos y demás preciso, hallándose instruídos de sus mayores y más ancianos, que en todos tiempos se había observado igual costumbre.¹¹⁵⁶

A més, s'assenyala el fet que molts pobles es resistien al pagament de la primícia, que havia de percebre el rector, de la mateixa manera que sovint el delme no arribava a la desena part dels fruits. En aquesta situació de precarietat, si s'obligués a contribuir a les obres de construcció i reparació d'esglésies, això posaria en perill la manutenció dels rectors. Tot i això, es fa constar la generositat del bisbe i el capítol d'Urgell, principal delmador de Guissona, el qual:

aunque las prebendas de Urgel son tan ténues, no por eso ha dejado el cabildo como decimador en varias parroquias de aquel obispado de coadyubar en todas ellas con limosnas bastante crecidas, que al fin del año componen una gran pensión, sin embargo de otras urgencias y obras bien necesarias en aquella catedral, como en el día lo son la torre y claustros que están ruinosos, dando en esto una prueba nada equívoca de su ardiente piedad y generosos sentimientos y de que prefieren el socorro de las iglesias que le contribuyen a su propia comodidad y la mayor hermosura de la catedral.¹¹⁵⁷

Els delmadors consideraven que l'església que s'havia començat a Guissona, segons el projecte dels mestres d'obres designats per Cermeño, era desproporcionada per a la població, i acusaven el batlle i els regidors d'haver manat dissenyar

(...) una iglesia de tanto lujo y suntuosidad que levantado el plan y hecha regulacion por los maestros arquitectos Mariano Enrich de Barcelona y Josep Burria de la ciudad de Lérida valuaron su coste en 80 mil libras catalanas. La diferencia es demasíadamente notable para que la penetración del Consejo dexa de conocer la falta de acuerdo de los de Guissona, y que su objeto en la obra que han emprendido no fue precaber el perjuicio y reparar cualesquiera quiebra o daño que hubiese, sino la vanidad de que su parroquia fuere de la mejor fábrica y ornato y la más suntuosa en muchas leguas de aquella circunferencia, y en efecto la planta es de maior magnificencia que la catedral de Urgel. Solo en el

1156. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

1157. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

frontispicio han gastado millones de libras, con que pudiera haberse reparado decentemente la iglesia antigua. ¿Y será puesto en razón, conforme a justicia en el supuesto que los partícipes en aquel principado hubiesen de contribuir a los reparos de las iglesias, obligarles a unas obras como estas, de pura ostentación y vanidad ideadas y proyectadas sin su audiencia ni citación? ¿Será pues justo que por haber con precipitación y tumultuariamente principiado a demoler y demolido todos sus arcos, bóveda y hasta los cimientos sin esperar a la resolución ni licencia del Consejo, los autores de este exceso queden impunes y los llevadores de diezmos sujetos a contribuir maiores cantidades que las que gobernando el asunto por las reglas de la prudencia y equidad pudieran ser necesarias?¹¹⁵⁸

El cas és que els receptors dels delmes també estaven profundament molestos pel fet d'haver procedit els habitants de Guissona a enderrocar l'església sense un reconeixement previ que hagués permés avaluar la necessitat real de les obres que s'haurien de dur a terme i sense esperar la decisió del Consejo de Castilla sobre el finançament.¹¹⁵⁹ Consideren que

aún en el caso no concedido de que los partícipes fueran responsables, no se les debe ni puede precisar en cantidad ninguna, por que los vecinos de mano poderosa pasaron a demoler la iglesia, sin esperar la resolución del Consejo que estaba tomando conocimiento en el asunto, ni haber precedido el permiso de S.M. como Real Patrono que es de la iglesia, imponiéndose la obligación de reedificarla de limosnas y en su defecto lo deben hacer a su costa, pues así lo quisieron y entraron con este conocimiento sin contar con los partícipes ni más autoridad que su antojo y capricho: pues ni fué preciso demolerla ni construirla de nuevo con la ostentación y costo que en el día se halla.¹¹⁶⁰

1158. AHN: Consejos. Lligalls 22.603 i 22.779.

1159. L'informe assenyala: "Bien conoció el Ayuntamiento de Guissona que este atentado del vecindario era directamente opuesto a las pretensiones que tenía pendientes en el Consejo sobre incluir a los partícipes en la satisfacción de la obra, y por lo mismo quando en octubre de 1776 dio cuenta al Consejo del exceso de su común, fue con el pretexto de que no causase perjuicio a su derecho, ni se le imputase tolerancia alguna, aparentando que el común estaba cansado de sufrir la dilación del pleito pendiente en esta superioridad, como si la falta de paciencia y arrojó de aquellos vecinos les constituyese árbitros de hacer novedades, ni de perjudicar el derecho de los partícipes, y de executarse de propia autoridad lo que necesitaba la del Consejo", AHN: Consejos. Lligall 22.779.

1160. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

I per tal de reafirmar el fet que no calia construir una nova església, l'informe conté una descripció de l'església antiga, de la qual s'explica:

era de tres naves, con el ancho de 90 palmos, tan capaz que cabían en ella no solo los de Guissona, si también los comarcanos quando asistían a las misiones, y por lo mismo en lo antiguo sirvió de cathedral: sus paredes eran firmes, pero como sus bóvedas se hallaban cargadas con mucha tierra entre dos hileras de piedra labrada que le servían de tejado, y el Ayuntamiento determinó años pasados descarnar una columna para subir al púlpito por lo interior de ella, pues hasta entonces se había hecho por una escala colocada en la parte exterior, y padeció ruína cierta porción de la bóveda el año de 1776: de modo que conservan la iglesia firme y segura para muchos siglos, solo era preciso descargar de las bóvedas el peso referido, reparando la porción de ella arruinada, formando un techo de madera y tejas, y fortificando la debilidad de la columna.¹¹⁶¹

Finalment, l'informe conclou que havien exagerat la pobresa per tal d'obtenir la commiseració del Consejo i eximir-se d'haver de contribuir a l'obra, tot i que

el termino es mucha parte de regadío, fértil y abundante para dar a sus vecinos de todo género de frutos, con los que estos resultan generalmente acomodados, aumentando sus utilidades con cierta especie de comercio en sus producciones, y en efecto manifiestan sus fondos en el gasto de sus carnicerías, procesiones y otros actos de mera ostentación, sin que hayan experimentado desgracia ni contratiempo alguno capaz de imposibilitarlos de cumplir la obligación de reparar las iglesias, como aún en situación más escasa lo han executado y executan otros pueblos que pueden reputarse por más pobres.¹¹⁶²

L'any 1791 els regidors i el síndic procurador informaven en aquests termes sobre les obres que estaven aturades:

Que la mayor parte del cuerpo de la nueva fábrica de la iglesia colegial de esta villa, con seis de las ocho columnas que contiene, se halla en descubierto y la única capilla empezada en ella se halla a ocho palmos de elevación de poco a menos y que uno y otro padece un grandísimo detrimento por la continuación de lluvias y demás inclemencias del tiempo, como lo diran los tes-

1161. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

1162. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

tigos ministraderos y es verdad, público y notorio. Otro si dicen: que la porción de iglesia que actualmente sirve, qual contiene poco más o menos la quarta parte de la fábrica empezada, no es suficiente para que pueda estar con comodidad la tercera parte de los vecinos de la parroquial. Que dicha porción de iglesia se halla cubierta de tablas con un tejado seco encima, de modo que en varias partes se llueve en ella, causando transtornos e irreverencias.¹¹⁶³

Davant la petició dels regidors, els mestres de cases Ramon Mas i Sebastià Sala examinaren el temple i corroboraren la necessitat de continuar les obres perquè no es malmetés la part construïda fins llavors, que ascendia a un cost de 19.363 lliures.

La situació s'alleugerí quan l'any 1793 se signà una concòrdia entre l'Ajuntament de Guissona i els que contribuïen amb delmes de la parròquia. Aquests últims es van comprometre a pagar durant vuit anys 1.233 lliures anuals,¹¹⁶⁴ que es repartien en les següents quantitats: el bisbe d'Urgell havia de pagar 300 lliures, el Capítol d'Urgell també n'havia de pagar 300; el Capítol de canonges de Guissona n'havia de pagar 220, els administradors de la causa pia de Jeroni Cornet, 200; Ramon Erill —baró d'Erill— havia de pagar 53 lliures, i l'Ajuntament de Guissona havia de pagar 160 lliures com a participant dels delmes de Robiol i Tapioles. Entre les altres almoines rebudes, la quantitat més important fou la de 1.000 lliures aportada per Anton Castellà i Porta, del mas de la Serra de Ponts. L'església es va beneir, finalment, el dia 26 d'octubre de 1800.¹¹⁶⁵

L'església parroquial de Guissona com a síntesi d'influències: de la Universitat de Cervera a la catedral de Lleida

L'església parroquial de Guissona representa una síntesi d'influències arquitectòniques dels dos edificis més importants de l'època del barroc a les comarques de Ponent: la Universitat de Cervera i la catedral de Lleida. Si l'efecte d'aquesta última es concreta en l'interior de tres naus cobertes amb voltes bufades, a l'exterior, el conjunt de la façana de l'església de Guissona és el que millor reflecteix la influència de la Universitat de Cervera.

Probablement, la façana hauria estat de les primeres parts a acabar-se, ja que a finals de la dècada de 1780 ja es fa al·lusió al gran

1163. AHN: Consejos. Lligall 22.779.

1164. CAMPS; SANTAELÀRIA 1982, 181.

1165. CAMPS; SANTAELÀRIA 1982, 181.

dispendi que havia suposat, mentre l'interior del temple encara s'estava construint amb nombrosos contratemps. Aquest caràcter més primerenc explicaria el caire un xic arcaic que adopta aquesta façana, que té com a referència la façana principal d'un edifici —la universitat—, construïda als anys cinquanta. D'altra banda, cal assenyalar que la influència de la universitat s'explica, sobretot, si tenim en compte —tal com ho explica la documentació— l'afluència d'artífexs cerverins que es feren càrrec de l'obra en un moment o altre, bé com a visuradors —Pau Borràs, Jaume Borbonet, Tomàs Gaudier—, com a tracistes —Tomàs Borbonet i Francesc Romeu, que en fan un segon plànol— o com a constructors —l'empresari que dugué a terme l'obra fou Fèlix Borràs.

La façana, lleugerament elevada respecte de l'enllosat de la plaça mitjançant una graonada, s'aixeca majestuosa, com desafiant l'austeritat i la noblesa del palau dels Erill, situat davant per davant, a l'altra banda de la plaça. Està dividida verticalment per tres cossos, separats per pilastres d'ordre gegant, amb carreus abossellats. Els cossos laterals s'uneixen al central mitjançant alerons ondulats, que lliguen amb la testera de perfil mixtilini que corona el cos central i que incorpora una espadanya de tres ulls. Cada una de les pilastres verticals —les dues dels extrems i les centrals— estan acabades per boles, com la que decora el punt culminant del semicercle de la testera. El bossellament dels carreus de les pilastres recorda el mateix tipus de divisions verticals que trobem a la façana principal de l'edifici de la Universitat de Cervera, de la mateixa manera que les quatre gàrgoles o mascarons amb trompetes que coronen les pilastres a Guissona, les trobem al llarg de la façana principal de la universitat que també presentava una portada coronada per una testera ondulada, si bé amb un perfil de línies més rococó, probablement dissenyada per l'escultor Pere Costa. A part de separacions verticals, la façana de Guissona presenta tres cornises horitzontals: una que precedeix l'acabament de la testera i dues als cossos laterals, coincidint amb la cornisa que recorre l'interior. Per damunt d'aquestes cornises hi ha una finestra per banda, patró repetit als murs laterals de l'església. Són finestres diàfanes d'arc rebaixat, com les que també es veuen a l'edifici de la universitat. Hi ha un altre aspecte encara que relaciona els dos edificis: la porta d'accés a l'interior. Com a Cervera, la porta té un arc de mig punt amb l'intradós abossellat i un floró decora la clau de l'arc; està flanquejada per columnes estriades amb basament en forma de bulb —reproduït en altres esglésies del territori—, coronades per un entaulament que a Guissona deriva cap a una forma de retaule, amb una estructura en forma de serliana que, a la part central, conté una fornícula que allotja la imatge titular, i sengles inscripcions commemoratives als laterals, amb l'escut de la vila

esculpit a banda i banda. Aquesta estructura l'acaba un últim cos, amb una finestra —que substitueix les antiquades rosasses— flanquejada per pilastres i amb un entaulament coronat amb dues boles. A ambdós costats d'aquesta finestra s'hi esculpeixen dues grans volutes en relleu amb dos estípits als extrems.

A l'interior del temple, les dimensions de l'església, així com les tres naus articulades a la mateixa alçada, permeten la comparació amb els espais catedralicis setcentistes, com la catedral de Lleida (1764-1781), l'exemple més proper —tot i que la planta de saló també ens pugui remetre, un cop més, al paranimf de la Universitat de Cervera. D'altra banda, és evident que les esglésies de planta-saló no eren pas desconegudes per Josep Burria, coautor del primer projecte de l'església guissonenca, ja que, a part de participar activament en l'obra de la catedral, havia projectat i construït nombroses esglésies a la zona del pla de Lleida.

La planta de Guissona, de tres naus cobertes amb volta bufada, no està inscrita en un rectangle homogeni, com sí que ho trobem en esglésies de l'últim terç i que presenten el mateix tipus de planta de saló, com és el cas de l'església parroquial de Granyena, la de Rocafort de Queralt o la de Maldà. La planta de l'església de Guissona es distingeix perquè els braços del creuer sobresurten de l'eix de les tres naus. A més, cal assenyalar que també parteix d'uns condicionants específics, com el fet d'haver d'incorporar estructures precedents, com la capella del Claustre —construïda a mitjan segle anterior— i el robust campanar, finalitzat l'any 1699. Si, més que a l'estat actual de l'interior del temple —amb capelles incorporades al segle XIX, com la de Sant Plàcid— ens guiem per la planta dibuixada per Tomàs Borbonet i Francesc Romeu amb motiu de la taxació de 1788, l'aspecte que havia de tenir el temple guissonenc era: entrant per la porta principal, la capella fonda de l'esquerra és la de la Mare de Déu del Claustre, mentre que a la dreta trobem la de la Verge del Roser —actualment la capella del Sant Crist—, de menors dimensions, amb dos trams de volta de canó amb llunetes i una sagristia a la part posterior. El tram següent de la nau té, a l'esquerra, una capella poc fonda, a la part posterior de la qual hi ha entre els murs de la nau, la capella del Claustre, la casa dels canonges i la capella de Sant Felip Neri, mentre que a la dreta hi ha el campanar. Al tercer tram es repeteix, a l'esquerra, el mateix esquema de capella poc fonda i una altra claraboia ubicada també entre la nau, la capella de Sant Felip Neri i un dels braços del creuer; a la dreta, en canvi, s'ubica la capella de la Verge dels Dolors, amb dos trams de volta de canó amb llunetes i un cambril a la part posterior, a més d'una petita sagristia. El tram següent ja es correspon amb els braços del creuer.

Al centre del creuer, el cimbori no té una projecció externa, mentre que a l'interior es resol amb una cúpula gairebé plana, amb les figures de cos sencer dels quatre evangelistes a les petxines —podríem veure-hi, en aquest punt, una altra reminiscència del paranimf de la Universitat de Cervera, ja que si bé les figures dels evangelistes són ben freqüents a les petxines dels creuers, aquests acostumen a representar-se de mig cos, inserits en sengles medallons ovalats. Així doncs, els evangelistes de cos sencer que Jaume Padró realitza a la cúpula ceriverina constitueixen un cas insòlit a la zona, només reproduït pel seu fill, Tomàs Padró, a l'església de Vilalta. A Guissona, doncs, tenim també evangelistes de cos sencer, sense que els puguem relacionar estilísticament amb els de Padró a Cervera. Sabem, però, que l'escultor ceriverí Josep Julià, artífex molt present en l'obra de la universitat i autor del retaule de la capella dels Dolors, annexa a l'església parroquial ceriverina, va intervenir molt activament en la decoració interior del temple de Guissona, per la qual cosa no podem descartar-ne l'autoria, o del seu taller, per als evangelistes de l'església de Guissona. Cal assenyalar que a la catedral de Lleida tampoc el creuer no té cúpula, malgrat que Josep Prat Delorta n'hagués projectat una que no es va materialitzar.

Al braç esquerre del creuer hi ha una petita sagristia, una escala que mena a les dependències de la casa de canonges i una sortida al carrer. Confrontant al creuer hi ha, al centre, el presbiteri, lleugerament elevat per una graonada, i l'altar major, a la part posterior, flanquejat per la sagristia principal a la dreta, amb una estança anterior amb l'aiguamans, mentre que a l'esquerra hi hauria l'aula capitular, l'arxiu i les latrines. Anteriorment a aquestes dependències, hi havia, a banda i banda del presbiteri, les capelles de Sant Josep, a la dreta, i del Sant Crist, a l'esquerra, vora la qual hi trobem un espai destinat a vestidor.

Les tres naus estan dividides per pilars amb capitell compost —a la catedral de Lleida les quatre pilastres adossades a cada pilar tenen el fust acanalat i estan coronades per capitells corintis— i entaulament coincident amb la cornisa que recorre tot el perímetre intern del temple i que coincideix amb les cornises de la façana exterior. Les capelles s'obren a la nau mitjançant grandiosos arcs peraltats, decorats amb motlures de guix amb motius referents a la dedicació d'algunes capelles —com és l'emblema de Maria a l'entrada de la capella de la Verge del Claustre.

Finalment, el sistema d'il·luminació de la nau es realitza mitjançant finestres d'arc rebaixat, com a la catedral de Lleida, dissenyada

per l'enginyer militar Pedro Martín Cermeño, mentre que el seu germà, Juan, fou qui encarregà l'execució d'un primer projecte i valoració a Marià Enrich i Josep Burria. Marià Enrich, com a membre d'una nissaga pertanyent a l'elit dels mestres de cases barcelonins, participa en moltes de les grans empreses constructives de la Barcelona setcentista; Josep Burria, com a artífex d'algunes de les grans obres lleidatanes i perfecte coneixedor de l'obra de la catedral. Influència, doncs, que es veuria combinada amb la notable intervenció de mestres d'obres cerverins —alguns amb habilitat per projectar— que podien haver aportat a l'església de Guissona —sobretot en l'aspecte extern, que sempre acabava essent el més variable respecte del projecte inicial, ja que hi podien intervenir diversos factors com els gustos de la població— l'efecte més barroquitzant de la universitat, gran obra cerverina del set-cents i la més important, juntament amb la catedral de Lleida, de les terres de Ponent.

L'església parroquial de Tàrrega: de fra Josep de la Concepció a Pere Costa. La irradiació a l'església del convent de Sant Ramon de Portell

La urgència d'una nova església i el projecte de fra Josep de la Concepció

L'església parroquial de Tàrrega, dissenyada pel tracista carmelità fra Josep de la Concepció, representa a la zona que estudiem el punt culminant d'aquesta introducció gradual del classicisme, seguida de prop per l'església del convent i santuari de Sant Ramon, començada dos anys més tard segons el mateix llenguatge, que probablement a Sant Ramon queda més eclipsat per la presència barroca de la portada monumental.

Des del recull històric de Segarra i Malla a la seva *Història de Tàrrega amb els seus costums i tradicions*,¹¹⁶⁶ la parroquial de Santa Maria de l'Alba de Tàrrega ha estat profusament estudiada per Josep M. Planes —des del punt de vista històric— i per Carme Narvàez, que n'inclou l'estudi artísticarquitectònic a la seva tesi doctoral, centrada en el tracista fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana.¹¹⁶⁷ Amb aquests precedents ben poca cosa podem afegir a l'estudi de la parroquial targarina al segle XVII, de manera que en repassarem breument les viscissituds constructives i els aspectes que la fan mereixedora d'esdevenir l'església més important de les construïdes a les nostres comarques durant la dissetena centúria.

1166. SEGARRA I MALLA 1987.

1167. NARVÀEZ 2000; 2003 i 2005.

Al llarg del segle XVII ja es feia evident la degradació del temple parroquial de Tàrrega, però la part on aquest mal estat esdevenia més notori era sens dubte el campanar, ja que s'hi havien obert grans esquerdes. L'any 1671, el mestre d'obres Gaspar Roca, que tenia a peu fet l'edifici de l'ajuntament, intenta solucionar el problema tapant els forats i esquerdes amb un bon gruix de guix i aconsellant als campaners que no ventessin gaire fort.¹¹⁶⁸ A començaments de l'any 1672 el mateix Gaspar Roca, juntament amb el mestre Josep Morató, visuraren de nou el campanar i aconsellaren posar guix i cera a l'estructura per tal d'estudiar-ne la inclinació, alhora que el consell de la vila proposa que dos paers que han d'anar a Barcelona aprofitin per tractar el tema amb el mestre Pere Pau Ferrer.¹¹⁶⁹

Finalment, el mes de febrer de 1672 les esquerdes s'havien tornat a obrir i el dia 15 va caure el campanar i va ensorrar també part de l'església. Sembla que afortunadament no hi havia fidels al temple en aquell moment, tot i que l'accident es cobrà una víctima, Caterina Suberachs "per haverli caigut lo campana de la present vila de Tarrega de sobre de la casa haont ella en aquesta ocasió estave", segons el llibre d'òbits, consultat per Josep M. Planes.¹¹⁷⁰ En el consell general del dia 16 de febrer s'especifica que la caiguda del campanar també va provocar la de dues voltes de l'església i l'enrunament de les capelles de les Santes Espines, Sant Blai i Sant Jordi. Segons Planes, uns mestres d'obres de Barcelona examinaren el temple i malgrat que van considerar que la millor solució era l'erecció d'una nova església, aquesta fou desestimada, en un primer moment, perquè era una solució massa cara.¹¹⁷¹ Llavors es determinà adobar la capella de les Santes Espines i apuntalar i reforçar el que quedava dempeus; però el fet de comprovar que l'edifici encara es movia i continuava sent un perill, aviat va comportar la determinació de fer una església nova. Finalment, el carmelità fra Josep de la Concepció fou cridat per examinar les restes de l'edifici i la seva opinió fou decisiva, de manera que els comuns de la vila li van encarregar la traça de la nova església.¹¹⁷² Així doncs, al llibre de l'obra hi consta que es paguen 66 lliures

al hermano Fr. Josep de la Concepció carmelità descals i tracista de la present fàbrica als 31 de juliol del dit any en ques posà la

1168. PLANES I CLOSA 1994, 73-74.

1169. AHCT: *Llibre de l'obra de l'església*, fol. 8. També a NARVÀEZ 2000, 175.

1170. APT: *Llibre d'òbits*. Segons PLANES I CLOSA 1994, 73.

1171. PLANES I CLOSA 1994, 74.

1172. AHCT: *Llibre de l'obra de l'església*, fol. 24.

primera pedra, las quals se li pagaren en remuneració y satisfació de las bassas dels perfils y monteas de la fàbrica de la iglesia major, campanar y capella de las Santas Espinas y explicació de aquellas las quals constan en dos pergamins y un codern.¹¹⁷³

Els dos pergamins de la traça permeten observar el disseny original de fra Josep, amb una façana que segueix fidelment els esquemes dels temples carmelitans traçats per ell mateix, com el del desaparegut convent carmelità de Vic, amb tres cossos, ben definit el central, flanquejat per dues columnes gegants i que el tracista recuperaria al projecte finalment no realitzat per a la catedral de Vic, que si bé manté aquest esquema presenta un grau més elevat de sofisticació.¹¹⁷⁴

Narvæz¹¹⁷⁵ situa els orígens de l'arquetipus de la façana carmelitana —rectangle obert a la part inferior per un pòrtic (més propi de l'arquitectura conventual i, per tant, absent a la parroquial de Tàrrrega) coronat per un frontó triangular i un òcul al mig, i delimitada lateralment per pilastres toscanes amb la inclusió d'un nínxol damunt la porta on allotjar la imatge del sant titular i una finestra o obertura per il·luminar el cor— a l'església de la Magdalena de Valladolid (1566) de Gil de Hontañón, model que seria definitivament consagrat per Francisco de Mora a San Bernabé de El Escorial i a San José d'Àvila. No podem oblidar, però, sobretot pel tema recurrent del pòrtic de triple arcada sota el cor, el precedent de l'església de l monestir de San Lorenzo de El Escorial, obra de Juan de Herrera.¹¹⁷⁶

Tornant al temple parroquial de Tàrrrega i a la portada dissenyada per fra Josep de la Concepció, veiem que aquí no segueix el prototipus carmelità del característic pòrtic obert a partir d'un o més arcs de mig punt, sinó que a la porta hi ha nínxols a banda i banda i a la part superior, amb figures emmarcades per columnes que formen un ordre arquitectònic menor. L'entaulament de la portada és tallat per l'òcul o rosassa que dóna llum a l'interior, mentre que als cossos laterals de la façana s'obren dues finestres que es corresponen amb les capelles laterals. A la part posterior sobresurt la cúpula sense tambor —el qual es va haver d'afegir per tal de donar més llum a l'interior perquè era fosc. D'altra banda, segons consta al segon dibuix, les capelles laterals havien de reflectir-se a l'exterior mitjançant quatre finestres i la inclusió d'una teulada en voladís, que vista des de la façana principal quedaria amagada pels ràfecs que uneixen el cos central amb els laterals.

1173. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 3. També a NARVÆZ 2000, 176.

1174. Vegeu l'estudi de les traces de fra Josep que fa NARVÆZ 2005.

1175. NARVÆZ 2000, 84-86.

1176. NARVÆZ 2000, 85-86.

També apareix a la traça, projectant-se fora de la planta, la capella de les Santes Espines, disposada perpendicularment amb re-lació a l'eix longitudinal de l'església i de planta centralitzada. Amb el quadrat com a base i la part central coberta per una cúpula sobre petxines, s'afegeixen als costats dos mòduls rectangulars que recorden la planta de la brunelleschiana capella Pazzi. Tot l'espai de la capella ocupa la totalitat del braç esquerre del creuer.¹¹⁷⁷

La planta i la distribució interior del temple esdevé la més habitual a les esglésies parroquials catalanes de l'època: una sola nau, amb quatre capelles laterals a cada costat, intercomunicades mitjançant arcs de mig punt i que constitueixen pràcticament naus laterals, cor elevat als peus —que correspon en planta al primer dels trams de la nau— i capçalera plana. Es tracta, en definitiva, d'un tipus de planta que es repetia a les esglésies del gòtic tardà, amb una nau i capelles laterals entre els contraforts, substituint l'absis poligonal i els contraforts manifestats exteriorment per una capçalera plana. En aquest sentit, cal assenyalar que a l'església de Sant Andreu de la Selva del Camp, de Jaume Amigó i Pere Blai, el presbiteri ja és rectangular i es troba flanquejat per dues sagristies col·locades simètricament als dos costats, originant una capçalera plana que facilita la inclusió de tota la planta del temple en un gran rectangle, sense contraforts exteriors. D'altra banda, les capelles laterals intercomunicades constitueixen l'altre factor diferenciador respecte a les plantes de procedència gòtica.

L'alçat s'articula a partir del més auster ordre toscà, amb pilastres sobre les quals hi ha un entaulament que circueix tot l'interior i que allotgen un ordre menor d'arcs formers de mig punt sobre pilastres més simples. A l'interior de les capelles, una motllura de pedra grisa ressegueix l'espai, contrastant amb la blancor dels murs —val a dir que aquesta bicromia era l'acabat que presentava originalment l'església, amb els suports arquitectònics fets en pedra grisa destacant sobre la superfície blanca dels murs. Així, els murs quedaven disposats en faixes al llarg de tot l'interior i els entaulaments i cornises motllurades estan despallats de qualsevol mena d'ornamentació —val a dir que

1177. A Tàrraga, les noves devocions com la Mare de Déu de l'Alba no van eclipsar mai el predomini de les Santes Espines: les freqüents sequeres eren les millors aliades de la seva perdurabilitat, ja que les processons de la relíquia continuaven tenint un gran poder de convocatòria sobre la comarca circumdant, hi acudien des de nombroses poblacions, com Claravalls, la Figuerosa, Altet, el Talladell, Vilagrassa, Riudovelles, Mont-roig, Granyanella o la Mora. Cada vegada que es decidia treure en processó les espines s'enviaven cartes de convocatòria a dotzenes de poblacions de l'Urgell i la Segarra, com si es tractés d'un mecanisme per manifestar el paper de Tàrraga com a vila aglutinadora d'un territori (PLANES I CLOSA 1994, 71).

el precedent de l'aplicació de l'ordre toscà per tal d'aconseguir major simplicitat en els paraments el trobem a l'Escorial.¹¹⁷⁸

Una particularitat de l'església de Tàrrega respecte a la majoria de parroquials —a les conventuals n'hi ha més casos— és la presència de tribunes o balcons oberts a la nau, solució típica dels temple jesuïtes —església de Betlem a Barcelona. A la zona que estudiem també trobem tribunes al santuari de Santa Maria d'Ivorra —iniciat l'any 1663— i a l'església del convent de Sant Ramon de Portell. La presència d'aquests balcons o tribunes es tradueix a l'exterior amb la presència de dues balconades obertes als cossos laterals de la façana, que segons Narvæz¹¹⁷⁹ constitueixen una excepció dins l'obra de fra Josep de la Concepció —a Sant Ramon i d'altres temples les tribunes es manifestaran exteriorment en dues finestres a banda i banda de la façana. El temple es cobreix amb volta de canó amb llunetes a la nau, creuer i capçalera, mentre que les capelles laterals es cobreixen amb volta d'aresta. Al creuer s'aixeca la cúpula amb tambor, en el qual s'obren vuit finestres separades amb pilastres geminades.

La traça de fra Josep de la Concepció també contemplava la construcció del campanar, tot i que finalment no es va dur a terme fins al segle XVIII, quan es va finalitzar d'una forma molt diferent a la que contemplava el projecte inicial. Així doncs, el dibuix de la traça mostra un campanar de cinc pisos: el primer de planta quadrada i els següents de planta octogonal. Els caires del primer cos s'aixamfraven per donar pas al segon; el tercer només es diferencia per l'obertura dels arcs de mig punt peraltats que contenen les campanes i el quart i el cinquè, amb les mateixes obertures, redueixen lleugerament la seva secció respecte al cos anterior. L'últim pis apareix coronat amb una cupuleta. És un campanar que segueix el model —si bé amb més complexitat— del de Vilanova i la Geltrú, traçat l'any 1670 pel mateix fra Josep i que farà fortuna a partir d'aquest moment, durant tot el segle XVIII i fins ben entrat el segle XIX.

Narvæz¹¹⁸⁰ relaciona la capella de les Santes Espines —tot i les diferències— amb la capella de Sant Joan i Sant Fructuós a la catedral de Tarragona, obra de Pere Blai i que fra Josep coneixia bé, car mentre s'està construint la capella de les Santes Espines, supervisa les obres de la capella de la Concepció, també a la catedral de Tarragona, que havia contractat un any abans. La influència es deu no tan sols a la planta central, sinó també a l'efecte de bicromia aconseguit amb els

1178. NARVÆZ 2000, 89.

1179. NARVÆZ 2000, 184.

1180. NARVÆZ 2000, 187-188.

elements de suport realitzats en pedra grisa que contrasta amb el blanc dels murs. D'altra banda, les faixes de pedra grisa presents a l'intradós de la cúpula també recorden a la de la sagristia de les capelles tarraconines. Malauradament, l'ampliació que s'hi va practicar al segle XVIII —convertint la planta centralitzada en una planta longitudinal— va malmetre'n la fesomia original, avui recuperada parcialment gràcies al tancament d'aquesta part afegida.

Finalment, considerem que la capella de les Santes Espines constitueix un model directe per a la capella de la Santa Creu a la parroquial d'Anglesola, començada el 1693 i finalitzada el 1722 per albergar una altra relíquia relacionada amb la Passió de Crist, en aquest cas un fragment de la Vera Creu —aquesta influència també s'entén per la proximitat entre les dues poblacions i l'estreta relació que mantenen.¹¹⁸¹ De fet, segons Binefa,¹¹⁸² el mestre de cases que contracta l'obra de la capella és Pere Arbussó, que l'any 1673 treballa com a aprenent a l'obra de la parroquial de Tàrrega amb Gaspar Roca almenys fins al 1681, quan encara apareix a les llistes d'operaris de l'obra, tal i com veurem més endavant.¹¹⁸³ De fet, l'any 1699, Pere Arbussó contracta l'obra del campanar de l'església col·legiata de Guissona, document en el qual figura com a "habitant" d'Anglesola.¹¹⁸⁴

Parlem ara del procés constructiu i dels operaris del temple durant aquest últim terç del segle XVII: el mes d'abril de 1672 es posa la primera pedra i el mes d'agost del mateix any es paguen diverses obres de reparació de la part que quedava de l'església vella per tal de poder-hi celebrar els oficis "ab la seguretat del poble", com apuntalar l'església o tancar "a pedra y cals" l'armari de la sagristia. Entre altres es paga el mestre Joan Bastida per tancar l'arcada de davant de l'abadia i reforçar la canonada de l'església a l'indret de l'antic campanar. També es fa una paret per tancar la part que més o menys roman segura.¹¹⁸⁵ El mes d'octubre es paguen 2 lliures i 17 sous al notari de Solsona i de la cúria episcopal Pere Màrtir Andreu per la llicència del bisbe de Solsona per a la construcció de la nova església.¹¹⁸⁶ Però des del començament de les obres fins al 19 de maig de 1696, quan es

1181. Al segle XVIII el rector d'Anglesola contacta amb Lluís Bonifaç, que estava fent un retaule a l'església parroquial de Tàrrega, per encarregar-li el de la capella de la Santa Creu. Aquesta iniciativa no reeixí, finalment, per la gairebé "imposició" del bisbe de Solsona que el retaule fos executat per Carles Morató.

1182. BINEFA I MONJO 1964, 27.

1183. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 48 i 313.

1184. AHN: Cons. Lligall 22.603.

1185. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 10.

1186. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 25.

beneï l'església, la seva construcció no va estar exempta de vicissituds: fra Josep abandona la direcció de les obres l'any 1688, que és quan es registra la seva última visita i posteriorment sorgeixen els problemes per construir la cúpula, que el consell municipal donava a preu fet, sense que cap mestre se'n volgués fer càrrec.

Pel que fa al procés paral·lel de la construcció de la que llavors havia de ser la capella més important, la de les Santes Espines, Berga i Maymó fan un recull documental de diversos pagaments per aspectes relacionats amb la construcció de la capella, tals com (a 15 d'octubre de 1677): "A Bertran Xavarrié, biscaí, teuler, per 1.500 cairons per la capella de les Santes Espines, 10 lliures 10 sous; per 8 quintars de guix per la capella de les Santes Espines, 1 lliura i 10 sous; per 21 posts d'àlber per fer les sindrietes del presbiteri de les Santes Espines, 7 lliures" o bé "a J. Oromir, ferrer, per set jornals a cobrir la capella de les Santes Espines", el 14 d'octubre de 1679.¹¹⁸⁷

Des del començament de l'obra fins a l'abandonament de fra Josep de la Concepció, el mestre de cases Gaspar Roca és un dels més citats al llibre de l'obra. Ja hem parlat de la seva intervenció en el procés de peritatge i reconeixement de l'obra vella abans de la desgraciada caiguda del campanar. Era originari de Manresa, però va fixar la residència a Tàrrega,¹¹⁸⁸ segurament com a conseqüència de tenir a preu fet l'obra de la casa de la Paeria.¹¹⁸⁹ Paral·lelament a l'obra de l'església targarina, l'any 1673 signa amb el bisbe Lluís de Pons un contracte per obrir el braç esquerre del creuer de la catedral de Solsona "amb arc circular i no apuntat" i construir-hi la capella del Santíssim. Però la primera obra contractada íntegrament per Gaspar Roca —a part de la Paeria de Tàrrega—, havia estat, deu anys abans, el santuari de Santa Maria d'Ivorra, l'any 1663.¹¹⁹⁰ D'altra banda, des de 1666 també estava construïnt la capella de la Mare de Déu dels Socors d'Agramunt,¹¹⁹¹ a l'interior de l'església parroquial, que havia estat projectada per un tal "mestre Grau" de Guissona.¹¹⁹² L'any 1682, suposem que durant un dels viatges que devia realitzar entre Tàrrega i Ivorra, per tal de

1187. BERGA; MAYMÓ 1965, 150-151.

1188. En els cobraments per les obres del santuari d'Ivorra ja apareix com a mestre de cases de Tàrrega (ADS: Fons Parroquial d'Ivorra. Notarial. Nadal Millàs, 1670-1678).

1189. AHCT: Llibre de Consells (1670-1683), fol. 51. També a SEGARRA I MALLA 1987, 170-172.

1190. ADS (Arxiu Diocesà de Solsona): FN Torà. Gil Gualdo. Manual (1663).

1191. PONS I FARRÉ 1936, 56.

1192. Cap al 1674 trobem un tal Josep Grau, mestre de cases, que treballa a l'obra de l'església del convent de Sant Ramon de Portell (AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon. Llibre de comptes 1673-1683).

supervisar la marxa de les obres, rep l'encàrrec de visurar l'obra de la nova església del convent de Sant Ramon de Portell, que s'estava construint des de 1674.

Pel que fa a Gaspar Roca com a director de l'obra de l'església parroquial, trobem, per exemple, que el 12 de novembre de 1672 li paguen 38 lliures i 10 sous. El mes de novembre del mateix any figuren com a manobres Francesc Roncós, Joan Garriga —ambdós naturals d'Ivorra, on Gaspar Roca havia construït el santuari de Santa Maria—, Josep Pomés, Isidor Soler, Silvestre Veges, Joan Palou, Ramon Ortí, Esteve Cometa i Anton Combelles. Com a mestres de cases, juntament amb Gaspar Roca, tenim Joan Bastida, Francesc Vores i Valentí Torres —aquests dos últims com a “joves mestres de cases”.¹¹⁹³ L'any següent, Gaspar Roca, consta com a mestre i “sobrestendant de l'obra”, té com a aprenent Pere Arbassí (o Arbussó); l'última vegada que el trobem citat al llibre de l'obra és el 19 de maig de 1681, quan paguen “a mestre Roca” 8 lliures i 16 sous.¹¹⁹⁴

Gaspar Roca va morir el 12 de febrer de 1687. Segons el llibre d'òbits “no rebé ningun sacrament per haver mort de mort subitanea” i va ser enterrat el dia 13 al campanar de l'església nova de Tàrrega, en la qual hi havia treballat tants anys.¹¹⁹⁵ Casat amb Maria, sabem que havia tingut almenys tres fills. Segons els llibres de baptismes, el 27 de desembre de 1683 es bateja la seva filla Maria;¹¹⁹⁶ el 13 de setembre de 1685 el seu fill Isidre¹¹⁹⁷ i, finalment, el 7 d'agost de 1687 (sis mesos després de la seva mort), es bateja el seu fill pòstum, Gaspar “fill de Gaspar Roca mestres de cases i de Maria, viuda deixada”.¹¹⁹⁸ A partir d'aquí, en els anys successius Francesc Vores es convertirà en el mestre de cases amb un major protagonisme al llibre de l'obra.

L'any 1693 es paguen 44 lliures a Benet Juli per tal de visurar la nova església i el 1694 els mestres i manobres que treballen en l'enderroc del que queda de l'església vella són: Francesc Vores, Joan Bastida,

1193. AHCT: *Llibre de l'obra de l'església*, fol. 37.

1194. Aquest mateix any figuren els següents mestres fadrins treballant a l'obra de l'església: Francisco Vores, Pere Arbassí, Jaume Cortés, Joan Malla, Felipe de Campo. Els manobres que hi treballaven, en canvi, eren: Josep Gallech, Domingo Bastida, Lluís Oller, Pere Benlaigua, Ramon Cases, Bartomeu Bastur, Pere Belasch, Isidro Calafell, Ramon torrent, “lo fill” d'Andreu Joan, Jeroni Molné, Josep Torres, Joan Hospital, Onofre Garí, Ramon Sinou, Salvador Sarvià, Josep Pujalt, Josep Llobera, Ramon Martí, Josep Gasset.

1195. APT: *Llibre d'òbits (1642-1730)*, fol. 134.

1196. APT: *Llibre de baptismes (1668-1690)*, fol. 122.

1197. APT: *Llibre de baptismes (1668-1690)*, fol. 134.

1198. APT: *Llibre de baptismes (1668-1690)*, fol. 151v.

Ramon Pomés, Antoni Badia, Josep Ximelis, Josep Camats, Josep Balcells, Joan Cases, lo Bessó, Marià Monfar i Josep Veguer.¹¹⁹⁹

Durant els anys noranta apareix el nom del carmelità fra Jaume Ribot com a “tracista de l'església nova”. S'havia desplaçat a Tàrraga per visurar les obres —concretament l'aixecament de la cúpula que era motiu de tanta preocupació— i fou nomenat director de les obres. Narvèez comenta que la presència de fra Jaume hauria donat la seguretat i l'empenta necessària per finalitzar la costosa construcció de la cúpula, que s'acabaria l'any 1694, mentrestant fra Jaume Ribot romandrà vinculat a l'obra fins el 1707, quan se li fa l'última paga.¹²⁰⁰

L'any 1696 Francesc Vores rep 215 lliures per arrebossar tota l'església i el 19 de maig d'aquest any té lloc la benedicció de l'edifici religiós.¹²⁰¹ Fins aquell moment hi havia fet el presbiteri, la capella de les Santes Espines, el creuer i una capella a cada costat de les quatre que s'havien de fer a cada banda, el campanar —incomplet— i la sagristia. Aquest mateix any, 1696, se cita per primer i últim cop Francesc Colom com a sobreestant de l'obra de l'església nova.¹²⁰²

L'any 1700, a l'últim memorial de mestres que treballen a l'església hi figuren: Francesc Vores, Ventura Calvís, Joan Bastida, Mateu Solé, Ramon Cansinell, Antoni Badia, Josep Veguer o Vergé, Marià Montfà, Joan Cases, lo Maurici, Josep Espasa i Joan Conca.¹²⁰³

—L'església del convent de Sant Ramon de Portell: la irradiació de la influència de l'església parroquial de Tàrraga

L'obra més important que es duu a terme al convent de Sant Ramon durant el segle XVII és la construcció de l'església nova, un temple de considerables dimensions que seguirà de prop els passos de l'església parroquial de Tàrraga, que també es comença a construir a la mateixa època. Aquesta obra coincideix amb un bon moment del culte al sant i de les pelegrinacions que arribaven al santuari —pensem que prop de Sant Ramon, a Ivorra, el renaixement del culte a la relíquia del Sant Dubte també havia propiciat la construcció d'una nova església. D'altra banda, el bon moment econòmic que viu el convent de Sant Ramon també s'evidencia en les millores que es duen a terme a les seves propietats. Veiem, doncs, que l'any 1676 es planta una vinya tan gran com la vella, que s'ha recuperat cremant-hi 1.900 formiguers.

1199. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fols. 509-521.

1200. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 663.

1201. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fols. 530-531.

1202. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 528.

1203. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 536.

També consta que s'han plantat 104 oliveres i s'han comprat “cubes i bixells nous”.¹²⁰⁴

El procés constructiu de l'església el podem reconstruir mitjançant els llibres de comptes del convent.¹²⁰⁵ D'aquesta manera, sabem que al mes d'agost de 1673 es paga 6 lliures i 10 sous a “los maestros” per fer la planta de l'església. El dia 15 de juliol de 1674, Jaume de Copons i Falcó i Aymerich, senyor de la Manresana va posar la primera pedra. El comanador era fra Maties Coselete, el general de l'orde de mercedaris fra Pedro de Salazar i el provincial de l'orde fra Sebastián de Velasco, segons consta a l'inici del Libro de Cartas Cuentas del convent.¹²⁰⁶ A partir d'aquí es comencen a comptabilitzar els jornals de mestres i peons. El mes de novembre d'aquest mateix any apareix un nom propi que podem atribuir a un mestre de cases: es tracta del mestre Mateu Reit al qual es paga un jornal. L'any següent apareixen els mestres de cases Pere Antoni Puig, mestre Sostres i el seu fill¹²⁰⁷ i “dos franceses” dels quals no es diu el nom. Entre el 1674 i 1684 els mestres de cases que participen a l'obra són els següents: Josep Grau, Pere Anglada, els esmentats Sostres, Mateu Reit i Pere Antoni Puig —del qual consta que a partir del 22 de febrer de 1676 comença a treballar “de limosna” i que morirà en el transcurs de l'obra—; Carlos Burguera, Pablo Andrés, Vicenç Teixidor, Juan Vizcaíno, Antoni Pagès, Gerònim Perol, Julià Roca i Joan Cos com a peons i Tomàs Rius i Guillem Delros com a aprenents. També s'esmenta el mestre de cases Joan Garriga d'Ivorra, que havia fet d'aprenent del mestre Gaspar Roca en la construcció del santuari de Santa Maria d'Ivorra i que també participa en l'edificació de la parroquial de Tàrrega, igual que Gaspar Roca. Precisament trobem un pagament de 2 lliures i 15 sous a “M^o (mestre) Roca de Tàrrega”, referit al propi Gaspar Roca, per visurar l'obra construïda a Sant Ramon fins aleshores. D'altra banda, un dels mestres francesos als quals es fa força referència pot ser un tal Perris Britxa de Tolosa, al qual paguen diferents soldades. Pel que fa a d'altres atencions que rebien els treballadors de l'obra a part del sou corresponent, hi ha el fet que en cas de caure malalts eren atesos al mateix convent, ja que alguna vegada trobem que es compra “confitura y bizcochos para el m^o de obra enfermo”. També són curioses les despeses en què figuren “seis pares de alpargatas para el aprendiz” o bé “un sombrero para el aprendiz”, fent referència a la remuneració que rebien pel seu treball, generalment no era res més que la manutenció i la roba.

1204. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1673-1683).

1205. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1673-1683).

1206. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1673-1683).

1207. AHCC: Fons Comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1684-1690).

A part de la feina que els mestres, oficials i aprenents realitzaven a l'obra, trobem una sèrie de pagaments per feines "secundàries" però no per això poc importants, com el fet de fer puntes per als martells, que fa el ferrer de la Manresana, o el transport de càrregues de sorra, que es paga a Ramon Piquer, de la Manresana —que en porta 1.080— o a Andreu Vendrell, de Portell —que en du 360. També es compren els estris necessaris per a un fuster i en una ocasió *"una dozena de tablas para hazer trazas"*.

El 1674 es paguen 79 lliures i 16 sous a Jaume Segué, de Torrefeta, per portar la pedra de la pedrera del Llor; l'any següent es parla de "tres mestres" que treballen a la mateixa pedrera, d'on s'extreurà la major part de la pedra per a l'obra com també de la de Mont-ros. A la pedrera s'hi esmerçaven alguns jornals, per la qual cosa s'havia de procurar per la gent que hi treballava per a l'obra. D'aquesta manera, s'anota al llibre que es compra vi pels que treballen a la pedrera o bé que es paga 1 lliura a una dona del Llor per haver cuinat pels treballadors de la pedrera. D'altra banda, el forn de calç també s'ha de recompondre diverses vegades (l'any 1679 es paguen mil teules per a cobrir-lo) o construir-ne un de nou, prova de l'activitat que s'hi duia a terme mentre van durar les obres.

Per tal de saber les obres concretes que es van realitzar durant l'últim terç del segle XVII ens hem de fixar en el Libro de Cartas Cuentas que va des de 1613 fins al 1703. Gràcies a aquesta font sabem que l'any 1673 es fan algunes obres de primera necessitat, com la teulada de la cuina i del refectori vell. De l'església vella també s'ha de restaurar la teulada, canviar fustes i recompondre la volta, ja que consta que n'havia caigut una part; d'aquestes obres a l'església quedaven al convent dos-cents maons que, probablement, s'aprofitarien quan comencés l'obra de la nova església l'any següent. El 1676 consta apuntat que la barana de les escales s'ha fet de pedra, s'ha construït un balcó a la cel·la de la comanda i una creu de pedra a la plaça de davant del convent. Aquest any consta que l'obra tenia dos bous, un carro nou, 143 taulons per a les bastides, 28 antenes, pedra llaurada i argamassa per tot l'any. També s'especifica que encara hi ha una gran provisió de pedra desbastada i que al forn hi ha més de 300 quarteres de calç. D'altra banda, l'any 1679 s'havien canviat els bous per les mules, que havien costat 33 doblons i 10 sous, i es disposava de dos carros, tot i que s'especifica que un encara s'hava d'estrenar. L'any 1682 es fa un refector amb capacitat per a trenta religiosos amb volta "a la gironesa" i s'obtenen 400 lliures a raó de censal que va deixar al seu testament Pere Antoni Puig, mestre de la fàbrica de l'església.

Així doncs, el dia 30 del mes d'abril de 1685, de moment, s'han gastat 3.083 lliures en la fàbrica de l'església. L'any següent s'especifica l'estat de l'obra de l'església en què "*queda la obra todo el çielo de arriba todo rematado la capilla mayor con la mitat del pavimento*", alhora que les portes i finestres consten pagades. D'aquesta manera ja es poden traslladar el Santíssim i les relíquies de Sant Ramon a l'església nova, l'estructura de la qual es troba acabada, amb dues sagristies i tota pavimentada. A partir d'aquí faltaven coses com l'arrebossat interior i els acabats. Entre 1686 i 1688 hi ha anotacions que ens informen de les diferents fases constructives: "*Item se ha hecho la que faltaba de la iglesia, desde los fundamentos asta las impostas de los arcos de las capillas, y se ha empezado la puerta mayor y se han asentado los pedestales*". Més tard (1687) sabem que "*quedan todas las capillas pasadas hasta las balconadas; la portada acabada con todas sus estátuas y escudo de la orden, la qual tiene de alzada sesenta palmos; el campanar tiene de alto siete varas, más se ha retexado el convento*".¹²⁰⁸

L'any 1688 la relació d'obres que apareixen al Libro de Cartas Cuentas:

se ha hecho el coro con sus fajas pintadas, tres bóvedas en las tribunas, dos ventanas y una puerta al coro. Item se ha empavimentado parte de la iglesia con piedra picada, se ha pintado el tras altar del Santo; se ha hecho una sepultura con bóvedas, es el su costo de todo sin el de los moços y manobrerros trescientas noventa y tres libras dos sueldos y siete dineros.¹²⁰⁹

El resultat de l'obra és una església que ens recorda enormement la parroquial de Tàrrega, tant per les seves formes com per les dimensions, gairebé idèntiques. Aquest fet podria explicar-se en part per una dada curiosa que trobem a la relació de comptes de Sant Ramon: l'any 1683 es paga per tal de portar i tornar "el sindre de Tàrrega" i també cal assenyalar, ni que sigui com a fet anecdòtic, la presència com a visurador de Gaspar Roca, que durant uns anys fou el mestre d'obres principal de l'obra de Tàrrega.

Així doncs, com l'església parroquial de Tàrrega, la del convent de Sant Ramon té una planta amb una sola nau i quatre capelles laterals per banda, intercomunicades mitjançant arcs de mig punt, cor elevat als peus (que correspon en planta al primer dels trams de la nau) i capçalera plana, posteriorment s'hi afegirà una capella i una estança per als exvots. Igual que a Tàrrega, l'alçat s'articula a partir de l'ordre toscà i s'obren tribunes al damunt de les capelles, mentre que el cre-

1208. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1684-1690).

1209. AHCC: Fons comarcal. Obra de Sant Ramon: Llibre de comptes (1684-1690).

uer també està centrat per una cúpula sobre tambor. Deixem ara que Barraquer ens doni la seva visió d'aquest temple mercedari:

El gusto arquitectónico greco-romano impera aquí como único amo, y por lo mismo no faltan en los machones, que separan unas de otras las capillas, sus antas con capiteles toscanos; no falta sobre de éstos la cornisa corrida por todos los muros; no faltan los arcos de medio punto de ingreso en las capillas; no falta en la nave la bóveda semicilíndrica dividida por arcos transversales en compartimientos, provistos de sendos lunetos en sus dos cabos o lados; no faltan bóvedas por el mismo estilo en las capillas y crucero; no falta en el cruce de esta con la nave su majestuosa cúpula o media naranja; y no falta sobre el gran cancel de la puerta principal el desahogado coro alto con sus sillas de nogal. Ni otro gusto arquitectónico podía dibujar el plano de este templo, ya que el comienzo de su construcción data de los días del mentado general Salazar, y año de 1674, y la continuación de la obra se efectuó en el siguiente siglo.¹²¹⁰

Aquest classicisme de l'interior del temple contrasta amb el barroquisme de la portada que, sens dubte, és l'aspecte que més l'allunya de la parroquial de Tàrraga. En canvi, pel que fa a l'estructura general de la façana, tornem a trobar paral·lelismes amb la capital de l'Urgell, tot i que a Sant Ramon la divisió vertical per pilastres únicament es marca als diferents nivells de la nau central i als laterals mitjançant cornises horitzontals, que d'aquesta manera separen el frontó central i els ràfecs de la resta de la façana. També a diferència de Tàrraga, el frontó i els ràfecs presenten sengles òculs el·líptics, alhora que els balcons que a Tàrraga assenyalen les tribunes, aquí se substitueixen per finestres. D'altra banda, el fet que el frontó superior i els dos ràfecs que uneixen els dos cossos horitzontals es basteixin amb carreus ben tallats —amb pedra de ben segur procedent de la pedrera del Llor— així com la resta d'elements decoratius —portada, rosassa—, i, en canvi, el parament llis que suporta aquests elements estigui bastit amb pedra calcària, més abundant en aquella zona i procedent, probablement, de la pedrera de Mont-ros, accentua un cert efecte plàstic de la façana en tractar-se no només de pedra de diferents mides, textura i consistència, sinó de pedra de diferent color.

La portada és l'element més característic de la façana de l'església, hi sobresurt com un retaule entre la pobresa dels materials —la pedra calcària— i l'austeritat del conjunt del convent. La porta és flanquejada a cada costat per dues columnes tornejades, entre les quals hi ha sengles

1210. BARRAQUER, 1906, vol. II, 154-157.

fornícules buides; cada parell de columnes sustenta un entaulament constituït per un frontó semicircular mig partit. Damunt la porta es reproduïx la mateixa estructura a una escala menor, amb una fornícula —que aquí sí que conserva la imatge del sant titular— flanquejada per columnes tornejades, coronades igualment amb un frontó partit. Barraquer —que no amaga la seva preferència per l'interior del temple, més clàssic— la descriu de la següent manera:

La parte que más llama la atención en la barroca fachada de la iglesia es sin disputa la puerta; grande, rica por la prolija labor escultórica sobre la piedra que le forma, notable por las tres imágenes de tamaño natural de sus nichos; pero del peor gusto barroco, tan desgraciado que raya el ridículo. El vano, o abertura, termina en alto por un largo dintel recto. Tiene a cada lado, descansando sobre sus correspondientes pedestales, dos columnas salomónicas o espirales, provistas de bases áticas y capiteles compuestos de corintio y jónico. Sobre de estos corre la cornisa del friso panzudo que cruza toda la puerta, y sobre cada par de columnas vese un frontón de curvas rotas con una terminación feísima. A cada lado de la puerta, entre columna y columna, un nicho, no pequeño, guarece una imagen de piedra, de San Pedro Nolasco en el del Evangelio, y de Santa María de Cervelló en el opuesto. El segundo orden, o piso, de esta puerta, consiste en otro nicho en el centro, que cobija una estatua de San Ramón, adornado aquel en cada lado con una columnita igual en dibujo á las arriba nombradas, bien que menor, y con un frontón superior idéntico también a los feísimos indicados. Al pie de esta imagen aparece el escudo de la Merced. Resulta, pues, rica esta puerta, pero muestra y dechado del extremo á que pueden llegar las extravagancias artísticas.¹²¹¹

D'aquesta manera, les portades de Sant Ramon de Portell i de la parroquial de Sant Martí de Maldà constitueixen els millors exemples a les nostres comarques de les anomenades façanes-retaule, que s'incorporen durant el segle XVII a les fàbriques arquitectòniques.¹²¹² Però si la portada de Sant Ramon presenta una solució salomònica falsa, amb un rebaix exagerat de les parts fondes, la portada de l'església parroquial de Sant Martí de Maldà representa un clar exemple de barroc salomònic, se-

1211. BARRAQUER 1906, vol. II, 154-157.

1212. De la mateixa manera que en els retaules escultòrics, la façana-retaule s'articula en cossos horitzontals i carrers verticals, en què les fornícules amb imatges de sants creen un programa iconogràfic deutor de devocions i patronatges locals i universals i que té la funció d'introduir el fidel dins l'espai eclesial, on la seva visió culminarà en el retaule major del presbiteri.

guint la tradició de les portades del darrer quart del segle XVII. Madurell apunta l'existència d'una porta anterior en el temps i la seva posterior remodelació, duta a terme per l'escultor de Tàrrrega Pau Viala i amb la col·laboració de Ramon Fabregat, amb l'afegit dels cossos laterals de les columnes salomòniques¹²¹³ esculpides per Viala. Efectivament, aquesta hipòtesi ve reforçada per la sensació que la portada de Sant Martí ha estat construïda a base d'afegits, aconseguint un bon efecte de conjunt, del qual destaca el treball de les columnes decorades amb fruites i que segueixen, a una certa distància, la portada de la parroquial de Caldes de Montbui.

—L'església parroquial de Sant Pere del Talladell

Al costat de Tàrrrega, la població del Talladell sempre ha tingut una vinculació intensa amb la capital de l'Urgell. De la mateixa manera, cal assenyalar que si a Tàrrrega es comencen les obres de la parroquial l'any 1672, al Talladell ho fan just una dècada més tard, quan les obres de la parroquial targarina es trobaven en plena eferescència —a la portada de l'església del Talladell hi consta la data de 1684.

Precisament l'execució de la portada d'aquesta esglésiola, decorada amb un frontó que tendeix al semicercle i que està mig partit per un floró coronat amb una bola,¹²¹⁴ presenta un resultat molt semblant a la portada d'accés al magnífic campanar que fra Josep de la Concepció havia projectat a Vilanova i la Geltrú, igualment flanquejada per pilastres toscanes, arquitrau i frontó semicircular partit per un floró, que en aquest cas acaba en un emblema heràldic.

Amb aquesta semblança no pretenem afirmar la intervenció directa de fra Josep de la Concepció en el disseny de la llavors parroquial del Talladell —sabem que és molt agosarat fer-ho—, però sí que tenim en compte l'esmentada vinculació d'aquesta població amb Tàrrrega i el fet que fra Josep no abandona el control de l'obra targarina fins l'any 1688, tampoc seria del tot desgavellat suposar una possible intervenció —ni que fos puntual— d'aquest o d'algun col·laborador seu.

1213. AHCC: FN Bellpuig. Joaquim Rossell (1695). L'any 1695 l'escultor Pau Viala contracta el retaule de fusta de la capella de Sant Pere de la parroquial de Bellpuig, pagat pel pagès de la vila Francesc Galitó, que pagaria a l'escultor 40 doblers d'or en tres pagues. A la predel·la s'hi havien de representar sant Pau, sant Pere i sant Francesc i a la part central del primer cos la imatge de la Immaculada Concepció. A banda i banda s'hi havien de fer pintar "històries" de sant Pere.

1214. Un tipus semblant de frontó migpartit, construït a la mateixa època, però ni de bon tros tan reeixit com al Talladell, el tenim a l'església de Torrefeta (la Segarra) i a la de Gra, on el frontó semicircular està partit per un escut heràldic.

Així doncs, i malgrat la nostra desconexió de cap testimoni documental que ho afirmi o bé ho desmenteixi, no podem deixar de relacionar la construcció de l'església parroquial del Talladell amb la de la parroquial de Tàrrega, ni que sigui per l'execució de la portada i l'acurada factura del frontis, si bé el conjunt queda un xic ofegat per la immediatesa del campanar quadrat. D'altra banda, a l'interior, la utilització de la volta de canó amb llunetes ja és un fet plenament consolidat, malgrat que hem de tenir en compte les importants modificacions que es van dur a terme a l'església durant el segle XVIII —la més rellevant de les quals és la construcció de la nova capella del Roser— i que poden alterar la nostra percepció actual del conjunt del temple.

Obres i conclusió de l'església parroquial de Tàrrega durant el segle XVIII

L'església parroquial de Tàrrega, amb les obres encara inacabades —faltaven el campanar i la façana—, havia estat beneïda el 19 de maig de 1696.¹²¹⁵ Encara s'havia d'enderrocar una part de l'església vella, calia pavimentar el terra i enllestir la major part dels altars; i això, afegit als problemes de finançament de la construcció —com que mancaven els diners hi treballaven pocs operaris—,¹²¹⁶ va fer que l'obra de la nova parroquial no s'acabés fins passats uns anys de mitjan segle XVIII —podem considerar que la totalitat de les obres s'acaben el 1762.

—Les obres dels Serradell i la conclusió del campanar

A partir de l'any 1701 es produeix un canvi en el sistema de treball a causa de les queixes a la Junta d'Obres per la dificultat de controlar directament els treballadors; de manera que, en lloc d'encarregar directament la feina als operaris i supervisar tots els detalls, les obres —excepte el cimbori, la portada i el campanar— es donarien a preu fet mitjançant subhasta pública.¹²¹⁷ El preu fet s'adjudicà a Josep Serradell, mestre de cases d'Esparreguera, que rebria unes 1.000 lliures cada any, a més de tenir casa de franc, estar exempt d'allotjar soldats i no haver de pagar ni impostos ni taxes.¹²¹⁸

Durant els primers anys del set-cents procediren a enllosar el terra i a continuar l'obra del campanar, així com treure definitivament tot allò que quedava de l'església vella —acabar d'enrunar la façana

1215. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fols. 530-531.

1216. A tot això hem d'afegir el fet que a causa de la guerra de Successió i la postguerra que la seguí, les obres van estar paralitzades molt de temps.

1217. PLANES I CLOSA 1994, 93.

1218. PLANES I CLOSA 1994, 93.

antiga i retirar les estàtues dels apòstols, Jesús i la Mare de Déu que encara hi havia.¹²¹⁹

El principal problema, però, continuava essent la manca de diners. A principis de 1704, el mestre Josep Serradell amenaça deixar l'obra si no li paguen 500 lliures per continuar la feina. El consell general del 26 de gener de 1704 és conscient del problema, però el fons de l'obra no tenia aquella quantitat, per la qual cosa resolen demanar 300 lliures en préstec a la comunitat de preveres i arrendar el cànem i les olives per tal de poder respondre'n.¹²²⁰ Tot això posa de manifest la dificultat que hi havia per tal que l'obra avancés, ja que l'agost d'aquell mateix any el mestre Serradell torna a demanar diners per comprar fusta per a bastides i el clavari de l'obra no disposa d'aquells diners, de manera que de moment només li poden facilitar unes 50 lliures.¹²²¹

Segons el llibre de l'obra de l'església, l'any 1705 Julià Company, clavari, paga 5 lliures a fra Jaume Ribot per visurar les obres¹²²² i el 20 de juliol del mateix any li paguen 11 lliures "a bon compte de la trasa de la portalada major de la iglesia".¹²²³ Anteriorment havíem vist com fra Jaume Ribot de Sant Agustí era, d'alguna manera, el substitut de fra Josep de la Concepció i el que sembla adaptar el primitiu projecte a les noves necessitats. Així doncs, segons els comptes, fra Jaume fa una traça per a la portada de l'església —que no s'arribarà a construir mai— i l'any 1707 li paguen 11 lliures per haver traçat "lo cubrir lo campanar".¹²²⁴

Aquest últim encàrrec el propicia el malestar del Comú de la vila que, en un consell del mes d'abril de 1707, es lamenta que el campanar estigui descobert i es faci malbé per dins, tot i que gairebé ja s'havia edificat del tot i només calia cobrir-lo i afegir un tram d'escales interiors. Es decideix, doncs, cobrir-lo d'una manera més senzilla —la que els devia proporcionar la nova traça de fra Jaume—, fent-hi la volta, la cornisa i una balconada, atès que el Consell sembla plenament conscient de la impossibilitat d'arribar a fer un campanar com el que s'havia projectat en un primer moment, l'any 1672.¹²²⁵ El 15 de maig de 1707 calculen que cobrir el campanar costarà 200 dobles i resolen bestreure la tercera part del preu fet i donar-ho al mestre d'obres. Tot

1219. AHCT: Fons Municipal. Consells (1698-1715), fol. 84.

1220. PLANES I CLOSA 1994, 93.

1221. AHCT: Consells (1698-1715), fol. 98.

1222. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 602.

1223. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 661.

1224. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 663.

1225. NARVÀEZ 2000, 182.

i això, sembla que la guerra va interrompre el projecte, que no es materialitzarà fins gairebé mitjan segle.¹²²⁶

Les obres avançaven tan lentament que encara hi havia part de l'església vella per desmuntar. En la sessió del Consell del 12 de desembre de 1709, el mestre Serradell, davant la feina que comportava acabar de desenrunar l'església vella —algunes de les feines que s'esmenten són: “desfer la portalada de la iglesia vella, baixar los apòstols y haver-los de portar a la capella de Ardèvol, mudar la pedra de la Mare de déu, mudar las pedras de la iglesia nova y demás feyna fins sia ampliada y desembaraçada la plaça...” — opta per tornar la quantitat que li havien pagat per aquesta feina a canvi que se n'ocupi un altre.¹²²⁷

Finalment, no fou fins al decenni dels quaranta, que es van enllestir les obres contractades l'any 1701, i ara era el fill, Pau Serradell, el director de l'obra. El mes de novembre de 1742 es va resoldre cridar Francisco Soriano, que en aquells moments era el director de l'obra de la Universitat de Cervera, per tal de visurar l'obra. Va aprovar-la, segons l'acte del 12 d'agost de 1743, en el qual s'aprofita per passar comptes amb els Serradell.¹²²⁸ L'acta notarial conclou que Soriano “ha trobat, vist y comprés segons son art de ingenier y experiència que té en semblants cosas; que dita part de iglesia és fabricada bé segons art de mestre de cases, inseguint las trassas de aquella, quals també ha examinat, y lo pactat y concordat ab lo sobre calendat acte”. Algunes de les obres que havien fet els Serradell sense estar previstes eren una finestra per donar llum a l'escala del cor o els queixals del costat del portal major; també consta que havia fet dos balcons en lloc de les finestres que havia traçat fra Josep als laterals de la façana.¹²²⁹ D'altra banda, també es recullen les obres que no s'havien fet i el valor de les quals s'havia de restar a l'import total de l'obra, com una rosassa gran pressupostada en 294 lliures i una de petita que costava 56 lliures; tampoc no s'havia construït la porta que donava al carrer Urgellet i que havia de ser la més propera al campanar, així com una part de la cornisa del frontis “ab quatre porcions, las dos dels costats de la O gran, la de dessobre de dita O y la del frontispici triangular”. Les obres que no s'havien edificat ascendien a la quantitat de 1.081 lliures i 9 sous.¹²³⁰

1226. L'últim esglaó de l'escala interior del campanar duu la inscripció “FINIS CORONAT OPVS-1747”.

1227. AHCT: Llibre de l'obra de l'església, fol. 665.

1228. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover. Manual (1743-1744), fol. 209r-211r.

1229. AHCT: Reconstrucció de l'església i del campanar.

1230. AHCT: Reconstrucció de l'església i del campanar.

El 19 de juliol de 1744 se signa el contracte entre els obrers i Pau Serradell per la continuació de l'obra del campanar,¹²³¹ consistent a aixecar-lo fins a uns vint-i-dos pams d'alçada, amb balustrada inclosa. Al contracte s'adverteix que abans de posar cap pedra nova s'ha de rejuntar tota l'obra feta que ho necessiti; també s'indica que abans d'assentar el collarí s'han de picar i col·locar dues filades de carreus, tant el collarí, com el fris i la cornisa s'han de fer tal com s'especifica a la traça. Així mateix, a la volta de pedra picada s'hi han de deixar forats per passar les cordes de les campanes d'hores i quarts i també s'ha d'assentar i fer la balustrada, amb passamà amb bossell i dos mitges canyes, agulles i boles "com porte la trassa y com ella deurà continuar lo caragol". El contracte segueix amb indicacions com ara que s'havien de posar baranes als finestrals de les campanes; tota la pedra visible, tant de l'interior com de l'exterior, i l'enllosat del capdamunt del campanar —que havia de tenir pendents "dissimulats" que portessin l'aigua cap a les gàrgoles o "mascarons" oberts— havia de ser de pedra de la mateixa qualitat de la resta de la fàbrica. Segons un memorial de l'any 1750, construir tota l'església i campanar va costar, en total, més de 70.000 lliures, o sigui, més del doble de la quantitat prevista inicialment.¹²³²

Narvèez¹²³³ compara la façana projectada per fra Josep amb l'actual, evidenciant les parts inacabades o canviades respecte a la traça original: en primer lloc, la portada, que no es correspon ni amb la de la traça de fra Josep ni amb la queensem que devia traçar posteriorment fra Jaume Ribot, a continuació l'absència al cos central de la cornisa que als laterals marca l'alçada de les capelles i que, segons fra Josep, recorria els tres cossos verticals del frontis. Tampoc es realitza l'òcul del frontó —que, en canvi, sí que es fa a l'església del convent de Sant Ramon— i les finestres dels cossos laterals es reconvertiren finalment en balconades. També s'observa la inclusió d'un element que no apareixia a la traça de fra Josep, consistent en l'addició d'un frontó interromput, a partir del qual s'introdueix un doble ordre de pilastres superposades en l'emmarcament del cos central.¹²³⁴

1231. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover. *Manual (1743-1744)*, fol. 193v-194r.

1232. PLANES I CLOSA 1994, 95.

1233. NARVÀEZ 2000, 183.

1234. NARVÀEZ 2000, 183.

—Les capelles

Malgrat que la parroquial de Tàrrega era un temple de considerables dimensions en planta, les principals incorporacions religioses demanaran, al llarg del segle XVIII, un espai diferenciat per al seu culte. A la traça original únicament es preveia la capella dedicada a les Santes Espines, sens dubte la devoció més celebrada a la capital de l'Urgell. La congregació dels Dolors serà la primera que tindrà una capella pròpia fora del projecte original, i juntament amb l'anterior esdevindrà la més important de la parroquial, d'acord amb l'eclosió de la devoció a la Mare de Déu dels Dolors, que durant el segle XVIII supera amb escreix la del Roser. La construiran els Serradell, que en aquells moments tenien el preu fet de les obres de l'església, però restarà inacabada a causa de problemes estructurals.¹²³⁵ També veurem, com confraries menors, com la de l'Esperança i la del Roser, reclamaran sengles capelles, la qual cosa afegirà més cossos sobresortints a la planta original de l'església de fra Josep de la Concepció.

—La capella de les Santes Espines

La capella de les Santes Espines era l'única que anava inclosa a la traça original que fra Josep de la Concepció va realitzar per a l'església parroquial de Tàrrega. Aquesta capella havia d'ocupar l'espai immediat al creuer, perpendicular a l'eix de la nau. Originàriament, la capella era de planta centralitzada, coberta amb una cúpula sobre petxines, però les seves proporcions es veuran afectades per dues ampliacions durant el set-cents. Així, l'any 1742 els majorals de la confraria de l'Esperança demanen permís a l'Ajuntament per fabricar una capella, allargant la de les Santes Espines, amb la finalitat de col·locar-hi la imatge del Sant Crist de la confraria i la relíquia de Sant Esteve.¹²³⁶ Tot i el permís concedit, les obres no es duen a terme fins l'any 1758 perquè els confreres no acceptaven els diferents emplaçaments que el municipi els oferia a l'interior de l'església, finalment van situar-se a l'espai que es crearia amb l'ampliació de la capella de les Santes Espines.¹²³⁷

El 27 de desembre de 1757, els capitans de la confraria de l'Esperança donen a preu fet les obres d'allargar 15 pams cap a ponent la capella de les Santes Espines. En una de les clàusules del contracte hi consta que s'ha d'esculpir una creu en relleu en una pedra que havia d'anar a la paret del carrer per indicar que a la capella també s'hi

1235. SARRET I PONS 1935, 28-29.

1236. PLANES I CLOSA 1994, 95.

1237. SEGARRA I MALLA 1987, vol. II, 32.

venerava el Crist de l'Esperança. Després dels 15 pams d'allargament inicial de la capella, el 25 de juliol de 1758 els capitans de la confraria van determinar que s'allargués 14 pams més, el resultat final era un edifici que sobresortia bastant més del que preveia la planta original de fra Josep.¹²³⁸ D'aquesta manera, en afegir dos trams a la capçalera de la capella, la planta original es convertí en una planta longitudinal.¹²³⁹ El tancament fa uns anys d'aquest espai longitudinal afegit ha permès retornar més o menys a la planta centralitzada, però no la seva funció, ja que la relíquia de les Santes Espines es venera en una fornícula situada a la vora del presbiteri, mentre que la capella avui és considerada una perllongació del creuer. D'altra banda, durant el segon quart del segle XVIII també es va obrir al braç dret de la capella de les Santes Espines una nova capella dedicada a la Verge del Roser, la confraria de la qual havia obtingut l'any 1728 el permís per edificar una capella pròpia.¹²⁴⁰

—La capella dels Dolors

La capella dels Dolors no formava part del projecte de fra Josep; es va començar a construir el 1704 pel mestre de cases d'Esparreguera Josep Serradell, que tenia el preu fet de l'església des de l'any 1700, però, restà inacabada.¹²⁴¹ De planta longitudinal, amb eix paral·lel al de l'església i amb la mateixa llargada que la nau principal, està coberta amb quatre trams de volta de canó amb llunetes, amb un petit llanternó obert al tercer tram. L'accés a la capella des de l'interior de l'església s'efectuava des de l'indret de la capella de les Santes Espines, al costat del creuer, però aquest accés es va tancar i es va canviar l'orientació de la capella,¹²⁴² originàriament invertida respecte a l'orientació de la nau de l'església —la capçalera de la capella dels Dolors es trobava situada als peus de la nau principal—, de manera que el pas actual és en una porta oberta al primer tram de la nau.

La capella dels Dolors es construï amb el patronatge dels esposos Bonaventura Jover i Ramona Nadal, l'any 1702 convingueren donar a la Venerable Congregació dels Dolors, durant quatre anys, la xifra de

1238. SEGARRA I MALLA 1987, vol. II, 115 i PLANES I CLOSA 1994, 95.

1239. La primera intervenció consistí a allargar la capella de les Santes Espines, per la banda del presbiteri, uns quinze pams cap a ponent. L'any següent, amb les obres ja iniciades, aquest allargament semblà insuficient i hom decidí afegir-hi catorze pams més, amb un total de vint-i-nou pams; SEGARRA I MALLA 1973, 115.

1240. PLANES I CLOSA 1994, 95.

1241. RIBALTA 1991, 191-201

1242. NARVÀEZ 2000, 185.

100 lliures anuals destinades a la construcció de la capella, a l'interior de la qual s'enterrarien els membres de la família Jover-Nadal.¹²⁴³

Així doncs, amb la seguretat de poder edificar la capella es començaren a fer els treballs preliminars: el Consell de la vila, en sessió del 20 de setembre del mateix any, cedeix un tros de fossar del costat de ponent de l'església parroquial i promet donar, a peu d'obra, tota la pedra i argamassa necessàries.¹²⁴⁴ Davant la urgència de canviar el fossar de lloc i enderrocar la casa i forn del costat pertanyent a Ramon Capdevila, en la sessió del 10 d'abril de 1703 acorda demanar, pel que fa al fossar, el permís pertinent a la comunitat de preveres i buscar un lloc adient per fer-lo nou, pagant el preu del terreny. D'altra banda, pel que fa al forn i la casa, el forner no estava disposat a marxar. Finalment, el 5 de març de 1704, s'arriba a un acord: el Consell decideix edificar el segon pis de la casa rectoral i destinar-lo a habitació del forner i comprar-li una casa de 100 lliures per fer-hi un forn.¹²⁴⁵

El 26 d'agost de 1704 fou signat el contracte de l'obra de la capella amb Pau Serradell, mestre de cases de la mateixa parroquial; actuaren com a testimonis el mestre de cases de Tàrrega, Antoni Pera, i el daurador de Bellpuig Agustí Vives.¹²⁴⁶ Transcrivim una part d'aquest contracte, que diu:

Primo que dit mestre Pau Serradell haja de fer y fabricar una capella sots invocació de Maria Santíssima dels Dolors fins a punt de cobrir aquella, la qual capella se ha de fer y fabricar contiguo a la dita parrochial iglesia trahent la porta a la capella de les glorioses Santes Espines de dita parrochial iglesia, de llargaria vuytanta quatre palms, de amplaria quaranta quatre palms y de alsada sexanta sinch palms y de doble set palms, entenentsi tant solament la part del presbiteri y la part de ponent, per ser les altres dos ja fabricades, y que hage de ser obrat dins un any del dia present en avant contador. Item: dits senyors prometen donar y pagar al dit Pau Serradell per rahó de dit preu fet, tres centes lliures barceloneses ab esta forma, ço és, dos centes quaranta lliures lo dia present, les quals li consignen dits senyors per semblant quantitat ne te deposada dita Venerable Congregació en la taula de canvi.¹²⁴⁷

El 26 de juny de 1705 fou signada, a favor del matrimoni Jover, l'època amb què la venerable congregació i el prior en nom d'ella con-

1243. SARRET 1935, 24.

1244. SARRET 1935, 25.

1245. SARRET 1935, 26.

1246. SARRET 1935, 26.

1247. SARRET 1935, 27.

fessa haver rebut 60 lliures barceloneses que ha lliurat a Pau Serradell com a complement de les tres-centes que li havia de donar per paga de l'obra de l'esmentada capella. Sembla, però, que l'any 1714 la capella encara no estava coberta i s'hi treballava amb lentitud.

Quan el 1745 es va intentar obrir el portal que havia de comunicar l'església parroquial amb la capella dels Dolors pel mur lateral dret de la capella de les Santes Espines, l'Ajuntament, tement que en foradar aquell mur no fos un perill per la seguretat de l'església, va demanar a Pau Serradell i Fèlix Roca, mestres de cases de la vila, que ho estudiessin i dictaminessin.¹²⁴⁸ Aquests varen presentar el seu informe després del reconeixement oportú:

Y havent mirat ab lo degut cuidado les precaucions prengue la present vila al temps que fabrica lo simbori de dita parrochial per la total seguretat del qual feu lo estribo del arch davant casa Cardeñes, qual estribo està plantat al mateix recte, poch més o menos, que se troba a la dita paret hont intenten formar dita porta dels Dolors, y considerant que per la seguretat del referit simbori fou necessari lo mencionat arch o estribo, se deu tenir per cert que la paret de les Santes Espines fa a la part contraria lo mateix joch, servint d'estribo per aquella part al mateix simbori: Aixís que judicam per sospitós qualsevol moviment se fes en la dita paret, majorment si se repara que ja en la construcció de dita iglesia se anà ab la precaució de no obrir los quatre portals de les tribunes més prop del simbori, lo que sens dupte se executà per major seguretat de la obra, y per considerar que lo imponderable pes del simbori necessitava de totes les mes imaginables precaucions per sa seguretat: Aixís que som de parer y dictaminem que serà molt acertada resolució del Magnífich Ajuntament de la present vila lo no permetrer que se toque poch ni molt la dita paret de la capella de Santes Espines ni deixar obrir portal algun en la dita paret per obviar de eixa manera tota contingencia.¹²⁴⁹

Amb aquest informe, doncs, l'Ajuntament va denegar el permís, llavors per entrar a la capella s'havia d'utilitzar el portal que servia per fer les obres, situat a la paret de ponent de la mateixa capella i al costat de la de les Santes Espines. Val a dir que aquesta entrada dificultava el control i la vigilància, de manera que, com ens diu Sarret:

els veïns se la varen anar fent seva i entrant-hi a tota hora hi cometien tota mena d'irreverències; hi aixoplugaven les cavalleries, hi feien la migdiada, hi contractaven llurs negocis, hi jugaven i

1248. SARRET 1935, 29.

1249. SARRET 1935, 29-30.

hi feien un sens fi d'actes indecents i indignes d'un lloc sagrat; la devoció a la Mare de Déu dels Dolors es perdia, les funcions s'havien de celebrar sense fidels, ni els mateixos congregants no hi eren...¹²⁵⁰

Finalment, es nomenen tres comissionats per demanar autorització a l'Ajuntament per obrir el projectat portal a la paret lateral de la capella de les Santes Espines, la qual cosa pogueren aconseguir el dia 14 de març de 1757, amb la condició d'adoptar les corresponents precaucions per tal que no resultés perjudicada l'església parroquial.

El colofó: la controvèrsia per a la construcció del cor

Cap a finals del segle XVIII, l'any 1794, la descripció que el baró de Maldà fa de l'església és la següent:

En quant a la iglésia, és prou gran, ab sa cúpula o cimbori y la fachada de entrada al cor, al capdevall, és de pedra blanca, ab una prou bella escultura y treball de arquitectura. En quant a la part de fora, falta a concluhirse del tot lo frontispici, per quedar encara toscó en porció de ell, y algunas estátuas dels sants apòstols que hi ha en sa cornisa.¹²⁵¹

Però per tal d'entendre el perquè de la façana actual, acabada definitivament durant el segle XX, ens hem de remuntar al que fou un dels grans contenciosos entre l'Ajuntament i la comunitat de preveres: la construcció del cor.

L'any 1742, quan ja s'estaven acabant les obres de l'església parroquial, la comunitat de preveres va decidir construir un gran cor al mig de la nau central, amb la reacció en contra de la corporació municipal, que considerava que el cor ocuparia massa espai, molestaria el trànsit dels fidels i destorbaria la visió de l'altar.¹²⁵² La comunitat de preveres tenia el permís del bisbe per fabricar-lo, a més dels informes favorables de l'escultor Pere Costa, que en faria la planta, i de Francisco Soriano, director de l'obra de la Universitat de Cervera, que havia de visurar les obres dels Serradell.¹²⁵³

L'any 1744, l'Ajuntament de Tàrrrega intentà que el bisbe retirés el permís que havia donat, però aquest, que segons Planes ja estava molest amb la corporació per les baralles que també havia comportat

1250. SARRET 1935, 30.

1251. AMAT i CORTADA (baró de Maldà) 1986, 66-67.

1252. SEGARRA i MALLA 1987, 297-298 i 315-320. PLANES i CLOSA 1994, 111-113.

1253. SEGARRA i MALLA 1987, 297-298 i 315-320. PLANES i CLOSA 1994, 111-113.

el control de l'hospital, s'hi va negar.¹²⁵⁴ L'Ajuntament va voler pledejar amb la comunitat de preveres, però no va obtenir el permís de l'Audiència, que considerava que era millor arribar a una concòrdia, tot i que resultava gairebé impossible.¹²⁵⁵

La postura municipal era defensar la concòrdia del 1672 que establia fer un cor de dimensions discretes, amb parets baixes; la comunitat, però, volia fer-ne un de grans dimensions, amb parets altes (28 pams) i tot de pedra. L'Ajuntament recordava que la major part de l'església era de patronatge municipal, tot i això la comunitat de preveres no estava disposada a ratificar la concòrdia.¹²⁵⁶

Els preveres van decidir començar les obres sense el permís de l'Ajuntament, que davant d'aquest fet va dirigir una protesta a les més altes instàncies de la monarquia en què afirmava que la manera de procedir de la comunitat de preveres era una usurpació de jurisdicció. També va pressionar la cúria de Solsona perquè fes parar les obres, aquest cop el bisbe va fer costat a l'Ajuntament, de manera que les obres es van haver d'aturar.¹²⁵⁷ L'any 1745 l'Ajuntament va empedrar l'església i va demanar a la comunitat que tragués el vell cor de fusta que encara feien servir, tot garantint que es tornaria a posar al mateix lloc un cop acabat l'empedrat. Els preveres s'hi van negar i l'any 1749 es van negar a seguir cantant al cor de fusta. Aquestes picabaralles van originar un incident que va tenir lloc la nit del Dimecres Sant de l'any 1750, amb l'església plena els preveres van abandonar el cor i es van tancar a la sagristia durant tot l'ofici, mentre un sector del jovent va començar a destrossar la fusta del cor davant el xivarri i l'escàndol generalitzat.¹²⁵⁸

Després d'un toc d'atenció del bisbe i del propi rei —a través del president del Consell de Castella—, el mes de març de 1751 Ajuntament i preveres van reprendre el diàleg. L'Ajuntament proposà que el cor es fes al lloc preferit pels preveres, però havia de tenir unes dimensions més reduïdes, la comunitat, però, volia mantenir de totes totes la planta de Pere Costa. L'Ajuntament va arribar a oferir quatre solucions alternatives que reproduïm segons les actes contingudes al Llibre de Registre (1750-1751):¹²⁵⁹

1254. PLANES I CLOSA 1994, 109-110.

1255. SEGARRA I MALLA 1987, 297-298 i 315-320. PLANES I CLOSA 1994, 111-113.

1256. SEGARRA I MALLA 1987, 297-298 i 315-320. PLANES I CLOSA 1994, 111-113.

1257. SEGARRA I MALLA 1987, 315-320. PLANES I CLOSA 1994, 111-113.

1258. SEGARRA I MALLA 1987, 315-320. PLANES I CLOSA 1994, 111-113.

1259. AHCT: Llibres de Registre (1750-51), fol. 277.

Primero: Se ofreció a la comunidad que se construiría el choro en el presbiterio de la iglesia parroquial arreglado a la planta, que para esto delineó el abilísimo escultor Pedro Costa. Segundo: En consideración que el choro alto, que hoy se halla fabricado en dicha iglesia, y que se formó con ciencia y paciencia de la comunidad para su residencia, podría ser incómodo respecto de la difícil subida que tenía, por la escalera que hoy en él se halla: convino el Ayuntamiento y ofreció a la comunidad mudarla hazien-dola fabricar de nuevo a disposición y gusto de dicha comunidad. Tercero: Si la altura del expresado choro pareciese incómoda a la comunidad: ofreció el Ayuntamiento a esta, rebajaría quince palmos de la altura en que hoy se halla dicho choro para hazer más acomodada la subida. Cuarto: Ofreció el Ayuntamiento a la comunidad construir el choro en el piso de la iglesia conforme al antiguo concordato, y que a más arbitraria quanto le fuesse dable para la conveniencia de la residencia en aquel.¹²⁶⁰

La comunitat rebutjà totes aquestes possibilitats i l'Ajuntament va recórrer al president del Consell de Castella —el bisbe de Sigüenza—, al bisbe de Solsona, al governador de Lleida i a l'Audiència, sense obtenir cap resultat. A mitjan 1758, l'Ajuntament presenta una demanda al marquès de la Mina, governador i capità general de l'Exèrcit i Principat de Catalunya, per solucionar d'una vegada la construcció del cor. Previ informe de l'Audiència, contesta el 28 de juliol i concedeix a l'Ajuntament el permís que demana, o sigui, la construcció del cor segons el disseny i plànol que féu l'arquitecte Pere Costa; però amb la condició que l'obra se subhasti.¹²⁶¹

La porta del cor, que avui és a la façana principal i dona accés a l'interior del temple, és l'únic testimoni del que havia de ser el magnífic cor de l'interior del temple, que finalment no va arribar a executar-se, tot i que sí que es va signar un contracte per l'obra amb els mestres de cases de Ponts, Josep i Francesc Puig, pel preu de 1.300 lliures —que era el preu que havia ofert el mestre de cases de la mateixa vila de Tàrraga Miquel Carnicer.¹²⁶² El contracte especifica que l'obra ha de ser de pedra dolça, que a l'exterior s'ha de picar amb el tallant de dents i a l'interior s'ha de bosquejar amb l'escoda. Sembla que s'havia acordat que el cor es faria segons la planta vella dissenyada per Pere Costa, menys el perfil, que s'indica que l'ha de fer “conforme la planta nova”, sense que tinguem constància documental del disseny d'una

1260. SEGARRA I MALLA 1987, 315-320. PLANES I CLOSA 1994, 111-113.

1261. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1758), fol. 170v-174v.

1262. AHCC: FN Tàrraga. Joan Àngel López Jover (1758), fol. 170v-174v.

nova planta. El contracte, però, insisteix en les reformes introduïdes en aquesta nova planta, com la substitució de la balustrada sobre la cornisa mestra per uns “remates” que s’assenyalen a la planta nova. També segons aquesta haurà de fer uns placats al frontis del cor i als voltants de la portada. Aquesta —tant la de davant com la del rerecor, en canvi, s’havien d’executar segons la planta vella, només afegint flàmules de fullatge de ferro daurades damunt dels poms que hi figuraven. En canvi, l’empresari no estava obligat a fer les dues imatges dels sants que s’assenyalaven a la planta, ni la reixa del davant del cor, ni les portes per tancar la portalada del rerecor. Així mateix, havia de desfer el cor alt de l’església sense perjudicar el paviment, deixant ben llises les pilastres i parets que es descobriran. També estava obligat a fer una tribuna de fusta de sis pams d’ample o volada

que comprenda las dos portas que i xen al cor de dalt, y encara tres palms més y voltant tota la paret, sentant-la ab permòdols de fusta de un palm de gruix, al igual del piso de dit cor per a que puga passar-se per ditas portas de una part a la altra de las tribunas de dita iglesia, posant dos permòdols treballats de talla, lo un sobre lo altre, y de uns a altres la distància de quatre palms, y las pessas que han de fer la barana ab sos balustres recios y tornejats, han de tenir un palm de gruix, donant-li sinch palms y mitg de alt, treballat-las ab bordó y mitja canya, ficant los permòdols dins la paret, lo que convinga segons art per la seguritat.

Finalment, l’empresari s’havia de procurar tant els operaris com els materials, ja que només li donarien les pedres “de part de un llanter-nó que se troban en lo tou del campanar”, així com les pedres i els materials resultants de les obres que hauria de desfer.¹²⁶³

Paper mullat, en definitiva, de manera que la malaguanyada obra iniciada segons el projecte de Pere Costa va quedar a penes a mig acabar. Val a dir que, si bé fora de context, la ubicació de la porta d’aquest cor a la façana principal, probablement ens permet apreciar-la de forma més notable que si hagués quedat relegada a la penombra de l’interior del temple.¹²⁶⁴

1263. AHCC: FN Tàrrrega. Joan Àngel López Jover (1758). Fol. 170v-174v.

1264. Aquesta portalada del cor és la que, dos-cents anys després, avançat el segle xx, fou col·locada com a portalada exterior a la façana de l’església, la portalada principal de la qual mai no va ser feta.

—La porta del cor de Tàrrega i la façana de la Universitat de Cervera: una semblança casual?

Aquesta porta del cor inacabat i que avui senyoreja a la façana principal del temple, apareix flanquejada per dues columnes a cada banda, que parteixen d'un sol podi o basament. L'entaulament està constituït per una testera corba que reproduïx el mateix (i complicat) perfil que la testera de la façana principal de la Universitat de Cervera, amb una fornícula que, en aquest cas, roman buida i que també trobarem, en una versió simplificada, a la porta del monestir de Vallbona de les Monges. Pot existir, doncs, una relació entre l'artífex (anònim) de la testera de la façana de la universitat i el del cor de la parroquial de Tàrrega, o sigui, Pere Costa?

Pere Costa (Vic, 1693-Berga, 1761) va ser el primer català que va assolir el títol d'acadèmic de mèrit per la Real Academia de San Fernando de Madrid, l'any 1754. Amb relació als seus dissenys arquitectònics, sabem que l'any 1733 presenta un projecte per a l'acabament de la façana de la catedral de Girona i el 1735 realitza el projecte per a l'església barcelonina de Sant Agustí Nou. Com a escultor va dur a terme, entre altres obres, el retaule de Sant Benet de la Seu de Vic, el retaule Major de la parroquial de Sant Pere de Torelló, el del convent mercedari de Manresa, el de Santa Clara de Vic i a Barcelona, entre altres obres, el retaule de Sant Joan Baptista de l'església de Santa Madrona, el grup de la Caritat a la façana de l'hospital de la Santa Creu, el Sant Jaume que hi havia a la porta del convent de Jonqueres o la imatge de la Sant Miquel a la façana de l'església de Sant Miquel del Port. L'any 1752 projecta el presbiteri i cor de la catedral de Girona.

A les nostres terres i especialment durant la seva estada a Cervera, que és quan Pere Costa projecta el cor per a la parroquial targarina, realitza diferents obres, com el retaule dels Dolors de la mateixa parroquial de Tàrrega, el de la Curullada (1741) i el de l'església del convent de Sant Ramon (1742). Sílvia Canalda també documentà un projecte de Pere Costa de l'any 1745 per al retaule Major de l'església de Santa Coloma de Queralt.¹²⁶⁵

Per encàrrec directe de la Universitat de Cervera, Pere Costa va fer el projecte d'un túmul funerari per a Felip V l'any 1746 i Ràfols també li adjudica una estàtua del rei a la mateixa universitat.¹²⁶⁶ Però, ¿únicament per aquestes obres —una d'art efímer i una altra d'una sola escultura— hauria fixat Pere Costa el seu domicili a Cervera durant tant de temps, malgrat les obres realitzades en poblacions properes?

1265. CANALDA 2001.

1266. RÀFOLS 1951, 295.

¿No aprofitaria la Junta d'Obres de la Universitat l'estada d'un artífex llavors tan reconegut per a quelcom més que un túmul funerari i una sola estàtua del rei?

La façana principal de la Universitat de Cervera hauria estat construïda, segons Martinell, entre 1726 i 1740, tot i que ens atrevim a precisar més la seva data de construcció cap als primers anys quaranta, en coincidència amb l'estada de Pere Costa a la ciutat —hem vist com l'any 1741 ja contracta el retaule de la Curullada: presenta una testera mixtilínia on es combinen corbes i contracorbes, juntament amb motius d'influència rococó. Aquesta façana és el resultat evolutiu dels diferents projectes de la universitat, de manera que la primera façana, projectada per François de Montaigu l'any 1718, era d'un sol cos, amb portada d'arc de mig punt flanquejada per dues columnes toscanes a banda i banda i un entaulament amb arquitrav i fris dòric, coronat amb una cornisa i cimaci; el segon projecte, de Francisco Soriano, integrà totalment aquest projecte anterior inserint-lo en una façana més monumental, amb un cos superior i una testera semicircular. De la portada, però, canviaven les bases de les columnes, amb una major alçada i amb una forma bulbosa, que és com finalment es va realitzar.

El resultat final de la façana, però, que ja estava construïda quan es va fer el reconeixement pel plet de l'any 1745 contra Francisco Soriano,¹²⁶⁷ complica el semicercle de la testera cap a una estètica rococó, deutora d'exemples alemanys, com l'església del monestir de Zwiefalten (1733) de l'arquitecte Johann Michael Fischer, que presenta la testera igual que la de la façana principal de la universitat. D'altra banda, el mateix joc d'ondulacions apareix a l'acabat de la façana principal del palau Carignano de Torí (1679-1685), obra de Guarino Guarini. Finalment, doncs, el mateix perfil, clarament deutor del de la façana de la universitat, és reproduït per Pere Costa a la que havia de ser la portada del cor de la parroquial de Tàrraga —que avui és la porta principal d'accés a l'església. Sembla que aquest coronament per a la façana principal de la universitat havia estat acceptat per la Junta d'Obres i no havia rebut cap tipus de crítica;¹²⁶⁸ al cap i a la fi, l'exhuberància d'aquest acabament de que havia de ser la façana principal de l'edifici aportava una nota de sumptuositat i plasticitat

1267. El plet començà l'any 1745 amb un informe negatiu sobre l'execució de l'obra —els diversos punts de l'acusació anaven des de les voltes massa baixes fins al perill que algunes estructures suposaven per a la solidesa de l'obra, com els pinacles que havien de culminar les torres. MORA, 1997, 77-81.

1268. Els dibuixos del projecte de Miguel Marín, de l'any 1751, només contemplen la redefinició de les façanes i els espais interiors.

en un edifici amb una funcionalitat tan definida i amb unes línies tan austeres; a més, pensem que aquest exponent de barroquisme de ben segur connectava amb els gustos de la població.¹²⁶⁹

Atribuïm, doncs, a Pere Costa el disseny de la testera de la façana de la universitat, per al qual s'hauria inspirat en models centreeuropeus, o bé més directament en l'"arquitectura" pròpia dels retaules, això no obstant aquesta fou l'activitat principal de Costa. A més, les formes ondulants de la façana de la universitat i de la portada del cor de Tàrrrega són les mateixes que es construeixen en nombrosos retaules de l'època, exemplificades en les traces o dissenys estudiats per Bonaventura Bassegoda¹²⁷⁰ i materialitzades en obres com les del propi Costa —el desaparegut retaule de Sant Ramon de Portell— o les de la cèlebre nissaga vigatana dels Morató —retaule de Santa Clara de Vic, desaparegut— o els conservats a Solsona —retaule del santuari del Miracle, a Riner, obra de Carles Morató i Brugaroles, o el de la Verge de la Mercè, a l'interior de la catedral, atribuït al mateix artífex. D'aquesta manera, Pere Costa hauria manllevat les formes de les potents estructures arquitectòniques dels retaules unitaris setcentistes, destinades a emmarcar i enaltir l'advocació titular, per tal d'"emmarcar" l'entrada al recinte del cor, en el cas de Tàrrrega, així com per coronar la façana de la imponent acadèmia cerverina.

Les obres a l'església parroquial de Cervera durant el segle XVIII

Des de la construcció del temple gòtic de Santa Maria durant els segles XIV i XV fins arribar al segle XVIII, les principals intervencions que es duen a terme són la construcció de la cripta dels Sants Màrtirs i el retaule de l'altar major, a finals del segle XVI¹²⁷¹ i, durant el primer terç del segle XVII, la construcció de la capella del Santíssim Misteri.¹²⁷²

1269. Una testera igualment abarrocada, pròxima a una estètica rococó, la trobem a la façana dibuixada pel mestre de cases Josep Melet en el seu projecte per a la catedral nova de Lleida. També s'acosta a aquesta tendència el projecte presentat per Josep Burria, mestre de cases i tracista autodidacte, constructor de nombroses esglésies parroquials de la zona del pla de Lleida.

1270. BASSEGODA I HUGAS 1989, 187-264.

1271. LLOBET PORTELLA 2004, 13-14. En el mateix article es ressenyen altres obres i intervencions dutes a terme a l'església durant el segle XVI, com la construcció del cadirat del cor (1512-17) o la unió de la capella exterior del Sant Esperit amb l'església de Santa Maria (1565).

1272. LLOBET PORTELLA 1992, 113-115; LLOBET PORTELLA 2004, 19-27.

Antecedents: la capella del Santíssim Misteri o el pas cap a una nova sensibilitat

L'arquitectura gòtica gaudia encara d'una gran acceptació a començaments del segle XVII, en part com a conseqüència del bon resultat que oferia, lligat a la solidesa i a la funcionalitat dels espais. Però si en els grans temples de nova planta el pes de la tradició gòtica era predominant, la construcció de capelles adjacents a les naus, dedicades a advocacions especials, constituïran un camp idoni per a la introducció de les noves solucions que van des de la volta de canó fins a la cúpula hemiesfèrica.

La nova capella dedicada a la Mare de Déu del Claustre a la canònica de Santa Maria de Solsona¹²⁷³ —en aquells temps recentment convertida en catedral—, construïda l'any 1600 pel mestre de cases barceloní Jaume Miquel Dansa, resident a Sanaüja, constitueix l'antecedent més immediat de la capella del Santíssim Misteri de Cervera.¹²⁷⁴

La capella bastida pel mestre Dansa a Solsona, perpendicular a la nau de la catedral, és un espai rectangular, cobert amb quatre trams de volta de canó resseguida per nervadures gòtiques. El presbiteri forma un absis més o menys poligonal, amb la volta dividida en sis trams per nervadures que conflueixen en una sola clau. La combinació de volta de canó amb nervadures gòtiques d'aquest espai demostra, d'una banda, els intents d'experimentar amb noves solucions —l'espai reduït d'una capella li permetia fer-ho amb més comoditat—, i d'una altra, la pervivència del gòtic, tan present encara en el panorama constructiu d'aquesta època.¹²⁷⁵ Serà, doncs, en petites capelles que els mestres

1273. Per a la història de la devoció a la Mare de Déu del Claustre vegeu LLORENS 1966.

1274. En el contracte s'especifica que l'obra s'ha de fer “nova conforme la trasa per dit mestre Dansa trasada y feta en un paper”, fet que ens demostra que la condició de Jaume Miquel Dansa anava més enllà de la de constructor, ja que també era l'autor del disseny de la capella. AHCS: Not. Pere Màrtir Andreu (1600). També a LLORENS 1966. Carbonell (1991, 154) relaciona aquest constructor amb la nissaga dels Brufal, mestres d'obres barcelonins que treballen, sobretot, en obres municipals com la Porxada de Granollers. Jaume Miquel Dansa o Dansa és nomenat prohoms de la confraria de mestres de cases de Barcelona el 1594; entre 1587 i 1612 construeix la seva obra més important: l'església parroquial de Santa Eulàlia d'Esparreguera, i dirigeix simultàniament la construcció del sepulcre de la capella de la Concepció i la sagristia de l'església del convent de trinitaris de Barcelona, la manufactura de quatre columnes amb pedra de Girona i la capella del Claustre de Solsona (MÀRIA 2002, 100).

1275. D'altra banda, malgrat l'aparença extremadament austera que conserva avui la capella estudiada, el contracte especifica que s'havia de “blanquejar tota la pedra que necessitat ne tinga y lo portal ab los carxofats y floratjes tot lo que se puga blanquejar y netejar”, de manera que podem imaginar alguna motllura o ornament de guix que hagués donat un toc “a la romana” de caràcter merament decoratiu.

s'obriran a les noves tendències, tal i com succeeix a la capella del Sant Crist de Torà, bastida també l'any 1600.¹²⁷⁶

Aquesta segona capella del Claustre de Solsona constitueix, encara que molt tímidament, un model per a la capella del Santíssim Misteri que es construirà a la parroquial de Santa Maria de Cervera vint anys després.

Gairebé vint anys després, a Cervera s'inicia un procés per a construir una capella que havia d'albergar la relíquia més preuada de la ciutat.¹²⁷⁷ Sembla que en un primer moment, l'any 1619, s'havia acordat que la capella, que havia d'acollir el valuós reliquiari del Santíssim Misteri de la Vera Creu —que uns anys abans havia estat robat i després recuperat— s'havia de fer de pedra picada procedent de la pedrera del Talladell. Però en el consell de preveres del 27 d'abril de 1620 s'acceptà la proposta de fer-la “de pedra dins y emblanquinada com les que s'use ara, com es de veurer en Tarragona,¹²⁷⁸ Barcelona y en Ntra. Sra. de Montserrat, per que fent de aquesta manera serà al tallar gasto y abreviar lo temps en que se ha de fer y apareixerà millor”.¹²⁷⁹ Es tractava, efectivament, d'una sol·lució més ràpida i econòmica, tot i que l'exterior de la capella sí que es faria de pedra picada.

Es nomenen “fabricers” o administradors de l'obra el prevere Francesc Cunyat i el sotsdiaca Josep Balmes. La traça havia estat feta per Josep Ferrer, del qual s'especifica que era natural de Cervera però que residia a Barcelona —el seu nom coincideix amb el Josep Ferrer, membre de la nissaga barcelonina dels Ferrer, que el 1600 visura el retaule de la parroquial de Santa Maria.

El dia 20 d'agost del mateix any el Consell de la comunitat de preveres de Sant Nicolau de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, feia algunes consideracions sobre la fàbrica i finançament de la capella.¹²⁸⁰ Es diu que el nou tabernacle que s'havia manat construir per hostatjar la relíquia ja era a Cervera, “emalat” a casa de Guillem Colberó, mentre se

1276. COBERÓ 1982, 335.

1277. La devoció al Crist crucificat i als elements relacionats amb la seva Passió —cultes que entronquen amb el món medieval— gaudeixen de plena vigència durant tota l'època moderna i en són exemples clars múltiples relíquies de la Vera Creu, la recitació freqüent de la passió, l'esplendor de les festes de la Creu —de maig i de setembre—, les processons de setmana santa, etc. Així, la devoció del Santíssim Misteri —un fragment de la Vera Creu— a Cervera trobarà un cas paral·lel en la devoció a la relíquia de les Santes Espines a la veïna Tàrrega o amb la Santa Creu d'Anglesola.

1278. Es deu referir a les capelles de Sant Joan i Sant Fructuós (1592-1612).

1279. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres de Santa Maria de Cervera. Llibre de Consells (1610-1645).

1280. AHCC: Fons de la Comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera. Llibre de Consells (1610-1645).

cercava un lloc adient, en una de les capelles de l'església, per exposar-lo als fidels. La construcció de la capella, doncs, era urgent, però romania aturada per problemes econòmics. Els directors de l'obra, els reverends Cuñat i Balmes, havien suggerit anar a Barcelona per tal d'aconseguir més diners per a la nova construcció i "arreglar algunes charitats entre los fills de esta vila y a llurs devots viuen en aquella ciutat", però la idea fou desestimada perquè com que s'havien de celebrar les festes del Santíssim Misteri es podria caure en la suspicàcia de creure que la col·lecta aniria destinada a "lo gasto de dites festes".

La col·locació de la primera pedra va tenir lloc l'any 1620 i els mestres de cases que van dur a terme l'obra en un primer moment van ser els francesos Leonard Vitrac i Francesc Gabiac. L'any 1623 es contracta la realització de la cornisa, la pedra de la qual va picar Francesc Gabiac. A partir d'aquí l'obra s'atura durant molts anys i no es reprèn el projecte amb força fins el 1629 —l'any 1628 un devot havia ofert sufragar la construcció del portal d'entrada de la capella, la qual cosa donà un nou impuls a l'obra. Els mestres que intervingueren en l'edificació del portal foren Rafael Ferrer, de Cervera, i Guillem Lacosta, de Bellpuig. La capella s'inaugura el 1633 i només el 1634 es documenta que l'escultor de Sarral Francesc Horacio contracta la construcció de finestres d'alabastre del cimbori de la capella.¹²⁸¹

El lloc on s'ubicà definitivament fou l'extrem del braç del creuer oposat al campanar, molt a prop de la capella de Sant Nicolau. En aquell indret ja hi havia una antiga capella dedicada a la Santa Creu que havia estat fundada per Bertran dels Arcs, però la nova construcció obeïa a un projecte força ambiciós, ja que s'havia de desmuntar un tros de la paret exterior de l'església i ocupar la major part de la sagristia, la casa del sagristà i altres espais veïns. Finalment, la capella es considerà enllestida el 1633, any en què tingué lloc la inauguració, el 14 de setembre, festa de l'exaltació de la Santa Creu.¹²⁸²

1281. LLOBET PORTELLA 2004, 13-27.

1282. LLOBET 1992, 113-115: Cal destacar la solemnitat de les festes religioses a l'època del barroc. Entre les festes i commemoracions que se celebren a Cervera durant els segles XVII i XVIII destaquen les festes de la recuperació de la relíquia del Sant Misteri i la vinguda de diversos reis, des de Felip V fins a Carles IV. També es commemoraven els naixements i funerals dels monarques. Josep M. Llobet ens descriu, segons les cròniques, com s'esdevingueren les festes d'inauguració de la capella del Santíssim Misteri l'any 1633: "El toc de les campanes, unes completes que duraren tres hores, i les lluminàries dels carrers de la vila anunciaven durant la vigília la sumptuositat de les festes programades. Amb l'església plena de gent, se celebrà, el dia 14, una solemne missa que fou dita per Pere de Puigmarí, bisbe de Solsona. Predicà el pare Jaume Puig, de la Companyia de Jesús, el mateix que ho havia fet el dia 19 de maig de 1620 amb

L'obra resultant és de planta rectangular i encara es cobreix amb volta de creueria, si bé els arcs són molt poc apuntats i l'alçat s'articula mitjançant pilastres d'ordre toscà que es corresponen amb els nervis de la volta, separant-los una cornisa de factura clàssica. Un dels trams de la coberta el talla l'obertura d'una llanterna que a l'exterior es converteix en una estructura octogonal coberta a vuit vessants.

Les obres de nova planta al segle XVIII

La primera meitat del segle XVIII transcorre sense que s'emprenguin obres de consideració a l'interior del temple, si exceptuem el bastiment de nombrosos retaules entre 1725 i 1735, com el de Sant Miquel, construït l'any 1727 per Francesc Riudorta, el de les Ànimes, contractat l'any 1720 per Josep Sunyer —que l'any 1730 contracta també el retaule de Sant Nicolau— o el de Sant Ramon de Penyafort, contractat per l'escultor de Tàrraga Josep Pujol el 1733.¹²⁸³ L'obra més important d'aquesta primera meitat del set-cents serà la construcció de la capella dels Dolors, annexa a la parroquial, perpendicular a la capçalera de la capella del Santíssim Misteri. Durant la segona meitat, en canvi, es desplegarà una gran activitat constructiva amb les obres del cor, d'un nou pòrtic d'accés a la plaça Major, l'edificació del retaule del Santíssim Misteri i les mesures d'urgència davant la degradació d'algunes parts del temple.

—La capella dels Dolors

La capella dels Dolors es constitueix com un edifici independent del cos principal del temple, amb entrada pròpia des de l'exterior. El projecte de la nova capella es deu al mestre d'obres barceloní Francisco Soriano, aleshores director de l'obra de la Universitat.¹²⁸⁴ Tot i que ja hem fet referència a les obres de Soriano a Cervera, hem cregut convenient parlar de la capella dels Dolors en aquest apartat perquè es tracta d'una obra menor i amb unes característiques molt diferents, sense que s'hi evidencii de forma tan directa la influència de la magna

motiu de les festes celebrades per a la recuperació del Sant Misteri. A la tarda, sortí una processó amb un gran nombre d'assistents, entre ells els membres dels convents de la població, els capellans, les autoritats locals i diversos senyors dels pobles veïns. Després que la processó hagués tornat a l'església de Santa Maria, els pagesos sortiren amb els seus cavalls i repartiren confitura entre la gent. El dia 17 se celebrà el joc de l'estraferm a la plaça de Capcorral. Finalment, el dia 18 es desembarassà aquesta plaça i s'hi construï un cadafal amb la representació de la ciutat de Jerusalem al damunt, ciutat on Santa Helena anà a buscar la creu.”

1283. LLOBET PORTELLA 2001, 192. YEGUAS 2004, 67-126.

1284. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor (1731-1732). 123r-125r.

construcció acadèmica. Amb tot, la relació amb la universitat és ineludible si pensem que les obres de la capella les dugueren a terme els mestres de cases Josep Borràs, Joan Cots i Pau Estela, tots nouvinguts a causa de la construcció de l'edifici universitari.¹²⁸⁵

La capella dels Dolors és de planta rectangular, coberta amb tres trams de volta de canó amb llunetes; a l'exterior, la façana està coronada per un frontó triangular, mentre que la portada s'acaba amb un frontó semicircular. Una finestra rectangular substitueix la rosassa i a banda i banda de la porta s'obren dos òculs el·líptics. La testera a doble vessant està coronada amb un petit campanar d'espadanya que contribueix a reafirmar el caràcter de capella independent de la parroquial. Segons el contracte de l'obra, la capella s'havia d'enguixar, blanquejar i pavimentar amb cairons; damunt la cornisa s'havia d'obrir una tribuna a cada costat, amb la corresponent gelosia, amb una escala de caragol per pujar-hi i un finestral que permetés accedir a l'espai situat entre la volta i la teulada. També s'havia de fer una sagristia i col·locar-hi una pica de pedra, alhora que s'estipula que s'havia d'entregar als mestres de cases el motlle per fer la cornisa, totes aquestes obres pujaven a 248 lliures.¹²⁸⁶

De l'últim terç del segle tenim nombrosos rebuts de diverses obres que es fan a la capella:¹²⁸⁷ la sepultura de la congregació, recompondre la teulada o bé posar una mampara per tapar la claror de la vidriera. Per a la realització d'aquestes obres apareixen els noms de Francesc Coms com a mestre de cases, Josep Minguella com a fuster “per aber posat lo march devan lo camaril” i Joaquim Creus com a daurador del marc. Així mateix, el mes de juny de l'any 1775 Tomàs Borbonet rep 1 lliura, 8 sous i 6 diners per arreglar la teulada i la sorda de la capella. Joan Combelles i el seu fill també participen en aquest arranjamnt. D'altra banda, el 1779 la congregació dels Dolors fa una bestreta per a una “nova planta” —es refereix al retaule, obra de l'escultor Josep Julià—, “fer lo puesto” per a la planta costa 1 lliura, 17 sous i 6 diners.¹²⁸⁸

1285. Vegeu l'apartat monogràfic sobre la universitat.

1286. AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor (1731-1732). 123r-125r.

1287. AHCC: Fons Dalmases. Capella dels Dolors.

1288. L'escultor Julià, artífex de la portada de la biblioteca de la universitat (MORA 1997, 210), dirigeix les obres del retaule de la capella dels Dolors, on hi intervernen els següents artífexs per tal de “compondrer, perfeccionarlo y plantarlo”: Gabriel Capsada (pintor), Tomas Borbonet (mestre de cases), Francesc Oromí (fuster), Maurici Duran (fuster), (¿) Anglarill (fuster) i Josep Minguella (Fuster). A l'escultor Julià se li paguen 33 lliures més 10 lliures de gratificació per dirigir les obres del retaule (rebut del prior Valls). Després hi ha el rebut de l'escultor per un import de 43 ll. Al rebut de Valls s'especifica que 24 lliures les rebrà d'una benefactora i les dinou restants, del fons de la comunitat (AHCC: Fons Dalmases. Capella dels Dolors).

—El cor i el nou pòrtic¹²⁸⁹

L'any 1757 es deliberà entre la comunitat de preveres la proposta de fer un nou cor i canviar l'altar major; el cor era del segle xv i el cadiram havia estat reemplaçat l'any 1516 pel fuster Joan Guerau, que tal com indicava el contracte l'havia de fer a semblança del que hi havia a Montserrat.¹²⁹⁰ Segons el Consell del 26 de març de 1757, els obrers de l'església lliuren a la comunitat de preveres una planta en què “se encontraran delineadas dos cosas, a saber es un Altar Major y un nou Cor, havent-se aquest de construir detrás lo Altar Major de esta Parroquial, un y altre dintre del Presbiteri”.¹²⁹¹ Els preveres, “per evitar tota queixa, disputas y per a que dita obra se fasse a gust de tot lo poble”, postposen la resolució fins que arribi a Cervera “un nou ingenier que se diu ha de venir en breu per continuar la obra de la Universitat, dit ingenier segons es té intel·ligència, és habilíssim y un dels més pèrits que vuy se encontran en esta Provincia”.¹²⁹² L'objectiu, doncs, era que aquest suposat enginyer la identitat del qual desconeixem examinés la planta que s'havia confeccionat i donés la seva opinió. També hi hagué un vot negatiu, al·legant que l'altar havia representat una despesa molt important. També es retreia l'inconvenient de posar el cor darrere l'altar, mentre el banc dels regidors seria al davant. N'hi havia que aconsellaven, prudentment, que no es toqués res abans de tenir l'altar nou.¹²⁹³

L'escultor Josep Julià va fer la traça d'aquesta modificació —concretament es tractava d'un projecte que incloïa el nou cor i l'altar major— i cobrà 30 lliures, partida que es va discutir perquè es considerava excessiva i perquè, segons consta al llibre d'obra, “(...)parece impropio y nada util el que se hiziese la dicha planta pendiente el pleyto ante cuia decision o ajuste no podia saberse el lugar en donde podria formarse el nuevo coro”.¹²⁹⁴ En definitiva, l'església estava molt endarrerida a causa

1289. A propòsit d'aquestes obres vegeu GARGANTÉ; YEGUAS 2004, 127-171.

1290. DURAN SANPERE 1977, 479.

1291. AHCC, Fons Comunitat de Preveres de Santa Maria, Consells 1753-1787, fol. 47.

1292. AHCC, Fons Comunitat de Preveres de Santa Maria, Consells 1753-1787, fol. 47.

1293. DURAN SANPERE 1977, 479.

1294. Josep Julià apareix documentat a Cervera entre els anys 1762 i 1768. L'11 de novembre de 1762 s'obliga a fer un retaule del Roser per a la capella que la confraria del Roser tenia a l'església conventual de Sant Pere Màrtir. El 21 de febrer de 1768 reconeix haver rebut, conjuntament amb el mestre de cases Jaume Orobít, una quantitat de diners per la construcció d'una capella i el seu retaule per a la casa de Josep Armengol. No sabem si es tracta del mateix mestre de cases homònim que el 1741 col·laborava en la construcció del santuari de Queralt, a Berga, obra que duia a terme la família dels Morató (RAFOLS 1951, 602-603, LLOBET PORTELLA 1996, 114-116, LLOBET PORTELLA 2001, 119-121).

dels deutes i de moment no es podia realitzar l'obra projectada.¹²⁹⁵ Aquest tema va crear una dura controvèrsia entre els obrers i els membres de la comunitat de preveres, fins que l'any 1760 els obrers, cansats d'excuses i dilacions, una nit i a porta tancada, enderrocaren les parets del cor. Segons la narració del prevere i arxiver Josep Teixidor

haven tingut noticia en la nit passada, que se espatllava lo cor, passi junt ab lo reverent Francisco Janer vicari, a conferir-me en esta parroquial iglésia, y havent enconrat en ella molts mestres de cases y manobras que, en efecte, estavan rompent las parets contiguas al cor, y part de las que eran sobre las dos ultimas caderas de una, y altra part, se llevà acte de esta novedad com se trobaran en la iglésia alguns dels senyors obrers, y en especial lo senyor Francisco Niubó síndich, se passà a requerir per dit reverent Francisco Janer en lo nom expressat, que declaràs en nom de qui se destruhian ditas parets, qual respongué que en nom dels obrers se executava tot lo referit. Y com vuy dia se ha observat major novedat, puig que las parets que sircueixen lo cor se troban casi del tot espatlladas y arruinadas, de manera que las caderas més altas sobrepujan a ditas parets, y se encontra lo cor sens portas, com V.R. haura observat, per tal se servira deliberar lo que deurà executar-se.¹²⁹⁶

Després d'aquestes vicissituds, l'any 1775 Jaume Padró fa el projecte per a un nou cor i pòrtic que s'obria a la plaça Major i que la comunitat de preveres envia al bisbe de Solsona, Rafael Lasala.¹²⁹⁷ Sembla que en primera instància no s'acordaren els materials que s'havien d'utilitzar per a la construcció, ja que es determinà que "a fi de que estas correspongan ab lo demás edifici de la iglésia, que és de pedra picada, y hermos, se fassan així mateix de pedra picada ab alguns adornos, o relleus, y cornisa, que no sian de molt cost, però que estiga be". La porta d'entrada al cor havia de ser de pedra del Talladell, les portes de fusta de noguer i al davant del cor hi havia d'haver una reixa de fusta "jaspejada ab alguns filets de or, o colradura".

D'altra banda, el pòrtic exterior s'havia de fer de pedra picada amb tres portals, més gran el del mig, i havia d'anar des de

la pared de la capella del Àngel, fins a la que's toca a la ciutat, que sa elevació no sia en ningun cas major que la de la O que està sobre dita porta, que sobre la porta gran del pòrtico se facia una

1295. DURAN SANPERE 1977, 479.

1296. AHCC: Fons Comunitat de Preveres de Santa Maria, Consells 1753-1787, fol. 47v-52r.

1297. AHCC: Comunitat de preveres. Llibre de Consells (1775), fols. 47v-51r.

volta de rajola en la forma deguda, que sobre esta se facia una o dos salas ab sas finestras, y portas corresponents ab lo demés, que al señor comissionat apareixerà convenient per lo varios fins y efectes que en lo dia són útils y necessaris a la mateixa obra, y finalment, que se facia la corresponent escala per pujar a aquellas, y lo trevol, y teulada que menestrer sia.¹²⁹⁸

El pòrtic resultant, ubicat a mitja alçada de l'eix longitudinal del temple i adossat a l'edifici de la Taula de Canvi, està compost de tres arcs, els laterals més estrets, separats amb pilastres toscanes que s'aixequen sobre podis, mentre l'entaulament superior presenta una doble cornisa motllurada. A l'interior forma un atri rectangular, dividit en tres trams, mitjançant arcs que reposen en pilastres al mur que dona a l'exterior, i en permòdols al mur que comunica amb l'interior. El tram central de l'atri està cobert amb volta d'aresta i els laterals amb volta de canó. A banda i banda de la porta d'accés a l'interior del temple, que té la forma d'un marc d'alcova motllurat, hi ha dos piques beneiteres que també formen part del disseny de Jaume Padró. A l'exterior, la façana del pòrtic està treballada amb carreus de pedra ben escairada, que es manté en tots els elements de suport de l'interior (arcs, pilastres), i de decoració (portada, piques beneiteres), que contrasta amb l'emblanquiment dels murs.

Val a dir que aquest pòrtic amb tres arcades constitueix un exemple insòlit en una església parroquial, ja que es considera una tipologia més pròpia de les esglésies conventuals. D'aquesta manera, Narváez apunta la triple portada o pòrtic sotacor com una de les característiques de l'arquitectura carmelitana, que posteriorment és adoptada per altres ordes.¹²⁹⁹ Efectivament, aquest tipus de pòrtic que ja apareixia al desaparegut convent de carmelites descalços de Sant Josep de Barcelona i que remet a models derivats de l'Escorial (església de San José a Àvila, o l'església del convent de la Encarnación de Madrid), posteriorment el trobem en diverses esglésies conventuals catalanes, com la del convent del Remei, a Vic. A la Segarra és present a l'església del convent agustinià de Sanauja, a la desapareguda Casa de la Missió dels paüls a Guissona i a la del col·legi de la Companyia de Jesús a Sant Guim de Freixenet. Finalment, el mateix tipus de pòrtic també el trobem a l'ermita de Sant Roc, a Sant Martí de Maldà. La inserció d'aquest pòrtic en façanes i ubicacions tan diverses evidencia la dificultat d'establir façanes prototípiques susceptibles d'algun tipus de classificació, és a dir, que ens trobem amb una sèrie d'elements recurrents però combinables entre si.

1298. AHCC: Comunitat de preveres. Llibre de Consells (1775), fols. 47v-51r.

1299. NARVÁEZ 2000, 86.

Per al finançament de l'obra, el bisbe Lasala aprova que s'utilitzi la partida de diners de la causa Pia de Francesc Castelló, sempre que els seus administradors no hi tinguin inconvenient. També aprova que la reixa del cor es financiï de la bossa de Vestiments i dona permís perquè els matins dels dies festius es pugui treballar en benefici de les obres portant materials a peu d'obra fins a les nou del matí, hora en què comencen els oficis.¹³⁰⁰

Al mes d'agost del mateix 1775, "en atenció de haverse cobrat alguns atrasos de la ciutat de que no se tenia seguretat, ni encara esperansa", s'adopta la resolució de fer algunes variacions en el projecte de la fàbrica del cor "fent-la al mateix temps de modo que lo cor sia acomodat, o corresponent, y proporcionat, y la iglésia més capàs, y acomodada per la concurrència del Poble".¹³⁰¹ Així que determinen estrènyer 7 pams el cor,

esto és tot lo que se puga acostar las cadiras de la testera a la porta, respecte que aixís lo reverent clero estarà molt més recullit y acomodat; la iglésia sera molt mes capàs, y lo cor no tindrà la desproporció o irregularitat que en lo dia se li nota per tenir de ample 45 palms, y 37 solament de fondo o llarch, lo qual si no se estrenyia seria encara notablement major quant se hauria escursat, o tret aquellas 4 cadiras per part, que en junta del dia 3 del corrent se resolgué traurerne.¹³⁰²

Així mateix, s'acorda fer un lloc al rerecor per als músics, d'aquesta manera no calia fer una tarima cada vegada que se celebrava una festivitat important. Aquest document, i d'altres, ens informen que les obres del cor, pòrtic i cancell es feien a jornals, en lloc de realitzar-se a preu fet, de manera que hom considerava que hi havia més llibertat per variar el que fos necessari, tant dels acords com de la planta "lo que no fora fàcil si se feyan a preu fet". Finalment, s'acorda que un dels obrers sempre vigilarà que els mestres i manobres treballin com cal.¹³⁰³

El 27 d'abril de 1776 documentem una època d'obres de 1.004 lliures, 19 sous i 3 diners que s'han gastat en les obres del cor, de les quals Jaume Padró n'ha rebut 72 lliures i 5 sous; els mestres de cases Tomàs Borbonet, Francesc Romeu, Josep Manyós i Francesc Benach 665 lliures i 13 sous; el fuster Anton Reguer 208 lliures, 17 sous i 11 diners, per fer els plànols, plantilles, adobar cadires, fer portes i trona,

1300. AHCC: Comunitat de preveres. Llibre de Consells (1775), fols. 47v-51r.

1301. AHCC: Comunitat de preveres. Llibre de Consells (1775), fols. 47v-51r.

1302. AHCC: Comunitat de preveres. Llibre de Consells (1775), fols. 47v-51r.

1303. AHCC: Comunitat de preveres. Llibre de Consells (1775), fols. 47v-51r.

empostissar i totes les tasques relatives a l'ofici de fuster; el serraller Geroni Bosch ha cobrat 10 lliures, 6 sous i 6 diners, i finalment, el ferrer Jaume Danis ha rebut 67 lliures, 16 sous i 10 diners. Al mateix memorial consta que per fer "varios planos, treure plantillas y fer cercas se ha ocupat lo dit Padró varios dias y ratos", concretament 18 dies, pels quals ha rebut, a raó d'1 lliura i 10 sous per dia, 27 lliures i 15 sous. El disseny del cor i la reixa costava 7 lliures i 10 sous.¹³⁰⁴

Tot i que el disseny del cor només es conserva parcialment, és força respectuós amb l'obra gòtica del presbiteri. Se situen entre els pilars de la girola, que es mantenen íntegrament sense ésser recoberts, de manera que el cor es disposa en quatre trams entre els intercolumnis. L'accés a l'interior del cor des de la girola s'efectua mitjançant una porta flanquejada per pilastres amb capitells corintis i amb un entaulament recte, només ornamentat amb motlures senzilles. A la part central sobresurt un medalló coronat amb una petxina on es representa Crist sostenint la creu. A banda i banda de la porta hi ha les figures de mig cos dels apòstols Pere i Pau, que surten d'una base semblant a les piques d'aigua beneïta situades a l'interior del pòrtic. A banda i banda de la portada, trobem dos trams del rerecor, cada un amb la representació de tres apòstols, de mig cos, separats per pilastres amb un arc de mig punt en relleu simulant una falsa profunditat de la fornícula. Tornant a la integració respectuosa del cor respecte a l'obra gòtica, ens hem de remetre, tot i les diferències, al projecte (malauradament no realitzat) de Pere Costa per al presbiteri de la catedral de Girona, magnífic exemple d'inserció d'una obra barroca en una de gòtica.¹³⁰⁵

Estat del temple de Santa Maria durant l'últim terç del segle XVIII: perill de ruïna i restauració urgent

L'any 1755 hi ha evidències de l'estat de deteriorament de l'església parroquial cerverina, per aquesta raó es convoquen els mestres de cases Josep Reit i Marc Gaudier, per tal que l'examinin i emetin el seu diagnòstic. Segons el document, era qüestió de:

(...) reconocer las senyas que dio un arco diagonal al que es inmediato a la puerta principal sobre unos pedazos de piedras que cayeron de dicho arco y reconocido aquel encontraron que había hecho un tanto de movimiento, y que este movimiento

1304. AHCC, Fons notarial de Cervera, Josep Armengol i Perelló, Manual 1776, fol. 173 i ss.

1305. TRIADÓ 1999, 115.

reconocen resultava de hallarse la pared del frontis principal de dicha parroquial fuera de su perpendicular o plombo un palmo y tres quartos de palmo, y assi mesmo tiraron las perpendiculas o plombos en las columnas de dicha iglesia, y hallaron que las dos más inmediatas al referido frontis sobre plomaban la una dos quartos y medio de palmo y la otra tres quartos de palmo assi a la parte de dicho frontis. Y después el día diez del corriente mes de noviembre de orden de los mismos señores y ayuntamiento y obreros, por alguna novedad que hubo en este día de un terremoto, se confirieron en dicha parroquial para volver a reconocer dichos frontis, columnas y arco, y reconocido y de nuevo por ellos relatantes hechas las perpendiculas o plomos, encontraron era muy poca la novedad de dicha primera revista o reconocimiento, bien que solo hallaron la novedad que había caído una poca de mescla o argamassa de unas aberturas que tienen las bóvedas de dicha iglesia. Y habiendo los relatantes hecho relación de palabra al dicho Ilustre Ayuntamiento y obreros cuanto tienen declarado, se les dixo que mirassen atentamente como y a menos costa se podría remediar dicho daño. Y habiendo hecho ellos declarantes exacto examen de los movimientos que han hecho dichos arcos y bóvedas de dicha iglesia, reconocen que será estribo suficiente para mantener el sobre plombo que llevan dichos arco, columnas y frontis, y este es el menos coste que concideran se puede hazer y assegurar; y lo dizen todo por la experiencia que tienen en su arte de albañil y las reglas de este [...] ¹³⁰⁶

Aquest interessant document, que permet apreciar com examinen els professionals de la construcció les obres, posa de manifest la necessitat de realitzar alguna intervenció per remeiar la situació de vellúria i degradació de la volta. L'any 1779 reconegueren la volta els mestres de cases Francesc Romeu i Tomàs Borbonet, que en tornaven a assenyalar les deficiències, sobretot al mur de Ponent i la volta central a punt de d'esfondrar-se. El cost estimat de les reparacions ascendia a 1.500 lliures, però la negativa dels delmers a contribuir va comportar que no es duguessin a terme. ¹³⁰⁷

Malgrat aquest i d'altres avisos, la situació d'alarma no arribarà a ser del tot evident fins l'any 1784 quan, segons una carta dels obrers de Santa Maria a l'Ajuntament, sabem "que caigué un pedaç de pedra mentre la comunitat cantava les maitines" l'1 de maig. Segons la ma-

1306. AHCC: Fons Municipal Actes i negocis, 1755 (folis sense numerar).

1307. AHN: Consells. Lligall 22.602. CADIÑANOS 2005, 110.

teixa carta, es necessitaven 5.000 lliures per refer les parts malmeses.¹³⁰⁸ Als llibres de consells de la comunitat hi consta que el 7 de juny del mateix any es recomanava urgentment reparar les goteres i reforçar totes aquelles parts més perilloses per tal que no es desprenguessin més guixots i pedres, com sembla que succeïa amb freqüència. Tot i això, a començaments d'agost caigueren dos grans blocs de pedra de dos quintars cadascun, de manera que la ruïna total del temple podia ser imminent, si més no la de les parts més afectades, en què els blocs de pedra de la volta tenien les juntes separades.¹³⁰⁹

A partir d'aquí es documenten les disputes entre els regidors i els preveres perquè els primers proposaven que els cultes religiosos es duguessin a terme en qualsevol altra església que no fos la parròquia —hi havia a prop l'església del convent de Sant Domènec i la de Sant Carles, abans dels jesuïtes—, però els preveres es negaven a abandonar l'edifici religiós; consideraven que la capella dels Dolors tenia suficient capacitat i, a més, l'entrada era lluny dels indrets del temple amb més perill.¹³¹⁰

Com a mitjancer d'aquestes disputes, el bisbe de Solsona proposa la constitució d'una comissió formada per dos membres escollits entre els preveres, dos entre els regidors de la Paeria i dos més entre els de la Junta d'Obres de la parròquia.¹³¹¹ Aquesta comissió determina que la millor opció era traslladar la residència parroquial a l'església de l'hospital o bé a la de Sant Carles¹³¹² —abans dels jesuïtes—, però sembla que aquesta mesura no es fa efectiva, ateses les contínues cartes que els regidors enviaven als preveres comminant-los a celebrar els oficis en un altre lloc i sovint amb la proposta de la propera església de Sant Domènec com a lloc adient per celebrar els oficis religiosos.¹³¹³ En aquest sentit, la postura inflexible dels preveres recorda les disputes entre l'estament civil i l'eclesiàstic que anys abans s'havien produït a Tàrraga amb motiu de la construcció del cor.¹³¹⁴ En el cas de Cervera, la comunitat de preveres adduïa que traslladar els serveis parroquials

1308. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-87), fol. 47-48. El 25 de maig es concreta que havia caigut de l'arc immediat a l'extrem del cor, i que l'hivern passat, l'aigua de les copioses pluges havia perjudicat molt la volta de l'església, amb goteres al cor. A partir d'aquest fet el dia 1 de maig del mateix any es decideix traslladar el gran faristol del cor a la capella del Santíssim Misteri, encara que els oficis religiosos i els aniversaris es cantarien a l'altar major.

1309. SALAT 2004, 185-186.

1310. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-1787), fol. 139v.

1311. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-1787), fols. 141-142.

1312. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-1787), fol. 143.

1313. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-1787), fol. 152.

1314. Veure l'apartat monogràfic corresponent.

era molt dificultós: s'haurien de moure les fonts baptismals, la relíquia del Santíssim Misteri, tots els ornaments, els hàbits corals de tots els residents, les joies, el faristol gran, amb els corresponents llibres del cor...; a més, remarcaven l'inconvenient d'estar lluny del rellotge i del campanar i que, per tant, no seria fàcil començar puntualment els oficis religiosos; també s'havia de tenir en compte la dificultat de traslladar l'arxiu i l'oficina administrativa, ja que si es feia provocaria problemes en les rendes i en la comptabilitat de les fundacions, sense perdre de vista la dificultat de donar sepultura als difunts —les altres esglésies no tenien el fossar tant a prop com la de Santa Maria. Finalment, conclouien que els altres llocs del temple que no amenaçaven ruïna eren segurs i que tenien suficient capacitat com per poder continuar exercint les funcions parroquials.¹³¹⁵

El 13 d'agost els obrers entreguen a la comunitat de preveres un document, fet uns dies abans pels mestres de cases de Cervera Magí Vilar, Marc Gaudier, Tomàs Borbonet i Francesc Benach, sobre l'estat de l'església, els quals dictaminen

que dita Iгла. està amenant ruina en la bòveda dona detràs del cor de dita Iгла. y en aprt de la bòveda que està sobre del dit cor en la part dona cerca del sementiri y principalment en la paret de la testera de ella, de manera que reconeixen haverse de donar prompte remei o providència pera remendar-ho tot segons art, en tant que no admirarian per lo que han reparat, aixís en la bòveda com en la paret y los enseña son art de mestre de cases, que esta y aquella caiguesen de improvís, o promptament, i així mateix declaran que encara que no cigan de improvís o promptament dita bòveda y paret, se està exposat a continuar a caurer pedras de aquella y dels archs de ella, respecte que moltas de ellas estan separadas de sos junts y se troban ja trencadas y esquerdadas de modo que moltas dellas ja serollan; y en quant al restant de dita Iгла. no reconeixen perill algun per ara.¹³¹⁶

A partir d'aquest informe, doncs, els obrers proposen que

que se tapien los dos portales de las paredes, que per a precaucio-
nar la ruina de tota la Iгла se feren alguns ays ha en ella, y los
demés passos de comunicació als llocs sobre los quals està la
bòveda perillosa a fi de que ningun del incauto vulgo se posia,
o passia per devall de ella, que és la única providència prompta
que en lo cas pot, ho ha pogut donar esta junta. Però com no
obstant esta interina providència sia molt arriesgat lo concurs,

1315. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres (1753-1787), fol. 141.

1316. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1784).

y residència a dita iglesia per los perills de alguna ruina, o de caurer alguna de las pedras de la bòveda en temps de lo que el poble estés congregat en ella, lo que necessariament, causaria algunas desgracias, ha aparegut a la junta que devia participar-lo a V. R^a, al Molt Illtre. Ajuntament de esta ciutat y principalment al M. Illm. Señor Bisbe de Solsona per tots los fins que convingan y útils sian o pugan ser, a la honra y glòria de Déu, y al públich o habitants de esta ciutat, y particularment per que no quedian en temps algun culpables los obrers de qualsevol desgràcia que esdevingués, per no haverse tancat las portas de la referida iglesia y transferit a altra la residència parroquial, en lo entre tant aquella se compon y repara.¹³¹⁷

És aleshores quan el clergat proposa obrir una porta que doni a la plaça Major, on en aquell moment hi havia instal·lada l'oficina del refresc, prop de la capella de Nostra Senyora de les Neus o del Coll, per tal que hi pugués assistir la gent sense perill.¹³¹⁸ Gairebé simultàniament, els comissionats suggereixen fer uns envans per tancar l'espai perillós i perquè els fidels se sentin segurs quan assisteixin als oficis religiosos; això sempre que ho aprovés la majoria del poble i que, a més, acceptés pagar les 350 lliures que costava l'obra, n'indicaven les mides: lateralment i en els arcs petits, tindria vint-i-sis pams d'amplària per cinquanta-dos d'alçària i dos de gruix, d'aquesta manera s'havia d'arribar fins on es col·loquen els ornaments de vellut i al nivell dels pulpits, mentre que des d'aquí al final amidaria només un pam i quart; d'altra banda, l'envà de l'arc central havia de fer quaranta-vuit pams d'amplària, per noranta-vuit d'alçada i dos i mig de gruix fins al primer nivell, i d'aquí al naixement dels arcs, dos pams, de manera que fins a l'acabament n'hi hagi un i mig. Per tal que tothom se n'assabenti es determina que la convocatòria a tots els caps de família es faci en llocs diferents de la ciutat¹³¹⁹ i en hores diferents.

Finalment, la comissió arriba a la conclusió que en comptes de fer envans, la divisió entre la zona perillosa i la transitable es podia fer amb fustes o bancs travessers i els oficis religiosos es podien celebrar a la capella del Santíssim Misteri, la dels Dolors i la de la Comunió. Abans de començar les obres de restauració es va proposar realitzar un últim examen d'emergència de cara a celebrar la festivitat del Corpus; es pujaria un mestre d'obres dins d'una gàbia fins a l'alçada de la volta

1317. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1784).

1318. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1784).

1319. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-1787), fol. 116.

perquè en comprovés l'estat amb més exactitud, allora hauria de fer caure les pedres més insegures.¹³²⁰

L'any 1786 els mestres de cases Francesc Romeu, Francesc Gaudier i Joan Combelles —tots havien participat en obres puntuals de reparació de la volta— examinen la part més ruïnosa de la volta per determinar fins a quin punt podia ser imminent la seva caiguda, però conclouen que darrerament les pedres no s'havien mogut, de manera que de moment sembla que n'hi havia prou amb tapar amb guix les esquerdes.¹³²¹ Tot i això, el mes de setembre, es comencen a construir uns envans per tal de tapar els espais buits de l'arc toral i dels col·laterals de l'església¹³²² i l'any següent es procedeix a arreglar la volta per la seva part exterior.¹³²³ L'any 1788, però, s'inicia la construcció del retaule-baldaquí del Santíssim Misteri, obra de l'escultor Jaume Padró, que ja havia esculpit i dissenyat el cor i el nou pòrtic. Aquesta obra monumental s'havia de realitzar, segons els acords, amb jaspis de Tarragona i d'altres llocs del Principat, amb forma de tabernacle per cobrir el reliquiari —custodiat per àngels guardians en la mateixa línia que els del retaule de la capella de la universitat. La seva execució, però, bloquejava econòmicament les obres de restauració que s'estaven duent a terme, ja que durant un temps el retaule va acaparar la major part dels recursos.¹³²⁴

Després de totes aquestes vicissituds, el 16 de maig de l'any 1792¹³²⁵ s'inicien els treballs segons el projecte de Josep Agustoni, que el 28 de

1320. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1753-1787), fol. 163.

1321. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Junta d'Obra (1786). Lligall 11.

1322. AHCC: Obra de l'església de Santa Maria (1786).

1323. AHCC: Obra de l'església de Santa Maria (1787).

1324. Per a la seva realització va caldre l'organització de consellers i representants de confiança a Tortosa i a Tarragona, on eren localitzades les pedreres d'on s'extreien els marbres. A Tortosa intervingué en la tria Jaume Barcallí, qui ja ho havia fet per a l'altar de la universitat, i el mestre Bavi. Els era recomanat que els marbres fossin iguals que els de l'altar de Santa Maria del Mar de Barcelona. Un patró mariner de Blanes portava les pedres a Tarragona, on havien d'ésser carregades en carros i dutes a Cervera. Els camins no sempre eren bons a causa de les pluges i el fang, que els feia de vegades intransitables. Els bons carreters feien viatges llargs, a Madrid o a Galícia; un carro sol no volia partir; si eren dos podien ajudar-se mútuament en els mals passos. Les dificultats per obtenir la pedra desitjada també eren nombroses; el mestre de cases Josep Gil de Tarragona deia, l'any 1790, que les pedres grans no surten si no és per miracle, tal com s'esdevingué en l'obra de la capella de Santa Tecla; especialment l'alabastre de Sarraí es feia esperar. Segons Duran (2001, 483), Jaume Padró dibuixava perfils, rectificava mides, rebutjava peces trencades i comprovava el muntatge dels sòcols, pedestals, columnes i cornises. El fill Tomàs compartia la feina i posà el seu nom al dors de la imatge de la Puríssima que corona l'arcada frontal de l'altar —tabernacle; la costat del nom hi ha la data de 1810. GARGANTÉ; YEGUAS 2004, 142-148.

1325. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres (1792), fol. 313.

gener havia presentat un projecte juntament amb Francesc Tomàs,¹³²⁶ segons el qual les obres s'havien de començar desfent la volta de la part de l'arxiu.¹³²⁷

Josep de Nuix i de Perpinyà, un dels comissionats de l'obra de l'església, el dia 22 d'agost del mateix any tramet els plànols d'Agustoni i de Jaume Padró —que a més del retaule del Santíssim Misteri encara devien ultimar obres al cor— a la Real Academia de San Fernando per tal d'obtenir la seva aprovació. La Comisión de Arquitectura emet la següent resolució el 13 de setembre amb relació als plànols presentats:

el primero figuraba la planta de toda la Iglá. formado por N. Agustoni, profesor Italiano y el segundo por Jaime Padró, con sola la demostración de la extremidad de dha. iglá. en la parte que se ha de componer; y adjunto con este último un papel de reparos puestos al anterior diseño. No siendo posible que la comisión diese su dictámen por faltar los alzados y la demostración del modo de unir la obra vieja con la nueva, se devolvieron con esta advertencia.¹³²⁸

El projecte concret d'Agustoni consistia en

retirar 5 pams las dos pilastras o columnas, que estan unidas a la paret del frontis i de la porta Major de dita Iglesia, formant entre aquelles, a mode d'una mitja lluna i col·locar des d'allí lo cor, fent-se tras d'est un portal de perspectiva i en las parets immediatas a ditas dos columnas, dos portas i que esta resolució se participàs a su Il·lustríssima (al senyor bisbe), remetent-li al mateix temps la planta.¹³²⁹

L'inici de la guerra amb França, amb les sempre dures contribucions a les despeses que generava la carestia de gra d'aquests anys dificultaven el ritme de les obres, que no s'acabaran fins a la segona dècada del segle XIX. L'any 1795, el corregidor de Cervera rep una carta del Real Acuerdo en què se li notifica el nomenament de Francesc Mestres com a arquitecte de l'església parroquial i la seva vinguda a Cervera per avaluar l'obra i determinar la solució definitiva. Salat especifica que es farien sense el coneixement ni el consentiment del poble.¹³³⁰ Una de les últimes notícies

1326. Probablement Josep Agustoni era familiar de Pere Agustoni, que l'any 1784 contractava els estucs de la capella de la universitat (AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa núm. 7).

1327. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1792), fol. 313v.

1328. RABASF: Iglesias Parroquiales (1790-1806), 1792, agost, 21, i Actas de las Juntas de la Comisión de Arquitectura de la Real Academia de San Fernando (1786-1905). Acta 92. Pàg. 202.

1329. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Consells (1792), fol. 316v.

1330. AHCC: Fons Municipal. Consells (1795), fol. 22. Segons SALAT 2004, 192.

que trobem abans del canvi de segle és que en una junta celebrada l'any 1797 s'encarregava als mestres d'obres Marià Enrich i Jaume Bosch que formessin un nou projecte per a la reedificació de la part malmesa de l'església parroquial, pressupostada en 45.306 lliures.

Finalment, l'any 1804 Tomàs Soler i Ferrer, fill del mestre dobres barceloní Joan Soler Faneca, realitzà un nou projecte que s'havia de dur a terme l'any 1807, però l'inici de l'obra es va retardar almenys fins al 1821.

A banda de l'estancament que suposà la guerra del Francès, cal assenyalar la reticència dels delmers, especialment la universitat literària, a contribuir a les obres durant sis anys.¹³³¹

L'església parroquial i santuari de Passanant: del projecte de Josep Prat a la singularitat del cambril

La popularitat que des de l'època baixmedieval adquireix la devoció a la Mare de Déu de Passanant fa que les reformes al santuari primitiu se succeeixin al llarg dels segles.¹³³² Arribada la divuitena centúria, Sebastià Mercadal documenta unes primeres obres de reparació l'any 1717, un cop superada la guerra de Successió, consistents a reforçar el creuer a causa del mal estat d'un dels pilars, i l'any següent, 1718, els mestres de cases de Guimerà Ramon Nicolau i Ramon Cabestraus començaven a recompondre la volta de la capella del Roser.

Sembla que la imatge tan venerada de la Mare de Déu es trobava en una capella que formava un cos annex a l'esquerra de la parroquial —Mercadal conjectura que la capella devia amidar entre uns cinc metres d'amplada per vuit de llargada—, de manera que quedaven lleugerament separades les funcions de parroquial i santuari. Per fer-nos una idea de com devia ser aquesta capella adossada a la parroquial podem recórrer a la capella de la Verge dels Dolors a Cervera —contractada l'any 1737— que no està integrada en el conjunt de la parròquia sinó que es construeix a la vora però com a edifici exempt, amb accés propi des de l'exterior. Un altre exemple d'aquest tipus, aquest de majors dimensions, era la capella del Sant Crist Trobat, a Lleida, un magnífic temple, tristament desaparegut, amb cimbori i cambril, construït entre 1728 i 1739 adossat a l'església de Sant Llorenç.¹³³³ Entre 1729 i 1730, precisament, es duen a terme nombroses obres de reparació en aquesta capella, començant pel cambril, del qual s'augmentà la capacitat gràcies

1331. AHN: Consells. Lligall 23.244. CADIÑANOS 2005, 111.

1332. MERCADAL 1882, 42.

1333. Sobre la capella del Sant Crist Trobat vegeu PUIG 2003 (en premsa) i TORRENT 2002, 48.

al terreny que es va comprar de la casa contigua. Mercadal parla de “*dos cómodos recibidores*” que el cambril tenia per banda, alhora que estava cobert per un cimbori que il·luminava l'estança.¹³³⁴ L'any 1751 es contracta amb el daurador de Bellpuig Francesc Boldú l'ornamentació de la capella de la Mare de Déu per 350 lliures, així com la del cambril, cimbori i portes per 220 lliures. De la mateixa manera, el 18 de gener de 1750 es contractava la decoració escultòrica de la volta amb Joan Novellas, escultor de Santa Coloma de Queralt, que un any més tard contractava igualment “*el relieve de las paredes del interior*”, la mitja taronja i cimbori del cambril, les portes i “*el esculturado de detrás de la Madre de Dios*” per un total de 482 lliures.¹³³⁵

L'any 1769, però, es feia evident que les anteriors obres ja no eren suficients per encabir i satisfer l'afluència de fidels i el prestigi que anava adquirint el santuari:

a pesar de lo costosas, y no por malogradas, no llenaban ya los deseos de aquella misma piedad que las llevó a cabo. En ciertas festividades el templo parroquial con sus capillas, sin afluencia de devotos poco capaz, lo era mucho menos cuando acudía a solemnizarlas todo el país, pues la devoción a María Santísima de Passanant tomaba desmesuradas cuanto plausibles creces, y el cepillo rebosaba cual anda todavía en labios del vecino diciéndole al forastero: que en la capilla de la Santísima Virgen el oro y la plata recogíanse de limosna en pepitas, que no se sabía en que emplear.¹³³⁶

Així doncs, el dia 1 de juny de 1769 s'eleva un memorial a l'arquebisbe de Tarragona en el qual es fa referència a la poca capacitat del temple i a les nombroses almoines generades per la immensa devoció a la Verge, que possibilitarien la construcció d'un nou temple, prèvia aprovació del prelat diocesà. Dos dies després de decretar l'anterior memorial, es constitueix una junta o comissió de l'obra de l'església nova.¹³³⁷ El dia 10 d'octubre de 1770 els comissionats acorden destinar a l'obra l'almoina anual sobrerera i “neta”, 350 lliures, que esperaven que augmentessin pel mateix desig dels fidels de contribuir a la realització de l'obra —el fons existent en aquell moment era d'unes 3.000 lliures.

Aquesta obra té dues fases principals: la primera va des de 1770 fins al 1778, quan es procedeix a la realització del projecte de l'obra i

1334. Acabades les obres, es contractà per cinc-cents cinquanta lliures la realització d'un tron per a la Mare de Déu amb l'escultor de Sarraí Isidre Espinalt l'any 1732 (MERCADAL 1882, 46).

1335. MERCADAL 1882, 48.

1336. MERCADAL 1882, 50.

1337. La comissió era formada per Maties Mallol, rector de Passanant, Jaume Alió, rector de Vallfogona, i el devot Ramon Gomar, veí de Cervera (MERCADAL 1882, 51).

a la seva construcció, mentre que la segona abastava l'última dècada de la centúria i consistia en la decoració del cambril de la Mare de Déu.

El projecte, que ubicava l'església nova al mateix lloc que l'anterior, va ser encomanat a Josep Prat que, en aquells moments, compaginava la direcció de les obres de la capella de Santa Tecla de Tarragona amb les de la catedral de Lleida;¹³³⁸ d'altra banda, l'empresari que s'adjudicà l'obra fou Ramon Salat, mestre de cases de Santa Coloma de Queralt, que signava el contracte el 13 d'octubre del mateix any 1770 pel preu fet de 7.300 lliures. El contracte, que no s'ha conservat, especificava que l'arquitecte havia de fer algunes reformes al plànol i que per començar l'obra l'empresari havia de cobrar unes 500 lliures. Sembla que el 17 de novembre el plànol ja havia estat reformat i el dia 1 de desembre ja es treballava en la preparació del terreny, ja que s'havia de fer un notable desmunt a la part oriental. Per dur a terme aquestes obres es va comprar la casa de Magí Piqué i l'hort d'Antoni i Tecla Vidal, així com un metre quadrat de terreny de la propietat de Francesc Roca "*sita en el monte del lugar y partida del molino de viento contigua al camino de Ciutadilla*", segons l'escriptura de venda. Les obres d'anivellament del terreny només es veieren afectades per la reclamació de danys i perjudicis ocasionats per tirar la runa al terreny de Magí Piqué, per la qual cosa va rebre la quantitat d'1 lliura, 2 sous i 6 diners.¹³³⁹

Les reformes que Josep Prat va fer al seu propi projecte es concreten en la disminució del gruix dels murs i de l'alçada, en la correcció de la cúpula, donar més gruix als arcs torals, columnes, pilastres i bases; va suprimir les portes laterals del prebiteri i les situades enfront del creuer per tal de col·locar-hi al seu lloc dos altars; va modificar les escales "*por ser menos propias para la honestidad de las concurrentes*", va afegir esglaons a l'exterior de la porta major, va formar el plànol amb dos rectangles i va traçar al voltant una mina per tal de preservar l'edifici de les humitats.

Les restes de l'antiga parroquial s'utilitzaven per al servei públic religiós, mentre es bastia la fàbrica nova i sembla que l'edifici no es va concloure en el temps que preveia el contracte, ja que fins l'any 1778 no es va poder obrir l'església nova al culte. Aquesta data és la que hi ha esculpida al segell de la portada.

El pagament de les 7.300 lliures havia d'efectuar-se de la forma següent: lliurarien a l'empresari 6.000 lliures en quantitats de 200 quan

1338. MERCADAL 1882, 54 i ARRANZ 1991, 364-366.

1339. MERCADAL 1882, 53.

acredités la suma en materials emmagatzemats al lloc de la fàbrica o jornals invertits en la construcció; 500 més quan se signés l'escriptura i les 100 restants quan semblés oportú, i finalment les 1.300 el dia del lliurament de l'obra. Així doncs, la junta de l'obra va haver de convenir amb Salat que des de l'any 1776 en endavant, atès que les obres acabades fins aquella data s'havien pagat sobradament, fins a acabar el contracte només rebria cada mes quatre quarteres de blat i 15 lliures en diners, amb la condició de donar feina cada dia a cinc paletes a l'obra.

L'any 1778 s'eleva un memorial al vicari general de Tarragona sobre l'estat en què es troba l'obra, s'hi explica que falta un terç per a concloure's. En el mateix memorial es demanava permís per a beneir la nova església i fer el trasllat del Santíssim i dels vasos sagrats. Fou comissionat per a la benedicció de la nova església el reverend Josep Armengol, prevere i rector de Passanant.

Després de la benedicció continuaren sense interrupció les obres de la fàbrica en virtut del contracte. Es procedí, tanmateix, a fer una batuda de les restes de l'antic temple i entre altres objectes foren traslladats al nou el retaule de l'altar major, obra de l'escultor de Sarraí Isidre Espinalt i les restes mortals del rector que havia reformat l'antic temple.¹³⁴⁰

L'any 1778 el presbiteri, les sagristies, les escales i el cambril encara no s'havien bastit, i no és fins al mes de febrer de l'any 1782 que s'acaben les obres de la contracta de Salat, que inclouen tota la fàbrica fins a la volta i el sol del cos de les campanes de la torre. De tot això en donen fe els mestres Francesc Tomàs¹³⁴¹ i Josep Daura,¹³⁴² els quals, un cop vistes les obres contractades i les millores introduïdes, adjudiquen a favor de l'empresari la quantitat de 796 lliures 15 sous i 9 diners, que és l'última quantitat que apareix entregada per a l'obra.

Finalment, Mercadal dóna per acabada l'obra cap al mes d'octubre de 1788, quan encara documenta alguns pagaments per obres, al mateix temps que es començava a decorar el cambril de la Mare de Déu.

Aquesta estructura arquitectònica, definida per una cambra elevada situada darrere l'altar, que al seu torn esdevé una autèntica capella, gaudia d'un gran arrelament i popularitat a Catalunya, gairebé sempre

1340. MERCADAL 1882, 57.

1341. Mestre d'obres originari de Cervera. Probablement germà o fins i tot fill de Domènec Tomàs, mestre d'obres cerverí que contracta l'any 1750, juntament amb Francesc Camps, l'obra del temple parroquial de Sarraí.

1342. Mestre d'obres de Lleida. Construeix les esglésies de Seròs i Aitona, aquesta última projectada pel mestre d'obres Josep Burrià.

vinculada als santuaris marians.¹³⁴³ Independentment dels seus orígens reculats al segle XVII, amb exemples valencians, madrilenys o mallorquins¹³⁴⁴ —sense deixar de banda el també primerenc cambril montserratí—, els cambrils més espectaculars a Catalunya s’havien realitzat entre 1750 i 1760. Seria el cas del cambril del santuari de la Mare de Déu de la Gleba, a la plana de Vic, projectat per Josep Morató i Sellés l’any 1759 —pensem que el pare i l’oncle d’aquest, Josep i Jacint Morató i Soler, havien introduït el cambril a Catalunya a Abadesses. El cambril de Passanant també podia comptar amb nombrosos referents a les comarques tarragonines, com el de la Verge del Lledó, a Valls, o el cambril del santuari de Nostra Senyora de la Misericòrdia de Reus, que esdevingué un dels més sumptuosos de l’època i una de les mostres de rococó més reeixides al nostre país.¹³⁴⁵ La decoració d’aquest cambril (tristament desapareguda en l’incendi del 22 de juliol de 1936) era obra de Lluís Bonifaç i Massó i es completava amb diverses escultures com les de Judit i Rebecca, del mateix mestre, o les d’Ester i Abigaïl, del seu germà Francesc, juntament amb les pintures de l’acadèmic de Roma Joan Albornà.¹³⁴⁶

Segons Mercadal, els comissionats de l’obra van fer diferents contractes per a la decoració del cambril amb estucadors, pintors i escultors *“de nota, nacionales y extranjeros, y comenzóse a convertir el sagrado recinto destinado para trono de la Santísima Madre de Dios en riquísimo palacio y en obra más costosa que toda aquella fábrica”*.¹³⁴⁷ Especifica

1343. Hi ha, però, excepcions, com el cas de l’església parroquial de Sant Cugat d’Ivorra, que conté cambril a la part posterior del presbiteri, mentre que el santuari del mateix terme, dedicat a Santa Maria, curiosament no consta de cambril. Aquest fet podria explicar-se perquè les relíquies procedents del santuari —i objecte de la seva màxima veneració— les guardaven a l’església parroquial per motius de seguretat, des de la construcció del nou temple, entre 1780 i 1782, que hauria incorporat aquesta estructura “estranya” en una església parroquial.

1344. Vegeu la relació dels exemples més primerencs a l’apartat “L’obra construïda: aspectes formals” d’aquest mateix llibre quan ens referim als tipus de planta.

1345. De la importància del cambril de la Misericòrdia i la seva influència en dóna fe una curiosa notícia documental de començaments del segle XIX. És un dibuix de la planta del cambril que es troba en un dels quinzenaris o llibres de notes que el mestre de cases barceloní Josep Renart i Closes va llegar al seu fill, Francesc Renart i Arús, com a manual o “receptari” de teoria i pràctica arquitectònica. És, doncs, al tercer quinzenari, dedicat en bona part a l’arquitectura religiosa “moderna”, que apareix un dibuix de la planta del cambril, esquemàtic però fidel a l’obra original, amb la següent anotació: “Croquis d’un camaril com lo de la hermita de la Misericordia prop de Reus.” En aquest croquis hi ha uns números que assenyalen l’espai del cambril pròpiament dit, les “sales d’altars” i les escales (BC: Fons Renart. Lligall XXVIII, núm. 4. Tercer quinzenario de arquitectura).

1346. SERRA MASDÉU 2004, 511.

1347. MERCADAL 1882, 79.

que els estucadors treballaren durant nou mesos i dotze dies, des del novembre de 1789 fins a l'agost de 1790, a la sala del tron, encara hi mancaven els daurats i la pintura. De les 3.002 lliures i 8 sous que va costar el total de l'obra —efectuada entre el 1789 i el 1795— gairebé 400 lliures foren per a l'italià Mateo Pelosi i gairebé 1.400 per al pintor i daurador Joan Ketembacker; el mestre d'obres cobrava 73 lliures i 19 sous per la preparació dels murs per a l'estucat i altres reparacions; la resta de despeses es van repartir entre els dauradors Bernat Verdú i Pau Robiol (360 lliures) i l'escultor Josep Belart juntament amb un desconegut pintor de Lleida que respon al nom de Ramon N.¹³⁴⁸

La següent obra fou l'avantsala de la Divina Pastora, la decoració de la qual fou contractada per Mateo Pelosi l'any 1796; del total de les 311 lliures del cost de l'obra, Pelosi se n'endugué 256 lliures, 7 sous i 4 diners; el daurador Pau Robiol 19 lliures per daurar el floró central i el mestre d'obres (que no s'especifica) va rebre 35 lliures, 5 sous i 3 diners per la mateixa feina de preparar i modificar la sala. D'altra banda, l'avantsala de la Puríssima fou contractada per 256 lliures per Josep Agustoni, arquitecte italià que elabora el projecte de les obres de reconstrucció de la parroquial de Santa Maria de Cervera.¹³⁴⁹ L'obra es dugué a terme entre els anys 1797 i 1799, també hi treballà el daurador cerverí Pau Robiol que va pintar els quatre relleus dels angles de la volta, la cornisa i la part dels murs no convinguda amb Agustoni, per la qual cosa va rebre 95 lliures; aquest últim va fer l'empostissat de la volta i els murs i els relleus de guix de l'altar, va morir sense haver finalitzat l'obra contractada. Un parent estucador, Pere Agustoni, resident a Barcelona i que a la Universitat de Cervera, s'encarrega dels estucs de la capella del paranimf,¹³⁵⁰ proposa un altre estucador italià, Carles Crivelli, per tal de continuar l'obra. Acceptat per la comissió d'obres, Crivelli va rebre per la seva feina unes 180 lliures, sumades a les 106 del difunt Agustoni.

L'església i santuari de Passanant, a més de ser una obra projectada per Josep Prat, constitueix una síntesi entre la tipologia d'església parroquial —pel seu emplaçament i dimensions, juntament amb les funcions que li són pròpies— i la de santuaris —pel caràcter de centre devocional que va més enllà de la localitat on es troba emplaçat i, tipològicament, per l'excepcional cambril de tres sales. De la mateixa manera, l'església i santuari de Passanant ens serveix per exemplificar el tipus d'església d'una sola nau, creuer i capelles laterals, en oposició

1348. MERCADAL 1882, 81.

1349. RABASF: Iglesias parroquiales. Legajos.

1350. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa núm. 7.

a la de tres naus. A l'exterior, però, tot l'edifici religiós queda inscrit en un rectangle quasi perfecte: només la part de la capçalera, que es correspon amb el cambril i la sagristia, sobresurt uns 80 cm per banda.

La façana està dividida en tres cossos verticals, el central té caràcter autònom en sobresortir uns quants centímetres vers el pla de la resta de façana i per ell mateix configura un frontó triangular, definit per una cornisa motllurada que no té continuïtat en els cossos laterals. A l'interior d'aquest frontó s'obre un òcul el·líptic de ventilació de la coberta, que juntament amb la rosassa, la fornícula i la portada configura l'eix central de la façana. Però, sens dubte, la part més destacable és la portada, bastida damunt d'una graonada i flanquejada per pilastres d'ordre compost, amb un entaulament motllurat i un frontó semicircular, a l'interior del qual hi ha esculpit l'emblema de Maria envoltat d'elements de rocalla, amb dos nens sostenint una corona. Immediata al semicercle que culmina la portada, s'obre una fornícula buida, flanquejada per pilastres toscanes i amb decoració de volutes i gerros flamejants als costats, mentre a la part superior una petxina culmina l'estructura.

Pel que fa als cossos laterals, el ràfec motllurat de la cornisa en constitueix l'únic element decoratiu. Aquesta monotonia únicament es trenca al cos de la dreta per la presència de dues petites obertures a manera d'espitllera per tal d'il·luminar l'accés al campanar, construït en un moment posterior i integrat en aquest angle de la façana d'ingrés. Partint d'una base quadrangular, el campanar esdevé vuitavat —amb quatre de les vuit cares més estretes i sense obertures—, amb dos cossos definits per sengles motllures i coronat amb una balustrada. El parament de la façana, com el del campanar, està constituït a base de carreus ben escairats que contrasta amb l'aparell lògicament més irregular dels murs laterals.

A l'interior, la nau presenta un cor elevat i està coberta per tres trams de volta de canó amb llunetes, que precedeixen un ampli creuer centrat per una cúpula cega i gairebé plana, mentre que al presbiteri es reprèn el ritme de la nau amb un tram més de volta de canó. A la nau s'obren tres capelles per banda, les primeres estan ocupades, una, pel baptisteri i, l'altra, per l'escala d'accés al campanar. Des del presbiteri s'accedeix a dues escales que condueixen a les dues estances laterals del cambril, situat a la part posterior del presbiteri i compost per tres sales rectangulars intercomunicades que tenen la seva correspondència a la part baixa amb dues sagristies comunicades per un tercer àmbit situat a la part central. L'alçat està definit per pilastres en correspondència amb els arcs faixons i coronades amb capitells d'ordre compost, per damunt dels quals encara hi ha una ampla cornisa motllurada que recorre tot

el perímetre de l'església i que augmenta la sensació d'alçada de la nau. Si exceptuem els capitells i els arcs de les capelles laterals, amb les impostes motllurades, la resta de motius decoratius de l'interior del temple —decoració de les cornises, els medallons amb els evangelistes que precedeixen la cúpula...— no està treballada amb guix, com és costum a moltes esglésies setcentistes, sinó que són representacions pictòriques realitzades de ben segur durant el segle XIX.

El cambril constitueix un bon exemple de la integració de l'escultura i la pintura amb l'arquitectura, així com de la col·laboració entre artífexs de diferents disciplines —mestres d'obres, estucadors, dauradors...— que donen com a resultat una obra arquitectònica indissociable de l'escultura i els estucs, que en són el revestiment que dona entitat al conjunt.

Les tres sales intercomunicades del cambril formen espais rectangulars, el central —la sala del tron— una mica més ample. Totes tres sales estan cobertes per volta d'aresta i l'alçat ve definit per la decoració amb estucs i per les portes que comuniquen les tres estances i aquestes amb les escales d'accés. Els murs de les estances estan dividits horitzontalment en tres cossos: el primer forma un sòcol decorat amb panells geomètrics; el segon està definit pels sengles altars de cada una de les estances, flanquejats per panells rectangulars; finalment, el tercer cos està separat dels altres per una motllura de guix i es correspon amb l'arrencada de les voltes, formant quatre semicircumferències que els estucs decoren segons la inspiració clàssica —finestra termal tripartita que a l'espai central hi insereix un plafó esculturat o bé la representació d'una circumferència a l'interior del timpà que recorda Serlio. En aquest últim cas, els plafons esculturats se situen als angles de l'espai, adaptant-se a la inclinació de la volta.

Les noves parroquials durant l'episcopat de Rafael Lasala (1773-1792), un bisbe il·lustrat

Rafael Lasala i Locela neix l'any 1716 a Vinaròs.¹³⁵¹ Fou professor de filosofia i de matemàtiques a la universitat i prior i rector de diversos col·legis de València. El 1767 fou designat bisbe auxiliar i governador de l'arquebisbat de València, i el 1773 bisbe de Solsona.

Amb els bisbes d'aquest període Lasala compartia l'exigència d'una religiositat interior per sobre del culte extern i les formes supersticioses, d'acord amb la reial cèdula de Carles III del dia 21 de juliol de 1779, que manava que "*en niguna iglesia, catedral, parroquial o regular*

1351. COSTA BAFARULL 1959, 501-525.

haya en adelante danzas, ni gigantes, gigantillas y tarascas, ni figurones, deviendo cesar semejante práctica en las Procesiones y demás funciones eclesiásticas". D'aquesta manera, Lasala posa límits a la celebració de la festa del Roser l'any 1777, disposant que se celebri el primer diumenge de maig a totes les parròquies del bisbat i el segon diumenge a les sufragànies, ja que segons explica Costa i Bafarull:

Antes en casi todos los domingos de primavera y estío había en el obispado fiestas llamadas lo Roser, a que acudían los jóvenes movidos más por diversión que por piedad; y de aquí se seguía que en vez de honrar a la Virgen, ofendían muchos a Dios con sus bailes, con excesos de comer y beber y a veces con riñas que había entre ellos por la concurrencia de extraños sujetos a tales solemnidades. Más ahora celebrándose en un mismo día tributan el debido honor y culto con devoción y sosiego los individuos de cada pueblo.¹³⁵²

També insistia, com els seus contemporanis, en el retorn al coneixement personal de la Bíblia, per la qual cosa va organitzar al palau episcopal una Acadèmia d'Esriptura i Moral dedicada als capellans.¹³⁵³ D'altra banda, la supressió del dret d'espoli amb el Concordat de 1753 permeté la transformació de les biblioteques privades dels bisbes en biblioteques episcopals obertes, i és per això que gairebé totes afegeixen el qualificatiu de pública.¹³⁵⁴ La Biblioteca de Barcelona comença amb els 2.860 volums del bisbe Sales, que Climent permeté consultar, i els seus successors es preocuparen d'augmentar-la i d'afegir-hi gabinets de numismàtica i geografia, i la de Solsona, amb Lasala, arribà als 3.078 volums. Consta que Lasala havia dedicat, a partir de 1774, 412 lliures anuals a comprar llibres per a la biblioteca pública del palau episcopal. La biblioteca del bisbe de Solsona, segons Costa Bafarull, comprenia les obres de

...todos los santos padres, libros pertenecientes al dogma religioso, disciplina eclesiástica, materia predicable; y lo demás necesario para la decisión de las dudas que puedan ocurrir en lo teológico, moral y canónico de autores escogidos y de la más santa doctrina, sin faltar obras en todos los ramos de las ciencias y facultades, con las demás curiosidades y noticias que abraza la erudición y literatura (...).¹³⁵⁵

1352. COSTA BAFARULL 1959, 508.

1353. COSTA BAFARULL 1959, 505.

1354. BADA 2000, 157-163.

1355. Veyán i Velarde, a Vic i Tarragona, respectivament, també donaren impuls a la formació de biblioteques (BADA 2000, 160).

Just abans de la mort del bisbe, només faltava establir-la en una de les sales del palau i destinar-hi un bibliotecari, coses que es van dur a terme posteriorment.

Com la majoria de bisbes d'aquest període, Lasala no va escatimar esforços per predicar i difondre el catecisme i en va redactar dos —major i menor—, esmerçant més de 4.000 lliures a editar-los i difondre'ls, de manera que van esdevenir els catecismes més usats a Catalunya en aquell temps.¹³⁵⁶ També és autor d'un *Elogio histórico de San Luis, rey de Francia* (1759), entre altres treballs i sermons. Cal destacar de manera especial la també esmentada creació d'una vastíssima biblioteca, malauradament desapareguda durant les guerres carlines. De l'eficàcia de les seves gestions per conservar i augmentar les escasses rendes de la Mitra el seu biògraf, Costa i Bafarull, ens diu: “Para la conservación de las rentas de la Mitra no perdonó trabajos ni expensas; abrió cabrevaciones; recogió escrituras y libros de apeos que se habían perdido; compró muchos originales y mandó sacar copias de otros que faltaban en el Archivo episcopal; con lo que restauró algunas rentas perdidas y aseguró otras que iban a perecer”.¹³⁵⁷ El bisbe Lasala va comptar en aquesta recerca i organització arxivística amb la col·laboració del seu secretari, fra Miquel Listerri, el notari solsoní Josep Ceriola i un jove Domènec Costa i Bafarull, que un cop mort el bisbe completarà la reorganització de l'arxiu episcopal i escriurà l'obra *Historia de la ciudad de Solsona i su Iglesia*, a més d'una biografia del bisbe Lasala.¹³⁵⁸

Lasala constructor

Ja hem vist com la faceta de bisbe constructor no és excepcional entre l'episcopat català de la segona meitat del set-cents, quan es construeixen de nou molts dels palaus episcopals i l'arquitectura religiosa viu, en general, un moment de gran eclosió. Hem destacat la relació del bisbe de Girona Lorenzana amb l'acadèmic Ventura Rodríguez, la preeminència dels Morató al bisbat de Vic —sota l'auspici d'Artalejo i Veyán—, o les obres de Climent a Barcelona i de Santiyán a Tarragona, mentre que a Lleida, el gran bisbe constructor fou Sarmentero. Però hi ha un aspecte distintiu en l'activitat constructiva del bisbe de Solsona, Rafael Lasala, que li dóna un valor afegit que interessa ressenyar: la seva pròpia formació com a acadèmic d'arquitectura a València, on ensenyava matemàtiques.

1356. BADA 2000, 158.

1357. COSTA BAFARULL 1959, 501-525.

1358. Ambdues obres manuscrites es conserven a l'Arxiu Diocesà de Solsona.

Concretament, trobem que fra Rafael Lasala havia estat acadèmic supernumerari d'honor i de mèrit de l'Acadèmia de Santa Bàrbara de València, el precedent més immediat de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos, dins la branca d'arquitectura, on figurava com a "Rector del Colegio de San Fulgencio y Catedrático de Matemáticas de esta Universidad".¹³⁵⁹ Havent obtingut la càtedra de matemàtiques l'any 1745, Lasala presenta un projecte a l'Acadèmia de Santa Bàrbara l'any 1754, que consistia, segons la *Breve Noticia*, en "*Un Claustro con dos órdenes de Arquitectura, dórico y jónico, con los ornatos correspondientes a dichas órdenes*". Bisbe auxiliar de València des de 1767, més tard va figurar com a possible candidat de l'influent Pérez Bayer per a la reforma del Col·legi de San Isidro el Real de Madrid després de l'expulsió dels jesuïtes.¹³⁶⁰

Quan s'incorpora com a bisbe de Solsona, ben aviat participa en qüestions de caràcter estètic en tot allò referent a obres artístiques. Prenem com a mostra un fragment d'un document on es recullen les indicacions de Lasala a l'hora de continuar l'ornamentació de la capella del Claustre, que havia iniciat Jacint Morató l'any 1735 i que a la seva mort, un any més tard, havia estat continuada pel seu fill, Carles Morató i Brugaroles (1721-1780), l'artífex predilecte del bisbe Mezquía i autor de l'espectacular retaule del Miracle i, probablement, del retaule de la Mercè de la catedral. Veurem, doncs, segons el fragment que reproduïm, que Lasala ja es desmarca de les preferències del seu antecessor i demana més contenció en la decoració de la capella, advertint:

Que la obra del frontis de la capilla tenga el menor resalte o relieve posible, de manera que se entienda ornato de la capilla y no incorporación con la obra de la iglesia. Que las medias columnas no tengan el ornato que presenta el plan, sinó que por término serio se uniformen en lo posible con las columnas de la iglesia, y lo mismo se previene en quanto a la cornisa, que se uniforme también con la calidad de la cornisa del presbiterio; pero entiendo que la cornisa de la obra ha de quedar un tanto retirada o menos saliente que la cornisa del presbiterio.

Tot i això, no podem pas afirmar amb rotunditat que Lasala exercís una mena de "dictadura" artística i ni que les seves recomanacions fossin seguides fil per randa.¹³⁶¹ Així mateix, com ens recordava dra-

1359. BÉRCHEZ 1987, 30.

1360. BÉRCHEZ 1987, 72.

1361. Vet aquí la impressió que la capella del Claustre causà al viatger i funcionari Francisco de Zamora l'any 1788, quan feia pocs anys que la capella s'havia conclòs: "Dentro de esta iglesia hay muchas cosas malas, pero sólo en la capilla de la Virgen

màticament l'arquebisbe de Tarragona, Lasala tampoc podia controlar massa de prop tot allò que s'esdevenia al bisbat en matèria artística i constructiva.

L'any 1776 emprèn la seva obra més ambiciosa: la construcció d'un nou palau episcopal, les obres del qual confia al constructor solsoní Francesc Pons i Ferrer. Costa i Bafarull ens fa cinc cèntims del procés constructiu:

En menos de cinco años se concluyó la parte de mediodía que mira al campo, en donde estan las curias, las habitaciones del Sr. Obispo, Vicario General y Secretaría, mayordomía y otros aposentos de capellanes y domésticos. Son de piedra labrada las seis pilastras, las bases de los veintisiete balcones, el armazón de puertas balconeras, ventanas y arcos, el corrijón, armas episcopales, jarros de sobre las pilastras, coronación del banquillo y remate del centro. El demás ornato es crepado gracioso sacado del mismo enlucimiento de las paredes que demuestra piedra en el fondo. En el remate puso la inscripción siguiente:¹³⁶²(...). Se prosiguió después lo restante del palacio que mira a la plaza e iglesia; y lo vió su Illma. concluído del todo menos en lo interior en que faltaban algunas piedras a enladrillarse, pero dejó ya satisfecho enteramente y pagado al albañil, o maestro de la obra hasta la conclusión de todo. Solamente se habían de hacer algunas obras pertenecientes a carpintería y herrería, pero de poco coste respecto de las hechas. Podrá la costosa obra del palacio estimular a los sucesores prelados que empendran las utilísimas del seminario conciliar y hospicio que faltan en esta ciudad.¹³⁶³

del Claustro hay más madera que en el pinar de Moya, habiendo reunido aquí un número tan crecido de estatuas al natural que, formadas en cualquiera de los estrechos de estos montes, detendrían a un ejército. Yo me sorprendí al entrar en la capilla, creyendo que me iban a insultar, pues por las paredes, por el techo, cúpula y hasta bóvedas de la iglesia hay gentes en acciones tan violentas que parece que riñen. Están repartidas en patrullitas en varios nichos representando milagros de la Virgen. Pero todavía son mucho peores el altar y el camarín, en el cual hay tanta abundancia de columnas que parece un espeso bosque. No he visto ni creo ver nada peor en mi vida. Ahora acaba de adornarse la entrada de la capilla hasta la bóveda de la iglesia. De las pinturas no digo nada.”

1362. La inscripció que corona el palau episcopal és: “Anno Dni. MDCLXXIX Sub Pio VI P.M. et Carolo III Rege restaurabat D. Fr. Rapahael Lasala Ordinis Sti. Augustini episcopus Coelsonensis domum hanc in aulam episcopalem et in refugium Christi pauperum Dei Opt. Max. Singularem ope et communi Capituli, Cleri, Civitatis ac Diocesis laetitiam, construebat Franciscus Pons architectus Coelsonen.”

1363. COSTA BAFARULL 1959, 500-525.

Un cop bastit el palau, el bisbe Lasala també s'encarregà d'obres menors, com la construcció d'una font i l'agençament dels jardins i hort del palau, amb l'edificació d'una casa per l'hortalà; les reformes del molí dels Cups, pertanyent a la Mitra, i la reforma de la casa que la Mitra posseïa a Sant Llorenç de Morunys, coneguda popularment com "el monestir". A la catedral, va fer reformar una antiga porta lateral que estava situada just a la vora de la trona, per la qual cosa les entrades i sortides eren bastant incòmodes, tant per als predicadors com per als fidels. La solució fou guanyar terreny a la plaça amb la construcció d'un cos que sobresortís a manera de cancell, coronat amb un relleu representant sant Agustí en èxtasi, sotingut per àngels. Aquesta iconografia respon al fet que Rafael Lasala pertanyia a l'orde agustinià, alhora que també pretenia ser una mena de recordatori dels orígens de la catedral de Solsona com a primitiva canònica del mateix orde.

D'altra banda, hem vist com els escolapis s'establiren a Solsona l'any 1757. Durant uns anys, l'escola dels nens va funcionar en unes cases del carrer de Sant Llorenç; finalment, el bisbe Lasala fa que l'Ajuntament cedeixi uns patis que tenia al costat de la muralla de Vall Fred i a la plaça de la Camorra. Per la seva part, els escolapis compren i enderroquen les cases dels carrers de Sant Pau i de les Llices per completar l'àrea necessària per al col·legi i per a l'hort, el dia 9 d'abril de 1774 el mateix bisbe Lasala posa la primera pedra de l'edifici. Ignorem les causes per les quals sembla que les obres s'hagueren d'interrompre durant uns anys; així ens ho fa entendre la carta que, el 1787, el provincial dels escolapis escriu a l'Ajuntament: "que no faci res en vistes a l'edificació del nou col·legi pel que tant s'interessa fins que li ho digui, puix després de les seves diligències s'ha enterat des de Madrid que no és el moment oportú. Tan abiat com aquest moment arribi, ja els avisarà". D'altra banda, segons Costa Bafarull, el bisbe "*suministró algunos subsidios para la prosecución de la obra*" i l'edifici fou inaugurat el 31 de març de 1790 amb una gran festa, tot i que encara faltava construir l'església que, si bé fou començada, no s'acabà mai.

Finalment, no s'ha d'oblidar que els bisbes feien de transmissors de les ordres reials als seus respectius territoris, cosa que els atorgava un cert poder polític —encara que subordinat. A nosaltres ens interessa una ordre en particular de Carles III, es tracta de la famosa prohibició de fer retaules de fusta a causa dels incendis, amb data 25 de novembre de 1777. El bisbe Lasala la va rebre el 3 de gener de 1778 i la va trametre als escultors el 9 de febrer del mateix any. Queda clar, per la celeritat de l'actuació del bisbe, que aquest era un mitjà eficaç de fer arribar arreu la voluntat de la monarquia, tot i que els escultors que

treballaven al bisbat aviat van respondre que podien deixar a mitges els retaules començats. D'aquesta manera, el compliment de l'ordre ja es preveia molt parcial des del començament i l'any 1792, davant la ratificació de la prohibició tramesa novament pel comte de Floridablanca, el bisbe Lasala exigeix als escultors que facin constar per escrit quins són els retaules o les obres de fusta en què estan treballant, els permet que els acabin i els prohibeix que en comencin de nous.¹³⁶⁴

A diferència del seu antecessor, Mezquía, no ens consta la realització de grans retaules durant l'època de Lasala.¹³⁶⁵ De fet, el seu episcopat coincideix amb una època en què l'activitat escultòrica decaigué notablement, fins al punt de poder parlar de la fi dels grans retaules.¹³⁶⁶ Tot i això, defensa els escultors, d'alguna manera, quan escriu al comte de Floridablanca justificant l'incompliment de la prohibició de fer retaules de fusta, en afirmar que el bisbat és pobre en pedra i altres materials substituïts de la fusta.¹³⁶⁷

Tampoc no tenim constància de la seva predilecció per algun artista en concret, tot i que podem suposar que fou ell mateix qui recomanà el mestre d'obres solsoní —artífex del palau episcopal— Francesc Pons per a la construcció de l'església parroquial d'Ivorra, que tractarem més endavant. S'ha volgut pensar, també, que el mateix Francesc Pons és l'autor de la nova portada lateral de la catedral de Solsona, tot i que no n'hem trobat proves documentals. Sí que, en canvi, tenim constància del fet que Lasala era un home amb coneixements d'arquitectura, coneixedor dels ordres clàssics i amb un gust i una opinió formada sobre la seva utilització, tal i com ho demostra la seva carta en resposta a la comunitat de preveres de Cervera, que li havia comunicat la intenció de construir un nou cor i li havia tramès els plànols de la nova obra. El bisbe els respon així:

(...) Veo por la planta, que sera preciosa la obra, y bien figurada; pero convendra tal vez elegir alguna de las ordenes inferiores de arquitectura, y me parece que la Dorica por mas sencilla, y que representará mejor la robustez y firmeza, que es la gracia que pide essa obra; y tambien porque en obras de poca elevación suele peligrar el ornato del capitel de la orden compuesta. Son

1364. ADS: Correspondència.

1365. És en època del bisbe Mezquia que es construeixen els grans retaules del Miracle, el de la capella dels Colls de Sant Llorenç de Morunys o de la Mare de Déu de la Mercè de la catedral de Solsona.

1366. La disminució del paper dels escultors va ser fomentada per la política antibarroca de la Real Academia de San Fernando i per les prohibicions de fer retaules de fusta.

1367. ADS: Correspondència.

esto solamente insinuaciones y manifestación de lo mucho que me intereso en el mayor bien, y lucimiento de la fabrica, pero dexando siempre al arbitrio de V.S. lo que ay a la vista, y consultados los maestros que juzgase mas conveniente.¹³⁶⁸

D'altra banda, quan es determina restaurar la parroquial de Cervera perquè amenaçava ruïna i davant les polèmiques per al finançament de l'obra, el bisbe pren protagonisme defensant els sacerdots al mateix temps que apunta possibles solucions per al problema, de manera que va ser ell qui va proposar formar la comissió que estudiés l'estat de la qüestió i les possibles solucions i qui va determinar també que havia de ser el poble qui pagués totes les despeses de reconstrucció del temple.¹³⁶⁹

És lògica, doncs, la seva intervenció en les esglésies de nova planta que es construïren al bisbat durant el seu episcopat. Repetim la informació de Domènec Costa i Bafarull sobre l'activitat constructiva que promogué el bisbe Lasala: *“por su solicitud se ensancharon muchas iglesias parroquiales y se levantaron de nuevo las de Odén, Granyena, Utxafava, Sidamunt, Castelltort, Madrona, Lluellas, Valldora, Riner e Iborra.”*¹³⁷⁰

Un dels mestres de cases que més va gaudir de la seva confiança fou el solsoní Francesc Pons, constructor del mateix palau episcopal i de moltes obres importants a la Solsona de l'època i rodalies.¹³⁷¹ L'any 1791, per exemple, treballava almenys al pont de la Ribera i al palau episcopal, a finals de l'any anterior s'havia iniciat la construcció de la nova església de Riner.¹³⁷² Abans de comptar amb la protecció del bisbe Lasala, els Pons ja eren una nissaga prolífica i reconeguda a Solsona.¹³⁷³ L'any 1770, Bartomeu i Francesc Pons havien contractat l'edificació de l'església parroquial de Madrona, però un any més tard el mestre de cases de Tentellatge, Jaume Fornell, va contractar-la tan bon punt es va rescindir el contracte amb els Pons.¹³⁷⁴

És evident que una part apreciable de les curtes rendes del bisbat solsoní —en comparació amb d'altres— s'esmerçaren en aquestes

1368. AHCC: Fons de la Comunitat de Preveres. Llibre de Consells (1775), fol. 47v-52r. GARGANTÉ: YEGUAS 2004, 157.

1369. SALAT 2004, 188.

1370. BENET 1904, 57. Segons PLANES ALBETS 1985.

1371. PLANES ALBETS 1985, 17-18.

1372. AHCS: FN Solsona. Anton Aguilar (1790). També a PLANES ALBETS 1985, 56.

1373. PLANES ALBETS 1985, 17-18.

1374. PLANES ALBETS 1985, 23.

obres; afirmació que, més en general, sens dubte val també per a tot el conjunt de les rendes percebudes pel clergat.¹³⁷⁵

—L'església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra¹³⁷⁶

De la decadència de la primitiva església romànica se'n fan ressò diferents visites pastorals dels segles XVII i XVIII, com la de l'any 1729, quan en una visita pastoral s'adverteix del fet que el cor d'algunes esglésies parroquials i sufragànies (referint-se a la comarca en general) s'utilitzava com a magatzem i botiga de grans, per la qual cosa es decideix aplicar una pena de 25 lliures de plata i excomunicació major per als qui "profanin" d'aquesta manera aquell espai sagrat destinat "per comptar psalms, himnes y altres píos càntichs ab que se alabe a Déu" i es dóna un termini de vint dies per a desembarassar-los —encara que el gra sigui de la mateixa església. L'any 1736 les visites pastorals tornen a insistir en el mal estat en què es troba l'església i es mana als regidors d'Ivorra "fer formar de nou ó bé ben reparar lo arc que amenaça evident ruïna de la nau de la pnt. Ig^a Parroquial", fent-se evident el seu mal estat. Finalment, l'any 1743 es donen sis mesos de termini per agençar l'església, "blanquejant-la, reparant la volta i component lo cor".¹³⁷⁷

No serà fins l'episcopat de Lasala, però, que es donaran les condicions òptimes per solucionar la situació en què es troba l'església, el suport del bisbe i la voluntat del carlà de la vila propiciaran no solament les reformes tan necessàries, sinó la construcció d'un nou temple.

L'any 1780, doncs, en el marc d'una visita pastoral que efectuà a Ivorra, el bisbe Lasala amb el carlà de la vila, Miquel de Tristany, convingué a realitzar la planta nova del temple parroquial. El carlà obtingué l'autorització per fer esculpir l'escut d'armes dels Tristany a la façana del temple, que en menys de dos anys quedà acabat. Costa Bafarull explica que el mes de juliol

[se] trató con el carlán de Iborra D. Miguel de Tristany y de Perpinyà sobre la edificación de un suntuoso templo en aquella villa, y concludo lo consagró en 1° de junio de 1782. El día siguiente, 2 de junio, se trasladó con solemne procesión el Smo. Sacramento por mano de su Illma. y por el cura párroco las santas reliquias que más de siete siglos hace que se veneran en dicha villa, especialmente las que se llaman lo Sant Dupte.¹³⁷⁸

1375. PLANES I ALBETS 1985, 9.

1376. GARGANTÉ, MANTECA i OLIVA 2001, 93-100.

1377. ADS: Fons parroquial Ivorra. Visites pastorals (segles XVII-XVIII).

1378. COSTA BAFARULL 1959, 509.

També ho recull Ponz a la seva obra *Viaje de España*:

Iborra no pasa de quinientas almas. La iglesia es nueva, con su crucero y claustro y una portada a imitación de la del hospital de Medina del Campo; obra del mismo que está construyendo el palacio episcopal de Solsona. La consagró el señor obispo actual en primero de junio de 1782, trasladando a ella el Santísimo y las santas reliquias que llaman: Lo Sant Dupte, esto es, la Santa Duda, por cuyas reliquias es muy nombrada esta villa en el principado.¹³⁷⁹

La planta s'inscriu en un rectangle quasi perfecte a l'exterior (30,6 m de llargada × 15,5 m d'amplada) i que a l'interior es converteix en una església d'una sola nau amb capelles laterals, transsepte centrat per una cúpula i presbiteri, amb dues estances a banda i banda que permeten l'accés al cambril, mentre la sagristia se situa a la part immediatament posterior al presbiteri.

El parament extern està constituït per carreus més o menys ben picats falcats amb resquills i morter, la qual cosa evidencia el fet que l'edifici s'havia arrebossat, combinat amb els carreus ben escairats de les cantoneres, rosassa i portada. Segons una imatge dels anys seixanta de l'Arxiu Comarcal de Cervera, l'arrebossat de la façana estava decorat amb uns esgrafiats que representaven motius geomètrics romboïdals.

El cimbori octogonal, que sobresurt a la part posterior, està cobert a vuit vessants i té vuit finestrals. Recorre tota l'àrea perimetral externa una cornisa de pedra picada tallada al biaix, de perfil lleugerament concau, recoberta amb una motllura que només es conserva en el sector posterior i de tramuntana.

La façana principal està coronada amb un frontó triangular, resseguit a la part superior per la mateixa cornisa que a la resta del temple i acabat amb una creu. El frontó alberga un escut pertanyent al llinatge dels Tristany d'Ivorra, els quals emparenten durant el segle XVIII, moment en què es construeix el temple parroquial, amb els Nuix de Cervera.¹³⁸⁰ La porta és d'arc de mig punt i apareix flanquejada per dues columnes sobre podi que sustenten un entaulament classicista, coronat amb un timpà de formes corbes amb el Nom de Jesús esculpit a l'interior.

El campanar, situat a l'angle sud-oest, era l'únic element extern —excepte la portada i els elements decoratius de la façana— que no

1379. PONZ 1947, 1265.

1380. L'escut està coronat per un casc de cavaller mirant cap a l'esquerra. El camper està dividit en dos: a una banda una torre amb un ocell i un sol a l'angle superior, i a l'altre tres bandes horitzontals, la del mig amb una flor de lis al damunt.

s'havia arrebossat, per la qual cosa és on es treballa la pedra més acuradament. És de planta quadrangular i a mitja alçada esdevé octogonal, amb quatre de les vuit cares més estretes i sense obertura, a manera d'angle o d'arestes. En les quatre cares més amples hi ha quatre obertures d'arc de mig punt peraltat per tal d'albergar les campanes; cada una de les cares està delimitada per pilastres sobre podi i acabat amb capitells d'ordre toscà, mentre que una cornisa motllurada serveix de sòcol a la balustrada que corona la torre.

A l'interior, la nau presenta un cor elevat i està coberta per tres trams de volta de canó amb llunetes, en una successió interrompuda al creuer per la cúpula i que es reprèn al presbiteri, amb la presència d'un quart i últim tram. La cúpula és hemiesfèrica, dividida en vuit sectors, i s'aixeca sobre quatre petxines escultrades, cada una amb un medalló amb la representació de mig cos d'un dels quatre evangelistes amb els seus símbols.¹³⁸¹ A la zona del presbiteri s'obren sengles tribunes, dues a cada banda.

L'alçat està definit per pilastres en correspondència amb els arcs faixons i coronades amb capitells composts. Per damunt dels capitells encara hi ha una ampla cornisa motllurada que recorre tot el perímetre de l'església i que està decorada amb dentells i òvuls.

Finalment, a la part posterior del presbiteri hi ha la sagristia, coberta amb cinc trams de volta rebaixada amb llunetes. A sobre hi ha el cambril, un espai rectangular cobert amb tres trams de volta de canó, els dos laterals amb llunetes, al qual s'accedeix per unes escales situades a banda i banda del presbiteri.

—L'església parroquial de Santa Maria de Granyena

El 24 de novembre de 1782 els particulars de Granyena es comprometen a donar una catorzena part de la collita de gra i de vi, així com un quartà per molta d'olives, i a arrendar les herbes i pastures del terme de Granyena en benefici de l'obra de l'església nova que s'ha de construir.¹³⁸² En el mateix acte nomenen com a comissionats i directors de l'obra el rector de la pròpia vila, reverend Pau Llord, el reverend Josep Busquets, prevere que també vivia a Granyena i segons el docu-

1381. A les dues petxines situades a la banda de l'evangeli, se situarien els relleus amb la representació de sant Joan amb l'àliga, més a prop de l'altar, i sant Mateu i l'àngel. A la banda de l'epístola hi hauria sant Marc i el lleó, situat més a prop de l'altar, i sant Lluç i el bou.

1382. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1782), fol. 379v-383r.

ment possible successor del rector Llorc; Josep Ferrer, Josep Llobera, Anton Torragassa, Josep Carbonell, Josep Torres i Miquel Serra, tots veïns de Granyena.

Aquests comissionats fan una permuta amb el pagès Josep Oliveres, segons la qual aquest cedeix la casa i corral que té al carrer que puja cap a l'església a canvi d'un pati per fer una casa nova de quaranta-sis pams de llarg per vint-i-tres i trenta-cinc pams d'ample, situat a la plaça de Sant Pere, més 205 lliures per acabar de compensar el valor de la casa.¹³⁸³

Un any més tard, el 24 de novembre de 1783 se signa el contracte per a la construcció de la nova parroquial de Granyena entre els administradors i Benet Casanyer, mestre de cases de Ripoll,¹³⁸⁴ com a millor postor segons l'encant públic de la fàbrica de la nova parroquial, "segons la planta y perfil que al efecte se ha format en lo lloch o puesto que dins la referida vila queda ja aseñalat per sa plantificació". Segons la taba, els interessats en construir l'església s'havien de presentar el dia 2 de febrer de 1783 a les tres de la tarda a la plaça de Sant Pere, on tindria lloc la subhasta.¹³⁸⁵ De Benet Casanyer sabem que uns anys abans havia contractat les obres de reforma del santuari de Montgrony, obres que finalment no es van dur a terme.¹³⁸⁶ D'altra banda, ignorem el motiu pel qual Casanyer arriba a Granyena, però podria deure's a la relació que mantenia amb la zona de Berga —els seus fiadors són de la Poble de Lillet— i a la pertinença al mateix bisbat. Segons el contracte s'havia de desmuntar tota l'església vella excepte la capella del Roser, tot i que la realització final és una obra íntegrament de nova planta que no inclou elements vells. El sòcol que circuïa l'església havia de tenir tres pams d'alçada i havia de ser de pedra picada "ço és al devant de pedra nova y lo restant de la pedra de la Iglesia vella buxardada", s'especificava, però, que si a l'església vella no es trobaven pedres d'aquella alçada es podria fer amb dos peces "quedant un quart de retreta tot voltant". L'assentament del sòcol havia de ser dos pams més profund que el paviment, només n'havia de restar visible un pam.

Per la seva banda, el frontis havia de ser tot de pedra picada "ab lo tallant gros" i procedent de les pedreres de Mas de Bondia, Avalls o pleta del Xecó "o altra que sia de la mateixa qualitat". Les pedres havien de tenir dos pams d'alçada i a cada filada s'havien de posar cinc peces que travessessin a banda i banda de la paret. La portada

1383. AHCC: Registre d'Hipoteques (1782), fol. 368.

1384. AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1783), fol. 89v-96v.

1385. Vegeu l'apartat dedicat al procés constructiu d'una església.

1386. RÀFOLS 1951, vol. 1.

major havia de ser picada “al fi”, com les pilastres que la flanquegen, segons el perfil que se li entregaria a part del perfil del frontis, la qual cosa posa de manifest que al projecte ja es tractava d'una portada especialment elaborada. A més de les “ons” —en plural, per referir-se a la rosassa i a l'òcul de ventilació de sota teulada— l'empresari havia de fer dues finestres; una per il·luminar l'escala del campanar i l'altra per la “navecilla” de l'altra banda. Una cornisa havia de recórrer tot el frontis i els murs laterals, excepte la part posterior. Per a construir el campanar podia utilitzar pedra de l'església vella, repicada amb el tallant gros; a l'escala de pujar al campanar hi havia de fer una barana de rajola i guix, mentre que l'escala havia de ser de pedra picada fins al cor. La volta del campanar al pis de les campanes havia de ser de “volta grasa” i “pavimentada” amb pedra picada; a sota n'havia de fer una de rajola doblada per posar-hi el rellotge, amb una finestra per donar claror. Finalment, la coberta del campanar havia de ser de volta bufada de maons i ben pavimentada i hi havia de fer vuit gàrgoles per tal d'escopir l'aigua de la coberta i una canal engalzada de pedra picada —amb les pedres de la mateixa cornisa— per tal de conduir l'aigua a les gàrgoles.

Les campanes de l'església vella s'havien de baixar i col·locar-les al nou; fins que això no fos possible, s'havien de construir uns pilars a la vora de l'església vella per instal·lar-hi les campanes “de modo que pугan ventarse”. A l'interior, es posa en relleu que els sòcols i les vases de l'església han de ser de pedra nova picada “al fi”, mentre que les pilastres i columnes s'han de fer de pedra de l'església vella i cada cinc pams hi ha d'haver unes lligades que travessin de cap a cap. Per coronar les pilastres, els capitells s'han d'esculpir amb guix; amb tot, com que no s'especifica al contracte, adopten l'ordre compost. Finalment, els arcs han de ser de maons i les voltes de rajola doblada.

El resultat de l'obra és un dels exemples d'arquitectura setcentista més notables de la Segarra i l'Urgell, potenciat per l'hàbil inserció urbanística del temple en la difícil situació de Granyena, amb la construcció d'una escalinata que afavoreix la visualització del conjunt. La façana està coronada amb un frontó triangular i dividida verticalment mitjançant pilastres d'ordre gegant, amb el capitell que coincideix amb la cornisa inferior del frontó i la pilastra que s'allarga a l'interior d'aquest fins a enllaçar amb la cornisa superior, per damunt de la qual s'alcen sengles plints amb boles, quatre en total, cadascun coincideix amb cada pilastra —dos als extrems de la façana i dos flanquejant el cos central. Un cinquè plint està situat al vèrtex superior del frontó, com si coronés l'eix central format per la portada, la rosassa i un òcul cruciforme situat al centre del frontó.

La portada és d'arc rebaixat, flanquejada per pilastres sobre podi decorades amb motius vegetals i que sostenen un entaulament amb una fornícula, tot emmarcat per garlandes de fullaraca. Al cantó esquerre de la façana, integrat a la planta de l'edifici, s'aixeca el campanar, de base quadrada, amb dos cossos superiors vuitavats, delimitats per motlures; al segon cos hi ha el pis de les campanes, en el qual s'obren alternativament quatre finestral peraltats. El campanar consta de dues finestres estretes, quasi espitlleres, situades al cantó esquerre de la façana i que es corresponen amb l'escala de caragol d'accés al cor i al campanar.

A l'interior, l'església és de tres naus, cobertes per quatre trams de volta bufada o de quatre punts, el primer ocupat pel cor elevat als peus de l'església i el quart pel creuer, més ample que els altres trams —amb el central amb una cúpula plana. D'altra banda, el presbiteri únicament ocupa l'espai de la nau central, mentre que als laterals hi ha una sagristia a la dreta —a la qual s'accedeix mitjançant una porta situada al mateix presbiteri— i la capella del Santíssim a l'esquerra, un espai obert a la nau lateral i cobert amb una cúpula rebaixada.

La primera diferència entre les dues esglésies és l'emplaçament: a Ivorra, la construcció extramurs del temple en un lloc pla i sense edificacions annexes permet una construcció de nova planta sense impediments. A Granyena, per contra, l'església es troba al lloc de l'antiga, en un poble amb forts pendents i desnivells, la qual cosa fa que la seva construcció presenti problemes de caràcter "urbanístic" que s'hauran de solucionar mitjançant l'enderrocament d'almenys dues cases i l'edificació, *a posteriori*, d'una escalinata d'accés que contribuirà de forma notable a potenciar la façana —gairebé convertint en avantatge el desavantatge inicial del difícil emplaçament.

Les dues esglésies parteixen d'una tipologia externa força semblant: la planta inscrita en un rectangle —que a l'interior es concretarà en solucions diferents— i, sobretot, una façana que respon al tipus de coronament amb frontó triangular i amb el campanar vuitavat en un angle de la façana. La principal diferència rau en l'aparell constructiu, arrebossat a Ivorra i de carreus ben escairats a Granyena. Pel que fa a la portada, la d'Ivorra és d'arc de mig punt flanquejada per columnes, amb un timpà on s'exhibeix en relleu el Nom de Jesús, mentre que a Granyena la porta és d'arc rebaixat i està flanquejada per pilastres, alhora que ostenta en relleu la representació del Nom de Maria i per damunt de l'entaulament s'obre una fornícula. La portada de l'església de Granyena, però, amb la profusió de motius florals —garlandes, fullaraca...— que representen una excepció dins la tònica general de les portades que trobem en aquesta zona, constitueix el model que un

altre constructor forà i probablement relacionat amb Casanyer —el berguedà Ramon Bonet—, adopta a la portada de l'església parroquial de Nalec, construïda gairebé deu anys més tard.¹³⁸⁷

La part central del frontó està ocupada a Ivorra per l'escut o blasó de Miquel de Tristany, mentre que a Granyena —que no va comptar amb el mecenatge d'un particular—, s'obre únicament al mig del frontó una obertura de ventilació per les voltes, que en altres temples trobem en forma d'òcul cruciforme.

És a l'interior, però, on la diferència entre les dues esglésies es fa més evident, ja que la d'Ivorra presenta una sola nau amb capelles laterals i transsepte centrat per una cúpula, que es veu a l'exterior, mentre que la de Granyena és una església de tres naus gairebé de la mateixa alçada, amb una cúpula plana i cega que precedeix el presbiteri. De la mateixa manera, l'església parroquial de Granyena tampoc no té capelles laterals com a espais diferenciats, tot i que això no impedeix la presència d'altars als murs laterals que coincideixen amb els diferents trams de les naus. En definitiva, doncs, la de Granyena és un tipus de planta que sembla recollir la influència de la capella de la Universitat de Cervera —possible per la proximitat geogràfica amb aquest poble— o fins i tot de la catedral de Lleida —de ben segur coneguda tant pel bisbe Lasala com probablement pel mateix Benet Casanyer, que establirà la seva residència en aquesta ciutat.

Les obres dels Albareda: constructors i tracistes a l'últim terç del segle XVIII

La trajectòria dels Albareda, pare i fill, mestres de cases d'Os de Balaguer, ens interessa per la seva intensa activitat com a constructors i tracistes d'un dels grups més importants d'esglésies construïdes a l'Urgell durant l'últim terç del segle XVIII.¹³⁸⁸ Suposem que les seves primeres obres estigueren vinculades a l'entorn balaguerí, com l'edificació de l'església del seu poble natal, Os de Balaguer —que atesa la documentació sobre les festes de la seva consagració sabem que almenys l'any 1769 s'havia acabat—,¹³⁸⁹ o l'església dels escolapis de Balaguer.¹³⁹⁰ Des d'aquest entorn s'aniran acostant a l'Urgell amb la construcció dels campanars del Poal i de Castellnou de Seana, fins que

1387. AHCC: FN Tàrraga. Francesc Antoni Llopis. Manual (1792), fol. 367r-370v.

1388. Com que no s'estableixen en un centre més important, per exemple Lleida, no arriben a ser empresaris de la magnitud dels Borràs o els Biscarri.

1389. PASQUAL 1985.

1390. ADS: Palau d'Anglesola, núm. 18.

l'any 1785 contracten l'obra de l'església parroquial de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell per 2.475 lliures.

Durant la dècada de 1790, els Albareda contracten les seves obres més importants: l'any 1793 la parroquial de Rocafort de Queralt; posteriorment les de Maldà i els Arcs i, finalment, el 1798, la del Palau d'Anglesola, la seva obra més controvertida. D'altra banda, l'any 1799 també contracten la renovació del santuari de la Bovera per 1.100 lliures,¹³⁹¹ tot i que segons Capdevila es tracta de l'hostatgeria del costat de l'església que ja havia estat reformada durant el mateix segle pel mestre de cases de Guimerà Ramon Nicolau.¹³⁹²

Primeres obres a l'Urgell: campanars del Poal i de Castellnou de Seana

Tot i que no disposem de la documentació que ho confirmi, pensem que els campanars de les esglésies del Poal i de Castellnou de Seana són les primeres obres dels Albareda a la plana d'Urgell.¹³⁹³ Ambdues esglésies havien estat construïdes abans de mitjan segle: l'església del Poal havia estat contractada l'any 1742 pel mestre de cases cerverí Magí Borràs,¹³⁹⁴ mentre que la de Castellnou de Seana, ho havia estat l'any 1744 pel mestre de cases de Barbens Francesc López.¹³⁹⁵ El campanar de Castellnou és quadrangular, amb el pis de les campanes delimitat per motllures senzilles i llises, segons el model dels campanars siscenistes (Tarroja, Vilanova de l'Aguda) que s'estendrà a molts d'altres de la primera meitat del segle XVIII com el de Mollerussa (1739) o Santa Maria d'Ivorra (pels volts de 1750). A Castellnou els Albareda coronaran el campanar amb una balustrada decorada amb sengles boles a cada un dels angles. En canvi, a l'església del Poal, el campanar el fan més alt i de perfil vuitavat, però iguament acabat amb una senzilla balustrada, de manera que encara és lluny dels magnífics campanars amb llanternó que bastiran a Ivars o Maldà i que, de fet, ja havien construït a la parroquial del seu poble, Os de Balaguer.

Les esglésies parroquials dels Albareda

—L'església parroquial de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell

El contracte de la nova església d'Ivars d'Urgell es va signar el dia 9 de gener de 1785,¹³⁹⁶ però la cerimònia de col·locació de la pri-

1391. RÀFOLS 1951, vol. I, 11.

1392. CAPDEVILA 1929, 43.

1393. ADS: Fons parroquial del Palau d'Anglesola, núm. 18.

1394. Vegeu la nòmina de mestres de cases documentats a la Segarra i l'Urgell.

1395. AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler (1744), fol. 96v-99r. També a MESTRE 1990, 79-80.

1396. AHCC: FN Tàrraga. Marià Lloses. Manual (1785), fol. 14r-17v.

mera pedra no es va dur a terme fins al 15 de maig de 1785. En un document a part del contracte i a petició de l'Ajuntament, pare i fill Albareda donen com a fiadors Pere Corcelles, mestre de cases d'Anglesola i Jaume Albareda, mestre de cases de Belianes.¹³⁹⁷ La benedicció del temple va tenir lloc cinc anys més tard, el 1790, amb tot les obres no es van concloure fins el 1794.¹³⁹⁸

La façana de l'església parroquial d'Ivars és probablement la més austera —que no vol dir que estigui exempta de grandiositat— de les construïdes pels Albareda i també és possible que fos l'última de les esglésies que coneixem que hauria pogut dissenyar el pare. La façana està centrada per la portada i la rosassa i, visualment, acaba amb la creu que corona el frontis. Aquest segueix el doble vessant de la teulada amb una cornisa motllurada. A part de la rosassa, les úniques obertures que hi ha a la façana són dues espitlleres per il·luminar l'accés al campanar i un òcul de ventilació a la zona de la teulada, gairebé al vèrtex del doble vessant. La porta és d'arc rebaixat, abossellada i amb un acant invertit a la clau; la flanquegen pilastres sobre podi, amb l'entaulament d'ordre toscà, per damunt del qual s'obre una fornícula, igualment flanquejada per pilastres i coronada amb un entaulament que acaba amb un motiu vegetal que enllaça gairebé amb la rosassa, mentre que a cada extrem està coronat amb una bola. Aquesta portada, en definitiva, segueix el mateix esquema de la de l'església parroquial d'Os de Balaguer i de la de l'església dels escolapis de Balaguer.

La part més destacable del temple és el campanar amb les petites balustrades a cada òcul de les campanes —oberts en un pla lleugerament rebaixat respecte dels altres murs per tal d'assentar les balustrades sense que sobresurtin excessivament del conjunt. L'últim cos és un llanternó de dimensions més reduïdes que el cos inferior, també amb quatre ulls i amb una balustrada. La cupuleta del coronament està recoberta de ceràmica vidrada, la mateixa que s'utilitzarà a l'ermita de la Mare de Déu de l'Horta.

A l'interior, l'església és d'una sola nau amb cor elevat i capelles laterals. La nau s'ha cobert amb volta de canó amb llunetes i les capelles laterals amb voltes d'aresta. Finalment, el presbiteri està flanquejat per dues sagristies i a la part superior acaba amb una gran petxina.

Els materials els posava el Comú a peu d'obra, excepte l'aigua, el cordam i els utensilis per fer l'argamassa i pujar pesos. La pedra bona havia de procedir de la pedrera de Preixana, amb la qual s'havien de fer la portada, el peu de la trona i les columnes —pilars— i mitges

1397. AHCC: FN Tàrraga. Marià Lloses. Manual (1785), fols. 50r-51r.

1398. GUILLÉN 1986, 153.

columnes —pilastres— fins als capitells de l'interior de l'església. Les voltes de les capelles havien de ser bufades, fetes amb dos gruixos de rajola, mentre que la de la nau central seria de canó amb llunetes; els arcs havien de ser de maó de rosca, excepte el del cor, de maó "de plà". Segons el contracte també havia de fer una canal "ab mascle y femella" amb una gàrgola. S'especifica que les parets exteriors de l'església serien de "tota pedra", és a dir, de maçoneria, mentre que la del frontis i les cantonades havien de ser de pedra picada, així com les escòcies i cantonades que formaven els vuitavats del campanar.

—La capella de cal Segarreta d'Ivars d'Urgell

Un dels principals promotors de la construcció de la nova església parroquial d'Ivars va ser l'hisendat Pere Segarra, de cal Segarreta, la casa més important de la vila, ell mateix consta com a receptor de les entrades destinades a la nova fàbrica —delmes, almoines, etc.

Segons un manuscrit familiar, el 1785, quan es començà l'església, Pere Segarra es va bastir una capella a casa seva pels mateixos mestres de cases que edificaven l'església del poble, és a dir, pels Albareda.¹³⁹⁹ Aquesta obra podia comportar alguna modificació força substancial a la façana de la casa, ja que la capella hi queda perfectament integrada, i només és identificable pel portal d'entrada, a la dreta de la porta principal d'accés a la casa, i per un petit campanaret d'un sol ull situat a la part superior de l'edifici.

—L'església parroquial de Sant Salvador de Rocafort de Queralt

El mes de maig de 1793 els Albareda signen el contracte amb el rector i representants del Comú de Rocafort de Queralt per a la construcció de la nova església parroquial de Sant Salvador de Rocafort.¹⁴⁰⁰ El nou temple havia d'ocupar part de l'antiga església, part del cementiri, part d'una peça de terra de la rectoria i part de la carretera. Segons el contracte, el proveïdor havia de delinear els fonaments segons la planta, afegint una altra sagristia a l'altra banda del presbiteri i afrontada amb l'altra. També havia de fer un cimbori vuitavat que finalment no es va dur a terme —s'especifica que al vèrtex de la coberta externa hi havia d'anar un gerro i un penell.

1399. GUILLÉN 1986, 37.

1400. AHT: FN Sarral. Francesc Generes. Manual (1793), fol. 194r-207r. També a GUAL 1995, 42-45.

Així mateix, es donen detalls com el fet que s'han de lligar les pedres de la cornisa del campanar amb unes gafes de ferro "posadas ab plom o batum" i amb les mateixes gafes també havia de lligar les pedres del plint o sòcol de sota els arcs de la testera. Segons el contracte, l'obra s'havia d'acabar en un termini màxim de sis anys, amb el benentès que si els administradors estiguessin en condicions d'entregar-li les pagues més ràpidament, l'empresari també hauria de procurar acabar l'obra més aviat. De la mateixa manera, si manquessin diners i els administradors no estiguessin en condicions de continuar pagant, l'empresari hauria de suspendre l'obra —previ avís dels administradors— i reprendre-la de nou quan fos possible.

El resultat final d'aquesta església és diferent al de les altres esglésies constituïdes fins aquell moment pels Albareda: consta de tres naus, cobertes per quatre trams de volta bufada o de quatre punts, el primer ocupat pel cor elevat als peus de l'església i el quart pel creuer —més ample que els altres trams—; el presbiteri únicament ocupa l'espai de la nau central, mentre que als laterals hi ha dues sagristies a les quals s'accedeix mitjançant sengles portes situades al presbiteri.

A l'exterior, la façana està arrebossada i presenta una testera semicircular, idèntica a la de l'església parroquial de Sarral, construïda a partir de l'any 1750 pels mestres de cases certerins Francesc Camps i Domènec Tomàs. Però si la testera és una concessió al gust i preferències dels comissionats —tot i que també podia ser iniciativa del propi Albareda—, a l'església de Rocafort de Queralt els Albareda sí que inauguren un tipus de portada que utilitzaran reiteradament en temples posteriors: es compon d'un esquema d'arc de mig punt amb dues columnes per banda, la interior més avançada respecte al pla de la façana —es tracta de columnes que no sostenen cap entaulament, accentuant únicament la plasticitat del conjunt. L'entaulament recte és substituït per un timpà d'arc de mig punt que conté una fornícula a l'interior. Aquest tipus de portada està influenciat per algunes esglésies del pla de Lleida, una mica anteriors cronològicament, com les de Seròs o Aitona (cap a 1770), sobretot pel que fa a l'absència d'entaulament recte, resolta amb arc de mig punt; però amb la que guarda més semblances —tot i que les portades construïdes i dissenyades per Francesc Albareda en són una versió simplificada— és amb la de l'església parroquial de Maials, hi apareixen les dues columnes per banda, el moviment de les quals acompanya el moviment del cos central de la façana, que sobresurt respecte als laterals.

Pel que fa als elements complementaris, a l'església de Rocafort de Queralt una finestra rectangular substitueix la rosassa. Però si hem vist que el resultat final del temple manifesta algunes incoherències amb

algun dels punts del contracte, més diferències trobem respecte a uns plànols conservats sense signar, pertanyents, segons les inscripcions, a l'església de Rocafort de Queralt.¹⁴⁰¹

La façana dibuixada a la traça, conservada a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, està coronada amb un frontó triangular amb volutes als extrems, i la porta d'arc de mig punt està franquejada per una columna a cada costat i amb un entaulament amb motius amb forma de voluta que emmarquen la meitat inferior de la rosassa. Als plànols també hi ha una capella diferenciada de la resta del temple, de planta centralitzada per una cúpula que havia d'estar dedicada a la Comunió i que finalment no es devia construir.¹⁴⁰²

—L'església parroquial de Sant Antoni dels Arcs

No hem localitzat el contracte de l'obra d'aquest temple, el més modest dels que hem documentat dels Albareda, però tenint en compte la data de 1792 que consta a la llinda de la portada, considerem que el contracte es podia haver dut a terme l'any anterior. En canvi, sabem que l'Ajuntament va tenir problemes a l'hora de pagar la totalitat del preu de l'obra, per la qual cosa el 1798 decideixen atorgar a Francesc Albareda la venda perpètua d'una peça de terra de nou jornals valorada en unes 300 lliures, que era la quantitat que li faltava per cobrar.¹⁴⁰³

A l'església dels Arcs, per qüestions òbvies de dimensions, els Albareda —pensem que aquesta hauria pogut ser l'última obra amb el pare com a contractista principal i alhora dissenyada per ell— tornen al tipus d'església d'una sola nau amb capelles laterals, que a l'exterior esdevenen una façana definida per un cos central elevat, coronat amb un frontó triangular, mentre que dos ràfecs enllacen amb la part exterior de les capelles, cobertes a un nivell inferior a la nau.

—L'església parroquial de Santa Maria de Maldà

L'església de Maldà es va contractar el 17 d'abril de 1796 per 11.875 lliures,¹⁴⁰⁴ esdevenint l'exemple més reeixit de les esglésies construïdes pels Albareda i la "catedral" de la vall del Corb.¹⁴⁰⁵

1401. Agraïm a Isidre Puig haver-nos facilitat aquestes imatges, procedents de l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona. També a PUIG; YEGUAS 2033, 75-78.

1402. Part dels dibuixos d'aquesta església foren publicats per Puig, Yeguas 20003, 75-78.

1403. AHCB: FN Balaguer. Francesc Giró i Cases. *Manual* (1798), fols. 106v-108v.

1404. CAPDEVILA 1999, 96.

1405. ADS: Fons Parroquial del Palau d'Anglesola, núm. 18 i a CAPDEVILA 1999, 96.

El dia 8 de maig del mateix any, en una llibreta de notes manuscrites de Josep Esqué i París,¹⁴⁰⁶ el rector de Maldà, Marià Escaler, dóna 3.000 lliures d'almoines per a l'obra de l'església als comissionats de l'obra, el batlle Josep Massot, Benet Peres, Pere Capdevila i Manuel Franquesa, mentre que els tresorers eren Joan Guasch i Anton Vilamajó.¹⁴⁰⁷ Finalment, el dia 24 de maig es va posar la primera pedra del nou temple, que es va beneir el 7 de març de 1805, a càrrec del nou rector del poble, Pere Pedrol. Desconeixem si poc després de la seva benedicció, la nova església de Maldà va patir alguna vicissitud especial;¹⁴⁰⁸ només trobem anotat al manuscrit de Josep Esquer —es tracta d'una nota inacabada— que ell mateix, l'1 de gener de 1807, havia estat nomenat batlle de Maldà; una setmana més tard, el mestre de cases de Reus Josep Temas jura davant seu, que visurarà l'obra de l'església.

La façana està dividida en tres cossos verticals per un ordre gegant de pilastres toscanes sobre sengles podis; els cossos laterals estan coronats amb cornises rectes que al cos central es converteixen en una testera semicircular que recupera els models de l'església de Ciutadilla i de la contrafaçana de la Universitat de Cervera, que Francesc Albareda pare ja havia posat en pràctica a la remodelació de la parroquial de la seva vila natal, Os de Balaguer. A Maldà aquest cos central integra una rosassa i la portada, com a Rocafort, d'arc de mig punt amb dues columnes per banda, dues de les quals s'avancen al pla de la façana sense sustentar cap entaulament, només una cornisa motllurada, mentre que les altres dues aguanten cadascuna una gerra flamejant; a partir d'aquest entaulament mínim, una motllura defineix un arc de mig punt formant un timpà semicircular que alberga una fornícula ara buida, emmarcada per decoració fitomòrfica en relleu. Als cossos laterals de la façana les úniques obertures són dos òculs el·líptics decorats amb petxines.

1406. ESQUER I PARÍS, Josep: Llibre de notes comensat lo any 1790 (manuscrit inèdit). La consulta d'una còpia d'aquest manuscrit de ca l'Esqué ens ha estat facilitada pel maldanenc Joaquim Capdevila i Capdevila.

1407. Segons Joaquim Capdevila (CAPDEVILA 1999, 96-97) els tresorers eren representants d'una nova classe de pagesos rics amb consciència de propietaris que, en el cas de Maldà, amb la construcció de la nova església viuen el punt més agre d'un llarg enfrontament amb el baró de Maldà, Rafael d'Amat.

1408. J. Capdevila ha posat de manifest la transcendència que tingué la construcció de la nova església en l'enfrontament que mantenien els pagesos rics de Maldà amb el baró. A partir de l'últim terç de segle, aquests pagesos havien emprès una sèrie d'actuacions per tal de limitar i erosionar els drets jurisdiccionals del senyor, com eren les herbes i el molí d'oli. Enmig de plets i tensions, la culminació de la magnífica i sobredimensionada església parroquial esdevé, per aquests maldanencs, "lo seu nou castell" (CAPDEVILA CAPDEVILA 1999, 96-97).

Aquesta façana destaca per la integració de l'arc de mig punt de la portada al semicercle de la testera, així com l'acurada decoració en relleu de motius vegetals que emmarquen la fornícula, la rosassa i les obertures laterals. Al costat esquerre de la façana hi ha el campanar vuitavat, coronat amb un llanternó unit al pis de les campanes mitjançant volutes que actuen com a contraforts.

A l'interior, l'església de Maldà reproduïx el tipus de planta de la de Rocafort de Queralt, tot i que substitueix els capitells corintis pels d'ordre compost i resol els angles dels pilars i els murs mitjançant pilastres còncaues. De la mateixa manera, en lloc de cobrir amb voltes bufades, a l'església de Maldà s'adopta el cobriment més arcaic de la volta de canó amb llunetes a la nau central, i la volta d'aresta a les naus laterals. D'altra banda, el creuer està centrat per una cúpula plana sense projecció a l'exterior, però definida interiorment amb vuit faixes i amb els quatre evangelistes esculpits a les petxines.

—L'església parroquial de Sant Joan Baptista del Palau d'Anglesola¹⁴⁰⁹

El dia 9 d'agost de 1798, els veïns del poble del Palau d'Anglesola es reuneixen per discutir sobre la necessitat de construir o reedificar l'església parroquial, alhora que n'estudien el finançament.¹⁴¹⁰ Els vilatans consideren que "ja mai han tingut per congregar-se altra iglesia que la molt antiga baix el títol de Sant Joan Baptista eregida, y dins lo mencionat lloch de Palau de Anglesola construhida, la qual de molts anys a esta part consideran y reconeixen improporcionada, incapàs, insubsistent e indecent per la celebració del tan alts misteris". Sembla que aquest antic temple no tan sols amenaçava ruïna, sinó que una part ja havia cedit, i el perill d'enrunar-se totalment era imminent. La qüestió és que els veïns del Palau no es posaven d'acord sobre la conveniència de reedificar l'església antiga o bé construir-ne una de nova planta i en un altre lloc.

Finalment, però, "vehent y considerant los mencionats particulars, vehins y habitants ser extrema la necessitat que al dia tenen que elegir y a doptar un o altre de dits dos medis, sens capacitat de dilatar més la fàbrica de la mencionada iglesia parroquial", es reuniren el dia 5 d'agost en junta general, amb assistència dels membres de l'Ajuntament, i decidiren emprendre el mitjà que en principi havia de resultar menys

1409. Els documents referenciats sobre l'església del Palau també han aparegut recentment a la monografia d'Isidre Puig i Joan Yeguas sobre l'església del Palau (PUIG; YEGUAS 2003, 101-129).

1410. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler (1798), fols. 229r-232. PUIG i YEGUAS 2003, 101-108.

costós: reedificar l'església aprofitant allò que fos possible de la vella. En el document es parla de “compondrer ab la deguda y possible decència y firmeza la ja dita y actual iglesia parroquial, deixant las parets exteriors que són suficientment bonas y obrant de nou tot lo interior de dita iglesia y son frontis, ab continuació del campanar fins a las teuladas de ella”. Per tal de finançar l'obra determinaren imposar-se el vint-i-quatrè de tots els grans i fruits dels quals es pagava el delme al mateix terme del Palau i d'un quaranta-vuitè als altres indrets depenents del Palau, com els llocs de Sarcènit, Escarabat i Gatent. De la mateixa manera es procedí a nomenar els comissionats encarregats de vetllar el procés constructiu de l'obra: el batlle i regidor degà, Pere Fontanet, Ramon Bressolí, Anton Queralt, Bonaventura Vilagrassa, Ramon Trilla, Francesc Serrano, Josep Pujol, Josep Sabaté, Miquel Llobera i Isidre Roca, tots pagesos del mateix lloc. També s'obliguen a portar a l'obra tots els materials necessaris per a l'edificació —excepte l'aigua, de la qual s'encarrega l'empresari.¹⁴¹¹

Finalment, el 14 d'agost del mateix any se signa el contracte entre aquests nous comissionats i Francesc Albareda, que aleshores ja devia gaudir d'un cert prestigi a la comarca, on havia realitzat els campanars del Poal, Castellnou de Seana i l'església d'Ivars, juntament amb les esglésies acabades de bastir dels Arcs i de Maldà —aquesta última serà el model per a l'església del Palau, tot i que l'origen d'ambdues és a l'església de Rocafort de Queralt.

Segons el contracte,¹⁴¹² el frontis i el campanar s'havia de fer amb pedra d'Arbeca i per a la resta es podia aprofitar la de l'església vella com també la del pou de gel, l'Ajuntament li permetia desmuntar-lo. El frontis l'havia de construir damunt dels fonaments que ja estaven fets, i només se n'havien de fer de nous per al campanar, d'uns dotze pams de fondària. Els gruixos del campanar havien d'arribar als set pams i els sòcols havien de tenir forma de xamfrà i dos pams i mig d'alçada, a partir dels quals els murs s'havien de pujar a escaire. S'especificuen les mides de la portada i que ha de contenir una capelleta amb la imatge de sant Joan Baptista, titular del temple, mentre que la testera havia de ser “ab la forma que està lo remate de la Iglesia de Ivars, ab una pedra que finirà dit remate per col·locar-hi una creu o

1411. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler (1798), fols. 228r-232v. PUIG i YEGUAS 2003, 101-108.

1412. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler (1798), fols. 228r-232r. PUIG i YEGUAS 2003, 101-108.

lo que apareixerà”; de la mateixa manera, la ferramenta de la portada també havia de ser com la de l'església dels Arcs.¹⁴¹³

Finalment la façana de l'església del Palau recull diverses influències de les esglésies anteriorment projectades pels Albareda: a l'església dels Arcs la façana es divideix en tres cossos verticals, el central acaba amb una testera triangular que s'uneix als laterals mitjançant ràfecs, si bé en conjunt es tracta d'una façana més monumental. La portada és igual que la de Rocafort i Maldà, als cossos laterals, però, no hi trobem les mateixes obertures que a Maldà, tot i que sí que apareixen perfilades mitjançant motlures el·líptiques amb decoració vegetal. El campanar està al costat dret de la façana i, com és habitual als campanars construïts pels Albareda, consta de dos cossos i llanternó, si bé en aquest cas no es cobreix amb una cupuleta semiesfèrica, sinó amb una teulada a quatre vessants. La façana i el campanar es basteixen amb carreus ben escairats procedents de la pedrera d'Arbeca, en contrast amb els murs laterals, que al contracte s'especifica que han de ser de “tota pedra” —maçoneria— fins a mitja alçada i que s'han de continuar de tàpia fins a dalt de tot.

L'interior de l'església és una còpia gairebé exacta de la de Maldà, si bé de menors dimensions: tres naus cobertes amb quatre trams de voltes vàides o de quatre punts —en aquest aspecte es diferencia de l'anterior i recupera el sistema de voltes de l'església de Rocafort—; al primer tram hi ha el cor elevat als peus de l'església, que només ocupa l'espai de la nau central, mentre que als laterals trobem, en una banda, les escales per pujar al campanar, i a l'altra, una capella amb les fonts baptismals. Segueix el contracte:

se partirà la llargada que hi ha desde ahont se acabarà lo cor fins al presbiteri ab tres capellas iguals per part, en las quals formarà las pilastras necessàrias, y estas pilastras las comensarà als sòcols y vases corresponents, y tindran a tot gruix quatre palms y mitg y las que seran sueltas las continuarà de pedra desbastada de Arbeca, y las demás seran de tota pedra, y a la pilastra antes del presbiteri posarà la trona, ço és una pessa de pedra ab sas motluras a tot voltant per collocar-hi la barana de fusta que dins se encontra, y farà las graus de pujar a dita trona las farà de pedra picada, y ha d'assentar així com vaja pujant la pilastra.

Pel que fa a la situació dels pilars, s'havia d'aprofitar tant com es pogués els fonaments de l'església vella, en cas de no coincidir la situació dels pilars vells amb els nous es farien nous fonaments d'acord amb el nou

1413. AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler (1798). PUIG i YEGUAS 2003, 101-108.

projecte. El presbiteri ocupa només l'indret de la nau central, ja que a cada banda hi té una sagristia, s'hi accedeix des de sengles portes obertes al mateix presbiteri que, segons el contracte, s'havia d'acabar amb una gran petxina “amb ses petxines al costat corresponent” que finalment no es fan, més en la línia dels temples de la fi del segle. Les voltes havien de tenir dos gruixos de rajola i els arcs havien de ser de pedra —maçoneria— “fins als tersos” i els havia d'acabar amb obra cuita, amb dos pams de gruix. D'altra banda, als caps de les naus laterals hi havia de perfilar dos arcs amb motlures de guix “a fi de poder col·locar dos retaules”. Les finestres obertes a les llunetes havien de ser de pedra picada. Finalment, per al paviment de l'església es podien aprofitar, repicant-les, les lloses que hi havia a l'església vella i al presbiteri s'hi havien de fer dos graons de pedra picada i un altre a l'altar major.

Si seguim el procés constructiu d'aquest temple veiem que està ple de vicissituds. En primer lloc, després del contracte de 1798, l'any següent se'n signa un de nou relatiu únicament a la façana i al campanar,¹⁴¹⁴ al mateix temps els caps de casa del Palau s'obliguen a pagar 4.000 lliures fins a l'any 1807 d'acord amb aquest nou contracte.¹⁴¹⁵ D'altra banda, el 29 de febrer del 1800 Francesc Albareda subcontracta l'obra de l'església als mestres de cases Felip Albareda —del Palau d'Anglesola— i Francesc Florensa, de Bellpuig.¹⁴¹⁶ A partir d'aquest contracte, els caps de casa del Palau d'Anglesola accepten canviar les condicions de pagament de l'obra, consistents bàsicament a pagar 3.500 lliures a canvi de no portar els materials de construcció a peu d'obra.¹⁴¹⁷ El cas és, però, que segons s'estipulava al contracte de 1798, Francesc Albareda havia de concloure l'església durant el mes d'agost de 1803, però un any més tard encara faltava molt per acabar l'obra. Sembla que Albareda havia advertit de la impossibilitat de finalitzar-la en aquesta data “a causa dels infortunis a ells ocorreguts en lo discurs del temps”.¹⁴¹⁸ Aprofitant aquesta demora i el fet que l'església encara no estava coberta, els comissionats decideixen afegir a l'obra, “per lo major adorno de ella” i a càrrec del mestre Francesc Albareda, una mitja taronja amb cornisa,

1414. AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés. Manual (1799), fols. 53r-56v. PUIG i YEGUAS 2003, 110-112.

1415. AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés. Manual (1799), fols. 53r-56v. PUIG i YEGUAS 2003, 110-112.

1416. AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés. Manual (1800), fols. 15v-16r. PUIG i YEGUAS 2003, 112-113.

1417. AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés. Manual (1800), fols. 15v-16r. PUIG i YEGUAS 2003, 112-113.

1418. AHCB: FN Balaguer. Tomàs Balius. Manual (1804), fols. 54r-55r. PUIG i YEGUAS 2003, 114-116.

faixa i perfil; a més a les petxines que la sostinguessin s'hi havien de fer amb guix "de bona qualitat" les imatges dels quatre evangelistes i, també, havia de terraguixar amb argamassa fina i després blanquejar amb llet de calç l'exterior de l'església, concretament les parts fetes de maçoneria i tàpia, corresponents als murs laterals.

Aquestes i altres obres addicionals havien d'estar acabades el dia 29 d'agost de 1805, i en cas que arribada aquesta data no s'haguessin enllestit, passarien a ser responsabilitat dels comissionats que les acabarien amb altres professionals i esmerçant-hi tot el que fos necessari dels béns del mestre Francesc Albareda, béns que, com hem dit anteriorment, el mestre d'obres acostumava a hipotecar a l'hora de signar el contracte.

D'altra banda, el mes de gener de 1805 el batlle i els regidors del Palau d'Anglesola fan un requeriment a Francesc Albareda perquè proposi un pèrit per dur a terme la visura de l'església¹⁴¹⁹ "*haviendo advertido la falta de concistencia y seguridad que al presente tiene la obra*". Per la seva banda, els comissionats designen com a visurador el mestre de cases Benet Casanyer. Al cap de tres dies aquest fet provoca la resposta negativa de Francesc Albareda, el qual mostra el seu desacord amb la designació de Casanyer com a visurador, entre altres motius "*por ser persona poco conocida en el oficio y sin domicilio fijo*".¹⁴²⁰ Finalment, els visuradors van ser els mestres de cases de Lleida Miquel Batiste i Bautista Bicardit,¹⁴²¹ que van emetre un informe negatiu de l'estat de l'església.

Davant l'informe negatiu dels visuradors, Francesc Albareda presenta una al·legació en la qual es defensa de cada una de les faltes que li atribueixen els pèrits.¹⁴²² Entre altres coses, afirma que els pèrits no han fet constar que les pilastres eren un quart de pam més gruixudes del que marcava al perfil, prova de la voluntat que l'església quedi assegurada; així mateix, diu que el fet que falti mig pam d'alçada era a causa d'haver d'abansar-se de l'obra, per la qual cosa d'aquesta part se n'encarregà un tercer. Dels visuradors diu que "*su pasión temeraria se empeñó a desacreditar la obra con apariencias y razones voluntarias*". Els visuradors també afirmaven que les juntes dels carreus del frontis no eren perpendiculars, però Francesc Albareda diu que això "*no es necesario en el Arte, y estan a la vista muchos edificios públicos en que*

1419. AHCC: FN Bellpuig. Antoni Soler. Manual (1805), fol. 51v-53r. PUIG i YEGUAS 2003, 117-118.

1420. AHCC: FN Bellpuig. Antoni Soler. Manual (1805). Fol. 51v-53r. PUIG i YEGUAS 2003, 117-118.

1421. PUIG; YEGUAS 2003, 46.

1422. ADS: Fons parroquial del Palau d'Anglesola, núm. 18.

no se ha seguido con tanta exactitud este methodo, y entre ellos está patente el edificio de los arcos del puente que hizo uno de los visores en que no se ha observado esta exactitud, y aun estan allí las juntas más desarregladas". Els visuradors també critiquen el fet que l'acabat del campanar no tingui el gruix de sis pams, però Albareda respon que si bé els murs del campanar ja tenen sis pams de gruix

esto no prueba que el remate haya de ser del mismo espesor, porqué han de considerarse en lo respectivo a la construcción como dos cuerpos o partes distintas y deviendo cargar la una sobre la otra es preciso aligerar el peso de la que carga sobre la otra; y con mucha más precaución quando el remate forma una corba o línea en disminución, cuya construcción a más del peso causa mucho empuje a la parte sirviente, y decir lo contrario es no entender el arte.

D'altra banda, segons l'opinió d'Albareda, els pèrits no el poden alligonar de com ha de fer la mitja taronja amb els evangelistes perquè en cap contracte consta la manera de fer-la, per tant no hi ha cap necessitat de seguir "*el orden que caprichosamente le quieren imponer los pèritos*". Així mateix, assegura que la qualitat de la fusta és bona i segura, de la mateixa classe que s'acostuma a utilitzar a les teulades i "*nadie sinó unos pèritos ciegos por su pasión dirá que estos maderos sean falsos*" i els recomana que visitin les esglésies de Maldà i Rocafort de Queralt, que havia acabat d'edificar, les teulades de les quals estan fetes amb llates menys gruixudes que les del Palau i que havien estat serrades sota la supervisió dels comissionats.

La següent crítica dels visuradors fa referència al fet que en un arc s'hi observa una petita esquerda, però Francesc Albareda replica que això no és una prova de negligència sinó conseqüència de l'assentament de l'obra, el pes acostuma a causar aquestes petites esquerdes de fàcil esmena. Fa referència a la catedral de Lleida i als desperfectes causats pel mateix moviment d'assentament de l'obra, així com als esmentats arcs del pont o bé a l'església del Carme Calçat —de la qual especifica que a l'arc toral que mira a l'altar major hi ha una obertura semblant, sense que aquests edificis hagin estat desqualificats per la seva falta de fermesa. I és que Albareda considera que l'obra s'ha de valorar un cop conclosa i lliurada, llavors és el moment que es faci una visura amb pèrits "*de sana intención*" i que tinguin "*la indiferencia que se requiere*", segons paraules del mateix mestre, que considera una vegada més que en la visura duta a terme pels mestres de Lleida "*solo se manifiesta el espíritu de amontonar reparos y defectos en la mayor parte con desvío de las contratas, acumulando proyectos de hermosura y perfección de que no necesita*".

En canvi, Albareda fa notar les moltes milleres que s'han dut a terme a l'edifici i que en principi no estaven contemplades als contractes, com les cantoneres de la part posterior de l'església, que s'han fet de pedra picada quan no estava estipulat; la canal del campanar, que també s'havia fet de pedra picada, o bé els afegits de la portada, en la qual fa notar que *"solo hay señaladas dos columnas en medio relieve una por parte, y no obstante el exponente ha colocado allí quatro columnas sueltas que tienen quince palmos de altura con sus pedestrales, bassas, chapiteles, arquivadas, frisos y cornisas, cuyo coste puede calcularse a 130 l."* Finalment, Francesc Albareda fa constar que havia construït sis esglésies amb els seus campanars en sis llocs diferents, Ivars d'Urgell, Els Arcs, Os de Balaguer, l'església dels escolapis de Balaguer, Rocafort de Queralt i Maldà, així com una capella a la parroquial de Balaguer i els campanars del Poal i Castellnou de Seana *"y en ninguna parte se le ha tratado como ahora, con baxeza"*, alhora que qualifica l'informe dels visuradors de *"notoriamente apasionada y calumniosa"*.¹⁴²³

El 15 de juny de 1805 es fa una notificació al Capítol de la catedral de Lleida de les gestions cursades pels veïns del Palau d'Anglesola perquè tots els terratinents de la població paguin el corresponent impost per construir la nova església parroquial *"cuya obra se empezó en el año de mil y ochocientos por dirección del maestro arquitecto que formó la planta de ella"*.¹⁴²⁴ En aquest document s'explica que fa cinc anys que l'obra s'està fent i que només s'ha construït una tercera part de l'església, mentre que ja s'han gastat 1.500 lliures de les 20.000 del pressupost total de l'obra. D'altra banda, es posa de manifest la preocupació per la lentitud amb la qual avançaven les obres i la por que d'aquí a pocs anys *"verán arruinada la parte de obra ya edificada que indispensablemente se destruirá con la intemperie"*.

Finalment, el 21 de juny del mateix any, Francesc Albareda renuncia a les obres del temple parroquial del Palau d'Anglesola¹⁴²⁵ a causa d'aquesta visura negativa, de la qual va intentar defensar-se. Amb la seva renúncia a continuar l'obra de l'església del Palau, Francesc Albareda deixava de percebre l'impost sobre grans i fruits que els comissionats li havien cedit durant vuit anys. Igualment renunciava a la percepció de les 1.800 lliures que li havien de pagar, a més a més, per l'ampliació de l'església i cedia als comissionats tots els materials que estava a punt d'utilitzar i que eren a l'església *"exclu-*

1423. ADS: Fons parroquial del Palau d'Anglesola, núm. 18.

1424. PUIG; YEGUAS 2003, 125.

1425. PUIG; YEGUAS 2003, 128-129.

sos los arreos de su oficio". Per la seva banda, els comissionats del Palau prometen indemnitzar Francesc Albareda amb 475 lliures en dues pagues.¹⁴²⁶ Finalment, sabem que el vicari general del bisbat de Solsona, Josep Soler, atorga el permís per a la benedicció de la nova església parroquial.¹⁴²⁷

Comptat i debatut, en l'obra dels Albareda hi observem dues fases diferenciades: la primera aniria des de les seves primeres obres pels volts de Balaguer, església parroquial d'Os, església dels escolapis de Balaguer, etc., fins a l'església parroquial d'Ivars. Durant aquest temps utilitzen un tipus de porta amb arc rebaixat, amb columnes a banda i banda i amb un entaulament recte a la part superior, centrat per una fornícula amb el titular del temple. El canvi s'esdevindrà a partir de l'església de Rocafort, possiblement la primera església traçada pel fill, en la qual hi ha la portada que definirà les esglésies dels Albareda i que considerem inspirada probablement en la de Maials, amb l'antecedent de la de Juneda, ambdues són els exemples més propers geogràficament, si bé el precedent més monumental el constitueix la portada de l'església de la Cova de Sant Ignasi de Manresa.

Pel que fa als interiors, podem considerar les últimes obres dels Albareda dins del grup d'esglésies de l'últim quart del segle XVIII influenciades més o menys directament pel model de la catedral de Lleida, probablement l'exemple d'arquitectura religiosa més ambiciós i important de les comarques de Ponent, amb el cas a la Catalunya central del projecte de la catedral de Vic. A la catedral de Lleida passa alguna cosa semblant a la Universitat de Cervera, una de les obres més ambicioses de l'arquitectura civil del XVIII a Catalunya: l'envergadura de l'edifici ha propiciat que se'n coneguin els noms més rellevants, Cermeño, Sabatini o Josep Prat, pel que fa als projectes i a la seva direcció, però encara queda pendent un estudi aprofundit de la nòmina de mestres de cases que hi treballen i que *a posteriori* constitueixen una de les múltiples vies de difusió del model.

LES PARRÒQUIES URGELLENQUES DE LA FULIOLA I TORNABOUS: ANHELS ESTRONCATS

Dues parròquies sota el domini del monestir de Poblet

Els llocs de Tornabous i la Fuliola pertanyien, des de la seva adquisició per part de l'abat Ponç de Copons l'any 1318, al monestir de

1426. PUIG; YEGUAS 2003, 128-129.

1427. ADS: Fons parroquial del Palau d'Anglesola, núm. 27. Correspondència.

Poblet, que passà a dominar una notable porció de la plana urgellenca, de Tornabous a Bellcaire i de Barbens a Castellserà.¹⁴²⁸

Precisament, el paper del monestir de Poblet com a recaptador dels delmes de la Fuliola i Tornabous esdevindrà decisiu per al desenvolupament dels anhels que tenien aquestes poblacions de construir sengles esglésies noves. La controvèrsia sobre si els receptors del delme —el monestir de Poblet, en aquest cas— havien de contribuir obligatòriament a la construcció de noves esglésies, coincideix amb el quadrienni de l'abat Fibla (1772-1776), especialment delicat per l'economia del monestir, afeblida a causa de les obligacions amb l'anomenat Tribunal del Excusado. Tot i això, l'any 1776, l'abat de Poblet fa donatius per a l'església de la vila i per a altres dependències tocants a les seves senyories, com a ara Castellserà i Barbens, on fou ampliada la casa i s'hi bastiren dos graners.

Una consecució a mitges: la nova església de la Fuliola

A la Fuliola, l'any 1770, el visitador eclesiàstic manava recompondre l'església de Santa Llúcia, per la qual cosa l'any següent se sol·licitava que els delmadors contribuïssin a les obres de reparació i ampliació amb la quarta part del cost.

Els mestres de cases Jaume Tàrrega i Jacint Oriol exposaven que tot l'edifici es trobava en ruïna, amb molta humitat, només mitja teulada i excessivament petit per a una població de 350 habitants. El seu informe explicitava que calia obrir una porta al cantó oriental i allargar l'edifici vint-i-sis pams, per la qual cosa calia enderrocar la casa del rector. El cost de l'obra ascendia a 6.800 lliures.¹⁴²⁹

Els delmadors, aleshores, van encarregar un reconeixement de l'església als mestres d'obres Francesc Tomàs i Magí Carreras, els quals van concloure que el temple tenia cent-un pams de llargada per trenta-vuit d'amplada, més les diverses capelles. Tot plegat, un temple prou sòlid i suficient per al poble i del qual només s'havia de reparar la coberta i el frontis.

El mateix any s'adjudicaven les obres a Jacint Oriol —que presentava com a fiador el mestre d'obres de Linyola Jaume Tarragó— per 6.080 lliures, però abans de començar a treballar s'acudí novament al Real Consejo, ja que el monestir de Poblet considerava les obres ex-

1428. El domini pobletà més important a la plana de l'Urgell fou Castellserà, que constituï el centre de recaptació de delmes, fins que la desamortització del segle XIX subhastà totes les propietats del monestir.

1429. AHN: Consejos, lligall 22.619. CADIÑANOS 2005, 114.

cessives, mentre que per al comú eren insuficients a causa de l'estat deplorable de l'església i

que a este fin es totalmente necesario variar la fábrica, abriendo la puerta principal por la parte de oriente, alargándola veinte palmos hacia occidente, derribando para esto la casa del cura, que está inmediata, y fabricándole otra capaz para su habitación y finalmente practicar otras muchas obras que se contienen en la mencionada declaración.¹⁴³⁰

Per contra, el monestir de Poblet considerava que, tot i reconèixer la necessitat d'alguna obra d'arranjament, la pràctica reconstrucció de tota l'església era excessiva

pues el ensanche, elevación y otras cosas que se enuncian en el plan no son precisas, como se reconoce de los decretos de visita de los años 69 y 70, por los que el visitador eclesiástico únicamente mandó renovar y componer el tejado.¹⁴³¹

El monestir també presentava declaracions extrajudicials en les quals constava la robustesa de l'obra i la capacitat suficient per al nombre de feligresos de la Fuliola. Els regidors de la Fuliola ho rebaten amb unes dures declaracions contra el monestir i altres receptors de delmes, dels quals afirmen que

solo se cuidan de su opulencia y llevarse los diezmos que adeudan los vecinos, sin haber contribuído hasta ahora la menor cantidad para la reparación y decencia de su iglesia, cuya incuria ha dado lugar al deplorable estado y ruína que amenaza.

A més, s'exclamaven de la poca capacitat que tenia l'església sobretot

en tiempo de Quaresma y otros días festivos concurren muchas gentes de los pueblos inmediatos y particularmente de los lugares de Boldú y de Tarròs, que se hallan a un quarto de legua de distancia y vienen con frecuencia a oír los divinos oficios a la iglesia de la Fuliola y en el tiempo de la siega aun no tendrá bastante ámbito aquella, ni es decente que en la iglesia esten amontonadas ni oprimidas las gentes como lo estan actualmente.¹⁴³²

Una altra vegada, el comú de la Fuliola fa reconèixer l'església als mestres d'obres Josep Burria i Agustí Biscarri, de Lleida, i fan un projecte per a un nou temple, aprofitant, però, el vell, engrandint-lo cap a ponent i amb un nou campanar. Aquesta reconstrucció no seria gaire més cara que les primeres reformes que havien estat proposades,

1430. AHN: Consejos, lligall 22.779.

1431. AHN: Consejos, lligall 22.779.

1432. AHN: Consejos, lligall 22.779.

ja que el cost ascendia a 6.550 lliures.¹⁴³³ Aquesta segona proposta és examinada pels mestres d'obres Francesc Tomàs i Josep Codolosa: el primer continuava proposant únicament una reparació, mentre que el segon era partidari de fer un nou temple, seguint la proposta de Burria i Biscarri. Un tercer pèrit, Magí Roset, també era partidari de fer l'església nova.¹⁴³⁴

El temple projectat per Burria i Biscarri, amb la rectoria o abadia a la part posterior, seria un temple d'una sola nau coberta amb tres tramades de volta de canó amb llunetes i capelles laterals cobertes amb volta d'aresta, mentre que el presbiteri estaria cobert per una cúpula cega, que a l'exterior seria un senzill cimbori. La il·luminació interior es faria mitjançant finestrals laterals —un per cada tram de la nau— i la rosassa de la façana. Entre els arcs de les capelles i la cornisa que recorre tot l'interior del temple —i per damunt de la qual s'obren les finestres suara esmentades— s'hi projecten tribunes, a les quals s'hi accediria per mitjà de sengles escales de cargol situades a cada un dels quatre angles del presbiteri. Finalment, culminant el joc de volums exterior, el campanar s'aixecaria a la dreta de la façana, seria de dos cossos quadrats i acabat amb una cupuleta en forma de bulb. Per contra, les reformes proposades per Francesc Tomàs només afectaven el frontis de l'església.

L'any 1773, atesa la disparitat d'opinions, es demana un altre informe, en aquest cas als mestres d'obres lleidatans Josep Roigé i Miquel Batiste, que reduïren el cost de les propostes anteriors. A partir d'aquí es treu a subhasta l'obra, que és adjudicada al mestre d'obres de Lleida Antoni Melet per la quantitat de 5.230 lliures. El mateix any, però, el Real Consejo ordenava dur a terme únicament les reparacions ideades per Francesc Tomàs en el primer examen de l'església, amb un cost de 1.050 lliures. Aquestes obres consistien en:

deshacer el frontis para unirlo con la bóveda de la nave principal; cubrir esta reedificando los tejados y recomponiéndose las paredes de dicha iglesia en su nave principal por la parte exterior, por la parte de dichas capillas hasta dicha nave, y así mismo aderezar con mortero y yeso las demás capillas; deshacer los pedazos de bóveda inmediatos al campanario, volviéndolos a reedificar y uniendo una endrija en la bóveda de la misma nave, aderezarla toda y a excepción de dos capillas, blanqueándolas toda la iglesia, pavimentar esta en lo que no lo está y, últimamente, desmontar

1433. AHN: Consejos, lligall 22.779. CADIÑANOS 2005, 114.

1434. AHN: Consejos, lligall 22.779. CADIÑANOS 2005, 114.

por la parte exterior el terreno que mira a su frontis y al lado derecho.¹⁴³⁵

L'Ajuntament de la Fuliola protestava davant del que considerava reparacions del tot insuficients i afirmava que

ha hecho tal empeño el Monasterio de Poblet en oponerse a la construcción de la obra, que a este fin ha molestado al Consejo con repetidos recursos, procurando eximirse de la obligación a que está sujeto de contribuir a la obra como perceptor de los diezmos; y por último, viendo desatendido su intento, ha recurrido al refugio de allanarse a hacer la obra, con arreglo a la declaración que hizo Francisco Tomás, pèrito parcial nombrado por dicho Monasterio.¹⁴³⁶

Tot i això, l'obra no tirà endavant, ja que consta que l'any 1779 l'església estava arruïnada i l'any 1788 continuava el plet contra els llevadors dels delmes, ja que el comú de la Fuliola reiterava que aquestes obres eren insuficients.¹⁴³⁷

Aquesta discòrdia i la complexitat del procés justifica, sens dubte, la dissonància entre l'ambiciosa església projectada per Josep Burria i Agustí Biscarri i l'aspecte actual, visiblement més modest, de l'església de la Fuliola.

Una església que no va poder ésser: el cas de Tornabous

Pels mateixos anys, a la població veïna de Tornabous, els regidors es queixaven que l'església era als afores de la població, "*en paraje solo*" i exposada a pluges i vents "*que baten por todos lados la fábrica, sin haver en los contornos otro edificio que lo impida*". A més, la seva ubicació solitària l'exposava a robatoris i

por estar el templo en la orilla del camino real que va de Barcelona a Balaguer se causan varias indecencias y ha sido motivo no pocas veces de que algunos reos, al conducirles por dicha carretera han pedido el sagrado, naciendo de ello grandes disturbios y contenciones, hasta que advertidos los conductores, se han visto en la precisión de dejar el referido camino, transitando por otros parages, con bastante rodeo y atraso y mucha incomodidad, según es público y notorio en aquel país, circunstancias todas que persuaden la necesidad de que se fabrique la parroquia en sitio

1435. AHN: Consejos, lligall 22.779.

1436. AHN: Consejos, lligall 22.779.

1437. CADIÑANOS 2005, 114.

proporcionado, mayormente estando ya su edificio muy próximo a padecer ruína.¹⁴³⁸

Aquestes consideracions són avalades per l'informe dels mestres d'obres Fèlix Borràs, de Guissona, i Ignasi Roca, de Tàrrrega.

És per això que el mateix any s'encomana, des de l'Ajuntament, el projecte per a una nova església als mestres de cases lleidatans Josep Burria i Agustí Biscarri, que havien examinat l'església i considerat que se n'havia de construir una de nova —i també havien examinat i projectat una nova església a la Fuliola. La traça conservada convertiria l'església d'origen romànic —amb diverses reformes efectuades durant el segle XVII a la volta, la façana i dues capelles amb cúpula i llanternó— en un espaiós temple d'una nau amb capelles laterals, cúpula al creuer i sagristies a ambdues bandes del presbiteri. La façana tindria tres cossos, el central acabat amb un frontó triangular i definit verticalment per un ordre gegant de pilastres sobre podi, coronades per sengles capitells corintis. La porta d'entrada tindria columnes a banda i banda, que sustentarien un entaulament recte culminat per un frontó semicircular. A una banda de la façana hi hauria el campanar de torre, culminat per una balustrada. A l'interior seria un temple d'una sola nau, coberta amb tres trams de volta de canó amb llunetes i per una cúpula amb llanternó al presbiteri; les capelles es cobririen amb volta d'aresta i la il·luminació de la nau es faria mitjançant finestres laterals, una a cada tram. Materialitzar aquesta traça havia de costar 6.500 lliures.¹⁴³⁹

Sense haver-se executat el projecte —mancava una resolució del Real Consejo de Castilla a propòsit de la contribució dels delmadors al finançament de l'obra i també altres permisos, com la llicència episcopal— l'any 1773 el llavors bisbe d'Urgell, Joaquín de Santiyán, interroga els mestres d'obres Vicenç Queralt, de Verdú, i Magí Salat, resident llavors a l'Albi, sobre les dimensions, la capacitat i la conservació del temple, els quals asseguren que l'església té una capacitat suficient pel nombre de feligresos de Tornabous, que no amenaça ruína i que únicament calia reparar-la en alguns indrets.

Tot i això, el batlle i regidors de Tornabous insisteixen en la necessitat de construir una església nova i demanen la contribució dels delmadors, posant com a exemple la vila de Tamarit, a l'arquebisbat de Tarragona, on arran del trasllat forçós de l'església, els llevadors dels delmes havien contribuït a la nova fàbrica. A més, expressen que si

1438. AHN: Consejos, lligall 22.603.

1439. AHN: Consejos, lligall 22.603. CADIÑANOS 2005, 124.

l'església de Tornabous es trobava en un estat deplorable, era "*por culpa de los mismos que devían haver cuidado de su reparación y decencia*".

Els llevadors o receptors del delme al terme de Tornabous eren, en primer lloc, el monestir de Poblet, el marquès de Barberà, el comte de Savallà i el rector de Ribelles, mentre que el rector de Tornabous era qui rebia la primícia. La reacció d'aquests delmadors, davant la pretensió de l'Ajuntament, no es féu esperar. Destaquem la carta enviada al Consejo de Castilla per Bonaventura Maranges, rector de Tornabous, com a perceptor de la primícia de Tornabous i l'annex de la Guàrdia, perquè el seu punt de vista difereix completament de l'informe presentat pel comú:¹⁴⁴⁰ En primer lloc, assenyala que al lloc de la Guàrdia, sufragani de la parroquial "*existe competente iglesia, bien edificada y guarnecida de todo lo necesario, con lo que los moradores y feligreses de dicho lugar no asisten, ni tienen necesidad alguna de asistir a la parroquial*". Aquesta afirmació contradeia la del comú, que afirmava que l'església no tenia prou capacitat per acollir els veïns de Tornabous i de la Guàrdia. De la mateixa manera, el rector explica que a Tornabous únicament hi havia vint-i-dues cases, més dues que es trobaven apartades i el nombre d'habitants no ultrapassava les seixanta-cinc persones "*de comunión*", comptant "*los criados, criadas y demás mozos solteros, quienes se van y vuelven a dicho lugar quando bien los parece, sin poderse de ellos por dicho motivo contarse y tenerse número fijo y permanente*".

El rector també informa que el temple en qüestió tenia setanta-vuit pams de llargada i vint d'amplada, amb sis capelles, dues de fondes —realitzades segurament durant el segle XVII— i el cor tenia vint pams d'amplada i catorze d'amplada. Segons el rector era

capacísima y aún sobradamente para su feligresía. Es situada baxo del pueblo, entre poniente y norte; es anexa a la casa nombrada rectoría, que es habitación del cura párroco; y las demás casas son quasi contiguas, puestas a dos alas a la parte superior, hasia oriente y mediodía, haciendo en medio una calle: La casa Rectoría es mucho más alta que la iglesia y con las que se hallan sitas en frente de la misma iglesia, la resguardan de todos vientos y lluvias tempestuosas, de que era también antes resguardada por otra casa que se destruyó anexa a la Rectoría.

Això contradeia l'informe presentat del comú sobre la desolació del paratge on estava ubicat el temple.

Respecte a l'estat material de l'edifici, el rector només assenyala que les dues capelles en les quals el visitador episcopal havia manat

1440. AHN: Consejos, lligall 22.603.

suspendre-hi les funcions —les de Sant Isidori i Sant Francesc— s'havien començat a refer. Considera que no és necessària, ni són verídics, fonamentats els motius que els membres del comú expressaven per a la construcció d'una nova església

bastando que se componga en lo que necesita, cuyo coste, segun relación de peritos se juzga importar cosa de cien libras cathalanas, debiéndose por la nueva impedirse más de seis mil quinientas libras de la misma moneda, de lo que parecen ser eximidos dichos interesados, aún en juicio y dictámen de los mismos bayle y regidores, por expresar estos en su dicha representación, que no es su ánimo gravarlos con gastos no necesarios.

I conclou que si bé l'església es trobava vora el camí ral de Barcelona a Balaguer, això no havia comportat cap problema per al trasllat de convictes

pues a más que la puerta no da en dicho camino, es facilísimo, sin rodeo, atraso ni incomodidad, conducir los reos o delinquentes por detrás del pueblo y sus veinte casas.

Finalment, la discòrdia entre els mestres d'obres convocats pel bisbe d'Urgell (Queralt i Salat) i els reunits pel batlle major de Lleida (Burria i Biscarri), provoca que la Reial Audiència envii un tercer expert a examinar l'església. Així doncs, Joan Garrido, membre d'una coneguda nissaga de mestres d'obres barcelonins, és qui fa el dictamen definitiu, que suposarà la impossibilitat de construir una església nova.

L'extensa relació que fa Joan Garrido¹⁴⁴¹ serveix per conèixer quin devia ser l'aspecte de l'església antiga, que defineix —i dibuixa— com un temple d'una sola nau, cobert amb cinc trams de volta de canó amb llunetes, amb tres capelles per banda. Al cantó de migdia, dues de les capelles eren “fondes” o de majors dimensions, cobertes amb cúpula, a tocar de les quals hi havia la sagristia.

Pel que fa a la humitat i als perjudicis que podia causar la pluja, observa que

el pavimento de la iglesia se halla tres quartos de palmo más bajo que la superficie del terreno de calle del frente de la referida iglesia y aunque en la puerta de esta se encuentran escalones de piedra para bajar al citado pavimento, en realidad no es más que uno, porque el otro sirve de umbral, vulgo marxapeu de la puerta, que sube más de la superficie del terreno de la calle (...). Las aguas pluviales que pasan por la calle de delante la puerta de la iglesia, no reconozco puedan entrar dentro de ella, porque

1441. AHN: Consejos, lligall 22.603.

los terrenos allí existentes se encuentran con sus proporcionados declivos, que desguasan las aguas en el Camino Real que va de Cervera a Balaguer.

Considera que l'església és prou gran no únicament pels seixanta-cinc veïns, sinó que considera que hi podrien arribar a cabre unes cent trenta-cinc persones agenollades —comptant que cada una ocuparia deu pams superficials de terreny.

Pel que fa als defectes que hi troba, assenyala que la façana estava un xic “sobreplobada e inclinada” un mig pam “y movida una piedra del arco de la puerta de la iglesia”, sense que d'això se'n desprengui que l'església amenaci ruïna. Sí que s'havien de recompondre alguns aspectes, com el llanternó d'una capella, que s'havia d'ensorrar i fer-lo de nou, la teulada de les capelles, ja que

en tiempo de lluvias, por todas partes ha de gotear y esto es lo más dañoso, porque con su continuación, en poco tiempo inutilizaría algunas maderas que se hallan buenas en dicho texado; como y también por razón de la humedad, podría seguirse una ruína en las bóvedas de debajo de él, pues sacándose algunas maderas que no se hallan buenas y en su lugar poner de nuevas; y recorriendo todo el texado, poniendo las texas con mezcla, las que sean necesarias, quedará dicho texado compuesto y perfectamente acomodado.

Quant als materials, les parts més afectades eren les que estaven fetes de tàpia —a base de terra humida maçonada, on s'hi podia afegir una abeurada de calç—, que era un sistema constructiu molt utilitzat a terres de l'Urgell, a causa de l'escassetat de pedra de la zona. De fet, tot i que la tàpia és més pròpia de les construccions de caràcter agrícola —cabanes, coberts— o privat —cases, fins i tot—, també s'utilitza en edificis més importants, com és el cas de les esglésies. De manera que, si és habitual que es reservi la pedra per al frontis, no és pas estrany que almenys una part dels murs laterals estiguin fetes de tàpia arrebossada, és a dir, guarnida per ambdós paraments amb una capa de morter.

En definitiva, totes les reparacions que s'havien d'efectuar a l'església vella de Tornabous no sobrepassaven les 260 lliures, així doncs, l'església quedaria “*con toda seguridad, decente y sin peligro*”. Aquest dictamen posava fi a l'anhel del poble de Tornabous per tenir una església nova, ja que la mateixa església d'origen romànic —amb les reformes del segle xvii— es mantingué fins a la segona meitat del segle xx, quan la fàbrica interna del temple primitiu s'incorporà a un nou temple de dimensions més grans, davant l'evidència —llavors sí— de la poca capacitat de l'església vella.

APÈNDIX DOCUMENTAL

FUNDACIÓ

NOGUERA

RELACIÓ DE DOCUMENTS

- I Època de les obres fetes per Agustí Biscarri i Fèlix Roca, mestres de cases residents a Tàrrega, a la capella de Nostra Senyora d'Ardèvol, al palau de la marquesa de la Floresta, a Tàrrega.
- II Contracte entre Joan Blancafort, mestre de cases de Bellpuig, i Joan Cellerés, mestre de cases de Talamanca, per a la continuació de les obres en l'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig.
- III Contracte entre Francesc Puig, com a prior de la Congregació dels Dolors de l'església parroquial de Cervera, i Josep Borràs, Joan Cots i Pau Estela, tots mestres de cases de la mateixa vila, per a la conclusió i el perfeccionament de la capella de Nostra Senyora dels Dolors, situada al fossar de l'església parroquial de Santa Maria.
- IV Contracte entre els regidors de la universitat de Mollerussa i Gabriel Semis, mestre de cases de Camarasa, per a la construcció del campanar de l'església parroquial de Sant Jaume de Mollerussa.
- V Contracte entre Jacint Granyó, doctor en dret i executor del testament d'Anton Granyó, prevere i canonge de la Col·legiata de Guissona, i Damià Riba, mestre de cases de Barcelona, per a la construcció de l'església i casa de la Congregació de la Missió a Guissona.
- VI Contracte entre fra Juan de San Antonio, prior del convent de Santa Mònica de l'orde d'agustins descalços de Guissona, i Magí i Fèlix Borràs, mestres de cases de Cervera, per les obres i reconstrucció de l'església i el convent.
- VII Època de les obres realitzades pel mestre de cases de Tàrrega Anton Rossell a l'església parroquial de Rocafort de Vallbona.

- VIII Reconeixement dels mestres de cases Fèlix Borràs i Josep Ferrer de les obres que s'estan fent al convent de Santa Mònica d'agustins descalços de Guissona.
- IX Acta de la visita pastoral realitzada pel reverend Ramon Llobet en nom del bisbe de Solsona a l'església parroquial de Miralcamp.
- X Contracte entre els administradors de l'Hospital de Pobres de Tàrrrega i Joan Cots, mestre de cases de Cervera, per les obres realitzades a l'hospital.
- XI Contracte entre els regidors del Comú de les Oluges i administradors de l'obra de la parroquial, i Josep Casals i Anton Cassan, mestres de cases de Calaf, per a la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria.
- XII Els obrers de la parroquial de Tàrrrega firmen època de tres-centes lliures amb els elets de la concòrdia del Comú de la vila, perquè siguin lliurades en concepte de les diverses obres que els germans Puig estaven fent a l'església.
- XIII Valoració dels danys a la casa de Josep Brach a causa de les obres a la capella de la Immaculada del col·legi de Sant Bernat.
- XIV Contracte entre els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola al Col·legi de Sant Bonaventura dels pares franciscans d'Agramunt i Anton Rialp i Josep Jener, mestres fusters de la mateixa vila, per a construir-ne les portes i finestres.
- XV Carta de pagament del mestre de cases Anton Cassan, proveïdor de l'obra de l'església de les Oluges, a la vídua del mestre de cases Josep Casals.
- XVI Acta de l'examen que fan, a petició dels regidors del poble de Rubinat, els mestres de cases Josep Perelló i Josep Forgues, sobre l'estat en què es troba el campanar de l'església de Rubinat.
- XVII Contracte entre els administradors de la causa pia establerta per Marià Tella, canonge de la catedral de Solsona, i Ramon Brunet, mestre de cases de Guissona, per a la construcció de la nova església parroquial de Sant Salvador de Tarroja.
- XVIII Contracte entre els administradors de la causa pia fundada en el Col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt per Ponç de Peramola, i Ramon i Josep Poch, mestres de cases de la mateixa vila, per a la construcció de l'església del Col·legi.
- XIX Contracte entre els regidors de la universitat de Bellpuig i Miquel Font, mestre de cases de la mateixa vila, per a em-

- blanquinar l'interior de l'església parroquial de Sant Nicolau i Santa Maria de Bellpuig.
- XX Àpoca segons la qual el mestre de cases de Cervera Francesc Gaudier rep del capità reformat d'Infanteria Simó Grau d'Alinyar la quantitat de tres-centes vint-i-cint lliures per l'obra de l'església de Nostra Senyora del Carme a l'Hospital de Pobres de Castelltort, a Cervera.
- XXI Sol·licitud de l'Ajuntament de Puigverd d'Agramunt al Reial Consell de Castella per l'arrendament d'una part dels fruits del terme per tal de finançar la construcció de la nova església.
- XXII Àpoca de cent lliures que deixa en testament Antònia Castellana per a la reedificació de la capella de Sant Miquel Arcàngel de la Guardiollada a Francesc Oliver, comissionat per a la reedificació de la capella.
- XXIII Contracte entre els regidors del Comú de Guimerà i Ramon Salat, Joan Baptista Barberà i Anton Orich, mestres de cases, per a la construcció de la capella de Sant Sebastià de l'església parroquial de Guimerà.
- XXIV Àpoca i memorial de les obres que Joan Baptista Barberà i Antoni Orich, mestres de cases de Guimerà, realitzen al santuari de la Bovera de la mateixa vila per encàrrec del procurador del duc d'Híjar.
- XXV Contracte entre particulars i terratinents de Sant Martí de Maldà i Jaume Tomàs, pagès de Vilagrassa, i Fèlix Borràs, mestre de cases de Guissona, per a la construcció del campanar de l'església parroquial de Sant Martí.
- XXVI Contracte a favor d'Anton Rialp, fuster de Cervera, per les obres que s'han de fer en l'edifici que havia estat col·legi de la Companyia de Jesús, prop de Sant Guim.
- XXVII Requeriment o intima a Fèlix i Isidre Borràs, mestres de cases de Guissona, Jaume Carbonell, de Tàrrega, i Jaume i Magí Tomàs, pagesos de Vilagrassa, tots empresaris de l'obra del campanar de Sant Martí de Maldà, per incompliment del contracte.
- XXVIII Contracte entre els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola, Joan Brunet i Joan i Josep Poch, mestres de cases d'Agramunt, per picar pedra de l'obra del col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.
- XXIX Contracte entre els obrers representants del Comú del poble de Montroig i Sebastià Sala, mestre de cases de la Manre-

- sana, per a la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria.
- XXX Contracte entre el batlle i particulars de Santa Maria de Montmagastrell i Gabriel Ribalta, mestre de cases de l'Aranjó, i Seldoni Pons, mestre de cases de Tàrrega, per a la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell.
- XXXI Acte de col·locació de la primera pedra de la nova església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell.
- XXXII Contracte del poble de Sidamon amb Josep Pomés i Coca, mestre de cases de Granyena, per 3.000 lliures.
- XXXIII Els particulars de Granyena es comprometen a donar una catorzena part de la collita de gra i de vi, així com un quartà per molta d'olives i arrendar les herbes i pastures del terme de Granyena en benefici de l'obra de l'església nova que s'ha de construir.
- XXXIV Contracte entre els comissionats de l'obra de l'església de Granyena i el mestre de cases de Ripoll Benet Casanyer per a la construcció de la nova església parroquial.
- XXXV Requeriment dels terratinents del terme del poble d'Utxafava per demanar que es torni a subhastar el preufet de la construcció de la nova església.
- XXXVI Consell de la comunitat de preveres de Sant Nicolau de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera per la imminent ruïna que amenaça l'església. Inclou una carta dels obrers i la relació de diversos mestres d'obres sobre l'estat en què es troba l'església.
- XXXVII Acta del gremi de Sant Joan i Sant Eloi de Cervera sobre l'examen del mestre de cases realitzat per Antoni Vilà, fadrí, fill del mestre de cases Tomàs Vilà.
- XXXVIII Contracte entre els regidors del Comú d'Ivars d'Urgell i Francisco Albareda, mestre de cases d'Os de Balaguer, per a la construcció de l'església parroquial de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell.
- XXXIX Francesc Albareda, mestre de cases d'Os de Balaguer, presenta fermances o fiadors amb motiu d'haver contractat l'obra de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell.
- XL Contracte de l'obra de la capella de Sant Sebastià de Castellserà per Francisco Ribera, mestre de cases de Castelló de Farfanya.

- XL I Els comissionats de l'obra de la parroquial d'Ivars d'Urgell sol·liciten al mestre d'obres Francesc Albareda que nomeni un perit de la seva part perquè participi en la visura que s'ha de dur a terme a les obres de l'església parroquial.
- XL II Francesc Albareda, mestre de cases d'Oros de Balaguer i contractista de l'obra de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell, nomena el mestre de cases de Balaguer, Josep Profitós, perquè actuï com a perit de part seva en la visura que s'ha de dur a terme a les obres de l'església que s'està construint.
- XL III Època de Pere Segarra, recaptador dels diners destinats a la construcció de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell, al Capítol de la Seu d'Urgell.
- XL IV Contracte entre la Reial Junta de l'Obra de la Universitat de Cervera i Pere Agustoni, per a la decoració i els estucs de la capella de la universitat.
- XL V Contracte entre els regidors del poble d'Altet i Josep Pomés, mestre de cases de la vila de Carme, per a la construcció de la nova església parroquial de Sant Pere.
- XL VI Josep Nuix i de Perpinyà, comissionat per l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, tramet el dia 22 d'agost a la Real Academia de San Fernando de Madrid els plànols de Josep Agustoni i Jaume Padró per a les reformes que s'han d'efectuar a l'església. La Comisión de Arquitectura de la Real Academia emet el seu dictamen en acta del 13 de setembre.
- XL VII Ramon Bonet, mestre de cases de Berga, ha rebut de l'Ajuntament de Nalec la quantitat de 291 lliures per les obres addicionals a preu fet de l'obra de la nova església parroquial de Nalec.
- XL VIII Conveni segons el qual el mestre de cases Josep Tarragó, contractista de l'obra de l'església de la Sentiu, es compromet a realitzar algunes modificacions respecte de l'estipulat als plànols de l'obra.
- XL IX Venda perpètua dels particulars del poble dels Arcs al mestre de cases Francesc Albareda, com a part del pagament de les obres de l'església parroquial.
- L Contracte entre els comissionats de l'obra de l'església del Palau d'Anglesola i el mestre de cases Francesc Albareda per tal de realitzar algunes reformes sobre el plànol de l'església que s'estava construint.

I

1729, juliol, 18

Àpoca de les obres fetes per Agustí Biscarri i Fèlix Roca, mestres de cases residents a Tàrrega, a la capella de Nostra Senyora d'Ardèvol, al palau de la marquesa de la Floresta, a Tàrrega.

AHCC: FN Tàrrega. Marià Térez. Manual (1729).

En la villa de Tàrrega obispado de Solsona corregimiento de Lérida en el Principado de Cataluña a 18 días del mes de julio de 1729. Agustín Biscarri y Félix Roca, maestros albañiles ciudadanos de Barcelona en dicha villa de Tàrrega habitantes, de su grado y buena voluntad otorgan carta de pago a favor del noble Don Pedro de Gomar en la villa de Bellpuig de dichos obispado y corregimiento domiciliado procurador general de la excelentísima señora marquesa de la Floresta y condesa de la Rosa aunque ausente, bien así como fuese presente de la cantidad de ochenta y quatro libras trese sueldos moneda catalana, y son por los bistrochos manos y recaudos por dichos maestros albañiles puestos e emitidos de orden de dicho Don Pedro de Gomar en la rehedificación y reparación de la capilla de Nuestra Señora de Ardèvol, que dicha excelentísima señora tiene anexa a su casa cita en la calle nombrada del Carmen de dicha villa de Tàrrega, como más largamente consta en el memorial del tenor siguiente. = Memorial por los bistrochos, manos y recaudos puestos e emitidos por nosotros Agustín Biscarri y Félix Roca, maestros albañiles, de orden del señor Don Pedro de Gomar en reparar y rehedificar la capilla de Nuestra Señora de Ardèvol que la excelentísima señora marquesa de la Floresta, condesa de la Rosa, tiene anexa a su casa cita en la calle del Carmen de la villa de Tàrrega.

Primo por las manos de maestros albañiles y manobrereros ajustadas en setenta y dos libras diez sueldos	72 ll. 19 s.
Ítem por siete jornales y medio de albañil y otros tantos de manobrero para enblancar la frente de la capilla	6 ll. 17 s.
Ítem para limpiar el suelo de la capilla.....	7 ll. 14 s.
Ítem por hacer las cindrias y clavos.	11 ll. 15 s.
Ítem por una serraaja de una puerta pequeña por donde se entra de la casa a la capilla.....	9 ll. 14 s.
Ítem por quatro quintales y medio de hieso blanco de Sarreal.....	3 ll. 3 s.
TOTAL.....	84 ll. 13 s.

La qual cantidad de ochenta y quatro libras trece sueldos confessan haver recibido de contado a sus voluntades para los efectos en el sobre incerto memorial expressados, el qual memorial mediante juramento que han prestado en devida forma a Nuestro Señor Dios y a sus Santos Quatro Evangelios en mano y poder del notario abajo escrito (...)¹ y renunciando a la recepción de la non numerata pecunia y a otro qualquier fraude hazen y firman la presente carta de pago en dicha villa de Tárrega en los días, mes y año arriba dichos ante mí el notario público abajo escrito, estando presentes por testigos el doctor en medicina Joseph Piñol en dicha villa de Tárrega domiciliado y Joseph Castarás de la familia de este.

II

1729, octubre, 9

Contracte entre Joan Blancafort, mestre de cases de Bellpuig, i Joan Cellerés, mestre de cases de Talamanca, per a la continuació de les obres en l'escalinata de l'església parroquial de Bellpuig.

AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1728-29), fol. 193v-194v.

In Christi Nomine Amen. De y sobre lo acabament y perficionació de la fàbrica y cosas infrascritas per y entre Joan Blancafort mestre de casas en la present vila de Bellpuig bisbat de Solsona habitant de una part y Joan Cellerés, també mestre de cases natural del lloch de Talamanca, bisbat de Vich, de present habitant, així mateix en la dita

1. En tots els documents transcrits hem optat per posar entre parèntesis les paraules o els fragments que resultaven il·legibles.

present vila de part altra, són estats fets y firmats y jurats los capítols y convenció següents:

Primerament és estat pactat y convingut entre las ditas parts que lo dit Joan Cellerés mestre de casas hage y tinga obligació com ab lo present capítol promet y se obliga de haver acabat y perficionat los reparos o adops que lo dit Joan Blancafort ha començat y tenia obligació de fer acabar y perfeccionar en la escala de la iglésia parroquial de la sobre dita present vila de Bellpuig ab los pactes, modo y forma contenguts y expressats en lo paper de obligació que lo mencionat Joan Blancafort de sa mà y lletra propia ne tenia firmat a favor dels magnífichs regidors de la present vila de Bellpuig, del qual paper y de totes y sengles cosas en aquell contengudas estan plenament cercioradas las ditas parts y cadaq una de ellas, per haver-lo llegit diferents vegadas, y és del tenor següent: = Pactes continguts y ajustats entre los regidors de la vila de Bellpuig y Anton Rosquellas y Joan Blancafort mestres de casas sobre los reparos se han de fer en la escala de la iglésia parroquial de la sobre dita vila de Bellpuig. = Primerament desfer la escala des del replà de casa de la vila fins baix y allargar-la tot lo ques puga dexant solament pas per un carro o bé sens lo dit pas, com millor apareixerà y tornar-lo a fer tan planejant com se puga. = Ítem des del replà en amunt fins a la iglésia desfer y tornar a fer los grahons ques necessitian y als que no necessitaran de desfer-se si hi faltaran pedras las hi degan posar. = Ítem ques dega continuar des dels grahons o assientos de la escala fins a la cantonada de la casa de la vila paret de quatre palms de amplària y alsada necessària ab carena de pedras picadas que cobrian la mateixa paret bolant a un costat y altre lo ques necessitia fetas a esquena de ase. = Ítem que las dos parets serviran per lo camí desembocarà devant casa la vila quedant la paret de dalt com la de baix dega ser fabricada a talús comensant-la a sinch palms y de dalt a quatre y de alçada començant del paviment del camí empedrat de deu o dotze palms sens ésser comprès lo que se necessita de fondo fent arribar al fort per començar lo fonament y la paret de mà de baix lo que se necessitia de alçada a ben vista; las ditas dos parets degan ser fabricadas de pedra de fil a filadas, ço és tot allò que estarà a la vista ab la coberta de dalt se ha dit de la paret encontrarà ab casa la vila. = Ítem que lo camí nou dega ésser de la amplària del pati de devant casa la vila y este dega ésser enllosat de pedra y de la tinguda serà necessari. = Ítem que se hage de posar a cada remato de paret una vasa y bola. = Ítem per la sobredita obra prometan dits regidors donar tota la pedra, que ja se troba actualment en la obra y a peu d'obra. = Ítem los donaran per lo sobre dit dos-centas lliuras ab quatre pagas iguals. = Ítem prometen los dits mestres tenir acabada la

dita obra per la Pasqua de Resurrecció del pròxim any mil set-cents vint-y-nou. = Ítem sàpian los demuntats mestres que quedaran obligats en assistir en carregar las pedras de la pedrera quant aniran los carros. = Joan Blancafort. = Tot lo que promete atendre y cumplir sens dilació ni excusa alguna ab restitució y esmena de tots danys, missions y despesas e ab obligació de tots y sengles bens y drets seus mobles e immobles aguts y per haver ab totas clàusulas y renunciacions necessàrias degudas y pertanyents y ab jurament llargament.

Ítem és pactat y concordat entre las ditas parts que lo dit Joan Blancafort per lo treball de dit Joan Cellerés ha de fer, acabar y perficionar la dita obra ab lo modo y forma continguts y expressats en lo paper en lo pròxim precedent capítol incertat hage de donar y pagar, conforme ab thenor del present capítol donar y pagar promet al mencionat Joan Cellerés vint y set lliures deu sou moneda barcelonesa és a saber vint lliuras contants lo dia present y las restants set lliuras deu sous lo dia o festa de Tots Sants primer vinent y així mateix li hage de donar y entregar en continent de comensar la obra un parpal, sinch tascons y un mall y dexar-li altre mall fins sia acabada la mencionada obra, y no res menys hage y dega concedir, com ab thenor del present capítol cedeix al referit Joan Cellerés de una part la quantitat de cinquanta lliuras de dita moneda barcelonesa que faltan encara a cobrar de las dos-centas lliuras que per part dels sobredits regidors se prometeran donar y pagar a dit Joan Blancafort per lo treball de la referida obra segons consta del paper en lo dit pròxim referit capítol incertat, y de altre part tota la pedra tant picada com sens picar que se troba al peu de dita obra y la que'l referit Joan Blancafort tinga arrencada per dit efecte en la pedrera de Preixana, ab cessió y mandato de tots drets y accions, constitució de procurador com en cosa pròpia y altres a plena translació de domini necessàrias y de intima ttot lo que promet atendre y complir sens dilació ni excusa alguna ab restitució y esmena de tots danys, missions y despesas e ab obligació de tots y sengles béns y drets sus mobles e immobles haguts y per haver ab totas clàusulas y renunciacions necessàrias degudas y pertanyents y ab jurament llargament.

Ítem ab altre capítol lo dit Joan Cellerés de grat y certa ciència sua confessa y en veritat reconeix al dit Joan Blancafort que en lo modo baix escrit li ha donat y pagat la quantitat de vint lliuras moneda barcelonesa y són a bon compte de aquellas vint y set deu sous que lo dit Joan Blancafort li ha promès donar y pagar per las causas y rahons en lo pròxim precedent capítol contingudas: lo modo de la paga de ditas vint lliuras barcelonesas és que aquellas ha hagudas y rebudas de comptants realment y de fet en presència del notari i tes-

timonis devall escrits y així renunciant a totas y sengles excepcions en això contràrias ne fa y firma la present èpocha y pacte firmíssim de només demanar aquellas.

(Testimonis)

III

1732, maig, 4

Contracte entre Francesc Puig, com a prior de la Congregació dels Dolors de l'església parroquial de Cervera, i Josep Borràs, Joan Cots i Pau Estela, tots mestres de cases de la mateixa vila, per a la conclusió i el perfeccionament de la capella de Nostra Senyora dels Dolors, situada al fossar de l'església parroquial de Santa Maria.

AHCC: FN Cervera. Ramon Teixidor. Manual (1731-32), fol. 123r-125r.

Sobre lo acabar y perficionar la obra de la capella de Ntra. Señora dels Dolors en lo samentiri de la parral. Iгла. de la pnt. ciutat de Cervera Bisbat de Solsona novament construhida per y entre lo reverent Francisco Puig pbre. y cabiscol de dita Parral. Iгла. com a prior que és de la venerable congregació o confraternitat de Maria Santíssima dels Dolors en la dita prral. Iгла. erigida de una; Joseph Borràs, Pau Estela i Joan Cots mestres de cases en dita ciutat habitants de part altra, són estats fets, concordats, ajustats y jurats los pactes y avinensa següents:

Prment. Lo dit reverent Francisco Puig que com a prior predit dóna y concedeix als dits Joseph Borràs, Pau Estela y Joan Cots mestres de cases pnts. y avall acceptant lo conclourer, acabar y perficionar la sobredita capella que consisteix en lo expressat y declarat en lo paper dels pactes per ditas parts firmat que és el següent. = Pactes que contenen lo que se ha de treballar en lo preu fet de la capella de la Verge dels Dolors. = Primo redresar un pany de paret que done detràs de la capella del Santíssim Sacrament posant aquell al nivell sospedrat o tornat de nou. Ítem fer las bóvedas ab llunetas ab bona forma. = Ítem terraguixar y blanquejar la dita bóveda y capella ab los frontis de una y altra part de dita capella de dins dita capella. = Ítem fer y passar la cornisa acabada aquella conforme lo diseny fet per mestre Suriano. = Ítem pavimentar la dita capella de cayró conforme sels entregarà. = Ítem fer una grahonada per la divisió del presbiteri de pedra picada ab un bordó o mitja canya com millor aparega de part a part de dita capella, arrencada, picada y posada a son puesto tot a ses costes. = Ítem a la porta escusada seria de fer la tribuna ab dos sostres los dos zelo razo ab mitja canya ab un caragol fins sobre la cornisa de dita

capella ab un portal que se ha de obrir o finestral per poder entrar sobre de dita bóveda terraguixat y blauejat com la dita capella menos del segon sostre en amunt. Y empavimentat com la dita capella. = Ítem a la segristia ab un sostre solament y ab celo raso empavimentada com la dita tribuna ab una obertura en dit celo raso per poderhi pujar ab una escala elevadissa posant en ella una pica de pedra aquella que sels entregará. = Ítem que degan plantar tots los bastiments de portas y finestras que sels entregaran menos la finestra que donés a la part de mitgdia que la dehuen tancar ab pedra y argamasa. = Ítem se deurà fer un pilanet al mitg de la obertura de la dita tribuna per estar algo arreventat lo arch, y al mateix temps farà la dita tribuna dos gelosies. = Ítem que dit reverend Prior o los seus hajan de donar per ditas obras tota la rajola y cayrons que menester serà per las ditas bóveda y paviment. Ítem tota la cals y arena al peu de la dita capella y obra y feta la dita argamasa. = Ítem tot lo guix entrarà y menester sia tant per blanquejar com del demás. = Ítem cordes, fustas com se troben y algunas si faltaran són los síndrics per fer las ditas bóvedas y mans de fuster per fer las ditas síndrias solament. = Ítem que també agen de donar a dits mestres lo motllo de la cornisa. = Ítem que la aygua se hage de menester per dita obra córria a gastos de dits mestres de casas. = Ítem que la dita obra se hage de comensar al primer del mes de juny primer vinent, haventse de continuar aquella fins sia totalment acabadas totas las ditas cosas. = Ítem que las cartellas sian a gastos de dita congregació posant per aquellas los dits mestres lo guix. Lo preu de dita concessió de obras fahedoras és doscentas quaranta vuit lliuras setze sous moneda barcelonesa, las quals promet pagar dit Reverend Prior ab quatre iguals pagues, ço és una al comensar ditas obras, altra quan estarà acabada la bóveda, altra quan se haurà fet la meitat del demás treball y la última al acabar ditas obras. Lo que promet com a prior pedit fer attendre y cumplir sens dilació ab salari de procurador dins la present ciutat dins y fora de ella vint sous barcelonesos ab restitució de tots danys y gastos, y obligació dels béns rèddits y emoluments de dita venerable congregació mobles e immobles, haguts y per haver, no entenent emperò dit reverend Francisco Puig obligar los seus béns propis, com tracta negoci alieno, ab totas renunciacions necessàrias tan en propi favor com altrás (...). E los dits Joseph Borràs, Pau Estela y Joan Cots mestres de casas, a ditas cosas presents y acceptant la dita concessió a ells feta ab lo modo y forma, pactes y condicions sobre expressades, a tot lo que expressament consenteixen y prometen al dit reverend Francisco Puig en dit nom y a los successors en dit priorat o congregació que cumpliran en tot y per tot als sobre expressats pactes que a ells toquen a cumplir ab lo modo y forma en ells y quiscun de aquells expressats: Y que comensaran ditas obras per lo dia primer del

mes de juny pròxim vinent y continuaran aquellas fins a ser totalment acabadas, lo que prometen fer, attendrer y cumplir sens dilació, ab lo acostumat salari de procurador dins la present ciutat de Cervera deu y fora de ella vint sous barcelonesos ab restitució y esmena de tots danys y gastos y obligació de tots y sengles béns seus y de quiscun de ells assoles mobles e immobles, haguts y per haver, reuñiant al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions, a la epístola del Divino Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que junts y assoles se obliguen, y a tots y qualsevol altre dret y lley que valer y ajudarlos pogués y a son propi favor y ab submissió a favor dels Illtres. Srs. corregidors de Barcelona, Cervera y de altre qualsevol Jutge, o com així eclesiàstich, com secular, ab facultat de variar lo judici una y moltas vegadas, ab escriptura en la forma estilada, obligació de las persona y béns de quiscun de ells assolas, mobles e immobles, haguts y per haver, ab la solita constitució de procurador per firmar dita escriptura, per ser lo dia present Diumenge y any feriat, y jurament llargament.

Testes sunt: Reverend Franciscus Nuix et Franciscus Valls eiusdem civitatis.

Joseph Armengol Puig

IV

1739, febrer, 25

Contracte entre els regidors de la universitat de Mollerussa i Gabriel Semis, mestre de cases de Camarasa, per a la construcció del campanar de l'església parroquial de Sant Jaume de Mollerussa.

AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez. Manual (1739), fol. 119r-120v.

Die XXV february MDCCXXXIX. Mollerussa Celsone Diocesis.

De sobre lo conveni y preu fet avall escrits per y entre los magnífichs Joseph Bosch y Blasi Morell actuals regidors de la universitat del lloch de Mollerussa, bisbat de Solsona, fent estes coses en nom de dita universitat en presència y ab autoritat y decret del magnífich Joseph Bertran Batlle de dit lloch y son terme que avall interposara de part una, y Gabriel Semis, mestre de cases de la vila de Camarasa, del bisbat de Urgell, de part altra, se és pactat y convingut lo següent: Primerament, lo dit mestre Gabriel Semis per lo preu avall escrit promet y se obliga en conculhir lo campanar de la iglésia parroquial de dit lloch de Mollerussa segons la planta y perfil que se li ha entregat per les demés obres en la ateixa parroquial avall anotades ab lo pactes y condicions mediant les quals se li concedeix lo fer ditas obras que són del thenor següent:

Primo vol lo poble ahont és feta la obra fins (...) que se comenssaran los ventanals se aige de fer de pedra picada y boxardada y afilada y començar los ventanals tant per dins com per fora vol lo poble que la pedra sia picada, boxerdada y afilada tant per dins com per fora.

Ítem vol lo poble que als ventanals se tingue de fer una faixa de allà ahont entre lo eix de la campana y circuisque tot lo campanar tant per dins com per fora y que los ventanals tinguen de tenir la amplada y la alsada que requeria la obra. I a gust dels regidors ítem vol lo poble que se haige de fer una canal de pedra picada que tingue un palm y quart de bou engastada dintre la paret del campanar per a traure la aigua de les canals que topen al campanar voltant per la capella de Sant Antoni ab son broch per traure la aigua al carrer y que se haigen de fer las espitlleras que hauran menester per donar claror a las graus del campanar.

Ítem vol lo poble que se fasse la claraboia y desfer la paret que convingue y que dita claraboia tingue sinch palms de llum al mitg y de esfera y dintre nou palms y posar-la ahont lo poble disposarà.

Ítem vol lo poble que devant de la iglésia se haige de alssar y que (...) lo (...) al indret de la claraboya y dit devant se ha de alsar de modo que no se puga veurer la teulada de la iglésia de la part de la plaça i donar-li la perfecció que se requeresca.

Ítem vol lo poble que lo mestre empendrà la obra tingue de tornar lo arch de dins la iglésia a son punt y que la teulada de dita iglésia que done sobre les dos capelles la tingue de allargar tant com tenen les dos capelles y fer la part que convingue al devant y al costat y fer una porta per la part de la iglésia per entrar sobre les dos capelles.

Ítem vol lo poble que la pedra que faltara lo mestre de cases que empendrà la obra se cuydia de fer-la arrencar a ses costes a la pedrera dels Vilars del terme de Arbeca y lo poble se cuydarà de traure la llicència.

Ítem vol lo poble se fasse un pedrís que tingue de la grau de la iglésia fins al cantó del campanar de pedra picada.

Ítem vol lo poble que se hage de fer una volta per aresta de rajola doblada y fermar la espiga ab sos quatre tirants ab lo (...) al mitg cobrint-la ab la obra donarà la universitat al campanar.

Ítem vol lo poble que la dita obra tinga de fer-se o ésser feta per lo termini de un any que serà del dia primer de febrer del any mit set-cents trenta y nou y finirà la vigília de semblant dia de mil set-cents quaranta y lo que se haurà de menester per bastides, fustas y cordes lo qui empendrà dita obra se cuydie de tot.

Ítem vol lo poble que lo mestre empondrà dita obra donie fermansa a coneguda dels Srs. Regidors quals pugen fer visurar la obra tantes quantes vegades lo poble voldrà per lo mestre li apareixerà.

Ítem promet lo poble posar-los tota la pedra se haurà de menester com també cals, grava, rajola y guix a trenta passes alrededor del campanar y la aigua se la trauran del pou.

Ítem promet dit poble que lo preu resultarà pagar al mestre empondrà dita obra lo pagarà ab tres passes, ço és, la primera tallada la pedra y principiada la obra, la segona quan la obra serà mitg feta y la tercera y última finida dita obra. Y ab dits pactes y no sens ells se li concedeix lo fer ditas obras per lo preu de tres-centes cinquanta lliures moneda barcelonesa pagadores en los terminis, plassos y pagues sobreexpressats y mencionats que las ditas parts prometen atendre y cumplir, tenir y servir tot lo que per cada una de elles ve a càrrech de haver-se de cumplir segons los pactes sobre continuats sens dilació ni excusa alguna ab salari de procurador dins lo lloch de Mollerussa y vila de Camarasa respectivament deu sous y fora de ells vint sous barcelonesos ab restitució y esmenas de tots danys, gastos, interessos, missions y despeses. Y per atendre y cumplir dites coses totes y qualsevols ne obliga la una part a la altra, ço és los dits magnífichs regidors los béns, rèdits y emoluments de la universitat de Mollerussa, no emperò los seus propis com en estes coses tractien negoci de altre, y lo dit Gabriel Semis tots sos béns mobles e immobles haguts y per haber. Y lo mateix Gabriel Semis per major seguretat del que ves a càrrech seu de haver-se de cumplir dóna fermansa y general obligat a Valentí Bacardit, mestre de cases de la ciutat de Solsona, habitant en lo lloch de Bellví, lo qual essent present accepta lo càrrech de dita fermansa y promet així ab dit son principal com sens ell y assolas tenir y cumplir lo que és a càrrech de aquell de haver-se de cumplir. Per lo dit així principal y fermansa obligan tots sos béns mobles e immobles haguts y per haver, renunciant al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions, a la epístola del emperador Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que se obligan. Y lo dit fiador renuncia a la lley que primer sia convingut lo principal que la fermansa y que diu que al tant lo principal, quedie libre el accessori. Y los dos renuncian a qualsevol lley y dret que afavorir-los pugia y a la que prohibeix la general renunciació y a son respectiu favor y privilegi de aquell, sotmetent-se a qualsevol altre fur, jutge o cort secular, tant solament ab facultat de variar de judici, fan y firman escriptura de ters baix pena de tersos en los llibres dels tersos dels II-lustres Corregidors de Barcelona, Lleida, Tàrrrega o del los magnífichs Lloch tinents y de altre qualsevol, obligant però tant solament per pacte tots sos béns y

del altre dels dos assoles, mobles e immobles haguts y per haver, ab la acostumada constitució de procuradors de tots los notaris y escrivans de ditas cúrias y de qualsevol de ellas per poder firmar la dita escriptura de ters, ab promesa de tenir per ben fet y agradable tot lo que per aquell ha fet. Y aixís las ditas parts ho juran llargament. Lo dit Magnífich Joseph Bertran Batlle sobirà nomenat consent ditas cosas com a fetas en sa presència y en ellas interposa sa autoritat y decret.

Y los dits Gabriel Semis principal y Valentí Bacardit fiador, de son grat y certa ciència convenen entre si y en bona fe prometen que los dos faran las ditas obras y que contribuyran per dos iguals parts, ço és una cada un, en lo treball (...) per lo que lo un al altre se obligan vicindinariamente tots sos béns, mobles e immobles, haguts y per haver, ab sas renunciacions necessàries.

V

1741, gener, 1

Contracte entre Jacint Granyó, doctor en dret i executor del testament d'Anton Granyó, prevere i canonge de la Col·legiata de Guissona, i Damià Riba, mestre de cases de Barcelona, per a la construcció de l'església i casa de la Congregació de la Missió a Guissona.

AHCC: FN Guissona. Pau Ponces. Manual (1740-1742), fols. 4r-9r.

In Dei Nomine Amén. Sia a tots notori com en la vila de Guissona Bisbat de Urgell y al Principat de Catalunya. Vuy al primer dia del mes de janer del any de la Nativitat de Nostre Senyor Déu Jesuchrist mil setcents quaranta un lo magnífich Doctor en Drets Jacinto Granyó en dita present vila de Guissona populat, com a executor del testament y última voluntat que féu y disposà lo Iil·lustre Anton Granyó, prevere y canonge de la Insigne Col·legiata Iglésia de Santa Maria de la present vila, son oncle com apar del dit testament en poder de Don Emmanuel Mitats y Granyó, notari públich de la mateixa vila de Guissona als 5 de setembre del any 1731.

Y així mateix com a tenint especial poder per las cosas infra-critas y altrás del Reverendíssim Senyor Superior de la Congregació de la Missió, com apar de la procura a ell feta per lo Reverend Joseph Font Superior de la casa de Barcelona de dita congregació, ab acte rebut en poder del doctor Fèlix Avellà Notari Públich Reial Col·legiat de Barcelona als tres dias del mes de desembre del any proppassat mil set cents quaranta en los referits noms havent posat al públich subhast lo fer y fabricar la nova Iglésia y casa de la dita Congregació de la Missió que deu fer-se y construhir-se en la dita present vila de Guissona o son terme, ab los pactes que expressa la tabba infrascrita següent.

Qui diu y quant en fer y fabricar de mans de mestre de casas, manobras y demás que se expressarà la nova iglésia y casa de la Congregació de la Missió que deu fer-se y construhir-se en la vila de Guissona, als camps comprats a est fi, segons demostran los plans y perfils ab sos gruxos contenguts en las plantas, en las que no podrà innovar-se cosa, havent de donar puntual compliment a les següents obligacions:

Primo sàpia dit impressari que serà de sa obligació fer tota la obra corresponent a mestres de cases, y així mateix seran de son compte, càrrech y gasto tots los peons o manobres, com també las cordas, llibans, llibantons, fusta per bastidas, entenas, pasteras, guarniments de qualsevol gènere, cindrias, motlles y demás instruments necessaris sens que per lo executor de la fundació y comissari de la fàbrica ni dels efectes de aquella se costegia cosa alguna de estas.

Ítem sàpia lo impressari que tots los fonaments de la fàbrica se obriran ahont convingan a gasto de dita fundació y de sos efectes, una vegada tant solament, sens que dit impressari dega subministrar per açò cabassos ni cosa alguna.

Ítem sàpia lo impressari que disposant-se los fonaments fins a topar la roca viva, deurà anivellar-los bé gratant y picant ahont sie menester, y en cas que la peña tinga pendent y declivio a la part de fora de la obra farà en dita peña una espècie de grahons que tingan declivio y inclinien lo principi de las parets a la part de dins de la obra, perquè lo edifici no dóna lloch per los pous.

Ítem sàpia lo impressari que serà de son càrrech y obligació fer y pastar lo morter o argamassa, al temps propi de la lluna, y per ermernar-se se deurà a sos gastos refer y repastar; y dels efectes de dita fundació se farà amerar la calç en la bassa que a est fi se ha fet en lo terreno de dita obra.

Ítem sàpia lo impressari que tots los fonaments de las parets de la iglésia y pòrtico deurà fer-los de sis palms de gruix fins al piso de dita iglésia, y los de las parets de la casa y de las que forman lo pati interior y jardí de sinch palms de gruix fins al nivell del primer piso; y los de las restants parets interiors seguiran los gruixos dels planos, de nº tres y quatre, donant mitg palm més de regruix per cada part.

Ítem sàpia lo impressari que a la part de tremuntana baix las pessas que en lo plano de número quatre se demostran per los exercicis, corredor y altras oficinas, que ve a ser tot lo que ocupa aquella mànega de la casa des del corredor del mitg, a l'extrem, y des del jardí al hort o corral, se profundisarà lo terreno a costas de la fundació, per què baix sia lo seller de la casa, advertint que lo impressari deurà arrencar tota la pedra que allí se encontrarà. Y dit seller deurà cobrir-

lo ab volta al nivell del primer piso, deixant-hi las espitlleras a la part de tremuntana necessàries per la llum, y fent las escalas convenientes per baixar a dit seller.

Ítem sàpia lo impressari que del nivell del piso a la iglésia en amunt deurà fer las parets de ella y pòrtico de sinch palms de gruix, y las exteriors de la casa, pati interior y jardí del primer piso en amunt fins al primer sostre o volta, de quatre palms de gruix; y las demás interiors de tres palms de gruix des del primer sostre al segon, ditas exteriors y del pati y jardí de tres palms y mitg de gruix, y las interiors de gruix de dos palms y tres quarts. Des de dit segon sostre al tercer y fins a la teulada, als expressadas exterior y jardí y pati de tres palms y als interiors de dos palms y mitg; las de la escala privada des del primer piso en amunt de quatre palms fins a la teulada de la mitja taronja, com tot se demostra en las plantas.

Ítem sàpia dit impressari que a las parets del frente de dita obra que mira a la plassa y a dita vila, com y també a las del pòrtico de la iglésia, a las del pati interior y a las del jardí, deurà fer un sòcol de pedra picada broquejada de la alsada corresponent.

Ítem sàpia lo impresari que al frente de la Iglésia deurà fer los pilars y archs del pòrtico, pilastras, cornisas y poms que demostra lo perfil de pedra picada atallantada y en lo òvalo o tarja farà lo comissari a gastos de la fundació construir y fabricar una imatge del salvador ab lo lletrero que usa la congregació de la missió, y també deurà ésser de pedra picada atallantada la porta principal de la iglésia, ab sas pilastras y cornisas; y sobre lo arch del mitg del pòrtico deurà construir lo nicho o tarja de arquitectura corresponent de pedra picada atallantada, qual imatge cuydarà de fer treballar lo comissari dels efectes de la fundació.

Ítem sàpia lo impressari que los grahons de la escala principal, com y també de la escala privada y aixís mateix de la escala del presbiteri de la iglésia y de las dos portas collaterals, y de la porta que des del corredor de la casa se ix a la Igl., tots deurà fer-los de pedra aboxardant lo piso o pla, y atallantant lo frontis en lo qual deurà fer en cada escaló o grada una quarta de círculo ab son filet y copada?. Y los grahons del pòrtico, porta principal de la casa y porteria deuran ser a cayre y de pedra picada aboxardada.

Ítem sàpia lo impresari que totes las finestras tant interiors com exteriors y tots los portals de dita obra deurà formar-los conforme ensenyan las plantas al degut recte y comunicacions.

Ítem sàpia lo impresari que dins la Igl. deurà fer de pedra picada atallantada los sòcols y vasas de las pilastras, portals que de la sacristia se ix al presbiteri, y los altres dos que ixen al claustro com

y també los balcones y portaladas de las tribunas que són sobre ditas quatre portas; y així mateix lo sòcol que acaba de rodar la dita Iгла. y capella com demostre la planta, havent de enllosar de pedra picada aboxardada tot lo paviment de la referida iglésia, presbiteri, capelles, y pòrtico: La sacristia enrajolada y los dos nínxos que són als caps del crusero, los sòcols y vasas de las pilastras de ells farà de pedra picada atallantada emperò las ditas pilastras y demás arquitectura o altra consemblant que demostra lo perfil del plano nº 3 y planta en ell contenguda en lo que és signat de lletra, y serà obra de guix quedant a càrrech del comissari fer treballar a costas de la fundació en lo nicho de dit crusero de la part del evangeli la sepultura del fundador; y tot lo demás de la Iгла. se farà de obra de guix, emperò las dos finestras del crusero, com y també las demás de la nau de la Iгла. y mitja taronja y portals dels aposentos del pòrtico, la que se ix al corredor de la casa, deuran ser de pedra picada aboxardada.

Ítem sàpia lo impressari que los portals per los quals se comunica de la casa al pati interior y al jardí, com també los de la sacristia, y tots los demás que demostren al primer pis y plano de nº 4, deurà ser de pedra picada aboxardada.

Ítem sàpia lo impresari que totas las finestras de la casa i iglésia, tant interiors com exteriors, deurà fer-las de pedra picada aboxardada y la finestra de sobre la porta principal de la casa, ab los adornos que demostra lo perfil, atallantada, prevenint que tots los dits portals y finestras han de ser enxafranats y la llosana de las finestras llisa, y que no hista del volt de las parets.

Ítem sàpia lo impresari que los únichs pilars que se demostren en lo plano de nº 4, són dos a la porteria y dos al ante refetó y un a la cunya, com y també los que són al solejador demostrat en lo plano de nº 5, deuran ser de pedra picada aboxardada.

Ítem sàpia lo impresari que las set cantonadas que entreveuen en dita obra (ademés de la que se fa al cantó de la pilastra del frente de la Iгла. y que és a la part de tremuntana) deuran ser de pedra picada aboxardada, esto és la del cantó del frente de la casa que mira a la plassa a la part de migdia ab cantó y tras cantó y las demás ditas, com també las de la mitja taronja de la Iгла. al del crusero y mitja taronja de la escala privada, sols a cantó.

Ítem sàpia lo impresari que al piso de la Iгла. y al mitg del crusero deurà fer una sepultura capàs ab sa bóveda y llosas per obrir-se y tancar-se per enterrar los cadàvers dels sacerdots y demás família de dita cas.

Ítem sàpia lo impresari que a las sis capellas de la Iгла. deurà fer voltas bufadas ab sa cornisa y vuyt faixas ramatant ab un floró.

Ítem sàpia lo impresari que al primer alt de la casa en lloch del primer sostre deurà fer volta no grasa ni a punt rodó, sinó subbaixada y a punt escasat, fent-la de rajola sobre las quals se posaran cantirs, garrafas y altres globos desgraciats y trencats o carbó y poca terra per aplanar lo paviment per lo enrajolat de piso, y en dita volta farà llunetas ahont convinga per as rexas baixas.

Ítem sàpia lo impresari que los demás sostres que se entreveuen en dita obra los deurà embigar embrutant las bigas ab guix tot lo que entraran al cos de las parets, havent-se de montar ditas bigas y posar a sos puestos a costa del impresari.

Ítem sàpia lo impresari que las parets de la escala privada las deurà elevar per què la mitja taronja y sos ventanals sia sobre la teulada de la casa per pendrer llum, y dita mitja taronja deurà ser rematada ab volta bufada fent-se vuit faixas per sota, rematant ab un floró y deurà fer una cornisa de guix per tot lo circuhit.

Ítem sàpia lo impresari que sobre lo pesa que en lo plano de la Iгла. és signada de lletra a la part de la epístola en lo alt de la paret, deurà fer lo campanar com demostra lo perfil, fent lo portal, cornisa, capitell o remate y motlluras de pedra picada.

Ítem sàpia lo impresari: Que la mitja taronja de la Iгла. si apar quedar subbaixada com demostra lo perfil, serà de sa obligació elevar-la lo que sia precís per sa major hermosura sens que per açò se li dega pagar cosa.

Ítem sàpia lo impresari: Que serà de sa obligació fer tots los sostres, voltas, palmas o envans que se demostra en las trasas, havent de enrajolar tot lo primer piso de la casa, com també los corredors, aposentos y pesas de primer sostre o volta subbaixada, y la llotja descuberta y los demás sostres deurà allisar-los de guix ab guixat suficient.

Ítem sàpia lo impresari que deurà terraguixar las parets y envans interiors de dita casa, pòrtico, Iгла. y capellas emblanquir-los ab guix, com també las mitjas taronjas, voltas, archs y bovedillas dels sostres fent cornisa corresponent a las pesas baixas de refetó, ante refetó, sacristia y rebre visitas y deurà fer cielo raso (també emblanecat) a las pesas que en lo primer sostre y primera habitació són destinadas y se nombran de recreació per los ordenandos de llibreria, de rebre visitas y las que quedin per las funcions de casa, fent-hi de guix la cornisa corresponent.

Ítem sàpia lo impresari que totas las parets exteriors de tota la obra (a reserva de las expressadas al capítol nou de esta taba) deurà reforçar-las de argamassa en la forma que se diu pinyolada.

Ítem sàpia lo impresari que serà de sa obligació acentar tots los marchs, portas, finestras, balustradas y altres bastiments que se hauran de acentar en dita obra.

Ítem sàpia lo impresari que sobre las portas per las quals del primer piso de la casa se ix al hort, jardí y corral deurà fer sobre quiscuna una finestra capàs per donar llum al corredor y pesa interior, las quals finestras no se demostren en lo plano de nº 4, sinó únicament las portas, y esto no obstant deurà fer ditas finestras.

Ítem sàpia lo impresari que a la punta del hort que mira a llevant deurà fer lo safareig triangulat com demostra lo plano del terreno de nº 1, lo qual safareig en tot son circuhit deurà fer-lo ab tota perfecció y segons art, ab lo gruix de las parets corresponents, perquè tinguia la aigua per regar lo hort y jardí, fent-hi a est fi las ulleras o desaiguaderos convenients, y així mateix una canonada cuberta per conduhir la aigua des de dit safareig a la aiguera de la cunya y de lavamans del ante refetó; y sobre las parets dels dos àngulos de dit safareig se farà la paret de circumvalació que se dirà en altre capítol, fent-hi la canal y ullera per entrar la aigua.

Ítem sàpia lo impresari que en lo corral y hort deurà fer dos portas grans de pedra picada per eixir al camí ral, y altra porta no tan gran per passar del hort al corral, y altra per eixida del jardí al hort de pedra picada, y al costat de dita Iгла. a la part de tremuntana deurà fer la cavalleria y pallera, com demostra lo plano de nº 4, las quals pessas rústicas no tindran habitació per sobre, sinó la teulada al alt corresponent.

Ítem sàpia lo impresari que a todas las parets de dita obra que tindran desaiguadero y vesant las teuladas (menos al frente com se ha expressat al capítol nou) deurà fer lo ràfech corresponent.

Ítem sàpia lo impresari: Que serà de sa obligació no sols embigar y encavallar todas las tauladas de dita obra, sí també enllatar-las y posar la teula de manera que quedian perfectas y acabadas, prevenint que la encavallada no si li donarà feta ni los encrusats de ella ni demés fenyas de fuster en tocant a las ditas cosas, que tot serà obligació del impresari y no de la fundació y efectes de ella.

Ítem sàpia lo impresari que serà de sa obligació arrencar tota la pedra necessària per dita obra, además de la que vuy existeix arrencada, que se li donarà per dit fi, advertint que deurà arrencar tota la que necessitarà en la pedrera que vuy és oberta en lo tros del Doctor Cugul o a igual distància del terreno y camp de dita fàbrica o en lo mateix terreno de la obra y camps destinats per horts y corrals, conforme se li ordenarà per lo comissari las quals pedreras no se farà portar a gastos de la fundació la pedra a la obra, sí que serà obligació del im-

presari lo transportar-la a la fàbrica per emplear-la y així mateix serà de son compte descobrir ditas pedreras; Y en cas que en dita pedrera del tros del Doctor Cugul y més que sen trobara en dit terrenno no hi hagués pedra bastanta per dita obra, serà de la obligació del impresari arrancar la que se necessita al puesto y pedreras que li ordenarà lo comissari que cuidarà de fer-las descobrir y de fer transportar de allí a la fàbrica a gastos de la fundació y sos efectes, prevenint al dit impresari al arrencar la pedra deurà a sas costas posar-la a carregadó, y la pedra per picar deurà desbastar-la en la pedrera formant allí las pessas i aixís posar-las a carregador. Declarant que dels efectes la fundació se pagarà lo dany que se donarà al duenyo de las pedreras, emperò dit impresari deurà fer traure la pedra arrancada al tros de Doctor Cugul y la que se anirà arrancant en dit camp y en las demás pedreras deurà fer transportar-la a la fàbrica ab dilació de tres mesos de ser arrancada.

Ítem sàpia lo impresari que serà de sa obligació plantejar tota la dita obra, per tant la delineada segons las trassas, planos y pactes sobre referits ab tota aquella regla del art sens que per esto se costegia cosa alguna dels efectes de la fundació; y al nivell del fonament (que a la part del fronte de ponent y que mira a la vila la plassa serà al nivell del camí real y la casa y iglésia al nivell dels grahons superficials que se demostran a los planos) tindrà obligació de fer una banquetta per una part y altra y las parets del edifici (en que deixarà los formalets per las voltas ahont convinga) deurà fer-se ben escardejadas y posant-hi més morter del necessari ni dexar vacio alguno de assegurar la obra.

Ítem sàpia lo impresari que a costas de la fundació se posarà al peu de la obra, esto és fins ahont podran entrar los carros totas manufacturas com és pedra (menos la expressada al capítol trenta sis, bigas, rajolas, mahons, teula, guix, cayrats y llatas, la cals amerada a la bassa que així se ha fet, com se ha dit, y la arena contigua a la bassa de dita cals.

Ítem sàpia lo impresari que omplerts los fonaments de sota la dita obra y fàbrica, quan dirà lo comissari deurà murallar lo hort y corral, ço és tota la circumvalació demostrada al plan terrenno de n° un, de muralla de quinse palms de alt contats per la part de dins, y al costat del safareig contats per la part de fora a saber: las parets que fan cara a la plassa del fronte y al camí real que mira a la vila, de tota pedra ab argamassa de tres palms de gruix, y a totas las demás parets de la circumvalació se farà baix sis palms superficials de paret corresponent de pedra y argamassa, y sobre a la alsada referida tàpia, la que deurà capterrar ab llosas y carena de pedra y argamassa ab lo que quedarà tancada la obra interior, la que deurà continuar y treballar a la part y en la forma que ordenarà lo comissari.

Ítem sàpia lo impresari que lo comissari vol mudar algo de la obra no sent de més cost del que havia de fer, deurà lo impressari executar-lo sens anyadir ni aumentar preu algun, declarant que no se pagaran milloras algunas si no és ajustant-las y convenint-las primer ab lo comissari de la fàbrica y executor de la fundació.

Ítem sàpia lo impresari que estarà privat de donar preu fet algun a altri en lo que mira a dita fàbrica, menor que és cosa de fusters, arrancar pedra, transportar-la, pastar y fer argamassa y aixís mateix los fadrins y aprenent y demés oficials de paleta y picar pedra que no treballaran conforme y satisfacció del comissari, deurà lo impresari despachar-los de treballar a la obra, luego de ser-li dit per lo expressat comissari sens rèplica.

Ítem sàpia lo impresari que lo preu en què quedarà lliurada esta obra se pagarà conforme se anirà treballant per mesos o semanas provisionalment, continuant ab la celeritat y temps que disposarà lo comissari y executor referit, hagut respecte al diner que se anirà entregant dels efectes de la fundació y tenint promptes los materials.

Ítem sàpia lo impresari que dit executor y comissari, com y també lo superior y família que serà de dita casa se reservan poder fer visurar la obra sempre y quant los apareixerà, en lo qual cas posarà lo impresari per sa part y a sas costas un visurador que ab lo que destinarà dit comissari y superior se acordarà lo que se haurà de esmerar y cumplir; y en cas de discordar cridaran un tercer ab lo qual acordaran lo fahedor y dit impresari que deurà executar puntualment lo que per dits visuradors y tercer se resoldrà y declararà ser just sens rèplica alguna ni haverse de seguir plet per això, y no donant compliment lo referit impresari podrà a costas y despesas de est executar-ho dit comissari y superior.

Ítem sàpia lo impresari que en la forma quedarà lliurada la obra y ab inserció de la present tabba sen deurà firmar acte en poder del notari que dirà lo comissari, havent de donar dit impresari idòneas fianzas a coneguda de dit executor y comissari, lo qual acte y corredurias no deurà pagar lo impresari cosa alguna. E diga y qui dir-hi vulla, que aquell que per menos ho farà a aquell se lliurarà. = Y havent lliurada dita obra segons y conforme conté la tabba y del encant públich extreta a Damià Riba mestre de casas ciutadà de Barcelona per lo preu de set mil lliuras barcelonesas pagadoras ab lo modo y manera que se expressa en la tabba sobre incertada. Dit Damià Ribes de son grat y certa ciència ab thenor del present instrument promet al dit doctor Jacintho Granyó en los referits noms atendre y cumplir, tenir y servir tot quant se expressa y conté la sobre insertada tabba, construhir y edificar la prenarrada Iglesia, casa y demés en la forma

que demostran planos y perfils a est fi disposats (los quals quedan firmats de mà y lletra del nott. avall escrit) en dita tabba, té declarat sens dilació ni excusa alguna ab salari de procurador acostumat dins la present vila de Guissona sinch sous y fora della deu sous barcelonesos, ab restitució y esmena de tots danys, gastos y missions, interessos y despesas. Y per atendre y cumplir tot lo sobre expressat ne dona per fiança y principals a March Ivern y a Pere Bertran, menor de dies, mestres de cases ciutadans de Barcelona, presents y baix acceptants, los quals acceptan los càrrechs de dita fiança y prometen que tant ab dit son principal com sens ell y a solas, a tot lo per ell de sobre promès estaran tinguts y obligats: Y lo dit doctor Jacintho Granyó en los referits noms promet atendre, cumplir y pagar lo expressat preu de set mil lliuras y demés que quede a càrrech de la fundació, com se expressa en la tabba sobre insertada. Per lo que ne obliga los béns y efectes, rèddits y emoluments de dita fundació té executada, haguts y per haver (y no los béns propis per tractar negoci ageno) y dits impressaris y fianças ne obligan al dit doctor Jacintho Granyó en dits noms tots sos béns y de quiscun de ells a solas mobles e immobles haguts y per haver, renunciant al benefici de novas constitucions dividoras y cedidoras accions, epístola del Divino Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de un o de molts que se obligan, y dits fideiussors renuncian a la ley dient que primer sia convengut lo principal que la fiança, y de l'altra que diu que librat lo principal sie libre lo accessori, y tots a tot y qualsevol acte, dret y ley que en això valer y ajudar-los pogués llargament y per pacte a son propi favor submetent-se a favor del Il·lustre Corregidor de Barcelona, Cervera o altre, tant eclesiàstic com secular, ab facultat de variar de judici fent y firmant escriptura de ters en los llibres de tersos de las cúrias de dits Il·lustres Senyors Corregidors, obligant-ne perçò sas personas y béns y de quiscun de ells a solas mobles e immobles, haguts y per haver, ab la solita constitució de procurador y ab jurament llargament de socis y companys per a construhir la sobre dita casa y la iglésia.

Jacintho Granyó, Damià Riba, Simon Burgués, Mariano Vallescà, March Ivern, Pere Bertran.

VI

1745, març, 8

Contracte entre fra Juan de San Antonio, prior del convent de Santa Mònica de l'orde d'agustins descalços de Guissona, i Magí i Fèlix Borràs, mestres de cases de Cervera, per les obres i reconstrucció de l'església i el convent.

AHCC: FN Guissona. Pau Ponces. Manual (1746-1747), fols. 38r-40r.

In Dei Nomine Amén sea a todos notorio como en la villa de Guissona obispado de Urgel Principado de Cataluña hoy que contamos a los ocho días del mes de marzo año del Nacimiento de Nuestro Señor Dios Jesuchristo mil setecientos quarenta y sinco, el reverendo padre fra Juan de San Antonio, prior del monasterio y convento de Santa Mónica orden de agostinos descalzos extramuros de la villa de Guissona construhido; queriendo construhir y edificar o ampliar el dicho monasterio y convento se libró dicha obra a Magín Borrás y Félix Borrás hermanos albañiles, naturales de la ciudad de Cervera de presente en dicha villa de Guissona habitantes, por el precio que abajo se dirá y con los pactos y condiciones siguientes: = Primo que en todo y por todo se haya de seguir la planta hecha por dicho Magín Borrás, que queda firmada por el notario infrascrito, levantando las paredes para la proporción de dos suelos según arte, y la elevación según pareciere al padre prior, habiendo de ser el primer suelo de bóveda, el segundo en postadas o conforme quiera el padre prior. = Ítem con pacto y condición que en el quarto de medio día dichos impressarios Borrás devan hacer quatro o seys celdas con alcova y estudio, y en todas las celdas de medio día han de hacer un ventano para el estudio de los religiosos, habiendo de ser los suelos de hieso o ladrillo conforme pareciere al padre prior, haviéndose de salir de la celda prioral a un terrado que de largo ha de pegar cerca la puerta falsa nueva, la que habrá de retirar 2 o 3 palmos dentro del huerto. = Ítem que bajo de dicho terrado se devan hacer las cavallerisas necessarias y pajar para la manutención del convento. = Ítem que en el suelo de abajo del quarto de medio día se tenga de hacer la secrestía detrás del presbiterio con los tebiques necessarios, cornisa de hieso proporcionada a la pieza, dos ventanas de piedra picada a satisfacción del padre prior del convento, con pacto que dichos impressarios devan poner dos pilas para lavatorio en el referido suelo. Han de hacer el entierro de los religiosos con los nichos necessarios, bóvedas y cornisa según pareciere al padre prior, y lo mismo de ancho y de largo. = Ítem con pacto y condición que en el mismo piso hayan dichos impressarios de hacer el refetorio, con su cornisa proporcionada, con sus ventanas de piedra picada a satisfacción del padre prior. Igualmente han de hacer el púlpite de hieso con su ventana y también el partidior; en el mismo suelo han de hacer la pieza del de profundis con las ventanas necessarias, todo lo que ha de estar empavimentado. = Ítem que devan acentar las mesas y bancos que fuesen necessarios para las referidas oficinas. = Ítem con pacto que los mismos impresarios tengan de hacer la cocina a la parte del medio día apegada a la pared del quarto, que cayga el

partidor dentro del refetorio, y en dicha cocina han de hacer las divisiones necesarias para despensa y fregaderos, los que tendrán obligación de hacer dichos impressarios con todo lo demás necesario a dicha cocina. = Ítem con pacto que en el quarto de poniente dichos impressarios han de hacer la escalera escusada para bajar al refetorio y cocina, y ha de ser de ladrillo o hieso con su simborio conforme pareciere al padre prior, y en el segundo rellano de dicha escalera ha de hacerse una puerta por la qual se entrara a las necessarias, las que han de hacer los enunciados impressarios a satisfacción del P. prior. = Ítem que dicha escalera ha de llegar al segundo piso para poder bajar los religiosos que en el vivieren. Ítem que en la esquina de tremuntana que mira a la villa tengan de hacer y construir los mismos impressarios la escalera principal toda de piedra picada con su simborio también hasta el segundo piso o más, según conociere ser conveniente el padre prior. = Ítem que en el suelo de debajo de poniente tendrán obligación de hacer las officinas que parecieren convenientes al padre prior; en el mismo suelo la bóveda de la bodega, si la que hay se hubiere de mudar o en donde pareciere mejor al padre prior. Ítem que todas las puertas y ventanas se han de hacer de piedra picada, siendo de la obligación de dichos impressarios de acentar los marcos de las puertas y ventanas y también las rejas; en el remate del quarto de septentrión han de hazer el pórtico de la iglesia con los arcos y pilares de piedra picada necesarios; bajo del pórtico en la esquina del quarto han de hacer dichos impressarios la puerta de la portería con algunas molduras, según pareciese al padre prior, junto con las divisiones necesarias para la portería y ante portería, y si en el quarto de poniente o septentrión quisiese el padre prior alguna celda con alcova, tendrán obligación dichos impressarios de hacerla. = Ítem con pacto que los claustros los habrán de hacer conforme insinúa la planta, la luna ha de ser empavimentada de loza o ladrillo, tanto la luna como el interior del claustro. = Ítem que en la luna dichos impressarios han de formar tres esguasaderos para las aguas, los que han de crusar por el quarto de poniente derechos a la sequia principal del huerto. Ítem que al medio de la luna han de hacer los citados impressarios el brocal del pozo de piedra picada. = Ítem con pacto que toda la obra a la parte de afuera ha de quedar perfilada con toda la iglesia como lo delante de ella, como insinúa la planta; de la parte de adentro toda blanqueada, estando todo según arte, ha de hazer el caracol de la sacristía y hacer una escalera con ramos a la castellana, la que subirá hasta el claustro más alto. = Ítem que del precio infrascrito en el que queda ajustada dicha obra, dará el convento sincco sueldos diarios por cada paleta, y quando los dichos maestros hayan acabado la obra, ha de quedar deudor el convento a dichos maestros doscientas libras, el pa-

dre prior y convento no tendrán más obligación que descubrir la piedra y traherla, y los maestros arrancarla y subirla al cargador. = Ítem que dichos impresarios hayan de hacer la argamasa, y cuydar de antenas y sindrias y demás madera para las bastidas, han de clavar las llatas al texado y componer las enclavilladas, sin que tenga obligación el convento de llamar al carpintero, de suerte que el convento no tendrá más obligación que poner los materiales al pie de la obra y abrir los fundamentos. = Ítem con pacto que si al convento le era conveniente arrancar la piedra estando dichos maestros fuera, la podrá hacer arrancar por otros pagándola del precio de dicha obra concertada. Ítem con pacto que dicho padre prior y convento tendrá obligación de avisar a los maestros un mes antes quando quiera obrar. = Ítem con pacto que dichos impresarios hayan de hacer las gradas que fueren necesarias para bajar al claustro, sacristía, subir al coro y demás oficinas que fueren necesarias, las cuales serán de hieso, siendo así mismo de la obligación de dichos impresarios de deshacer las paredes y envanes del quarto viejo que fueren necesarios, y si tiempo a venir se disminuyera la obra que insinúa la planta por algún incidente, de suerte que no se hiciere tan elevada, o bien quitasen alguna cosa, o bien algunas paredes del viejo valiesen, de forma que no se hubiesen de hacer de nuevo, se habrá de descontar del precio infrascrito, y si acaso dichos impresarios añadiesen en la obra cosa que pase de diez libras o más del que insinúa la planta, se habrá de rehacer a más del precio. = Ítem que no tenga facultad el padre prior para poner jornaleros y si acaso hubiera alguno de mala vida o otra cosa, quede a arbitrio del padre prior de arrojarlo. Finalmente, con pacto que concluida dicha obra pueda dicho padre prior y convento hacerla visurar, y en caso sea falsa en todo o en parte, a gastos de dicho impresario dicho padre prior y convento la puedan de nuevo hacer construir y reparar, la qual obra se ha librado a favor de dicho Magín Borrás y Félix Borrás por el precio de tres mil libras pagadoras como arriba se contiene. Por lo tanto los enunciados Magín Borrás y Félix Borrás de buen grado, cierta ciencia y espontánea voluntad con thenor de la presente pública escritura prometen a dicho reverendo padre Fra Juan de San Antonio como prior sobre nombrado presente, atender y cumplir, tener y observar todos los pactos arriba notados y edificar el dicho convento con las modificaciones sobre escritas, y según la conformidad que insinúa la predicha planta a dicho fin hecha, la qual queda firmada por el nottario infraescrito, como arriba se contiene lo que prometen atender y cumplir sin dilación ni excusa alguna, con el acostumbrado salario de procurador dentro de la villa de Guissona sinco sueldos, fuera de ella diez sueldos barceloneses, con reflexión y emmienda de todos los daños y costas que se puedan ocasionar a dicho

convento y dicho reverendo padre Juan de San Antonio, prior predicho, en el nombre de dicho convento promete atender y cumplir y pagar el dicho precio de tres mil libras y demás que queda a su cargo y cuenta como arriba se contiene. Y para cumplir y observar lo (...) réditos y emolumentos de dicho convento (...) habidos y por haber; y dichos Magín Borrás y Félix Borrás obligan a dicho Reverendo Padre Prior y convento todos sus bienes inmuebles insolidum muebles (...) al beneficio de nuevas constituciones dividideras y cedideras acciones y a la consuetud de Barcelona que habla de uno o más que a solas se obligan y a todos y quales derecho o ley que para esto les pueda sufragar y valer por pacto a su propio fuero, sujetándose al fuero del Ilustre Señor Corregidor de Barcelona, Cervera o dicho cualquier fuero sea eclesiástico como seglar, con facultad de variar de juicio haciendo y firmando escritura de tertio en los libros de tercios de las cúrias de dichos Ilustres corregidores, obligando a este fins us personas y bienes, y de cada uno insolidum muebles e inmuebles, presentes y venideros, con la acostumbrada constitución de procurador y juramento largamente. = P. Juan de San Antonio Prior. Magí Borràs per Fèlix Borràs. Silvestre Soler testimoni.

Testes sunt Silvestre Soler chirurgus villa Guissona et Josephus Perdó iuvenis domificator villa de Sanahuja.

VII

1747

Àpoca de les obres realitzades pel mestre de cases de Tàrrega Anton Rossell a l'església parroquial de Rocafort de Vallbona.

AHCC: FN Tàrrega. Marià Tèrez i Mateu. Manual (1747), fol. 426r-426v.

Anton Rossell, mestre de cases de la vila de Tàrrega, del bisbat de Solsona, de son grat y certa ciència firma àpoca al reverend Joan Huguet, prevere y rector de la iglésia parroquial del poble de Maldà ab sas annexas dels llochs de Belianes y lo Vilet del Arcabisbat de Tarragona encara que ausent, y al nott. infrascrit per ell present de la quantitat de cent seixanta lliures moneda barcelonesa les quals paga per la universitat y singulars personas del lloch de Rocafort de Vallbona de dit arcabisbat de semblant quantitat de cent seixanta lliures per ell añadides a aquelles mil y doscentes lliures per preu de les quals com a la rica y privada persona posseheix carta de gràcia las herbas y pasturas que naixen y renaixen en lo terme de dit lloch de Rocafort y los fems del bestiar menut de pèl y llana que peixen dites herbes y

pastures de la qual addició consta ab acte rebut en poder del nott. infrascrit lo dia 5 de setembre pròxim passat del corrent any, y en virtut de facultat y poder que ab lo mateix acte de addició li han donat, y són y li cedeixen dites cent seixanta lliures en paga y satisfacció dels bestrets, mans y recaptos per ell dordre dels regidors de dit lloch de Rocafort posats en la reedificació de la iglésia parroquial del mateix lloch continguts en la nota següent:

Primo per 1.500 rajoles de 4 ll. 10 s. lo miler.....	6 ll. 15 s.
Ítem per 120 quarteres de guix a 2 s. 6 quartera.....	15 ll.
Ítem per 4.200 rajoles primes a 4 ll. s lo miler.....	16 ll. 16 s.
Ítem per 2.200 rajoles comunes a 5 ll. lo miler	11 ll.
Ítem per 1.500 rajoles dobles a 7 ll. lo miler.....	10 ll. 10 s.
Ítem per 212 teules.....	1 ll. 11 s.
Ítem per 39 quarteres y mitja de cals a 2 s. la quartera.....	4 ll. 19 s.
Ítem per 50 cayrons.....	9 s.
Ítem per tres bigues.....	1 ll. 10 s.
Ítem per 80 feixos de cañes.....	4 ll.
Ítem per claus y pots.....	1 ll. 10 s.
Ítem per 80 jornals de mestre junt ab lo gasto	47 ll. s.
Ítem per 156 jornals de manobre a 5 s. jornal.....	39 ll. s.
TOTAL	160 ll.

VIII

1753, gener, 20

Reconeixement dels mestres de cases Fèlix Borràs i Josep Ferrer de les obres que s'estan fent al convent de Santa Mònica d'agustins descalços de Guissona.

AHCC: FN Guissona. Pau Ponces. Manual (1753), fol. 8r-8v.

En nombre de Dios sea Amén como sea justo y puesto en razón atestiguar la verdad por ende oy que contamos a los nueve días del mes de enero año de mil setecientos sinquenta y tres constituidos personalmente en la presente villa de Guissona y corregimiento de Cervera y en los estudios de la casa de la propia habitación de mi el Infr. Que la tengo cita en la misma villa y en la calle nombrada Bisbal, Félix Borrás, albañil y acentista de las obras del monte de Colldelaaurones en el Reyno de Aragón por su Magestad que Dios guarde de edad según él mismo afirma de treinta y tres años complidos, y Joseph Ferrer, albañil,

los dos de la misma villa de Guissona, de edad según afirma de veinte y seys años también complidos mediante el juramento que cada uno de por sí han prestado en su alma a Dios Nuestro señor Jesuchristo y a sus Santos Quatro Evangelios con sus manos derechas corporalmente tocados, en mano y poder de mi, Pablo Ponces Burgués, de la villa de Perpiñán, por las autoridades apostólicas y real notario público en dicha villa de Guissona domiciliado a instancias y pedimiento de padre fra Alonso de San Pablo, lector jubilado y prior del convento de agustinos descalzos extramuros de dicha presente villa de Guissona construido, en nombre del enunciado convento dizen y afirman extrajudicialmente a todas y qualesquier personas que el presente instrumento vieren y leheren. De cómo ellos declarantes han visto y atentamente reconocido el dicho convento de agustinos descalzos que se está fabricando a cuenta y cargo de dicho Félix Borrás, albañil, el qual convento por la cómoda habitación de los religiosos del mismo convento a causa que la presente para su terminación de obra necessaria como (...) de ciento y sinquenta treinta sisenas quatrenas quadradas setenta y quatro filas treinta sisenas y sesenta ocho filas y veinte quatrenas lo que afirmans los mismos declarantes saber muy bien por haver visto como llevan declarando, y atentamente reconocido dicho convento por haver trabajado una parte de dicho convento los mismos declarantes, y por la experiencia que tienen en el arte de albañil ver y haver visto igualmente que para concluir y poner cómoda la habitación de dicho convento necesita dicho padre prior de los números y calidades de madera que tienen declarados. Igualmente declaran los mismos Borrás y Ferrer, albañiles, que en este pahís no hay árboles de especie alguna cómmodos para dichas obras y fábrica dicho convento, ni aún para fabricar una casa ordinaria, que si los havía en este pahís los declarantes lo sabrían no podría ser menos por tener bien corrido y versado todo dicho este pahís de donde son naturales y habitantes, y que el mismo reverendo padre prior instante no puede continuar la fábrica de dicho convento a menos que sea de pinos o maderos de la montaña conducidos por el río Segre, y este dizen ser la verdad por el juramento que tienen prestado a que se referirán su carga del mismo juramento y para que nadie dude de lo arriba declarado y conste de la verdad yo dicho el infraescrito notario a petición del nombrado reverendo padre prior de dicho convento hize el presente instrumento y escritura pública que fue hecha en dicha villa de Guissona día, mes y año que anteceden, siendo presentes y llamados por testigos Joseph Codina, official de pluma, y Juan Rius, Labrador, los dos de dicha villa a estas cosas llamados.

IX

1755, maig, 3

Acta de la visita pastoral realitzada pel reverend Ramon Llobet en nom del bisbe de Solsona a l'església parroquial de Miralcamp.

ADS: Parroquial Miralcamp. Lligall núm. 18.

Nos Ramon Llobet en Ss. Theologia doctor, prevere y rector de la parroquial iglésia de Santa Maria de las Olujas, bisbat de Solsona, y per lo Illm. y reverend senyor Don fra Joseph de Mezquia ex general de tot lo Real y Militar orde de Nostra Senyora de la Mercè Redempció de Captius, per la gràcia de Déu y de la Santa Sede Apostòlica bisbe de Solsona, del Consell de sa Majestat visitador elegit. Al reverend rector de la parroquial iglésia de San Michael de Miralcamp, honorables batlle, regidors, obrers, capitans de las confrarias y demás personas a qui tòquia la recta administració de dita parroquial iglésia, salut en lo Señor sabreu com a major honra y glòria de Déu y inseguint lo disposat per lo S.C.I. y constitucions canòniques, avem visitat la sobredita iglésia y avem encontrat averse de manar lo següent:

Primerament, manam se observen y cumplen tots los decrets y mandatos de visita per nostres antecessors canònicament fets, baix las mateixas penas en ells contengudas.

Ítem per quant avem vist que la bóveda de la Iglá. està ab alguns perills, dels quals se podrian seguir graves detrimsents tant als ocurrents a la la iglésia, ja per oir los divinals officis, ja per fer sas devocions, com al retaula; per ço manam als regidors, eo obrers, que dins lo termini de sis mesos comptadors del dia de la publicació del present, fàcian reconèixer la sobredita bóveda per hòmens intelligens y se dónia la providència necessària per assegurar bé y decentment la dita bóveda, y assò ho manam en pena de 5 lliuras pagadoras de béns propis dels dits regidors, eo obrers y aplicadoras a la obra de la iglésia, y perquè volem que est nostre mandato tinga puntual execució manam al reverend rector que tinga lo degut cuydado que se pòsia en execució quan antes se puga lo sobredit mandato, y quant que no se cumplís dins lo termini assenyalat, manam al dit reverend rector nos dónia avís a fi de poder donar las providèncias necessarias.

Aixís mateix manam als sobre mencionats regidos, eo obrers, que pòsian un filat de ferro o fil a la claraboya del cor a fi de que las ornetas no éntrian dins la Iglá., que judicam ser gravíssim inconvenient, ja perquè al celebrarse los divinos officis perturban los concurrents, ja també perquè podria succeir que quant se celebra lo Sant Sacrifici de la missa fesen caurer alguna immundícia, lo que és indecentíssim a la honra de Déu, que devem procurar ab tot conato.

Ítem avent reparat que la llosa de una sepultura que està cerca las fonts baptismals està rumpida, per lo que podria ocasionar alguns danys als concurrents en la Iгла., manam al propi duenyo de ella fàcia compondrer dins lo termini de sis mesos y quant no manam al reverend rector fàcia umplir o enrunar dita sepultura a fi de que no púguia ocasionar algun dany.

Ítem y finalment manam al reverend rector que lo primer dia de festa en la solemnitat de la missa mayor publique lo present cartell. Dat en acte de visita de la parroquial igrésia de Sant Micahel de Miralcamp als 3 dies del mes de maig de 1755. Llobet visitador.

X

1756, setembre, 19

Contracte entre els administradors de l'Hospital de Pobres de Tàrrega i Joan Cots, mestre de cases de Cervera, per les obres realitzades a l'hospital.

AHHC: FN Tàrrega. Antoni Renyer. Manual (1756), fols. 147r-150v.

In Dei Nomine Amén. Los reverend doctor Ramon Viala, prevere y beneficiat de la igrésia parroquial de Santa Maria de la vila de Tàrrega, del Bisbat de Solsona, y els magnífichs Joseph Miró, botiguer de paños, y Jaume Gibert, candeler de cera, actuals administradors del Hospital de Pobres de Jesuchrist de dita vila de Tàrrega, fent les infrascrites coses en nom del mateix hospital. De son grat y certa ciència per ells y los seus en dita administració successors, arrendan y donan a fabricar y construhir en dit hospital las obras que en la avall insertada tabba se expressaran, a Joan Cots dit lo Manresà, mestre de cases de la ciutat de Cervera, com a per menos preu fent y construhint aquellas en lo encant públich mediant tabba y corredor present, y avall acceptant ab los pactes emperò continguts en la tabba que és del thenor següent: = Tothom qui vulla entendre en fer y construhir en lo Hospital de Pobres de Jesuchrist de la present vila de Tàrrega las obras següents: = Primo el corredor y quartos a ell contiguos a distància de cent deu palms en llarch a la part de ponent y tremontana de dit hospital deu traurer-se dos palms de terra y tirar-la al farreginal del mateix hospital, y en lloch de dita terra deu posar-se dos palms de garbelladuras de arena de Sant Aloy y tornar-ho a enrejolar, añadint-hi las rejolas que faltan. = Ítem se deu arrancar la reixa que se troba al corredor junt ab son portal de pedra picada y portas y posar-se al segon pis a la part de tramontana que dóna sobre la necessària, y al paratge ahont de present se troba la dita reixa deu fer-se una escala de pedra

picada per pujar al segon piso que los escalons tingan nou palms de llarch, tres quarts de grux y la estesa que permetrà lo paratge y al desota de dita escala deu fer-s'hi una finestra de pedra picada de la capassitat permetrà lo lloch, fent també al cap de dita escala un portal de pedra picada corresponent per entrar a las cambradas, y en lo paratge ocuparà dita escala se deuran alsar las parets y teulada lo que sia necessari, fent al de sota de dita teulada que correspondrà a l'escala, un cielo raso perquè la teulada nos vegia. = Ítem se deu fer un envà portal y porta ab sa portella y bastiment de la alsada y amplària corresponent, que deurà servir per tancar la dita escala, posant-hi també la farramenta necessària. = Ítem la aygua de la ayguera, teuladas que donan al sementiri y la del sementiri deurà conduhir-se a la necessària, y de esta al farreginal de dit hospital, donant-li tot el vessant que sia necessari. = Ítem deuran arrancar-se las canals de pedra que es troban a la part del sementiri, las que quedaran a favor del impressari, y ab paratge ahont són las canals deurà fer-se ràfech que vòlia tot allò necessari. = Ítem deu alsar-se la teulada dels corredors quatre palms per donar-li més vessant y fer lo ràfech sobre les canals que se troben en la teulada, menos la que correspon a la de Sant Antoni. = Ítem deu desfer-se tota la teulada que dóna al farreginal y a la part del carrer, y alsar-la set palms més del que vuy se troba, fent las parets al mateix gruix y de bon material, y deurà deixar-se sobre lo trevol mort y al de sota de dita teulada uns forats de dos palms en quadro segons permetia lo lloch, ben formats a una part y altra per la correspondència dels ayres, y tornar a cubrir las tauladas. = Ítem se deuran enrajolar los dos pisos com és la cambrada dels hòmens y de les dones. = Ítem deu fer-se dos (...) de un palm de gruix per fer les divisions que disposaran los senyors administradors de dit hospital per fer la cuyna, un quarto y dispensa, y fer los palmans necessaris per los repartiments del sobredit. = Ítem se dehuen alsar las dos finestras que se encontran a las officinas de la cuyna y quarto de aquell trevol que és més alt que los altres, y deurà obrir-se una finestra corresponent a les altres dos que traurà al carrer, y deu ser de pedra picada. = Ítem deu fer-se les tres finestres corresponents ab les altres sobredites ab la farramenta corresponent. = Ítem deu fer-se a la cuyna una aygüera de pedra picada y una canal de pedra per traure la aygua al farreginal, y los fogons de pedra ab tres forats y sos ferros necessaris. = Ítem deu fer-se la ximeneia y las postadas qués necessitian per la aygüera. = Ítem deu fer-se tres bastiments ab ses portes de alsada deu palms, y sinch de ample guarnidas de una cara ab la farramenta necessària, y han de plantar-se a la cuyna, quarto y dispensa. = Ítem a la part de la cuyna no hi ha de haver diagonal a la teulada, sinó que deurà quedar com a la part de Sant Antoni, y se deuran tornar los ràfechs com

se encuentran. = Ítem se deu desfer las escala que vuy serveix per pujar a la esgolfá, fer dos postadas y posar-hi una biga. = Ítem se deuran fer quatre escalons de rajola ab una llata al devant per pujar ay baixar a les cambrades. = Ítem los enrajolats deuran fer-se ab guix passat. = Ítem deu fer-se dos portals de llum deu palms en alt y sinch en ample que són los que dehuen fer-se los quatre escalons sobredits, junt ab las portas de pots de brassa forradas de duna cara y la farramenta necessària. = Ítem deu fer-se quatre finestres a la part del farreginal las quals deuran ser com las dels quartos dels malalts de baix que vuy se encuentran guarnidas ab sa farramenta. = Ítem deu fer-se una necessària al piso de dalt de deu palms en llarch y sinch de volada, ab uns permòdols de pedra que deuran ser del llarch y gruix se necessítia, la qual donarà al farreginal ab los forats disposaran los senyors administradors, y fer lo portal ab porta y farramenta per dita necessària. = Ítem totes les cambrades y oficinas que se faran al piso de dalt per la part de dintre deuran rebossar-se y blanquejar-se de guix comú. = Ítem deu fer-se un quarto ab son portal, bastiment, porta y farramenta al cap de la cambrada ahont se farà la cuyna y dispensa y deurà obrir-se y fer-se una finestra corresponent a les quatre sobredites de la part del farreginal ab sa porta, bastiment y farrament. = Ítem deurà fer-se altre quarto al devant o frontis de dalt de la escala al costat de la necessària ab son portal, bastiment, porta y farramenta, y en cas de no venir-hi finestra a la part del farreginal dega fer-s'hi corresponent a les demás. = Ítem se deuran tancar aquellas oberturas que se encuentran als archs y donen al carrer del piso de dalt. = Ítem a la part del carrer deurà deixar-s'hi tres finestres de la mateixa grandària de las que se encuentran a la part del farreginal, que deuran ser ben formadas y no de pedra picada, y fer-hi portas, bastiments y farramenta. = Ítem se deurà tancar lo cap del corredor de la part de Sant Antoni y un tros de arch que demostre, de rajola de dos gruixos. = Ítem se deu fer lo trevol del piso de dalt de la esgolfá de tot lo sobredit, y las postadas no deuran tenir més de dos palms de ample, y dit trevol deurà tenir tretze palms de alt (...) al piso de les cambrades, qual trevol deurà tenir lo menos un quart de doble y deurà deixar-se ben igualat. = Sàpia se lliurarà lo fer y construhir ditas obras ab los pacts següents: = Primo sàpia lo impressari que todas las ditas obras deuran fer-se y construhir-se segons art y perícia de mestre de cases y de bons mestres de fuster, farrer y serraller respectius. = Ítem que todas las ditas obras deuran ser acabadas y concluhidas del dia se farà la cantracta a mitg any. = Ítem sàpia que después de concluhida la dita obra deurà ser visurada per dos experts elegidors, un per part de dit hospital y altre per part del impressari, y en lo cas de no estar segons art, o bé part de ella fos falsa, tindrà la obligació lo impressari de esmenar-la a sas

costas. = Ítem sàpia lo impressari que lo preu per lo qual se li lliurà la dita obra se li pagarà ab tres iguals pagas, fahedoras la primera al comensar dita obra, la segona al tenir-ne la meitat de feta y la tercera y última luego de ser concludida. = Ítem sàpia lo impresari que a sas costas deurà cuydar-se de tots los materials per dita obra, pagant fusters, farrers, serrallers y demás necessari per la fàbrica y total conclusió de aquella, de manera que dit hospital sols entén pagar lo preu per lo qual se lliurà la dita obra. = Ítem sàpia que deurà donar fermans idòneas a coneguda dels senyors administradors de dit hospital. = Ítem sàpia que deurà pagar al notari secretari de dit hospital sis lliures per lo salari y paper sellat del acte fahedor y al corredor dos lliures per son dret de correduria. = Ítem sàpia que en lo cas de voler-se per part dels senyors administradors al temps de fer ditas obras variar alguna cosa, dega rellevar-se del preu lo que valdrà menos y pagar-se lo que valdrà més per rahó de la variació. = Ítem sàpia que tota la fusta del trevol deurà tenir un palm de alt y de gruix dos quarts y mitg, quadrejada y planejada. = I ab dits pactes diga y qui dir-hi voldrà que al que per menos farà la dita obra, se lliurà. Y ab los mateixos pactes y no sens ells donan a construhir las ditas obras al expressat Joan Cots. Lo preu de totas las ditas obras és nou centes y sinquanta lliures moneda barcelonesa, per las quals han estat lliuradas las ditas obras y lo construhir aquellas a favor del expressat Joan Cots, com a per menos preu construhint y fabricant aquellas, en lo encant públich per Llorens Ingles, corredor públich y jurat de la expressada vila de Tàrrega, de què ha fet relació, y per ço renunciant a la excepció de no ser dit preu així convingut, y a tot altre dret que afavorir-los puga, convenen y en bona fe prometen los expressats administradors del dit hospital en est nom al referit Joan Cots, impressari de ditas obras, que li pagaran las ditas nou centes y sinquanta lliures preu de aquellas ab los plassos y pagas, modo y forma expressats en la sobre insertada tabba, sens dilació ni excusa alguna, ab salari de procurador dins dita vila de Tàrrega deu sous y fora de ella vint sous barcelonesos, ab restitució y esmena de tots danys y gastos, missions y despeses y per atendre y cumplir las ditas cosas obligan en lo referit nom tots y qualsevols drets y bens y rèdits de dit hospital, no emperò los seus propis per tractar negoci ajeno, mobles e immobles haguts y per haver, renunciant a qualsevol lley y dret que en lo mateix nom afavorir-los puga, a la que prohibeix la general renunciació ab jurament llargament. Y lo dit Joan Cots, acceptant la obligació de fer y construhir las referidas obras de son grat y certa ciència, convé y en bona fe promet als sobre anomenats administradors que cumplirà a tot lo contingut en la sobre inserta taba, segons que a càrrech seu ve de haver-se de cumplir, sens dilació ni excusa alguna, ab salari de procurador dins dita vila

de Tàrraga deu sous y fora d'ella vint sous barcelonesos, ab restitució y esmena de tots danys, gastos, missions y despeses; y per major seguritat de dita obligació dóna en fermansas y principals obligats en quant a la quantitat de tres-centes lliures solament a Joseph Gener y a Francisco Gener, mestres sabaters de dita ciutat de Cervera, pare y fill, los quals essent presents acceptan lo càrrech de dita fermansa y prometen així al dit son principal com sens ell y a solas que en quant a la quantitat de tres-centes lliures y no solament ni en mes estaran tinguts y obligats a tot lo per dit son principal sobre promès, per lo que així principal com fermansa obligan tots y qualsevols béns y drets seus y de qualsevol de ells a solas, mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions y a la epístola del emperador Adrià consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que a solas se obligan, y las ditas fermansas renuncian a la lley que primer sia convingut lo principal que la fermansa y a la que diu que faltant lo principal quedia libre lo accessori. Y tots així principal com fermansa renuncian a qualsevol altre lley y dret que afavorir-los puga, a la que prohibeix la general renunciació y expressament y per pacte a son propi favor y privilegi de aquell sotmetent a ells y a sos béns a qualsevol altre favor, jutge o cort, així eclesiàstica com secular, ab facultat de variar de judici una y més vegades, y fan y firman escriptura de ters, baix pena de ters en los llibres de tersos dels Il·lustres Corregidors, ço de Sos Magnífichs Lloctinents de Barcelona, Lleida, Tàrraga y altre qualsevol, obligant perçò sas personas y béns predits y de qualsevol de ells a solas, ab la acostumada constitució de procuradors de tots los notaris y escrivans jurats de ditas cúrias insolidum per poder firmar la dita escriptura de ters en dia jurídich segons lo rigor del privilegi de aquella y estil de ditas cúrias, prometent tenir per ben fet tot ço ço y quant per aquells sia obrat y ab jurament y llargament. Y així mateix lo dit Joan Cots impressari pedit firma àpoca als dits Reverent Doctor Ramon Viala Prevere, Joseph Miró y Jaume Gibert, administradors del dit hospital presents, de la quantitat de cent y cinquanta lliures moneda barcelonesa, y son y li cedeixen a bon compte de les nou-centes y cinquanta lliures pel preu de las quals deu construir las ditas obras; y no obstant que en esta paga devia entregarse-li la tercera part de dit preu, ha convingut en que solament se li entregan ditas cent y sinquanta lliures, las quals confessa haver hagudas y rebudas en bona moneda de comptants en presència del notari y testimonis infrascrits per mans de dit Joseph Miró, altre dels administradors de dit hospital, en testimoni del que atorga la present àpoca. Y aixís tots los sobre anomenats atorgan las referidas cosas en dita vila de Tàrraga dia, mes y any sobredits, essent presents per testimonis Pere Vicens espartenyer y Joseph Clerias

jove pagès, los dos de la mateixa vila de Tàrrega. Y coneguts per mi lo notari infrascrit ho firman a saber los dits senyors administradors y Joan Cots de sas pròpias respectivas mans y de voluntat de dits fiadors, que dihuen no saber escriurer, lo dit Joseph Cleries.

XI

1756, març, 7

Contracte entre els regidors del Comú de les Olujes i administradors de l'obra de la parroquial, i Josep Casals i Anton Cassan, mestres de cases de Calaf, per a la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria.

AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius i Marot. Manual (1756), fols. 48r-51r.

Dia set del mes de mars any de la Nativitat del Sor. de mil set cents cinquanta sis en lo present lloch de las Olujas, bisbat de Solsona. En nom de Déu sie tot Amén.

Sobre la fàbrica de la Iglésia nova de las Olujas fahedora per entre lo reverend Ramon Llobet, prevere y rector de la parroquial iglésia del dit present lloch de las Olujas, y com a tal rector Joseph Carulla y Ramon Codina, regidors del lloch de las Olujas Altas, Melcior Capdevila y Isidro Morros, regidors del lloch de las Olujas Baixas, del dit bisbat y en dits respectius noms de rector y regidors, respectivament, administradors de la obra de la parroquial iglésia de los mencionats llochs, Llorens Farrés y Miralles y Ramon Llobera, pagesos del pnt. lloch, com a obrers de la obra referida de una part, Anton Cassan y Joseph Casals, també mestre de casas domiciliat en la vila de Calaf, bisbat de Vich, de part altra se han fet y ajustats los pactes infrits y següents.

Primerament, dits reverend senyor Ramon Llobet, honorables regidors y obrers respectivament en dits respectius noms. De grat y certa ciència sua en nom de dita obra donen a fer y fabricar novament la dita iglésia cituada en lo pnt. lloch de las Olujas als mencionats Anton Cassan y Joseph Casals, mestres de casas, que són los que se han trobat en lo encant públich mitjensant Francesch Llach, corredor públich y jurat de la ciutat de Cervera avall escrit, que per de menos ho faran pnts. y avall acceptant; segons la forma, planta y modelo que per la fàbrica referida se formà y està present, de la qual quedan ben enterats y noticiosos dits Cassan y Casals. La qual concessió fan en dit nom respectiu ab los pactes contenguts en la tabba o pactes per dit affecte ordenada que és del tenor següent: = Pactes que deurà observar lo mestre que empendrà lo fer la iglésia de las Olujas són los següents. = Primo sàpia lo mestre que empendrà lo fer dita nova iglé-

sia, que serà de la obligació de ferla conforme demostran lo pla y perfils se són fets per dit afecte havent de ser tot treballat a ús y pràctica de bon official. = Ítem sàpia serà de la obligació de fer de pedra picada las dos cantonadas del frente las vasas y sòcols de las pilastras de orde dòrica. Lo portal major, las escalas de dit portal major, la porta de la sagristia, reixa de la capella del Sant Christo que serà en frente del portal de la sagristia, escala del presbiteri, que encara que en lo pla y perfil no demostra sinó dos grahons, ni ha de fer tres de tresquarts de alsada cada un, en la capella del Sant Christo ni ha de fer un de la mateixa alsada haventi de fer un bordó y filet en tots los grahons que tindrà de fer las llosanas de las tribunas y lo remato de la frente junt ab la O y lo que és lo portal major, basal, porta de la sagristia y reixa ha de ser tot tallentat y lo demás buxardat. = Ítem sàpia que las parets de dita iglésia se han de fer de pedra y morté de ergamassa ben treballat ab sas lligadas corresponents perquè sie forta, y després de fetas las parets se han de arrebossar y emblancar de cals per la part exterior y adrestrarlas y emblancarlas de guix blanch per la part interior = Ítem sàpia que serà de sa obligació de fer los archs y voltas tant de la nau y de la iglésia, com del cor, capelles y sagristia, los archs de mahons y las voltas de guix, y rejola a dos gruxos ab las fayxas competents y necessàries, y a las voltas de las capellas y cor hi ha de fer contravoltas o carreuons per posaro pla y a nibell de las tribunas, lo que serà de sa obligació, lo ferho que sie pla com un trevol, y sobre de las tribunas se farà volta sencilla de una rejola y guix ab fayxas encreuadas per què la teulada nos veja. Las oberturas de las tribunas deuran ser formadas de guix, y així mateix las comunicacions de ditas tribunas, la escala emperò de pujar al cor y tribunas se deuran fer de guix y rejola en lo puesto se li asenyalarà y per la mateixa tribuna se pujarà al campanar obrint una porta en dit campanar que vinga sobre de la volta primera que hi ha en ell desde ahont ja se trobarà la escala per pujar fins a dalt. = Ítem sàpia que las comunicacions o trànsits de totas las capellas se han de fer de set palms de llum de ample ab la alsada competent, o la que se li manarà y així mateix tindrà la obligació de compondrer las mesas dels altars de totas las capellas y del altar major de pedra ordinària, argamassa y guix del modo se li dirà, per qual afecte ja podran servir las llosanas de pedra que hi ha als mateixos altars de las capellas de la iglésia vella. = Ítem sàpia serà de sa obligació lo enbigar, enllatar y fer totas las tauladas y ràfechs a saber és, en la taulada de la nau de la iglésia ha de fer dos filadas per part sobre dels ràfechs a teula plena y en la carena filada y mitja per part y carena també a teula plena, y en las teuladas de las capellas en el nimbell o sorda quant se pugian las parets deixarà una represa o regata de mitg palm de fondo per engrabar las

teulas dins de la paret y després de obrar las teulas y posarà una filada de llosas o rajolas y tambe posarà dos filadas o tres a teula plena per part y així mateix sobre dels ràfechs, y en la teulada que donarà en el campanar hi farà unas canals de pedra que engrabian mitg palm la una ab la altra ben embatumades per conduhir las ayguas fora y en cas que las que vuy existeixen en la iglésia pugan servir se ahorrà de haverlas de fer novas. = Ítem sàpia serà de la obligació de fer la cornisa alquitraba y frisa, de guix de orde dòrica ab tots los resalts y retorns necessaris y així mateix las himpostas de las capellas las ha de fer de guix y serà de sa obligació de encayronar tot lo piso de la iglésia, capellas y sagristia deixantho tot perfetament acabat y suposat, que la pica de ayguabenita és bona no tindrà que ferla sinó sols plantarla al puesto qués judicarà més convenient, també tindrà obligació de plantar las balustradas del cor, presbiteri, si ni voldran, y tribunas. = Ítem sàpia serà de sa obligació lo compondrer lo campanar, ço es arrabosarlo de argamassa y emblancarlo y perfilarlo de cals per la part exterior, y ferhi la cúpula o teulada ab son ràfech corresponent ab los de la iglésia, i si se judica convenient de ferhi algunas lligadas a las parets de dit campanar las hi haurà de fer conforme apareixerà en el mestre elegiran los comuns o los señors cuydaran de dita iglésia. = Ítem sàpia tindrà obligació de fer una volta de pedra comuna, y argamassa de una deu palms de llargada, y vuyt palms de ample poch més o menos per a passar des del hort de la Rectoria a la tribuna de la iglésia ahont al pujar las parets de dita iglésia se deixarà un portal obert y después de dit portal se formarà de guix ab un tabique de guix a tres quarts de gruix, y qués farà a cada part de dita y cobrirà lo trànsit de teulada sensilla. = Ítem sàpia que per fer tot lo sobredit lo comú o señors comissionats per la obra li donaran tots los materials a peu de obra a la distancia de cent passos poch més o menos de las parets de la iglésia nova. = Ítem sàpia lo mestre que se ha de cuydar de mans de mestres, manobras, cordas, ternals, corriolas, torn, mollos per las cornisas y per la pedra picada, y se té de cuydar de arrencar la pedra per picar y lo comú se cuydarà de ferla portar en los puestos ja referits; dit mestre se ha de cuydar de espatllar la iglésia vella en la forma se li manarà per poder aprofitar la desferra y poderse servir de dita iglésia fins a tenirne mitja de nova de feta, que aixís ho deurà practicar y fer. = Ítem sàpia que per fer la sobredita en el preu se lliurarà se li pagarà ab quatre iguals pagas, ço es la primera en posar mà a la obra, la segona en tenir tota la obra a nibell de la cornisa, la tercera en haber passats los archs, haver cubert fetas las voltas y cornisa, y la última després de haver acabada, perficionada y visurada dita obra haventse de visurar ab un mestre per part. = Ítem sàpia que la dita obra o iglésia ha de ser acabada ab tres anys comptadors des

del dia se posarà la primera pedra en avant, y en temps de ivern no se podrà treballar de paleta en la obra si sols en la primavera, part de estiu y part de tardó y en cas los senyors comissionats que cuydaran de dita obra volen afegir o llevar alguna cosa en la obra, se li pagarà lo més o se li descomtarà lo menos. = Ítem sàpia que deurà donar fermansas a coneguda dels senyors comissionats que cuydaran de dita obra per part del poble y que tindrà obligació de pagar al corredor deu reals per la correduria y lo salari de acte al notari junt ab lo import del paper cellat y ab dits pactes diga y que dit y voldrà que a aquell que per menos ho farà en aquell se lliurarà. = Y a més dels mencionats pactes ab los següents, ço és que encara que en los pactes dotse y catorse dels pre expressats, digan que lo preu que se lliurarà la obra referida se li pagarà ab quatre iguals pagas, ço és la primera en posar mà a la obra, la segona en tenir tota la obra al nivell de la cornisa, la tercera en haver passats los archs haver cubert fetas las voltas y cornisa, y la última acabada, perficionada y visurada dita obra y que haurà de donar fermansas a coneguda dels senyors comissionats de la obra se ha convingut y pactat com se convé y pacta entre ditas parts (en atenció a no haver los impressaris trobat fianzas per la seguretat de la obra) que dits impressaris degan tenir feyna o obra feta per la quantitat de trescentas lliuras quals seran en fianza y per seguretats de la obra las que se li deuran pagar y pagaran de comptants per dits administradors y obrers, luego y en continent de acabada, perficionada y visurada la obra, y las restants setcentas sixanta sinch lliuras se li pagaran ab quatre iguals pagas a saber la primera luego de començar la dita obra después de feta la dita obra per las trescentas lliuras referidas, la segona fetas totas las parets de la iglésia, la tercera fets los archs y voltas y la quarta en estar terraguixada la iglésia: = Ítem ab pacte que degan dits impressaris fer no mes de vuyt palms de fonament del piso de la iglésia en avall a tot ruedo, y que dits administradors y obrers deuran donarlos estada de casa franca en lo present lloch, cabassos per donar la manobra la fusta que serà necessària per fer las vestidas y reumplir lo piso de la iglésia de terra a punt de enllosar.

Y així ab dits pactes y no sens aquells ni de altra manera fan dita concessió o contrata ab totas clàusulas útils y necessàrias y ensemblants segons estil posar acostumadas. Lo preu de dita fàbrica és mil sexanta sinch lliuras moneda barsa, lo qual preu prometen dits senyors administradors y obrers donar y pagar a dits impressaris ab las pagas y solucions modo y forma expressadas en lo capítol quinze dels sobre anyadits, convenint y en bona fe prometent a dits impressaris y als seus pagarlos dit preu ab las sobreditas pagas y tot lo demás que per ells bé a cumplirse cumpliran sens dilació ni excusa alguna ab lo acostumat

salari de procurador dins lo pnt. lloch y fora de ell vint respectius sous barcelonesos ab restitució y esmena de totas missions y despesas y ab obligació de tots los béns rèddits y emoluments de dita obra de la parroquial referida mobles e immobles haguts y per haver, no emperò los propis per tractar negoci aliè no ab totas remuneracions necessàrias y ab jurament llargament de los dits Anton Cassan y Joseph Casals, impressaris sobrenomenats, acceptant la dita concessió o contrata ab los pactes, modo y forma sobre expressats a tot lo que expressament conceten y prometen a dits administradors y obrers, respectivament que tot lo que per ells, segons lo tenor de la tabba y pactes anyadits a més de aquella, y altrament ve a complirse, compliran sens dilació ni excusa alguna ab lo acostumat salari de procurador dins lo pnt. lloch dins y fora de ell vint sous barcelonesos ab restitució y esmena de tots danys, gastos, missions y despesas sobre las quals volen ne sien creguts de la sola paraula o de son simple jurament altre gènere de prova no demanat ni request, e, per totas las ditas cosas totas y sengles atendre y cumplir ne obligan a dits administradors y obrers, respectivament, tots y sengles béns llurs y del altre de ells a solas, mobles e immobles, haguts y per haver ab totas renunciacions de dret necessàrias tant del benefici de novas concessions divididoras accions, epístola del Divino Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que junt y assolas se obligan a tot y qualsevol altre dret y lley que voler y ajudar los pogués, y a la que prohibeix la general renunciació y a son propi favor ab (...) Dels il·lustres senyors corregidors de Barcelona, Cervera y altre qualsevol tribunal y superior secular tant solament ab facultat de variar lo judici una y moltes vegadas fentne y firmant-ne com firman escriptura de béns en los llibres dels tresors de las cúrias de dits il·lustres senyors corregidors de Barcelona, Cervera y altre qualsevol superior secular solament com queda expressat, obligant-ne per això las personas y béns, y del altre de ells y assolas mobles e immobles, haguts y per haver, ab la solita constitució de procurador per ser dia de diumenge y així feriat a favor dels notaris y escrivans, jurats de ditas cúrias y de quiscuna de ellas per firmar dita escriptura de béns en dia jurídich y no feriat ab las precontinuas obligacions y ab promesa de haver per ferm y agradable tot lo que per dits sos procuradors y quiscun de ells asserca las ditas cosas serà fet y executat, y així ho firman y juran llargament a Francesch Llach, corredor públich, y jurat sobre nomenat mitjansant lo jurament que prestà en lo imprès de son ofici fa relació com havent encantat una y moltes vegadas de orde dits administradors y obrers per los llochs públichs y acostumats de dit pnt. lloch la dita fàbrica de la sobredita nova iglésia fabricadora no ha trobat qui per menos ho fes que Ignasi Birba mestre de casa del dit pnt. lloch de las Olujas, qui per dits Anton Cassan y Joseph Casals ha

ofert ferho segons ha dit, per lo dit preu de mil sexanta sinch lliuras Barsas y així a ell per dits Cassan y Casals de orde dels mateixos administradors y obrers de la obra de dita parroquial iglésia li lliurarà hasta fiscal de dita fabrica, y així ho firma llargament essent presents per testimonis a totas las referidas cosas Juan Torroella negociant, populat en dit lloch de las Olujas Altas, y Ramon Alsina, mestre sabater populat en dit present lloch de las Olujas Baixas per estas cosas cridats que afirman conèixer a tots los dits contrahents.

(Signatures testimonis)

XII

1758, desembre, 9

Els obrers de la parroquial de Tàrrega firmen àpoca de tres-centes lliures amb els elets de la concòrdia del Comú de la vila, perquè siguin lliurades en concepte de les diverses obres que els germans Puig estaven fent a l'església.

AHCC: FN Tàrrega. Joan Àngel López Jover. Manual (1758), fol. 285.

Sàpian tots que los reverents doctor Carlos Çanou y Riu, prevere y rector de la parroquial iglésia de Santa Maria de la present vila de Tàrrega, bisbat de Solsona, Joan Puig, prevere y capità en orde primer de la reverenda comunitat de preveres de la mateixa iglésia; y los senyors Don Anton de Vaquer y Roig y Francisco Juglà, cirurgià, los dos en lo any pròxim passat regidors, en primer y segon llochs de la universitat de dita vila de Tàrrega, y tots quatre en dits respectius noms obrers de la obra y sagrestia de la mateixa parroquial iglésia. De son grat y certa sciència firman àpoca als magnífichs elets de la concòrdia antiga de la dita universitat o comú de esta vila ab sos acreadors, encara que ausents, de la quantitat de tres-centas lliuras moneda barcelonesa y són a bon compte de las pencions cessas de aquells dos censals junts de penció, sexanta y sinch lliuras, sis sous y nou diners, que tots anys en sos respectius terminis lo dit comú a dita obra y segrestia fa y presta. Lo modo de la paga és que ditas trescentas lliuras delegan y consenten se dónian y pàguian a Joseph Puig y Francesch Puig, pare y fill, mestres de cases de la vila de Ponts, per consemblant quantitat tocant a pagar-se per dita obra y segrestia de la fàbrica de tribuna, cor y demás que se'ls donà a fabricar per lo magnífich Ajuntament de dita vila en la referida iglésia, de què llargament consta ab acte rebut en poder del notari infraescrit lo dia disset de agost del corrent any, mediant àpoca que deuran firmar dits pare y fill. Y així renunciant a la excepció pecúnia predicta non recepto en testimoni de ditas cosas, firman la present àpoca en delegació. La qual fonch feta y de mans

pròpias de dits reverents y magnífichs obrers (als quals fas fe conèixer jo lo notari baix escrit) firmada en dita vila de Tàrrega lo dia nou del mes de desembre vuy comptat desde la Nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist de mil set-cents cinquanta y vuyt, essent presents per testimonis Jaume Mestres, comerciant, y Ramon López y Fornaguera, escrivent, tots dos de dita vila de Tàrrega. Doctor Carlos Çanou y Riu, rector y obrers = Joan Puig, prevere, capità y obrer. Don Antonio de Baquer y Roig. Francisco Juclà. Present jo, Joan Àngel López y Jover. Notari.

XIII

1760, octubre, 13

Valoració dels danys a la casa de Josep Brach a causa de les obres a la capella de la Immaculada del col·legi de Sant Bernat.

AHCC: FN Cervera. Ambròs Copons i Fita. Manual (1758-1759).

En la ciutat de Cervera Bisbat de Solsona lo dia tretze del mes de octubre any de la Nativitat de Senyor de mil set-cents sexanta en presència de Joan Xanxo, sastre vehí de dita ciutat, y de Magí Pintó pagès de la mateixa, testimonis per est effecte cridats a instància del reverend pare Blas Larraz, vice rector del Col·legi de Sant Bernat de la Companyia de Jesús de dita ciutat, y de Joseph Brach, sabater de la relatada ciutat aquí presents, los honorables Joseph Rey, mestre de cases, y Jaume Domènech, mestre fuster de dita ciutat, experts anomenats per part de dit Col·legi, Francisco Gaudier, mestre de cases, y Phelip Reguer, mestre fuster, experts nomenats per part del dit Joseph Brach, tots de la narrada present ciutat; mediant jurament per ells de present prestat extrajudicialment a Déu Nostre Senyor y a los Sants Quatre Evangelis en mà y poder de mi, Ambròs Copons y Fita, per las autoritats apostòlica y real notari públic y del Col·legi de la referida ciutat, deuen y fan relació a mi dit y avall escrit nott. en presència dels sobre continuats testimonis, que se conferiren en lo puesto que se està edificant per dit Col·legi en la iglésia que novament per lo expressat col·legi se està en ell fabricant, una capella gran baix invocació de la Puríssima Concepció de Maria de caritats de persones devotes, la qual se trobe unida per la part de ponent ab la paret mitjanera de la casa té allí dit Joseph Brach, a fi de regonèixer algunas variacions o mudanses se han fet en dita casa per ocasió de la dita capella, y que per ells ben vist, mirat y reconegut lo predict, judicaren y judiquen segons lo art y experiència de los officis que desempenyen, que donant lo col·legi trenta lliures moneda barcelonesa a dit Brach per a perfeccionar la dita sa casa quedaria dit Brach del tot ben satis-

fet dels danys causats a dita casa per la referida obra de dita capella, puix judican que lo col·legi en lo estat en què havia deixat dita casa cubris decentment la part de ella que pera la obra havia descubert, no hauria ocasionat dany algun que se hagués de satisfer a dit Brach y que lo cobrir-la així costaria unas vint y sinch ho trenta lliuras, y aixís ho firman y juren en lo puesto, dia, mes y any sobre continuat present los dits testimonis a requisició de dits pare vicerrector y de Joseph Brach, quals han requirit a mi de Ambròs Copons y Fita Not. ne llevàs acte y aixís sés executat.

XIV

1761

Contracte entre els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola al Col·legi de Sant Bonaventura dels pares franciscans d'Agramunt i Anton Rialp i Josep Jener, mestres fusters de la mateixa vila, per a construir-ne les portes i finestres.

AHCB: Not. Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1761), fol. 163.

Sia a tots notori com nosaltres Anton Rialp y Josep Jener, mestres fusters de la ciutat de Cervera, bisbat de Solsona. De nostre grat y certa sciència convenim y en bona fe prometem als il·lustres senyors administradors de las causas pias instituïdas per Ponç de Peramola y Vallterra y Saturnino de Peramola, olim de Òdena, en lo col·legi de Sant Bonaventura extra los murs de esta vila de Agramunt construhit, ausents, y lo nott. infrascrit, com a pública persona present, que per lo preu y ab los pactes y condicions avall escrites construirem las portas y finestras y demás necessari tocant a mestre fuster en totas las celdas y demás que es deu fer en lo quarto de dit col·legi que actualment se fabrica a la part de llevant, a saber del primer piso en amunt, fins a dexar-ho a punt de habitar los religiosos: lo qual ajust prometen fer inseguint lo paper entregat al notari infrascrit, que és del thenor següent: = Nota del que se ha de fer en lo convent de Agramunt, ço és en las portas y finestras. = Primo las finestras de las celdas ab son vestiment y els corradós, y dels estudis de ditas celdas de fusta de brassa, las finestras de las celdas ab portella y ditas finestras gornidas ab dos fayxas. = Ítem las portas de entrar a la celda de fusta comuna ab tres fayxas y creuhera al mitg. = Ítem las portas del estudi de la mateixa fusta, gornida ab una faixa al mitg. = Ítem una taula de sis palms de llarch y tres y mitg de amplària de fusta de brassa ab son calaix. = Ítem un banch de fusta comuna de nou palms de llarch. = Ítem un llit de peu de gall, ab sas posts comunes. = Ítem una cadira per cada celda de fusta de pi ab brassos. = Ítem tres portas balcone-

ras ab son vestiment y balustres tornejats, y ditas portas ab portellas de fusta de brassa gornidas ab una erra ab las faixas corresponents y encerats. = Ítem dit fuster se a de cuydar de tots los materials menos la farramenta. = Las quals obras de fuster prometem fer per tot lo mes de setembre propvinent, bé degudament, podent-las fer visurar los dits Srs. Administradors per experts pràctichs a ells ben vistos, y en cas de defecte prometem també esmenar-ho. Per tot lo sobredit los dits il·lustres señors administradors deuran donar-nos y pagar-nos cent-cinquanta lliuras moneda barcelonesa ab esta forma, ço és, cinquanta lliuras lo dia present. = Cinquanta lliuras en tenir treballada la meitat de la obra. = Y las restants cinquanta lliuras luego de ser concluïda la dita obra. Tot lo que prometen atendre y cumplir, tenir y observar sens dilació ni excusa alguna ab lo acostumat salari de procurador dins esta vila deu sous y fora de ella vint sous barcelonesos, ab restitució y esmena de tots danys y gastos. Y per cumplir las referidas cosas totas, y sengles obligacions tots nostres béns y drets y los de cada un de nosaltres assolas mobles e immobles, haguts y per haver. Renunciant a qualsevol llei o dret que voler y ajudar-nos pugués, y a la lley que prohibeix la general renunciació. Prometent y jurant en nostras respectivas ànimas contra las referidas cosas no fer ni veni ni alguna de ellas contradir, en temps algun per causas o rahó alguna. En testimoni del qual firman la present escriptura en la vila de Agramunt bisbat de Urgell, corregiment de Cervera als vint-i-dos dias del mes de juliol, any de la Nativitat del Senyor Déu Jesuchrist de mil set-cents sexanta y un, essent presents per testimonis instrumentals Francisco Utgés, negociant, y Anton Sevina y Gualdo, clergue, los dos de la referida vila de Agramunt, a estas cosas demanats.

XV

1763, abril, 5

Carta de pagament del mestre de cases Anton Cassan, proveïdor de l'obra de l'església de les Oluges, a la vídua del mestre de cases Josep Casals.

AHCC: FN Cervera. Tomàs Balius. Manual (1763), fols. 69r-70r.

Dia sinch del mes de abril del any de la nativitat del señor de mil set cents sixty tres en la ciutat de Cervera, bisbat de Solsona.

Sie a tots notori y manifest que Anton Cassan, mestre de cases del lloch de la Manresana, arxiprestat de Àger de ningun bisbat, y Raymunda Casals, viuda deixada de Joseph Casals, mestre de cases natural de San Llorens de Campdevàdol, populat en lo lloch de las Olujas, bisbat de

Solsona. De son grat y certa ciència confessan y en veritat reconeixen al reverend doctor Ramon Llobet, prevere y rector de la parroquial de las Olujas, honorables regidors y obrers del mateix lloch presents, que en lo modo infraescrit los han donat y pagat y respectivament confessan haver hagut y rebut mil cinquanta tres lliuras moneda barcelonesa que junt ab dotse lliuras barcelonesas (que se han rellevat en la revista de la obra de la fàbrica de la nova iglésia de la parroquial referida) fan la suma de mil sixanta sinch lliuras moneda barcelonesa referida, que són lo preu fet de la fàbrica expressada feta per part per dits dos mestres de casas, y la major part per lo referit Anton Cassan, y en força del acte de la concessió de dita fàbrica a son favor fet, firmada y jurada per dit reverend Llobet, honorables regidors y obrers de dita parroquial iglésia, ab acte en poder del notari infraescrit al set de mars del any mil set cents cinquanta sis, qual fàbrica dita Raymunda Casals luego de seguida la mort de dit son marit per la part de ell, y per contemplarse impossibilitada lo poderla ella fer continuar, la cedí a dit Anton Cassan ab una escriptura privada, guardada en lo arxiu de la rectoria de dita parroquial, firmada al quatre de juliol del any mil set cents cinquanta nou y per la quantitat de noranta vuyt lliuras barcelonesas és que de ellas part las rebé dit Joseph Casals fins al dia de sa mort, part que las rebé dit Anton Cassan después de dita cessió, y las restants cent trenta una lliuras dinou sous y sis diners las reb lo mateix Anton Cassan de mans de dit reverend doctor Llobet, pagant de diners de dita obra de contant realment y de fer en presència del notari y testimonis infraescrits, y de las partidas rebudas de contants realment y de fet a sas voluntats ni ha firmat diferents recibos que respectivament volen vajan compresos ab la present perquè una mateixa quantitat no aparega dos vegades satisfeta; y aixís, renunciant a la excepció del diner no contat y no pagat y a la cosa no ser així en fe y testimoni de estas cosas; no sols fan y firman la present època, sinó també cancellan y anullan lo calendat acte, y sas forças y obligacions aixís de tal manera que en ningun temps pugan aprofitar dits firmants ni a la mateixa obra danyar ab pacte firmíssim de may pus demanar cosa alguna més a dita obra ni successors a ella. E, lo dit reverend doctor Ramon Llobet sobrenomenat, Mariano Roca y Ramon Alsina, regidors del lloch de las Olujas Altas, Francisco Vives y Antoni Joan Mestre, regidors de las Olujas Baixas, Jaume Vilarubí y Jaume Cortadellas, obrers de la parroquial dels llochs expressats, se donan per contents de la obra expressada segons los pactes individuats en dit acte, y prometen a dits obligats ni a sos successors no demanarlos cosa alguna ni convenirlos en judici ni fora de ella per rahó de dita fàbrica cancellant y anullant lo acte expressat així y de esta forma que per ningun temps pugan aprofitar ni respectivament danyar. Fetes foren

estas cosas en Cervera los dia y mes expressats, y aixís ho firman, ço és dits reverend doctor Llobet, Antoni Joan Mestre y Jaume Vilarubí ho firman de sa mà pròpia.

XVI

1763, maig, 22

Acta de l'examen que fan, a petició dels regidors del poble de Rubinat, els mestres de cases Josep Perelló i Josep Forgues, sobre l'estat en què es troba el campanar de l'església de Rubinat.

AHCC: FN Cervera. Balius, Tomàs. Manual (1763), fol. 87r-87v.

En la ciudad de Cervera, obispado de Solsona a los veinte y dos días del mes de mayo año del señor de mil setecientos sesenta y tres. Ante mi el infrascrito y testigos abajo nombrados parecieron Joseph Perelló, maestro albañil del lugar de San Antolí, obispado de Vich, y Joseph Forgues, también maestro albañil de la villa de Calaf del propio obispado, de edad el primero de treinta y un años y el segundo de quarenta y cinco años poco mas o menos los dos, los cuales mediante el juramento que extrajudicialmente han prestado a Dios Nuestro Señor y ante una señal de la cruz, a pedimiento de Andrés Obach y Joseph Plasa, regidores del lugar de Robinat, obispado de Vich, hizieron la declaración siguiente: Esto es que ellos, declarantes, revisaron atentamente el campanario de la parroquial de dicho lugar; y visto por ellos y reconocido encontraron el texado y tres pilares caídos que amenasavan ruína, y que a no haverse tomado prompta providencia para la composición, se hubieran seguido en prompto muchas ruínas y daños assí a las paredes de dicho campanario como a las campanas ay en él, y que esto lo dicen por la pràctica y experiencia tienen en su arte de albañil y reglas de él les enseñan. Y que dichas obras importaran añadiendo a esta su declaración que a no componerse no se podrían tañer las campanas del citado campanario en tiempo de lluvia, vientos y tempestades. De cuya declaración se ha requerido a mi, Thomàs Balius y Marot, notario público collegiado de Cervera levantase auto, y que diese testimonio como lo hize siendo presentes como testigos Christoval Grau, carpintero, y Antonio Fabregat, joven herrero, ambos de Cervera para lo susodicho llamados.

XVII

1764, febrer, 11

Contracte entre els administradors de la causa pia establerta per Marià Tella, canonge de la catedral de Solsona, i Ramon Brunet, mestre de cases de Guissona, per a la construcció de la nova església parroquial de Sant Salvador de Tarroja.

AHCC: FN Guissona. Josep Cava. Manual (1764), fols. 53r-55r.

Dia onse del mes de febrer any de la Nativitat del Senyor de mil set cents sexanta y quatre en la vila de Guissona, bisbat de Urgell.

Sobre lo ajust de construir y fabricar la nova Iгла. fahedora en la vila de Tarroja, bisbat de Solsona, entre parts dels reverend Joseph Vilamajó, pbre. y rector de la parroquial iglésia de Sant Salvador de dita vila, y Joseph Tella, pagès de la referida vila, tant com a administradors de la pia disposició a est efecte feta, per lo il·lustre Don Mariano Tella, canonge de la Santa Cathedral de Solsona, com y també com a obrers, junt ab Joseph Secanell, regidor de dita vila de la obra de la referida Iгла. de una part, y Ramon Brunet, mestre de cases de la vila de Guissona, de part altra, són estat fets, pactats, firmats y jurats los capítols, pactes y avinensa següents: primerament, lo dit Ramon Brunet promet construir y formar la iglésia referida segons los perfils y planta se és feta per dit efecte, havent de ser tot ben treballat a ús y pràctica de bon official. Ítem, que antes de espatllar la iglésia vella y rectoria, haurà de fer tota aquella porció que puga de la nova iglésia, y després de feta y perfeccionada dita porció de Iгла. nova deurà espatllar de la iglésia vella y rectoria tot lo necessari per continuar la nova iglésia com y també deurà espatllar la casa de Gaspar Martí podent-se valer de la pedra eixira de la desferra. Ítem és pactat que lo comú y administradors cuydaran de fer obrir las excavacions dels fonaments de sinch palms de ample, deu palms de fondo, y a las llargàrias (...) la planta essent obligació de dit Brunet paredar dits fonaments de la amplària, fondària y llargària sobreditas ab bona pedra y argamassa, a ús y pràctica de bon official, y en cas de encontrar lo ferm antes de arribar als deu palms de fondo se li descontarà rato per quantitat, y així mateix se li pagarà en cas se hagués de afondir més dels deu palms sobredits. Las parets dels fonaments en amunt deurà ferles de quatre palms de gruix de bona pedra y argamassa ben treballada a ús y pràctica de bon official a la alsada demostran los perfils. Ítem sàpia dit Brunet que a las pilastras deurà acentar uns sòculs de pedra picada de dos palms de alsada y sobre dits sòculs las vasas també de pedra picada de ordre dòrica, que lo mòdul serà de palm y mitg, que hi ha de haver pilastra y pilastrons. Que las comu-

nicacions o trànsits en todas las capellas deuria fer de set palms y mitg o vuyt de llum o ample, ab la alsada competent o que se li manarà; y deurà fer mesas per quatre altars y la del altar major, las que deurà fer de pedra ordinària, y compondrelas o posarlas en los altars del modo se li dirà. Ítem serà de la obligació de dit Brunet de los archs y voltas tant de la nau de la Iгла. com del cor, capellas y secrestias. Los archs seran de mahons y las voltas seran de guix y rejola a dos gruixos y en lo crusero deurà fer una volta bufada a modo de mitja taronja. Las comunicacions y oberturas de las tribunas deuran formarse de guix ab la amplària y alsada se li dirà y sobre las tribunas deurà fer volta senzilla de una rejola y guix perquè la teulada no es veija y las tribunas deuran quedar perfetament planas. Ítem serà de sa obligació fer la cornisa arquitebra y frisa de guix de ordre dòrica ab tots los resalts y retorns necessaris; ya això és mateix las impostas de las capellas, las que deuran tenir tot lo fondo de las capellas. Deurà fer lo cor a la alsada que apareixerà als administradors fent que quede perfetament pla y la escala per pujar. Una pica de aigua beneita bona. Ítem deurà plantar las balustradas del presbiteri, cor y tribunas. Ítem lo peu o asiento per lo púlpit y escala per pujarhi. Tot lo piso de la iglésia, capellas y sacristia ha de ser encayronat ab cayrons de palm y mitg. Ítem serà de sa obligació embigar, enllatar y fer todas las teuladas y ràfechs a saber és, en la teulada de la nau de la Iгла. ha de fer: dos filadas per part sobre dels ràfechs a teula plena; y en las teuladas de las capellas en lo nimbell o sorda quan se pujian las parets deixarà una represa o regata de mitg palm de fondo per (...) las teulas dins la paret, y después sobre las teulas hi posarà una filada de llosas o rejola, y també posarà dos filadas o més a teula plena en part, y així mateix sobre del ràfech; en lo frente deurà fer dos cantonadas de pedra picada, y aixís mateix lo portal de la part principal ab dos o tres grahons per pujarhi, y remate de la frente; dos o tres grahons també de pedra picada per pujar al presbiteri haventhi de fer un bordó y filet en los grahons, los portals de las sacristias, las finestras de las sacristias, las llunetas que vulgan y las llosanas de las tribunas lo que deurà ser tot tallentat. Las cantoneras de part de tremuntana han de ser de cantons (...) En lo frente interior, o paret del altar major deurà fer una petxina corresponent a la obra de la iglésia i tota la iglésia per la part interior ha de ser terraguixada y emblancada ab guix blanc, y per la part exterior arrebossada y emblancada ab (...) de cals, y en tot ha de quedar perfetament acabat, y en cas los administradors vulguesen variar alguna cosa se li pagaria lo més y se li descontarà lo menos. Ítem per fer dita obra deurà dit Brunet y correrà a son càrrech de mans de mestres, manobras, cordas, ternals, curriolas, torms, motllos per curnisas, y picar, còbens, càvechs, cabassos, portadoras, cassós y

tots los aparatos necessaris per la conducció y transport de la manobra, y los administradors li donaran fusta per las bastidas. Ítem per fer dita obra los administradors li donaran tots los materials a peu de obra a distància de cent passas poch mes o menos de la iglésia nova, menos o a excepció de la pedra tant de picar com de paredar que lo mestre deurà cuydar de ferla portar tota. Y així mateix ha de cuydar dit mestre de fer tallar la pedra per picar, alla hont no bastarà partida de pedra que lo comú té tallada cuydant lo comú de fer arrencar la pedra necessària per dita obra. Ítem deurà cuydar lo mestre de ferse la argamassa y de acistir quant se amerarà la cals perquè no sia escaldada. Ítem dita nova iglésia deurà ser acabada y perfeccionada dints lo termini de quatre anys contadors des del dia se posarà la primera pedra. Ítem deurà y serà obligació del mestre pujar una paret des de la Iгла. vella fins a encontrar lo campanar ab lo fonament, y doblada necessària per suplir lo fonament o part falta del campanar per la part dona a la Iгла. vella, de manera que quede lo campanar perfetament fortificat y assegurat havent també lo mestre, com en lo referit de la Iгла., cuydar de fer portar la pedra necessària per dita obra; y en dita obra no podrà treballar de paleta en temps de ivern, si sols en la primavera, part del estiu y part de tardó; y per fer dita paret per lo campanar deurà lo mestre cuydar de manobras y demés, o tot allò que durà cuydar per fer la iglésia. Baix los quals pactes y condicions convenen y prometen y és ajustat y convingut que dits senyors administradors donaran y pagaran per los treballs de la sobredita fabrica y construcció de la referida Iгла. al dit Ramon Brunet mil quatre centas vint y sinch lliuras barcelonesas pagadoras ab esta forma que dit Brunet deurà tenir obra adelantada per tres centas lliuras, y de tretas estas que se retindran dits senyors administradors lo restant del preu sobre dit se pagarà ab quatre iguals plassos o pagas esto és dos centas vuytanta una lliuras sinch sous feta la quarta part de la sobre dita obra; altra dos centes vuytanta una lliuras sinch sous feta de las quatres parts, las tres de la dita obra, y las restants doscentas vuytanta una lliuras sinch sous junt ab las tres centas lliuras que se retenen com és dit dits senyors administradors acabada, perfeccionada y visurada la expressada obra per lo qual se reservan dits senyors administradors lo poder fer visurar la expressada obra tres vegadas quant millor los apareixerà haventse de fer dita visura per un mestre per part y pagar higualment los gastos de ella quiscuna de ditas parts, per lo que convenen y prometen estas, la una a la altra, segons los sobredits pactes que cada una de ellas per sa part deu cumplir, atendre y cervar sens dilació ni excusa alguna ab salari de procurador acostumat, restitució y esmena de tots los gastos, interessos, missions y despesas per lo que y per esa obcrvancia ne obligan, esto és dit, obliguen tots y sengles

béns y drets seus mobles e immobles haguts y per haver renunciant a tots y qualsevol dret y lley que valer y ajudarli puga y a son propri for ab submissió de qualsevol for de justícia secular tan solament y facultat de variar de judici, escriptura deter, obligació de sos béns tan solament constitució de pror. y ab jurament llargament y higualment dits senyors administradors obligan tots y sengles béns y drets de dita administració mobles e immobles pnt. y veniders ab totas renunciacions tant de dret com de fet en fer del que atorgan la present escriptura en dita vila de Guissona dia, mes y any sobredits, essent presents per testimonis Francisco Cava, notari públic, y Domingo Flotats, pagès, tots dos de dita vila de Guissona.

Joseph Tella, administrador, = Ramon Brunet, = Joseph Vilamajó, rector de Tarroja, administrador.

XVIII

1765, octubre, 31

Contracte entre els administradors de la causa pia fundada en el Col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt per Ponç de Peramola, i Ramon i Josep Poch, mestres de cases de la mateixa vila, per a la construcció de l'església del col·legi.

AHCB: FN Agramunt. Francesc Jover. Manual (1765).

En nom de Déu sia a tots notori com de, y sobre lo preu fet de la obra de la Iglá. del col·legi de Sant Bonaventura orde del seràfich P.St. Francesch, extra y prop los murs de la present vila de Agramunt construhit, y fundat fahedor y firmador entre parts del reverent don Agustí Martínez, prevere y rector de la parroquial iglésia de dita present vila en lloch y com a tenint poder del Il·lustre Senyor Bisbe de Urgell, Magnífich doctor Gaspar Jover y Terés, thinent de corregidor de dita present vila, y Francisco Jover, notari infrascrit, com a regidor decano de la mateixa present y com a tots administradors los tres de la causa pia instituïda y fundada de y per dit col·legi de Sant Bonaventura per Ponç de Peramola Sadurní de Òdena de part una y Ramon Poch y Joseph Poch, germans, los dos mestres de cases de la referida present vila, impressaris, de part altra, han vingut las ditas dos parts al preu fet de dita obra, pactes y circumstàncias infrascritas y següents, y contingudes en la tabba que és del thenor següent: = tabba de la obra se ha de fer en lo col·legi de Sant Bonaventura de Agramunt ab la que se deu regir y conformar lo mestre que pendrà dita obra. = Primo se han de pujar fins a cubrir totas las parets de la iglésia en las que hi ha de haver tres portalades y quatre finestrals de

pedra picada. = Ítem tota la iglésia se ha de cubrir ab dos teulas plenas per part, en la carena y tretas las canals se ha de fer ràfech en tota ella. = Ítem se han de picar las pilastras y dos archs de la nau, dos archs del baix chor, totas las claus y muntants faltaran per las sobre expressadas portaladas y finestrals, las pedras se hauran menester per a otxavar lo presbiteri y uns setanta dos palms en longitud de canal forana; tot ab sas corresponents moltlluras. = Ítem se ha de picar la O del chor, y las armas de Peramola; aquellas sols podrà ser de uns onse pams de llum, y perfilada per part de dintre y estas que han de tenir de sisa set palms en quadro, han de resaltar tres quarts de la paret. = Ítem si falta pedra picada se pagarà lo picar-la, a rahó de jornal y si de la ja dalt expressada se n'encontrà, se rellevarà del preu a rahó de jornal. = Ítem tota la iglésia nova que es farà se haurà de terraguixar y emblanquinar; totas las voltas han de ser ab llunetas y las ja fetas se han de compondrer de esta forma. = Ítem la cornisa y arch de las capellas se farà de guix, però ha de ser a correspondència de las ja fetas. = Ítem se ha de fer una petxina gran en lo frontis del presbiteri y aquest per engrandir-se se ha de otxavar. = Lo paviment de la iglésia y capellas ha de ser de mahons; en la iglésia hi ha de haver una línia de llosas des del portal al presbiteri y quatre faxas. Ítem lo mestre la prendrà ha de cuidar a sas costas dels manobrers, fer la argamassa y que tota la obra estiga conclosa del dia del subhast a un any. Ítem se li donarà la maniobra a peu de obra, entenen-se per això lo recinto del convent, y se li deixaran las antanas y taulons té lo convent per fer bastidas. = Ítem tot lo nou deu conformar-se ab lo vell, menos lo piso del chor y tribunas, que ha de ser enrejolat; y si algun si repara en la obra deuran los mestres esmenar-lo a coneguda del guardià y administradors. = Ítem lo acte del arrendament durà lo mestre per qui quedarà cuidar de pagar-lo, y al mateix temps deurà donar fermansas a coneguda dels administradors. = Ítem conclosa la obra se farà revisar, y si algun defecte en ella se encontra lo mestre deurà refer-ho o pagar-ho. = Últimament lo modo de la paga serà que de aquella quantitat se concertarà sen faran quatre iguals parts, la primera se darà al començar la obra, la segona a mitg lloch, la tercera al acabar la obra y la quarta al cap de l'any de conclosa. Y ab dits pactes y no sens ells convenen y en bona fe prometen dits senyors administradors a dits Ramon y Joseph Poch, germans, per lo preu de dita fahedora obra set-centas cinquanta lliuras moneda barcelonesa, quals prometen dits senyors administradors pagar ab quatre iguals pagas, començant a fer la primera lo dia present, la segona a mitja obra feta, la tercera al temps de acabar la obra y la quarta del dia se conclourà dita obra a un any: tot lo que prometen dits senyors administradors atendre y cumplir sens dilació ni excusa alguna ab lo acostumat salari de procu-

rador ab restitució y esmena de tots danys y gastos de què sian creguts dits empressaris de paraula, o ab lo sol jurament que defereixen. Per lo que ne obligan dits senyors administradors a dits germans Poch tots los béns, rèdits y emoluments de dita causa pia, mobles e immobles, presents y esdevenidors (no emperò los béns propis de dits senyors administradors per tractar en estas cosas negoci alieno). Renunciant en dit nom a qualsevol llei y dret a son favor ya la llei que prohibeix la general renunciació. Y los dits Ramon y Joseph Poch, germans, impressaris sobredits, no sols acceptar lo sobre expressat preu fet de dita obra per lo preu, pactes y circumstàncias sobreexpresadas; si que també prometen cumplir tot lo que per causa de dit preu fet fer y cumplir degan sens dilació ni excusa alguna, ab lo salari acostumat de procurador y ab refacció y esmena de totas missions, interessos y gastos de què sian creguts dits administradors y sos successors en sa administració de paraula o ab lo sol jurament que defereixen.

XIX

1765, gener, 27

Contracte entre els regidors de la universitat de Bellpuig i Miquel Font, mestre de cases de la mateixa vila, per a emblanquinar l'interior de l'església parroquial de Sant Nicolau i Santa Maria de Bellpuig.

AHCC: FN Bellpuig. Rafael Soler. Manual (1764-1765), fols. 56v-59r.

En nom de Déu Nostre Señor: sia a tots notori, com sobre lo que baix se expressarà, entre parts dels Magchs. Miquel Petit y Bonaventura Vilamajor, lo present y corrent any regidors (juntament amb Joan Arnaldo, ausent de esta vila) de la universitat de la present vila de Bellpuig, bisbat de Solsona, en ajuntament en la casa de dita universitat situada en la plassa del Pou de la dita present vila, fent això ab assistència i intervenció del Magnífich Joseph Badia lo bienni corrent batlle de la referida present vila per lo Excel·lentíssim Senyor Don Joseph Guzmán Comte de Oñate, com a marit y conjunta persona de la Excel·lentíssima Senyora Dª Ventura Fernández de Còrdova Duquesa de Sessa, senyora de las presents baronias de Bellpuig y vila de Liñola, y ab autoritat y decret de aquell que baix interposarà, sens emperò intervenció de Francisco Boldú, lo trienni corrent procurador síndich de la dita universitat, per encontrarse, segons los predits magnífichs regidors, ausent de la expressada present vila, de una; y Miquel Font, mestre de cases de la mateixa present vila de Bellpuig, de altre, són estats fets, firmats y jurats los pactes, conveni y avinensa següents:

Primerament, és estat pactat, avingut y concordat entre las parts dalt nomenadas, que lo predit Miquel Font, per la quantitat de tres-centes y vint lliures moneda barcelonesa, per las quals el dit Miquel Font ha ofert, en lo públich subhast, fer la obra que baix se expressarà, y los dalt nomenats magnífichs regidors baix ab altre capítol, en los terminis y ab las pagas en la tabba, que baix se incertarà, individuats, li prometran donar y pagar, haja y dega, com ab tenor del present, de sa libera y espontànea voluntat, convé y en bona fe promet blanquejar la iglésia parroquial de la expressada present vila de Bellpuig, y fer tot lo demás que en la tabba mencionada se conté y expressa en lo modo y forma, y dins los terminis respectivament expressats i individuats en la tabba ja dita, que per est li fou despatxada, la qual és del tenor que se segueix: = tothom qui vulla entendre en blanquejar la iglésia de la present vila de Bellpuig, sàpia: = Primerament, que deurà terraguixar y posar a punt de blanquejar amb pinzell tota la iglésia, ço tot allò que serà necessari i convenient, tant en la nau com en las capellas, a coneguda y disposició dels senyors regidors. = Ítem que deurà blanquejar dos vegadas tota la dita nau, com y també las capellas de dita iglésia, exceptadas las del gloriós Sant Christo, de las ànimas, Sant Joan, Sant Pere, Nostra Senyora del Roser y tots los sants, la primera a saber ab guix comú bo, y la segona ab guix de Sarral del més blanch qués tròbia, y tant la una com la altra ab aygua cuyta composta segons art de dorador, a coneguda de Francisco Boldú, dorador de la referida present vila, o de Anton Boldú, també dorador, son fill, sens que pugua posar aygua per aclarir lo guix en cas de espessir-se, si no ayguacuit composta com se ha dit. = Ítem que deurà tintar de blau de merlín tots los plafons de las llunetas de las sobre ditas nau y capellas y los fondos de los dos finestrals de vuyt palms de alsada y quatre de amplada cada un en la paret de la iglésia sobre dita de la part del fossar, y deguen ser dits finestrals de pedra picada, ab sos biaixos tant de dins com de fora, y posar-hi un reixat de fil ferro y tres barretas travesseras de ferro, ab sos vidres a cada un dels dits dos finestrals. = Ítem que deurà compondrer y replanar los clots que en lo piso de la referida iglésia se troban. = Ítem que deurà reconèixer y resseguir la teulada de la ja dita iglésia, y compondrer las gotalleras y tot lo demás que sia necessari en dita teulada. = Ítem que tot lo sobre expressat deurà fer a tots sos gastos y despesas, sens que lo comú ni altre per ell dega contribuir en cosa alguna. = Ítem que a aquell que per menos preu o quantitat de diner offerirà y se obligarà a fer las obras sobre expressadas, los senyors regidors de la dalt dita present vila li pagaran lo tal preu o quantitat en esta forma, a saber cent lliures de comtants lo de la de la firma del acte de capitulació de las obras dalt expressadas, y per major tuició y seguretat

de las quals obras deurà donar bonas e idòneas fermansas a coneguda dels senyors regidors, y lo restant ab dos iguals pagas, la primera és a saber al temps y ocasió que haurà feta la meitat de las relatadas obras, y la última luego de ésser perfeccionadas y del tot acabadas aquellas, las quals deurà fer, a saber los finestrals antes del primer dia de quaresma pròxim vinent. = Que hi diu, y quant, que a aquell que per menos oferirà fer las obras dalt ditas, se lliurarà. = Tot lo que promet atendre y cumplir sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador, a més del qual promet restituir y esmenar tots los danys y gastos que del contrari se ocasionaran; y per major seguretat dóna per fermansa a Joan Flores, pagès de la dalt dita present vila de Bellpuig, son sogre present, lo qual accepta lo càrrech de la fermansa predita, y convé y en bona fe promet, que juntament ab lo sobredit Miquel Font, son gendre y principal, y sens ell y assolas, serà tingut y obligat a tot lo per lo mateix son gendre y principal promès, y ho atendra y cumplirà, y atendre y cumplir farà com sobre se conté. Y per cumpliment de tot lo sobredit, tant és a saber lo dit principal, com la fermansa predita, obligan tots sos béns y drets y del altre de ells a solas, mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant al benefici de novas constitucions, divididoras y cedidoras accions, a la epístola del emperador Adrià y consuetud de Barcelona.

Ítem és estat y pactat, avingut y concordat entre las parts dalt nomenadas, que los sobrenomenats magnífichs regidors de la universitat de la present vila de Bellpuig per y en nom della, per la promesa y la obligació que lo dalt dit Miquel Font en y ab lo pròxim precedent capítol ha feta y contreta, y en paga y satisfacció de sos treballs hajan de donar y pagar, com ab tenor del present, donar y pagar prometen al ja dit Miquel Font la quantitat de tres-centas y vint lliuras moneda barcelonesa en esta forma, a saber és cent lliuras de comptants lo dia de vuy, y en continent de firmat lo present acte de conveni y capitulació, altres cent lliuras al temps y ocasió que haurà feta la meitat de las obras dalt expressadas, havedoras y cobradoras de la venerable unió de la dalt dita iglésia parroquial per tantas que los reverents capellà major y demás preveres del gremi de aquella, per lo fi sobre dit, ne prometeren donar y entregar en y ab altre dels capítols sobre la cessió del orgue vell de la referida iglésia parroquial, entre parts dels predits magnífichs regidors de una, y los mencionats reverents capellà major y demás preveres del gremi de la relatada venerable unió, de altre, firmats y jurats en poder del notari baix escrit lo dia vint del present y corrent mes de janer y las restants cent y vint lliuras luego de ésser perceccionadas y del tot acabadas las ja ditas obras, havedoras y cobradoras del reverent Jaume Pujol, prevere y sacristà de la sacristia de la referida venerable unió, per consemblants que del valor del oli procehit del

infern del molí de oli fora y prop las murallas de la dalt present vila de Bellpuig construhit, ne ha promès pagar y entregar per lo mateix fi, com consta en un vale que de la prop dita quantitat de cent y vint lliuras a favor de la relatada universitat, ha fet y firmat lo dia de vuy; Lo que prometen attendrer y cumplir sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador, a més del qual prometen restituhir y esmenar al ja dit Miquel Font tots los danys y gastos que del contrari se li ocasionaran. I per compliment de tot lo sobredit, obligan tots los béns y drets, rèddits y emoluments de la universitat sobredita, mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant a qualsevols lleis, drets y beneficis que en això valer y ajudar-los puguessen, y en particular a la lley que prohibeix la general renunciació llargament y ab jurament, que per major corroboració de tot lo sobredit, presta a Déu Nostre Senyor y a sos Sants Quatre Evangelis en deguda forma de dret y segons estil. I per major firmesa y seguritat lo dalt nomenat mgch. batlle a las cosas preditas interposa son decret y auctoritat. Y Joseph Saltet, corredor públich de la sobredita present vila de Bellpuig, confessa y reconeix al predit Miquel Font haver-li, de orde dels dalt nomenats magchs. regidors, lliurat la fàbrica de la obra sobre dita per haver en lo públich subhast ofert fer aquella per menor quantitat que altre ningun y per lo tant las parts sobrenomenadas, lloant, aprobant, ratificant y confirmant los pactes y capítols sobrescrits y totas las cosas en aquells y cada un de ells contingudas, convenen y en bona fe prometen la una part a la altra recíprocament atendre y cumplir aquellas com en los mateixos capítols y cada un de ells está expressat y baix las mateixas obligacions, renunciacions y cláusulas en aquells respectivament individuadas als quals se refereixen. En fe y testimoni del que aixís ho atorgan en la present vila de Bellpuig, Bisbat de Solsona lo dia vint y set del mes de janer any de la Nativitat de Nostre Senyor Deu Jesucrist mil set-cents seixanta y sinch, essent presents per testimonis a est fi cridats, Josep Palou escrivent y Francisco Majorar teixidor de lli, los dos de la mateixa present vila. = Y per a que los sobre dits Font (als quals jo lo notari baix escrit faig fe conèixer) segon afirma no saber escriurer, per ells y de sa voluntat se subscriu y firma Joseph Palou, altre dels testimonis predits, los mencionats emperò Miquel Petit, Bonaventura Vilamajor Regidors, Joseph Badia Batlle y Joan Flores fermansa, coneguts semblantment per mi lo mateix notari, se subscriuen y firman de sa pròpia mà y Joseph Saltet. (...)

En poder de mi Anton Soler Notari a estas cosas entrevenint en lloch y nom de Rafael Soler Notari mon pare y mestre, en altres negocis ocupat.

XX

1766, setembre, 4

Àpoca segons la qual el mestre de cases de Cervera Francesc Gaudier rep del capità reformat d'Infanteria Simó Grau d'Alinyar la quantitat de tres-centes vint-i-cint lliures per l'obra de l'església de Nostra Senyora del Carme a l'Hospital de Pobres de Castellort, a Cervera.

AHCC: FN Cervera. Francesc Pomés i Jordana. Manual (1765-1770), fol. 68r-68v.

Sia a tots notori i manifest com en la ciutat de Cervera, bisbat de Solsona, als quatre dias del mes de setembre any de la nativitat del Señor de mit setcents sexanta y sis. Francisco Gaudier, mestre de cases de dita ciutat de Cervera, conegut per lo notari infraescrit, de son nom y cognom que ab lo present (...) de son grat y certa sciència firme àpoca de rebuda a favor de Don Simon de Grau de Alinyar, capità reformat de Infanteria de la mateixa ciutat de Cervera, encara que ausent y com si fos present, y lo notari avall escrit per este present y llegítimament y estipulant de la cantitat de tres centas vint y sinch lliuras moneda barcelonesa, y són per lo preu fet de la construcció de las obras en la iglésia del Sant Hospital de pobres malalts de la expressada ciutat de Cervera, com del acte del referit preu fet de ditas obras y demés expressat en la tabba en ell incertada, fet y firmat en poder del notari infraescrit als vint y quatre dias del mes de desembre del any mil set cents sexanta y sinch per lo nombrat Dn. Simon de Grau a favor del predit Francisco Gaudier, com a principal, y March Gaudier, també mestre de cases, son pare, com la fiansa, com a major postor en lo encant públich, mediant Francesch Llach, cursor jurat de la matexa ciutat de Cervera; que no obstant que en lo sobre calendat acte sia lo preu de dit preufet de obras la cantitat de tres centas cinquanta lliuras, la veritat fou que de estas, lo nombrat Francisco Gaudier confessant, ne cedí a favor dels administradors del dit Sant Hospital, per a fer-ne a favor de este lo que ben vist los fos; la qual cessió ab lo present llohe y aprobe, aixís que únicament de las citadas tres centas y cinquanta lliuras ne restan a favor de ell mateix, confessant las sobre continuadas tres centas vint y sinch lliuras: lo modo de la paga de las mencionadas tres centas vint y sinch lliuras barcelonesas és que aquell confesse haver hagut y rebut de dit Don Simon de Grau de Alinyar, a ses voluntats antes de la present, ab diferents vegadas, comprenent ab la present qualsevol recibos en part o en tot de ditas tres centas vint y sinch lliuras se trobassen per a què una mateixa cantitat no aparegués essent dos vegadas pagada, cancellant y anulant lo dit acte de preu fet a son favor firmat, aixís y de tal manera que a ell ni als seus puga danyar, ni a Don Simon de Grau aprofitar ni als seus y renunciant a qualsevol

dret y lley que valer y ajudar-li pugués; en fe y testimoni del qual fa y firma la present àpoca y cancellació, dia mes y any sobrenotats, a tot lo que forn presents per testimonis instrumentals lo reverent Francisco Meroles, prevere y beneficiat, y Joseph Pomés, escrivent, los dos de la mateixa ciutat de Cervera.

Per dit gaudier confessant firmo jo, Francisco Meroles, prevere, per dir no saber escriure de sa voluntat y presència.

XXI

1768

Sol·licitud de l'Ajuntament de Puigverd d'Agramunt al Reial Consell de Castella per l'arrendament d'una part dels fruits del terme per tal de finançar la construcció de la nova església.

AHCB: FN Agramunt. Francesc Jover. Manual (1768).

Sepan quantos esta escritura de poder vieren y leyeren como nosotros Antonio Pla, Antonio Sucarrat, Magín Cisteró, Sebastián Farré, Pedro Juan Mallol Mayor, Pedro Juan Mallol menor, Ramon Pla, Matheo Sala Mayor, Pedro Juna Pla, Joseph Solà, Antonio Oromí, Francisco Estany, labradores, Antonio Solé, molinero, y Francisco Cabó, sastre, todos vezinos del presente lugar de Puigvert, obispado de Urgel, corregimiento de Cervera, Principado de Cataluña: Haziendo estas y las infras. cosas en presencia y con asistencia de Bonaventura Cots, regidor decano y regente la baylía de dicho lugar, por ausencia de Joseph Marià, bayle de dicho presente lugar de Puigvert e insiguiendo lo mandado y decretado por el Excmo. Señor conde de Ricla, Governador y Capitán General del Exto. y Principado de Cataluña interpuso el decreto de dicho Excelentísimo Señor en un memorial presentado a su Excelencia por parte de nosotros dichos regidores de Puigvert, cuyo memorial y decreto es como se sigue. = Excelentísimo Señor: Pablo Borés y Llorell en nombre de los regidores del lugar de Puigvert, corregimiento de Cervera, obispado de Urgel, con obsequioso respeto a Vuestra Excelencia expone: Que en dos visitas consecutivas del visitador nombrado por el Rndo. en Christo padre obispo de Urgel ha mandado a los regidores del citado lugar que construyan nueva iglesia Parral. o ampliar en la que actualmente se halla en dicho lugar, a fin que con mayor decencia puedan los feligreses asistir a la celebración de los divinos oficios y con mayor comodidad puedan acistir a las funciones y demás del culto divino apercibiéndoles en el último decreto de visita que si dentro el término de seis meses no han empezado la nueva construcción de la iglesia o ampliación de la actual, no sola-

mente se exigirá la pena de veinte y sinco libras de cada uno de dichos regidores, si que cessaran en la iglesia los divinos officios y demás eclesiásticas funciones. Consta por la certicatoria dada por el cura propio de dicho lugar de Puigvert que se presenta; y respeto que los regidores y particulares del Común de Puigvert no tienen fondos del Común para cumplir en la construcción de la nueva iglesia, ni ahun para la ampliación de la actual, dezeando como dezean cumplir los expresados mandatos de la visita por dirigirse a mayor honra y Gloria de Dios y regidores y particulares de Puigvert para juntarse con acistencia del bayle, a fin de otorgar juntos los necessarios poderes y demás públicos instrumentos que menester sean para suplicar a la piedad del Rey Nuestro Señor (que Dios Guarde) se digne concederles los más proporcionados y suaves medios para construir dicha nueva iglesia o amplificar la actual, imponiéndose un treinteno sobre los frutos de dichos particulares destinado al solo fin de dicha construcción o amplificación y poder también al mismo efecto aplicar qualesquier cantidades sobrantes de los propios y arbitrios del Común del citado lugar y termino de Puigvert, y para poder practicar lo demás que parezca conveniente para la efectucion de dicha obra tan pía, que lo rezibirá a gracia que espera de la rectitud de Vuestra Excelencia. Barcelona y octubre quinze de mil setecientos sesenta y ocho. = Pablo Borés y Llorell, notario según el poder que presentó. = Barcelona diez y siete de octubre de mil setecientos sesenta y ocho. = Informe de la Real Audiencia = Ricla. = Barcelona tres noviembre de mil setecientos sesenta y ocho. = Como lo pide con tal que acista el bayle a la Junta que solicita, para que se observe toda quietud, y no se trate otro asunto que el otorgamiento de los poderes que es el objeto. = Ricla. = Por quanto con tres visitas consecutivas el visitador nombrado por el reverendo Padre obispo de Urgel, ha mandado a los regidores del citado lugar que construyan nueva iglesia parroquial o se amplíe la actual de dicho este lugar, a fin que con mayor decencia puedan los feligreses asistir a la celebración de los divinos ofizios, y con mayor comodidad puedan acistir a las funciones y demás del culto divino apercibiéndoles en el mismo decreto de visita, esto es en los dos primeros, que si dentro el término de seis meses, y en el último de este año, que si dentro el término de un mes no havían empezado la nueva construcción de la iglesia o ampliación de la actual, no solamente se exigirá la pena impuesta, si que cessarían en la iglesia los divinos officios y demás eclesiásticas funciones como assí se publicó en dicha iglesia en el cartel de la última visita, y no teniendo el Común y particulares de Puigvert fondos para cumplir a la construcción de la nueva iglesia, ni ahun para la ampliación de la actual, dezeando como dezeamos nosotros cumplir a los expresados mandatos de visita por dirigirse a

mayor Gloria de Dios y de su Divino Culto, habiendo sobre esto con toda reflexión tratado los medios más oportunos para su cumplimiento, no se ha encontrado medio más proporcionado y suave para construir dicha nueva iglesia (que se mira por necesario y más cómodo hazerla nueva, que ampliar la actual por la mala situación de la actual, y falta de terreno oportuno) que el imponernos un derecho de treinteno sobre los frutos que se labran, y de que se paga diezmo y primicia en el término de Puigvert destinado al solo fin de dicha construcción, y poder también al mismo efecto aplicar cualesquiera cantidades sobrantes de los propios y arbitrios del Común de este lugar, suplicando para este efecto y demás conveniente para la efectucción de dicha obra por medio de procurador o procuradores nuestros a la piedad del Rey Nuestro Señor (que Dios Guarde) para que se digne concedernos los más proporcionados y suaves medios para construir dicha nueva obra: Por tanto, y otramete: De nuestra espontánea voluntad assí en nombre común como de particular otorgamos todo nuestro poder cumplido, libre, general y bastante qual de derecho se requiera y es necesario para más valer, al Ilustre Señor Don Joseph Galcerán de Pinós y de Pinós, Marqués de Barbarà, en Barcelona poblado, y a Don Gabriel Christoval, presbítero y rector de dicho lugar, Joseph Marsà, Joseph comalada, Magín Pla y Salvador Golanó, labradores, del presente lugar aunque ausentes, como si fuesen presentes, y a cada uno de ellos insolidum o de por sí; para que en nombre nuestro, y representando a dichas nuestras propias personas, voces, derechos y acciones, puedan y cada uno de ellos assolas pueda imponer, eregir, y de que se paga diezmo y primicia en dicho término de Puigvert duradero por el tiempo que sea menester, y aplicadero su producto anual para el gasto de la nueva construcción de la iglesia parroquial en y en dicho lugar de Puigvert; y con los pactos y condiciones a dichos nuestros apoderados bien vistos, con facultad que se pueda arrendar dicho derecho de treinteno al público subhasto una y más vezes por el precio, o precios, que el mayor postor offeresca, y en razón de dicha imposición hazederas puedan dichos nuestros apoderados juntos y assolas prometer y prometan en nombre nuestro hazer percibir y cobrar todos los años durante dicho derecho, que deberá ser por el tiempo sea necesario para el total cumplimiento de dicha obra o iglesia nueva hazedera la treintena parte de los mencionados frutos después de pagado diezmo y primicia y onzeno de aquellos y de estar durante dicho tiempo a la firme y legal evicción y legítima defensión de dicho derecho de treinteno, y a su percepción, para lo qual obliguen dichos nuestros apoderados juntos y assolas todos nuestros bienes y los de cada uno de nosotros assolas muebles y rahíces, havidos y por haver, y en razón de lo referido otorguen y firmen assí juntos como

assolas dichos nuestros apoderados todas y qualesquier escrituras al predicho efecto necessarias y oportunas, con los pactos, estipulaciones, promesas, obligaciones y renunciaciones que fuera de naturaleza de tales escrituras, y especialmente renunciem en nombre nro. A la consuetud de Barcelona que habla de dos o más que assolas se obligan y todos a qualquier otra ley y derecho favorable y a la que prohíbe la general renunciación y a nuestro propio fuero y sumisión, a qualquier otro fuero seglar tan solamente con escritura de tercio en bienes solamente y demás cláusulas y cautelas necessarias y oportunas a dichos nuestros procuradores juntos y assolas bien vistas. Otro sí para que por nosotros y en nombre nuestro assí de común, como de particular puedan dichos procuradores juntos y assolas comparecer y comparezcan ante su Real Magestad el Rey Nuestro Señor (Dios le guarde) Real Camara y señores de sus reales consejos, cancellerías y Audiencias en la corte y fuera de ella, y ante qualesquier otras personas y ministros que convengan y puedan por nosotros y en nombre nuestro presentar y presenten qualesquier memoriales, súplicas, pedimientos y escrituras con las razones y motivos que mejor les parezcan, como y a efecto de poder impresas de su Real Magestad, assí el poder construir dicha nueva iglesia parroquial de y por este lugar de Puigvert con la aplicación del sobredicho derecho de treinteno (al que se contribuya por todos los vezinos y terratenientes de dicho lugar y término) como el sobrante de los expressados propios y arbitrios del Común de Puigvert durante dicha obra o los más proporcionados y suaves medios a su Magestad bien vistos para construir dicha nueva iglesia y todo lo demás que en razón de lo predicho y otramete pedir y suplicar se deva y pueda assí al Rey Nuestro Señor, como a sus reales consejos, tribunales y ministros, y a otros qualesquier oficiales y personas a quienes se deva presentar e insten y soliciten su decreto y despacho hasta conseguir su fin y total cumplimiento y hagan todas las demás diligencias judiciales y extrajudiciales que convengan y sean menester, y que nosotros en dichos respectivos nombres haríamos y hazer podríamos si nos hallábamos presentes, que para todo y cada cosa, y parte de ella les damos poder tant cumplido, que por falta de él no se deje cosa alguna para obrar con libre y general administración. Y con facultad de substituir una o más personas por todo lo predicho, revocar los substitutos y nombrar otros de nuevo que a todos relevamos en forma; y finalmente, y generalmente hazer y executar todo quanto nosotros personalmente hazer podríamos. Y podemos haver por firme y valedero todo quanto por dichos nuestros apoderados y sus substitutos en razón de lo predicho y cerca de ello hazieren y procuraren y no revocarlo en tiempo alguno baxo la obligación de todos los bienes nuestros propios muebles y sitios

presentes y venideros con renunciación de hecho y derecho. En cuyo testimonio otorgamos la presente carta de poder en dicho lugar de Puigvert a los doze días del mes de noviembre año del señor de mil setecientos sesenta y nueve. Presentes por testigos Ramon Comalada, mancebo labrador de dicho lugar, y Ramon Alodes, labrador de la villa de Anglesola, obispado de Solsona. Yo, el notario infraescrito, doy fee conocer dichos otorgantes los cuales dixeron no saber escribir, lo firmó por ellos de su voluntad Ramón Comalada, testigo.

XXII

1772, febrer, 15

Àpoca de cent lliures que deixa en testament Antònia Castellana per a la reedificació de la capella de Sant Miquel Arcàngel de la Guardiollada, a Francesc Oliver, comissionat per a la reedificació de la capella.

AHCC: FN Cervera. Solsona i Josa, Magí. Manual (1772-1773).

Dia quinze del mes de febrer any de la Nativitat del Señor de mil set-cents setanta y dos en la ciutat de Cervera, bisbat de Solsona.

En nom de Nostre Señor Sia Amén. Lo doctor y cathedràtic jubilat de medicina Francesch Oliver, en la ciutat de Cervera residint, en nom de comissionat per lo Il·lustríssim Senyor Bisbe de Vich per la rehedificació de la capella de San Miquel Arcàngel sita extramuros del poble de la Guardiollada com de la carta de comissió firmada per lo Il·lustríssim i Reverent Senyor Bisbe es de veurer la data de la qual de tres del mes de maig de mil set cents sixty y nou y en dit poble de la Guardiollada encara que absent, com si fos present de la quantitat de cent lliuras barcelonesas. Las que paga com a successor dels béns que la quodam Antònia Castellana y Soler sa tia tenia y possehia en lo terme de dit poble de la Guardiollada, que en son últim y vàlido testament, segons se assereix li deixa, y llega ab la obligació de donar y pagar consemblants cent lliuras per la rehedificació de dita capella; lo modo de la paga de las mencionadas cent lliuras és que aquellas confessa que el precitat Anton Cos té hagut, y rebut en diner comptant realment, y de fet a sa voluntat antes de la present firma, y renunciant a la excepció de no haverlas rebudas, a la proba de son recibo y a tot altre escepció de lo dret y lley de son favor en testimoni de veritat lin fa y firme la pnt. àpoca essent presents per testimonis lo reverent doctor Francisco Solsona y de Josa, prevere y beneficiat de la iglésia parroquial de Cervera, y Anton Capdevila, pagès, los dos en Cervera residint, per estas cosas cridats: = Don Francisco Oliver, comissionat.

En poder de mi, Magí Solsona i Josa, notari públich col·legiat de Cervera.

XXIII

1772, maig, 10

Contracte entre els regidors del Comú de Guimerà i Ramon Salat, Joan Baptista Barberà i Anton Orich, mestres de cases, per a la construcció de la capella de Sant Sebastià de l'església parroquial de Guimerà.

AHCC: FN Tàrraga. Pere Vila i Coll. Manual (1772-1773), fols. 130r-132r.

En la vila de Guimerà del arcabisbat de Tarragona, a deu dies del mes de maig del any de la Nativitat del Senyor de mil set cents setanta dos: los magnífichs Francisco Castanyé, Aleix Busquets, Miquel Sans, Felip Bosch y Joseph Corbella, actuals regidors de la universitat de la mateixa vila de Guimerà, Sebastià Canela, diputat fent estes coses en nom de la sacristia de la iglésia parroquial de dita vila de Guimerà; convocats en la casa de dit Castanyé, regidor decano, ab assistència del Magch. Joan Nuasi, sots-batlle de la nombrada vila, a estas cosas present y baix acceptant en dit nom. De son grat y certa ciència donen y concedeixen a Ramon Salat, mestre de cases en la vila de Albi, del mateix arcabisbat de Tarragona habitant, Joan Baptista Barberà y Anton Orich, mestres de cases de la dita vila de Guimerà a estas cosas presents, com a més donant en lo encant públich mediant la tabba baix incerta la fàbrica de fabricar y construhir en la dita parroquial iglésia una capella dita de Sant Sebastià, ab sos annexos y dependents, segons la trassa que per lo fi de fabricar dita capella se féu y queda presentada per dits mestres de cases impressaris, qual tabba és del thenor següent: = Tabba per la obra de la capella de Sant Sebastià de la parroquial iglésia de Guimerà, diga qui dir-hi vulla, que als pactes següents al que per menos preu se obligarà fer dita obra se lliurarà. = Primerament, ab pacte que lo impressari de dita obra se havia de conformar en tota la planta de la capella de la qual faran ostenció los Srs. regidors de dita vila qui pretenga en dita obra. = Ítem que antes de fer la portalada de dita capella haurà de fer al de sobre una arcada segura de tota manobra y baix de ella lo portal de pedra picada atallantada ab los perfils de la planta y las vasas de las pilastras, finestras ab lo sambori y las tres ons també las haurà de fer de dita pedra picada atallantada. = Ítem que las pilastras de tota pedra bona y las cornisas de guix, pujant primer un pilar ab tota firmesa des del sotarràneo del corral de la rectoria fins lo piso de la capella,

ab los axamplos seran menester, quedant a càrrech de dit impressari lo enrajolar dita capella y aixís mateix de fer en ella dos portaladas de dita pedra picada, la una per entrar al arxiu de la Reverent Comunitat y l'altra a la part d'orient, en cas se haja de menester segons las ideas se pendran, com també haurà de fer dit impressari la paret de la sacristia de la iglésia, corresponent o contigua a dita capella. = Ítem que obrir los fonaments y treurer la runa ho farà la vila, acceptat lo desfer paret y romprer roca, que això quedarà a càrrech de dit impressari. = Ítem que tota la pedra se haurà menester per dita obra l'haurà de tallar lo impresari, y la vila portarla al pati de la iglésia, com també tota la demás manufactura. = Ítem que la vila darà tota la fusta se haurà de menester per las bastidas y portarla a dit pati, y acabada la capella quedarà dita fusta a càrrech dels senyors regidors. = Ítem que lo cordam queda a càrrech del impressari, y tota la manobra com és clas, arena, tota obra cuyta, fusta per enfustar y portar-ho tot a dit pati, com també portar la pedra, queda a càrrech de la vila, y lo manobregar desde dit pati fins a la capella y en tota la obra, com també fer la argamassa queda a la obligació del impressari. = Ítem que dita capella se haja de fer ab lo termini de dos anys discorreguts des del dia de comensarla fins a acabarla, confirmant-se en tot a dita planta ab tota firmesa, y que dit impressari obligarà a la restitució de tots los danys en cas que faltara a lo sobre dit. = Ítem que lo preu de dita obra se pagarà ab la forma següent, és a saber al comensarla cent lliuras barcelonesas, y lo restant ab quatre iguals pagas corresponents a pagar cada quant dita obra después de fer, quedant obligat dit impressari a donar fianzas bonas y agradables, al coneixement de la present vila. = Ítem dita impressari haja de rablir per seguretat de la obra la sepultura y ha al dit lloch ahont haurà de plantar dita capella, de pedra y argamassa, ab les claus de pedra que lligan a la paret forana tantas que se hauran de menester, y las parets foranas de dita capella las haija de fer de tota pedra, acceptat las cantonadas, que hauran de ser de dita pedra picada. = Y ab dits pactes y no sens ells cedeixen en dit nom als dits Ramon Salat, Joan Baptista Barberà y Anton Orich, mestres de cases de dita vila y als seus lo fabricar y construir la capella de Sant Sebastià en la forma contenguda en dita trassa, per lo preu de sis-centes quinze lliures moneda barcelonesa, que és lo que han ofert en construir y fabricar dita capella, de las quals de tretas cent noranta sinch lliures quatre sous y dos diners de una sisena y mitja posaren dits impressaris o mestres de cases en dita obra de dita capella de Sant Sebastià, quedant líquidas pagadoras per dita sacristia, y per ella dits senyors regidors en dit nom quatrecentes sexanta nou lliures quinze sous y deu diners de dita moneda, las quals deurà pagar dita sacristia y per ella dits senyors regidors en dit nom

a dits impressaris mestres de cases, ab las pagas sobre assenyaladas en dita tabba, tenint feta y concludida aquella en lo termini previngut en dita tabba, que és dos anys contant del dia de comensar la obra de dita capella en avant. Y així, renunciant en dit nom a qualsevol dret y llei a esta cosa obviant, prometen en dit nom fer-los tenir y valer dit asiento de dita obra de la nombrada capella de Sant Sebastià. A estas cosas presents dits Ramon Salat, Joan Baptista Barberà y Anton Orich impressaris, acceptant lo dit asiento de la construcció de dita capella, inseguint la expressada trassa que se ha ensenyat y los pactes contenguts en dita tabba de sobre mencionada, ab las pagas sobre assenyaladas y tot lo demás que se hagia de cumplir.

XXIV

1774, gener, 3

Àpoca i memorial de les obres que Joan Baptista Barberà i Antoni Orich, mestres de cases de Guimerà, realitzen al santuari de la Bovera de la mateixa vila per encàrrec del procurador del duc d'Híxar.

AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez. Manual (1774), fols. 5v-6v.

En la villa de Tàrraga, obispado de Solsona y corregimiento de Lérida en el Principado de Cataluña, a tres días del mes de enero año del Nacimiento del Señor de mil setecientos y setenta y quatro, Juan Bautista Barberà, Antonio Orich, los dos albañiles y vezinos de la villa de Guimerà, arzobispado de Tarragona y de dicho corregimiento de Lérida, en el mismo Principado. De su buen grado y cierta ciencia otorgan carta de pago a favor de Don Gabriel Manjarrés en Barcelona residente, procurador general del Excelentísimo Señor Duque de Híxar, conde de Guimerà, en sus estados de Cataluña, aunque ausente, y al Nott. público infrascrito por el presente y aceptante, de la cantidad de ciento setenta y una libras y trece sueldos moneda barcelonesa, la misma que han expendido y empleado de orden de Joseph Pont y Capdevila, labrador, vezino de dicha villa de Guimerà, en virtud de comisión de dicho procurador general en el próximo pasado año de mil setecientos y setenta y tres en obras precisas y necesarias para la reparación y conservación de la iglesia y casa del santuario y hermita de Nuestra Señora de la Bovera, que su Excia. tiene y posehe en el término de la referida su villa y condado de Guimerà, contenidas dichas obras y reparos en el memorial u nota siguiente:

Primo, por sesenta y quatro quarteras hieso a cinco sueldos la quartera: Diez y seis libras.....	16 ll.	s.
Ítem por treinta quarteras de cal, a seis sueldos la quartera: Nueve libras	9 ll.	s.
Ítem por mil y quatrocientas texas a quince libras el millar: Veinte y una libra	21 ll.	s.
Ítem por quinientos ladrillos a siete libras el millar: Tres libras y cinco sueldos	3 ll.	5 s.
Ítem por doscientos ladrillos mayores, llamados pisons, a nueve libras el millar: Una libra y diez y seis sueldos	1 ll.	16 s.
Ítem por diez y ocho faxos de cañas a tres sueldos el faxo: una libra y catorce sueldos.....	1 ll.	14 s.
Ítem por veinte y cinco jornales de mula y hombre de acarrear maniobra, a quince sueldos el jornal: Diez y ocho libras y quince sueldos.....	18 ll.	15 s.
Ítem por once jornales de hombre y burro también de acarrear maniobra, a diez sueldos el jornal: Cinco libras diez sueldos.....	5 ll.	10 s.
Ítem por once jornales de carpintero de componer maderas y la puerta de la iglésia a nueve sueldos el jornal: Quatro libras y diez y nueve sueldos.....	4 ll.	19 s.
Ítem por clavos al herrero y carpintero para las dichas obras: Una libra y diez sueldos	1 ll.	10 s.
Ítem por cinquenta y siete jornales de maestros albañiles, a doce sueldos cada jornal: Treinta y quatro libras y quatro sueldos.....	34 ll.	4 s.
Ítem por ciento quarenta y quatro jornales de peón para dar la maniobra, a siete sueldos y seis dineros el jornal: Cinquenta y quatro libras.....	54 ll.	
Total: Ciento setenta y una libras y trece sueldos.....	171 ll.	13 s.

Las quales ciento setenta y una libras y trece sueldos confiessan haver recibido real y efectivamente a sus voluntades de dicho Sor. procurador general, y por manos del ante nombrado Joseph Pont y Capdevila, para los efectos en la preinserta nota mencionados por lo que renunciando a la excepción, non numerata pecunia, leyes de la entrega y demás de su favor, no solo otorgan esta carta de pago, sí que también mediante juramento por cada uno de ellos extrajudicialmente y voluntariamente prestado a Dios y a una cruz en forma de derecho

en mano en poder de mi, el Notario público infraescrito, afirman que han expendido la dicha suma en las obras y reparos, que en la preinserta nota se mencionan precisos y necesarios para la reparación y conservación y servicio del expresado santuario y hermita de Nuestra Señora de la Bovera y sus iglesia y casa, que en diferentes partes amenassava esta ruhína y el texado de la iglesia en algunas de ellas se cahía. Y assí lo otorgan en la enunciada villa de Tàrrega en los días, mes y año arriba notados, siendo presentes por testigos el Reverendo Doctor Pedro Pérez, presbítero de la misma villa, y Jaime Pont y Mallorques, causídico de la de Verdú y los otorgantes (a quienes doy fee conosco) lo firman de su propia respectivamente.

Juan Bautista Barberà = Antonio Orich.

Ante mi Mariano Térez y Matheu Notario.

XXV

1774, juny, 19

Contracte entre particulars i terratinents de Sant Martí de Maldà i Jaume Tomàs, pagès de Vilagrassa, i Fèlix Borràs, mestre de cases de Guissona, per a la construcció del campanar de l'església parroquial de Sant Martí.

AHCC: FN Tàrrega. Anton Renyer. Manual (1774), fols. 192r-198r.

In Dei Nomine Amén. Sàpian tots com en la vila de Sant Martí prop Maldà del arcabisbat de Tarragona lo dia dinou del mes de juny any de la Nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist de mil set cents setanta y quatre Jaume Foguet, Francisco Renyer, Anton Oriach, mestre de cases, Miquel Planes, Pau Berengué, Ramon Montfà (...) Joseph Pallerola y Anton Sarret, tots particulars, vehïns y habitants de dita vila de Sant Martí prop Maldà; Jaume Sarret, Ramon Miquel, Francesch Altarriba, Jaume Cabrós, Roch Mata, Francesch Tristany, Joseph Balcells, menor, Llorens Culleré, Marià Segura, Joseph Sanch, Simon Sanch, Isidro Duch y Jaume Culleré, vehïns y habitants del poble de Belianes del dit arcabisbat de Tarragona y terratinents del terme de la referida vila de Sant Martí prop Maldà, en virtut de la facultat a ells dits Jaume Foguet, Francisco Reñer y Andreu Sarret per tots los sobre anomenats particulars y terratinents donada y concedida ab la escriptura privada que és del tenor següent: = Los particulars y terratinents de la vila de Sant Martí prop Maldà y son terme y termenat de la Sinoga avall firmats, en atenció a la gran necessitat tenim de acabar lo campanar y lo ramate de la iglésia, per los grans inconvenients se segueix dins de ella; per això elegim y anomenam a Jaume Foguet, Francisco Reñer

y Andreu Sarret, pagesos de dita vila, per a què pugan fer acabar dits campanar y remate en la conformitat, modo y manera que denotan los planos y perfil que per dita obra sels entregará firmats del batlle y regidors, donant-los facultat de fer la dita obra així al públich subhast y així Junta la dita obra com per parts, podent firmar qualsevols escripturas de asiento ab los pactes y condicions los aparega necessaris y convenientis; per la paga del preu de la qual obra pugan los dits tres elegits obligar nostres béns en la conformitat avall prometem y és que per fins y a tant estiga satisfet lo total preu de dit campanar y remate de dita iglésia, pagarem y correspondrem un mitg delme de nostres grans y fruits, dels quals se acostuma a pagar delme de totas las terras tenim en dits termes de Sant Martí y Sinoga, subjectes a pagar delme, donant la facultat per a poder arrendar lo dit mitg delme de grans y fruits, així al públich subhast, per lo preu y ab los pactes que los aparega, ab la corresponent obligació de nostres béns y ab facultat de firmar los actes de arrendament quels aparega convenientis y necessaris; y aixís ho firmem, a saber los que sabem escriure de nostras pròpias mans y los que no sabem de escriurer donam facultat a Joan Oriach, apotecari, per a què firma per nosaltres en dita vila de Sant Martí maig a dinou de mil set cents setanta y quatre. (...) en dits respectius noms propis y dels sobre anomenats particulars y terratinents donan a fabricar y construhir lo campanar y remate del devant de la iglésia parroquial de dita vila de Sant Martí a Jaume Thomàs pagès de la vila de Vilagrassa, del bisbat de Solsona, a estas cosas present y avall acceptant, ab los pactes contenguts en la tabba que és del tenor següent: = Qui vulla entendre en construhir lo campanar de la iglésia parroquial de la vila de Sant Martí prop Maldà y lo remate del davanter de dita iglésia en la conformitat senyalan los planos y perfil formats per dita obra y que se entregaran al impressari, sàpia que al que per menos preu oferirà fer las ditas obras, a aquell se lliuraran ab los pactes següents: = Primo sàpia lo impressari que tots los materials que entraran en dita obra deuran ser de la millor qualitat coneguda de la persona que elegiran los diputats anomenats per dita vila o sos particulars. = Ítem sàpia lo impressari que no podrà pretendre cosa alguna per rahó de bastidas, cordas, fustas, ni per altra qualsevol cosa que se haja menester per dita obra, pues tant ella, com qualsevols cosas per ella necessàries han de ser a càrrech del impressari y sols se li pagarà lo preu per lo qual se li lliurarà. = Ítem sàpia que la mamposteria ordinària que ha de ser de pedra dolça y argamassa, ha de ser ben executada per bons oficials ab bonas pedras, límpies de terra, buscant-los son millor asiento y assentant-las a cop de martell fins que hisca la argamassa per los extrems, cuydant de omplir bé los buits ab picades y pedras menudas sens escassejar la argamassa, de manera

que no hi haja pedra sens argamassa, ni argamassa sens pedra, regant-la a menut majorment en temps de calor, y així respectivament se ha de fer la demás obra segons art. = Ítem sàpia lo impressari que antes de començar la dita obra deurà desfer los pilars y demás que se troba sobre la obra vella, quedant los materials a son favor, y mirar sobre la obra vella de silleria las pedras que se hajan mogut y las traurà y netejarà fins a quedar ben net, y antes de començar a assentar la obra nova ho deurà remullar bé ab llet de cals ben clara, y deurà continuar-la ab la mateixa forma de treball que és feta la obra vella de pedra picada buxardada en fi, posant als ànguls cantó y tras cantó que tinguana lo menos un palm y mitg de testa y lo mateix de alsada, treballant los junts ben escairats y de ninguna manera esbravats o magres del detrás, y això deurà observar-ho ab totes las demás pessas; advertint que las escòcias y bocell que van a formar lo pla del vuitavat ha de ser tot de pedra picada treballada ab la forma del demás del mateix cos, que tot son exterior deu ser de pedra picada, com y també lo remate de dita iglésia ab las motlluras que señalan los planos, ab la advertència que lo remate de dit devant de iglésia que la planta señala en forma circular, deurà fer-se en forma de pavelló inseguint los vessants de la teulada de dita iglésia, fent al de sobre de dit remate lo campanaret que senyala la planta. = Ítem sàpia lo impressari que lo segon cos del vuitavat simple fins al pla del ordenat dels ventanals deurà ser treballat ab la mateixa forma, deixant-hi dos espitlleras, una a la part inferior y altra al indret del aposento de la caixa del relotge, a fi de donar llum a la escala y al dit aposento, que deurà fer-lo sota la volta del pis de las campanas y també deurà deixar-hi las demás espitlleras ques reconegan necessàries. = Sàpia lo impressari que lo cos principal ordenat dels ventanals deurà ser tot de pedra picada atallantada en fi, tan per dintre com per fora en quant a las vasas, capitells, arquitravas y demás architectura, seguint las proporcions del ordre dòrich en quant a ditas vasas, capitells y arquitrava, però en quant a la cornisa y fusto de las pilastras deurà seguir la proporció de la planta que consisteix en donar més esveltesa al neto de las pilastras y quatre parts de mòdol menos de volada a la cornisa, advertint que tots los matxons o pilars als intermedis interiors de la pedra picada ha de ser massiat de sillars desbastats de la mateixa alsada dels exteriors, procurant que llíguian los uns ab los altres per ser així necessari, y deurà assentar los daus de bronse y fer los encaixos que se necessítian per los brassos de las campanas posats a las midas que se li donaran. = Ítem sàpia lo impressari que lo cos superior dels petits ventanals, passadissos, balustrada y gerros fins a la cornisa de la cúpula ha de ser treballat tot de pedra picada ab las mateixas circumstàncias sobre expressadas; los passamans o antepits de la barandilla

tots de una pessa quiscun encaixats ab lo que forma cornisa dels pilastrons, carregant sobre ells dos quarts y un vuitè, agafats ab gafas de ferro y los gerros ab sas espigas del mateix, ab plom. = Ítem sàpia lo impressari que de la mateixa pedra picada, treballada ab ditas circumstàncies, deuran ser las faixas dels ànguls superiors de la cúpula y també la vasa del panell que deurà ser foradada al centro, a la qual deurà assentar y fer fort lo barrot de ell, prevenint que las pessas de estas faixas o sobre archs han de unir-se ab llurs naturals ab la mateixa vasa y que ditas pessas deuran tenir en una part y altra un gal-se a la part de son llit per encaixar-hi las teulas a la valenciana, de què deurà ser coberta la cúpula en sos intermedis conforme està mostrat ab la trassa. = Ítem sàpia lo impressari que la volta de dita cúpula deurà ser apañada també de pedra picada pujant la alipsa ab disminució, tenint de gruix al principi poch menos del llarch de un mahó, y aniria disminuhint. = Ítem sàpia que la volta del piso de la balustrada deurà se bufada, de pedra de tres quarts de gruix treballada en fi per los junts y boca de la pessa, deixant en dita volta una obertura que serà per desembarcar lo caragol o escala de pedra picada que deurà fer per pujar a la referida volta de la balustrada, lo piso de la qual deurà ser enllosat de pedras primas picadas en forma de terrat y ben repintat ab son pendent fins al exterior de la balustrada, sens que puga retenir-s'hi l'aigua pluvial, sortint a fora per sobre lo antorn un peu. = Ítem sàpia que la volta del piso de las campanas deurà ser bufada de rajola de tres gruixos, ab bon guix encarrerona y tapats los carrerons de rajolats y després enllosada de pedras primas picadas ben unidas ab argamassa ab sos pendents y escorredors, ab uns forats y canons al gruix de la paret per traure a fora ab unas canaletas encaminant ab uns nimbells a tot lo circuhit la aigua que éntria per los ventanals; en dita volta se ha de deixar lo forat corresponent al caragol que ha de fer per pujar al dit sostre y també los forats qués reconegan necessaris per las cordas de las campanas: dotse o catorse palms més avall de dita volta se ha de formar altra volta que serà per lo piso del relotge, també bufada, però de sols dos gruixos de rajola encarrerona y enrajolada ab guix: Dotse palms més avall y ahont aparega més convenient comensarà lo caragol y continuarà fis al sostre de las campanas que tot ha de ser de pedra picada, al costat del qual caragol deurà ser lo aposento y caixa del relotge ab una sola porteta per entrar-hi a donar corda; dita caixa y caragol podrà asentar-se sobre una volta o petxina en forma de passadís que no prenga més que la meitat del llum del campanar, deixant a la discreció del impressari lo comensar lo caragol al àngul o pany que reconega més còmodo y deixar tot lo que sia de mamposteria lluhit de bona argamassa y guix y las voltas de guix. = Ítem sàpia lo impressari que

en dit campanar deurà fer un portal de tres palms de ample y sis palms de alt per poder passar a la teulada y bóveda de dita iglésia, fent-hi la gordilla necessària per entrar a dita teulada y bóveda. = Ítem sàpia que entre lo campanar y teulada de la iglésia deurà fer y assentar una canal de pedra ab sos encaixos ben embatumada y ab son broch també de pedra per eixir las aigüas pluvials del vessant de dita teulada que correspon al campanar. = Ítem sàpia que las cornisas rectas que señala la planta del remate de dit devant de iglésia deuran continuar-se en las tres caras del campanar de las parts de ponent, mitgdia y sol ixent; no obstant que en la planta de dit campanar no se señalan las tals cornisas, sí que se señalan en la planta del devant de dita iglésia y que correspon a la part de ponent del campanar. = Ítem sàpia lo impressari que serà de sa obligació lo traurer las campanas del paratge en què se troban y posar-las ahont aparega més convenient per la continuació de la obra, y después de concluhida pujar-las y posar-las a sos corresponents ventanals. = Ítem sàpia que en tota la dita obra deurà seguir los planos y elevació que se li entregaran, puntualment arreglant-se a la orde referida, tot treballat segons ús y pràctica de bon oficial y que sempre y quan vulgan dits diputats, pogan tenir visura elegint un o dos mestres per part, y tot allò que se encòntria defectuós per no seguir los pactes expressats en la present tabba, estarà obligat a desfer-ho y tornar-ho a fer a sas costas fins a quedar la obra concluhida ab sa corresponent firmesa y hermosura. = Ítem sàpia lo impressari que tota la dita obra deurà tenir-la concluhida dins lo termini de quatre anys comptadors del dia primer del pròxim vinent mes de agost, en què se li farà la primera paga en avant. = Ítem sàpia que deurà abonar la seguritat de ditas obras per lo termini de un any contador del dia que seran concluhidas en avant, y per dita seguritat, preu y pactes sobre expressats deurà donar idòneas fiadurias a coneguda de dits diputats. = Ítem sàpia lo impressari que lo preu per lo qual se li lliurarà la dita obra se li pagarà ab vuit pagas, dos en cada un any en los dias primer de agost y vint y sinch de desembre de cada un any, inseguint las pagas del arrendament del mitg delme de grans y fruits que per dit efecte se han imposat los particulars y terratinents de dita vila de Sant Martí. = Ítem sàpia lo impressari que deurà pagar al notari que elegiran dits comissionats lo salari y paper sellat del acte fahedor y sos registres de hipotecas y al corredor sis lliuras per sos drets de corredoria. = Y ab dits pactes diga y qui dir-hi voldrà, que al que per menos preu oferirà fer las ditas obras a aquell se lliuraran: y ab los mateixos pactes y no sens ells donan a construir las ditas obras del campanar y remate de iglésia al dit Jaume Thomàs: lo preu de todas las ditas obras és sis mil quatre centas noranta y nou lliuras moneda barcelonesa, per lo qual han estadas lliuradas lo dia present

en lo encant públich en la plassa major de dita vila de Sant Martí en presència de mi, lo notari infrascrit per Pere Prat, corredor públich y jurat de la mateixa vila, a favor de dit Jaume Thomàs de què dit Pere Prat, corredor meu, ha fet relació; y per ço renunciant a qualsevol lley y drets que en dits respectius noms afavorir-los puga, convenen y en bona fe prometen los dits Jaume Foguet, Francisco Reñer y Andreu Sarret, en nom seu propi y dels particulars de dita vila y terratinents de son terme sobre anomenats, al referit Jaume Thomàs, impressari de ditas obras que li pagaran las ditas sis mil quatre centas noranta y nou lliuras, preu de aquellas ab los plassos y pagas, modo y forma que en la sobre incerta tabba se expressa sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador, restitució y esmena de tots danys y gastos, interessos, missions y despesas, per lo que obligan los seus béns propis y també los dels particulars y terratinents sobreanomenats, mobles e immobles, haguts y per haver ab totas renunciacions necessàrias degudas y petanyents y ab jurament llargament. Y lo dit Jaume Thomàs acceptant la obligació de fer y construhir las referidas obras en la conformitat, modo y manera que en la sobreinsertada tabba se expressa: De son grat y certa ciència convé y en bona fe promet als sobre anomenats tres comissionats que complirà a tot lo contengut en la sobre incerta tabba segons que a càrrech seu se ha de cumplir, sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador y ab restitució y esmena de tots danys, gastos, interessos, missions y despesas, que a dits particulars y terratinents en rahó de ditas cosas sels esdevingan fer, pagar y patir; y per major seguritat de las referidas cosas lo dit Jaume Thomàs dóna en fiadors y principals obligats a Magí Thomàs, pagès de dita vila de Vilagrassa, germà seu, a Francisco Carbonell, calseter de la vila de Tàrraga de dit bisbat de Solsona, a Fèlix Borràs y a Isidro Borràs, pare y fill, mestres de cases de la vila de Guissona del bisbat de Urgell: y los dits Jaume Thomàs en nom y com a procurador del dit Magí Thomàs, germà seu, que de sa procura consta ab acte rebut en poder del notari infrascrit lo dia divuyt del corrent mes de juny, Francisco Carbonell, Fèlix Borràs y Isidro Borràs, presents a estas cosas y acceptant lo càrrech de fiadors y qualsevol de dits principal y fiadors a solas mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions a la epístola del emperador Adrià, consuetud de Barcelona que parla de dos o més que insolidum se obligan; y los dits Jaume Thomàs com a procurador de dit Magí Thomàs, Francisco Carbonell, Fèlix Borràs y Isidre Borràs fiadors, renuncian a la lley que primer sia convingut lo principal que lo fiador y a la que diu que faltant lo principal quedia libre lo accessori, y tots renuncian a qualsevol altra lley y dret que afavorir-los puga, a la que prohibeix la general renunciació y ex-

pressament per pacte a son propi favor y privilegi de aquell, sotmetent a ells y al dit Magí Thomàs y a sos béns a qualsevol altre favor, jutge o cort secular, tant solament ab facultat de variar de judici una y més vegadas, y fan y firman escriptura de ters, baix pena de ters en los llibres de tersos dels Il·lustres Corregidors, ço de Sos Magnífichs Llocinents de Barcelona, Lleida, Tàrrrega y altre qualsevol, obligant perçò sas personas y béns predits y de qualsevol de ells a solas, ab la acostumada constitució de procuradors de tots los notaris y escrivans jurats de ditas cúrias insolidum per poder firmar la dita escriptura de ters en dia jurídich segons lo rigor del privilegi de aquella y estil de ditas cúrias, prometent tenir per ben fet tot ço y quant per aquells sia obrat y ab jurament y llargament. Y jo lo notari infrascrit faig fe conèixer als dits contrahents y que en compliment de la Real Pragmàtica los he advertit que per la validitat del present contracte dins lo termini de un mes se n'ha de pendrer la rahó en lo ofici de hipotecas de ditas vilas de Sant Martí, Tàrrrega y Vilagrassa, establert en la mateixa vila de Tàrrrega, del referit poble de Belianes, establert en la vila de Montblanch y de dita vila de Guissona, establert en la ciutat de Cervera: a tot lo que han estat presents per testimonis Manuel Vallés pagès del poble de Maldà y Josep Espinal jove fuster de la vila de Torà, en la referida vila de Sant Martí trobat; y los referits Jaume Foguet, Francisco Reñer, Andreu Sarret, Jaume Thomàs, Francisco Carbonell, Fèlix Borràs y Isidro Borràs ho firman a saber de voluntat del dit Francisco Reñer que no sap escriurer lo expressat Manuel Vallés testimoni, y los demés sobre anomenats contrahents de las sevas pròpias respectivas mans.

XXVI

1775, juny, 5

Contracte a favor d'Anton Rialp, fuster de Cervera, per las obras que s'han de fer en l'edifici que havia estat col·legi de la Companyia de Jesús, prop de Sant Guim.

AHCC: FN Cervera. Surís, Valentí. Manual (1775), fols. 206r-209v.

Sia a tots notori que en la ciutat de Cervera, a sinch del mes de juny del any de la Nativitat del Senyor de mil set cents setanta sinch. En Junta de temporalilitat que en St. Guim fou col·legi o casa de residència dels regulars expulsats de la extinguida orde de la companyia del nom de Jesús establerta en casa del previngut y ordenat en lo capítol sisè de la Real Cèdula de vint y set de mars de mil set cents sexanta nou que celebren convocats y congregats lo Il·lustre Senyor Ortèncio Domíció, corregidor de dita ciutat y comisionat en la ocupa-

ció de las citadas temporalitats, Joseph Farres, regidor del referit lloch, lo reverent Rafel Renyer, prevere y degà eclesiàstich del deganat de Santa Coloma de Queralt y son districte en lo bisbat de Vich, y Joseph Satorres, personer del públich del mateix lloch de Sant Guim: per quant haventse reconegut per lo Rl. Consell no haverse establert en lo edifici del mencionat collegi o casa de residència la aula de primeras lletres ab habitació per son mestre, conforme al previngut per real cèdula de aplicació se servís acordar y manar en lo extraordinari que celebrà en disset de novembre últimament espirat, que se cumplia la fundació de estudis conforme més llargament se conté en la carta que firmada ab lo nom de Joseph Payo(sant?) ab data de vint y hu de desembre pròxim passat fou al referit Sr. comissionat de temporalitats dirigida. Y volent la citada Junta donar conforme devia y li corresponia lo degut compliment a la relatada Rl. determinació hage a benefici de las insinuadas temporalitats, posant en públich subhast en la present ciutat de Cervera per varios dias lo Assiento de las obras necessàrias de la expressada aula y habitació de mestre en la part y casa de dit collegi que per ellas se assenyala en conseqüència del que en la concebuda Rl. cèdula de aplicació fou previngut baix de varias condicions conducents a la indicada obra y diffundint de esta notícia en sus circumpferèncias per lo major concurs de pretensors o postors y practicadas las degudas diligèncias, haventse rematat lo dit asiento a Anton Rialp, fuster de esta ciutat de Cervera en sa plasa Major com a postor més beneficiós a ellas per la quantitat de sis centas noranta quatre lliuras moneda barcelonesa en set de maig del corrent any, poch después de las quatre horas de la tarda que foren lo dia y hora aplasats per lo mateix son remate y debent (?) per la seguretat de una part y altra otorgar y formalisar la consernent escriptura ab las sobre anomenadas condicions que se enclouhen en la taba que li fou lliurada. Per això la dita Junta ab esta y son thenor: De sa libera y espontànea voluntat otorga y concedeix al referit fuster Anton Rialp present y avall acceptant lo sobreanomenat asiento de obras fahedoras en la relatada part del collegi o casa de residència de Sant Guim per la concebuda aula y habitació del mestre de primeras lletres, ab las meteixas condicions y circumstàncias que se contenen en la taba que en son remate per lo pregoner públich de esta ciutat después de practicadas todas las degudas formalitat, y acostumadas solemnitats li fou librada y entregada concebuda al thenor següent: tothom qui vulla entendre en lo asiento de las obras fahedoras en lo collegi que en Sant Guim fou dels regulars de la Companyia, en la part de ell que està senyalada per casa y habitació de mestre de ensenyansa de primeras lletres, aula dels miñons que concorreran a ella, que consisteix dita part senyalada en tot lo que se troba desde la porta que ix al pòrtico de la

iglésia fins al capdevall del refetó tirant per la part de ponent que té seixanta tres palms de llarch y prenent fins a la porta que dóna entrada a la segristia, que és a la part que mira a tremuntana, tot desde son solo fins a la teulada inclusive, per la junta municipal de las temporalitats del mateix collegi se li informarà lo acte corresponent ab las advertèncias, pactes y prevencions següents: = Primo, que lo asentista en lo corredor o trànsit de dit collegi haurà de fer un envà que prenga tota la amplària al recto de la paret en què se troba la porta que entra al refetó, pujantlo des del pisso de terra ferma fins a la teulada ab lo fonament corresponent, comensant de la doblària o gruix de dos palms y donantli la disminució segons art corresponent en cada pisso, desde lo llis fins a tercer pisso inclusive. = Secundo, que també haurà de fer dos envans que prengan tota la amplària del mateix trànsit o corredor, lo un des del cantó en què té principi la escala fins a la paret que divideix lo refetó o està en sa testera, fent en lo mateix envà son portal en què haurà de posar porta nova ab pany y clau, y respecte que entre est envà y lo expresat sobre en lo primer capítol hi ha de haver cuyna y rebost, haurà de ferhi altre envà per divisió de estas officinas y també hi haurà de fer portal y posarhi nova porta ab pany y clau y un altre de dits dos envans han de pujar del gruix de un palm ab son competent fonament de desde terra ferma fins a clou- rer en la volta que hi ha sobre y huarà de deixarla també llisa. = Tèrtio, que haurà de obrir una finestra en la part que mira e tremun- tana pera donar claror a la mencionada cuyna y posari son vestiment y porta ab son baldó per tancarla, y fer en la mateixa cuyna ximineia ab sa campana y canó, y est pujarlo fins sobre la carena de la teulada ab son ramate. Y també hi haurà de fer en la citada cuyna uns fogons de pedra ab cendrera sota de estos, y posar per la llart del foch las llosas corresponents; y no menos en la referida cuyna hi haurà de asentar la aygüera y pica que se encontran en lo lavatori, traentlas de est puesto, y sobre la mateixa aygüera y fogons hi haurà de fer las postadas convenients per posar plats y altres cosas. = Quarto, que deurà obrir un portal pera entrar en dit refetó, que ha de servir de estudi enfrente del que hi ha en lo pòrtico per a entrar al collegi, y posarli las portas mateixas que se troban en lo portal de la entrada del refetó, y tancar est portal al mateix seguit de sa paret deixantho llis de una y altra part, esto és de la interior y exterior. = Quinto, que del mateix refetó haurà de arrencar las teulas traveseras y banchs travesers, y també lo grahó que hi ha cerca la paret de la testera, y asentar ditas teulas y banchs al altre cap, a fi de poderhi escriurer los miñons, y poder servir lo mateix refetó per sa aula y estudi y deixaro igual enrajolat lo continent del puesto en que se haurà tret lo menci- onatgrahó a liguall o nivell del demás enrajolat de dit refetó. = Sexto,

que haurà de tapar lo portal que per lo pòrtico se entra al col·legi y allisar-lo per part de fora y per part de dins, y la porta de ella se haurà de posar en altre que se haurà de obrir en la paret mestra y paratge en què deixant del recevidor si troba inconexa, per la entrada y eixida de la casa de la habitació del mestre; Y que en lo pany de dita porta hi haurà de fer-hi fer tanca de ferro pera tancar-se y obrir-se per part de fora ço fer-lo degudament compondrer per manya pera que tant de part de dins com de part de fora puga tancar-se y obrir-se ab clau y ferhi posar clau en cas no ni hage. = Sèptimo, que en la esgolf a al plom dels quartos haurà de fer un envà que arribe fins a la teulada pera dividir dita casa de la habitació del mestre del resto del edifici del col·legi. = Octavo, que haurà de compondrer tota la teulada que cobria la mencionada casa, reseguint-la enterament, y possant-hi en la deguda forma totes las teulas que sien menester bonas o novas que no sien trencadas y tota la fusta corresponent en cas que ni faltia. = Nono, que haurà de arrencar una porta que se troba sota la sobrenomada escala, y retirant de esta uns sis palms en dintre haurà de fer-hi un envà fins dalt al cielo raso a fi de servir per seller o bodega y tras del mateix seller haver-hi necessària, y llenyer fent dita necessària obra post corresponent, y també haurà de reseguir y compondrer la teulada que si encontra al seguit de la sagristia y posar-hi també bonas o novas y censer as totes las teulas y fusta que hi falten, de manera que tot quèdia degudament cubert. = Dècimo, que al assentista se li permetrà per fer la ximineia y postadas de la cuyna lo valerse en quant abàstian de las rajolas ques troban en dit col·legi, y sin sobran haja de deixar las restants en ell. = Undècimo, que las obras expresadas pertanyents a mestres de casas haja de fer-las totes de pedra, argamassa y guix, o ab mescla de estas espècies de materials, o ab un sens altre en cas que se requiresca per la millor estabilitat de la obra o per sa perfecció y que sien tots de bona qualitat y bondat. Y que lo tocant a fuster sie treballat segons art de bona fusta y també la farramenta ben feta de bon ferro, y de la resistència que se requiresca. = Duodècimo, que concluhida la obra deurà ser revistada per dos peritos, un per cada part elegidor; y en cas de trobarse alguna falta, o bé obra mal feta, haurà lo assentista de esmenar-ho en continent a son propi gasto; y de dits experts o salari de estos haurà de pagar a cada hu lo de sa part. = Dècimo tèrtio, que dins tres mesos del dia que se li lliurarà esta tabba endavant, haurà de tenir enterament concluhidas las ditas obras: = Dècimo quarto et último: que del import de las mateixas obras la quantitat de diner en què se haurà obligat a fer-las a son gasto, sen haurà de portar adelantada la tercera part; y de las altras dos parts se lin donarà una al tenir feta la primera part de la obra, altra en tenir-ne la segona part, y la adelantada después de concluhida.

da y visurada: y en lo cas de haverse encontrat defectes, después de esmenats y per la seguretat de aquellas, o del cumpliment de las precedents prevencions haurà de donar fianzas a coneguda y satisfacció de dita real junta de temporalitats; y assentista y fianzas obligarse ab las degudas clàusulas (?) a tot lo expressat, junts y assolas en lo acte que de est asiento haurà de firmarse'n en poder de Valentí Surís, nottari de Cervera, secretari de la mateixa junta al qual dit assentista haurà de pagarli lo salari y paper sellat de ell, gastos de pendrer en rahó en lo offici o officis de hipoteca que corresponga, y son treball de firmar esta tabba, y també al corredor son dret de subhastarlo. E aixís diga y que dir-hi vulla, que al que per menos offerirà fer las citadas obras se lliurarà en la plaça Major de esta ciutat de Cervera a las quatre horas de la tarde del dia set de maig de mil set cents setanta y sinch. Ab las quales condicions y circumstàncias y aquellas mediante, y no en altra manera promet la dita Junta que per lo administrador de las citadas temporalitats al referit assentista Anton Rialp li farà donar y entregar per las obras que quedan expressadas, la premarrada quantitat de dos centas noranta quatre lliuras en la forma que al últim de la present tabba se conté, por las quals queda obligat a fer aquellas a tots sos gastos; y que a la incinuada paga se li complirà exactament. Per lo que lin obliga los béns y effectes de las mateixas temporalitats del que en Sant Guim fou collegi de la companyia, y no dels propis de ells que al present la componen per tractar de cosa agena, renunciant a qualsevol lley o dret que valer y ajudar-li pugués. Y sent a est acte present lo referit Anton Rialp y ha acceptat lo asiento concedent ab las condicions y circumstàncias que li està fet; y de sa libre y espontànea voluntat convé y promet a la citada Real Junta que dins lo discurs de tres mesos contadors del dia set de maig pròxim passat en avant en què es va fer dit asiento, farà las obras totas sobreexpressadas a sos gastos, com y de la manera que se particularisan en la dalt transcrita tabba, y que complirà en tot y pertot a las condicions, prevencions y circumstàncias que en aquella se enclohuen, ab lo sol haver de las mencionadas dos centas noranta quatre lliuras; y que en sa conseqüència observarà, guardarà y complirà tot lo que segons son thenor incumbeix y toca a son càrrech, sens dilació, excepció ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador, ministres y officials, y demés gastos que de sa inobservància o falta en qualsevol manera se seguissen a ditas temporalitats, o a la incinuada sa Junta. Y pera que aquella o esta en son nom estiga més ben assegurada lin presenta y dóna en fianzas a Francisco Nuet y Joseph Martí, mestres de casas de la pròpia ciutat que ab ell, sens ell y assolas a tot lo que se ha relatat estaran tinguts y obligats. Y trobant-se també presents en est acte los mateixos Francisco Nuet y Joseph Martí, ac-

ceptant espontàniament sobre si lo càrrech de fiança del prenarrat assentista, convenen y prometen a la expressada Real Junta que tant ab ell com sens ell, junts y a solas a tot lo sobre contengut estaran rigurosament tinguts y obligats. Y pertot lo que queda individuat o per son compliment, tant Pral. com fiadors lin obligan tots y sengles béns y drets seus, y de cada un de ells a solas, mobles e immobles haguts y per haver, qualsevols y ahont se vulla que sian, renunciant al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions a la epístola del emperador Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que a solas se obligan; y las fianças a la lley que diu que primer sie convingut lo pral. que lo fiador, y a la altra que prevé que soltat lo pral. sie relaxat lo accessori y junt a qualsevol lley o dret de son respectiu favor y a la que prohibeix la general renunciació en forma. Y encara que per lo privilegi de deutes fiscals y reals no se necessita ni pot haver-hi clàusulas més executivas ni promptas de las que aporta (...) renuncian principal y fiança en son respectiu propi favor y jurisdicció y domicili y a la lley si convenerit de iurisdictione omnium iudicum y a altre favor que gosaven de nou y se subjectan jurats y separadament al favor y jurisdicció del mateix Senyor Comissionat de temporalitats y de qualsevol altre jutge reial de est Principat, donant a ells y a sos ministres y a cada un de aquells y de estos poder bastant per a fer-los-ho complir exactament, y de executarlos y apremiarlos en personas y béns, com si fos sentència definitiva pronunciada de jutge corresponent, passada en autoritat de cosa judicada o consentida y no apelada, sempre que se falte al degut compliment de dit assiento y de tot lo demás que segons sos capítols toquia y pertanyia al càrrech y obligació del mateix assentista. Y present també a estas cosas Rafael Llach, pregoner públich de esta ciutat mediant lo jurament que té prestat en lo ingrés de son offici ha fet relació que per molts dias ha subhastat lo preu de dit assiento per los llochs públichs y acostumats de ella (...) havent-lo continuat la tarde del dia set de maig pròxim passat, no comparegué dels que donaren a ell dita, altre que la oferís més beneficosa a las temporalitats o menor que lo sobreanomenat Anton Rialp que baix las condicions y prevencions contengudas en la primera taba se obliga en fer a sos gastos las obras individuadas en ella per la sola quantitat de dos-centes noranta-quatre lliuras; y que no havent-se esta a aquellas millorat después de practicar totas las degudas formalitats y acostumadas solemnitats, li rematà per ella lo sit asiento: Y las dos parts se adverteix per lo infraescriu notari que de est acte dins sis dias se n'ha de pendrer rahó en lo ofici de hipotecas de la present ciutat de Cervera, que altrament no farà fe contra las que conté ni podrà usar-se'n per a perseguirlas judicialment, segons lo disposat en sa Real Pragmàtica sanció. Y aixís se firma.

XXVII

1778, setembre, 10

Requeriment o intima a Felix i Isidre Borràs, mestres de cases de Guissona, Jaume Carbonell, de Tàrrega, i Jaume i Magí Tomàs, pagesos de Vilagrassa, tots empresaris de l'obra del campanar de Sant Martí de Maldà, per incompliment del contracte.

AHCC: FN Tàrrega. Antoni Renyer. Manual (1778), fols. 178r-179r.

En la villa de Tàrrega Obispado de Solsona y corregimiento de Lérida a diez días del mes de setiembre del año de mil setecientos setenta y ocho; ante mí, Antonio Reñer, por las autoridades apostólica y del Rey Nuestro Señor (Dios le guarde), notario público de dicha villa de Tàrrega infraescrito, Jayme Ruiz, sastre de la misma villa, y Ramón Cleries, labrador del lugar de la Mora, testigos a esto llamados y rogados en los estudios de mi propia casa que tengo sita en la calle nombrada de Agoders de la propia villa de Tàrrega, pareció personalmente constituido Lorenzo Ingles y Bellich, portero real de la expresada villa de Tàrrega (conocido por mí, dicho infraescrito notario), quien mediante el juramento que prestó en el ingreso de su oficio ha hecho relación a mí, dicho e infraescrito notario, y ante los sobre nombrados testigos, de haver presentado, intimado y notificado, a saber el día de ayer nueve del corriente mes de setiembre, a Félix Borràs y a Isidro Borràs, albañiles de la villa de Guissona, y el día presente a Jayme Thomàs y Magín Thomàs, labradores de la villa de Vilagrassa, y a Francisco Carbonell, calcetero de esta villa de Tàrrega, una requisición en escritos que es del tenor siguiente: = Señores Jayme Thomàs, Magín Thomàs, labradores de la villa de Vilagrassa, Francisco Carbonell, calcetero de la villa de Tàrrega, Félix Borràs y Isidro Borràs, albañiles de la villa de Guissona, muy bien saben y allegar ignorancia no pueden por haver ocurrido en ustedes mismos y en quanto sea necessario de nuevo formalmente se les hace saber: Que con escritura que passó ante Antonio Reñer, notario de dicha villa de Tàrrega a diecinueve días del mes de junio del año mil setecientos setenta y quatro, Jayme Fuguet, Francisco Reñer y Andrés Sarret, labradores de la villa de Sant Martí prop Maldà en los nombres que se lehen en dicha escritura firmaron asiento a favor de Vds., esto es Jayme Thomàs como principal y los demás como fiadores, por el precio de seis mil quatrocientas noventa y nueve libras, de las obras del campanario y remate de la iglesia parroquial de la misma villa de Sant Martí, en la propia escritura de asiento especificadas, que con la toma de razón en sus correspondientes oficios de hipotecas se ha puesto en pública forma en mano del expresado escrivano Antonio Reñer (que lo es del presente requerimiento) por si acaso Vds. se quieren nuevamente cerciorar de su contenido; habiendo

Vds. en dichos nombres de principal y fiadores prometido cumplir y tener concluidas las dichas obras dentro el terminio de quatro años, que tuvieron fin el día primero del agosto próximo pasado del corriente año mil setecientos setenta y ocho, a tenor de las condiciones de dicha escritura de assiento y de los planos y perfil de dichas obras que se les entregaron, sin dilación alguna con el acostumbrado salario de procurador, restitución y enmienda de todos los daños, costas e intereses, obligación de todos sus bienes y de cualquiera de ustedes. Insolidum escritura de tercio en sus personas y bienes y otras cláusulas que son de ver en la citada escritura de assiento: y como Uds. (no obstante de habérseles ya satisfecho todo el referido precio) no hayan cumplido las dichas obras como prometieron y devían según el tenor de la escritura de assiento y de los planos y perfil, por tanto Manuel Vallés, labrador del lugar de Maldà, en nombre y como procurador de los expressados Jayme Foguet, Francisco Reñer y Andrés Sarret, cuyo poder también se halla en poder del mismo Excmo. Reñer por si Uds. quieren verle y cerciorarse de su contenido, a Uds. y a cada uno de por sí requiere por primera, segunda y tercera veces y por quantas de derecho menester sea, que en continente y sin la menor demora cumplan con todo que prometieron en la calendada escritura de assiento, finalizando toda la obra acordada según la escritura, planos y perfil, pues no lo haciendo dentro del preciso y peremptorio termino de diez días les protesta en nombre de dichos sus principales de valerse del vigor de la dicha escritura de tercio contra sus personas y bienes y de cada uno de por sí, como también de todos los medios que lícitos y permitidos le sean, protestando nuevamente de todos los daños, costas y perjuicios, y requiriendo al portero haga relación de haver presentado este escrito ante el dicho notario, quien levantará auto, habiendo dado y entregado a cada uno de los sobre nombrados copia de dicho requerimiento, es a saber a Félix Borrás y a Isidor Borrás, personalmente, hallados en su propia casa sita en dicha villa de Guissona, a Jyme Thomás y Magín Thomás, y por su ausencia a Teresa Thomás, su cuñada y consorte respectiva, personalmente hallada en la casa de dicho Magín Thomás, su marido, sita en dicha villa de Vilagrassa, y a Francisco Carbonell, personalmente hallado en su propia casa sita en la presente villa de Tárrega. De todo lo que el nombrado Lorenzo Ingles y Bellich, portero me requirió tomar este auto de relación que fue hecho en la referida villa de Tárrega en el parage, día, mes y año sobre expressados, siendo presente y requerido yo, dicho e infraescrito notario, y siendo asimismo presentes los testigos sobrenombrados, a lo dicho llamados y rogados, según arriba se contiene.

XXVIII

1779, abril, 9

Contracte entre els administradors de la causa pia de Ponç de Peramola, Joan Brunet i Joan i Josep Poch, mestres de cases d'Agramunt, per picar pedra de l'obra del col·legi de Sant Bonaventura d'Agramunt.

AHCB: FN Agramunt. Antoni Sevina. Manual (1779).

De nostre bon grat y certa sciència concedim y otorgam (los administradors de la causa pia fundada pel noble Ponç de Peramola) a Joan Brunet, Joseph Poch major y Joseph Poch menor, pare y fill, tots tres mestres de cases de dita vila de Agramunt, presents y avall acceptants, com més pretensors de preu en lo encant públich, per veu de dit Joan Brunet mediant la tabba avall escrita, y ab intervenció del corredor avall firmat, y als seus y a qui ells voldran: lo picar, portar y arrencar tota la pedra que falta per conclourer la obra de dit col·legi de Sant Bonaventura. Lo qual ajust o preu fet fem en dit nom, aixís com millor entendre se pot, ab los pactes emperò continuats en la tabba, que és del thenor següent: qualsevol que vulla entendre en picar, portar y arrencar tota la pedra que falta per conclourer la obra del col·legi de Sant Bonaventura de la Orde del P. Sant Francesch extramuros de la present vila de Agramunt se lliurarà a la persona que més barato ho farà ab los pactes següents: primerament, sàpia lo empresari o assentista que deurà arrencar, picar y portar en lo paratge se li assenyalarà per los Srs. administradors en lo mateix col·legi, sis-cents y cinquanta carreus de la mida igual als que se troban en la paret exterior del frente de dit col·legi. = Ítem sàpia que la pedra dels referits carreus deurà ser de igual calitat a la que se ha insinuada en lo antecedent capítol. = Ítem sàpia que deurà arrencar, picar y conduir o portar a igual puesto senyalat per dits Srs. administradors trenta y vuit carreus de canal del mateix tamany y forma que los que ja se troban collocats en lo mateix col·legi. = Ítem sàpia que deurà arrencar y portar de la mateixa manera sis centas carretadas de pedra comuna y apta per a paredar. = Ítem que tot lo referit deurà fer-se a costas de dit assentista per lo preu a que quedarà ajustada la dita maniobra; lo qual preu se li pagarà per los Srs. administradors ab tres iguals pagas, a saber, la primera al comensar la obra, la segona quan haja conduhit y complert la mitat del asiento y la tercera luego de conclosa dita obra, que deurà ser-ho dins lo termini de un any y mitg, contador del dia present en avant. = Ítem sàpia que los Illtres. Srs. administradors de la causa pia fundada en dit col·legi per Dn. Ponç de Peramola, li firmanen lo acte del dit asiento, y obligaran los béns de dita Administració, y que lo assentista deurà firmar lo dit acte per sa part, y donar idòneas fianzas a coneguda dels Srs. administradors per las quantitats se li adelantaran

y cumpliment de sa obligació, los quals junts y a solas ab lo Pral. se obligaran ab las clàusulas y escriptura de ters en béns tan solament. = Ítem sàpia que deurà dit assentista o empressari arrencar, picar y portar a sas costas catorse cantoneras per lo cantó, quals pedras deuran ser com les demás cantoneras de dit col·legi. = Ítem y finalment sàpia: que deuà pagar lo salari del acte, paper sellat y drets de registre de hipotecas al nott. avall escrit, que ho és de dita administració, y també al corredor tres lliuras per drets de correduria, lo qual acte deurà firmarse dins tres dias després de lliurada la obra. = Ab dits pactes diga qui vulla que al qui més barato ho farà se lliurarà. Datt. en Agramunt al tres de janer de mil setcents setanta y nou. = Y aixís ab dits pactes y no sens ells fem en dit nom y otorgam lo dit ajust de dita obra, cedint als dits impressaris tots los nostres drets y accions, y per a què pugan usar de ells en judici y com millor los convinga, constituint-los en dit nom Srs. y Prors. com en cosa pròpia. Lo preu del present ajust és: tres centas y setanta lliuras moneda barcelonesa, pagadoras en los terminis, modo y forma expressats. Al qual preu és estat lliurada al públich subhast.

XXIX

1779, maig, 16

Contracte entre els obrers representants del Comú del poble de Montroig i Sebastià Sala, mestre de cases de la Manresana, per a la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria.

AHCC: FN Guissona: Francesc Cava. Manual (1779), fol. 119v-121r.

Dia setze del mes de maig any de la Nat. del Señor de mil set cents setanta nou en la vila de Guissona, bisbat de Urgell.

Sobre lo ajust, conveni y contracta de fer y fabricar una iglésia ab son campana en la immediació del poble de Montroig de dit bisbat entre parts de Joseph Palou, batlle, Thomàs Valls y Pere Aldabó, regidors, y Ramon Palou, de la hera síndich Pror., tots de dit poble com a representant lo Comú y particulars personas del mateix poble y en estos noms obrers de la obra de la iglésia del mateix, de una part, y Sebastià Sala, mestre de cases del poble de la Manresana, de part altra, són estat fets, pactats, firmats y jurats los pactes y conveni segts. Primerament, que dit Sebastià Sala, impressari, promet construhir y novament fabricar o formar la sobre dita Igl. de dit lloch de Montroig junt ab son campanar, conforme y de la manera demostre lo perfil o planta se és feta per dit efecte y para en poder del Comú del predit lloch havent de ésser tot ben treballat a ús y pràctica de bon oficial.

Ítem és pactat que lo Comú o obrers de la obra de dita iglésia deuran cuydar de fer obrir las excavacions dels fonaments de dita Iгла. y campanar, essent obligació de dit impressari paredar dits fonaments de la amplària, fondària y llargària serà necessari y continuar y proseguir dita obra a fins a concludida ab bona pedra y argamassa a ús y pràctica de bon official. Ítem serà obligació de dit Sebastià Sala lo fer los sòcols, vasas y grahons de pedra picada conforme demonstra lo dit perfil y també las parets, voltas de dita Iгла. y capellas, las dos sagristias, trona, pica de aigua beneita, capellas, cor, teuladas y ràfechs, y també lo frontis y remate de dita Iгла. y demés necessari conforme també demostra la dita planta. Ítem també serà obligació de dit impressari lo fer y fabricar las parets del dit campanar ab la alsada, grandària, figura, ventanals, motlluras, remates, penó, escala, teulada y demés conforme està previngut en dita planta. Ítem serà obligació de dit Sala lo formar la fatxada i frontis de dita Iгла. de pedra picada conforme demostre la dita planta, podentse valer de la pedra picada de la iglésia vella en quant puga servir sens més treballarse y aixís mateix formar lo campanar ab las faixas y remates y ab la pedra picada a las parts necessàries que se acostume ordinàriament a posar a semblants campanars de altres semblants llochs o pobles: y també haurà de rebossar y emblancar la dita Iгла. ab sas segrestias per la part de dins ab guix blanch y per la part de fora ab llet de cal. Ítem per fer dita obra deurà dit impressari cuydar y córrer a son càrrech de mans de mestres manobras, cordas, ternals, curriolas, (...) motllos per cornisas y picar, còvens, càvechs, cabassos, portadoras y tots los demés instruments necessaris per fer y construhir dit campanar y iglésia de la alsada y grandària que queda determinat en dita planta o perfil, y també serà obligació de dit impressari lo anar a buscar la aygua serà necessària per dita obra en la bassa de la Avaria de dit poble mentres hi hage i en cas ni faltie la deurà portar lo Comú o obrers de dita Iгла. Ítem per fer dita obra promet dit Comú o obrers en donarli tots los materials al circuit de dita obra, y en quant sia doble al peu de la mateixa, ço és portarli la pedra, arena, cal amerada, fustam per bastidas, rejolas y mahons, guix, teulas y tota la fusta necessària, claus y demés per cubrir dita Iгла. y campanar. Ítem dit Sebastià Sala, impressari, deurà tenir feta y concludida dita obra dints un termini de quatre anys del dia pnt. en avant comptadors; per lo que dits srs. batlle, regidors y síndich en dits noms, a més ab preu o quantitat infra. li prometen donar habitació de casa tot lo dit termini, y exonerarlo y eximirlo a ell y a sos fadrins de tots càrrechs tant reals com comunals. Baix los quals pactes y condicions convenen y prometen, y és estat convingut y ajustat que dits señors batlle, regidors y síndich en lo sobredit nom donaran y pagaran per los treballs de la sobre dita obra, fàbrica y

construcció de dita iglésia y campanar al mencionat Sebastià Sala, impressari, la quantitat de dos mil set centas lliuras moneda barcelonesa pagadoras ab ses iguals pagas, ço és la primera al començar la obra, les quatre a proporció del que la tindrà avansada y la sexta y última concludida que serà la dita obra, havent esta de ser visurada si lo Comú o obrers voldran per saber si lo impressari ha complert a sa obligació; y si en lo intermedi de la obra se reconeixerà necessària alguna millora se li dega satisfer segons sia judicada; y de la mateixa manera si se reconeix alguna falta sepa dit impressari esmenarla. Tot lo que convenen y prometen ditas parts la una e la altra, y la altra a la altra ad invicem et vicissim los sobre dits pactes que cada una de ellas pensa per déu cumplir, attendre y servir sens dilació ni excusa alguna ab salària de Pror. acostumat, restitució y esmena de los gastos interessos y danys per lo que y per sa observància y per seguritat de las obligacions que té contretas dit Sebastià Sala, impressari, ne dóna est en fianzas a Joan Sala ferrer de las casas del terme de Monros de la Prra. de Guspí, a Mariano Grau, pagès de la vila de Calaff, y a Joan Sala, calderer de la vila de Guissona, presents, quals acceptan las ditas obligacions y prometen tant ab dit son principal com ser ell y a solas cumplirlas per lo que tant principal com fianzas oblliguen y sengles béns y drets seus y de cada hu de ells assolas mobles e immobles hags y per haver renunciat per això al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions carta del emperador Adrià y consuetud de Barna que parla de dos o més que junts y assolas se obligan y los dits fideiussors renuncian a la lley o dret que diu que primer sia convingut lo principal que la fiansa a la altra que diu que quedant libre lo principal queda libre la fiansa y los dits batlle y regidors y síndich en dits noms de obres de dita Iгла. ne obligan tots y sengles béns y drets de dita Administració mobles e immobles presents y veniders ab totas renunciacions tant de dret com de fet y quedan advertidas las parts per lo Not. infrascrit que de la present scriptura se ha de pedrer la rahó dins un mes pròxim en lo offici de hipotecas de la ciutat de Cervera y dints altre en la vila de Tarrega altrament no farà fe contra ellas en virtut del manat (...) Magt. en fe del que ho firman essent presents per testimonis Joseph Cava, notari Pub. y Jaume Comelles, pagès los dos de dita vila de Guissona.

(Testimonis)

XXX

1779, setembre, 2

Contracte entre el batlle i particulars de Santa Maria de Montmagastrell i Gabriel Ribalta, mestre de cases de l'Aranyó, i Seldoni Pons, mestre de cases de Tàrrega, per a la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell.

AHCC: FN Tàrrega. Ramón Borràs Borràs. Manual (1779), fols. 265v-269r.

En nom de Déu Nostre Señor sia a tots notori com, per y entre Joan Reverter, batlle de las casas y terme de Santa Maria de Montmagastrell, bisbat de Urgell, tam en nom seu propi, y particular, com y també en lo de batlle ja dit, Jaume Nadal, Manuel Alcover, pagesos, y Antònia Torres, viuda deixada de Antònio Torres, pagès, tots habitants en dit terme, Ramon Recasens, pagès del poble de Concabella, tant en nom seu propi, com y també en lo de Pror. que diu ser, Cayetano Mayoles, comerciant de la ciutat de Barcelona, Bortomeu Miralles, pagès del poble de Bellvè, Joseph Bonet y Joseph Timoneda, pagesos del poble de Hostafranchs, tots terras tinentes en lo mateix terme de Santa Maria de Monmagastrell, de una part; y Gabriel Ribalta mestre de cases del poble del Aranyó, y Saldoni Pons, mestre de cases de la vila de Tàrrega, de part altra. Fent emperò estas cosas en presència de voluntat y consentiment del dit Joan Reverter, batlle, avall consentint, per lo effecte de construhir una nova yglésia en lo dit terme de Santa Maria segons la planta per est effecte formada; per los dits particulars y habitants de dit terme y los terras tinentes en ell avall escrits; de son grat y certa sciència otorgan, y concedeixen als dits Gabriel Ribalta y Saldoni Pons, mestres de cases, a estas cosas presents y baix acceptants, y als seus y aquí ells voldran lo fer y fabricar la dita nova iglésia que deu construhirse en lo referit terme de Sta. Maria de Montmagastrell, en lo puesto ja assenyalat y segons la nova planta que a dits impressaris se ha entregada y per ells queda firmada y baix lo preu ab que dita obra queda ajustada y avall se dirà y ab los pactes y condicions continuats en la tabba, que per dit effecte fou formada; los quals pactes y condicions són del tenor següent. == Tothom qui vulla entendre en fer y fabricar la nova iglésia que deu construhirse en lo terme de Santa Maria de Montmagastrell, in seguint lo Plà i perfils per a aquest effecte format, sàpia se lliurarà al que per menos preu offerirà construhirla, ab los pactes següents: Primo sàpia lo ympressari que tots los particulars, se quedaran, sola la única obligació de pagar lo preu se lliurarà; y lo ympressari se quedarà ab la obligació de fer la dita iglésia tota, y tots los gastos, a sas costas, com, y tambe lo treballarla, ab la regla y pràctica de bon official. = Ytem en assò expressam y volem que la pedra, cals, arena, guix, sia tot de bona

qualitat; com y també la obra cuyta, ço és mahons pera fer los archs de las capellas, en aquestos posanthi als principis algunas pedras ben planas, y per fer los dos archs de la nau, y los dos del crusat, aquestos y los de las capellas se han de fer de mahó de pla, y los demás del crusat se faran de tres gruixos de mahons, com y també los del cor y les voltes totes ab dos gruixos de rajola, ab faixas als indrets de sobre las arestas, y als peus de las parets com y també las voltas de las sacristias treballadas ab la mateixa seguretad, tant de ésser ben cuyta la obra, com lo guix també de ésser bo, y també deu emblanquirse de bon guix blanch. = Ytem la compostura de la argamassa, sia ab la cantitat corresponent de arena y cals, y ab esta mescla barrejant-hi lo guix sia necessari, se terraguixaran las parets y fer los archs, y han de ésser de mahons de pla, y tambe per assentar lo paviment que ha de ésser de quadrats de obra ben cuyta de palm o palm y quart. = Ytem expressam y volem que la pedra pera fer lo portal de entrar a la yglésia y lo orde de arquitectura que la adorna, los sòcols y vasas de dins la iglésia, pica de la aygua beneyta, llosana de la trona, grahons del presbiteri, aygüereta de rentamans de la sacristia, una canaleta per dins la paret pera que se consumia la aygua y hisque fora, com també los portals de las sacristias, tota aquesta pedra volem sia pedra de la pedrera del Talladell, ab los filets y tallantat ben fi, y que sia del blanc della; també volem sia de la mateixa pedra lo timpano, que és la motllura que circueix lo remate del frontis, los sinch poms, las dos ons, las dos finestras del crusat, aquestas no importa que no sia tan fi lo picat, pero que estiga treballat que de baix estant aparega fi, y la demás que se posara sia de las pedreras o de la pedrera del terme buscant la que sia millor a lo menos la que ha de servir, per los cantons y graus del cor y finestras de las sacristias y del crusat y la demás pedra, que sia bona. = Ytem las bigas de la teulada volem sian de un palm en quadro a cayre viu, com també la llata que sia bona, y clavadas ab tres claus, cada una y tota la demás fusta que sia tota bona. = Ytem las pagas, que lo dia que se posarà a treballar se li entregará tres centas lliuras; y havent fet la feyna per aquellas se li donaran altrás tres centas lliuras y en aqueix ordre se li aniran donant fins acabada y visurada la dita yglésia, posanthi un mestre per part. = Ytem sàpia lo ympressari que totas las portas y balustrada del cor y de la trona y demás tocant a fuster, ferrer y manyà va a càrrech del ympressari y també fer una portella a la porta principal: y en aqueixos pactes digam y que dir-ho vulla que lo qui per menos preu ho farà, per aquell quedarà la dita. = Y ab dits pactes y condicions fou dita obra ajustada y donada a fer pues al públich encant, no quedà lliurada als dits Gabriel Ribalta y Saldoni Pons, mestres de casas, per lo preu de dos mil y setcentas lliuras moneda Barsa., las quals prometen pagar als referits Ribalta y

Pons y als seus ab los plassos y casos en dita tabba expressats, sens dilació ni excusa alguna, ab salari de procurador acostumat, y restitució y esmena de tots bans, gastos, interessos y despesas: y per atendre y cumplir totas y sengles cosas sobreditas obligan los dits particulars sobremencionats, als referits Ribalta y Pons y als seus tots sos béns, accions y drets y de qualsevol de ells a solas, mobles e immobles haguts y per haber. Y la dita Antònia Torres (cerciorada primer y plenament de sos drets per lo nottari avall escrit) renuncia al benefici a favor de las donas introduhüt, y a la autèntica que comensa, si qua mulier posita cod. ad. velle y anum; y tots los dits particulars renuncian al benefici de las novas constitucions divididoras y cedidoras accions, y a la consuetud de Barna. que parla de dos o molts, que a solas se obligan y a tot y qualsevol altre dret, rahó y consuetud a estas cosas obviant y a la lley que prohibeix la general renunciació y ab jurament llargament que ab la deguda forma prestan. A estas cosas presents los individus Gabriel Ribalta y Saldoni Pons, mestres de casas e ympressaris sobre nomenats, acceptant espontàneament la execució de dita obra, ab los termes, preu, pactes y condicions sobre continuats, als quals expressament consenten, de son grat y certa sciència convenen y prometen fer, fabricar y construhir y executar dita obra de la yglésia, si y conforme demonstra lo pla y perfils de dita planta com sobre va expressat, per lo preu de las relatadas dos mil y set centas lliuras de moneda barcelonesa, ab los pactes y condicions que sobre se mencionan y ab los termes, sens dilació ni excusa alguna, ab salari de Pror. acostumat y restitució y esmena de tots danys, gastos, interessos y despesas, que als relatats particulars y als seus esdevingan per pagar o partir per rahó de ditas cosas. Y per atendre y cumplir totas y sengles cosas sobre ditas, obligan a dits particulars y als seus tots los béns, accions y drets y del altre de ells a solas mobles e immobles, haguts y per haver. Renunciant al benefici de las novas constitucions devididoras y cedidoras accions, y a la consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que a solas se obligan; y a altres qualsevols lleys, drets, auxilis y beneficis que pugan ajudarlos y a la lley que prohibeix la general renunciació y ab jurament llargament que ab la deguda forma prestan. Y present lo dit Joan Reverter, batlle, a estas cosas, las consent com a fetas en sa presència, de sa voluntat y consentiment. Més avant declaran dits contrahents estar cerciorats per lo nottari avall escrit de haverse de prendre la rahó del present acte en los officis de hipotecas que correspònguia y en los terminis prefigits en la Real Pragmàtica, baix pena de no tenir validitat per lo effecte que expressa la Real Pragmàtica. Fet fonch est acte en una de las casas del sobredit terme de Santa Maria de Montmagastrell, als vint y dos dias del mes de setembre del any comptat des de la Nativitat del Señor

Jesu Christ de mil set cents setanta y nou, essent presents per testimoni, és a saber, en quan tal jurament y firma de tots menors del sobre relatat Joseph Timoneda, Sebastià Sala, mestre de cases del poble de Montroig habitant, y Aleix Pons, celler de la vila de Tàrrega, y los dos en lo dit terme de Santa Maria de Montmagastrell encontrats. = E jo, lo notari avall escrit, fas fe conèixer a dits contrahents, los quals esto és los dits Manuel Alcové, Ramon Recasens, Joseph Bonet, particulars, y Gabriel Ribalta, ympressari, firmaren est acte de sas mans pròpias. Per los dits emperò Joan Reverter, batlle, Jaume Nadal, Antònia Torres, Barthomeu Miralles, particulars, y Saldoni Pons, ympressari, que digueren no saber escriurer, y de sa voluntat firma lo dit Sebastià Sala ab pedra fins a la última paga que aquesta no se li donarà dal referits.

XXXI

1780, març, 8

Acte de col·locació de la primera pedra de la nova església parroquial de Santa Maria de Montmagastrell.

AHCC: FN Tàrrega. Ramón Borràs Borràs. Manual (1780), fol. 123v.

En nom de Nostre Señor Déu Jesu Christ y de la Gloriosa e humil Verge Maria Mare sua y Señora nostra sia. Amén. Com en las casas del terme de Santa Maria de Montmagastrell de la Parra, del poble de Montfalcó dit de mossèn Meca, bisbat de Urgell, pròpias de la Excel·lentíssima Señora Marquesa de dos Aguas, comptessa de Albaterra, señora propie-tària de ditas casas y son terme, vuy que comptam als vuyt dias del mes de mars dia de Sant Joan de Déu de la hera Christiana, a mil set cents y vuytanta del pontificat de Nostre Santíssim Pare Pio Sexto, lo sisè del reynat de nostre cathòlic monarca Dn. Carlos tercer (que Déu lo guarde) lo vintidosè, essent y a estas cosas demanat y requirit jo, Ramon Borràs y Borràs, per les authoritats apostòlica y real nottari públich de la vila de Tàrrega, bisbat de Solsona, y presents també los testimonis que baix se diran: lo reverent doctor Andreu Comes, prebere y rector de dit poble de Montfalcó, com a tenint comissió en escrits per estas y altrás cosas otorgada per lo Yllustríssim y Reverendíssim Señor Don Joaquim de Santian y valdivelso a las horas bisbe de Urgell y actualment archabisbe de Tarragona, sa data en la torre de Don Anton de Nogués, cituada en lo terme de la ciutat de Balaguer als catorze dies del mes de novembre del any mil set cents setanta vuyt, constituït personalment ab la capa pluvial al devant del puesto assenyalat y los fonaments ja oberts pera fer y edificar una nova yglésia, a honra y glòria

de Déu Nostre Señor, y de la sua Mare Santíssima y de tots los sants y santas de la cort celestial; y presenciant las ditas cosas lo Honorable Joan Reverter, batlle de ditas casas de Santa Maria de Montmagastrell y son terme, y a sa instància y també altrás personas així de las que habitan en las referidas casas, com de moltes altres terras tinents en terme fetas, lo nomenat reverent Andreu Comes, prevere rector dalt dit, tenint ja lo puesto preparat per a posar y collocar la primera pedra en dita yglésia, tenint en ses mans la paleta ab argamassa, posà y collocà dita pedra y (després de beneïda ab la solemnitat acostumada) en la paret del detràs de dita yglésia que mira a la part de tramuntana, ab la distinció de ser dita pedra primorosament treballada y esculpit en ella lo senyal de la santa creu y alguns instruments de mestre de cases, que los que construeixen dita Iglá. són Gabriel Ribalta, mestre de cases del poble del Aranyó, y Saldoni Pons, mestre de cases de dita vila de Tàrrega, com de sa obligació o preufet de fer y fabricar la precitada yglésia consta ab acte rebut en poder del dit y avall escrit nottari, als vint y dos dias del mes de setembre del any proppassat de mil set cents setanta y nou. De totas las quals cosas així fetas y practicadas los sobrerreferits señors batlles y altrás personas que allí presents estavan me requiriren fer aquest acte, lo qual fou fet lo dia, mes y any sobre relatats; essent presents los reverents Josep Reixachs, pbre., en lo citat poble de Montfalcó residint, y Joan Folch, pbre. y capellaniu del poble de Puigvert de Agramunt, per testimonis a estas cosas cridats e presents. Yta approbat Nott. Infrás. manu pròpia. Ramon Borràs y Borràs, Nott.

XXXII

1780, juliol, 2

Contracte del poble de Sidamon amb Josep Pomés i Coca, mestre de cases de Granyena, per 3.000 lliures.

AHPL: FN Les Borges Blanques. Miquel Soler Morell. Manual (1780), fol. 233v-236r.

En lo poble de Sidamunt, corregiment de Lleyda, als dos dies del mes de juriol, any del naixement del Senyor de mil set cents vuitanta.

En nom de Déu, Amén. Joseph Cau, pagès, Dna. Antònia de Batlle i Cau, pare i filla respective, en noms de usufructuari i propietària, Ramon Vellet, Miquel Cau i Cabús i Miquel Cau i Carulla, pare i fill, també en noms de usufructuari i hereu, tots pagesos de dit (fol. 234r) poble de Sidamunt, de una part, i Joseph Pomés i Coca, mestre de cases de la vila de Granyena, corregiment de Cervera, de altra, sobre la

construcció de la nova iglésia ab son campanar fahedora en lo mateix poble de Sidamunt, segons la planta per dites parts vista i aprobada, se han ajustat, avingut i concordat la contracta i pactes següents: primo sabrà dit Joseph Pomés i Coca, asentista, que tindrà obligació de fer dita iglésia i campanar conforme demonstra la planta, fent los fonaments de la mateixa iglésia, que a demés dels gruixos de las parets que hi ha en dita planta ajan de tenir mitg palm de banqueta per part. Ítem sabrà dit impresari o asentista que deurà asentar los sòcols de pedra de la pedrera de Arbeca i també dega fer las portaladas de las sacristias com i la primera portalada, que se comunicarà a la escala del cor i campanar de pedra picada de dita pedrera de Arbeca, de qual pedra deurà ser tot lo primer ram de dita escala. Ítem serà obligació de dit impresari lo fer tota la obra de dita iglésia i campanar ab lo modo i forma demonstra la planta, tant per las alsadas com per las ampladas, havent de fer archs mestres sobre la nau de la mateixa iglésia pera sustenir la teulada, i que estos hajan de ser de pedra bosquejada del Tosal Roig del terme de est poble, fins a la tercera part de ells, i lo restant de mahó, i no menos deurà fer ab las mateixas circumstàncias los archs de las capellas i lo del cor, i que sobre los archs de la nau deurà fer uns pilars de pedra i argamasa pera sustentat dita teulada. Ítem que dit impresari tinga obligació de fer tots los ràfechs de la iglésia com també de las capellas, de dos boladas de rajola i una de teula a demés de la canal, i asentar dos teulas tot lo rodant ab argamasa, i que en la carena tingan de estar asentadas ab argamasa, i que aije de conclourer tota la teulada a ús i pràctica de arquitectura, i que en dita teulada las traveseras aijen de estar posadas de sinch en sinch palms, i que les llates aijen de tenir mitg palm de ample i un quart de gruix, i que tot tinga de estar ben clavat, i les bigues que deguen de ser de palm i quart de ample después de pasades per aixà. Ítem que dit impresari tindrà obligació de terraguixar tota la iglésia i fer las voltas de dos gruixos de rajola i que tant dita volta com tot lo restant de la iglésia aija de ser terraguixada i blanquejada, fent tota la arquitectura que demonstra la planta del orde dòrica. Ítem serà obligació del asentista fer las gradas del presbiteri de pedra picada de dita pedrera de Arbeca, tenint dos palms de estesa quiscuna, i que dit presbiteri junt ab las sacristias i lo restant de dita iglésia dega ser encaironat ab cairons de palm i quart de ample i quart de gruix, ben asentats ab argamasa, havent de terraguixar i blanquejar ditas sagristias com se ha dit de la iglésia. Ítem deurà dit asentista fer la portalada de la iglésia conforme manifesta dita planta, de pedra de Arbeca picada al fi, i que així mateix deurà ser la ho del frontis. Ítem que dit frontis deurà ser de pedra bosquejada en la alsària de deu palms de terra en amunt, de la pedrera de Arbeca, eo de aquella pedra se encontra en la iglésia

vella de est poble, que se arrencà en dita pedrera, i lo demás del ma-teix frontis deurà ser de pedra i argamasa, esent la pedra de la millor de dit Tosal Roig, com també les tres boles deuran ser de la pedrera de Arbeca i las cantonadas de dita iglésia aijan de ser de dita pedra de Arbeca, si se ni encontrarà de esta clase en dita iglésia vella, i sa circumferència, i en cas de no haver-n'í o faltar-ne part de ella, deurà lo asentista fer-la portar a ses costes de dita pedrera de Arbeca. Ítem que lo campanar tinga de ser ab la forma que demonstra la planta, fent les cantonades, finestrals i espilleres de pedra picada de dita pedrera de Arbeca, i la demás paret que hi ha entre mitg de un cantó i altre aije de ser de pedra i argamasa, però las faixas i cornisa de dit campanar deuran ser de pedra de dita pedrera de Arbeca, picada ab lo tallant gros, i lo campanar deurà ser cubert a la encavallada ab bonas teulas i sobre ell deurà posar-hi gerro i penell, terraguixant-lo, blanquejant-lo i perfilant-lo com lo devanter de la iglésia. Ítem tindrà obligació dit asentista de fer la volta del cor, trona, pica de aigua beneita, portas de dita iglésia, sacristias i la que puja al cor, i que totas las ditas cosas, tant de fusta com de ferro i demás necesàrias per la construcció i perfecció de dita obra, dega cuidar dit asentista a ses costas fins a entregar la clau de dita iglésia. Ítem serà càrrech i obligació de dit asentista lo tenir finida i concluïda dita obra dins lo termini de tres anys, de vui en avant comptadors, ab tal que se li entregan los plasos del preu infrascrit ab lo modo i forma que baix se dirà, treballant en dita obra a proporció del que se li anirà pagant, i si fos cas que per esterilitat del temps o altre relevant motiu no se pugués cumplir lo pago com baix se prometrà, no tinga obligació lo asentista de continuar la obra sinó per allò que anirà rebent del infrascrit preu. Ítem que dit asentista a igual preu i circumstàncies dega admetrer en dita obra en preferència als jornalers i carros del present poble que vulgan treballar-hi cumplint estos en lo de sa obligació. Ítem sàpia lo asentista que deurà fer dita iglésia en lo terreno o paratge li assenyalaran dits individuos de Sidamunt. Y ab dits pactes, condicions, modo i forma i no sens ells ni altrament, otorgan i concedeixen a dit Joseph Pomès i Coca la construcció o aciento de dita fàbrica de iglésia i campanà, ab promesa que fan los sobredits otorgants de pagar i entregar per ella al dit Pomès i Coca la suma i quantitat de tres mil lliures barceloneses, que és lo preu en què se ha ajustat dita obra, ab los plasos següents. a saver és, sinch centes lliures per tot lo present i corrent mes de juliol, i les restants dos mil sinccentes lliures, ab tres anys de vui en avant comptadors, i ab sis plasos fahedors de sis en sis mesos, esent los sinch de quatre centes lliures quiscun, i lo últim o siser (*sic*) de sinch centes lliures, retenint-se de est dits otorgants cent lliures barceloneses que deuran entregar al asentista luego que serà finida,

visurada i aprobada la obra. Tot lo que prometen cumplir sens dilació ni excusa alguna (...). I dita Dna. Antònia de Batlle i Cau, cerciorada per lo infrascrit notari, renuncié (...); i tots renuncién a tot altro dret i lley de son favor, i a la que prohibeix la general renunciació. Y Dn. Llatger de Batlle, en dit poble de Sidamunt domiciliat, consent a las referidas cosas per dita Dna. Antònia de Batlle i Cau, sa muller, otorgadas com a fetas de son exprés consentiment i voluntat. Y lo sobredit Joseph Pomés i Coca, asentista, a estas cosas present, gratuïtament acceptant dita obligació i contracta ab los pactes, preu, modo i forma sobredits i a tot consentint, convé i en bona fe promet tenir, cumplir i observar tot lo en los mateixos pactes i quiscun de ells contengut per lo que a ell correspon, sens dilació ni excusa alguna (...) i a major cautela dóna en fiador i principal cumplidor a Joseph Pomés i Talavera, mestre de cases de dita vila de Granyena, son fill. Y dit Joseph Pomés y Talavera, major de vint y sinch anys, i que per si propi administra sos béns, a estas cosas present, accepta lo sobredit càrrech de fiador i promet (...). Esent de notar que de esta escriptura deu pendrer-se la rahó en lo Ofici de Hipoteques de la ciutat de Lleyda dins un mes i, dins altre mes, tot de vui en avant comptador, en lo Ofici de la ciutat de Cervera (...). Tot lo que las referidas parts otorgan i firman en dit poble de Sidamunt, dia, mes i any sobredits.

XXXIII

1782, novembre, 24

Els particulars de Granyena de Segarra es comprometen a donar una catorzena part de la collita de gra i de vi, així com un quartà per mòlta d'olives i arrendar les herbes i pastures del terme de Granyena de Segarra en benefici de l'obra de l'església nova que s'ha de construir.

AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1782). Fol. 379v^o-383r.

En nom del Señor sia a tots notori que Josep Ferrer, dit del compte, pagès i batlle actual de la vila de Grañena, Joseph Llobera y Galceran, Joseph Carbonell y Pau Torres, tambe pagesos y regidors en lo corrent any de la mateixa vila, Anton Torragasa, igualment pagès y síndich pror. de son Comú, y los particulars individus de la pròpia vila, interesats el las Infrasc. cosas, que lo pnt. acte otorgaran y firmaran, atenant y conciderant que la Igl. Parral. de la mencionada vila se encontra en part dirruhida, y lo restant ho està amenant, de tal manera que sens graves perills de una desgràcia no se pot concórrer, ni valerse de ella per la celebració dels divinos oficios, ni per las demés

devocions christianas, que acostuman fer cada hu en particular, en qual crítica cituació se han fet vârios projectes per acudir al remey de assumpto tant interessant, entre los quals se ha adoptat lo de imposarse sobre las respectives heretats y béns un catorsè de grans de espiga y de vi, correspondrer y pagar un cortà de olives per cada una mòlta de olivas que esdevinga fer, y per últim arrendar las herbas del terme de dita vila, y los fems de sos corrals, pròprias de dits particulars, y lo resultant de ditas cosas cediro, consignaro, y aplicaro a la obra y fàbrica de dita Iгла., la que novament esperan construhir. Y desitjant passar a la execució de dit projecte per la pnt. pública escriptura y son thenor, de son grat y certa ciència, los particulars individuos que est acte otorgaran y firmaran no sols convenen y en bona fe prometen correspondrer un catorsè, és la catorsena part de dits grans de espiga y de vi, ço és de catorse unas y de catorse altre quedant los tretze per lo dueño después del delme y primícia (qual catorse librement se imposan sobre los béns) y pagan un cortà de olivas per mòlta, tot de lo que de las mencionadas cosas annualment resulta de sas respectivas heretats y terras, que tenen y posseeixen y que les esdevingan tenir y possehir sitas dins lo terme de la referida vila de Grañena fins sia conclosa la mencionada iglésia, o per tot lo temps que se fàcia necessari per conclourer la construcció y fàbrica de la mateixa; sinó que també cedeixen, assignan y consignan a la obra y fàbrica de dita nova Iгла., és per ella als individuos que per la direcció de sa construcció baix se anomenaran, de una part los rèddits y productos que de dit catorsè de grans y vi del citat quartà per mòlta de olivas resultarà durant la referida fàbrica arrendantse dits productos, o collectantse, en lo modo y forma que millor apareixarà als infrsts. comicionats de la construcció y fàbrica de dita Iгла. i de altra part cedeixen, també assignan, y consignan al referit efecte tots los rèddits y productos que resultant durant lo enunciat temps de las herbas y pasturas del terme de la mencionada vila, volent y expressament disposant que estas y los fems fahedors per los bestiar que las pasturaran sian arrendadas al que més ne donarà; y son preu aplicat a la obra y fàbrica de dita nova Iгла, abdicantse dits particulars durant lo citat arrendament de tenir lo bestiar alguns en lo terme de la referida vila, tan menuts com altres que pugan perjudicar las herbas de ell, y en particular bestiar boví y verras, que ningun particular tindrà facultat de tenirne de esta espècie, o alomenos en cas de tenirne no podrà ferles péixer las herbas del citat terme encara que fos en terreno propri, volent també que per tot lo dia primer de mars pròxim vinent degan tenir fora de dit terme tots los bestiar que los particulars de dita vila tingan en ell al present, o que en avant esdevingan tenir fins lo referit termini, sens que ningun particular puga allegar escusa al-

guna per faltar al compliment de lo sobre disposat, ans bé volen ser compellits a la dita extracció de bestiar del citat terme per tot lo rigor de dret; volent nomenos y expressant ordenant ab thenor de esta escriptura, que ningun particular o habitant en la referida vila pugua interesar directe ni indirectament en lo arrendament de las referidas herbas, sí emperò en lo dels fems fahedors que en quant a est tindrà facultat de arrendarlo qualsevol que vulla: totas las quals cosas prometen atendre, observar, guardar y cumplir sens dilació, excepció ni escusa alguna ab lo acostumat salari de pror. y ab restitució y esmena de tots los danys, perjudicis y costas que per falta de compliment a lo sobre convingut, y promès de algun particular esdevingueren patir o sufrir los fondos y rèddits de la mencionada obra, sobre los quals volen ne sian creguts los Infrits. comicionats de la fàbrica y construcció de dita nova Iglà., de sa sola paraula o de son simple jurament ningun altre gènere de proba en açò demanar ni requirit; per atendre y cumplir ditas cosas ne obligan tots sos béns y drets cada hun per son respective interès, no emperò los uns per los altres, tan mobles com immobles haguts y per haver. Renunciant a qualsevol dret o lley que respectivament afavorir y valerles pugua y a la que prohibeix la general renunciació del dret en forma. Y al efecte de que aixís la fàbrica y construcció de dita nova iglésia, com la administració, règimen, govern, y distribució dels productos y rèddits que a favor de aquella quedan cedit y consignats, sia governat, regit y administrat conforme correspon los mateixos particulars que firmaran esta escriptura elegeixen y anomenan en, y per comicionats, directors y administradors de la fàbrica de dita nova Iglà., y productos y rèddits que a favor de ella se han cedit, al reverent Pau Llord, prevere y rector de la pròpria vila, y al que en son lloch tal vegada succehesca en la expressada rectoria al reverent Joseph Burquets, prevere en la mateixa vila domiciliat, a Joseph Ferrer, dit del compte, a Joseph Llobera y Galceran, a Anton Torragasa, a Joseph Carbonell, a Joseph Torres dit lo Nadaló y a Miquel Serra, tots vehins de la referida vila, als quals y en ausència de algun a la major part de ells donan, concedeixen, y atribueixen plena facultat, y poder de collectar o altrament arrendar aixís al públich subhast com fora de ell a la persona o personas que bé los apareixerà per los preus, pactes, modo y forma que pugan convenir y tingan per convenients, las sobre expresadas cosas cedidas y consignadas per la fàbrica y construcció de dita nova iglésia, y la mateixa dirigir, firmar y otorgar qualsevols ascientos, que en sa rahó tingan y los aparega convenient fer y executar baix aquells pactes, condicions y prevencions que per sa major perfecció les aparega corresponent, y los citats rèddits y productos de las citadas cosas consignadas invertir y aplicar al pago de las costas de la construcció y fàbrica de dita nova iglésia elegintlos

directors de ella ab totas aquellas facultats que en seblants assumptos se acostuman donar y atribuir sens que necessítian en totas las referidas cosas intervenció de altra persona alguna, y fer y executar tot quant més en rahó de las sobre referidas cosas ab tot son incident, y dependent útil y convenient los aparega, y lo mateix que dits particulars otorgants aixís junts com a solas fer y executar podrian, prometent que tot quant en virtut de esta escriptura obraran los citats directors, administradors y comicionats, ho tindran dits particulars otorgants en tot temps per ferm y agradable y en contra no faran ni vindran per causa alguna, o rahó baix obligació dels sobre referits sos béns mobles e immobles, pnts. o veniders, renunciant a qualsevol dret o lley de son respectiu favor. Y declaran quedan cerciorats per lo notari avall escrit que en est acte sen ha de pendrer rahó en lo offici de hipotecas de la ciutat de Cervera dins lo termini de trenta dias següents al de sa firma per los effectes previnguts per sa Reial Magestat ab la pragmàtica de hipotecas. En testimoni del que aixís se otorga y firma en la vila de Grañena a vint y quatre dias del mes de novembre del any del Naixement del Señor de mil set cents vuytanta y dos, essent presents per testimonis Franco. Oliveres, apotecari de dita vila, y Miquel Cases, escrivent de la ciutat de Cervera, a ditas cosas cridats.

(Signatures.)

XXXIV

1783, novembre, 24

Contracte entre els comissionats de l'obra de l'església de Granyena de Segarra i el mestre de cases de Ripoll Benet Casanyer per a la construcció de la nova església parroquial.

AHCC: FN Cervera. Antoni Vidal. Manual (1783), fol. 89v-96v.

En nom del Señor, sia a tots notori, que lo reverent Pau Llorc, prevere y rector de la parroquial iglésia de la vila de Grañena, lo reverent Joseph Busquets, prevere, Josef Ferrer dit del Compte, Joseph Llobera y Galceran y Anton Torregrossa, pagesos, tots vehïns de la referida vila, en qualitat de comicionats per la fàbrica y construcció de la nova parroquial iglésia de la pròpia vila i administradors dels rèddivs consignats per la obra de aquella elegits y anomenats per la universitat y particulars de la mateixa vila ab acte rebut en poder del notari avall escrit als vint y quatre novembre del any pròxim passat mil setcents vuytanta y dos, en dits noms e inseguint las facultats a ells concedidas de son grat y certa ciència otorgan y concedeixen a Benet Casañer, mestre de cases de la vila de Ripoll present com a

major y més beneficiós postor al encant públich, mediant la tabba baix inserta y corredor infraescrit per la fàbrica i construcció de la nova parroquial iglésia de dita vila, segons la planta y perfil que al efecte se ha format en lo lloch o puesto que dins la referida vila queda ja aseñalat per sa plantificació, la qual planta y perfil se li ha enseñat y queda per ell revistada y a major abundament per ell, y un de dits señors comicionats firmada en las varias pessas que conté per sa corresponent identidad, y perquè sobre ella en ningun temps pugua ocórrer disputa alguna. Lo qual asiento de la construcció y fàbrica de la nova parroquial iglésia de dita vila fan los precitats señors comicionats al indicat Benet Casañer aixís com millor dir y entendre se pot, y baix los pactes, condicions y prevencions continguts y expressats en la tabba que se incerta y és del thenor següent: = Tothom qui vulla entendre en construir o edificar la Iгла. de la vila de Grañena, bisbat de Solsona, segons la planta y perfil que se presentarà ab los pactes y advertèncias baix expressats, acudia lo dia dos de febrer de mil set-cents vuytanta y tres a las tres de la tarde en dita vila a la plassa de Sant Pere, ahont se subastarà y a la dita més beneficiosa se lliurarà. = Primo sàpia lo arrendatari o impressari que lo Comú donarà lo terreno preparat pera empesar la obra, y la cals amerada al puesto més proporcionat que hi haja serca la obra, la pedra de la Iгла. vella, ab los pactes se diran en altre capítol, menos las cobertas y pedras de las sepulturas, la demás pedra que fàltia per paredar, esta última a peu de obra, tota la obra cuyta a peu de obra, la fusta de la teulada, portas, finestras, balustres ab sas ferramentas y clavaó corresponent també a peu de obra. = Ítem sàpia lo impressari que serà de sa obligació lo desfer la Iгла. vella (menos la capella del Roser) y campanar, y portar a ses costes la pedra a la obra. = Ítem sàpia lo impresari que deurà fer una filada de sòcol de tres palms de alsada en tota la Ila. per la part de afora de pedra picada, ço és al devant de pedra nova y lo restant de la pedra de la iglésia vella buxardada, y si no se troban en la iglésia vella pedras de la dita alsada, se podrà fer ab dos pessas, quedant un quart de retreta tot voltant; y dit sòcol deurà assentar-lo dos pams més fondo que lo paviment de dita iglésia quedant un palm sobre dit paviment. = Ítem sàpia lo impresari que lo devanter o frontis de la iglésia deurà ser de pedra picada ab lo tallant gros, nova de la pedrera del Mas de Bondia, avalls o pleta del Xecó, o altra que sia de la mateixa qualitat, y que tinga dos palms de alsada, y que en cada filada dega posar sinch pessas que travessan la paret de part a part. = Ítem sàpia lo impresari que la portalada major ha de ser picada al fi, com també las pilastretas de dita portalada, havent de seguir lo perfil que se entregarà separat del perfil del frontis, y antres de entrar a la dita portalada y ha de haver dos graons de un palm de alsada y dos

y mitg de amplària. = Ítem sàpia lo arrendatari que en lo frontis a més de las ons ha de fer dos finestras, la una per donar claró a la escala del campanar y la altra a la navecilla de la altra part, a correspondència y que las ditas ons dega ser la duella al mitg de la paret ab las asquinsadas corresponents en una y altra part. = Ítem sàpia lo impresari que la cornisa ques demonstra al frontis haja de circuir tota la iglésia menos lo detràs, y dita cornisa ha de ser de pedra nova. = Ítem sàpia lo impresari que lo campanar de la iglésia en amunt ha de ser de la pedra de la iglésia vella repicada ab lo tallant gros, y en cas ne faltie, vaje a càrrech de dit impresari, deixant las espitlleras se necesítian per la claror de la escala a coneguda dels comissionats, y en dita escala deguia fer una barana de rajola y guix de la alsada proporcionada, y dita escala dega ser de pedra picada fins al cor. = Ítem sàpia lo impresari que la volta del campanar per hont se tocan las campanas ha de ser de volta grasa y pavimentada de pedra picada, y sota dita volta deu fer altra de rajola doblada per posar lo relotge y una finestra per donar claror. = Ítem sàpia lo impresari que la cornisa sobre las campanas y tot lo demás de allí en amunt deurà ser de pedra picada nova. = Ítem sàpia lo impresari que deurà fer la cuberta del campanar de una bolta bufada de mahons, y ben pavimentada, y que ha de fer vuyt gàrgoles pera escupir la aygua de dita cuberta, y una canal engalsada de pedra picada que dónie la aigua a les gàrgoles, qual canal serà de las pedras de la mateixa cornisa. = Ítem sàpia lo impresari que ha de fer un canalat engalsat de pedra picada nova pera rebre la aigua de la Igl. que correspon al campanar, y que la degue traure per lo costat de la capella del campanar. = Ítem sàpia lo impresari que a ses costes ha de baixar las campanas del campanar de la Igl. vella y collocarlas al capanar de la nova, y així mateix lo relotge. = Ítem sàpia que haurà de fer uns pilans en lo paviment de la iglésia vella per collocar dos campanas de modo que pugan ventarse, baixarlas del campanar, y collocarlas en dits pilans. = Ítem sàpia lo impresari que los sòcols y basas de dins la Igl. han de ser de pedra nova picada al fi. = Ítem sàpia lo impresari que las pilastras y columnas se han de fer de pedra de la Igl. vella, que en ditas columnas hi hage de sinch palms unas lligadas que travésian y que se degan compondrer a pich de escoda seguint los perfils. = Ítem sàpia lo impresari que los capitells de las pilastras y columnas han de ser de escultura de guix. = Ítem sàpia lo impresari que los archs de la bóveda de la iglésia, com y també lo del cor, han de ser de mahons y las voltas de rajola doblada. = Ítem sàpia lo impresari que la capella que correspon al campanar se ha de tapar fins a la alsada del cor, quedant una portalada de pedra picada que corresponga a la del campanar y un ninxu pera posar las fonts baptismals, y que en dita capella se ha de fer una bolta de rajo-

la doblada al nibell de la del cor, quals voltas han de ser aplanadas ab contravoltas y pavimentadas de rajola, y del cor en amunt ha de quedar oberta la part de la navecilla y tapada la part del cor, quedant una portalada de pedra picada corresponent a la del cor. = Ítem sàpia lo impresari que lo peu de la trona ha de ser de pedra picada fina, y també la escala pera pujarhi. = Ítem sàpia lo impresari que ha de fer al presbiteri tres graus de pedra picada de palm de alsada y dos palms de astesa. = Ítem sàpia dit impresari que ha de fer dos portals de las sacristias y demás portals, y finestras de pedra picada de la bona, y haje de estar conforme desmonstra la planta. = Ítem sàpia lo impresari que la escala de baixar lo señor rector a la sacristia ha de ser de pedra picada y que ha de fer dos finestras, la una per donar claró a la escala y la altra per donar claró a la botiga, qual botiga ha de ser sobre la volta de la sacristia y ha de estar cuberta ab un trebol mort, y la volta de dita botiga deurà ser replanada y enrejolada. = Ítem sàpia que en la sacristia deu fer un rentamans curiós y plantari lo arxiu en la vella, y també fer un bon ninxu capàs. = Ítem sàpia lo impresari que haurà de construir un pont de pedra cubert per baixar lo senyor rector a la iglésia. = Ítem sàpia lo impresari que deurà rebosar y broquejar tota a iglésia de part de fora a excepció de la pedra picada ab argamassa de arena de la millor se trobie y esperjat ab llet de calç. = Ítem sàpia que ha de fer la argamassa ab arena fins a tenir la obra buyt palms sobre la terra y conclosos los buyt palms pugua usar de sauló. = Ítem sàpia lo impresari que lo guix tant comú com per emblancar anirà a sas costas. = Ítem sàpia lo impresari que haurà de posar teula ple tot lo que és paret y una filada per part a més de la carena. = Ítem sàpia lo impresari que deurà terraguixar y emblancar tot lo interior de la Iglá. y sacristia. = Ítem sàpia lo impresari que deurà pavimentar la Iglá. y sacristias de quadrats. = Ítem sàpia lo impresari que deurà pujar de paret las tardosas dels archs, y en las navecillas ha de continuar la paret fins a la calçada del arch del crusero. = Ítem sàpia lo impresari que sempre y quant los comissionats vullan fer visurar la obra, se degan pagar los gastos per iguals parts y en cas de haver-hi alguna falta, a més de que dit impresari deurà esmenarla, recauran sobre ell tots los gastos. = Ítem sàpia lo impresari que va a son càrrech lo fer treballar las fustas y encavallada de la teulada. = Ítem sàpia lo impresari que si antes de empesar la obra o en lo decurs de ella apareix als comicionats ajustar, variar o disminuir alguna cosa de lo que conté la planta y tabba, ho deurà executar, contant lo més o descontant lo menos. = Ítem sàpia lo impresari que se li entregaran sinch centas lliuras pera comensar la obra, y després se li pagarà per mesos a proporció del preu, del treball y temps se aseñalarà per fer dita obra. = Ítem sàpia lo impresari que deurà donar

la obra conclosa antes de la Nativitat de Nostra Senyora de mil set-cents vuytanta y sis, de manera que estigue desembarasada y composta pera poderse benehir y selebrar la festivitad de dita Sra. = Ítem sàpia lo impresari que la obra de dita fàbrica ha de ser bona, sòlida y treballada ab tota perfecció. = Ítem sàpia lo impresari que se li donarà estada franca de casa. = Ítem sàpia lo impresari que deurà donar bonas e idòneas fianzas a coneguda dels comicionats, y que tant principal com fianzas se han de obligar ab escriptura de ters ab obligació de sas personas y bens. = Ítem sàpia lo impresari que deurà satisfacer al corredor per son salari tres lliuras quinse sous. = Y ab dits pactes dirhi qui dir hi vulla que qui per menos preu o farà en aquell se lliurarà. = Y ab dits pactes, condicions y prevencions y no en altre manera concedeixen al referit Benet Casanyer asentista la construcció o edificació de la nova parroquial iglésia de dita vila, segons la planta y perfil que se li ha presentat, convenint y en bona fe prometent al citat asentista y als seus donarli y pagarli per la edificació y construcció de dita iglésia en los terminis, plasos, modo y forma que en la sobre inserta tabba se conté y queda previngut, la quantitat de sis mil y vuit-centas lliuras moneda barcelonesa per las quals se ha obligat a la construcció de dita iglésia mediant la postura que lo mateix oferí al públic subhast, y fou a son favor rematat, com a més beneficiós postor, lo que prometen atendre y cumplir sens dilació, excepció ni excusa alguna ab lo acostumat salari de procurador y ab restitució y esmena de tots danys, perjudicis y costas, que de faltar a son cumpliment sen seguissen al referit asentista y als seus, per lo que ne obligan en lo mencionat nom tots los béns y drets de la universitat, y particulars de la referida vila de Grañena sos prals., tant mobles com immobles haguts y per haver, renunciant a qualsevol dret o lley que afavorirlos pugua, y a la qual prohibeix la general renunciació del dret en forma. Y present a estas cosas lo referit Benet Casañer accepta lo precedent asciento de fàbrica y construcció de la nova parroquial iglésia de vila de Grañena ab los pactes, condicions, circumstàncias y prevencions continguts y expressadas en la tabba sobre inserta a tot lo que expressament consent. Y de son grat y certa ciència convé, y en bona fe promet als vehins y particulars de dita vila de Grañena, eo per ells als sobreexpressats sos comissionats, que farà, fabricarà y construirà segons la planta y perfil que se li ha enseñat la precitada parroquial iglésia, dins lo termini y ab las circurstàncias y prevencions contingudas y expressadas en la prehinserta tabba, per lo preu de sis mil y vuyt centas lliuras que sobre per dita construcció se li ha promès donar y pagar en los terminis y plasos continguts y expressats en dita tabba, sense pretendrer en rahó de dita construcció altre haver ni interès algun que complirà tot quant més segons tenor de dita tabba

que per lo remate de esta contracta li fou entregada, vinga y estiga a son càrrech haver de observar, guardar y cumplir sens dilació, excepció ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador dins dita vila de Grañena deu sous, y fora de ella vint sous barcelonesos per quiscun dia y ab restitució y esmena de tots danys, perjudicis y costas que de faltar al degut compliment los ne esdevingués patir o sufrir, sobre los quals ne sian creguts de sa sola paraula o de son simple jurament ningun altre gènere de prova en això demanat y requerit. Y per major seguretat de ditas cosas ne dóna com a fiadors a Joseph Sagner y Puig, perayre de la vila de la Pobla de Lillet, a Jaume Puig y Anglada y a Quirse Puig y Soldevila, pare y fill, pagesos del terme y parròquia de Santa Maria de Baells, bisbat de Solsona, que tant ab ell, com sens ell y a solas a tot lo sobre referit estaran tinguts y obligats. Y present a estas cosas lo nomenat Joseph Sagner y Puig, perayre de la vila de la Pobla de Lillet, aixís en nom propi com en lo de procurador per las infraescritas cosas especial y legítimament constituït y ordenat per los referits Jaume Puig y Anglada y Quirse Puig y Soldevila, pare y fill, pagesos del terme y parròquia de Santa Maria de Baells, bisbat de Solsona, segons de sa procura consta ab acte rebut en poder de Anton Arquer y Ruhira, notari públich y real de la vila de Berga als nou dels corrents mes y any, com dit notari ab sas certificatòrias lletras degudament ne fa fee en dits noms lloant y aprobant las precedents cosas y acceptant per si y per los referits sos principals lo càrrech de fiança libre y espontàneament. De son grat y certa ciència en los indicats noms convé y en bona fe promet als vehïns y particulars de la vila de Grañena, eo per ells als referits sos comicionats de la fàbrica y construcció de la nova parroquial iglésia de dita vila y als que en son lloch succeeran, que tant ab lo referit Benet Casanyer, son principal, com sens ell, en nom propi y en lo de procurador dels nomenats pare y fill Puig, y asolas estarà y vol estar ab tot temps rigurosament tingut y obligat a tot quant per lo referit Casañer sobre se ha promès y en virtut de esta escriptura queda obligat. Per compliment del que tant lo nomenat Benet Casañer asentista com lo referit Joseph Sagner y Puig en nom propi y en lo de procurador de dits pare y fill Puig ne obligan tots sos respectius béns y drets y los del altre de ells asolas mobles e immobles haguts y per haver renunciant al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions a la epístola del emperador Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que a solas se obligan; y lo enunciat Joseph Sagner y Puig, en los enunciats noms renuncia a la lley que diu que primer sia conegut lo principal que la fiança, y a la altre que disposa que soltat lo principal quedia libre lo accessori, y junts renuncian a tots y qualsevol altre dret y lley que respectivament afavorir-los pugua y per pacte a son respectiu

propi favor y privilegi de ell ab submissió al de la cúria del Il·lustre Senyor Corregidor de Barcelona, Cervera y de qualsevol altra cúria, jutge o tribunal secular tant solament ab facultat de variar lo judici una y moltas vegadas y renunciació de la lley si convenerit de iurius dictione omnium iudicum, et iuri revocandi. Donam escriptura de ters, obligació de sas respectivas personas y béns y del altre de ells asolas etiam dels nomenats pares y fill Puig, mobles e immobles haguts y per haver, segons la forsa y rigor de dita escriptura de ters y estil de las citadas cúrias y ab la constitució de procurador de sos notaris, escrivans y porters jurats y de cada un de ells assolas, presents y veniders per a firmar dita escriptura de ters en dia jurídic, respecte a encontrar-se ausents de ditas cúrias y no poder-hi còmodament assistir en persona, y ab promesa de tenir-ho per ferm y constant y no revocar-ho per causa alguna o rahó. Y present també Matheu Granera corredor públich de la referida vila, mediant lo jurament que té prestat en lo ingrés de son ofici, que novament revalida, fa relació que de ordre dels mencionats senyors comissionats de la construcció y fàbrica de la nova iglésia parroquial de dita vila, posà lo asiento de ella en lo dia dos de febrer pròxim passat al públich subhast, oferint rematarlo a favor del que per menor preu se obligàs a construir la citada iglesia, baix los pactes de la taba sobre inserta y del pla y perfils al efecte formats, que se posaren manifestos a tots, y havent publicat per un gran espai li citat asiento en qual intermedi se li donaren varias ditas, y havent-se disposat per dits senyors comissionats fer eixir la dita de sis mil y vuit centas lliuras ab dos centas lliuras (...) fou acceptada per lo dit Benet Casanyer y no havent-se manifestat major o més beneficiós postor, rematà lo citat asiento al indicat Casanyer per las ditas sis mil y vuit centas lliuras. Y una y altra de ditas parts confessan quedar advertidas per lo notari avall escrit que del present acte sen ha de pendrer rahó en lo offici de hipotecas de la ciutat de Cervera dins lo termini de trenta dias següents al de la firma, y en igual termini ahont més corresponguia per los efectes previnguts per sa Real Magestat ab sa Pragmàtica de Hipoteca, testimoni del que se firmà en la vila de Granyena a tretze dias del mes de març del any del Naixement del Senyor de mit set-cents vuytanta y tres: Essent presents per testimonis lo Dr. Pau Carbonell subdiaca y Francisco Oliveres apotecari, los dos de la referida vila a estas cosas cridats.

XXXV

1784, març, 1

Requeriment dels terratinents del terme del poble d'Utxafava per demanar que es torni a subhastar el preufet de la construcció de la nova església.

AHCC: FN Bellpuig. Ramon Soler. Manual (1784).

En la villa de Bellpuig obispado de Solsona el dia primero del mes de marzo del año del Nacimiento del senyor de mil setecientos ochenta y quatro, Joseph Saltet, nuncio jurado de la curia de las presentes Baronia de Bellpuig y villa de Liñola, teniendo en sus manos una requisición en escrito del thenor siguiente: = Bien saben e ignorar no pueden vuestra merced Francisco Segarra, Domingo Valls y Josep Vilalta, comisionados elegidos para el arriendo del quaranteno de todos frutos y construcción del la iglesia del término de Utxafava, que el día que se puso en pública almoneda uno y otro por motivo de tiempo, que fue malíssimo, no acudieron los postores, especialmente aquellos que podían hacer la obra o fábrica de la iglesia; Igualmente negar no pueden que maestros albañiles mui peritos ofrecen hacer la obra igualmente lucida a menos costa, y rebajando el precio, que es útil a los interesados; Y no siendo justo que para hacer la obra Ramón Espinet se damnifique a todos los terratenientes de Utxafava. = Por tanto Manuel Galitó, Joseph Galitó, Antonio Montfá, Pere Niubó y Urgell, Antonio Niubó, Pedro Vilalta, Francisco Niubó y Massons, Joseph Niubó y otros requieren e interpelan a vuestra merced señores comisionados, por primera, segunda, tercera vez y quanto de dicho sea menester, para que no pasen a firmar escritura a dicho Ramón Espinet, sí que poniendo de nuevo la construcción de la iglesia al público subasto en día hábil para que puedan acudir los competidores, se remate al que por menos lo haga, protestando a vuestras mercedes en caso de no hacerlo que no se espera de todos daños, costas, perjuhicios y menoscabos que se nos han ocasionado y en adelante se nos siguiessen requiriendo al portero que satisfecho en su salario relación haga a Ramón Soler y Rossell notario del presente requerimiento (...) mediante el juramento que en el ingreso de su oficio tiene prestado, hizo relación a mi Ramón Soler y Rossell por al autoridad del Rey Nuestro Señor que Dios guarde, notario público vezino de la antedicha villa de Bellpuig, que el día de oy y a oras como entre ocho y nueve de la mañana a instancia y petición de Manuel Galitó y Joseph Galitó, labradores en el término de Utxafava habitantes, Antonio Montfá, labrador vezino del lugar de Ivars, Pedro Niubó y Urgell, Antonio Niubó, Pedro Vilalta, Francisco Niubó y Joseph Niubó, labradores vezinos del lugar de Castellnou de Seana, notifico la requisición preincerta a Francisco Segarra, labrador

del lugar de Ivars, Domingo Valls, labrador del lugar de Ciutadilla, y Josep Vilalta, del lugar de Golmés, como elegidos por los habitantes y terratenientes de los términos de Utxafava y Oberchs para el arriendo del quarateno de frutos y construcción de la iglesia y casa parroquial hacedera en dicho término de Utxafava y encontrados en la villa de Bellpuig y en señal de la presente notificación les entregó una copia de la ya dicha y preincertada requisición con su original concordante, la que aceptaron. De lo que el mismo Joseph Saltet, nuncio jurado susodicho, requirió a mí el notario y a dicho baxoescrito llevase auto público que fue hecho como arriba se contiene. Siendo presentes por testigos Pablo Ponces, burgués de Perpiñán en la antedicha villa de Bellpuig residente, y Pablo Blanch, albañil de la propia villa. = [signatures]

XXXVI

1784, agost, 13

Consell de la comunitat de preveres de Sant Nicolau de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera per la imminent ruïna que amenaça l'església. Inclou una carta dels obrers i la relació de diversos mestres d'obres sobre l'estat en què es troba l'església.

AHCC: Fons de la Comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera. Llibre de consells (1777-1793).

Vui als 13 de agost de 1784. Convocats y congregats los Rvs. Comunitaris en la sacristia de Nostra Señora dels Dolors, Consell General tenint, y la Reverent Comunitat representant, fou proposat per lo reverent Francesch Trullols prevere y procurador en orde primer dient: Molt Reverent Senyors, lo motiu de convocar a V. R^a és per fer-los present una carta dels senyors obrers de la present iglesia, una còpia d'una relació feta per quatre mestres de cases del estat en què se troba la fàbrica de la iglesia parroquial, y una carta del Molt Illtre. Ajuntament, que tot se servirà llegir a V. R^a lo reverent Ignasi Constans, y és del thenor següent: = Molt Reverent Senyor, en conseqüència de la novetat, succehida en la iglesia parroquial de esta ciutat en lo dia 7 del corrent, de haver caigut dos grans pedassos de las pedras de un dels archs principals de la bóveda que està sobre del trascor de dita Iglà., havent immediatament esta junta de obra providenciat que quatre mestres de casas dels més hàbils de esta ciutat la reconeguessen altra vegada, ab tota atenció, a fi de examinar lo estat en què se troba la fàbrica de dita Iglà. y perills que amenassa de sa ruïna ha resolt y disposat, en vista del malíssim estat de ella, que resulta de la relació que han fet aquells mestres de casas, de la que se acompanya còpia y de

lo molt exposada que està part de dita fàbrica a una prompta ruïna y, especialment, a caurer ab freqüència pedras de sa bóveda y archs, que se tapien los dos portals de las parets, que per a precaucionar la ruïna de tota la Iгла. se feren alguns ays ha en ella, y los demás passos de comunicació als llochs sobre los quals està la bóveda perillosa a fi de que ningun del incuto vulgo se posia, o passia per devall de ella, que és la única providència prompta que en lo cas pot, ho ha pogut donar esta junta. Però com no obstant esta interina providència sia molt arriesgat lo concurs, y residència a dita iglésia per los perills de alguna ruïna, o de caurer alguna de las pedras de la bóveda en temps de lo que el poble estés congregat en ella, lo que necessàriament, causaria algunas desgràcias, ha aparegut a la junta que devia participar-lo a V. R.^a, al Molt Illtre. Ajuntament de esta ciutat y principalment al M. Illm. Señor Bisbe de Solsona per tots los fins que convingan y útils sian o pujan ser, a la honra y glòria de Déu, y al públich o habitants de esta ciutat, y particularment per què no quedian en temps algun culpables los obrers de qualsevol desgràcia que esdevingués, per no haverse tancat las portas de la referida iglésia y transferit a altra la residència parroquial, en lo entre tant aquella se compon y repara. Que si bé crehuen los vocals de la referida junta que això no és de sa inspecció y cuidado no dubta que sí ho és participar a V. R.^a lo mal estat de la fàbrica de la Iгла. per los fins sobre insinuats, com ho executan ab la present, esperant que V. R.^a se servirà avisar-los del recibo de esta, y dispensar-los ocasions que sian de son agrado. = Nostre Señor Guarde a V. R.^a m. a. Cervera agost 12 de 1784. = (Signatures.)

= Relació dels mestres de casas. Relació de Magí Vilà, March Gaudier, Thomas Borbonet y Francesch Benach, mestres de cases de la ciutat de Cervera, feren a la junta de obra en 8 de agost de 1784 del estat en que se troba la iglésia parroquial de dita ciutat.

Que havent dia 27 del corrent mes y any, de orde dels dits señors obrers reconegut atentament, y examinat als bòvedas y parets de la igla. parroquial de la present ciutat a fi de veurer si en alguna part de ella amenasava prompta ruïna, per la novetat de haver-se caigut dos grans pedassos de pedra en la matinada del dit dia, y si estava exposat a continuar a caurer pedasos de pedra de dita bóveda o dels archs de ella, de uniformitat fan relació que dita igla. està amenasant ruïna en la bóveda dóna detràs del cor de dita igla. y en part de la bóveda que està sobre del dit cor en la part dóna cerca del sementiri y principalment en la paret de la testera de ella, de manera que reconeixen haverse de donar prompte remei o providència pera remendar-ho tot segons art, en tant que no admirarian per lo que han reparat, aixís en la bóveda com en la paret y los enseña son art de mestre de cases, que esta y

aquella caiguesen de improvís, o promptament, i així mateix declaran que encara que no cigan de improvís o promptament dita bóveda y paret, se està exposat a continuar a caurer pedras de aquella y dels archs de ella, respecte que molts de ellas estan separadas de sos sunts y se troban ja trencadas y esquerdadas de modo que molts dellas ja serollan; y en quant al restant de dita iglésia no reconeixen perill algun per ara. De tot lo que estan promptes en fer la relació jurada sempre que convinga, ab la addició de las rahons que son art los enseña per fer lo concepte que aquí tenen declarat. = Magí Vilà. = March Gaudier. = Thomàs Borbonet. = Francesch Benach.

XXXVII

1784, octubre, 24

Acta del gremi de Sant Joan i Sant Eloi de Cervera, sobre l'examen de mestre de cases realitzat per Antoni Vilà, fadrí, fill del mestre de cases Tomàs Vilà.

AHCC: Gremis i confraries. Caixa núm. 2 (Exàmens).

Día veinte y quatro del mes de octubre año del Nacimiento del Señor mil setecientor ochenta y quatro en la ciudad de Cervera del Obispado de Solsona.

Convocados y congregados con asistencia de Francisco Torner, ministro alguacil, el Ilustre Señor Don Juan Antonio Pérez, teniente coronel de Infantería en los Reales Ejércitos y Corregidor por su Magestad (Que Dios guarde) de dicha ciudad y su partido, en la sala de la casa del gremio compuesto de caldereros, herreros, cerrajeros, carpinteros, albañiles, alfareros y otros oficios a él agregados, anexa a la iglésia de San Juan de Jerusalén de esta dicha ciudad de Cervera, los Honorables Jaime Fabregat, Francisco Nuet, Juan Combelles (junto con Juan Mestre, difunto), capitanes o prohombres actuales del referido gremio, junto con Domingo Alsina, Felipe Reguer, consejeros viejos, Ignacio Boxeras, Cristóbal Grau y Marcos Gaudier, consejeros nuevos, Pablo Gaudier y Magín Vilá, maestros albañiles de dicho gremio y examinadores de dicho oficio de albañil, para el fin y efecto de examinar y pasar a maestro del mismo oficio de albañil a Antonio Vilá, mancebo albañil, hijo legítimo y natural de Thomàs Vilá, maestro del mismo oficio y de Victòria Vilá difunta de dicha ciudad, quien a tomado por padrino a Francisco Gaudier, también maestro albañil. Y habiendo los examinadores preguntado a dicho Antonio Vilá diferentes cosas pertenecientes al relatado oficio del albañil, y respondido a ellas a toda su satisfacción y mandándole trasar una puerta enclosa y un arco en

punto redondo, por señas y muestra de maestría, y haverlo hecho con la perfección que se requiere por todo lo que le tienen y reconocen, por hábil, inteligente, idóneo y capaz para ejercer dicho oficio de albañil, y seguidamente dichos examinadores han hecho relación de lo que queda referido a los arriba nombrados honorables capitanes y consejeros; en vista de cuya relación consecutivamente han pasado maestro de dicho oficio de albañil y han admitido por otro de los individuos de dicho gremio al relatado Antonio Vilá, queriendo que éste goce como a tal maestro de los mismos privilegios, gracias y prerrogativas que semejantes maestros del repetido gremio gozan y acostumbra gozar. E inmediatamente el mismo Antonio Vilá, maestro nuevamente pasado, prometió que observará las constituciones del presente gremio, y que baxo la pena de tres libras cumplirá en el oficio de andador y llevar la bandera en todas las funciones y cumplir las demás obligaciones que le pertenecen por razón de ser el maestro ultimamente pasado de dicho gremio. De todo lo que el citado Antonio Vilá ha requerido a mi en escrivano infraescrito como a notario ordinario de los negocios del presente gremio, hiciese el presente auto y pública escritura, que fue hecho en dicha ciudad de Cervera los días, mes y año y parage arriba notados, siendo presentes por testigos Andrés Periu, labrador, y Ramón Guardiola, soguero de dicha ciudad de Cervera, para estas cosas llamados.

XXXVIII

1785, gener, 9

Contracte entre els regidors del Comú d'Ivars d'Urgell i Francisco Albareda, mestre de cases d'Os de Balaguer, per a la construcció de l'església parroquial de Sant Andreu d'Ivars d'Urgell.

AHCC: FN Tàrraga. Marià Lloses. Manual (1785), fol. 14r-17v.

En lo poble de Ivars de Urgell, a nou dias del mes de janer del any de la Nativitat del Señor de mil set-cents vuytanta y sinch. Los magnífichs Francisco Bosch, Ignasi Caus, regidors, y Anton Monfar, procurador síndich general de dit poble de Ivars y representant aquell: de son grat y certa ciència otorgan y concedeixen a Francisco Albareda y a altre Francisco Albareda, pare y fill, mestres de cases habitants en la vila do Os, com a més beneficiosos postors en lo encant públich a estas cosas presents y als seus y a qui voldran, lo fer y construhir la fàbrica de la iglésia de dit poble de Ivars en lo mateix lloch en què vuy se troba la iglésia actual de dit poble, al tenor del pla y perfil que per dit efecte se ha format y ab los pactes y condicions ab què se ha

subhastat y són del tenor següent: = 1. Sàpia lo assentista que se li posaran los materials de pedra, cals, arena, fusta, teula, rajola y demés que se necessítia per la construcció de dita iglésia alrededor o prop de la fàbrica, menos la aygua, lo cordam, ternal, còvens, cabassos y fer la argamassa junt ab lo demés que se necessítia per pujar pesos, pues tot això va càrrech del assentista. = 2. Sàpia dit assentista que la pedra de las columnas, portaladas y demés que se necessítia per picar serà de sa obligació lo tallar-la y posar las pedras desembastadas en la pedrera de Preixana y que dita pedra sia de la millor de ditas pedreras. = 3. Serà de obligació del assentista picar las pedras de la portalada atallantadas al fi y las pedras de la revoltura de dita portalada las deurà posar totas de una pessa, totas de part a part y fer uns plafons en las pilastras y pedestals ab buyt y ple y així mateix las pedras de la O, de sobre la portalada, també deuran ser picadas, atallantadas al fi, y que ditas pedras deuran passar també de part a part. = 4. Deurà lo assentista fer lo peu de una trona de pedra picada de un sisabat, forma de sis palms en son pla y de alsada de motllura sis palms en la plantilla se li darà i assentar-la en lo lloch se li assenyalarà, y dos picas de aygua beneita també de pedra picada y assentar-las en lo lloch se li dirà. = 5. Las columnas y mitjas columnas fins als capitells de pedra picada al fi i totas las impostas ab sas mitjas canyas als cantons y filets de las pilastras, quedant de clar en ditas columnas dos palms. = 6. Las voltas de las capellas las deurà fer bufadas de dos gruixos de rajola, las de mitg ab llunetas, segons demostre lo pla y perfil y la volta del cor, segons lo pla y perfil, de dos gruixos de rajola ab sas faixas y la del cor ab sos carreuons y enrajolada. = 7. Deurà fer la escala del cor a rams de pedra picada y de allí en amunt sis esgraons, y después lo caragol del campanar també de pedra picada y per assentar aquest, deurà fer un pilar de tota pedra y ditas graus y caragol las deurà assentar quan se púgian las parets, y han de fer volta las mateixas pedras. = 8. Deurà fer una canal ab mascle y femella, ab una gàrgola per fer las caras del campanar a fi de traure la aygua y aixís mateix per a treure la aygua de la casa del pàrroco. = 9. Serà de sa obligació lo fabricar las parets foranas de dita iglésia fins a la carena de tota pedra y las cantonadas y frontis de pedra picada; y també las escòcias y las cantonadas que forman lo otxavat del campanar fins a igualar lo nivell de la carena, dexant-hi una finestra per entrar a la teulada y fer una volta a son lloch per passar a dita finestra des del caragol de las pedras de la vella repicadas ab tallant de gros, y tot rodant la obra nova deurà posar uns sòcols repicats de pedras vellas de tres palms de alçada, y si no bastan de pedra nova. = 10. Las dos portaladas de las sacristias y la del cor també deuran ser de pedra picada ab sas motlluras al fi. = 11. Sàpia lo assentista

que serà de sa obligació lo demoler y espatllar la iglésia vella aixís com convinga per fer la obra nova tot a sas costas, de manera que deurà deixar la iglésia per feta, acabada, del tot blanquejada y empavimentada de obra cuyta tot, y en tot, inseguint lo pla y perfil a sas costas menos los materials en lo termini de sinch anys. = 12. Sàpia lo assentista que tots los archs de la iglésia han de ser treballats de mahó de rosca a excepció del arch del cor que deurà ser del terç en amunt de mahó de pla ab la mateixa alsada. = 13. Serà de sa obligació lo fer lo fonament de vuyt palms de fondo y sis de gruix y en cas se haja de fer més fondo, en alguns paratges se calcularà lo més ab lo menos y si és més se pagarà, y las excavacions a càrrech del comú. = 14. Sàpia lo assentista que serà de sa obligació lo recompondrer l'abadia en allò que se desfàcia per la construcció de la iglésia y lo fer la raconada y cantonada corresponent al devant y deixar l'abadia habitable. = 15. Sàpia lo assentista que se farà visurar la dita obra, en qualsevol estat de ella, y sempre que apareixerà al Ajuntament o comissionat que tinga per lo perit o perits que elegiran y gustaran dit Ajuntament o son comissionat pagant lo impressari lo gasto de las visuras si se encuentre que la obra no se fabrica segons la tabba, pla y perfil, y en cas de encontrar-se no estar dita obra en lo estat y perfecció que se requireix, la haurà de desfer o demoler y tornar-la a construir de nou, però si se encontra que tot va segons la tabba, pla y perfil lo gasto de las visuras lo deurà pagar lo comú. = 16. Sàpia lo assentista que lo preu per lo qual oferirà fer ditas obras se li pagarà ab cinch iguals pagas y que se li anirà adelantant diners al empessar dita obra fins al compliment de la paga se li donarà posant la obra al estat corresponent per la paga, menos la última paga que se li donarà plegada en haver acabat la obra vista y reconeguda, y en est cas deurà lo assentista pagar la visura ben entès que tant en esta com en las demás visuras hi haurà de haver un pèrit per part, y no concordant estos, lo Comú haurà de elegir un tercer. = 17. Sàpia lo assentista que se deurà comensar la obra fent primer las parets dels costats y quedant tot lo detràs de la iglésia vella renovant lo peu, posant-hi los sòcols corresponents al demás y en cas que se aparegue bé als comissionats se traurà tota la tàpia que se hi encontra y que serà de sa obligació tancar totas las oberturas de las capellas que en la iglésia vella quedaran al fi de que no entrian los ayres y se puga celebrar en la iglésia vella interim que se fàcian ditas parets. = 18. Sàpia lo assentista serà de sa obligació lo posar las sagristias de vint y sinch palms de alt per formar en las parets dels estribos dels archs una O o finestra a satisfacció dels senyors comissionats de la grandària que a ells los gustarà. = 19. Sàpia lo assentista que deurà pagar al notari y al porter divuyt lliuras. = 20. Sàpia lo assentista que per seguritat de tot lo que va a son càr-

rech deurà donar bonas e idòneas fianzas a coneguda del Ajuntament. Y ab dits pactes y prevencions diga-hi qui dir-hi voldrà que al més beneficiós postor e a aquell qui per menos ho farà en aquell se lliurà, apareixent bé al dit Ajuntament lo qual donarà de franch habitació durant los cinch anys de la obra al assentista. = Lo preu de dita obra és dos-mil quatre-centas setanta-cinch lliuras moneda barcelonesa en què ha estat lliurada, pagadoras en lo modo dalt expressat sens dilació ni excusa ab lo acostumat salari de procurador y restitució de danys y gastos baix obligació dels béns propis de dits Francisco Bosch, Ignasi Caus y Anton Monfar, renunciant a qualsevol dret y llei de son favor y a la que prohibeix la general renunciació. I los dits Francisco Albareda y Francisco Albareda pare y fill acceptan la obligació de construir la dita obra en lo modo y per lo preu dalt explicat y prometen compli-ho com y també donar idòneas fianzas per la referida quantitat en cas ho vulga lo dit Ajuntament sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador y restitució y esmena de tots danys y gastos, per lo que ne obligan tots y sengles béns seus y del altre de ells a solas mobles e immobles, haguts y per haver renunciat al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions, a la epístola del emperador Adrià y consuetud de Barcelona (...). Y Francisco Binassa, porter jurant de la vila de Anglesola, mediant lo jurament que presta en lo ingrés de son ofici fa relació que havent públicament subhastat la dita obra en lo referit poble de Ivars y havent concorregut diferents postors, ningun de ells ha offert dita més beneficiosa que los expressats Albareda, y per tant ha lliurat a son favor la dita obra. I dits contrahents quedan advertits per mi lo notari infrascrit que de esta escriptura se ha de péndrer rahó dins lo precís termini de trenta dias en lo ofici de hipotecas de dit poble de Ivars, y dins de trenta dias después en lo de dita vila de Os, establert en la ciutat de Balaguer per los efectes previnguts en la Real Pragmàtica de hipotecas de què los he cerciorat, a lo què foren presents per testimonis Joan Ximenes, apotacari y Mariano Segarra, pagès, vehïns de dit poble de Ivars y jo lo notari infrascrit que afirmo conèixer a dits otorgants, los quals ho firman de sas mans a excepció de dits Ignasi Caus, Anton Monfar y Francisco Binassà, que dihuen no saber escriure y han donat facultat al referit Joan Ximenes per a firmar per ells. Aixís ho aprobo lo Notari infraescrit.

Francisco Bosch Regidor = Per dits Ignasi Caus, Anton Monfar i Francisco Vinassà firmo jo Joan Ximénez. Francisco Albareda menor.

En poder de mi Mariano Lloses Notari.

XXXIX

1785, febrer, 5

Francesc Albareda, mestre de cases d'Os de Balaguer, presenta fermances o fiadors amb motiu d'haver contractat l'obra de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell.

AHCC: FN Tàrrega. Marià Lloses. Manual (1785), fol. 50r-51r.

En la vila de Tàrrega a sinch dias del mes de febrer any del Naixement del Señor de mil set-cents vuytanta y sinch, Francisco Albareda major de dias, mestre de cases habitant en la vila de Os, en atenció que ab acte rebut en poder del notari infraescrit lo dia nou del mes de janer del corrent any, se obliga junt ab altre Francisco Albareda, son fill, a fer y construir la fàbrica de la iglésia del poble d'Ivars d'Urgell per lo preu de dos-mil quatre-centas setanta y sinch lliuras moneda barcelonesa, per la qual quantitat se obligaren a donar fianzas en cas de voler-ho lo magnífich Ajuntament de dit poble de Ivars; y com haja vingut lo cas que efectivament les ha demanadas.

Per tant, de son grat y certa ciència dóna en fiadors y principals obligats per la quantitat dalt expressada a Pere Corselles, mestre de cases vehí de la vila de Anglesola y a Jaume Albareda, mestre sastre del poble de Belianes, los quals, enterats del context de dita escriptura per lectura que nos ne he fet jo lo notari infraescrit: de son grat y certa ciència acceptan lo càrrech de dita fianza, y sens perjudici de las primitivas obligacions, contingudas en lo dit acte, antes bé a ellas anyadint y acumulant, prometen que junt ab dits pare y fill Albareda, sens ells y a solas, estaran a lo estipulat en dit acte fins a la cantitat dalt expressada, sens dilació ni excusa, ab lo acostumat salari de procurador y restitució y esmena de tots danys y gastos, per lo que ne obliga tots y sengles béns seus y del altre de ells, a solas mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant a sas lleys que diuen que primer sia convingut lo principal que la fianza, y que quedant libre lo principal, ho sia lo accessori, al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions a la epístola del emperador Adrià y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que a solas se obligan a qualsevol altre dret y llei de son favor (...). Y dits otorgants quedan advertits per mi, lo notari infrascrit, que de esta escriptura sen ha de prendre rahó dins lo precís termini de sis dias en lo ofici de hipotecas de dita vila de Anglesola, establert en la present vila, y dins lo de trenta días después en lo de dita vila de Os, establert en la ciutat de Balaguer, y dins altres trenta dias después en lo de dit poble de Belianes, establert en la vila de Monblanch per los efectes previnguts en la Real Pragmática de hipotecas de què los he cerciorat, a lo què foren presents per testimonis Jaume Pes, causídich, y Mariano Fogassot, escrivent, y Ramon

Miró, pagès, vehíns de dita vila de Tàrrega, y jo, lo notari infraescrit, que afirmo conèixer a dits otorgants, dels quals lo dit Francisco ho firma de sa mà y los demés que dihen no saber escriurer han donat facultat a dit Fogassot per a firmar per ells.

XL

1785

Contracte de l'obra de la capella de Sant Sebastià de Castellserà per Francisco Ribera, mestre de cases de Castelló de Farfanya.

AHCB: FN Balaguer: Pere Gomar i Rovinat. Manual (1785). Fol. 91r-92v.

Sia a tots notori com nosaltres, Ramon Ricart, batlle, Francisco Folguera, Joan Huguet, regidors, y Macià Casals, síndich procurador, tots vehíns del lloch de Castellserà convocats y congregats en la casa del Nott. infrascrit que la té sita en la ciutat de Balaguer y alreodor de la plassa Major de ella, ab permís per dit fi donat per Dn. Ramon Teixidor, alcalde major de la mateixa ciutat, y en presència de Joseph Sala, son alguasil. De nostros grat y certa sciència per nosaltres y nostros successors, donam lo haciento de fer y construhir una capella nova en honor del Gloriós San Sebastià en dit poble de Castellserà segons la tabba a Francisco Ribera, mestre de cases de la vila de Castelló de Farfanya, present. Aquest aciento fem segons que millor dir-hi y entendre se pot, ab los pactes contenguts en la tabba que és del thenor següent: = tabba del modo que deurà construir-se y practicarse la capella del màrtir Sant Sebastià del poble de Castellserà, y las obligacions que a est fi promet lo Comú de dit poble, y també lo que estarà obligat lo mestre que de aquella obra se encarregarà: = Primo, serà de la obligació del Ajuntament de dita vila portar tota la maniobra necessària per la construcció de aquella capella al peu de la obra, y posar també tota la fusta necessària per las bastidas al peu de dita obra. Ítem promet dit Ajuntament per dita fàbrica pagar lo preu que se lliurarà ab tres iguals pagas, la primera lo dia se comensarà la obra; la segona a mitja obra y la última conclosa la obra. = Ítem se renuncia la planta menos la mamposteria del devant, donant-li lo corresponent de cantoneres y remate de pedra picada ya la alsada corresponent. Ítem serà de la obligació del mestre de destruhir la capella vella y los fonaments de ella, menos la paret que mira a ponent si és bona per poder aguantar la obra de dita capella. = Ítem se obliga la mestre a seguir lo plano de la planta de la nau del mitg de la iglésia de Vilanova del Picat ab les mateixes vases de pedra picada, seguint lo corresponent de les motllures, que és donant tres quarts als capitells y proseguint la alquitraba

tres quarts de volada a lo corresponent fins a la gornisa, donant a la gornisa dos pams y mitg de volada ab les motlures següents, donant tres pams de ample a la pilastra, donant quaranta quatre palms fins a la gornisa. Ítem sàpia lo mestre que pendrà la dita obra que haurà de donar fianzas seguras a coneguda del Ajuntament de dita vila, fent y firmant la escriptura necessària pagant lo mestre de dita obra. Ítem sàpia lo mestre que dita obra empendrà, que podrà lo Ajuntament de dita vila fer visurar la dita obra sempre y quant bé li apareixerà per dos mestres perits a costa de dit comú, y en cas que estos declaron no fer-se aquella segons està en la planta delineada o altrament estigui en esta tabba expressat, podrà dit Ajuntament llevarli la obra y donarla a altre a sa satisfació. = Ítem sàpia lo mestre que dita obra pendrà que serà de sa obligació pagar a ses costes los manobres y pagarlos, fer la argamassa y portar la aigua necessària per dita obra. Ítem sàpia dit mestre que dita obra pendrà que tindrà la obligació a sas costas de derribar o fer caurer la iglésia vella sens danyar la abadia. = Ítem sàpia lo mestre pendrà la obra que los archs de dita iglésia han de ser de obra cuyta, com y també totas las voltas de la iglésia y cor. = Ítem sàpia lo mestre pendrà la obra hajja de enrejolar lo paviment de la iglésia, administrant lo Ajuntament rejolas; y ab los sobredits pactes diga y qui dir-hi voldrà que al que per menos preu ho farà, a aquell se lliurarà. = Ítem sàpia dit mestre pendrà la obra, que deurà concluhida aquella per lo dia de Sant Sebastià del any mil set cents vuytanta sis y deurà treballar en ella seguit. Per lo preu de sinch sentas lliuras pagadoras en lo modo y forma expressadas en la incertada tabba, y ab les obligacions sobredites y acceptades per lo dalt dit Francisco Ribera, y per a cumplir les sobredites coses obligan en dit nom tots los béns y rèddits y emoluments de dit Comú, mobles y immobles haguts y per haber en qualsevol part del món (...) Y per major seguretat de lo referit ha donat en fiadors y principals pagadors a Anton Davat, mestre de cases de la vila de Castellserà, y a Francisco Ribera, també mestre de cases de la vila de Castelló de Farfanya, presents.

XLI

1787, abril, 10

Els comissionats de l'obra de la parroquial d'Ivars d'Urgell sol·liciten al mestre d'obres Francesc Albareda que nomeni un perit de la seva part perquè participi en la visura que s'ha de dur a terme a les obres de l'església parroquial.

AHCC: FN Tàrrrega. Marià Lloses. Manual (1787), fol. 93v-94v.

En la villa de Tàrrega, a diez días del mes de abril del año mil setecientos ochenta y siete. Lorenzo Inglés, otro de los porteros jurados de dicha villa, mediante el juramento que prestó en el ingreso de su oficio, hizo relación a mí, el infraescrito escribano, que a instancia de Matías de Foraster, bayle, Mariano Segarra i Miguel Pedrós, regidores, Francisco Monfá, síndico procurador general, y José Rubio, comissionado de la fábrica de la iglesia del pueblo de Ivars de Urgel, intimo y notifico entre las quatro y cinco horas de la tarde del día nueve del mismo mes de abril, a Francisco Albareda mayor, y a Francisco Albareda menor, albanyiles, padre e hijo, residentes en el pueblo de Ivars, un papel de este tenor. Saber deven e ignorar no pueden señores, Francisco Albareda mayor y Francisco Albareda menor, padre e hijo, maestros albanyiles de la villa de Os, que con escritura que pasó por ante Mariano Lloses, escribano de la villa de Tàrrega, a los nueve días del mes de enero del año mil setecientos ochenta y cinco, se obligaron hacer y construir la fábrica de la iglesia del pueblo de Ivars de Urgel, segun la tabba que va incorporada con dicha escritura, plan y perfil que se les enseñó en dicha tabba, y por el precio de dos mil quatrocientas y setenta y cinco libras. Y como según dicha tabba tiene facultad el Ayuntamiento del pueblo de Ivars o su comissionado de hacer visurar dicha fábrica en qualquier estado en que se halle y siempre que le parezca bien, nombrado para esto el perito que guste a dicho Ayuntamiento y v. ms. otro, y en el caso de discordiar dichos peritos, tiene facultad el dicho Ayuntamiento de nombrar un perito tercero con el bien entendido que si se halla que dicha fábrica no se hace según la tabba, plan y perfil, deberán vuestras mercedes demolerla y volverla a construir de nuevo, todo a costas de v. ms. y deberán pagar también los gastos de las visuras; y deseando el Ayuntamiento que se passe a visurar toda la obra que hasta el día han hecho v. ms. en dicha fábrica que están construyendo. En esta atención, Matías de Foraster, bayle, Mariano Segarra y Miguel Pedrós, regidores, Francisco Monfá, síndico, y Josep Rubió, comissionado de dicha fábrica, requieren a vuestras mercedes por una, dos, tres y más veces, y quantas en derecho se requieren, para que en continente nombren un perito albanyil para visurar dicha fábrica y toda la obra hecha, assenyalando día y hora, a fin de que con el que nombrarán los requirientes passen a visurar dicha obra, y hecho hagan relación mediante juramento ante el escribano Mariano Lloses, de la vila de Tàrrega, si la fábrica y su obra construhida va con arreglo a la tabba, plan y perfil, explicando claramente las faltas que encontraren, y en el caso que discordaren dichos peritos, hagan cada uno relación jurado ante dicho escribano, a fin de que el tercero nombrado por los requirientes pueda, en vista de dichas relaciones y de lo que él observe y vea en dicha obra, pueda

con el mayor acierto hacer su relación, también mediante juramento, protestándoles de todos daños, costas y perjuicios y de quanto les sea lícito y permitido, requiriendo al escrivano Mariano Lloses, de la villa de Tárrega, levante auto de la relación que haga el portero de la presentación de este requerimiento. De cuyo papel entregamos copia a Francisco Albareda menor en dicho pueblo de Ivars, en la casa de su habitación, en su persona. Se me requirió levantar este auto, a que fueron presentes por testigos Pedro Lloses y Mariano Fogassot, escrivientes de dicha villa de Tárrega. De que doy fee.

XLII

1787, abril, 11

Francesc Albareda, mestre de cases d'Os de Balaguer i contractista de l'obra de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell, nomena el mestre de cases de Balaguer, Josep Profitós, perquè actuï com a perit de part seva en la visura que s'ha de dur a terme a les obres de l'església que s'està construint.

AHCC: FN Tárrega. Marià Lloses. Manual (1787). Fol. 94v-95r.

En la villa de Tárrega, a once días del mes de abril del año mil setecientos ochenta y siete. Francisco Albareda menor, maestro albanyil de la villa de Os, residente en el pueblo de Ivars de Urgel, por ante mí, el escrivano, y testigos infraescritos, dixo: Que respeto que en el día nueve de los corrientes mes y año se le intimó un requerimiento a instancia de los magníficos Mathías de Foraster, bayle, Mariano Segarra i Miguel Pedrós, regidores, Francisco Monfá, síndico de dicho lugar de Ivars, y Joseph Rubió, comissionado de la fábrica de la iglésia del mismo pueblo, de cuyo requerimiento consta en autos del infraescrito escrivano para que nombre un perito albanyil, que junto con el que nombrarán dichos requerientes passen a visurar la dicha fábrica y toda la obra hecha, y después relación hagan mediante juramento en poder de dicho escrivano. De su espontánea voluntad y cierta ciencia nombrava y nombro en perito para los fines y effectos arriba expressados a Josep Porfitós, maestro albanyil vecino de la ciudad de Balaguer, y señalava y señalo para la referida visura el día sábado catorse de este mes al medio día. Y no solo promete que tendrá por válido este nombramiento y no lo revocará, sino que también requiere a mí, dicho escrivano, que no entregue copia del expresado requerimiento, sin inspección de la presente escritura. De que me requirió levantar este auto a que fueron presentes por testigos Pedro Lloses, escriviente, y Francisco Benet, fabricante, vecinos de dicha villa de

Tàrrega, y yo, el infraescrito escrivano, que doy fee conozco a dicho otorgante, que lo firmó de su mano.

XLIII

1787, abril, 12

Àpoca de Pere Segarra, recaptador dels diners destinats a la construcció de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell, al Capítol de la Seu d'Urgell.

AHCC: FN Tàrrega. Marià Lloses. Manual (1787). Fol. 96v-97r.

En la vila de Tàrrega a dotze dias del mes de abril del any de la Nativitat del Señor de mil set-cents vuytanta y set. Lo señor Pere Segarra, pagès del poble de Ivars de Urgell, com a receptor dels diners que entraren en son poder per la construcció de la fàbrica de la nova iglésia que se està construhint en dit poble de Ivars d'Urgell. En dit nom, de son grat y certa ciència confessa y en veritat reconeix a Felip Arnaldo, pagès del poble de Golmés, com a arrendatari dels delmes y demás drets, que lo molt il·lustre Capítol de canonges, prelats de la Santa iglésia catedral de Urgell percebeix en dit poble de Ivars y son terme, que en bona moneda de comptants a sa voluntat li ha donat y entregat la quantitat de quatre-centas lliuras moneda barcelonesa y són a compliment de aquellas mil lliuras barcelonesas que dit Il·lustre Capítol ha donat de limosna per la sobredita fàbrica de dita nova iglésia. Per lo què renunciant a la excepció de no ser contadas ni rebudas, y a qualsevol altre de son favor, li'n firma la següent àpoca. A la què foren presents per testimonis Pere Lloses i Mariano Fogassot, escrivents de dita vila de Tàrrega, y jo, lo notari infraescrit, que afirmo conèixer a dit otorgant, que ho firma de la sua pròpia mà.

XLIV

1787, setembre, 27

Contracte entre la Reial Junta de l'Obra de la Universitat de Cervera i Pere Agustoni, per a la decoració i els estucs de la capella de la universitat.

AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa 7. (Transcripció de Faust de Dalmases.)

Rahó y circumstàncies de la contracta feta per la Real Junta de Obra de la Universitat de Cervera y Pere Agustoni per cubrir las dos pilastras que median al presbiteri del teatre de la mateixa universitat

y demás peggas que baix se dirà, per lo preu y import de las mans del artífice de 370 lliuras sous.

1. Serà de las costas de la Real Junta donar tots los ostencilis, com és cals, arena, pols de la pedra blanca y andamis necessaris per la construcció de la obra, y un pehó quan serà menester.
2. Serà de la obligació del artífice la addició de posar estucos en tota la bóveda del presbiteri y conservar las faixas doradas, que actualment se encuentran y recompòndrer a ditas faixas doradas tot lo que se oferesca convenient.
3. Serà a càrrech del artífice emplafonar tot lo arch mestre y pilastras coresponents del mateix arch, ab la cornisa y pilastras que median al presbiteri tot encostat de estuco, també ab sos plafons, que compongan igual armonia ab lo dit arch, ab obligació de conservar ab la major puntualitat y diligència las parts y membres de la arquitectura en tots los àngulos que perpendicularment caigan, sens trastornar la simetria de las demás pilastras del mateix teatre.
4. Serà de la obligació del artífice encrostar de estuco las dos pilastras circulars y banquillo, que media ab lo retaule y tribunas petites, conservant las taxas doradas y recompòndrer dits dorats, com també la cornisa, que correspon a esta part de la pilastra.
5. Serà de la obligació del artífice encrostar las dos portadas de pedra de las sagristias y a las dos cartelas de ditas portadas posar perfils dorats segons lo gust de bon artífice.
6. Serà molt encarregat al dit artífice i de sa obligació, en tot lo que de pedra picada se a de apegar lo estuco, limpiar totas las junturas de las pedras, ab un tant de profunditat, a fi que lo material del estuco fasa clahució entre las pedras, que sens dupte ab esta diligència quedarà més assegurat.
7. Serà també obligació de lo artífice que en lo cas que la Real Junta resolgués interpolar alguns florons dorats, o bé a imitació del marmol; y colocarles ab bona armonia al arch mestre: satisfent la Real Junta son just import al mateix artífice.
8. Las pagas de la dita obra seran que si lo dit Agustoni al comensar la obra vol la una part de son ajust respectiu al ajust dalt dit, se li donarà. La segona paga a mitja obra y la tercera paga al conclourer enterament tota la sobredita obra

y aprovada per la Real Junta o altrament per dos visors, un per part.

9. Lo modo de repartir los colors de faixas y plafons: la Real Junta, a la pràctica de la obra, per personas de sa satisfacció, junt ab lo mateix Agustoni resoldran per son major govern y ansert de la obra.

Cervera, 27 de setembre de 1787.

XLV

1790, setembre, 28

Contracte entre els regidors del poble d'Altet i Josep Pomés, mestre de cases de la vila de Carme, per a la construcció de la nova església parroquial de Sant Pere.

AHCC: FN Tàrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1790), fol. 372r-375r.

En la vila de Tàrrega a vint-i-vuit dias del mes de setembre del any del Naixement del Señor de mil set cents y noranta. Lo rnt. Dr. Odón Martí, rector de la Igl. parroquial del poble de Altet, del bisbat de Urgell, Ramon Bosch, batlle de dit poble, Francisco Gilabert, Joan Bautista Bosch, Joan Ortís y Valeri Viladot, comissionats com més avall constarà dels particulars y vehïns del mateix poble. En atenció a veurers ab la urgent necessitat de construhir una nova iglésia y campanar en dit poble de Altet. Per tant y fent estas cosas, a saber dit Rnt. rector, com a tal, y los demás dalt nomenats, aixís en nom seu propi com en lo de comissionats del relatat poble, com tot i aixís és de veurer en las tres juntas que per est fi se tingueren en dit poble de Altet, las quals estan notadas en un llibre en quart ab cobertas de pergami, que me han manifestat los dalt referits, y posat en mas pròpias per lo expressat Ramon Bosch, batlle, en lo principi o primera plana del qual llibre se llegeix lo següent: = Llibre del Comú que ha entrat en lo any mil set cents setanta y un en lo calaix del Comú, essent regidors Pere Pau Torres, Joseph Gilabert y sés comprat en la present vila de Tàrrega, costant de comprar set sous y sis. = Y són del tenor següent: = Vuy als sinch de desembre de mil set cents vuitanta y sinch ab tingut junta, batlle y regidors y síndich procurador en la casa de la vila, y am resolt fer la iglésia. = Ysidor Talavera, regidor, Joseph Torres, procurador síndich, Bep Ortís, Francico Gilabert, Andreu Bosch, Joan Boforull, Francesch Gabriel, Mariano Boforull menor, Juan Segarra, Juan Talavera, Anton Ortís. = Vuy dia tretze de juny del any mil set-cents y noranta, havent tingut junta lo batlle, regidors y particulars del lloch de Altet, de arrendar lo vintiquatrè per espai de dos anys, y las herbas

per lo espai de quatre anys y fems per la obra de la iglésia. = Ramon Bosch, Fracisco Gilabert (...). = Dia vintivuit de juny havent tingut junta hem resolt de elegir sis comissionats que són los següents: en primer lloch, lo Rnt. Rector (...) Los quals particulars han respectivament promès que pagaran la part a ells corresponent per rahó de la construcció de dita iglésia y campanar ab los pactes que constaran en lo acte fahedor. = Devant de mi Ramon Bosch de Altet, Batlle. = De son grat y certa ciència, en dits respectius noms donan a fabricar una iglésia y part de campanar que deurà edificar-se dins lo mencionat poble de Altet, a Joseph Pomés y Coca y Joseph Pomés y Talavera, pare y fill, mestres de cases de la vila de Carme, y a Llorents Talavera, vehí del poble de Granyena, a estas cosas presents y avall acceptant, ab los pactes continguts en la tabba que és del thenor següent: = Qualsevol que vulla entendre en prendre a preu fet la construcció de la iglésia parroquial de deu fer-se en lo poble de Altet, del bisbat de Urgell, la qual se lliurarà ab los pactes següents per qui menos preu oferirà. = Primo, sàpia lo impressari que dita iglésia deurà construir-se en lo paratge que se li assenyalarà per los comissionats de dit poble de Altet, divent seguir la planta que se li entregarà per dit fi, y obrir los fonaments de dotze palms de fonds y de quatre palms y mitg de ample, fins a la cara de la terra. = Ítem sàpia lo impressari que se li donarà tota la cals y arena que sia necessària per dit efecte, que anirà a càrrech dels comissionats de dit poble lo fer-ho posar a peu de obra. = Ítem sàpia lo impresari que tindrà la obligació de arrencar tota la pedra que serà menester per la portalada major de dita iglésia, per la capelleta de sobre dita portalada, la O y portes de la sagrestia, y també los sòcols y bases, tota la qual pedra tindrà la obligació de treballar lo impressari, y serà de la dels comissionats lo conduhirla des de la pedrera a sas costas en lo mateix poble de Altet desbastada. = Ítem sàpia lo impressari que serà de sa obligació de arrancar, picar o boxardar y tallentar totas las pedras que seran necessàrias per las cantonadas, que deuran ser de la pedrera del Talladell, la conducció de las quals deurà ser a costas de dit impressari. Y aixís mateix serà a càrrech de dit impressari lo portar y arrancar tota la pedra borda que serà necessària per dita obra. = Ítem que serà de la obligació del impressari de posar tota la obra cuyta que seguia menester per la obra de dita Iglá., ab lo benentès que totas las voltas deuran ser de rajola doblada, y los archs de las capellas de dita Iglá. y de la nau y arch del cor déguian ser de mahó de cap y través, y se li portarà a costas del poble; ço és, que la tinguen de comprar a les teuleries de la Figuerosa, Tàrrega, Anglesola o Corbella, y si no la compran a ditas teulerias, no serà de la obligació del poble lo portar dita obra cuyta. = Ítem serà també de la obligació del impressari lo enquadronar lo paviment de

la nova iglésia de quadrats de pam y quart poch més o menos; y també serà de la obligació del mateix impressari de fer dos grahons de pedra picada per entrar en la iglésia y tres per pujar al presbiteri, tots los quals deuran ser de la pedrera del Talladell, la conducció de ells serà del impressari, y també deurà ser a càrrech del mateix lo fer la trona, cuya conducció vindrà a càrrech del poble o comissionats. = Ítem que serà de la obligació del impressari lo terraguixar y blanquejar de guix blanch tot lo interior de la iglésia, y deurà també per la part de fora rebossar la expressada iglésia, y después blanquixarla de llet de calç. = Ítem sàpia lo impressari que serà de sa obligació de fer tota la cornisa de dita iglésia, de guix y obra cuyta o de llosas; y també lo fer las seis finestras que dehuen construhir-se per rebre la claror dita iglésia, ab lo ben entès que han de ser de pedra picada de la pedrera del Taladell, qual conducció deurà venir a càrrech y gastos dels comissionats de dit poble de Altet. = Ítem que serà de la obligació del impressari de construhir tot lo campanar y lo quadro de ell fins de sobre unas canals que deurà també fer lo impressari per a traure l'aigua que correspon a la part de la paret del campanar, quals canals deurà portar lo poble a ses costes, devent fer igualment lo impressari a sas costas totas las graus de dit quadro, que deuran fer-se conforme la planta y de pedra del Talladell. Y aixís mateix serà de la obligació del impressari de fer las graus del cor també de pedra del Talladell, del modo pinta la planta. = Ítem que serà de la obligació del mateix impressari de fer tot lo ràfeh de la teulada de la iglésia en esta forma; primerament dos filadas de rajola, una de teula, y después al ràfeh teula plana ocupant tot lo gruix de les parets. = Ítem sàpia lo impressari que se li cedirà tota la pedra de la iglésia vella, a excepció de la paret que toca a la rectoria de dit poble de Altet, fins a la capella del Roser. = Ítem sàpia lo impressari que se li donarà per los comissionats de dit poble tota la fusta que síguia necessària per la teulada, ab las portas y demás ferramenta, com són golfos, panys, claus y demás necessari, y a càrrech del poble anirà lo fer les portes y balustrada del cor; y també serà a càrrech del mateix impressari lo posar tota la teula necessària. = Ítem sàpia lo impressari que deurà pagar lo import de la planta que és vint y sinch lliuras, y també lo salari del nunci que és sis lliuras per cada mil, salari del acte, paper sellat e hipotecas. = Ítem sàpia que deurà donar fianças a coneguda dels comissionats de dit poble. = Ítem sàpia que la obra deurà estar finida dins lo termini de dos anys, la qual deurà comensar-se per tot lo més corrent; y que las pagas se li aniran donant en esta forma, a saber lo dia del comensament de la obra sinch centas lliuras, y las restants a proporció del treball, y al últim visurada per los subjectes que elegiran los comissionats, ab altres dos que podrà elegir lo impressari, pagant esta visura

per mitat, se li entregarà al impressari la última paga per los mateixos comissionats, los quals firmaran lo acte corresponent, amb lo que indemnizaran al impressari de la obligació que haurà contret en lo acte de asiento. = Ítem sàpia lo impressari que se li donarà casa per tot lo temps de la obra, y serà franch de personal, toves y demás pechos. = Ítem sàpia lo impressari que los comissionats se reservaran cent y cinquanta lliures del preu, las quals no se li entregaran fins, y a tant que estiguia avinguda la visura entre dits comissio-nats e impressari. Y ab dits pactes dígua qui dir-hi vulla, que al que menos preu oferirà, se li firmarà lo asiento de dita obra. Y ab los mateixos pactes y no sens ells donan y cedeixen dits comissionats, en lo expressat nom, a construir dita iglésia y part del campanar (que deurà arribar fins al vessant de la teulada de dita iglésia, ahont deuran estar situadas las canals de què se fa menció en la dalt inserta tabba), als dits pare y fill Pomés y a Llorens Talavera. Lo preu de todas las ditas obras és dos-mil vuit-centas lliuras moneda barcelonesa, per lo qual foren lliuradas en lo encant públich lo dia dinou del present mes, a favor del dalt mencionat Josph Pomés y Coca, y en la plassa de dit poble de Altet, per Llorens Inglés, nunci jurat de la present vila, segons consta de la relació que ne féu en actes del nott. infrascrit lo dia vint del corrent mes, per lo què renunciant a tot y qualsevol lley y dret que en los respectius noms y com a tals comissionats afavorir los puga, als referits pare y fill Pomés y Llorens Talavera, impressaris de ditas obras, que los pagaran las expressadas dos-mil vuit-centas que son lo preu de aquellas, ab los plassos y pagas, ab lo modo y forma queda continuat en la sobre inserta tabba, sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de procurador y restitució de danys y gastos; per lo que ne obligan tots sos béns (menos lo dit Rnt. Dr. Martí, que únicament obliga los de dita rectoria, per tractar negoci alieno) mobles e immobles, haguts y per haver, ab todas renunciacions necessàrias degudas y pertañents, y ab jurament que en deguda forma prestar llargament. Y los dits pare y fill Pomés y Llorens Talavera, acceptant com acceptan dita obligació prometen fer y construir las referidas obras en la conformitat, modo y manera se expressa en la sobre insertada tabba, per lo que prometen als mencionats comissionats en dit nom cumplir tot lo contingut en la expressada tabba, sens dilació ni excusa alguna, ab lo acostumat salari de Pror. y restitució de danys y gastos. Y per major seguritat de tot lo sobre estipulat, donan en fiador a Joseph Talavera, també pagès vehí del citat poble de Granyena, lo qual accepta lo càrrech de dita fiaduria, y en sa conseqüència promet que junt ab sos pincipals, sens ells y a solas, estarà a lo sobre estipulat per lo que aixís tant principal com fiador obligan tots y sengles béns i drets seus, mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant

esto és lo fiador a la lley que diu que primer sia convingut lo principal que la fianza, y a la que disposa que quedant libre lo principal lo quedia lo accessori y junts aixís, principals com fiador, renuncian al benefici de novas constitucions divididoras y cedidoras accions y consuetud de Barcelona, que parla de dos o més que assolas se obligan, a la epístola del Emperador Adrià y a tot altre dret y lley de son favor, a la que prohibeix la general renunciació y a son propi favor, sotmentent-se al del Il·lustre Senyor Corregidor de Barcelona, Lleyda, Vilafranca y també (...) y de altre qualsevol superior secular, solament ab facultat de variar lo judici fent y firmant escriptura de ters baix pena de ters en los llibres dels tersos de las cúrias de dits Senyors, per lo que obligan tots sos béns ab la acostumada constitució de procuradors, a tots los notaris y oficials jurats de ditas curias y ab altre de ells assolas per firmar la dita escriptura en dia jurídich, segons lo rigor y privilegi de aquella y estil de ditas cúrias, ab promesa de tenir-ho per vàlida y no revocar-ho en temps algun, y ab jurament llargament. Y dits contrahents quedan advertits per mi lo notari infraescrit, que faig fe que es esta escriptura de asiento sen deu pendrer la rahó dins lo precís termini de sis dias en lo ofici de hipotecas de la present vila, ahont està establert lo de dit poble de Altet y dins trenta dias después en la ciutat de Cervera, ahont també està establert lo de dit poble de Granyena, y dins altres trenta dias en lo de dita vila o poble de Carme per los efectes previnguts en la Real Pragmàtica de Hipotecas de que los he cerciorat. A que foren presents per testimonis, menos en quant a las firmas de dits Joseph Talavera, Valeri Viladot, Joan Ortís y Joan Bautista Bosch, Don Joseph Anton Lomaña y Pau Pasqual, vehins de la present vila. Y jo lo notari infraescrit que afirmo conèixer dits otorgants que ho firman de sas mans, a excepció de dits Joseph Pomés y Coca y Llorens Talavera, que per estos firma dit Lomañana.

XLVI

1792, agost, 21-setembre, 13

Josep Nuix i de Perpinyà, comissionat per l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, tramet el dia 22 d'agost a la Real Academia de San Fernando de Madrid els plànols de Josep Agustoni i Jaume Padró per a les reformes que s'ha d'efectuar a l'església. La Comisión de Arquitectura de la Real Academia emet el seu dictamen en acta del 13 de setembre.

RABASF: Lligalls. Arquitectura religiosa. iglésias parroquiales (1790-1806)
i Actas de las Juntas de la Comisión de Arquitectura de la Real Academia de San Fernando (1786-1905).

Excm. Sr.

Dn. Josef de Nuix y de Perpiñá, vecino de la ciudad de Cervera Principado de Cataluña, y en el día hallado en esta corte con la debida atencion a V^a Exc. expone: Que su hermano Dn. Francisco, como otro de los comisionados por el pueblo para la reparacion de la iglesia parroquial de aquella ciudad, deseando el mejor éxito y plena seguridad de la obra que se trata de hacer me ha remetido los dos planos que presento, a saber el que figura toda la iglesia parroquial, de Agustoni arquitecto italiano, y en el otro que sólo figura la extremidad de dicha iglesia en la parte que se ha de recomponer, de Jaime Padró, escultor residente en la misma ciudad, como también el papel de reparos que se le han ofrecido a este sobre el plano de Agustoni, todo a fin de sugetarlos en cumplimiento de su obligación a la censura o dictamen de esta real academia para su aprobación, reprobación o enmienda en lo que tuviere por conveniente.

Por tanto suplica a Vuestra Excelencia se sirva examinar dichos planos con atención a los reparos que se expresan en el papel y resolver lo que se estime mas conveniente. Favor que espera del recto proceder y justificación de Vuestra Excelencia.

Madrid, 21 de Agosto de 1792.

Dn. Josef de Nuix y de Perpiñá

(Asuntos despachados en la junta de Comisión de 13 de septiembre y devueltos con las fechas puestas en los mismos oficios)

Acta 92. (13 de setembre de 1792)

Dn. Josef Nuix, de Perpinyà, presentó dos planes para la reparación de la parroquial de Cervera, principado de Cataluña; el prim.º figuraba la planta de toda la iglesia formado por Agustoni, profesor italiano, y el segundo por Jaime Padró, con sola la demostración de la extremidad de dha. igla. en la parte que se ha de componer; y adjunto con este último un papel de reparos puestos al anterior diseño. No siendo posible que la comisión diese su dictámen por faltar los alzados y la demostración del modo de unir la obra vieja con la nueva, se devolvieron con esta advertencia.

XLVII

1797, febrer, 2

Ramon Bonet, mestre de cases de Berga, ha rebut de l'Ajuntament de Nalec la quantitat de dos-centes noranta-una lliures per les obres

adicionals a preufet de l'obra de la nova església parroquial de Nalec.

AHCC: FN Tàrrega. Francesc Antoni Llopis. Manual (1797), fol. 147r-148r.

En la vila de Tàrrega a dos dias del mes de febrer de l'any del Naixement del Señor de mil set cents noranta y set. Ramon Bonet, mestre de cases de la vila de Berga, habitant en lo poble de Nalech, de son grat y certa ciència confessa y en veritat reconeix al Magnífich Ajuntament y particulars del Comú de Nalech, a estas cosas ausents, y per ells presents Anton Targa, pagès de dit poble, com a altres dels comissionats de la obra que avall se dirà, y en quant sia mencionat Nott. infrascrit com a pública persona, rebent y estipulant, que en bona moneda de comptants en presència del notari y testimonis infrascrits, li ha donat y pagat dit Ajuntament y particulars, per mans del expressat Anton Targa, la quantitat de dos centas noranta y una lliuras vuit sous moneda barcelonesa, las que no sols són a cumpliment de aquellas sinch-mil set-centas trenta y sis lliuras deu sous moneda barcelonesa, per preu de las quals acceptà la fàbrica y construcció de la iglésia, que li donaren a conèixer lo mateix Ajuntament y particulars dalt referits, com aixís llargament resulta de la escriptura de asiento que li firmaren en poder del infrascrit notari lo dia vint y dos del mes de abril del any mil set-centas noranta y dos, sinó que també a cumpliment de las adicionals obras que de acuerdo de dit Ajuntament y particulars ha fet en la mateixa iglésia lo dit Bonet, que no estavan previngudas en la citada escriptura. En testimoni de lo que y mediant que assegura dit Anton Targa, com a tal comissionat, que queda dita referida iglésia enterament conclosa, per rahó del contracte que va individuat en dita escriptura, y també de totas las addicions, que posteriorment de aquella han acordat ab lo mateix Ramon Bonet, otorgant que igualment assegura quedar perfectament complertas totas las obras que per sa part tenia obligació de cumplir. No sols firma la present època, sinó que mediant que ab las dalt dit referidas dos-centas noranta y una lliuras vuit sous està enterament pagat y satisfet de la quatitat dalt expressada de sinch-mil set-centas trenta y sis lliuras deu sous per las quals fou subhastada dita obra, a son favor, al públich encant com resulta de la mateixa escriptura. Promet no demanar cosa alguna més per rahó de lo estipulat en ella, cancellant com cancel·la ab la present la obligació que dit Magnífich Ajuntament y particulars tenian contreta, per rahó del pagho del glovo de la dita quantitat, ni tampoch per lo motiu de las novas addicions fetas posteriorment en dita iglésia, tot ab solemne estipulació llargament. A tot lo que foren presents per testimonis Ramon Jordana, fuster de la vila de Anglesola,

y Joseph Torrents, pagès de la vila de Guimerà. Y jo, lo mateix avall escrit notari, que afirmo conèixer al dit Ramon Bonet, otorgant, lo qual ho firma de la sua pròpia mà.

XLVIII

1797, abril, 30

Conveni segons el qual el mestre de cases Josep Tarragó, contractista de l'obra de l'església de la Sentiu, es compromet a realitzar algunes modificacions respecte de l'estipulat als plànols de l'obra.

AHCB: FN Balaguer. Josep Anton Sala i Casanoves (relligat amb Sala i Cotchet). Manual (1797), fol. 159r.

Sia a tots notori com Josep Tarragó, mestre d'obres de la ciutat de Lleida, Principat de Catalunya, de son gran y certa sciència per ell, sos hereus y successors, com bé y en bona fe promet a la Junta de nova construcció de la iglésia parroquial del poble de la Sentiu, bisbat de Urgell, corregiment de Lleida, Principat de Catalunya, y per ella al cura pàrroco, justícia y Ajuntament del mateix poble de la Sentiu, que per lo preu de mil lliuras que se li an promès donar extra el preu del aciento de dita construcció de la tal iglésia, allargarà lo presbiteri de la mateixa deu palms més del contingut en lo plano; y així mateix que farà traure a sas costas tota la gesa que està a la part de mitg dia de dit tossal gros, fins a deixar-ho a nivell per tot lo que y extra del sobredit preu, lo qual li promet dita junta satisfer, conforme y ab los mateixos plassos que estan concebuts en son assiento, lo exoneran en dit nom de construir lo campanar dotze palms menos del que està obligat conforme lo estipulat y previngut en lo plan. Y així mateix se obliga a pujar la escala del campanar a gust y agrado dels senyors comicionats de dita obra, tot lo que promet atendre y cumplir sens dilació ni excusa alguna, ab los salaris de notari y procurador y a més restitució y esmena de tots danys, gastos y despesas; y a major firmesa obliga tots sos béns haguts y per haver, renunciant a totas las lleis y drets a son favor y a la general de ellas, y ab jurament llargament que fou fet en dit poble de la Sentiu als trenta dias del mes de abril del any mil set-cents noranta y set. Y atorgant al qual jo, lo notari públich infraescrit dono fe conèixer, se firmà de sa pròpia mà, essent presents per testimonis del otorgament lo reverent Llorens Trepà, prevere de dit poble, y Francisco Picoy, teixidor de lli de Balaguer, en lo mateix poble encontrar per a dit fi cridats y demanats.

XLIX

1798, març, 29

Venda perpètua dels particulars del poble dels Arcs al mestre de cases Francesc Albareda, com a part del pagament de les obres de l'església parroquial.

AHCB: FN Balaguer. Francesc Giró i Cases. Manual (1798).

En lo poble dels Archs, corregiment de Lleyda y Principat de Catalunya, vuy que contam als vint y nou dies del mes de mars del any de la nativitat del Sor. de mil set cents noranta y vuyt. Nosaltres, Anton Renyé, Anton Solsona, Francesch Cava, Anton Bordes, Theresa Cava viuda deixada de Thomàs Cava, Maria Torrent y Ros, vda. deixada de Joseph Torrent, Joseph Torrent, Joseph Pellicé y Anton Bordes major, tots pagesos y vehïns del present poble, convocats y congregats pera las infraescritas cosas en presència, ausència y consentiment de mi, Anton Bordes major, com a batlle, que me encontro de dit poble y son terme en la casa de dit Bordes menor, y fent las mateixas cosas com a particulars y vehïns de est dit poble y de terra qués devia repartir entre nosaltres dits otorgants. Y en atenció que per havernos edificat o construhit Francesch Albareda, mestre albanyil de la vila de Os un nou temple o Iгла. en lo present poble, ab son campanar que devïam precisamente per construhir, pera celebrar lo Santíssim Sacrifici de las missas y demás officis divinos, respecte que se havia privat per lo Imm. y Reverendíssim Sr. Bisbe de Urgell celebrarse en la que tenïam vella, per ser indesenta, impossible y que anava a arruïnarse y causar un gran estrago, de forma que apareixia més lloch de animals irracionals que temple de Déu. I aixís com en dita iglésia vella apartavan las ocasions de anar en ella a orar, nos estimula ara en la nova a accions de orar y a las celebracions dels divinos officis, per aparèixer, y en lo que deu ser, que no tenim altre gust y contento que lo estar en estafer dits fins. De modo que no obrant los càrrechs a què nos havem obligat per sa construcció, procurant amb tota esmena lo adornarla de altars y demás convenient, pero ara per lo present, en quant a la cantitat de tres centas lliuras barcelonesas, en part de paga del preu de aciento de la obra de dita iglésia, per no tenir altre medi més útil y menos danyós a nosaltres dits otorgants que otorgan venda perpètua de la infraescrita terra, que precisamente devia repartirse entre nosaltres en virtut de reals ordres per ser de est terme y comunals y nosaltres ser tots los particulars que componen est poble, per qual motiu, servint per dit fi y mediant lo infraescrit pacte, en dit nom dels particulars del present poble y per nostra respectiva virtut part, de nostre grat y certa sciència: Per nosaltres y nostres hereus y successors qualsevols que sian, venem per títol o causa de venda concedim a favor de dit

Francisco Albareda present y als seus y a qui ell voldrà perpètuament tota aquella pessa de terra campa, sita en lo terme del present poble y partida dita de la Gravera, de nou jornals poch més o menos, la qual confronte a sol ixent ab terras de dit Anton Solsona, a mig dia ab las de Llorens Niubó, a ponent ab las de Francisco Cava y terme de la vila de Bellvís y a tremuntana ab terras de Joseph Salvany de Bellvís, y ab lo camí que guia de Bellvís al present poble, y ab altres confrontacions si las té. Aquesta venda perpètua fem de dita terra, ab lo pacte que en cas la superioritat no tingués a bé esta venda, qualsevol perjudici que se seguésquia a qualsevol per est motiu se haja de firmar per tots nosaltres y a nostres costes (...). Y ab dit pacte y no sens ell otorgam dita venda perpètua de dita pessa de terra a favor del dit comprador y dels seus, ab tota extracció de domini, tradició de possessió y mandato de tots drets y accions y constitució de Pror., com en cosa pròpia per a puguerne fer lo dit comprador o los seus de dita terra a sas voluntats. Lo preu de la present venda perpètua és de trescentes lliures barceloneses, las quals dit comprador se (?) en son poder, en part de paga del preu de la contrucció de dita obra, com queda expressat en lo preludi del present acte. Y així renunciant a la excepció de la non numerata pecúnia, lleys de la entrega, y de no ser així la cosa convinguda, li firman sa corresponent àppoca. Y convenim y en bona fe prometem, en dit nom de particulars fer valer y tenir la present venta perpètua, y donarlos de ferma y legal evicció en tot y qualsevol cas, y a la restitució y esmena de tots danys, interessos y gastos, que per rahó de la present venda pugués patir lo mateix comprador o los seus, baix obligació de nostres respectius béns, així mobles com immobles, haguts y per haver, ab totas renunciacions necessàrias degudas y pertanyents y a la general en forma. Y renunciant nosaltres, esto és dita Theresa Cava y Maria Torrent, a més també per estar cercioradas per lo notari infraescrit de las lleys y drets (...) Tot lo qual tots los sobredits ho corroboran ab jurament que voluntàriament havem prestat a Déu Nostre Señor y als seus Sants Quatre Evangelis sobre una creu en forma de Dret en mà y poder del notari infraescrit, per lo qual havem quedat advertits que del present instrument deu prendre-se la rahó en lo offici de hipotecas de la ciutat de Balaguer, dins lo precís termini de un mes, seguit al dia present, segons lo previngut en la Real Pragmàtica Sanció de sa Magnífica (que Déu guarde) que fonch en lo present en dit lloch dels Archs dits dia, mes y any.

L

1800, setembre, 26

Contracte entre els comissionats de l'obra de l'església del Palau d'Anglesola i el mestre de cases Francesc Albareda per tal de realitzar algunes reformes sobre el plànol de l'església que s'estava construint.

AHCC: FN Cervera. Ignasi Utgés. Manual (1800), fol. 91r-91v.

En lo lloch de Palau de Anglesola, bisbat de Solsona, als vint y sis dias del mes de setembre any de mil vuit-cents.

En nom de Déu amén. Sia notori com nosaltres, Bonaventura Vilagrassa, Anton Queralt i Terés, Miquel Llobera, Josep Pujol, Francisco Serrano, Ramon Bressolí, Pere Bonjorn, Ramon Tribó y Pere Fontanet, tots pagesos del present lloch y comissionats per la obra de la fàbrica de la nova iglésia del dit lloch, a fi de fer lo més embelliment y quant sia necessari en dita obra, se és convingut ab Francisco Albareda, mestre de la mateixa obra, allargar dita iglésia deu palms més del que demostra la planta rubricada per lo Sr. Provissor de Solsona, respecte també que los retaules que exhisteixen en la antigua iglésia no cabrian en las capellas de la nova iglésia, atenent més avant que per perfeccionar dita nova iglésia se convingué, lo poble ab lo Reverent Senyor Rector, lo traurer sa casa u abadia contigua a dita iglésia, respecte que quedava un reclou en la part de dita casa, que privaba lo continuar lo recte al frontis o devanter de dita casa, per lo que se és convingut lo següent:

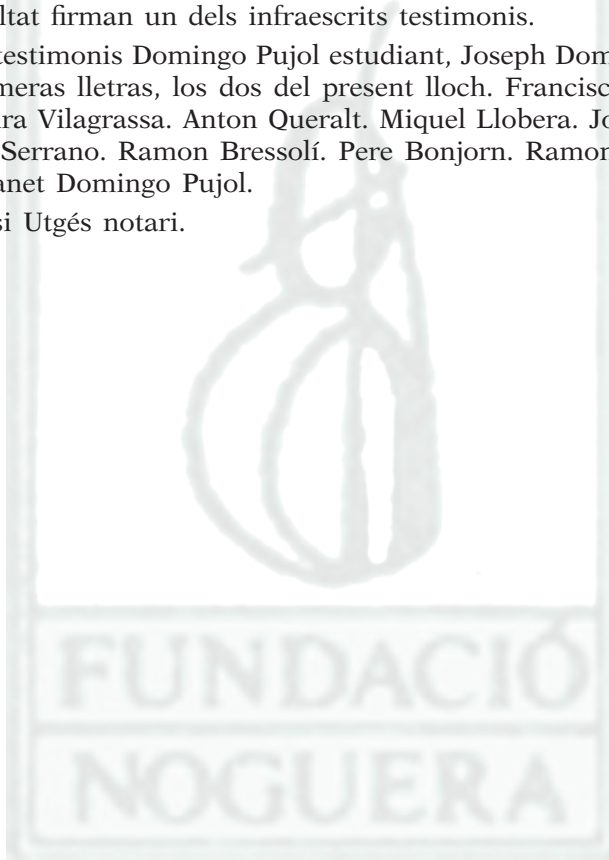
Primerament, jo, dit Francisco Albareda, me obligo per mi y los meus a fer y fer pujar ab las proporcions corresponents los deu palms sobre dits a la nova iglésia per mi obligat a fabricar, remetent-me en tot lo demás als actes e instruments que se han firmat en distintas actas en poder del notari infraescrit y de Soler, de Bellpuig, que lloho y aprovo. Y per cumpliment de tot lo sobredit, obligo als pre-infraescrits senyors comissionats y a tot lo poble, tots los béns y drets meus, mobles e immobles, haguts y per haver ab totas renunciacions necessàrias.

Ítem nosaltres, los sobredits comissionats, acceptam la sobredita oferta promesa feta per lo dit mestre Albareda, ab lo antecedent capítol de las cosas en ell expressadas, y per rahó de aquellas li prometem donar y pagar mil vuit-centas lliuras pagadoras de la mateixa manera que està estipulat en las pagas de las demás addissions. Y baix las mateixas obligacions que nos ratificam y volem aquí per repetit. Y se adverteix a ditas parts per lo notari infraescrit, que del present instrument se ha de préndrer la rahó dins trenta dias pròxims en lo officio de hipotecas de la vila de Tàrraga, per gaudir de sos effectes. Item nosaltres los sobredits comissionats acceptam la sobredita oferta

y promesa feta per lo dit mestre Albareda ab lo antecedent capítol de las cosas en ell expressadas; y per rahó de aquellas li prometem donar y pagar mil vuitcentas lliuras pagadoras de la mateixa manera que està estipulat en las pagas de las demás addissions y baix las mateixas obligacions que nos ratificam y volem aquí per repetit. Y se adverteix a ditas parts per al notari infraescrit que del present instrument se ha de prendre la rahó dins trenta dias pròxims en lo offici de hipotecas de la vila de Tàrrega per gaudir de sos effectes. Y dits otorgants que faig fe conech y firman de sa mà accepte dit Fontanet que per no saber de sa facultat firman un dels infraescrits testimonis.

Son testimonis Domingo Pujol estudiant, Joseph Domènech mestre de primeras lletras, los dos del present lloch. Francisco Albareda. Bonaventura Vilagrassa. Anton Queralt. Miquel Llobera. Joseph Pujol. Francisco Serrano. Ramon Bressolí. Pere Bonjorn. Ramon Tribó. Per Pere Fontanet Domingo Pujol.

Ignasi Utgés notari.

FONTS

FONTS NO IMPRESES

Archivo Histórico Nacional (Madrid)

- Consejos (fons del Reial Consell de Castella)
- Lligall 22.602 (Calaf i la Sentiu)
- Lligall 23.244 (Cervera)
- Lligall 22.619 (La Fuliola)
- Lligall 22.603 (Guissona i Tornabous)
- Lligall 22.779 (Guissona)
- Lligall 22.833 (La Sentiu)

Arxiu Històric Comarcal de Cervera

Fons notarial de Cervera:

- Copons i Fita, Ambròs (1704-1768)
- Montaner i Nuix, Josep de (1710-1736)
- Teixidor i Grau, Ramon (1726-1776)
- Pomés i Jordana, Francesc (1735-1770)
- Surís, Valentí (1739-1775)
- Armengol i Perelló, Josep (1746-1790)
- Balius i Marot, Tomàs (1750-1778)
- Solsona i Josa, Magí (1752-1776)
- Vidal, Antoni (1776-1821)
- Bagils i Novau, Francesc (1779-1820)
- Mulet i Morlius, Francesc (1780-1802)
- Utgés, Ignasi (1780-1808)
- Martí i Bonet, Francesc (1780-1805)
- Boldú, Antoni (1792-1832)

Fons notarial de Guissona:

- Cava, Josep (1730-1771)
- Ponces, Pau II (1740-1757)
- Cava, Francesc (1771-1811)

Fons notarial de Tàrrega:

- Térez i Mateu, Marià (1723-1787)
- Vila i Coll, Pere (1734-1779)
- López Jover, Joan Àngel (1736-1783)
- Borràs i Borràs, Ramon (1751-1803)
- Renyer, Antoni (1752-1781)
- Lloses, Marià (1758-1804)
- Llopis i Riu, Francesc (1787-1808)

Fons notarial de Bellpuig:

- Soler, Rafael (1724-1767)
- Soler i Rossell, Ramon (1772-1824)

Fons notarial de Santa Coloma de Queralt:

- Castelló i Cortina, Josep (1745-1752)

Fons comarcal:

- Anglesola
- Baronia de Bellpuig i Linyola
- Col·legiata de Santa Maria de Guissona
- Obra de Sant Ramon:
 - Llibre de comptes (1673-1683)
 - Llibre de comptes (1684-1690)
 - Llibre de comptes (1682)
 - Llibre de comptes (1665-1703)
 - Llibre de comptes (1758-1781)
 - Parròquia de Santa Magdalena de Vergós Guerrejat

Fons municipal de Cervera:

- Manuals d'actes i negocis (1707-1808)
- Llibre de l'obra de la casa de la Paeria (1679-1688)
- Obra de l'església (1423-1833)
- Obra de l'església. Comptes (1660-1722)
- Obra de l'església. Comptes (1735-1766)
- Obra de l'església. Comptes (1760-1774)
- Obra de l'església. Comptes (1781-1800)
- Universitat. Plec de documents de l'obra de l'altar
- Col·legis majors i Universitat de Cervera (1717-1805)
- Festivitat del Santíssim Misteri (1758-1788)

Fons de la comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera:

- Llibre de Consells (1610-1645)
- Llibre de Consells (1646-1716)
- Llibre de Consells (1753-1777)
- Llibre de Consells (1778-1793)
- Llibre de Consells (1793-1834)

Fons dels gremis i confraries (4 caixes)

Fons del Santíssim Misteri de Cervera (2 caixes)

Fons de la Universitat de Cervera (20 caixes)

Llegat de Faust de Dalmases i Massot: col·lecció documental i miscel·lània (caixes de la 1 a la nou i les caixes 35 i 44)

Arxiu Històric Comarcal d'Igualada

Fons notarial de Calaf:

- Novau, Josep (1750-1800)

Fons notarial d'Igualada:

- Cots, Vicenç (1731-1741)
- Melcior, Francesc (1737-1780)
- Mateu, Josep (1738-1758)
- Viladés i Lladó, A. (1743-1790)

- Cunyer i Vinyals, M. (1752-1794)
- Aulet, Vicenç (1754-1787)
- Mateu, J. A. (1766-1798)
- Melcior i Mestre, A. (1777-1800)
- Raurés i Capdevila, F. (1786-1800)
- Viladés i Massaguer, A. (1790-1800)
- Mas i Torelló (1791-1800)
- Puigdollers, Martí (1795-1800)

Arxiu Històric Comarcal de Balaguer

Fons notarial d'Agramunt:

- Sevina, Antoni (1730-1764)
- Jover, Francesc (1739-1784)
- Sevina i Gualdo, Josep (1764-1796)

Fons notarial de Balaguer:

- Pla i Pasqual, Josep (1742-1780)
- Gomar i Rovinat, Pere (1766-1805)
- Sala i Cotchet, Joan (1775-1804)
- Giró i Cases, Francesc (1784-1807)
- Balius, Tomàs (1798-1814)

Arxiu Històric Comarcal de Solsona

Fons notarial de Sanaüja:

- Alegret, Josep (1727-1790)

Fons notarial de Torà:

- Martí, Josep Anton (1730-1766)
- Martí i Malet Josep Antoni (1747-1772)

Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga

Fons municipal de Tàrraga:

- Consells (1670-1683)

- Consells (1684-1698)
- Consells (1698-1715)
- Llibre de Registre (1744)
- Llibre de Registre (1750-1751)

Obra de l'església:

- Llibre de l'obra de l'església (1672-1722)
- Llibre de l'obra de l'església (1672-1872)
- Reconstrucció de l'església i campanar (1672-1872)

Arxiu Històric de Tarragona

Fons notarial de Santa Coloma de Queralt:

- Josep Arnavat (1718-1765)
- Antoni Conangla i Dalmases (1743-1789)

Fons notarial de Serral:

- Francesc Generes (1744-1798)

Arxiu Arxidiocesà de Tarragona

- Visites pastorals

Arxiu Diocesà de Solsona

- Obres a la catedral de Solsona. Carpeta núm. 23
- Fons de l'Hospital de Pere Màrtir Colomé

Fons notarial de Sanaüja:

- Moga i Estrada, Agustí (1764-1802)

Fons notarial de Torà:

- Gualdo, Gil (1631-1691)
- Golferichs, Tomàs (1772-1785)

Fons parroquial d'Ardèvol

Fons parroquial d'Ivorra

Fons parroquial de Matamargó:

—Llibre de l'obra de Matamargó

Fons parroquial de Miralcamp:

—Visites pastorals. Bisbe Mezquíia

Fons parroquial del Palau d'Anglesola

Fons parroquial de Santa Fe

Arxiu Capitular i Diocesa d'Urgell

—Actes del Capítol (1755)

—Visita pastoral de 1758

—*Registro de expediciones del tiempo del Illmo. Sr. Dn. Francisco Antonio de la Dueña y Cisneros Obispo de Urgel (1802-1804)*

Arxiu Episcopal de Vic

—Visites pastorals

—Fons parroquial de Copons

Arxiu parroquial de les Oluges (Arxiu Arxiprestal de Cervera)

—Fons parroquial de les Oluges: església nova (llogall)

Arxiu parroquial de Tàrraga

—Llibres de baptismes (s. XVIII)

—Llibres d'òbits (s. XVIII)

Arxiu parroquial de Torà

—Llibres de confraries

—Testaments

—Fons parroquial de Fontanet

Arxiu de la Corona d'Aragó

Monacals Hisenda:

—Agustins: lligalls grossos, n. 3, apartat 6 bis

Mapes i plànols:

—“Mapa de l'aygua de la ciutat de Cervera” (s. XVIII)

—Mapa d'un aqüeducte per dur aigua al convent dels caputxins, obra de fra Climent de Sant Martí (1782)

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

—Pau Mitjans (1718)

—Jaume Tos Romà (1747)

Arxiu Nacional de Catalunya

Fons llinatge Bofarull, barons de Ribelles:

—Llinatge Duran. Església: èpoques (Vilalta i Ribelles)

Arxiu de la Companyia de Jesús

—Antiga Companyia:

—Obres a col·legis: Cervera (1724-1761)

—Obres a residències: Sant Guim (1679-1767)

Biblioteca de Catalunya

—Fons Queralt

—Fons Renart

Biblioteca de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid

—Legajos: iglesias Parroquiales.

—Actas de la Comisión de Arquitectura (1786-1814).

BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA, J.; GIFRÉ, P.: *Història de la Catalunya moderna*. Barcelona: Pòrtic, 1999.
- ALCOVER, A.; MOLL, F.: *Diccionari Català-Valencià-Balear* (10 vols.). Palma de Mallorca: Moll, 1930-1962.
- AMAT I CORTADA, R.: (baró de Maldà): *Viatge a Maldà i anada a Montserrat* (edició a cura de Margarida Aritzeta). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.
- *Viles i ciutats de Catalunya* (edició a cura de Margarida Aritzeta). Barcelona: Barcino, 1994.
- ARRANZ, M.: “Notes sobre l'arquitecte Josep Prat (1726-1790)” a *Aplec*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1978.
- *Los profesionales de la construcción en la Barcelona del siglo XVIII* (resum). Universitat de Barcelona: tesi doctoral inèdita (resum), 1979.
- “Aprenents de la Conca de Barberà al sector barcelonès de la construcció (s. XVII-XVIII)” a *Aplec*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1981.
- *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: UPC, 1991.
- BACH, A.: *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1972.
- *Un poble de la Segarra: Granyena*. Solsona: Arxiu Diocesà de Solsona, 1980.
- “Crònica de la guerra de Successió a les terres de Lleida, escrita per un pagès del Palau d'Anglesola” a *Les Terres de Lleida al segle XVIII*. Lleida: IEI, 1986.
- “Funcionament d'una empresa rural familiar, explicat per Aleix Ribalta, pagès del Palau d'Anglesola” a *Les Terres de Lleida al segle XVIII*. Lleida: IEI, 1986.

- BADA, J.: "Una memòria per a la promoció de l'Alt Urgell (1779)", *Pedralbes*, núm. 2. Barcelona: 1982.
- "La fundació del bisbat de Solsona" a *L'Erol*, núm. 41. Berga: 1993.
- "La religiositat popular a Catalunya a l'època moderna, segles XVI-XVIII", dins *Religiositat popular a Catalunya i als Pirineus (Segles XV-XX)*, Cervera, UNED, 1998.
- "L'episcopat il·lustrat a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII" a *Bisbes, il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*. Girona: Eumo, 2000.
- BALAGUÉ I SALVIA, G.: *Bellvís. Del tossal de les Sogues al Canal d'Urgell*. Balaguer: Romeu, 1986.
- BARRAL, X.; TRIADÓ, J. R.: *Arquitectura religiosa moderna i contemporània* (Art de Catalunya, vol. 5). Barcelona: L'Isard, 1999.
- BARRAQUER ROVIRALTA, C.: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* (2 vols.). Barcelona: 1906.
- *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (4 vols.). Barcelona: 1915.
- BARRIO, M.: "La economía de las mitras catalanas en la segunda mitad del siglo XVIII y su relación con el conjunto español. Apuntes para un estudio", a *Pedralbes* núm. 8. Barcelona: 1988.
- BASSEGODA, J.: *Los maestros de obras de Barcelona*. Barcelona: Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, 1972.
- BASSEGODA I HUGAS, B.: "Les traces de retaules barrocs. Proposta per a un primer catàleg" a *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: 1989.
- BATLLORI, M.: "Un problema central del segle XVIII. Il·lustració i Cristianisme", a *A través de la història i la cultura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979.
- BÉDAT, C.: *La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando: 1744-1808. Contribución al estudio de las influencias estilísticas y de la mentalidad artística en la España del siglo XVIII*. Madrid: Fundación Universitaria Española, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 1989.
- BENÍTEZ, J. M.: "L'acció pastoral del jesuïta Pere Ferrusola, professor de la Universitat de Cervera", a *Església i societat a la Catalunya del segle XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

- BÉRCHEZ, J.: *Arquitectura y academicismo en el siglo XVIII valenciano*. València: Institut Alfons el Magnànim, 1987.
- BÉRCHEZ, J.; JARQUE, F.: *Arquitectura barroca valenciana*. València: Bancaixa, 1993.
- BERGA, R.; MAYMÓ, F.: *Notes històriques sobre les Santes Espines de Tàrraga*. Tàrraga: 1965.
- BERNADÓ, C.; PUIG, T.: “Estudi de tres consuetes”, *Religiositat popular a Catalunya i als Pirineus (Segles XV-XX)*. Cervera: UNED, 1998.
- BINEFA I MONJO, J.: *Anglesola i la Santa Creu*. Poblet: 1964.
- BOVÉ, J.: “Estudi de les restauracions de l'església gòtica de Santa Maria de Balaguer dels anys 1881-83 i 1954”. A *Estudis* núm. 2. Balaguer: Centre d'Estudis de la Noguera, 1987.
- BORRÀS I FELIU, A.: “Alguns aspectes, materials i econòmics, del col·legi de Sant Bernat de Cervera (segles XVII i XVIII)”, *Església i societat a la Catalunya del segle XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- BURGUEÑO, J.: *De la vegueria a la província. La divisió territorial dels Països Catalans (1800-1850)*. Barcelona: Dalmau, 1995.
- “La dialèctica entre comarca popular i comarca administrativa: Segarra i Urgell” a *La Segarra i l'Urgell, tan a prop i tan lluny*. Hostafrancs: Fundació Jordi Cases i Llebot, 2000.
- CABAUS, J. M.; ERITJA, X.: *Notes històriques de la Fondarella*. Fondarella: 1999.
- CADIÑANOS, I.: “Documentos para la Historia del Arte en la Corona de Aragón. II. Principado de Cataluña” a *Boletín Museo e Instituto Camón Aznar*, núm. XCV. Saragossa: Ibercaja, 2005.
- CAMPS, E.; SANTAELÀRIA, J.: *Guissona*. Barcelona: edició de l'autor (Joan Santaelària), 1982.
- CAMPS I SURROCA, M.; CAMPS I CLEMENTE, M.: “La pesta de meitats del segle XVII a les comarques de Lleida” a *Les terres de Lleida al segle XVII*. Lleida: IEI, 1984.
- CANALDA, S.: “Una traça inèdita de Pere Costa per a Santa Coloma de Queralt” a *Recull*. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra, 2001.
- CAPDEVILA, S.: *Història compendiada del santuari de Sant Magí*. Tarragona: 1924.
- *El santuari de la Bovera*. Tarragona: Torras & Virgili, 1929.
- CAPDEVILA CAPDEVILA, J.: *Maldà, història gràfica i del segle XX*. Ajuntament de Maldà: 1999.

- CARBONELL BUADES, M.: "L'Escola del Camp i el classicisme tardà a Catalunya", a *L'Escola del Camp i l'arquitectura del Renaixement a Catalunya*. Barcelona: Fundació Caixa Barcelona, 1990.
- *L'arquitectura classicista a Catalunya. 1545-1650* (tesi doctoral microfitxada). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1991.
- *El convent de Sant Bartomeu de Bellpuig*. Barcelona: Curial, 1994.
- CARRERAS, J. M.: *Santa Coloma de Queralt. Guia monumental i històrica*. Santa Coloma: Associació Cultural Baixa Segarra, 1997.
- CASANOVAS, I.: *La cultura catalana en el segle XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*. Barcelona: Editorial Balmes, 1953.
- CASTELLS, J.: "Reflexions sobre la distribució urbanística de la riquesa a la Cervera del segle XVIII (1719-1805)" a *Miscel·lània Cerverina*, VI. Cervera: CMC, 1988.
- "Els regidors de Cervera i el sentiment religiós (1714-1808)", a *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- "L'élite comercial de Cervera al segle XVIII (1719-1805)" a *Miscel·lània Cerverina*, VII. Cervera: CMC, 1991.
- CASTRO I BORRÀS, Mn.: *Dates i dades històriques de Jorba* (a cura de Mn. Salvador Bardulet i Palau). Ajuntament de Jorba: 1993.
- COBERÓ, J.: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà: edició de l'autor, 1982.
- *El convent de Sant Antoni de Pàdua. 300 anys d'història*. Torà: edició de l'autor, 1997.
- COBERÓ, J.; GARGANTÉ, M.; OLIVA, J.; ROS, J.: *Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra*. Torà. Hostafrancs: Fundació Jordi Cases i Llebot, 2000.
- COLOMER, F. M.: *Història del Sant Crist d'Igualada*. Igualada: Nicolau Ponce Editor, 1916.
- CORTÉS, X.: *Passanant i el santuari de la Mare de Déu*. Barcelona: Editorial Claret, 2000.
- COSTA I BAFARULL, D.: *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*. Barcelona: Balmes, 1959 (2 vols.).
- DALMASES, F.: *Guia histórico-descriptiva de la ciudad de Cervera*. Cervera: Imprenta de José Antonio Valentí, 1890.
- DD. AA.: *Història de l'Anoia* (2 vols.). Manresa: Parcir Edicions, 1991.
- DD. AA.: *Folgueroles. Societat i vida d'un poble*. Vic: Eumo, 2000.

- DIVÍ, C.: *Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra. Estaràs*. Hostafrancs: Fundació Jordi Cases i Llebot, 2002.
- DOMÈNECH CASADEVALL, G.: *Els oficis de la construcció a Girona. 1419-1833*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2001.
- DURAN I SANPERE, A.: "La casa municipal de Cervera" a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 30. Barcelona: 1920.
- "L'art antic a l'església de Santa Maria de Cervera", a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 32. Barcelona: 1922.
- *Llibre de Cervera*. Barcelona: Curial, 1977, i Cervera: Paeria de Cervera. Regidoria de Cultura, 2001.
- ESPINAGOSA, J.: *Tàrrega*. Valls: Cossetània Edicions, 2001.
- FARELL, J.: *Castellfollit de Riubregós*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1994.
- FARRÉ, R.; VIDAL, M.: *Sant Ramon. Recull històric*. Lleida: Diputació de Lleida, 1992.
- FELIU I MONTFORT, G.: *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, R.: "La clerecía catalana en el setecientos" a *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- FORTUNY, D.: *Sobre el terreny: trescant pels quatre punts cardinals de la diòcesi d'Urgell*. Bellpuig: Saladrígues, 2000.
- FUGUET I SANS, J.: "Una església del darrer barroc a la Conca de Barberà", a *Aplec de Treballs*. Montblanc: 1971.
- "Barroquisme i tradició al temple parroquial de Sarral", a *Miscel·lània Sarralenca*. Sarral: 1981.
- "Arquitectura religiosa del segle XVIII a la Conca de Barberà" a *Espitllera*, núm. 25-26. Montblanc: 1984.
- FULLANA, M.: *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*. Mallorca: Editorial Moll, 1995.
- GABRIEL, M.: "Les relacions Església-Estat al bisbat d'Urgell durant la Guerra Gran (1793-1795)" a *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- "La tradició del Sant Crist del Clop a la vila de Ponts", *Religiositat popular a Catalunya i als Pirineus (segles XV-XX)*. Cervera: UNED, 1998.
- GALITÓ, M.: "Aportació a l'estudi de la parròquia de Castellnou de Seana" a *Recerques Lleidatanes*, I. Tàrrega: Camps Calmet, 1978.

- GARGANTÉ, M.: "Els Salat: mestres d'obres de Santa Coloma de Queralt i l'església de Savallà del Comtat" a *Aplec de Treballs*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2002.
- "La Universitat de Cervera i els mestres de cases: l'exemple dels Borràs" a *Palestra Universitària*, núm. 14. Cervera: UNED, 2002.
 - "Del gòtic a un cert classicisme: de les obres a la catedral a la construcció de l'hospital de Pere Màrtir Colomé (segle XVII)" a *Oppidum*, núm. 2. Solsona: Centre d'Estudis Lacetans, 2002.
 - "El barroc: un patrimoni menystingut" a *Bic. Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida*, núm. 96. Lleida: 2002.
 - "Arquitectura religiosa vuitcentista a l'Urgell: alguns exemples" a *Urtx*, núm. 18. Tàrraga: Arxiu Comarcal i Museu Comarcal, 2003.
 - "Algunes obres al convent de Sant Domènec al segle XVIII" a *Miscel·lània Cerverina*, núm. 15. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 2003.
 - "L'església de Vila-sana al segle XVIII: vicissituds i procés constructiu" a *Quaderns del Pregoner d'Urgell*, 16. Bellpuig: Associació d'Amics de la Plana d'Urgell, 2003.
 - "L'església i santuari Passanant: del projecte de Josep Prat a la singularitat del cambril" a *Aplec de Treballs*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2003.
 - "L'església parroquial de Sant Salvador de Tarroja" a *Terra-Rubra*, núm. 80. Bellpuig: Comissió d'Estudis Tarrogens, 2003.
 - "L'església parroquial de Tàrraga durant els segles XVII i XVIII: Del classicisme de Fra Josep de la Concepció al barroquisme de Pere Costa" a *Urtx*, núm. 17. Tàrraga: Arxiu Comarcal i Museu Comarcal, 2004.
 - "Obres a l'església del convent de Sant Bartomeu l'any 1738" a *Quaderns del Pregoner d'Urgell*, 17. Bellpuig: Associació d'Amics de la Plana d'Urgell, 2004.
 - "Les cases consistorials a les comarques de Ponent: un ressò classicista en l'arquitectura civil catalana dels segles XVII i XVIII" a *Locus amoenus*, 7. Universitat Autònoma de Barcelona, 2004.
- GARGANTÉ, M.; OLIVA, J.; ROS, J.: *Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra. Municipi de Sanauja*. Hostafrancs: Fundació Jordi Cases i Llebot, 1999.
- GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J.: *Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra. Torà*. Hostafrancs: Fundació Jordi Cases i Llebot, 2000.

- GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J.: *Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra. Ivorra*. Hostafrancs: Fundació Jordi Cases i Llebot, 2001.
- GARGANTÉ, M.; YEGUAS, J.: "L'obra arquitectònica i escultòrica de Jaume Padró a l'església major de Cervera. Notes sobre Tomàs Padró" a *Miscel·lània ceriverina*, 17. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 2004.
- GARGANTÉ, M.; PUIG, I.: "D'arquitectura i mestres de cases del segle XVIII al Pla de Lleida i a l'Urgell: els Tarragó" a *Urtx*, núm. 18. Tàrrega: Arxiu Comarcal i Museu Comarcal, 2005.
- GAVÍN, J. M.: *Inventari d'esglésies: Segarra-Urgell*, vol. 20. Barcelona: Kapel, 1987.
- GIRBAU TÀPIAS, V.: *El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784-1815)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2001.
- GONZÁLEZ, J. R., MARKALAÍN, J., RUBIO, D.: "Esglésies parroquials del marge dret del riu Llobregós: apropament arquitectònic i desenvolupament socioeconòmic", *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*, vol. II. Cervera: UNED, 1990.
- GRAS CASANOVAS, M.: "Territori i història a la Baixa Segarra a l'època moderna (segles XVI-XVIII)" a *Recull*, núm. 3. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra, 1995.
- GRAU, J. M.; PUIG, R.: *Nalec i la seva església parroquial*. Lleida: Diputació, 1993.
- GRAU I PUJOL, J. M.: "Notícia sobre la construcció de l'Església parroquial de Sant Martí de les Piles de Gaià (segle XVIII)" a *Recull*. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra, 2001.
- GUAL, V.: "A propòsit de l'església de Rocafort" a *Font de Baix*, núm. 6. Rocafort de Queralt: 1995.
- GUILLÉN, E.: *El manuscrit de Pere Segarra. Recull històric d'Ivars d'Urgell i diari de l'autor (1932-38)*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1986.
- HURTADO, V.; MESTRE, J.: *Atlas d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1995.
- IGLÉSIES, J.: *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: Quaderns de Geografia, 1949.
- *El cens del comte de Floridablanca 1787*. vol. II. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1969.
- *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, vol. III. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1974.

- JOVER, M. P.: *L'obra de Jaume Padró i Cots, escultor, a Cervera i Manresa (segle XVIII)*. Lleida: Virgili & Pagès, 1986.
- KUBLER, G.: "Arquitectura de los siglos XVII y XVIII" a *Ars Hispaniae*, vol. 14. Madrid: Plus Ultra, 1957.
- LASTRES, I.: "La plaça de l'Església" a *Terra-Rubra*, núm. 35. Tarroja: 1995.
- LEÓN TELLO, F. J.; SANZ SANZ, V.: *Estética y teoría de la arquitectura en los tratados españoles del siglo XVIII*. Madrid: CSIC, 1994.
- LLOBET MARTÍ, R.: *Monografia o breu descripció històrico-gràfica de la vila i parròquia de Sant Martí de Maldà*. Lleida: Impremta Mariana. 1907.
- LLOBET PORTELLA, J. M.: *La "Taula de Canvi" y su entorno socio-económico (1599-1715)*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1985.
- "La immigració francesa a Cervera segons els capítols matrimonials conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de la Ciutat (1501-1700)", *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie IV, Història Moderna, 1989.
 - "L'escultor Fèlix Ribes, fill de Piera i domiciliat a Tàrrega, autor del retaule de la capella de la Paeria de Cervera (1705)" a *Urtx*, núm. 1. Tàrrega: 1989.
 - *L'Hospital de Castelltort. Sis-cents anys d'assistència social a Cervera*. Lleida: Virgili & Pagès, 1990.
 - *Art cerverí del segle XVI*. Lleida: Virgili & Pagès, 1990.
 - *Cent episodis de la història de Cervera*. Lleida: Ajuntament de Cervera i Diputació de Lleida, 1992.
 - "Alguns documents cerverins relacionats amb la creació del bisbat de Solsona (1595-1605)" a *L'Erol*, núm. 18. Berga: 1993.
 - "Un document de l'any 1568 relacionat amb la construcció de l'església parroquial de Bellpuig", a *Quaderns del Pregoner*, núm. 8. Bellpuig: 1994.
 - "Documents sobre retaules de Cervera (1631-1648)" a *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 13. Barcelona: 1999.
 - "La construcció de la nova capella de Nostra Senyora del Claustre i el seu retaule a la col·legiata de Guissona (1680-1705)" a *Miscel·lània Cerverina*, núm. 13, Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1999.
- LLORENS, A.: *La Mare de Déu del Claustre de Solsona*. Solsona: 1966.
- *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya* (2 vols.). Lleida: Virgili & Pagès, 1986.

- MADOZ, P.: *Diccionario Geográfico-Estadístico Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: 1847.
- MÀRIA, M.: *Renaixement i arquitectura religiosa. Catalunya 1563-1621*. Barcelona: Edicions UPC, 2002.
- MARTINELL, C.: *La Seu Nova de Lleyda*. Valls: 1926.
- “L’art francès a Catalunya a les darreries del segle XVIII” a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona: 1934.
 - “Els precedents. El primer barroc (1600-1670)” a *Arquitectura i Escultura Barroques a Catalunya*, vol. I. Barcelona: Alpha, 1959.
 - “El barroc salomònic (1671-1730)” a *Arquitectura i Escultura Barroques a Catalunya*, vol. II. Barcelona: Alpha, 1961.
 - “Barroc Acadèmic (1731-1810)” a *Arquitectura i Escultura Barroques a Catalunya*, vol. III. Barcelona: Alpha, 1963.
- MATA, S.; PUIG, R.: “L’església parroquial de Belianes i el seu retaule major” a *Urtx*, núm. 7. Tàrraga: Arxiu Comarcal i Museu Comarcal, 1995.
- MERCADAL, S.: *Nuestra Señora de Passanant*. Lleida: Impremta Mariana, 1882.
- MESTRE, E.: *Castellnou de Seana*. Lleida: Virgili & Pagès, 1992.
- “Dos contractes importants: l’orgue i obres a l’església (1764-1765)”, a *Quaderns del Pregoner*, núm. 12. Bellpuig: 1991.
- MIRÓ, R.: “Aportació a l’estudi d’algunes confraries del Roser a la Segarra” a *Miscel·lània Cerverina*, núm. 4. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1986.
- “Notes sobre la difusió del culte a Sant Isidori a les terres de ponent” a *Quaderns de “El Pregoner d’Urgell”*. Bellpuig: 1991.
- MOLINÉ, E.: “La reorganització beneficional del Bisbat d’Urgell i de l’Abadiat de Gerri en temps de Carles III: un exemple de regalisme” a *Pedralbes*, núm. 8. Barcelona: 1988.
- MONTANER, J. M.; MORA, J.: “La Universitat de Cervera: anàlisi d’un edifici paradigma de l’arquitectura del segle XVIII a Catalunya” a *Miscel·lània Cerverina*, núm. 3. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1985.
- MONTANER, J. M.: *La modernització de l’utilitatge mental de l’arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1990.
- MORA, J.: “L’obra de la Universitat de Cervera a través dels projectes i les incidències en la construcció”, a *Miscel·lània Cerverina*, núm. 5. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1987.

- MORA, J.: "L'ermita de Sant Roc de Sant Martí de Maldà. Un monument a recuperar" a *Urtx*, núm. 6. Tàrrrega: Arxiu Comarcal de Tàrrrega i Museu Comarcal de Tàrrrega, 1994.
- *La construcció a Catalunya en el segle XVIII*. Guissona: edició de l'autor, 1997.
- (ed.): *La Universitat de Cervera, ahir i avui. 25 anys de la UNED a Cervera, 1973/1998. Catàleg*. Cervera: UNED, 1998.
- MORALES I MARÍN, J.: *Barroc i Rococó* (Història Universal de l'Art), vol. VII. Barcelona: Planeta, 1988.
- MORELL, A.: "Andorra a la segona meitat del segle XVIII" a *Quaderns d'estudis andorrans*, núm. 1. Andorra: 1976.
- MOREU-REY, E.: *El pensament il·lustrat a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1966.
- MUNDÓ FUERTES, A.: *Francesc Vicent Garcia. Rector de Vallfogona*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort, 1982.
- MUÑOZ CORBALÁN, J. M.: "El ejército como vía de transmisión de modelos flamencos en el s. XVIII. La Ciudad de Barcelona" a *Actas del VI Congreso Español de H.^a del Arte*, vol. II. Santiago de Compostel·la: 1990.
- "La Seu Vella de Lleida. Un recinte urbà medieval reconvertit al segle XVIII", *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida*. Lleida, 1991
- MUSET, A.: *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII: Els traginers i els negociants de Calaf i Copons*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- NARVÀEZ CASES, C.: *El tracista Fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana a Catalunya*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona: 2000.
- *La arquitectura en la congregación de los carmelitas descalzos (siglos XVI-XVIII)*. Burgos: Editorial Monte Carmelo, 2003.
- *El tracista Fra Josep de la Concepció (1626-1690)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.
- NORBERG-SCHULZ, C.: *Arquitectura barroca tardía y rococó*. Madrid: Aguilar, 1973.
- PARCERISAS, R.: *Memòria d'Aguilar de Segarra*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2000.
- PARRAMON, A.: "Los agustinos en las tierras de Lérida" a *Ilerda*, núm. 37. Lleida: IEI, 1976.

- PASQUAL, J.: "Relació puntual y verdadera de las solemníssimas festas que ha celebrat la insigna vila de Os est any 1769, en los dias 29 y 30 de setembre y 1 d'octubre ab lo motiu de la dedicació de son magnífich temple nou, composta per lo reverent doctor don Jaume Pasqual, canonge de Bellpuig de las Avellanas a instància del Magnífich Ajuntament de Os y señor president del Monastir de les Avellanas" (edició a cura de Manel Daviu i Àngel Martín), a *La Noguera. Estudis*, núm. 1. Balaguer, 1985.
- PEDEMONTE, B.: *Tres-cents anys d'Escola Pia a Catalunya* (3 vols.). Barcelona: Escola Pia de Catalunya, 1984.
- PERELLÓ, A.: *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- PIQUER I JOVER, J.: *Vallbona. Guia espiritual i artística*. Vallbona de les Monges: Comunitat Cistercenca de Vallbona, 1983.
- PLA, L.; SERRANO, A.: *La societat de Lleida al set-cents*. Lleida: Pagès editors, 1995.
- PLADEVALL, A.: *L'antic priorat i després col·legiata de Sant Jaume de Calaf*. Calaf: Caixa de Manresa i Ajuntament de Calaf, 1988.
- "Origen i delimitació de la diòcesi de Solsona" a *L'Erol*, núm. 41. Berga: 1993.
- PLANES ALBETS, R.: *Contractes d'obres al bisbat de Solsona*. Solsona: Delegació MCS, 1985.
- "Obres i reformes a la catedral de Solsona, segles xv-xviii" a *Ilerda*, LVII. Lleida: 1986.
- "Representació al bisbe de Solsona Tomás Broto contra el trasllat de la seu episcopal a Cervera", a *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 16. Barcelona: 1997.
- PLANES I CLOSA, J. M.: *Demografia i societat de Tàrraga i de l'Urgell durant l'Antic Règim*. Tàrraga: edició de l'autor, 1995.
- *La parròquia i la vida religiosa de Tàrraga, segles XVI-XIX*. Tàrraga: Parròquial de Santa Maria de l'Alba, 1994.
- PONS I FARRÉ, J.: *Beata Maria Acrimontis*. Barcelona: Imprimatur, 1936.
- PONS I SALA, J.: "Notes històriques sobre el *Municipium Sigarrensis*", *Recerques Lleidatanes*, II. Lleida: Publicacions del Grup de Recerques de les Terres Lleidatanes, 1980.
- PONS I SERRA, L.: *Agramunt*. Lleida: Diputació, 1995.
- PONZ, A.: *Viage de España, seguido de los dos tomos del Viage fuera de España*. Madrid: Aguilar, 1947.
- PORTELLA, J. M.: "El marc administratiu de la Cervera del segle XVIII" a *Miscel·lània Cerverina*, IV. Cervera: CMC, 1986.

- PORTELLA, J. M.: *Cervera en el siglo XVIII*. Cervera: UNED (tesi doctoral inèdita), 1987.
- PRATS, J.: *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès editors, 1993.
- PUIG SANCHÍS, I.: "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del s. XVIII. Els Biscarri" a *Urtx*, núm. 16. Tàrraga: Arxiu Comarcal i Museu Comarcal, 2003.
- "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del s. XVIII. Els Borràs, els Daura i els Gassol" a *Seu Vella*, núm. 4. Lleida: Associació d'Amics de la Seu Vella, 2002-2003.
- *Documents per a la història de l'art de l'església parroquial de Santa Maria de Verdú*. Col·lecció Ardèvol, núm. 7. Tàrraga: Arxiu Històric Comarcal, 2004.
- "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del s. XVIII. Els Baptiste" a *Urtx*, núm. 17. Tàrraga: Arxiu Comarcal i Museu Comarcal, 2004.
- "Los Burria. Maestros alarifes aragoneses en la Lleida del siglo XVIII" a *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, núm. XCIV. 2004.
- PUIG, I.; YEGUAS, J.: *L'església parroquial de Palau d'Anglesola*. Mollerussa: Ajuntament del Palau d'Anglesola, 2003.
- PUIGVERD, J.: *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*. Vic: Eumo Editorial, 2001.
- RAFOLS, J. F.: *Diccionario Biográfico de artistas de Cataluña (3 vols.)*. Barcelona: Milà, 1951.
- RAZQUIN FABREGAT, F.: "La Segarra", a *Àlbum Meravella*, vol. 4. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1931.
- *La Mare de Déu de l'Incendi*. Barcelona: Editorial Balmes, 1932.
- *El Sant Crist de Cervera. Notes històriques*. Barcelona: Foment de la Pietat, 1933.
- *Resumen histórico del Santísimo Misterio de Cervera. Recuerdo del Cuarto Centenario (1540-1640)*. Barcelona: Editorial Casulleras (1940).
- RAZQUIN JENÉ, J. M.: *La Universidad de Cervera*. Lleida: Dilagro, 1976.
- *Gent de la Segarra*. Barcelona: CBS, 1998.
- RIBA I GABARRÓ, J.: "Carme", "Copons" i "Jorba" dins *Història de l'Anoia*, vol. 1. Manresa: Parcir, Edicions Selectes, 1988.
- "La Guerra de Successió a Calaf i Prats de Rei" a *Miscel·lània Igualatensia*, núm. 7. Igualada: Ajuntament i Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1997.

- RIBALTA McELHERRON, R.: "La capella de la Mare de Déu dels Dolors de l'església parroquial de Santa Maria de l'Alba de Tàrrega", a *Urtx*, núm. 3. Tàrrega: 1991.
- RIBERA PRENAFETA, E.: *Monografia de l'Albi*. Ajuntament de l'Albi: 2000.
- ROCAFORT, C.: "Província de Lleida" a *Geografia General de Catalunya* (dirigida per Francesc Carreras Candi). Barcelona: establiment editorial de Albert Martín, 1908-1918.
- ROIG, A.: *Iconografia del retaule a Catalunya (1675-1725)*. Tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990.
- ROMA, J.: "Creences i religiositat popular: una perspectiva etnològica" a *Religiositat popular a Catalunya i als Pirineus (segles xv-xx)*. Cervera: UNED, 1998.
- ROSSICH, A.: *Francesc Vicent Garcia. Història i mite del rector de Vallfogona*. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- RUBIO I BORRÀS, M.: *Història de la Real y Pontifícia Universitat de Cervera* (2 vols). Barcelona: Libreria Verdager, 1915-1916.
- SALAT, M. T.; CUÑÉ, B. (dir.): *Guia històrica de Cervera. Dels orígens als nostres dies*. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1993.
- SALAT, M. T.: "L'enderrocament de la porta principal de Santa Maria (s. XVIII-XIX)" a *Miscel·lània certerina*, núm. 17. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 2004.
- SALES, N.: "Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)" a *Història de Catalunya* (P. Vilar dir.), vol. IV. Barcelona: 1989.
- SAMBRIJO, C.: *La arquitectura española de la Ilustración*. Madrid: Consejo Superior de los Colegios de Arquitectos de España. Instituto de Estudios de Administración Local, 1986.
- SANAHUJA, P.: "Els framenors de Cervera" a *Estudis Franciscans*, núm. 45. Barcelona: 1933.
- *Historia de la seráfica provincia de Cataluña*. Barcelona: OFM, 1959.
- SANFELIU, G.: "Els imprecisos límits de la Segarra" a *Notícia de Cervera i la Segarra*. Cervera: Biblioteca de Cervera i la Segarra, 1981.
- SANS I TRAVÉ, J. M.: *Història del Tallat*. Lleida: Virgili & Pagès, 1986.
- SANTAEULÀRIA, J.: *La casa Seminario de Guissona*. Barcelona: Edició de Joan Santaeulària, 1988.
- SARRET I PONS, L.: *La venerable congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Tàrrega*. Tàrrega: Impremta Francesc Camps Calmet, 1935.
- SARRI, J.: *El Sant Dubte de la parròquia d'Ivorra. Notes històriques*. Barcelona: Ed. Balmes, 1955.

- SAURA, M.: "Impacto del pensamiento ilustrado en la sociedad y en la historia urbana de Cataluña del siglo XVIII" a *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- SEGARRA I MALLA, J. M.: *Recull d'episodis d'història targarina*. Tàrraga: Francesc Camps Editor, 1973.
- *Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions*. Tàrraga: Museu Comarcal, 1987.
- SEGURA, J.: *Història del Santuari de Sant Magí*. Barcelona: Tipografia Catòlica, 1887.
- *Història de Santa Coloma de Queralt*. Santa Coloma: Ajuntament, 1984.
- SERRA I BOLDÚ, V.: *Calendari folklòric d'Urgell*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981.
- SERRA MASDÉU, A.: "L'església de Sant Martí de Vilallonga del Camp" a *Locus Amoenus*, 4. Universitat Autònoma de Barcelona, 1998-1999.
- *Acadèmia i tradició: Josep Prat i l'arquitectura de la segona meitat del segle XVIII a la diòcesi de Tarragona*. Universitat Autònoma de Barcelona: tesi doctoral inèdita, 2004.
- SERRA VILARÓ, J.: *Sant Dubte de Ivorra. Estudio histórico-crítico sobre este prodigio presentado al XII Congreso Eucarístico Internacional*. Manresa: 1911.
- SARRET I PONS, L.: *La venerable congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Tàrraga*. Tàrraga: Impremta Francesc Camps Calmet, 1935.
- SOLÀ COLOMER, X.: *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: Els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*. Universitat de Girona: tesi doctoral, 2005.
- SUMMERSON, J.: *El llenguatge clàssic de la arquitectura*. Barcelona: Gustavo Gili, 1978.
- TELLO, E.: "Crèdit rural i explotació usurària" a *Recerques*, núm. 18. Barcelona: Curial, 1986.
- *Visca el rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera setcentista*. Barcelona: Editorial Crítica, 1990.
- *Cervera i la Segarra al segle XVIII*. Lleida: Pagès Editors, 1995.
- TORRAS I RIBÉ, J. M.: *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.
- TORRAS I TILLÓ, S.: "La casa dels barons de Bellpuig o l'ascendència d'Itàlia en l'art i la societat catalana dels segles XVI i XVII" a *Quaders del Pregoner d'Urgell*, núm. 12. Bellpuig: 2001.
- TORRENS, J. M.; TORRES, J.: *La venerable congregació de la Verge dels Dolors de Bellpuig*. Bellpuig: edició dels autors, 1989.

- TORRENT, R.: "La parròquia de Torres de Segre. Procés constructiu (1746-1769)" a *Urtx*, núm. 12. Tàrrrega, 1999.
- "L'església nova de Maials" a *Maials. Història de la vila i el seu terme*, vol. 1. Maials: Ajuntament, 1994.
- "La Lleida urbana del set-cents: estat de la qüestió", a *Lleida al segle XVIII. El naixement d'una nova ciutat*. Lleida: Pagès editors, 2002.
- TORRENTÓ, J. M.: *La Virgen de las Sogas*. Lérida: Imprenta de Carruéz, 1875.
- TORRES I GROS, J.: *Història de Bellpuig dins el principat de Catalunya*. Bellpuig: 1980.
- *Història de Vila-Sana (baronia d'Utxafava)*. Ajuntament de Vila-sana, 1984.
- TORT, J.: *Aproximació a la Segarra*. Barcelona: Unió Excursionista de Catalunya, 1986.
- TOSAS, T.: *Les Garrigues. El Pla d'Urgell. Inventari del patrimoni de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1996.
- TRIADÓ, J. R.: "L'època del barroc. S. XVII-XVIII" a *Història de l'Art Català*, vol. V. Barcelona: Edicions 62, 1984.
- "Arquitectura religiosa moderna" a *Art de Catalunya*, vol. 5. Barcelona: L'Isard, 1999.
- "La catedral y el espacio urbanístico: el caso de Girona" a *El comportamiento de las catedrales españolas: del barroco a los historicismos*. Múrcia 2003.
- TURULL, A.: "Hagiotoponímia a la Segarra" a *Miscel·lània Cerverina*, núm. 3. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1985.
- *Els topònims de la Segarra*. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1991.
- "La Segarra: precisiones sobre uns límits altament imprecisos" a *Història Gràfica de la Segarra*. Cervera: Centre Municipal de Cultura i Consell Comarcal de la Segarra, 2001.
- VENDRELL, G.: "Els col·legis Majors" a *Guia Històrica de Cervera*. Lleida: Centre Municipal de Cultura de Cervera, 1998.
- VIDAL, V.: *Les rutes de Ponent: II. El País de les Pomes*. Lleida: Pagès Editors, 1998.
- VILÀ, F.: *La catedral de Lleida*. Lleida: Pagès Editors, 1991.
- VILA BARTOLÍ, F.: *Reseña Histórica Científica y Literaria de la Universidad de Cervera*. Barcelona: Librería y Tipografía Católica Pontificia, 1923, i Cervera: Biblioteca de Cervera i la Segarra, 1981.

- VILA I SALA, A.: *Prats de Rey y la Mare de Deu del Portal. Notes històriques*. Manresa: Impremta Anton Esparbé, 1913.
- VILAMALA, J.: *L'obra dels Pujol. Escultors a la Catalunya central (ss. XVIII-XIX)*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2001.
- VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya moderna* (4 vols.). Barcelona: Curial, 1979.
- VILLANUEVA, J.: *Viage literario a las iglesias de España*, vol. IX, carta LXX. València: 1821.
- WITTKOWER, R.: *La arquitectura en la edad del Humanismo*. Buenos Aires: Nueva Visión, 1968.
- WÖFLIN, H.: *Renacimiento y Barroco*. Barcelona: Paidós, 1986.
- YEGUAS, J.: *Mollerussa*. Valls: Cossetània Edicions, 2002.
- YOUNG, A.: *Viatge a Catalunya (1787)*. Barcelona: Ariel, 1970.
- ZAMORA, F.: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973.

ÍNDEX TOPONOMÀSTIC

- Agramunt, 1, 10, 26, 32, 39, 40, 41, 69, 75, 103, 125, 139, 167, 169, 190, 191, 195, 197, 198, 199, 202, 205, 206, 211, 212, 225, 238, 239, 249, 257, 258, 282, 283, 285, 287, 293, 295, 297, 298, 301, 304, 315, 342, 362, 386, 389, 392, 411, 419, 420, 422, 431, 492, 508, 629, 650
- Aguilar de Segarra, 8, 48, 649
- AGUSTONI, 144, 172, 173, 227, 327, 479, 566, 574
- Aitona, 121, 176, 286, 369, 470, 573, 607
- ALBAREDA, 23, 74, 168, 169, 173, 176, 192, 208, 244, 253, 289, 294, 300, 308, 313, 368, 372, 600, 601, 602, 603, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 613, 614, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624
- Altet, 121, 140, 142, 143, 166, 171, 172, 175, 187, 206, 240, 241, 257, 268, 279, 352, 363, 375, 463, 464, 502
- Aranyó, 106, 207, 214, 252
- Ardèvol, 1, 47, 367, 412, 524, 631, 651
- Balaguer, 57, 62, 67, 71, 74, 118, 125, 130, 139, 140, 150, 152, 153, 154, 155, 164, 165, 168, 169, 173, 174, 179, 188, 192, 208, 222, 223, 226, 239, 240, 248, 271, 295, 306, 309, 316, 319, 356, 358, 375, 600, 602, 603, 609, 610, 617, 621, 623, 629, 635, 637, 649
- Barberà, 91, 126, 167, 171, 180, 201, 206, 207, 219, 220, 221, 228, 239, 359, 372, 464, 495, 634, 640, 641, 642
- BATISTE I MIQUEL, 120, 121, 140, 150, 172, 179, 225, 240, 242
- Bellpuig, 7, 22, 25, 26, 32, 50, 65, 66, 69, 75, 82, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 109, 111, 118, 122, 125, 159, 167, 174, 175, 179, 180, 193, 194, 195, 199, 215, 216, 226, 237, 246, 249, 259, 261, 272, 280, 289, 292, 293, 295, 297, 300, 305, 311, 315, 321, 322, 323, 325, 326, 329, 332, 337, 342, 346, 347, 348, 349, 362, 370, 393, 394, 395, 420, 422, 519, 531, 547, 568, 602, 612, 613, 614, 617, 618, 626, 634, 638, 640, 645, 647, 649, 655, 656
- Bellver, 1
- Bellvis, 7, 74, 185, 224, 635
- BENACH, 162, 176, 181, 198, 203, 557, 562
- Biosca, 2, 5, 16, 21, 177, 182, 184, 186, 188, 190, 246, 365, 392, 395, 408, 456, 458, 460, 463
- bisbat de Solsona, 2, 15, 16, 32, 55, 170, 412, 456, 622, 635, 645, 650
- Biscarri, 147, 163, 166, 168, 176, 177, 178, 179, 180, 190, 211, 215, 218, 225, 247, 313, 323, 412, 451, 459, 490, 600, 651
- Blancafort, 167, 180, 194, 347
- BONET, 170, 180, 229, 315, 336, 598, 625
- BORBONET, 160, 162, 176, 181, 187, 198, 203, 462, 463, 464, 489, 551, 557, 562
- BORRÀS, 52, 109, 120, 122, 124, 127, 147, 158, 161, 164, 166, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 195, 200, 214, 230, 242, 244, 245, 246, 300, 303, 312, 313, 332, 333, 356, 436, 456, 457, 460, 461, 462, 463, 491, 495, 496, 497, 550, 600, 601, 626, 642, 651

- Bovera, 91, 174, 175, 201, 205, 315, 354,
 407, 409, 601, 638
 BRUNET, 52, 169, 191
 Calaf, 2, 7, 10, 23, 41, 54, 75, 88, 125, 167,
 169, 192, 193, 196, 199, 200, 205, 209,
 210, 217, 224, 230, 232, 233, 242, 248,
 250, 258, 261, 274, 290, 300, 303,
 304, 311, 318, 334, 335, 342, 364,
 374, 375, 398, 422, 424, 434, 447,
 491, 493, 628, 648, 650, 652
 Calonge, 8, 335
 CAMPS, 53, 79, 81, 162, 191, 218, 227, 230,
 309, 329, 336, 462, 489, 572, 607,
 641, 654, 655
 CARDONA, 7, 16, 24, 47, 62, 88, 93, 104, 185,
 272, 273, 329, 420, 452, 460, 492
 CASALS, 125, 169, 193, 244, 247, 274, 307,
 366, 447, 448
 CASANYER, 170, 192, 248, 594, 598, 599,
 618
 CASSAN, 125, 192, 193, 217, 234, 244, 274,
 491, 493
 Castellfollit, 2, 5, 79, 266, 412, 640
 Castellnou de Seana, 5, 7, 25, 99, 175, 195,
 199, 214, 246, 280, 299, 300, 375,
 397, 601, 613, 621, 641, 647
 Castellserà, 62, 248, 407
 Castelltort, 35, 38, 58, 92, 109, 114, 124,
 177, 198, 204, 211, 342, 343, 351,
 396, 449, 450, 451, 452, 459, 467,
 484, 485, 489, 490, 588, 645
 CELLERÉS, 180, 347
 Cervera, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 14,
 15, 16, 17, 24, 26, 27, 28, 29, 30,
 34, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45,
 51, 52, 57, 61, 62, 67, 68, 70, 73,
 75, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 89,
 90, 92, 93, 94, 101, 102, 105, 106,
 109, 110, 111, 118, 119, 120, 122,
 123, 125, 127, 129, 130, 133, 134,
 136, 141, 144, 148, 149, 151, 152,
 153, 155, 157, 158, 162, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
 176, 177, 181, 182, 183, 185, 186,
 187, 188, 191, 192, 193, 194, 195,
 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202,
 203, 204, 205, 206, 211, 212, 213,
 215, 216, 220, 223, 224, 226, 227,
 229, 230, 231, 233, 239, 241, 242,
 245, 246, 247, 248, 252, 258, 261,
 262, 265, 266, 267, 269, 270, 271,
 272, 273, 274, 276, 279, 282, 288,
 289, 298, 299, 308, 309, 312, 315,
 316, 322, 323, 326, 327, 330, 331,
 336, 338, 340, 342, 343, 351, 357,
 358, 360, 361, 364, 370, 371, 382,
 386, 389, 390, 393, 396, 400, 402,
 404, 410, 411, 412, 416, 417, 418,
 419, 422, 426, 428, 434, 435, 436,
 437, 438, 441, 442, 443, 444, 445,
 446, 449, 450, 451, 452, 453, 454,
 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461,
 462, 463, 464, 467, 469, 470, 474,
 475, 476, 477, 478, 481, 483, 484,
 486, 487, 489, 490, 491, 492, 494,
 497, 524, 534, 539, 540, 543, 544,
 545, 546, 547, 548, 549, 550, 552,
 553, 558, 561, 562, 565, 566, 567,
 568, 570, 572, 574, 575, 587, 591,
 593, 594, 599, 610, 616, 617, 624,
 625, 627, 628, 632, 633, 635, 636,
 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643,
 644, 645, 646, 647, 648, 650, 651,
 652, 653, 654, 655, 656, 657
 CISQUELLA, 83, 84
 Companyia de Jesús, 36, 101, 127, 212, 341,
 351, 364, 370, 380, 422, 433, 434,
 436, 442, 443, 548, 556, 633
 Conill, 84, 200
 COPONS, 8, 23, 33, 34, 59, 71, 85, 106, 176,
 182, 183, 191, 195, 197, 198, 207,
 211, 216, 226, 236, 239, 241, 245,
 247, 265, 270, 279, 298, 299, 316,
 323, 351, 376, 456, 457, 458, 459,
 490, 492, 494, 496, 511, 625, 632,
 648, 652
 CORCELLES, 221, 222, 602
 Cots, 109, 166, 168, 183, 185, 186, 195, 201,
 286, 322, 453, 460, 462, 487, 489,
 550, 628, 644
 DUC DE CARDONA, 2, 16, 21, 32, 91, 94, 112
 ESPINET, 195, 215, 246
 ESTELA, 109, 160, 162, 182, 183, 194, 195,
 231, 247, 460, 550
 FELIP V, 6, 9, 12, 15, 16, 342, 443, 540,
 548
 FIGUEROSA, 84, 268, 388, 502
 FONDARELLA, 61, 62, 281, 637

- FONTANET, 95, 96, 405, 442, 612, 632
 FORGUES, 205
 FRANCISCO DE ZAMORA, 4, 18, 21, 23, 72, 223, 583

 GARRIGA, 159, 196, 227, 508, 512
 GAUDIER, 93, 111, 155, 176, 181, 196, 198, 203, 211, 213, 224, 313, 315, 373, 458, 462, 463, 464, 489, 490, 492, 559, 562, 564
 Granyanella, 4, 60, 363, 393, 502
 Granyena, 4, 34, 51, 70, 73, 114, 138, 192, 205, 206, 221, 248, 285, 288, 293, 345, 349, 352, 363, 372, 377, 382, 386, 389, 464, 588, 593, 594, 596, 598, 599, 635
 Guimerà, 90, 175, 201, 205, 219, 315, 322, 354, 407, 568, 601
 Guissona, 8, 9, 18, 21, 32, 35, 36, 40, 51, 52, 75, 79, 81, 95, 99, 103, 104, 120, 122, 161, 164, 166, 169, 170, 171, 177, 184, 185, 188, 190, 191, 200, 209, 213, 217, 233, 239, 245, 248, 256, 257, 259, 267, 270, 272, 279, 291, 294, 300, 304, 312, 313, 315, 316, 328, 332, 333, 336, 342, 344, 351, 355, 356, 359, 368, 370, 372, 373, 374, 382, 385, 386, 387, 389, 422, 424, 425, 427, 431, 432, 461, 482, 489, 495, 497, 508, 556, 625, 626, 637, 645, 647, 654
 Ivorra, 42, 55, 56, 87, 88, 91, 168, 170, 196, 207, 232, 254, 255, 280, 302, 306, 318, 319, 328, 329, 330, 334, 352, 373, 375, 377, 378, 380, 384, 387, 389, 408, 497, 504, 507, 508, 511, 512, 586, 589, 591, 597, 598, 599, 602, 631, 641, 654, 655
 Jorba, 1, 65, 66, 192, 211, 227, 231, 415, 490, 639, 652
 Juneda, 177, 215, 356, 369, 623

 Linyola, 66, 82, 93, 95, 108, 166, 223, 224, 259, 420, 626
 Llacuna, 118, 128, 181, 185, 246, 456, 461, 491
 Lleida, 6, 9, 26, 80, 90, 104, 120, 121, 124, 131, 135, 146, 147, 148, 154, 163, 166, 170, 171, 175, 177, 178, 179, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 200, 206, 212, 215, 218, 219, 220, 224, 225, 238, 240, 247, 286, 303, 337, 340, 350, 351, 356, 358, 369, 371, 382, 389, 418, 443, 459, 463, 470, 479, 491, 495, 497, 536, 542, 568, 570, 573, 574, 581, 599, 600, 607, 618, 620, 621, 624, 635, 637, 640, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657
 Llorenç de Montgai, 71
 LLUCH, 191, 200, 414
 LÓPEZ, 184, 193, 199, 209, 223, 248, 261, 265, 268, 276, 284, 287, 289, 291, 294, 297, 302, 305, 306, 307, 308, 525, 537, 538, 602, 626
 Madrona, 46, 47, 114, 168, 207, 227, 359, 540, 588
 Maldà, 22, 51, 81, 87, 104, 124, 133, 142, 171, 174, 188, 189, 205, 220, 229, 236, 237, 239, 241, 242, 245, 268, 285, 300, 301, 302, 303, 312, 313, 349, 354, 358, 361, 368, 371, 372, 376, 386, 390, 393, 398, 405, 406, 481, 519, 533, 534, 556, 601, 602, 609, 610, 611, 613, 614, 615, 620, 621, 634, 638, 644, 647
 Manresana, 85, 106, 200, 216, 230, 247, 267, 269, 274, 342, 511, 513
 Manyós, 160, 199, 557
 Montalar, 189, 230, 244
 Montfalcó Murallat, 2, 399
 MORATÓ, 33, 59, 116, 149, 165, 168, 356, 362, 383, 495, 499, 506, 543, 553, 581, 582

 Oliola, 1, 55, 400, 413, 414
 Oluges, les 2, 3, 21, 32, 34, 43, 44, 84, 89, 105, 112, 124, 192, 193, 211, 214, 233, 244, 247, 251, 252, 257, 258, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 279, 281, 287, 293, 297, 307, 320, 359, 365, 380, 491, 493, 494, 632
 Omellons, els 268, 352, 364
 Omells de Na Gaia, els 193, 248, 260, 265, 268, 275, 283, 287, 288, 291, 294, 297, 302, 305, 307, 352, 364
 ORICH, 91, 175, 219

- PADRÓ, 15, 119, 144, 170, 172, 173, 176, 181, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 216, 330, 371, 460, 462, 465, 475, 476, 477, 479, 481, 483, 554, 555, 557, 565, 566, 642, 644
- Palau d'Anglesola, el 9, 20, 50, 52, 69, 174, 175, 192, 194, 215, 237, 241, 246, 249, 272, 280, 281, 289, 293, 294, 295, 300, 304, 335, 368, 372, 389, 600, 601, 609, 611, 617, 618, 619, 621, 622, 631, 635, 651
- Passanant, 124, 133, 171, 172, 173, 220, 221, 228, 239, 291, 306, 320, 327, 353, 364, 380, 384, 405, 567, 569, 570, 572, 575, 639, 642, 646
- PERELLÓ, 159, 176, 181, 196, 200, 216, 299, 315, 558, 625
- PINÓS, 42
- Poal, el 90, 174, 185, 601, 613, 621
- Pobla de Claramunt, la 121, 182, 244, 297, 460
- POCH, 169, 190, 205, 298, 420
- POMÉS, 93, 111, 142, 150, 168, 206, 211, 213, 221, 233, 244, 248, 422, 452, 457, 464, 490, 508, 510, 625
- PONS, 120, 146, 168, 170, 207, 214, 216, 252, 255, 307, 330, 388, 507, 583, 584, 586, 588
- Ponts, 41, 82, 208, 391, 410, 422, 423, 537, 641
- Portell, 38, 41, 100, 115, 193, 206, 217, 222, 230, 283, 308, 342, 355, 361, 364, 369, 387, 389, 422, 428, 432, 469, 487, 504, 508, 511, 513, 519, 543
- PRAT, 72, 123, 124, 133, 135, 136, 148, 171, 188, 220, 232, 238, 242, 300, 354, 567, 570, 571, 575, 624, 634, 655
- Prats de Rei, 2, 167, 194, 210, 211, 234, 235, 261, 359, 365, 376, 377, 382, 406, 493, 494, 495, 652
- Preixens, 1
- PROFITÓS, 153, 164, 208, 309
- PUIG, 95, 109, 131, 140, 146, 147, 171, 177, 179, 208, 209, 225, 243, 248, 383, 406, 417, 476, 512, 514, 537, 548, 608, 611
- QUINGLES, 169, 192, 209, 224
- REYT, 177, 187, 197, 210, 211, 342, 451, 461, 462, 463, 490, 491, 492, 494, 497, 512
- Rialp, 199, 212, 298
- RIBA, 169, 170, 212, 213, 239, 243, 356, 491, 493
- RIBALTA, 9, 10, 106, 195, 207, 214, 216, 246, 252, 635
- RIBELLES, 20, 482, 633
- Riber, 94
- Riner, 46, 114, 208, 306, 334, 362, 543, 588
- ROCA, 85, 176, 178, 179, 188, 189, 191, 196, 207, 215, 275, 308, 389, 412, 499, 506, 507, 508, 509, 512, 516, 532, 571, 612
- Rocafort de Queralt, 57, 122, 169, 173, 231, 241, 253, 259, 260, 261, 276, 277, 282, 285, 287, 293, 296, 297, 316, 368, 376, 601, 605, 607, 611, 613, 620, 621, 643
- ROMEU, 133, 162, 182, 187, 211, 215, 224, 247, 460, 461, 462, 463, 464, 474, 489, 492, 557, 564, 635
- SALA, 118, 153, 165, 208, 217, 226, 247, 316, 629
- SALAT, 63, 64, 121, 169, 175, 178, 201, 206, 207, 212, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 248, 306, 309, 325, 338, 402, 567, 570, 572, 642
- Sanatüja, 8, 36, 41, 167, 342, 359, 361, 365, 370, 377, 380, 385, 391, 399, 411, 422, 425, 426, 427, 430, 431, 488, 544, 556, 629, 631, 641
- Sant Magí, 100, 128, 181, 183, 197, 239, 265, 278, 282, 316, 337, 375, 402, 404, 406, 638, 654
- Sant Martí de Maldà, 313, 376, 398, 519
- Sant Martí de Sesgueioles, 72, 189, 196, 199, 200, 209, 210, 228, 230, 231, 233, 242, 244, 250, 264, 269, 279, 290, 311, 317, 331, 333, 334, 335, 337, 366, 373, 374, 433, 496, 497
- Sant Pere dels Arquells, 83, 84, 266
- Sant Ramon, 38, 41, 100, 107, 115, 119, 129, 152, 193, 194, 217, 230, 247, 257, 261, 267, 283, 284, 308, 326, 331, 342, 355, 361, 369, 387, 389, 413, 416, 417, 422, 425, 426, 427, 428, 430, 432, 469, 487, 498, 504, 508, 511, 512, 515, 516, 517, 519, 526, 540, 543, 549, 627, 640
- Santa Coloma de Queralt, 1, 3, 40, 62, 64, 65, 66, 75, 119, 121, 168, 169, 175,

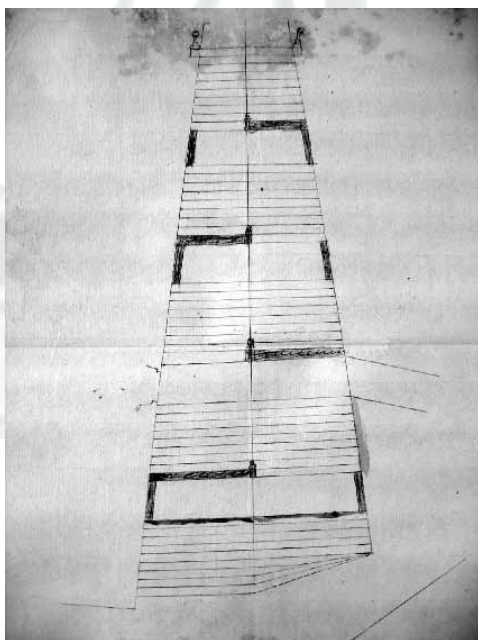
- 178, 201, 206, 207, 217, 218, 220,
221, 226, 229, 230, 240, 248, 251,
261, 265, 280, 290, 292, 306, 310,
312, 313, 323, 325, 370, 373, 374,
395, 401, 469, 540, 569, 570, 626,
630, 638, 642, 643, 654
- Santa Fe, 33, 631
- Santa Maria de Montmagastrell, 106, 138,
207, 214, 217, 252
- Santa Perpètua de Gaià, 88, 359, 363
- Sarral, 49, 50, 52, 65, 123, 167, 173, 191,
218, 219, 220, 227, 228, 229, 235,
236, 254, 258, 259, 260, 261, 265,
276, 277, 280, 286, 287, 291, 294,
296, 309, 310, 311, 317, 359, 462,
489, 495, 547, 565, 568, 572, 606,
607, 631, 641
- Savallà del Comtat, 121, 220, 248, 280, 291,
344, 642
- Sedó, 81, 94, 257, 373, 407
- Semis, 153, 168, 222, 306, 375
- Sentiu, la 143, 226, 241, 316, 353, 375
- Serradell, 76, 170, 223, 308, 521, 522, 524,
525, 527, 529, 530, 531, 532
- Sidamon, 142
- Solsona, 2, 3, 5, 16, 55, 56, 61, 63, 74, 77,
87, 88, 90, 91, 92, 93, 102, 104, 112,
113, 114, 115, 120, 125, 130, 139,
153, 168, 169, 170, 194, 196, 207,
208, 239, 251, 255, 256, 271, 307,
318, 329, 330, 336, 353, 359, 366,
402, 438, 446, 447, 506, 508, 535,
536, 543, 544, 545, 548, 554, 561,
563, 578, 579, 581, 582, 584, 586,
588, 590, 625, 629, 630, 631, 635,
639, 642, 646, 650
- SORIANO, 14, 109, 123, 177, 187, 194, 223,
242, 308, 343, 359, 451, 452, 456,
459, 461, 466, 467, 468, 473, 478,
483, 484, 485, 486, 487, 488, 493,
495, 524, 534, 541, 542, 549
- SOSTRES, 169, 209, 512
- Tarragó, 96, 99, 123, 125, 143, 147, 166,
180, 224, 225, 226, 316, 332, 348,
394, 643
- Tàrrega, 3, 4, 8, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 39,
40, 43, 58, 71, 75, 76, 85, 91, 93,
107, 108, 119, 122, 125, 127, 128,
130, 163, 166, 168, 170, 173, 175,
176, 178, 180, 181, 188, 193, 194,
196, 200, 201, 206, 207, 209, 215,
216, 218, 223, 232, 240, 241, 245,
246, 248, 252, 257, 259, 261, 263,
265, 268, 270, 271, 276, 277, 283,
284, 287, 289, 290, 291, 294, 297,
301, 302, 303, 304, 305, 306, 307,
308, 309, 312, 313, 314, 315, 322,
323, 328, 331, 332, 333, 338, 342,
351, 355, 356, 376, 386, 389, 394,
399, 402, 416, 417, 418, 427, 429,
449, 453, 459, 462, 463, 469, 488,
489, 498, 499, 501, 502, 504, 506,
507, 509, 510, 511, 512, 515, 516,
517, 519, 520, 521, 525, 527, 530,
534, 537, 538, 539, 540, 542, 543,
546, 549, 561, 599, 602, 603, 626,
630, 632, 637, 640, 641, 642, 643,
645, 646, 647, 650, 651, 652, 654,
655, 656
- Tarroja, 1, 2, 51, 87, 104, 191, 233, 259, 267,
276, 279, 280, 290, 293, 343, 355, 368,
374, 380, 390, 480, 602, 644
- Tarruella, 226, 274, 323
- TOMÀS, 64, 92, 100, 108, 113, 126, 130, 133,
141, 148, 149, 150, 151, 155, 158, 160,
162, 167, 171, 174, 176, 180, 181,
186, 188, 191, 192, 196, 197, 200,
203, 205, 211, 212, 216, 217, 218,
220, 224, 226, 227, 228, 229, 230,
231, 258, 279, 282, 288, 295, 303,
309, 312, 313, 315, 321, 325, 329,
336, 393, 410, 422, 441, 442, 462,
463, 464, 481, 489, 490, 491, 492,
494, 512, 551, 557, 562, 565, 566,
572, 607, 617, 625, 629, 631
- Torà, 2, 5, 8, 9, 16, 21, 22, 41, 61, 88, 92,
108, 111, 164, 306, 319, 329, 342,
345, 360, 380, 383, 385, 389, 398,
399, 422, 425, 426, 427, 508, 545,
630, 631, 632, 639, 641
- Tornabous, 449, 450, 451, 453
- Torrefarrera, 143
- Torregrossa, 96, 226, 348, 394
- Torres de Segre, 121, 470, 656
- Utxafava, 7, 93, 120, 194, 214, 231, 246, 272,
297, 305, 311, 314, 332, 588, 656
- Vallfogona, 105, 129, 240, 321, 570, 648,
653
- Vergós Guerrejat, 89, 90, 334, 362, 627

Vilar, 4, 17, 159, 162, 176, 181, 195, 198, YOUNG, 4, 21
203, 230, 234, 460, 462, 464, 489,
562, 653

1. Escalinata de l'església parroquial de Bellpuig.

2. Esborrany de la traça de l'escalinata de Bellpuig (AHCC: Fons Baronia de Bellpuig. Lligall núm. 13.

3. Església parroquial d'Ivars d'Urgell.

4. Església parroquial de Sidamon.

5. Església parroquial de Copons.

6. Església parroquial de Nalec.

7. Església parroquial dels Omells de Na Gaia.

8. Església parroquial de la Sentiu.

9. Santuari de Nostra Senyora de la Bovera (Guimerà).

10. Església parroquial de Tarroja.

11. Església parroquial de Golmés.

12. Testera de l'església parroquial de Maldà.

13. Testera de l'església parroquial de Guissona.

14. Testera de la contrafaçana de la Universitat de Cervera.

15. Església parroquial de Sanauja.

16. Santuari de la Verge del Pla (Sanauja).

17. Església de Mont-roig de Sió.

18. Porta de l'església de Vergós.

19. Porta de l'església de Granyanella.

20. Portada de l'església de Nalec.

21. Portada de l'església de Granyena.

22. Portada de l'església dels Omells de Na Gaia.

23. Església de Vergós de Cervera.

24. Portada de l'església de Sanauja.

25. Portada de l'església d'Hostafrancs.

26. Església del convent franciscà de Calaf.

27. Portada de l'església de Mont-roig de Sió.

28. Portada del santuari de la Verge del Portal (Prats de Rei).

29. Portada de l'església parroquial de Castellnou de Seana.

30. Portada de l'església de l'hospital de Castellort (Cervera).

31. Portada de l'església parroquial d'Ivorra.

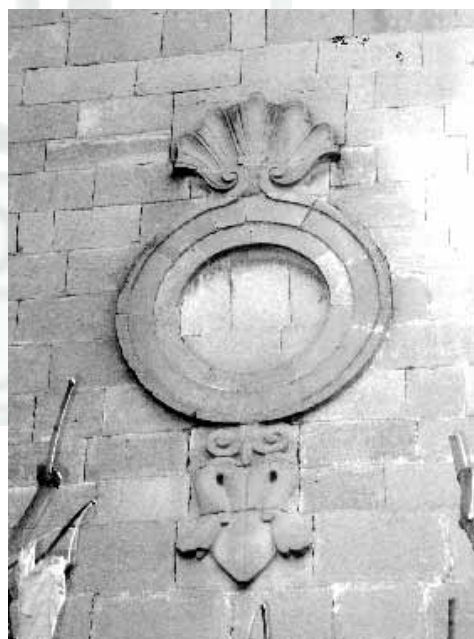
32. Portada de l'església parroquial de Cervera.

33. Restes de l'ermita de Sant Roc (Sant Martí de Maldà).

34. Òcul el·líptic de l'església de Maldà.

35. Decoració de la façana de l'església del Palau d'Anglesola.

36. Rosassa decorada de l'església parroquial de Maldà.

37. Campanar de Guissona.

38. Campanar de l'església de Vallfogona de Riucorb.

39. Campanar de l'església de Sant Martí de Sesgueioles.

40. Façana i campanar de l'església de Castellnou de Seana.

41. Campanar de l'església parroquial de Sant Martí de Maldà.

42. Campanar de l'església d'Ivars d'Urgell.

43. Església i campanar d'Hostafrancs.

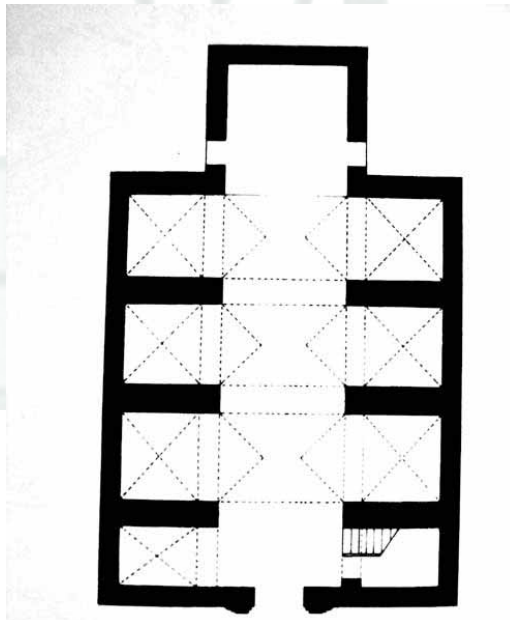
44. Esglesiola de Sant Miquel de Fontanet (Torà).

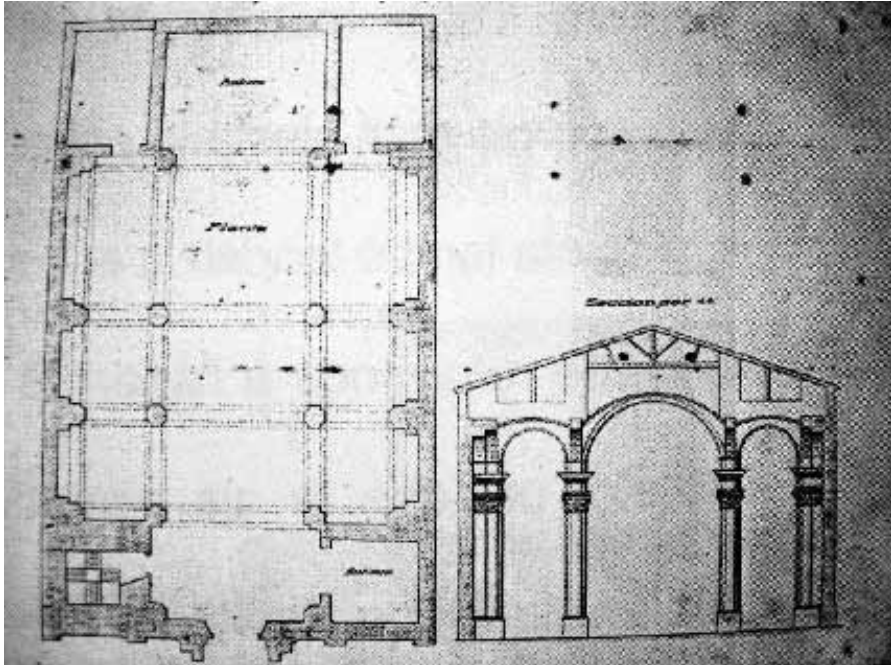
45. Esglesiola de Renant (Oliola).

46. Campanar de l'església del castell de Sanatiya.

47. Planta de l'església d'Hostafrancs.
Dibuix: A. Vilaseca. Font: MORA 1997, 239.

48. Planta de l'església parroquial de Rocafort de Queralt. AHAT: Plànols.

49. Interior de la capella de la Mare de Déu de l'Incendi (Cervera).

50. Interior de l'església col·legiata de Guissona.

51. Tribunes de l'església del Carme de l'hospital de Castellort (Cervera).

52. Interior del santuari de la Mare de Déu del Portal (Prats de Rei).

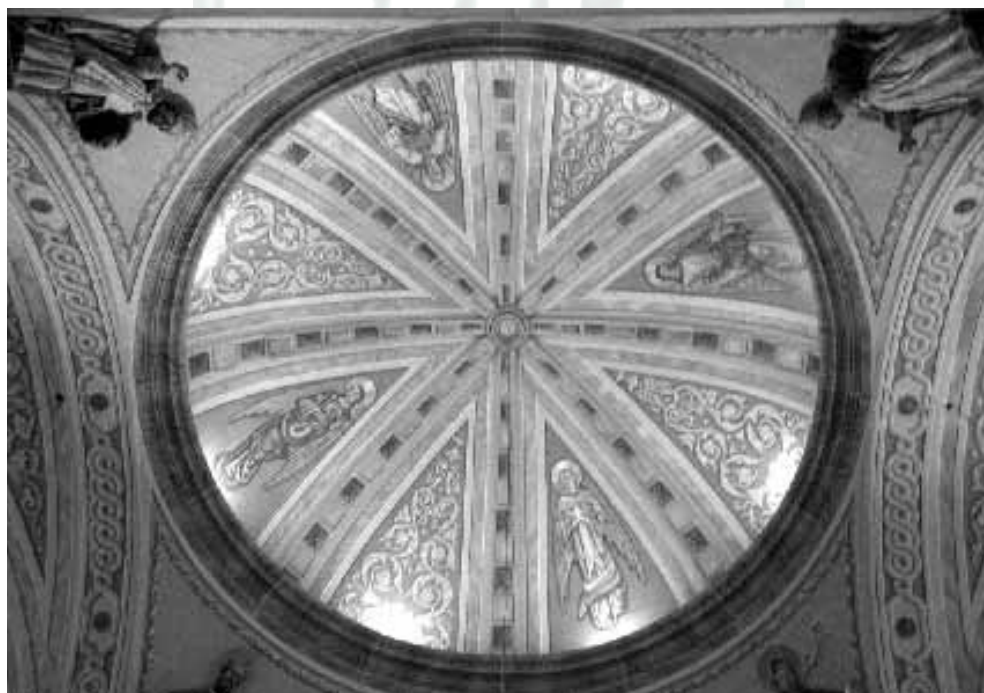
53. Interior de la nau central de l'església col·legiata de Guissona.

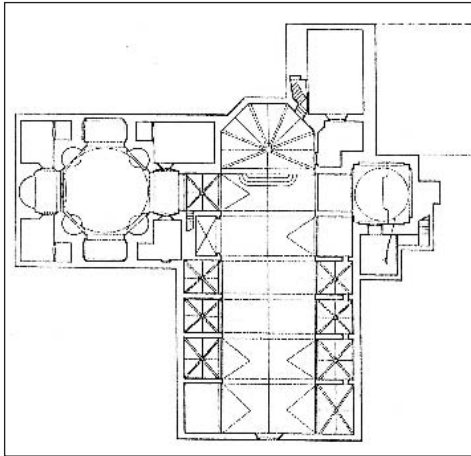
54. Interior del santuari de la Verge del Pla (Sanauja).

55. Cúpula de l'església parroquial d'Ivorra.

56. Cúpula del santuari de la Mare de Déu del Portal (Prats de Rei).

57. Planta del convent de Sant Domènec i la capella de Sant Tomàs, destacada a l'esquerra.
 Dibuix: Cuspinera, Rogent, Solsona.
 Font: Expedient de declaració del conjunt històric de Cervera.

58. Capella dels Dolors a l'església parroquial de Bellpuig.

59. Capella de la Verge del Tallat a l'església de Sant Martí de Maldà.

60. Capella del Roser a l'església parroquial del Talladell.

61. Capella de Sant Antoni de Pàdua, a l'interior del convent de Sant Francesc de Cervera.

62. Façana de l'església de Sant Antoni de Cervera.

63. Santuari de la Verge de Camp-real (Massoteres).

64. Església de Pelagalls.

65. Volta romànica, enguixada i amb llunetes a l'antiga església parroquial de Ribelles.

66. Capella de Sant Magí a Cervera.

67. Interior de la capella de Sant Magí a Cervera.

68. Santuari de la Verge de Puig del Ram (Segur).

69. Ermita de la Verge de l'Horta (Ivars d'Urgell).

70. Interior de l'ermita de Santesmasses (Sedó).

71. Absis de l'antiga ermita de Sant Pol de Cabanabona, vora l'ermita actual.

72. Capella del Mas de l'Albardaner (Oliola).

73. Interior de la capella del Mas Vell (Oliola).

74. Capella del mas de la Cendrosa (Ivars d'Urgell).

75. Capella de les Fonts (Sant Magí de la Brufaganya).

76. Porxo de la capella del Roser de Vilagrassa.

77. Convent de Sant Ramon de Portell.

78. Porta d'accés al convent de Sant Ramon.

79. Restes del convent agustinia de Sanaüja.

80. Convent franciscà de Sant Antoni de Pàdua (Torà).

81. Interior del claustre del convent de Sant Ramon de Portell.

82. Cisterna del claustre de Sant Ramon de Portell.

83. Interior del corredor de l'antic convent franciscà de Torà.

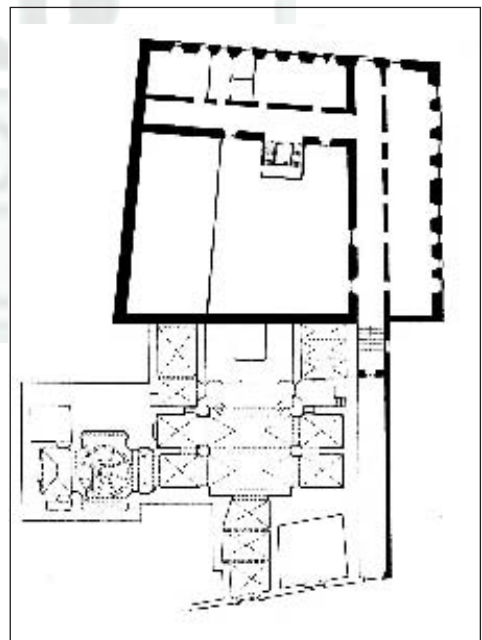
84. Escala de l'antic convent franciscà de Torà.

85. Cimbori de l'escala del convent de Sant Ramon de Portell.

86. Part posterior del col·legi jesuític de Cervera, amb la residència, església i capella de la Mare de Déu de l'Incendi. Al fons, el campanar de la parròquia.

87. Planta de l'antic col·legi jesuític i església de Sant Bernat de Cervera. Font: Expedient de declaració del conjunt històric de Cervera.

88. Tribunes de l'antiga església jesuítica de Sant Bernat (Cervera).

89. Petxines decorades de la cúpula de la capella de la Mare de Déu de l'Incendi (Cervera).

90. Interior de la capella de la Mare de Déu de l'Incendi (Cervera).

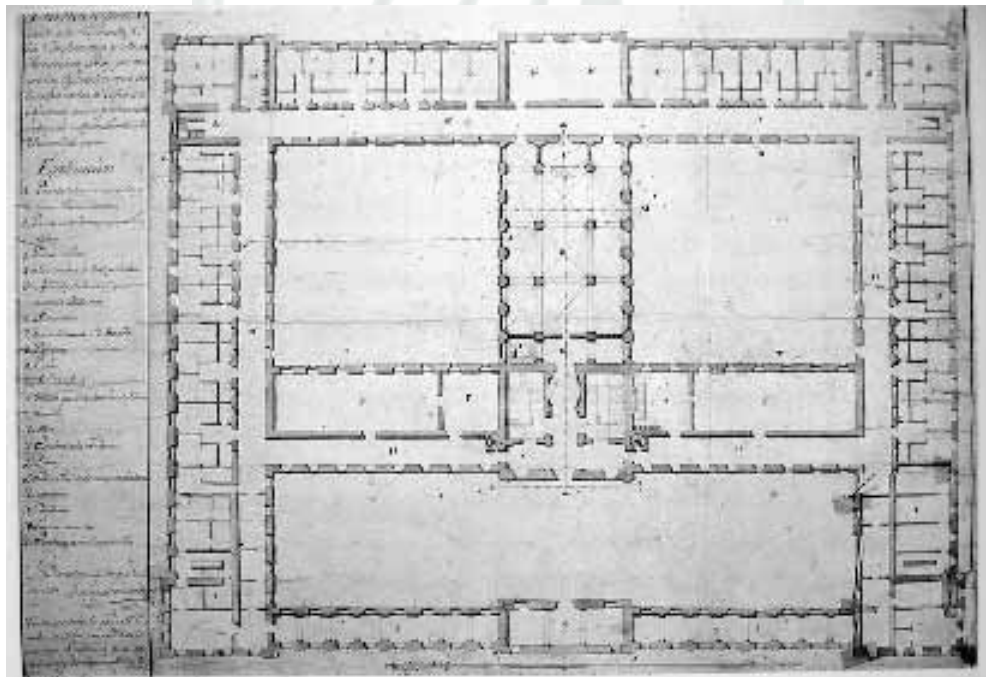
91. Església i antiga residència jesuítica de Sant Guim Vell (Sant Guim de la Rabassa).

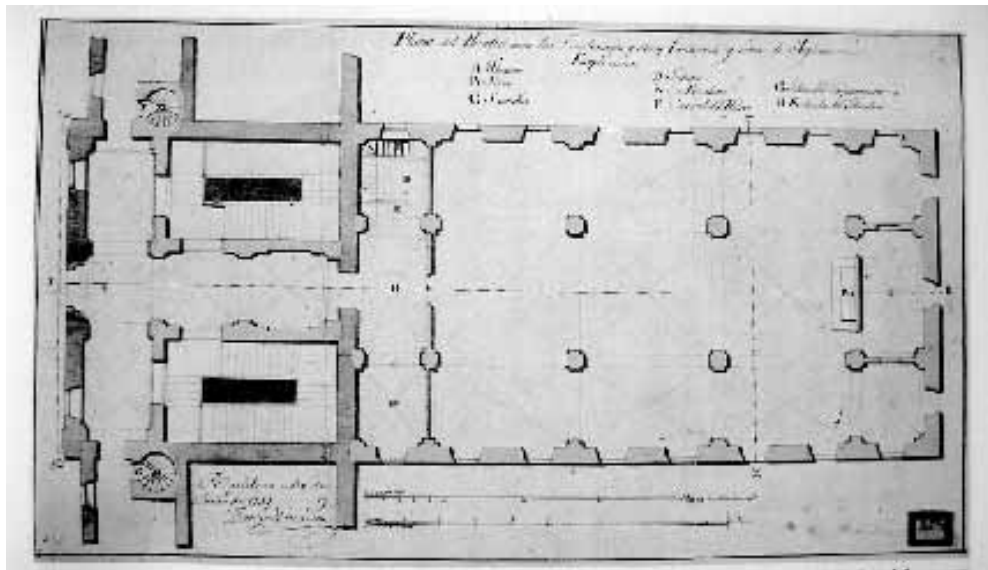
92. Pati de l'hospital de Castellort.

93. Hospital de pobres de Sant Antoni (Tàrraga).

94. Planta de la Universitat de Cervera, segons el tercer projecte de Miguel Marín. (AHCC: Universitat).

95. Planta de la capella i paranimf de la Universitat de Cervera.

96. Tribuna de la capella i paranimf de la Universitat de Cervera.

97. Altar del paranimf de la Universitat de Cervera.

98. Façana de l'església d'Hostafrancs.

99. Façana de l'església de les Oluges.

100. Santuari de la Mare de Déu del Portal
(Prats de Rei).

101. Porta principal de la Universitat de
Cervera.

102. Portada de l'església parroquial de Sant Martí de Sesgueioles.

103. Portada del santuari de Santa Maria d'Ivorra.

104. Portada de l'església parroquial de Golmés.

105. Portada de l'església parroquial de Copons.

106. Portada de l'església parroquial de Prats de Rei.

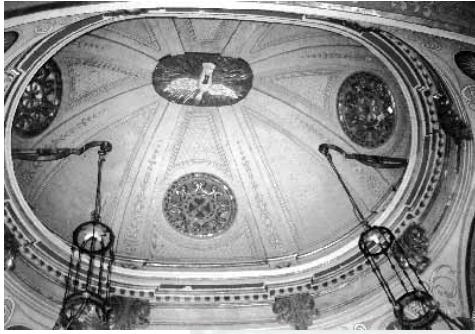
107. Cúpula de la capella i paranimf de la Universitat de Cervera.

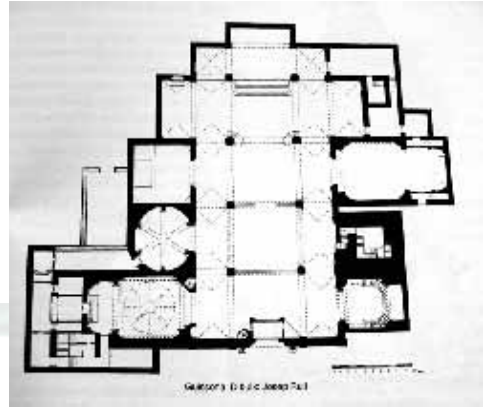
108. Cúpula de la capella de la Immaculada de l'església parroquial de Tarroja.

109. Cúpula de l'església de Vilalta.

110. Cúpula de la capella de la Verges del Tallat de Sant Martí de Maldà.

111. Planta de l'església parroquial de Guissona. Dibuix: Josep Rull.
Font: MORA 1997, 239.

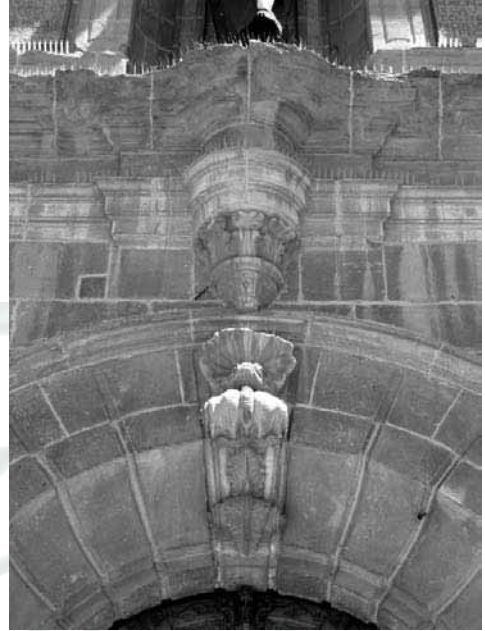
112. Façana de l'església parroquial de Guissona.

113. Façana principal de la Universitat de Cervera.

114. Porta de la Universitat de Cervera (detall).

115. Porta de l'església parroquial de Guissona (detall).

116. Basament de columna que flanqueja la porta d'entrada a la Universitat de Cervera.

117. Basament de columna que flanqueja la porta d'entrada a l'església de Guissona.

118. Gàrgoles a la Universitat de Cervera.

119. Gàrgoles a la façana de l'església de Guissona.

120. Interior de l'església parroquial de Guissona.

121. Façana de l'església parroquial de Tàrraga.

122. Façana de l'església del convent de Sant Ramon de Portell.

123. Porta d'accés al campanar de Vilanova i la Geltrú.

124. Porta lateral de la capella dels Dolors a l'església parroquial de Tàrrega.

125. Portada de l'església del Talladell.

126. Campanar de Vilanova i la Geltrú.

127. Campanar de Tàrraga.

128. Testera de la façana principal de la Universitat de Cervera.

129. Antiga porta del cor, avui porta principal de l'església parroquial de Tàrraga.

130. Porta d'accés al monestir de Vallbona de les Monges.

131. Capella dels Dolors, annexa a l'església parroquial de Cervera.

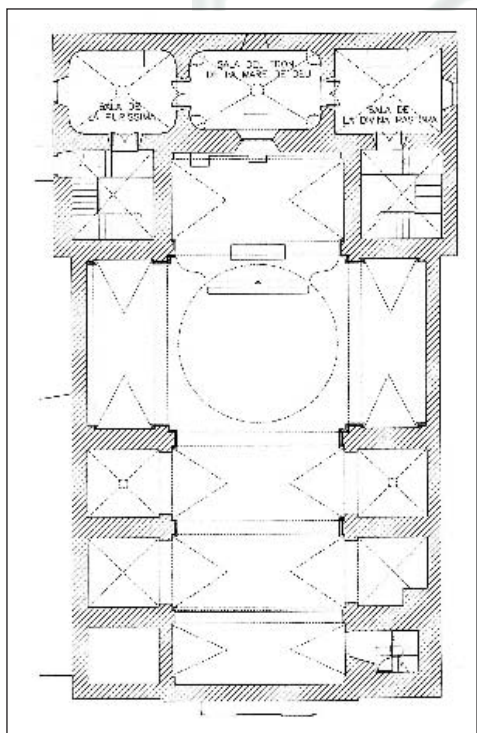
132. Porta de la capella dels Dolors (Cervera).

133. Pica baptismal a l'interior del pòrtic d'entrada a l'església parroquial.

134. Porta del cor de l'església parroquial de Cervera.

135. Planta de l'església i santuari de Passanant. Dibuix: Joan Ramos.
Font: CORTÉS 2000, 61.

136. Església parroquial i santuari de Passanant.

137. Interior del cambril de la Verge de Passanant (detall).

138. Interior del cambril de la Verge de Passanant (detall).

139. Església parroquial d'Ivorra. Foto: Guillermina Puig.

140. Interior de l'església parroquial d'Ivorra. Foto: Guillermina Puig.

141. Escut de Miquel de Tristany a l'església parroquial d'Ivorra. Foto: Guillermina Puig.

142. Església parroquial de Granyena de Segarra.

143. Portada de l'església de Granyena (detall).

144. Interior de l'església de Granyena (detall).

145. Portada de l'església parroquial d'Òs de Balaguer.

146. Portada de l'església dels Escolapis de Balaguer.

147. Portada de l'església parroquial d'Ivars d'Urgell.

148. Façana de cal Segarreta, amb la porta de la capella a la dreta (Ivars d'Urgell).

149. Façana de l'església parroquial de Rocafort de Queralt.

150. Campanar i detall de la façana de l'església de Rocafort de Queralt.

151. Detall de la façana de l'església parroquial de Sarrià.

152. Façana de l'església parroquial de Maldà.

153. Interior de l'església parroquial de Maldà.

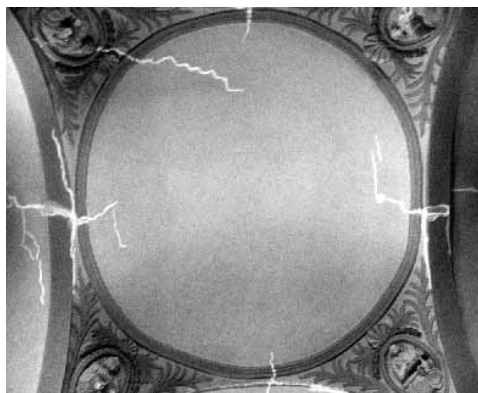

154. Interior de l'església parroquial de Maldà.

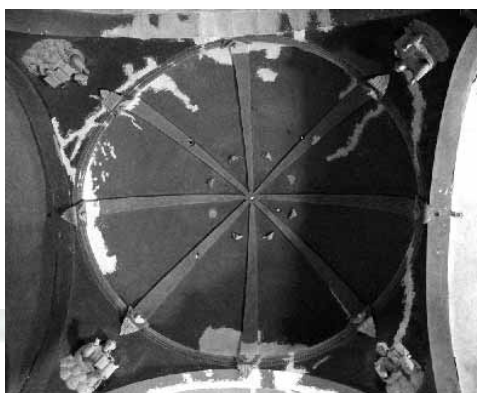
155. Església parroquial del Palau d'Anglesola.

156. Interior de l'església parroquial del Palau d'Anglesola.

157. Cúpula plana de l'església parroquial del Palau d'Anglesola.

158. Cúpula plana de l'església parroquial de Maldà.

159. Portada de l'església parroquial de Maials.

160. Portada de l'església parroquial de Rocafort de Queralt.

161. Portada de l'església parroquial de Maldà.

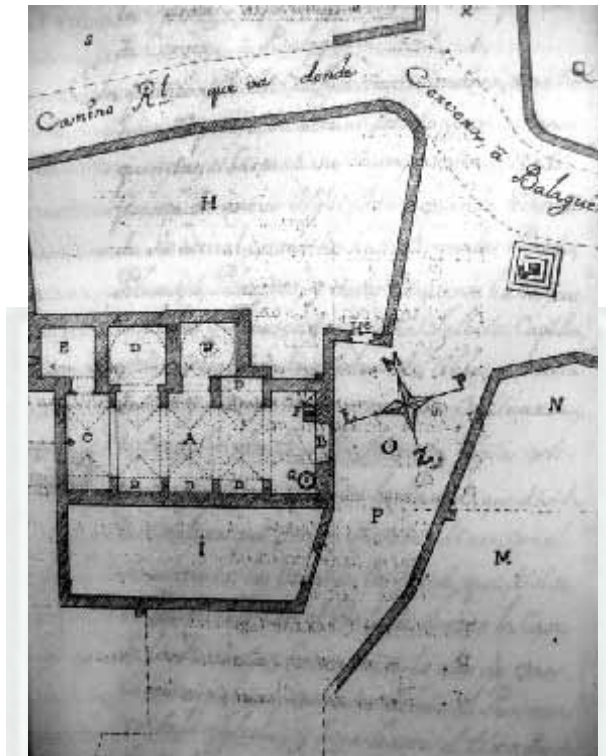
162. Portada de l'església del Palau d'Anglesola.

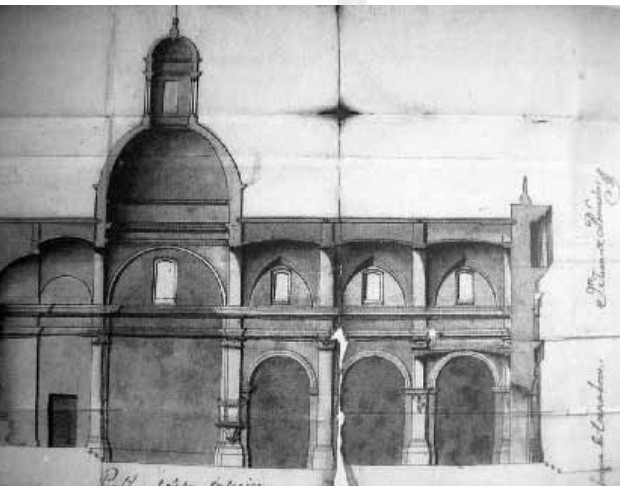
163. Traça per a una nova església parroquial a la Fuliola (AHN: Consejos. Lligall 22.619.
Font: CADINANOS 2005, 198).

164. Façana de l'església parroquial de la Fuliola.

165. Ubicació i planta de l'antiga església parroquial de Tornabous (AHN: Consejos. Lligall 22.603. Font: CADIÑANOS 2005, 208).

166. Traça de la que havia de ser la nova església parroquial de Tornabous (AHN: Mapas i planos. Font: CADIÑANOS 2005, 210).

167. Traça de la que havia de ser la nova església parroquial de Tornabous (AHN: Mapas i planos. Font: CADIÑANOS 2005, 209).